

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОХЛИ ЛУФАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

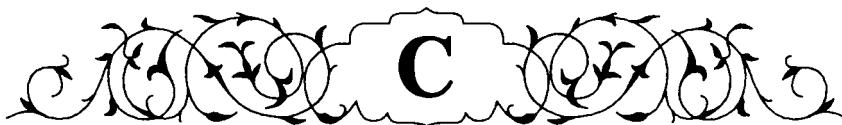
Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий аҳборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

**“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”
Давлат илмий нашиёти
Тошкент**

**Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқини
максадида фойдаланиш мумкин. Тизорий максадларда фойдаланиш (сотиш,
кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.**

СААМ қ. саамлар. *Саам халқи.*

СААМЛАР Норвегия, Швеция, Финляндия, Россияда яшовчи, саам тилида сўзлашувчи халқ. *Саамлар қадимдан бугучилик, балиқ овлаш ва овчилик билан шуғулланади. ЎзМЭ.*

САБА шв. Меш, саноч (теридан ясалган, қимиз солинадиган идиш). *Бир саба қимиз. Сабада қимиз келтирмоқ.*

САБАБ [а. سبب – боис, важ, баҳона; йўл, усул; алоқа] 1 Бирор (кўнгилли ёки кўнгилсиз) иш-ҳаракат, воқеа, ҳодисанинг юзага келишида, содир бўлишида омил бўлган бошқа бир воқеа, ҳодиса; боис, омил. *Касалликнинг келиб чиқиши сабаби.* ■ [Меъмор:] Биз Ҳурросондан нима сабабдан чиқиб кетаётганимиздан хабарингиз борми? Мирмуҳсин, Меъмор. *Дараҳтларнинг нобуд бўлиши ернинг қуришига, сув камайишига сабаб бўлади.* Газетадан. Ядро нурланишлари моддаларга таъсир қилиб, улар молекулярининг ўзгаришига сабаб бўлади. «Фан ва турмуш». Шеър ун чекса, шоирнинг армони сабаб бўлгай. А. Орипов.

2 Бирор иш-ҳаракат ёки ҳолат учун асос бўлган нарса; важ, баҳона, боис. *Узри сабаб.* ■ *Отабек яна ўн беш кун ўтказиб, тагин бир нозик сабабни ўртага ташлаб, онасининг рухсатисиз Марғилонга жўнаб соладир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Айлатта, аталадан тиш синмайди, аммо бу қимирлаб турган тишнинг тушганлигига бир сабаб, холос. Шукурullo, Жавоҳирлар сандиги.

Сабаби тирикчилик Яшаш, кун кечириш, тирикчилик воситаси, тирикчилик тақозоси билан. Эндиликда «мунгли», «муштипар»

сингари сўзлар қовушмай қолган, бу хотинлардан ҳеч бири қилаётган ишига, касбкорига сабаби тирикчилик деб қарамайди. А. Қаҳҳор, Танланган асарлар.

3 флс. Оламнинг ҳаракати ва бирон-бир вақт мобайнида бўлган ўзгаришдан сўнг иккинчи бошқа бир натижанинг заруран келиб чиқишини таъминловчи асосий ҳодиса.

4 сўр. олм. взф. Нима учун? Нега? Шоҳ бўлсанг, сабаб ўғрилик қиласан фуқароларингни тергамайсан? А. Қаҳҳор, Башорат.

Сабаб эргаш гап тлиш. Бош гапдаги иш-ҳаракатнинг сабабини билдирувчи эргаш гап. **Сабаб ҳоли тлиш.** Иш-ҳаракатнинг сабабини билдирувчи ҳол.

САБАБИЙ [а. سببی – сабабли, сабаб билан бўладиган] флс. Сабабиятга асосланган; сабабли. *Сабабий боғланниш.*

САБАБИЯТ [а. سببیت – боғлиқлик, алоқадорлик] флс. Ҳодисаларнинг табиий, ижтимоий, объектив ўзаро алоқасини, боғланишини билдирадиган категория. *Сабабият қонуни.*

САБАБКОР [а. + ф. سبکار – сабаб, омил бўлувчи; айбор] кт. айн. **сабабчи.** Сабабкори ёғиз тақдир ҳолингга санинг? Э. Вожидов. [Асад:] Қани, айтинглар-чи, базмнинг сабабкори ким? Н. Сафаров, Кимга тўй, кимга аза. [Дадавой:] Ёмон кўрадиган бўлса, сизлар сабабкор. Халқни менга қарши қутуртириб юргансизлар. Уйғун, Навбаҳор.

САБАБЛИ 1 Бирор ҳодиса, ҳолат таъсирида юз берган, бирор сабабга асосланган. У кишининг кечиши сабабли. ■ Энди кундош билан уч-тўрт кун апоқ-чапоқ бўлиб,

огиз-бурун ўтишгандаи бўлар, лекин яна учтўрт кун сабабли-сабабсиз сира гаплашмай, тескари бурилар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. сабабий. Сабабли боғланши.

3 кўм. (б. к. билан) Учун, туфайли, оқибатида, сабабдан. *Подшонинг хасталиги сабабли мамлакатда тўю маърака, базмлар тўхтатилган.* Мирмуҳсин, Меъмор. Ҳаво ҳароратининг юқори бўлиши сабабли тутларда ён шохларнинг жадал ўсиши ва барглар сонининг кўпайши содир бўляпти. Газетадан. *Шу сабабли кўйлаб сени умрим кечар.* Ё. Мирзо. *Антибиотиклар микроорганизмлардан ҳосил қилиниши сабабли қимматга тушади.* «Фан ва турмуш».

САБАБСИЗ Бирор сабаби бўлмаган, асосланмаган; асоссиз, важсиз, баҳонасиз; узрсиз. *Сабабсиз жанжал.* Сабабсиз ўқишидан қолмоқ. — Табиат ва ижтимоий ҳаётда сабабсиз бирорта ҳодиса ёки воқеа содир бўлиши мумкин эмас. «Фалсафа қомусий лугати».

САБАБЧИ Бирор иш, воқеа-ҳодиса ёки ҳолатнинг юзага келишига, содир бўлишига сабаб бўлган кимса, нарса, омил; сабабкор. — Бугунги кечамиз сабабчилари бўлмиши келин ва куёвнинг ҳар иккаласи заводимиз ишчилари бўлади, — деди нотиқ турур билан. «Ёшлиқ». — Янглиш сўзлайсиз, онажон, — деди Кумуш, — сиз дунёда туршига лойиқ эдингиз, лекин сизнинг дунёдан тўйишинингизга сабабчи мен эдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қаҳқаҳанинг сабабчиси бўлган тўтиқуш гўёғлибона ҳаммага қарагандек эди. Газетадан.

САБАНТЎЙ [т. сабан — темир омоч + тўй] Татар ва бошқирд халқарида баҳорги дала ишлари тугаши муносабати билан ўтказиладиган байрам.

САБАНЧА Йиртқичлар туркумига мансуб сутэмизувчи ҳайвон, дала мушуги.

САБЗ [ф. سبز — яшил, яшил рангли; фур, хом; янги, ёш] Яшил; баргранг, баргикарам, пистоқи (ранг). *Ул надурким, сабз тўнлик қуш дараҳтнинг қошида.* Увайсий.

Сабз урмоқ. Униб чиқа бошламоқ, ниш урмоқ. Энди мўйлаби сабз урган, яқиндагина Фарғона жангидан қайтиб келган Низомиддиннинг ранги девор бўлиб оқариб кетган эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

САБЗА [ф. سبز — яшил ўт, кўкат, майса] 1 Ям-яшил барра ўт, майса. Баҳор, ҳар ён

ёзилган сабза. Оҳуларда шўхлик ва ғамза. Файратий. Офтоб ҳижронида тонг сабзаларга қўнди нам, Ўйлаким, киприкларимни эгди тонг гирён юки. Э. Воҳидов, Мухаббат. Ором олур қўр сабзалари, Ухлар Бўта, ухлайди Ойхон. Миртемир, Асарлар.

2 Яшил, зумрадранг. Сабза ўт. — Довдараҳт, гулу гулзорлар, сабзарайхонлар ҳамма ёқни ўраб олган. Газетадан. Ёритганча тоюрак ичин Сабза ўтлар шабнамга қонар. Х. Даврон. Навбаҳор, очилди гуллар, сабза бўлди боғлар. Муқимий.

Сабза урмоқ айн. сабз урмоқ қ. сабз. У [Темиржон] энди улғайган, мўйлови сабза уриб, ўигитча бўлиб қолган. Ж. Абдуллахонов, Орият.

3 Оқ кишишидан сояда қуритилган очкўкиш майиз; сояки майиз.

САБЗАВОТ [ф. سبزهات — «сабза» с. нинг кўпл.] Резавор ва полиз экинлари ҳамда уларнинг овқатга ишлатиладиган маҳсулли (бодринг, карам, сабзи, пиёз, помидор ва ш. к.). Сабзавот экинлари. Сабзавот дўжони. — Ҳушбўй мевалар, айниқса, қўкатлар, турли нав сабзавотлар жуда мўл ўигилди. Ойбек, Нур Қодириб. Чанқоқликни қондириши учун сабзавот, мева шарбатлари, турли қайнатма ичмисликлар ҳам тавсия этилади. Газетадан.

САБЗАВОТКОР Сабзавот экинлари этишириш билан шуғулланувчи, резавор экинлар экувчи, этишириувчи. Сабзавоткор хўжалик. — Ўтган ўш фақат дехқонлар учун эмас, чорвадор сабзавоткорлар, боғбонлару соҳибкорлар учун ҳам оғир келди. Газетадан.

САБЗАВОТЧИ 1 айн. сабзавоткор. Ҳаваскор сабзавотчи экиладиган урууглар тўғрисида ҳам ҳозирдан бош қотириши даркор. Газетадан.

2 Сабзавот савдоси билан шуғулланувчи, сабзавот сотувчи.

САБЗАВОТЧИЛИК Дехқончиликнинг сабзавот экинлари экиш ва сабзавот этишириш билан шуғулланувчи тармоғи. Сабзавотчилик хўжалиги. — Раиснинг машинаси.. сабзавотчилик бригадаси томон бурилиб кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

САБЗАЗОР [ф. سبزهزار — яшил ўтлор] Ям-яшил барра ўтлар билан қопланган ер; дала, майсазор. Шудринг маржонлари тақмиши сабзазор, Сувларга узалмиши толларнинг илки. Миртемир.

САБЗАК [ф. سبزك – «сабза» с. нинг кичр.: қорачадан келган, буғдойранг] 1 Қорачадан келган, қорамагиз, буғдойранг. *Ғоғиржон ака кенг елқали, ўрта бўйли, қора қош, қора кўз, сабзак юзи сал қорайган бир киши эди.* Н. Назаров, Замин.

2 Қовуннинг бир нави. Яна сабзак била умрбокий, еган одамгадир умр бокий. Б. Аминзода.

САБЗИ [ф. سبزى – ошкўклар, зираворлар; ҳомлик, пишмаганлик] Сабзавот экинларининг бир тури ва унинг истеъмол қилинадиган маҳсали. Қизил сабзи. *Мушак сабзи. Сабзи экмоқ. Сабзи тўғрамоқ.* ■ Экинлар жуда соз. Айниқса, картошка билан сабзи мўл ҳосил беради. Ойбек, Танланган асарлар. *Уста Олим ошга сабзи босиши билан овора эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Мирзойи сабзи қ. мирзойи. Эркак сабзи. қ. эркак. -*Пули бор ейди, пули йўқ-чи, – баланд овоз билан сўради эркак сабзига ўхшаган бир киши.* К. Яшин, Ҳамза.

САБЗИТЎФРАР этн. Тўй ошидан бир кун аввал эркакларнинг тўй бўладиган хонадонга йигилиб, ош сабзисини тўғраб тайёрлаб қўйишидан иборат маросим. *Танишиникида никоҳ тўйидан олдинги сабзитўғар куни эди.* Газетадан.

САБЗИФУРУШ [ф. سبزىفروش – сабзавот, ошкўк сотувчи] Сабзи сотувчи. Бозорчада бир-икки сабзибурушдан бошқа ҳеч ким қолмаган эди. Газетадан.

САБИЙ [а. صبى – гўдак, бола, йигитча; ёш шогирд] эск. кт. 1 Кўкракдан ажратилган гўдак. *Йўқ, инсон ҳануз сабий, балогатга етмагандир.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 кўчма Ҳали вояга етмаган; гўр, пишмаган, тажрибасиз. *Қалби тоғлар қадар зўр, аммо ўзи Энди ўн иккига кирган бир сабий. Ўйғун.*

САБИЙЛИК Гўдаклик, болалик. *Вақти келиб инсон балогатга етади, унинг сабийлик феъл-атворлари орқада қолади.* А. Қаҳҳор, Сароб. ..само ва заминнинг азалий мувозанатига путур етди, сабийликнинг маъсум хаёллари устуворлашмай.. хотирага айланди. Ш. Бўтаев, Қўргонланган ой.

САБИЛ [а. سبیل – йўл; имконият, восита] 1 Эгасиз, қаровчисиз қолган; эгасиз, қаровсиз қолиб ҳароб бўлган, аянчли, ачинарли аҳволга тушган. *Сабил бўлди манинг бу ўсган жойим, Сенга тегсам, қаттиқ экан*

манглайим. «Ойсулув». Қазингиз сабил қоладиган бўлди, бойвачча, кеннойим эртага тугунчага солиб, турмага олиб бормасалар деб кўрқаман. С. Аҳмад, Ҳукм.

ЖОНИ САБИЛ Жони қаттиқ, чидамли, чайир.

2 «Қуриб кетгур», «қурғур» маъноларида қўлланади. -*Мен жуда-а ҷарчаганман, биласиз. Олдин шу сабил буқогимни даволатиб олсайдим [деди Ҳолиса].* С. Нуров, Нарвон. [Ҳола:] *Бизларди магазинда бошқа нарса топилмаса ҳам, ароқ деганинг кети узилмайди, уруғи кўпми сабилни(нг) ёки булоги борми, ҳайтовур босилиб ётибди.* С. Нуров, Нарвон.

САБИЛ ҚОЛМОҚ Эгасиз қолиб, йўқ бўлиб, ўлиб кетмоқ. -*Сабил қолгур бу эшак, – деди бир ўтингкаш, – чопишга йўл бермайди.* С. Айний, Қуллар. -*Шунда биз уни, тек тур, сабил қолгур, дея қамчилаймиз [деди Зиёдулла]* Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

САБО [а. صبا – шарқий шамол; ёшлиқ] Эрталабки майин, ёқимли шамол, бод, тонг шабадаси. *Сабо, арзимни еткур, моҳи тобон бир келиб кетсун, Тамоми ҳусн элининг шоҳи султон бир келиб кетсун.* Ҳамза. *Тушда кўрдим дилбаримни, эй сабо, уйғотмагил, Олма бир дам васл шавқин, қўй, мени қўзғатмагил.* Э. Воҳидов. *Ялпизларнинг салқин ҳидин келтиради сабо..* М. Шайхзода.

2 с.т. Сабоҳ. *Гар жондан севмасам, ҳар шому сабо Йўлингга интизор бокарми кўзим?* Шуҳрат.

БОДИ САБО Тонг шамоли. У энди шаффоф осмонга, анвойи гулларга энтикиб боқмас, боди сабо лаззатини, аёл муҳаббатини ҳис этмас.. эди. С. Сиёев, Ёруғлик. **СУБҲИ САБО** Эрта тонг. Кўча пойлаб ҳар субҳи сабо Алланарса туюр ҳаёлинг. Р. Парфи.

САБОТ [а. سبات – қатъийлик, қатъият; ирода; барқарорлик] Ўз сўзида, фикрида мустаҳкам туришилик; матонат, чидам, бардош; букилмас ирода; қатъийлик. *Мард қишига ярашар Аҳдга вафо ва сабот.* М. Шайхзода. *Сабот ва матонат кишиларимизнинг асосий фазилати бўлиб қоянти.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Лекин қутулмоқ йўқ ҳижрон дастидан, Фақат қалбимизда бардош ва сабот.* А. Орипов.

2 айн. **КУНТ.** Сабот билан ўқимоқ.

САБОТАЖ [фр. sabotage < sabotier – ёғоч кавуш билан тақиллатмоқ] Ишдан ошкора

бош тортиш ёки ўзини ишләётган кўрсатиб, аслида ишни бузиш, бўшаштириш; ишга зимдан ёки ошкор қаршилик кўрсатиш. **Саботаж қўлмоқ.**

САБОТАЖЧИ Саботаж билан шугулланувчи (одам), саботаж қатнашчиси. -Умар ака масаласида келдим, — деди Аноҳрон.. Комилжонга қараб. — Ўйида ётиб олибди. Калламни олсангиз ҳам, муҳрни топширмайман, деяпти. -Кўрдингизми? — деди у Муродовга қараб. — Ўчакишини қаранг! Ни ма қисса бўларкан бу саботажчини? И. Рахим, Ихлос.

САБОТКОР [а. + ф. شباتکار — бардош берувчи, чидамли] кт. Саботли, мустаҳкам иродали. *Саботкор* қўшин. *Саботкор* ҳалқ.

САБОТЛИ 1 Ўз сўзида, маслагида қатъий турувчи, мустаҳкам иродали; тургун, сабитқадам. *Саботли одам.* *Салобатли бўлма, саботли бўл.* Мақол.

2 Зўр бардошли, чидамли, матонатли. *Севгимиз ширин, тотли, Лаззатин бирга тортдик.* Ҳижронга берган бардош *Мен эмасми саботли.* Файратий.

3 айн. қунтли.

САБОТ-МАТОНАТ [сабот + матонат] Мустаҳкам ирова, сабр-бардош. *Сабот-матонат билан курашмоқ.* — Қобилнинг сабот-матонати унинг хўжайинларини мамнун қилди. Ҳ. Ғулом, Машъал.

САБОТСИЗ 1 Ўз сўзида, ваъдасида қаттиқ тура олмайдиган, иродаси бўш, айнамачи. *Олимжон.. баъзи сўзида саботсиз зиёли ва очиқ фикрларнинг ҳеч бирига қўшилмас..* ўз маслак ва матонатини, ёш бўлса ҳам, қўлдан бермас эди. Ҳамза, Танланган асарлар.

2 Қийинчиликларга чидамсиз, бардошсиз. *Саботсиз одам.*

3 айн. қунтсиз.

САБОТСИЗЛИК Ўз сўзида, ваъдасида қаттиқ тура олмаслик, чидамсизлик; иродасизлик. *Ҳамто падаркуш Абдуллатиф ҳам унинг саботсизлигидан, унга титраб-қақшаб ялинишларидан жирканади.* «ЎТА».

САБОҚ [а. سبق — тортишув, мусобақа] 1 Дарс, машғулот, билим, фан. *Сабоқ бермоқ.* Сабоқ олмоқ. — Уларнинг ҳар бури ҳар хил синф ўқувчиси бўлгани ҳолда, бир синфда ўтириб сабоқ олишлари бир-бирларига ҳалақит бермайди. Ш. Ҳолмирзаев, Оғир тош кўчса. *Бундан ташқари, болалар ҳисоб (тўрт*

амал) ўрганар, машишоқлик, қўшиқ айтиш бўйича ҳам сабоқ олар эдилар. К. Яшин, Ҳамза.

2 эск. Дарсда (ўкувчиларга) бериладиган вазифа, топшириқ. *Алишер қўл қовуштириб келиб, устод олдида тиз чўқди ва сабогини ўқий бошлади.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

3 қўчма Ибрат, ўрнак, намуна бўладиган, ҳаёт тажрибасини оширадиган иш, ҳарракат, воқеа-ҳодиса. [Фазлиддин:] *Бегим шарму ҳаёдан сизу бизга сабоқ беришга қодирлар.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Қора мавр ўғли — телба Отелло Буюк садоқатдан бермоқда сабоқ.* Ҳ. Даврон. *Бошга тушган мусибат бева учун сабоқ бўлди.* Газетадан. *Тарих — доно муаллим ва ҳикматли сабоқ берувчиидир, дейди мутафаккирлар.* Газетадан.

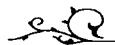
Тарих сабоқлари Тарихда бўлиб ўтган, эслада қоладиган ва ўрнак бўладиган, тўғри, керакли хулоса чиқаришга ёрдам берадиган воқеа-ҳодисалар.

САБОҚДОШ эск. Бирга ўқиган, сабоқ олган киши; мактабдош. *Мадрасанинг ҳовлисига кирсан, сабоқдош шерикларимдан бир нечаси пиқиллашиб ўтиглашиб ўтиришибди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Аммо [Анварнинг] айниқса хуш кўрган кишиларидан биринчиси Раҳно ва иккинчиси мактабдаги шоғирдлардан сабоқдош шериги Насим исмли бола эди.* А. Қодирий, Мехробдан чайён.

САБОҲ [а. سبوح — эрта тонг, саҳар] Эрта тонг; субҳ, субҳидам. *Сизга белгилидирки, сабоҳга қадар қошимда шам ёғдуси, давомтакалманинг зарурлигини изоҳлашга ҳожат ўйқ.* Ойбек, Навоий. *Гоҳо сабоҳ ели шивирлаб менга, Мардлигингдан сўйлаб кетади.* Т. Тўла.

САБР [а. صبر — чидам, бардош, ирова, қаттият] 1 Бирор ҳолат ёки ҳодисани бардош билан кутиш, қаноат қилиш; ўзини тийиш. *Сабр таги — сариқ олтин.* Мақол. — *Банда деганинг сабрдан бошқа чораси ўйқ.* Ҳамза, Танланган асарлар.

2 Фам-кулфат, азоб-мусибатларга чидаш, тоқат қилиш, бардош бериш. -*Осонми, айланай, — Эътибор она ёстикини Эъзозхоннинг биқинига суруб қўйди.* — *Тагин ҳам темир экансиз.* Сабрингизга балли, гиргиттон! Ҳ. Ғулом, Машъал. *Сабр — инсон иродасининг тожи!* — деди Жўраҳон Мажидга. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

Сабр косаси тўлмоқ Ортиқ чидаш ёки кутишга тоқати қолмаслик, тоқати тоқ бўлмоқ. *Халқнинг сабр косаси тўлди*. С. Сиёев, Аваз. **Сабр қилмоқ** Тоқат, чидам билан кутмоқ. *Сабр қилсанг, гўрадан ҳалво битар*, Сабрсизлар ўз оёғидан ўттар. Мақол. — Замонага қараб, яна тўрт-беш ўйл сабр қилиш зарур бўлиб қолди. А. Қаҳҳор, Асарлар. **Сабри чидамаслик** Сабр қилолмаслик. Бир оз орқамни ўғириб, индамай ётдим, у ҳам чурк эттади. Сабрим чидамади, қайрилиб қарадим. Ойдин, Ҳикоялар. Барно ўйқ экан, бир оз кутди, келавермагач, ўтиришга сабри чидамай, идорадан чиқди. О. Ёқубов, Эр бoshiga iш тушса.

САБР-БАРДОШ, сабру бардош қ. сабр 1-2. Ҳар бир ишда сабр-бардош керак. — Аммо у сабр-бардошнинг ҳам чегараси борлигини аллақачон билib олган, шу боис китоб саҳифаларидан термулиб турган ўзи каби одамларнинг.. ташвиш-изтиробларининг энди унга қизиги ўйқ эди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

САБРЛИ 1 Оғир-вазмин, босик, ўзиния биладиган, қаноатли, чидамли, тўзимли. Сабрли одам. — Куръоннинг бир неча оятларида мусулмонларнинг сабрли бўлишларига даъват бор. «ЎзМЭ».

2 айн. қаноатли. Онам диний, дунёвий китобларни ўқиган, саводли, ниҳоятда сабрли, меҳру оқибатли аёл бўлган. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

САБРЛИЛИК Сабр-бардошли бўлишлик. [Домла ўз-ўзига:] *Хурматли китобларда айтадилар: «Сабрлилик – худонинг ояти, сабрсизлик – шайтоннинг сифати»*. Ҳамза, Танланган асарлар.

САБРСИЗ 1 Бесабр, бетоқат, шошмашшар. Катта бир қувончдан Зиёданинг кўзлари ёниб, ўзи эса сабрсиз талпиниб турарди. А. Мухтор, Асарлар.

2 айн. қаноатсиз.

САБРСИЗЛАНМОҚ Сабр қилмаслик, бетоқат, безовта бўла бошламоқ. -Шошма, Нури, — сабрсизланиб шивирлади онаси. Ойбек, Танланган асарлар. [Ориф ака] *Она-бивининг ўтиглашга шайланиб, учиб турган лабларига тикилганча.. жонсараклик билан сабрсизланарди*. А. Мухтор, Чинор. Кимдир сабрсизланиб, соатга қараса, кимдир асабий ҳолатда у ёқдан бу ёққа юриб турибди. Газетадан.

САБРСИЗЛИК Сабр қилмаслик; бетоқатлик. Ориф аканинг бу ерга келишига, аллақандай ички, ҳазин сабрсизлик билан рози бўлишига яна бир нозик сабаб бор эди. А. Мухтор, Чинор.

САБР-ТОҚАТ, сабру тоқат Чидам, қаноат, бардош. *Марям ақлу идроки, сабру тоқати билан бузилган оилани қайтадан обод қилди*. К. Яшин, Ҳамза.

САБР-ТОҚАТЛИ Чидамли, қаноатли, тўзимли, оғир-вазмин. Зуҳуржонга қойилман. Шунчаям сабр-тоқатли бўладими киши, десам, Абдуқаҳҳор ака оғир уҳ тортиб олди: -Шу сабр-тоқат ҳам етмасмикин деб қўрқаман-да. Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси.

САБР-ҚАНОАТ, сабру-қаноат Чидам, бардош, тўзим. Зиёфат, албатта, тўқин-сочин бўлади. Мана шу ерда.. сабр-қаноатга чақириш.. вазз-насиҳатлар сўзлаш масалалари музокарага қўйилади. Ойбек, Танланган асарлар. Сабр-қаноат қил, эвазига худо сенга баҳт ато қиласди. Сабр қил, Ҳамроқул, сабр қил. Ҳ. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси.

САБР-ҚАНОАТЛИ Сабр-қаноати бўлган; сабрли ва қаноатли. *Илм-таҳсил – сабр-қаноатли одамнинг иши*. Ойбек, Навоий.

САБР-ҚАРОР, сабру қарор Сабру тоқат, тўзим, сабот. Сабр-қарори ўйқ одам. — Бормасам, қолмайди сабру қарорим, Тушимда кўрингай гул ёзли ёрим. «Нурали».

САБУР [а. صبر – алоэ] 1 айн. алоэ.

2 Алоэ барги ширасини қуритиб олинадиган дори. Сабур – алоэ баргидан олиниб, қуритиладиган шира. «ЎзМЭ».

САБУҲИЙ [а. صبوحی – тонгта алоқадор, эрталабки] эск. поэт. 1 Тонгги, тонг вактидаги. Суѓганинг лабида реза тер каби Үнда титраб турар сабуҳий шабнам. Ф. Фулом.

2 Хуморни ёзиш учун эрталаб май ичиш; эрталаб ичилган май.

САВА айн. саба. Ёғиз ёғоч пана бўлмас, Ёғиз бияга сава тўлмас. Мақол. — Қимиз – дори деган неча тақконлар, Чайиб бергени сава билан кўнакни. «Алпомиш».

САВАЛАМОҚ 1 Хивич, қамчи, таёқ, гаврон каби нарсалар билан устма-уст урмоқ, калтакламоқ. Кекса подачи шўхлик қилган молларни гаврон билан савалаб, узун таёгини унда-мунда қўйиб кетмоқда. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Икки навкар икки тарафдан ўткинчини ҳам, ёшу қарини ҳам аёвсиз савалаянти. С. Сиёев, Аваз. -Қулоқсиз

болани яхшилаб савалаш керак, — деди-да, бир кўзини қисиб қўйди отаси. «Ёшлик».

2 Зарба бермоқ. Душманни саваламоқ.

3 Шиддат билан ёфмоқ, тинимсиз кўймоқ (ёмғир, қор, дўл ҳақида). Ёмғир савалаган сайнин чанг-губорли атроф-жавониб тобора мусаффолашмоқда, файзийёб бўлмоқда эди. «Ёшлик». Унинг [Элмуроднинг] қулоқларини ёмғир аралаши муздек майдада дўл савалай бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Машина қайиқдай чайқалар, қор олд ойнани аямай саваларди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

4 кўчма Танқид қилмоқ, камчиликларни рўйирост айтмоқ. Уни [Шерзодни] мажлисда роса савалашди. Ў. Ҳошимов, Нурборки, соя бор. Мухбирларга рост гапни айтаб бўладими? Роса савалашади [деди кас-сир]. Газетадан.

САВАМ Бир марта саваш учун лойиқ ёки бир савашда чиқарилган пахта ёки жун. **Бир савам пахта.** — Ҳар қизнинг олдида бир савам пахта.. Ойбек, Навоий. Ҳув аваби, бир савам пахтадай оптоқ булут парчаси қирпалирига шафақ акси уриб турнибди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

САВАМОҚ 1 айн. саваламоқ.

2 Савағич билан саваб титмоқ, юмшатмоқ (пахта ёки жун ҳақида). **Пахта савамоқ.** — Устахонага дам-бадам той пахта олиб ўтадиган аравакаш.. пахта саваб ўтирган қизларга тегишган бўлиб, ашуласини мавридидан бурун авжга кўтаради. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Хира ёмғир пардасидан тикилганда, қаричга келиб қолган яшил гўза тупларини жала, худди савағичда юнг савагандай, қаттиқ савалётганини кўриш мумкин эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

САВАННА [исп. *sabana* < индейс *tilapida*] Африка, Жанубий Америка, Шимоли-Шарқий Австралия ва Жанубий Осиёда: ўсимликларнинг тропик ўрмонлар ва саҳролар оралигига тарқалган минтақавий типи; унда баланд, бўлиқ ўтлар орасида ҳаккам-дуккам ёки тўп-тўп дараҳтлар ҳамда буталар ўсади. Ҷўчима, ракқоса! Тамтам сасидан Энди янграб кетсин саванналар ҳам. Ҳ. Шарипов, Күёшга ошиқман. Иессиқ поясдаги ҷўллар саванналар деб аталади. «География». Менинг кўз ўнгимда товланди ҳатто Бекарор Африка саванналари. М. Кенжабоев.

САВАТ [ф. سب — тўқима халта, сават] Тол, тут, юлғун новдалари, буғдой пояси,

сим, пластмасса ва ш.к. дан тўқиб тайёрланган рўзгор буюми, идиш. **Патнисларда, тогораларда, саватларда кулча, қовурма чучвара, варақу, қатлама ва бошқа ҳар нав мева-чевалар.** Ойбек, Танланган асарлар. **Ўртганча овсин айвонни супуриб бўлиб, сават кўтариб, кўчага чиқиб кетиши билан қолган олти овсин супага чиқишиди.** С. Аҳмад, Сайланма. **Директор, столида турган қоғозни ўртиб, бурчакдаги саватга ташлади.** Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

Сават қалпоқ Эзиб юмшатилган буғдойпоя ва ш.к. нарсалардан тўқилган қалпоқ. **Шу вақт отлиқнинг сават қалпоғи тагидан билакдай ўйғон икки ўрим сочи тушшиб кетиб, елкасида осилганича қолди.** С. Аноरбоев, Оқсой.

САВАТБОШ Сочи саватдек ҳурпайган, пахмоқ соч. **Ҳалиги саватбоши одам одамлар орасига кириб, бир зумда гойиб бўлди.** Газетадан.

САВАТЧИ Сават тўқиб сотувчи одам.

САВАТЧИЛИК Сават тўқиши ва тайёрлаш билан шуғуланиш; бадиий ҳунармандлик тури.

САВАЧЎП шв. Савағич. *Ашурмирзо саватчўпдай ингичка бармоқли панжани қисди.* М. Исмоилий, Фарона т. о. Қўк қарға шоҳи кўйлакнинг кўк этаги остидан чиққан саваҷўп сингари оёқлари доим гавдасидан кейинда қолиб, мувозанатни сақлашга шошилади. А. Қаҳҳор, Сароб.

САВАШ 1 Савамоқ 1 фл. ҳар. н. **Пахта саваш.** — Норхўжса хотинининг бузоқни савашига индамай қараб турди. «Ёшлик».

2 фольк. Уруш, жанг. Саваш бўлса, тортмлади парли ёй.. «Муродхон». Душман келса, ундан сўнг саваш қилсак, Шердай бўп, Авазни ўтага олсак. «Гулнорпари».

САВАШМОҚ 1 Савамоқ фл. бирг. н.

2 фольк. Урушмоқ, жанг қилмоқ. **Қани, полвон бўлсанг, майдонга чиқ, келинглар, савашамиз, куч синашамиз!** — деди. «Муродхон». Мард ўғлонлар душман билан савашар. «Ҳасанхон».

САВАҚ Дум, банд. Олма савагидан узилар. Мақол.

САВАҒИЧ I Пахта, жун каби нарсаларни саваш учун ишлатиладиган бир жуфт узун, ингичка таёқ ёки чивиқлар дастаси. **Савағич билан пахта савамоқ.** — Осмон тўла пага-пага булутлар, худди савағичдан қоч-

ган нахтадек титилиб, кўқни қоплаб олишган. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

САВАГИЧ II от 1 Қамишсимон бўғимили, ичи пўқаксимон маддадан иборат сув ўсимлиги. *Низомжон савагичнинг бунақа ўсшини билмасди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 от Савагич ўсимлигининг пояси. *Хужрадан иккита савагич тондим-да, ростакам катта варрак ясашга тушдим.* Х. Назир, Ёнар дарё.

3 сфт. Савагичдан ясалган, савагичдан тайёрланган. *Бу иккиси қоғозга шодланган-дек, гап-сўзсиз, савагич қаламни қир-қир қоғоз устида юритиб турар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Салимхон токчадан довот билан савагич ручкани олиб, хонтахтага қўйди.* Х. Фулом, Машъял.

САВАГИЧЗОР Фақат савагич ўсган ер, савагич босган жой. *Кўйган ерлар тугаб, гуж-гуж бўлиб ўсган савагичзор бошланди.* С. Аҳмад, Уфқ.

САВДО I [ф. سودا – олди-сотди, савдо-сотик; олди-сотди битими] 1 Товарни сотиш, айирбошлаш билан боғлиқ бўлган икки томонлама муносабатга доир муомала; олди-сотди, савдо-сотик. *Савдо ходими. Савдо корхонаси. Ташқи савдо.* ■ Бир куни қайнотаси Ёдгорга маслаҳат солди: *-Қаҷонгача қишилик-қирорлик кунлардаям лой чанглаб юрасиз. Савдога киринг. Савдода гап кўп.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ўзингизга маълум, савдо аҳли зарарни ёқ-тирмайдиган, фойдаталаб халқ бўлади.* К. Яшин, Ҳамза. *Бирорта одам савдо соҳасида ишиласа, дарров одамларнинг мияларига эгри фикр келади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Олди-сотди муомаласида молнинг нархи тўғрисидаги тортишув. *Бозорнинг ўтрасида қовун-тарвузлар ўюлиб ётибди. Савдо авжиди.* Р. Файзий, Сен етим эмассан.

3 кўчма Савдо-сотиқдан тушган пул. *Бугунги савдо юз минг сўмга етди.*

Умр савдоси Ўғил уйлантириш, қиз узатиш ҳақидаги келишув. *Умр савдоси – қуинн савдо.* Мақол. ■ Мен умр савдоси ишида иштиёрни [Ҳайдаралининг] ўзига қўйиш лозимлигини ва Ҳайдарали бу соҳада янгишишмаганигини айтиб, бўлажак келинни таърифладим. Т. Тўла, Чақар.

САВДО II [а. سودا – (қора) сафро, ўт]

1 Инсон ҳаётида учрайдиган фам-ташвиш, машаққат ва кулфат, мушкул ҳолатлар. *Ни-*

зомжон ўз бошига тушадиган савдоларнинг худди шу дақиқадан бошланишини қаёқдан билсин. С. Аҳмад, Уфқ. *Ҳар савдога кўнади банданинг боши, Тўкилар кўйганинг кўзидан ёши.* «Юсуф ва Аҳмад». Гулноз Лабзак ариғи бўйлаб.. елиб борар экан, уруш ўз бошига солган савдоларни ўйлар эди. Х. Гулом, Тошкентликлар. *Мен бўлсам кўзимни қайгадир тикиб Ўйлардим: дунёнинг савдоси шуми?* А. Орипов.

2 Бирор нарса, кимса дардига ўта берилиш ҳолати. *Ишқ савдоси. Айршиқ савдоси.*

■ Ҳамиша хавфда кўнглум бу муҳаббат интиҳосидин, Мени ҳам этмаса мажнун дебон Раъононинг савдоси. А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Дунё экан.. Ишқ деган савдо Борми фақат менинг бошимда?! Э. Воҳидов.*

Фарзанд савдоси Фарзанд туфайли ёки фарзанддан айрилиш натижасида бошга тушган фам-тусса, ташвиш. *Сени адо қилиши фарзанд савдоси, Эгнингга кийибсан мотам либоси.* Миртемир, Асарлар.

3 эск. тиб. Инсон аъзосидаги тўрт хил суюқликнинг бири. *Ибн Сино савдо-айлиқ касалини савдо хилтишининг ошиб кетиши натижасида пайдо бўладиган руҳий касаллик дейди.* «Фан ва турмуш». Табобатда инсон аъзоларида тўрт хил суюқлик бўлиб, булар – қон, сафро, балғам ва савдодан иборат. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

САВДОГАР [ф. سوداگر – савдо қилувчи, тижоратчи] Хусусий савдо-сотик билан шуғулланувчи, савдо-сотиқни касб қилиб олган киши. *Йирик савдогар. Майдо савдогар.* ■ Кўқон савдогарлари фақат Туркистондагина эмас, балки Москва ва Россиянинг бошқа шаҳарларида ҳам савдо-сотик билан шуғулланар эдилар. К. Яшин, Ҳамза. *Ҳар кун мол нархи ошади, бозорда савдогарларнинг қулоги тиккайган.* Ойбек, Танланган асарлар. *Майдо савдогарлар сақич, гилвата сотишарди.* И. Раҳим, Ихлос.

САВДОГАРЛИК Савдо-сотик билан шуғулланиш, савдогар касби. *Мирзакаримбой болалик чоғиданоқ ота касби – савдогарликка ўрганди, гилам навларини ажратадиган бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

САВДОГАРЧИЛИК айн. савдогарлик. [Фазлиддин:] Ҳар бир иш ўз вақтида ярашади, лекин ўшанда ҳам дўконга эрта бориб, кеч қайтаман. *Савдогарчиликнинг таомили шу.*

Ойбек, Танланган асарлар. [Күшбеги:] *Марғилонга нима юмуш билан келган эдингиз?* [Отабек:] *Савдоғарчылк билан, тақсир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САВДОЙИ [а. سوداوى – дилгир, дилгирликка мойил; маъюс, ғамғин] 1 Ақддан озган, телба. *Жинни бўлибсан!* Савдои бўлиб қолибсан! – деди Салимхон Обидий унга [хотинига]. Мирмуҳсин, Умид. Ҳали оқкорани танимаган йигитча бу қийинчиликлар, виждан изтироблари олдида савдоийдек қаловланиб, тақдирнинг аёвсиз ўйинларидан гаранг бўлиб қоларди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Бирор кимса, нарса дардида эс-хушидан айрилган. Унинг [Саломатнинг] кўйида савдои бўлиб қолган эдим. Н. Қобил, Унтилган соҳиллар. Хотинлар: *Бечора чол!* Суюкли қизидан айрилиб, савдои бўлиб қолди! – деб пичирлашар эди. О. Ёқубов, Излайман. [Бўронбой:] *Ишқ дарди бедаво дард: рўйирост гапирсан, ишқ ўйлида савдои бўлганман.* К. Яшин, Ҳамза.

САВДОЛАШМОҚ 1 Молнинг нархи ҳақида тортишиб, ўзаро келишмоқ. Узоқ савдолашувдан кейин Баширжон яна йигирма беш сўм чиқариб берди. Н. Аминов, Суварак.

2 Умуман, бирор олди-берди ҳақида келишмоқ. Аҳмад ака уйда экан. Совчилар билан узоқ савдолашди. «Муштум».

САВДОЛИ Ташвишли, мушкул. Айрича кўрингай ҳар касга дунё, Борлиқнинг савдоли ишларин ўйлар. Р. Парфи, Кўзлар.

САВДО-СОТИҚ Олди-сотди муомаласи. Бозор сотувчи ва олувчилар билан гавжум, савдо-сотиқ ишларини терим мавсумида далага кўйириши ногтада муҳимдир. Газетадан.

САВИЛ с.т. қ. **сабил.** Бу савил [әшак] ҳам эгасига ўхшаб жуда ўжар экан, ҳаливери ётадиган чўтий ўйқ. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Бу савил уйда ё укангиз туради, ё мен!* О. Ёқубов, Пъесалар.

ЖОНИ САВИЛ АЙН. ЖОНИ САБИЛ Қ. САБИЛ. Нене йигитлар ҳалок бўлиб кетишиди. Мен бўлсам, жоним савил эканми, билмадим, ҳалиям юрибман. О. Ёқубов, Излайман. **Савил қолмоқ** айн. **сабил қолмоқ қ. сабил.** Бу савил қолгур ола мушук қўймоқни еб қўйибди-ку. «Олтин олма».

САВИЯ [а. سویا – тенглик, бараварлик] Шахс, нарса ёки ҳодисанинг сифат, тараққиёт даражаси. *Илмий савия. Маданий савия.* ■ Таржималари оригинал даражасида фа-

сиҳ ва мукаммал, яратган асарлари эса ўзи таржима қилган авторларнинг ижоди савиасидай юксак, кўламдор. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

САВЛАТ [а. صولت – куч-кудрат, қувват; зўрлик; ҳокимият] Улуғвор ташқи қиёфа, салобатли кўриниш, салобат, маҳобат. Уста унинг елкаси, савлати, гайрати, куч-қувват ёғилиб турган вужудига ҳавас билан боқди. Т. Ашуроев, Оқ от. *Пўлат полвон дегай номин ҳалойшқ, Иши ҳам савлати номига лойшқ.* Ҳабибий, Девон.

Савлат тўқмоқ Бутун савлати билан кўзга ташланмоқ. Умар полвонга энди бари бир бўлгани учун совуққонлик билан қоядай савлат тўкиб турарди. К. Яшин, Ҳамза. **Савлатидан от** (ёки ит) **хуркади** Жуда савлатли; салобати одамни босади. Эрталаб келсан, хонага одам сиғмай кетибди, ҳар олимларки, савлатидан от хуркади денг. Х. Тўхтабоев, Ширин қовуңлар мамлакати.

2 кўчма Кўрк, ифтихор. *Ўсмирлар* – давлатимиз, *Кексалар* – савлатимиз. К. Мұхаммадий.

САВЛАТДОР [а. + ф. صولتدار – савлатли, савлатга эга] Савлатли; серсавлат. Столнинг тўридаги стулда кўринишидан озгин, сочлари юқорига таралган, савлатдоргина киши ўтирибди. С. Кароматов, Ҳижрон.

САВЛАТЛИ Улуғвор кўринишили; серсавлат. Савлатли киши. Савлатли бино. ■ Караасам, ўн қадамча нарида савлатли бир йигит турибди. С. Сиёев, Ёрглиқ.

САВОБ [а. شواب – ажр, эваз, мукофот; хайрли, эзгу иш] 1 дин. Диний эътиқодга кўра, худонинг марҳаматига лойик иш ва шундай иш учун худонинг марҳамати. [Ёрмат:] *Нима иш қилдим? Гуноҳми, савобми?* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ўзгаларга беминнат қилинган холис ёрдам; яхши, эзгу иш. *Дўстларим, қилманглар бағримни кабоб, Фарибнинг кўнглини овламоқ – савоб.* Эргаш Жуманбулбул ўғли. [Давлатёр:] *Бир есир-бева. Томини кураб берай, савоб бўлар..* П. Турсун, Ўқитувчи.

САВОБЛИ Савоб бўлувчи, худонинг марҳаматига сазовор бўладиган. *Ўғлим, дунёда ҳалқнинг раҳматидан ҳам савоблироқ нарса борми?* Уйғун, Асарлар.

САВОБТАЛАБ [савоб + талаб] Савоб иш қилувчи, савоб ишдан қайтмайдиган. *Йўлдош мусоғир камсукум, меҳнаткаш, бирорвага*

озори йўқ, савобталааб киши эди. С. Сиёев, Аваз. [Абдураҳмонни] ..маҳалла кексаларидан иккита савобталааб чол дарвоза ёнида кутуб олдилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

САВОД [а. سواد – қоралик; қоралама ёзув; ўқиш-ёзишни билиш] 1 Ўқиш-ёзишдан хабардорлик; хат-савод. Анвар «тахта»дан ўқиш бошлади, зеҳнининг тиниқлигидан бўлса керак, ўн бир ёшида саводи чиқаёди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Мана, 3-синф саводимиз бор, ўқиши-ёзишни биламиз. «Ёшилик».

2 Бирор соҳа бўйича энг зарурий билим, маълумот. Ҳуқуқий саводнинг мукаммалиги давр талабидир. Газетадан.

3 Умуман, билим, тушунча, тажриба. -Саводингизни анча чиқариб қўйишшибдими? -Ким? -Билмасам. Домлангиз. Домлаларингиз. -Менинг домлам ўйқ, домлам – икки кўзим. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

САВОДЛИ 1 Ўқиш-ёзишни биладиган, саводи бор. Ҳамза болаларнинггина эмас, катталаарнинг ҳам саводли бўлишини истарди. Н. Сафаров, Оловли излар. Мен сизни ўқитиб, саводингизни чиқариб қўйман. Сиз юртингизга саводли бўлиб борасиз. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Билимли, маълумотли; кўп ўқиган, мустақил фикрловчи. Онам диний-дунёвий китобларни ўқиган, саводли, ниҳоятда сабрли, меҳру оқибатли аёл бўлган. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. Саводли ўз ҳақини таниган бўлади, бинобарин, уни алдаш осон бўлмайди. К. Яшин, Ҳамза.

САВОДЛИЛИК 1 Аҳоли маданий савияси кўрсаткичларидан бири: оддий матнларни ўқий олиш ёки уларни ўқиш ва ёза олиш кўнижмасига эгалик.

2 Одамнинг адабий тил меъёларига мувофиқ келадиган оғзаки ва ёзма нутқ мақалаларига эгалиги.

3 Муайян соҳа бўйича етарли билимга эгалик. Техник саводлилик. Ҳуқуқий саводлилик. Тиббий саводлилик.

САВОДСИЗ 1 Ўқиш-ёзишни билмайдиган, саводи йўқ. -Ахир улар саводсиз-ку, газетани нима қилишади? – кууди Каримбой. К. Яшин, Ҳамза.

2 Етарли билими, маълумоти йўқ. Ўзи билмайди-ю, менга ўргатганига куяман! Сенга ўхшаган саводсизлар «бўса-бўмаса» дейди. А. Қаҳҳор, Санъаткор.

САВОДСИЗЛИК Саводга эга эмаслик, саводи йўқлик. Санъаткор тажсанг эди: ..бир тракторист уни саводсизликда айлади. А. Қаҳҳор, Санъаткор. Саводсизлик қурсин, болал бечора хат ҳам ёзолмайди. Ҳ. Ғулом, Машъал.

САВОДХОН [савод + ф. خوان – ўрганивучи, ўқувчи] 1 Ўқиш-ёзишни биладиган, хат-саводли. Саводхон одам.

2 айн. **саводли** 2. Асарда Ҳасан овчининг опаси сифатида гавдаланадиган бу отин ўша даврдаги тақвадор, анчайин саводхон, тўй-маъбракаларни бошқарадиган аёллар титининг умумлашма образидир. «ЎТА».

САВОДХОНЛИК қ. саводлилик. Аслида, саводхонлик ҳар бир босқичда тақомиллашибира борилиши лозим. Газетадан.

САВОЛ [а. سوال – сўроқ; илтимос] 1 Жавоб олиш учун айтиладиган гап, жумла; сўроқ. [Васила Назаровна] Сен менинг саволимга жавоб бер, ким у? Ӯ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. -Жуда яхши савол! – деди Иброҳимов, – қани, бу саволга ким жавоб беради? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Савол аломати эск. Сўроқ белгиси. Савол аломати ҳамма вақт «ми» дан кейин қўйилади десам, кулади. А. Қаҳҳор, Адабиёт ўқитувчиси. Етти оғайни ҳам кўкда ногаҳон Савол аломати бўлиб кўрингай. А. Орипов.

2 Имтиҳон билетида ёзиб қўйилган, жавоб бериш лозим бўлган мавзулар номи ёки машқ, масала. Иккинчи қаторга бориб ўтирганидан кейин машинкада ёзилган саволларни ўқиди: 1. Жоуль-Ленц қонуни. 2. Резонанс. Учинчи савол электромагнит майдони ҳақидаги масала эди. Ӯ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Ечилиши лозим бўлган масала, муаммо. Бугунги ўтиришишимизда иккита саволни ҳал қилишимиз лозим. Газетадан.

САВОЛ-ЖАВОБ Ўзаро савол бериш ва жавоб олиш тарзидаги сухбат. Бу гаплашув ҳам қалтагина савол-жавобдан иборат бўлди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Дўстлар пайрови мос келган савол-жавобдан завқланиб кулишиди. П. Турсун, Ўқитувчи.

САВОЛЛИ Савол ифодалайдиган; сўроқли. Саволли гап. Саволли назар. ■ Унинг саволли қараши юрагига ғулғула солиб қўйди. «Ёшилик».

САВОЛОМУЗ [савол + ф. مۇز – ўхшаш, каби] Саволни ифодаловчи, саволли; савол

тариқасидаги, савол маъноси билан. *Шербек Сайдозига саволомуз боқди*. С. Анорбоев, Оқсой. Қирмизхон кириб, унга [бошлиққа] саволомуз қаради. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталаар.

САВР [а. شور – буқа, хўқиз] 1 (С – катта) астр. Ўн икки буржнинг бири, Ҳамал ва Жавзо буржлари ўртасида жойлашган.

2 Шамсия йил ҳисобида иккинчи ойнинг арабча номи (22 апрель – 21 май даврига тўғри келади). Савр кирди, экинларга давр кирди. Мақол. ■ Момақалдириқ гулдураги, савр ойининг бекарор ёмғирлари юракка тўйқинлик беради. «Саодат». Савр эди. Ҳаво гамзада. «Ёшлик».

САВСАН [ф. سوسن] кт. айн. гулсапсар. Сабзалар узра мусалсал бўлди сунбул турраси, Бир тараф савсан аросидин равондур облар. Фурқат.

САВСАР 1 от Ўрмонда яшайдиган, қимматбахо қўнғир мўйнали йиртқич ҳайвон.

2 сфт. Шу ҳайвон мўйнасидан тайёрланган. У савсар теллагини бошига бостириброк кийиб олди.. Ҳ. Фулом, Машъял.

САВТ [а. صوت – овоз, товуш] 1 Ўзбек мумтоз мусиқасида кўйнинг асосий қисмидан кейин келадиган сўнгти қисми. Суҳбатимга кўзи шаҳло, қоши ўқ-ёй истарам, Бошга парқу, тингламоққа савти эшвой истарам. «Муштум».

2 Овоз, товуш, садо. Созандо навозандаларнинг ҳам савти унга ёқмас, хушрўй раққосалар ҳам ўйин тушиб, уни овута олмас эдилар. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

САВТИЁТ [а. صوتات] эск. айн. фонетика.

САВТИЯ: усули савтия Товуш-ҳарф тизими асосида ўқитиш усули. Ҳамза Кўқонда биринчи бўлиб усули савтияни қўллади. К. Яшин, Ҳамза.

САВҚ [а. سو – бозор; машинани бошқариш; ундаш, кўзғатиш; майл, хоҳиш]: савқи табиий Ички ҳис-туйғу, сезги; майл; интуиция. Нуҳ бинни Мансур савқи табиий билан ўз ҳузурида улуғ истеъодд эгаси бўлган бир ҳаким ўтирганини пайқади. М. Осим, Карвон йўлларида. Бир-бираига ўхшаш кўчаларда боши айланади, ихтиёрини савқи табиийсига топширади. А. Қодирий, Кичик асарлар. Анвар Солиев ниҳоят тергов учун жиiddий кўргазма чиқаётганини ўзига хос савқи табиий ила ҳис қилди. А. Ибодинов, «Латофат» дўконидаги қатл.

САГ [ф. سگ – ит] эск. кт. Ит, кучук.

Саги об [ф. سگ آب – сув ити] эск. кт. айн. морж.

САГБОН [ф. سگبان – итбоқар] эск. Ит боқувчи.

САД I қ. сад (д). Шаҳр йўллари барчаси бўлди сад, Шаҳрга кирапга чибинга не ҳад. С. Хондайлийк.

Сад чекмок (ёки боғламоқ, ясамоқ) эск. кт. 1) мустаҳкам девор, тўсиқ, гов кўтарммоқ. Мавлоно Аёзий бўлғуси ҳужумларга қарши улуғ сад ясамоқдалар голибо. Ойбек, Навоий. Азамат йигитлар сув билан курашга, унга сад чекишига ажратилар эди. Ойбек, О. в. шабадалар; 2) йўлини тўсмоқ, бартараф қилмоқ. Ҳамзанинг бу ишларига ота бўлиб сад чекмагансиз, балки бу шароитга сифмайдиган ишларда ўзингиз бош бўлгансиз.. К. Яшин, Ҳамза. Жаноблари оғоҳ бўлсингларки, хоинларнинг шаллақиликлари ҳаддан ошгани ҳамон сад чекурмиз. Ойбек, Улуғ йўл.

САД II [ф. سد – юз (сон)] эск. кт. Юз. Ҳудоий таоло бир ўғил ато қилғон эрди, сад ҳайфки.. қизамиқ деган касал бирлан қазо қилди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Сад оғарин қилиб келган ҳийлангга. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

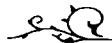
Сади пок Қиши даврининг тўлиқ 100 куни (90 кун қиши ва 10 кун баҳор – қишининг батамом ўтганлигини билдиради). Бугун 10 март – сади пок бўлди.

САДА бот. Эмандлар оиласига мансуб сершоҳ, серсоя дарахт. Сада соя берар, тол хода берар. Мақол. ■ Тўла хола саданинг ғадир-будур пўстлогини беҳол бармоқлари билан силаб, юзига суртди. И. Раҳим, Ихлос. Тош устида кўйкарған сада Бошим узра бўлур соябон. Б. Бойқобилов.

САДАРАЙХОН Шоҳ-шабба қисми шар шаклида тўп бўлиб ўсадиган райҳон. Укиши райҳонни, айниқса Наманган садарайхонини жуда хуш кўярди. «Гулдаста». Кўзачада садарайхону жамбилилар тўрт тарафга ҳид таратиб турибди. С. Сиёев, Ёргулик.

САДАФ [а. صدف – марварид чиганоғи; садаф, дур] 1 Айрим моллюскалар чиганоғидан олинадиган оқ, ялтироқ дур. Садафсиз дур бўлмас, Тикансиз гул бўлмас. Мақол.

2 сфт. Садафдан ясалган, тайёрланган. Зебихон Адолатга миср ишидан тикилган тўн билан олдига садаф тумгалилар қадалган нимчани узатди. С. Зуннунова, Ҳикоялар.

3 сфт. кўчма Садафдек оппоқ, ялтирок. Гулсум ҳам бошини кўтарди ва садаф тишларини кўрсатиб, илжайиб кўйди.. П. Турсун, Ўқитувчи. Юксакдан келасиз, эй тог сувлари, Садаф чўққилярнинг юзини ювиб. Файратий.

САДАҚА [а. صدقة – хайр, эҳсон, садақа]

1 Тиланчига, мұхтожларга бериладиган хайр-эҳсон. ..Шоқосим паст, аянчли овоз билан бир нималар сўзлаб, ўтқинчилардан садақа сўрайди. Ойбек, Танланган асарлар. Эшикдан кириб келган тиланчи садақа сўради. «Муштум».

2 Худо йўлига, азиз-авлиёларга улардан најот истаб қилинадиган эҳсон; қурбонлик. Адолатга қизамиқ чиққанда, эр-хотин уч кунгача киприк қоқмасдан унинг тенасида ўтиришиди, кўлларига илинган ҳар бир нарсани унинг бошидан айлантириб, садақа қилиб юборишаверди. С. Зуннунова, Гулхан.

3 Олувчи назаридаги садақа бўлиб туюладиган хайр-эҳсон, пул. Хотинингиз сизни аллақачон унутибди, садақаларингизга мұхтож эмас экан, деб айтинг. С. Аҳмад, Қадрдан далалар. Ўтган куни пул юборган эдим, олмабди. «Менга садақа керак эмас, судга бериб, қонуний алимент оламан», деган эмиш. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

Бош-кўзидан садақа Сарф қилинган пул, йўқотилган ёки бирорвга берилган нарса, мол-дунёга ачинмасликни билдирувчи ибора. Пулига тирноқча ҳам куймасди, болаларимнинг бош-кўзидан садақа, дерди.. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. **Жоним садақа (бўлсан)** Бирорвга чексиз ҳурмат-эҳтиромни ифодаловчи, «сиз учун жонимни ҳам беришга тайёрман» мазмунида айтиладиган ибора. Ҳуш келибсиз, бош устига, султоним, Сиздан садақадир бир ширин жоним! «Ширин билан Шакар». Садақа(си) бўлмоқ Кимсанинг курбони бўлмоқ; кимса ёки нарсага жон фидо қилмоқ; айланмоқ, ўргилмоқ. Доно одамга садақа бўлсанг арзиди. Ойбек, Танланган асарлар. Садақаи одам кет айн. садқаи одам кет к. садқа. Анзират хола Сидиқжонга «Вой, садақаи одам кетинг, наҳот киши шундай хотинини, шундай болани қўйиб, бу ёқларда юрса!» деганидан кейин чеҳраси очилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Садақаси кетмоқ айн. садақа(си) бўлмоқ Тушунган одамнинг садақаси кетсанг арзиди. С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

САДАҚАЙРАФОЧ Шоҳ-шабба қисми шар ёки овал шаклида тўп бўлиб ўсадиган қайрагоч. Садақайрагоч ва тол шохларида чирқишилашган тинимсиз чумчуклар.. бўлмаса, гузарни паша учса эшишиларлик жимлик қамраган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САДАҚАЧИ Садақа сўровчи; тиланчи; гадой.

САД (Д) [а. شد – тўсиқ, ғов; девор; тўғон] кт. Мустаҳкам қалъа ёки шаҳар девори, тупроқ қўргон.

Садди чиний тар. Буюк Хитой девори. Садди Искандар(ий) Гўё Александр Македонский қурган афсонавий девор.

САДДИ-БАСТ [сад(д) + ф. سد – бирикиш; тўғон] фольк. Бўй-баст, қадди-қомат. Бир-бир босиб, Равшанинг олдига келиб, садди-бастига, баланд-пастига қараб, «хўп ийгит экан», деб Оққиз кўп беҳузур бўлди. «Равшан».

САДО [а. صدائ – узоқдан эшишилган товуш; чақириққа жавоб] Товуш, овоз. Ноғоралар гумбури ва карнайлар садоси яна осмону фалакка чиқди. О. Ёкубов, Кўхна дунё. Кунгурадор шифтлар қарсак садоларидан титраб кетди.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Акс садо қ. акс I. Садо чиқмади Гапирмади, индамади. Бир неча сония ҳеч кимдан садо чиқмади. С. Сиёев, Аваз. Лекин бу кун гап шу тўғрида соатлаб давом этса ҳам, Тўғонбекдан садо чиқмади. Ойбек, Навоий.

САДОҚ Камалак ўқлари жойланиб, белга боғланадиган ёки елкага осиб юриладиган асбоб; тирдон, ўқдон. Қизларнинг ҳам, ийгитларнинг ҳам белларида ўқ-ёй ва садоқларида ўқлари бор эди. М. Осим, Тўмарис. Улуғбек елкасидан камонини олди, садоқдан ўқ-ёй олиб, камонга жойлади. Б. Аҳмедов, Улуғбек.

САДОҚАТ [а. صداقت – дўстлик, бирдамлик; самимилик] 1 Чин қалбдан берилганлик; содиклик, вафодорлик. Ўғлон, оқил ҳам мард бўлгин, Мардлик – элга садоқат. Э. Воҳидов, Нидо. Гулнор чуқур садоқат ифода этган кўзлари билан ийгитга қаради.. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Садоқат (хотин-қизлар исми).

САДОҚАТЛИ Чин қалбдан берилган, содик; вафодор. Садоқатли ёр. Садоқатли шогирд. ■ Амирзодам, агар бу мардак садоқатли қулингиз бўлганида, ёмон овоза тар-

қатган навкарни қўлидан тутиб, доруғага топширмасми? П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Агар Миён Башир ҳазратнинг садоқатли биродарлари Миён Қудрат ҳазратдан ўз вақтida имодд келмаганида, сизлар билан озиқ еб ўлтириши насиб бўлмасди. К. Яшин, Ҳамза.

САДОҚАТСИЗ Садоқати йўқ; хиёнаткор, бевафо. Садоқатсиз одам. — Дастлаб қараганда, ушбу драмада тор оиласвий — отана ва садоқатсиз фарзандлар ўртасидаги муносабатлар қаламга олингандек туюлади. Газетадан.

САДОҚАТСИЗЛИК Садоқатли, содик бўлмаслик; вафосизлик.

САДПОРА [ф. صدر — юз бўлак, қисм; юзга парчаланган] поэт. Пора-пора, чил-чил, юз пора. Чашма бўйлаб юрар у хомуш, Қайғуси төғ, қалби садпора. Миртемир. Юрагини қиласадпора Йироқлардан келган бир овоз. А. Пўлкан. У дилхун, ўзини қайга уришини билмай қолган кезлари кўнглини садпора этадиган аччиқ саволларга жавоб тополмайди. С. Сиёев, Ёруелик.

САДР I [а. صدر — юқори ўрин, олий мансаб; ибтидо; биринчи мисра] тар. Вақф ва дин ишлари билан шуғулланувчи амалдор. Бу шеърни эшитган қозиу садрлар, муҳтасибларнинг сочи тикка бўлиб кетди. П. Қодиров, Авлодлар довони. У [Навоий] садрлардан бир нечасини йигиб, вақф ишларининг аҳволи ҳақида маълумот олди. Ойбек, Навоий.

САДР II [а. صدر — қалб, кўкрак; марказ, ўрталиқ] 1 Қаландарлар зикрида энг жазавали ҳолат. Ҳаммаси тушшиб садрга, Тебиб ётар бир-бирга. «Ширин билан Шакар». Қулоқ солинг айтган дурга, Ҳақ деб тушинглар садрга. «Ширин билан Шакар». Бирининг қўлида таёқ, бошқасида паншаха, садрга тушаётгандек чайқалишиб, қичқириб келишялти. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва ўйллар.

2 этн. Одатда, йигит, келинчак, бўйга етган қиз ёки энг яқин киши вафот этганда, унинг «қирқ»игача аёллар иштироқида ўтказил(ади)ган мотам одати (бунда мархумнинг яқинларидан бир ёки бир неча киши даврага тушиб, олд-орқага ёки икки томонга солланиб, йиги билан таъсиричан иборалар айтиб, марҳумни эслаганлар, қолганлар маълум ҳолатда жўр бўлганлар). Во тўрам, деб юлиб опти бетини, Тўрам, деб канизлар садр тушади. «Ойсулов». Ҳовлида

аёллар давра ҳосил қилиб, садр тушади. Бирни қўйиб, иккинчиси айтади: «Қуш эдим, қанотимдан айралдим». М. Ҳазраткулов, Журъат. Ичкарида аёллар онамиз теварагида ҳалқа бўлиб садр тушди. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

САДҚА [а. صدقه — «садақа» с. дан]: жоним садқа айн. жоним садақа (бўлсин) к. садақа. Ой бориб, омон келгин, Жоним садқа, ёлғизим. «Оқ олма, қизил олма». Садқа кўз ёшинг Кўз ёшингга арзимайди. Садқаи одам кет Одам бўлмай ҳар нарса бўл, одамга ўхшамайсан. Садқаи одам кетинг-э, айб эмасми?! А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. Садқаи сар 1) бошдан садақа. Икки қўй йўқолган бўлса, садқаи сар, китобларда йўқолган нарсани риёсис садақа деганлар. С. Айнин, Дохунда. -Майли, нул садқаи сар, — деб ўйлади у. Н. Аминов, Қаҳқаҳа; 2) ажаб бўлди (бўлсин), хўп бўлди (бўлсин). Ўлдирган бўлсангиз, садқаи сар.. Ит деган маҳлук топилади, аммо одам топилмайди. А. Қодирий, Обид кетмон.

САЁЗ 1 сфт. Унча чуқур бўлмаган, чуқур эмас (дарё, кўл, ариқ ва ш. к. ҳақида). Ҳали ёмғирлар бошланмагани учун, анҳор суви тиниқ, лекин тошлари кўриниб турган саёз чеккалари шишадай рангсиз-у, чуқур жойлари кўкимтир-яшил. П. Қодиров, Уч илдиз. Биз, бир эшелон солдат, бепоён даштга тушиб, саёзгина дарё бўйида чодир тутуб ётарилик. О. Ёқубов, Излайман.

2 рвш. Юзала, чуқурлашмасдан. Бошлиқ, бир колхоз тракторчиси ўн уч гектар ерини саёз ҳайдагани учун суд уни қайта текинга ҳайдаб беришга.. ҳукм чиқарганлигини айтиб берди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Саёз оққан дарё шагилайди, деганларича бор экан. С. Кароматов, Ҳижрон.

3 кўчма Мазмунан сийقا, юзаки, гўр. Ҳомхатала асарларга, гоявий-бадиий саёз буюртмаларга чек қўйиши вақти аллақачон келди. Газетадан. [Салимхоннинг] Илми жуда саёз, фақат қақилаб гапириши бор.. Мирмуҳсин, Умид.

САЁЗЛАНМОҚ 1 Суви камайиб ёки тош, шағал, балчиқ тўпланиши оқибатида таги юзароқ бўлиб қолмоқ. Баҳор чоғлари тезобликни ҳаддан оширса, кузга яқин [дарёни] таги кўринар даражада саёзланиб қолади. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 кўчма Мазмунан юзаки бўлмоқ. **Фик-рингиз саёзланиб қолибди.**

САЁЗЛАШМОҚ айн. **саёзланмоқ** 1, 2. **Дарёнинг саёзлашиши.**

САЁЗЛИК 1 Сой, кўл, ариқ, дарё каби сув ҳавзаларининг суви камайиб, таги юзароқ бўлиб қолиши. *Кўлнинг саёзлиги.*

2 Таги унча чуқур бўлмаган, саёз жой. *Саёзликнинг нариги томонидаги дарё тармогига тушиб кўрган эди, чуқур экан, бўй бермади.* Ж. Шарипов, Хоразм.

3 кўчма Юзакилик, бирор соҳада билим ва маҳоратнинг етарли бўлмаслиги. *Унинг оригинал ижодига тасвирда саёзлик ва соҳтакорлик қандай ёт бўлса, таржималари ҳам худди шундай табиий жаранглайди.* F. Саломов, Таржима назариясига кириш. *Ўқийман, деб икки ўйл институтга борди, киромлади. Билими саёзлик қилдими ё омади чопмадими..* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

САЁҚ 1 Ҳар ерда санқиб, дайдиб юрадиган; дайди. *Саёқ юрсанг, таёқ ейсан.* Мажол. — *Кечакундуз кўча-кўйда тентираб юрдим саёқ, Сўзласа жон кўйдирив ким, солмадим ҳаргиз қулоқ.* Ҳабибий. *Ҳаммаёқ жимжит.* Сой тарафдаги саёқ ишларнинг ҳам овози ўчган. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

2 Ёмон ўйларга юрадиган; ахлоқи бузук. *Саёқ аёл.* Саёқ одам.

САЁҚЛИК 1 Санқиб юришлик, дайдилик. -*Дарбадарликдан, ўзимнинг симобдай бекарор саёқлигимдан жуда ўкинар эдим, — деди Шум бола.* F. Гулом, Шум бола.

2 Ахлоқан бузуқлик. *У [Фотима] синглимга ҳар замон ёзган ҳатида эри ҳақида лом-мим демас, ўзи хоҳлаб текканинг саёқлигидан.. нолишга, очиги, ор қиларди.* X. Назир, Ўтлар туташганда.

САЁҲАТ [а. ساحت – сафар, саир қилиш; туризм] Дам олиш, ҳордиқ чиқариш, дунёни кўриш мақсадида қилинган сафар. *Кинофестиваль қатнашчилари ва меҳмонлари кўхна Самарқандга ҳам саёҳат қилишмоқда.* Газетадан. *Олдинда тагин денгиз саёҳатининг узундан-узоқ беш куни бор.* Н. Қиличев, Чигириқ.

САЁҲАТНОМА [саёҳат + нома] Саёҳат таассуротлари ва тафсилотларини тасвирловчи бадиий асар; адабий жанр. *Шоиринг шеърий асарларини қуийидаги гурухларга бўлиш мумкин:* 1. Лирика. 2. Ҳажвиёт. 3. Саёҳатномалар. 4. Мактубот. «ЎТА».

САЁҲАТЧИ Саёҳатга чиққан, саёҳатда юрган одам. *Чет эллик саёҳатчилар.* — *Саёҳатчилар жарликдан ўтиб, тоғ ёнбағрига етдилар.* X. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

САЖ(Ь) [а. سجع – қумри, булбул, тўти каби кушларнинг сайраши; қоғияли наср] Насрий асарлардаги айрим бўлакларнинг вазн ва қоғияда мослашиши; қоғияли наср. *Саж(ъ) санъати ишлатилган наср насли мусажжас.. деб юритилган.* «ЎТА».

САЖДА [а. سجدة – сигиниш, топиниш; бош этиб таъзим қилиш] 1 дин. Ибодатда ёки сигинишида тиз чўккан ҳолда пешона ва қўл кафтларини ерга тегизиши. *Шайбонийхон жойнамоз устидага саждага боши қўйиб, худога муножжот қиласар, кўзларига ёш олиб,* «Шарманда қиласа, парвардигор», деб пичирларди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бўта қайтиб от етаклаб чиққанда, қоровул чопонини ерга ёзиб, саждага боши қўйган эди. С. Аҳмад, Ҳукм.

Сажда қилмоқ 1) ибодатда боши қўймоқ; 2) кўчма чексиз ҳурмат ва эҳтиром кўрсатмоқ. *Севган одамингга дунёда тенги ўйқ фариштадек сажда қиласан.* С. Кароматов, Олтин кум. *Шу содиқ бевага саждалар қилинг,* *Шу содиқ бевага айланг эҳтиром.* А. Орипов; 3) ҳаддан ортиқ берилмоқ; хушомадгўйлик қилмоқ. *Шу билан бирга, раисга сажда қилувчи хушомадгўйлар ҳам озмунча эмас.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

САЖДАГОҲ [а. سجدةگاه – сажда қилинадиган жой] 1 дин. Сажда, ибодат қилинадиган жой; қадамжо. Сиз, бу дунёда неки саждагоҳ бўлса, ялиниб сўрайман, бир лаҳза бўлса ҳам рўшнолик кўринг. А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

2 кўчма Муқаддас, азиз жой. *Мана ўша ўй, мана менинг саждагоҳим.* Т. Жалолов, Олтин қафас.

САЖИЯ [а. سجیہ – тугма сифат, хусусият; хулқ, табиат] кт. айн. **характер** 1. Сажиядагина эмас, сурат ва сиймё важида ҳам кашта ўзгаликлари бор эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Рафиқов Обид кетмоннинг сажијасига таажжубланади.* А. Қодирий, Обид Кетмон.

САЗА шв. айн. **сазо** 2. -*Яхши ўигит кўринасиз, одамнинг сазасини ўлдирманг..* — деди Фотима опа. Р. Файзий, Сен етим эмассан. *Раис сўзида туриб берди-ю, сазасини қайтаролмай, олдим «Москвични.* С. Нуров, Нарвон.

САЗАН айн. зогора балиқ қ. зогора. Бу сувларда сом, илонбалиқ, сазан, маринка каби балиқлар сероб. Газетадан. Бир куни хонзодалар Амуударёга сайрга чиқибди. Отам сазан тутубиширибди. С. Сиёев, Ёргил.

САЗО I [ф. ساز - ажр, эваз, мукофот; қасос, жазо] 1 Қылмишига яраша оладиган танбех, таъзир, дашном. Деворлар ҳам менга сазо берәётгандек қизардим, ҳеч қаёққа қараш олмадим. Ойдин, Ҳикоялар.

2 Оний истак; интилиш; раъй, шахт. Йигитнинг сазоси сингунча, шайтлоннинг бўйни узилсин. Мақол.

Сазосини (ёки сазасини) қайтармоқ (ёки ўлдирмоқ, ерда қолдирмоқ) Илтимосини инобатга олмаслик; шахтини қайтармоқ; уялтиримоқ. Инсоф керак, Асадов! Қариянинг сазосини ўлдириши яхшимас, оппоқ соқолини ҳурмат қилиши керак. Ҳ. Назир, Қўктерак шабадаси. Курбон ота унинг сұхбатини ҳушламаса ҳам, одамнинг юзи иссиқ, ҳамса-фар бўлиш тўғрисидаги сазосини ўлдирмади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

САЗО II шв. Садо, товуш, овоз. Хотинидан сазо чиқмагач, Соҳиб қори қўлидаги сармоларни Холиданинг бошидан ошириб, ичкарига отди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

САЗОВОР [ф. سزاوار - (жазо, мукофот, мақтавга) лойик] Ўз хизмати, саъй-ҳаракати, хулқ-атвори билан ҳурмат-эътиборга, таҳсинга, унвонга, тұхфа-тортиққа арзидиган; муносиб, лойик. «Не сабабдан.. улуг султоннинг инъому эҳсонларига сазовор бўлган устод Нажмиддин Бухорийнинг фарзанди бундай қабиҳ экан», деб ўйлади Гавҳаршод Бегим. Мирмуҳсин, Меъмор.

Диққатга сазовор Кўзга кўринган, эътиборли; машхур. Ҳиротнинг диққатга сазовор жойларидан яна бири Ҳирир ўдга қурилган Пули Молон бўлиб, унинг атрофидаги ерлар сайдроҳ эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

САЗОВОРЛИК Ҳурмат-эътибор, таҳсин, унвон ва ш.к. га муносиблик, лойиклик. Ҳурматга сазоворлик. Ҳалқ шоюри номига сазоворлик.

САЗОЙИ [ф. سزايى - жазога лойик кўрилган] Эл ўртасида шарманда қилинган, жазоланган. Мени турғизиб. қўлимни орқамга боғладилар. Бозорма-бозор айлантириб, бoshимга қамчи билан уриб: «Сазойи киши одам ўлдирсин», - деган гапни баланд овоз билан тақрор.. қилар эдишлар. F. Ғулом, Шум бола.

Сазойи қилмоқ Гуноҳкор кишига эл кўзида жазо, танбех, таъзир бермоқ (илгари бу мақсадда гуноҳкорларни эшакка тескари миндириб, юзига қора суриб, одам гавжум жойларда айлантириб юрилар эди).

-**Бу муттаҳам чойхоначини эшакка тескари миндириб, сазойи қилинглар,** - деб ҳукм чиқарибди [Исройлбек]. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

САЙД [а. سعید - бахтли, омадли; соз, кулад] кт. 1 Бахтли, саодатли.

Соати сайд Бахт соати, бахтли соат, он, пайт.

2 Сайд (эркаклар исми).

САЙД [а. صید - ов қилиш, тутиш; шикор; овланадиган қушлар, илвасин] эск. Ов қилинган нарса: ўлжа. Найлайн, сайд ўлди ҳолинг донасига жон қуши. С. Абдулла. Унинг севгиси дом қўйған овчидаи ўз сайдини қўзлаб, бир тош билан икки ўлжанси қўлга киритмоқчи. У. Исмоилов, Сайланма.

Сайд қилмоқ 1) ов қилмоқ, тутмоқ; 2) кўчма мафтун қилмоқ, банд этмоқ. Бир табассум бирла сайд этдинг кўнгилни аввало, Охри нозу тагофил бўлди иш, эй дилрабо. Ҳабибий.

САЙЁД [а. صیاد - овчи, тутувчи] эск. кт. айн. овчи. Тоғларда иргишлаб ўйнасин оҳу, Уларнинг пойига тушмасин сайдёт. Ҳ. Салоҳ. Мен бўлибман овчи - элда бир сайдёт. «Гулихиромон».

САЙЁР [а. سیار - доимо ҳаракатланувчи, ҳаракатчан] 1 Бир жойдан иккинчи жойга кўчиб юриб хизмат қиладиган. Сайдер кўргазма. Сайдер устахона. Сайдер кино.

2 Доимий жойдан бошқа ерга бориб ўтказиладиган, уюштириладиган. Суднинг сайдер мајслиси. Сайдер илмий сессия.

3 Муқим турар жойидан бошқа жойларда кезиб юриб, иш олиб борувчи. Сайдер мухбир. ■ Унда-бунда сайдер атторларнинг «ип кетди, игна кетди..» каби қичқириқлари.. шаҳар шовқинига мадад бериб туради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 эск. кт. айн. сайдёт. Носирбой ҳам бўши келмайди: -Мен! Номим Носир сайдёри Сармарқандий. А. Қодирий, Обид кетмон.

5 Сайдер (эркаклар исми).

САЙЁРА [а. سیارہ - планета; автомобиль; карвон] 1 Муқим турар жойи йўқ, дарбадар кезувчи, дарбадар. Сайдинг қўя бер, сайдёт, Сайдёра экан мендек. Фурқат.

2 астр. Қүёш атрофида айланувчи ва ундан нур олувчи шарсимон осмон жисми, мас., Меркурий, Венера, Ер, Марс. *Маълумки, замин – Ер сайёраси Қүёш системасида коинотнинг бир кичик бўлгаги сифатида пайдо бўлди ва тараққий этди. Газетадан.*

Она сайёра Ер сайёраси. *О, она сайёра, курраи қутлуғ, Самодан суратинг илк бора кўрдим.* А. Орипов.

3 Сайёра (хотин-қизлар исми).

САЙЁХ [а. سیاھ – саёҳатчи, турист] Саёҳат қилувчи; саёҳатчи. *Ҳа, машҳур сайёҳ Колумб қашф қилган тамаки эндиликда бутун дунёни тутунга тўлдириб юборди. Газетадан. Бир сайдёнинг хабарича, Ява оролида бошда бирор нарса кўтариб юриши ман этилган. «Фан ва турмуш».*

САЙИД, сайдид [а. سید – мустақил; ҳукмдор, жаноб; Мұхаммад пайғамбар авлодларидан бўлган мусулмонлар унвони] дин. 1 Мұхаммад пайғамбар авлодларига мансуб киши. *Отанг сайдид, энанг қандай паризод, Сен шекили сулув түгмас одамзод. «Бўтакўз». Вагондагилар орасида оқ соқоли муллалар, кўк саллали сайдилар, чалмали қариялар, нариги вагонда эса, нуқул аёллар.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Эркаклар исмининг таркибий қисми, мас., *Сайдкарим, Сайдолим.*

САЙИЛ [а. سیل – сайдир, пиёда юриш, кезиш] 1 этн. Баҳорда ўтказиладиган катта ҳалқ сайдир-томушалари, сайдир-томуша. *Айни баҳор кулган чоғ эди, Сайдир жоий сўлим боф эди.* Э. Воҳидов.

2 Умуман, катта ва тантанали сайдир-томушалар. *Ҳалқ сайдили. Наврӯз сайдили. Лола сайдили.* — *Ҳалқ шоирлари достонларни турли ийғинлар, тўй ва сайдиларда ижро этганлар.* Газетадан.

Сайдир боф Ҳалқ сайдилари ўтказиладиган катта боф, парк, сайдиргоҳ. **Қовун сайдили** Қовунхўрлик ва сайдир-томуша мақсадида кўпчилик бўлиб далага – қовун полизга чиқиш. *Мұхиддинни бир таниши қовун сайдига олиб кетди.* С. Зуннунова, Ҳикоялар.

3 Сайдир-томуша мақсадида айланниб (кезиб) юриш; саёҳат. *Сайдир ҳам сайдир, саргардон ҳам сайдир. Мақол.* — [Зиёдилла:] *Сарсонгарчилиги борми, шу баҳона Тарлон икковимиз шаҳарни сайдир қилиб келяпмиз.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

САЙИЛГОҲ [а. + ф. سیلگاه – сайдиргоҳ] Ҳалқ сайдилари ўтказиладиган жой, боф, парк. *Сал юришгач, фаворалар осмонга бўй чўзиб турган салқин, сўлим сайдиргоҳ жойининг олдидан чиқиб қолишиди.* Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар. .. *Қий-чув, кулги, қаҳқаҳа сайдиргоҳ осмонини қоплади.* Ж. Шарипов, Хоразм.

САЙИЛЧИ Сайдир қилишга чиқкан одам. *Сайдилчилар роҳат қилиб кулиб қолишиди.* К. Яшин, Ҳамза. *Чор-атроф сайдилчиларнинг ғовур-ғувури .. билан тўлиб-тошган.* Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

САЙИН кўм. (б. к. билан) 1 =*ган* аф-фиксли сифатдошлар билан келиб, иш-ҳаракатнинг тобора кучая боришини билдиради. *Шерзод бошқа хонадаги беморларнинг унга ҳасад билан қараётганини сезар, сезган сайдин ғаши келар эди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Қизининг қийналаётганини кўрган сайдин Басранинг касали зўри-қарди.* Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

Борган сайдин Борган сари, тобора. *Қоронғилик қуюқлаша борар, кўқдаги юлдузлар чамани ҳам борган сайдин ёрқинроқ чақнар, ҳаво баданга сезиларли совир эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Вақт билдирувчи сўзлар билан келиб, иш-ҳаракатнинг тадрижий ривожланишини ёки тақрорланишини билдиради. *Йил сайдин. Соат сайдин. Кун сайдин.* — *Кун сайдин озади юрагим, Кун сайдин вужудим семирар.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

Унга сайдин Бирор ҳолатдан руҳдана ёки ўчакиша бориб. *Ҳар сафар рақиб унинг тўрига (септасига) тўён туширганида, бояги қиз қувониб қарсак чалар, унга сайдин Рустам яхшироқ ўйнар эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

САЙИС [а. ساس – отбоқар, ҳайвонларга қаровчи] 1 *тар*. Ўрта Осиё хонликларида: ҳарбий ва хўжалик эҳтиёжлари учун сақланган отларни парвариш қилувчи шахс.

2 *шв.* Умуман, отбоқар. *Сайдислар билади отнинг тобини, Чечан одам гапнинг қўяр бопини.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

САЙИСХОНА 1 *тар*. Сайдислар яшави учун бевосита отхоналар ёнига қурилган маҳсус уй.

2 *шв.* Отхона. *У дарвозадан кириб, отини сайдисхонадаги якка михга боғлади.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

САЙИШ: сайиш қилмоқ айн. расад қилмоқ қ. расад II.

САЙЙИД айн. сайид.

САЙЛАМОҚ 1 Яширин ёки ошкора усулда овоз бериш йўли билан давлат ёки ўзини ўзи бошқариш органлари аъзолигига ўтказмоқ, тайинламоқ. *Раисликка сайламоқ. Депутатликка сайламоқ.* ■ Уни бир овоздан директорликка сайладилар. Газетадан. Қандолатни ҳам президиумга сайладилар. Ойдин, Ҳикоялар.

2 Танламоқ, танлаб, саралаб олмоқ. Ҳоҳлаб менинг туллорларимдан бирорини сайлаб ол, жўнамоқ бўлсанг, яхши бор. «Муродхон». Кутлуг бўлсин сайлаб олган ёрингиз. «Баҳром ва Гуландом».

САЙЛАНИШ Сайланмоқ ф. ҳар. н. Президиумга сайланниш. Депутатликка сайланниш. Сайлаш ва сайланниш ҳуқуқи. Сайлаш ва сайланнишда хотин-қизлар эркаклар билан тенг ҳуқуқлидирлар.

Табиий сайланиши айн. табиий танланиш қ. танланиш.

САЙЛАНМА 1 Сайлаб қўйиладиган, сайлов йўли билан белгиланадиган, тайинланадиган. *Сайланма ташкилотлар.*

2 эск. Танланган, танлаб, саралаб олинган. Ёзувчининг сайланма асарлар тўплами.

САЙЛГОҲ айн. **сайилгоҳ.** Сайлгоҳга Завқий, Ҳамза ва Олчинбеклар ҳам чиқсан, оддий халқ орасида туриб, улоқни томоша қилишарди. К. Яшин, Ҳамза.

САЙЛИ Қовуннинг узунчоқ тухумсimon, тузи яшил, пўсти қаттиқ кечпишар нави.

САЙЛОВ Овоз бериш орқали давлат органлари, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари ва б. тузилмаларни ташкил этиш воситаси. *Сайллов комиссияси. Сайллов участкаси.* ■ Бу сайлов янги сиёсий системанинг энг муҳим принциплари – кўп partiyaлилк ва коалиция принциплари амал қила бошланидан далолат беради. Газетадан. *Сайллов очиқ ёки яширин овоз бериши йўли билан ўтказилади.* «ЎзМЭ».

САЙЛОВЧИ Сайлловда қатнашувчи (овоз берувчи) киши, сайлов мажлисининг, тадбир-маросимининг иштирокчisi. *Сайлловчилар билан учрашув.* ■ Сайлловчилар бояча қурилиши ҳақида депутатга наказ беришади. Газетадан.

САЙР [а. سیر – пиёда юриш; йўл, ҳаракат] Осуда ерларда, оромгоҳ, сайргоҳларда айланиб юриш, томоша қилиш, ором олиш. *Боғ сайри. Гул сайри.* ■ Қолмай шаҳарда тоқатим, Қишлоқ чиқардим одатим. Ҳоҳи яёв, бўлсин отим, Гоҳ сайр ҳам даркор экан. Муқимий. Ҳар навбаҳор бу кўқаламзорга ҳиротликлар от-аравада чиқиб, бир-икки кун сайр этиб, ҳордик чиқариб қайтишиарди. Мирмуҳсин, Меъмор. Чаман булбулларидек сайр этиб гулзору боғларда, Ҳамиша яйраб эркинликда парвоз этгали келдик. Ҳабибий, Девон. Қилмадим бир бор ўшал гул юзли зебо бирла сайр, Қонмагай дил, айласам минг битта Лайло бирла сайр. Э. Воҳидов.

САЙРАМОҚ 1 Ёқимли оҳангдор овоз чиқармоқ, хониш қилмоқ (кушлар ҳақида). Атрофига эккан тоза шамшод гул, Ҳар шоҳида сайраб ўтирадар булбул. «Равшан». Толда чумчук сайрайди, Тол баргини чайнайди, Тол барги аччиқ экан, Юракка санчиқ экан. «Ҳалқ дурданалари». Ҳовлидаги ёнгоқнинг тена шохига қўниб олган зарғалдоқ «биёв-биёв» деб сайрайди. М. Мансуров, Ёмби.

2 кўчма Ёқимли, ширали овозда қўшиқ айтмоқ. Созандалар жўрида хушовоз хонанда булбулдек сайрайди.

3 Ёқимли, жарангдор овоз чиқармоқ (мусиқа асбоби ҳақида). Дуторимнинг торлари қўш булбулдек сайрайди. «Қўшиқлар».

4 кўчма салб. Тинмай гапирмоқ, вайсамоқ, жаврамоқ. Жўралари орасида «ширин сухан»лик билан танилган Олимхон сайрайверди. Ойбек, Танланган асарлар. -Жуда сайраб юбордингиз, бекам! – деди илжайиб Заврак, – сизни бир қадрдан синглим деб ҳурмат қилиб гапирмоқчи бўлган эдим. Мирмуҳсин, Меъмор.

5 кўчма Тез, шиддат билан овоз чиқармоқ (пулемёт, миномёт, автомат ва ш. к. ҳақида) Бир зумда пулемётлар сайраб кетди. Ж. Шарипов, Хоразм.

6 кўчма Кўзни қувонтирмоқ. У [қизим] тиккан маҳсиларни қўлингга ол-у, томоша қил – сайрайди-да. Ойбек, Танланган асарлар.

САЙРАТМА Яхши сайрайдиган, сайратиш учун боқиладиган (бедана ҳақида). *Сайратма бедана.* ■ Сайратмаларнинг ишқибозлари тўрқовоқларини олиб чиқиб, толларга илиб қўйишади, кимнику ўзарга ўйнашади. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

САЙРАТМОҚ 1 Сайрамоқ 1, 3, 5 фл. орт. н. Беданани сайратмоқ. Дуторни сайратмоқ. Автоматни сайратмоқ.

САЙРБОФ, сайрибоғ айн. сайргоҳ. Чамаси, ўн минутча юрилса, салқин ва сўлим сайрибоғ бор эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

САЙРГОҲ [а. + ф. سیرگاه – сайр қилинадиган жой] 1 Сайр қилиб айланиб юриш, ҳордиқ чиқариш учун белгиланган жой. Шахримизда сайргоҳлар кўпаймоқда. ■ Майдоннинг кунботар тарафида ўрданни ўраб олган сайргоҳ боф бор. К. Яшин, Ҳамза. Куннинг иссигида канизлар терлаб, кўхна сайргоҳга етди. «Нурали».

2 айн. сайилгоҳ. Терим манзараси ажойиб бир сайргоҳни эслатади. Тўйгун, Асарлар.

САЙРОН [а. + ф. سیران – сайр-тomoшалар] фольк. Сайрлар, сайр-тomoшалар. Кўхиқоғни сайрон, Девларни ҳайрон қилган, Тўхтамиши Қора девнинг Маконин вайрон қилган Гўрўғли қаттоли шудир, Одамхўр баттоли шудир. Эргаш Жуманбулбул ўғли, Хушкелди. Куш солиб овлагин ойдин кўлларни, Сайрон қилгин тар очилган гулларни. «Равшан».

САЙРОҚ 1 айн. сайроқи. [Навоий:] Кўзимнинг нури, кел, тоза гулим, кел! Кўнгил богида сайроқ булбулим, кел! Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Сайраш, хониш. Мен сизни севаман ялпизлар атри, Кушчаларнинг сархуш сайроғи билан.. Х. Даврон, Тунги боғлар.

САЙРОҚИ 1 Давомли, ёқимли ва кўп сайрайдиган. Сайроқи қушлар. Сайроқи бедана. Сайроқи чигиртка. ■ Сайроқи қушлар макони, сарин еллар ардоқлиси бўлган боғлар энди хунук манзара касб этган эди. Р. Умаров, Дўрмон боғлари.

2 кўчма салб. Кўп гапирадиган; вайсақи, сергап. Сайроқи хотин.

САЙР-САЁҲАТ, сайру саёҳат Сайр ва саёҳат, сайр ва саёҳатда кезиш. [Зикриё қори:] Гулчехрахоним озод Туркистонни сайр-саёҳат қилиш иштиёқи билан бизга меҳмон бўлиб келганлар. Н. Сафаров, Танланган асарлар.

САЙР-ТОМОША, сайру томоша Сайр ва томоша; сайр-тomoша қилиб кезиш, айланиш. Бенарвон кўкка чиқиб, қиламиз сайр-тomoша. Қ. Муҳаммадий.

САЙРЧИ Сайр қилиб юрувчи, сайрда юрган киши. Сайрчиларнинг деярли ҳаммаси.. «сара» ҳалқ. Ойбек, Навоий.

САЙТ [ингл. site – ўрин, жой] Интернет-да: муайян мавзу йўналиши бўйича тўплланган ва шакллантирилган, доимо янгилашиб, тўлдириб бориладиган, ўз номи (сарлавҳаси)га эга бўлган маълумотлар ийфиндиси; электрон саҳифа. Осиё футбол конфедерациясининг расмий сайтида тарқатилган хабарига кўра, Ливан терма жамоаси.. «Осиё кубоги – 2007» баҳсларида иштирок этмайди. Газетадан.

САЙҚАЛ [а. صیقل – жилолаш, силликлаш; жило, силлиқлик] Нарса сиртига ишлов бериш натижасида ҳосил бўлган жило; пардоз. Сайқал ишларини пардозлаш трести ишчилари олиб боришди. Газетадан.

САЙҚАЛ бермоқ 1) силлиқламоқ, жило, хусн бермоқ. Бермоқ учун дунёга сайқал Олам аро одам яралган. Э. Воҳидов. Биз ўзбек чиннисига сайқал бераётган Тошкент чинни заводидамиз. «Гулистан»; 2) мукаммаллаштироқ; силлиқлаштироқ. Ёзган ҳикояларингиз жуда яхши, замонавий, чуқур мазмунли, фақат саҳифаларга бир оз бадиий сайқал бериши лозим. «Гулистан».

2 кўчма Зийнат, хусн, чирой, кўрк. Мехнат, Ризаҳўжса аканинг таъбери билан айтганда, умр сайқали, ҳаёт безаги. Газетадан. Сатрим сайқалини кўриб шодланган, Азиз шеърхонларим, сиздан ёлчидим. А. Мухтор.

САЙҚАЛ топмоқ 1) кўчма ишланиш натижасида мукаммаллашмоқ, силлиқлашмоқ, кўрки ортмоқ. Бино пардозланиб бўлгач, янада сайқал топди. Газетадан. Ракқосанинг санъати тобора сайқал топмоқда; 2) кўчма гўзаллашмоқ, хусн, баркамоллик касб этмоқ. Ривож олгай муҳаббат бирла меҳнат, Топар меҳнат билан сайқал мұхаббат. Ҳабибий, Девон.

САЙҚАЛЛАМОҚ 1 Силлиқламоқ, жило, пардоз бермоқ, зийнатламоқ. Бино деворларини сайқалламоқ.

2 кўчма Мукаммаллаштироқ, ишлаб камолотга етказмоқ, силлиқламоқ. Асарни сайқалламоқ. Ижодни сайқалламоқ.

3 кўчма Зийнат бермоқ, баркамоллик, кўркамлик бағишиламоқ. Ошифта бу дил сатрини сайқалласа зора, Бўстон бўйи кокилари, тўхтант, менга нафбат. Т. Тўла.

САЙҚАЛЧИ 1 Сайқал, жило берувчи; силлиқловчи, жилоловчи уста.

2 кўчма Ишлов бериб камолотга етказувчи, баркамол қилувчи, силлиқловчи.

—Ижодимиzinинг асосий сайқалчиси ҳалқдир, —деди.. Ақсақад Мухтор ўз нутқида. Газетадан.

САЙФОҚ зоол. Кўш туёқли, кавш қайтарувчи, чўлда яшовчи сутэмизувчи ҳайвон, оққуриқ. Одамлар яқинидан кўкраклари оп-пок сайғоқлар гала-гала бўлиб чопиб ўтади.. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

САЙҲОН Катта текис очиқ жой, майдон. Кенг сайҳонда икки чол Йўл ахтариб кезарди. А. Орипов. Пода, қишлоқ қўчасидан шудринг босган сайҳонга чиқиб борди. Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

САЙҲОНЛИК Сайҳон ер, кенг майдон. Сайҳонликка тушганда, ола ҳўқиз орқада қолаверди ва бирдан тўхтади. Ш. Холмирзаев, Оғир тош қўчса. Қишлоқ подаси ҳайдаб чиқладиган сайҳонликка етганда, давра қўриб ўтиридик. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

САК I [ф. ڪ - ит] с.т. Саг. Мен сени жоҳил, шұхратпарат бир сак деб юрсам, сен одам қонига ташна зулук экансан-ку, ҳароми! С. Сиёев, Аваз.

Сак йили айн. ит йили қ. ит 4.

САК II қ. саклар. Сак тилида ёзилган энг қадимги манба — Олмаота атрофидаги Ислам мозорқўргонидан топилган кумуш идишдаги ёзув бўлиб, у милоддан аввалги 5-аср билан саналанади. «ЎзМЭ».

САКИЛЛАМОҚ салб. Бехуда чопиб, сакраб юрмоқ. -Ba-a, қолиб кетдинг, энди Ҳалил аканинг итидек сакиллаб, ниёда келасан! —деди у Соат ювошга. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

САККИЗ снқ. сон 8 рақамини ва шу рақам билан ифодаланган сон, микдорни ифодалайди. Еттидан кейин саккиз келади. ■ Мана, саккиз ойдан бўён [Йўлчи] бир қора чақа сўрагани ўйқ. Ойбек, Танланган асарлар.

Санамай саккиз дема Олдиндан хулоса чиқарма, яхши билмасдан туриб иш тутма, ҳукм чиқарма. Султоновнинг айтишига қараганда, ер ҳам ориқ, куч ҳам ўйқ.. Султонов санамасдан саккиз дейдиган одам эмас-ку! Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

САККИЗИНЧИ 1 Тартиб ўрни 8 рақами билан белгиланган, 8 номерли. Саккизинчи уй. ■ Саккизинчи майда Сидикжонга суддан повестка келди. А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.

2 Еттингчидан катта, тўққизинчидан кичик ўлчам номери. Саккизинчи калиш.

САККИЗЛИК 1 ад. Саккиз сатрли банд усулида ёзилган шеър; мусамман.

2 карт. Саккиз холли қарта. Тапоннинг саккизлиги.

САККИЗОЁҚ зоол. Саккизта сўргичсизмон оёғи бор дengиз ҳайвони. Японияда энг севимли овқат дengиз саккизоёқларининг гўшитидир. «Саодат». Оролда яшаётганимга бир неча ой бўлса-да, саккизоёқ овини илк бор кузатишм эди. «Фан ва турмуш».

САККИЗТЕПКИ: саккизтепки атлас Саккиз тепкили дастгоҳда тўқилган атлас; хонатласнинг бир тури. -Бўлмаса-чи, —деди Отабек, — шу ўн беш куннинг ичидаги саккизтепки атласдан лоақал икки жўра ўигиб қўйинчиз, ёдиниздан чиқармангиз! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САКЛАР, шаклар Илк кўчманчилик даврида: Осиё даштларининг чорвадор аҳолиси. Саклар асосан чорва ва зироат билан шуғулланганлар. Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар. -Кетяпман, токи ҳеч қаҷон қул бўлмасин саклар, —деди қабиланинг ўигитларига. Х. Даврон, Тунги боғлар.

САКРАМА кт. Ўқтин-ўқтин ёки вақти-вақти билан бирдан ўзгарадиган, сакраб ўтадиган. Сакрама характердаги ривожланиши.

САКРАМОҚ 1 Бутун гавдани иргитиб, кескин ҳаракат қилмоқ, пастга, юқорига ёки бир неча қадам нарига ўзини отмоқ. Рустам томоша қилиб турган қизлар орасида биттаси чинқириб, осмонга сакраганини, кула-кула қарсак чалганини кўрди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Аёл сакраб пастга тушди-да, сумкасини ковлаб, пул қидира бошлади. С. Аҳмад, Уфқ.

Булутга (ёки кўкка) сакрайдиган Чопқир, ўйноқи (от ҳақида). Ҳалқ бундай отларни, булутга сакрайдиган от, дейди. Ерга урсанг, кўкка сакрайди Жуда шўх; тиним билмайдиган (асосан болалар ҳақида). Юз газ (нари) сакрамоқ ўзини четга олмоқ, безилламоқ. Иш талаб қилсанг, ҳурқиб, юз газ сакрайсиз. Ойбек, О. в. шабадалар. (Ўрнидан) сакраб турмоқ Ўтирган жойидан тез, сапчиб турмоқ. Бобур ўрнидан сакраб турди, тақрор эшиштаган аламли ўшиғидан эти жунжизиқиб, бувисининг хонасига қараб югурди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Чароснинг.. даҳшатдан кўзлари олайиб, сакраб туриб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Урилиб қайтмоқ, иргимоқ, сапчимоқ. *Бола коптокни ерга бир урган эди, копток том бўйи сакради.* ■ Күёшда олтинланаб, тошдан тошга сакраган сувларнинг шовқинини сезди. Ойбек, Күёш қораймас.

3 кўчма Жойдан жойга ўтмоқ, кўчмоқ. Читтак шохдан шохга сакраб, тўғри ҳам эмас, эгри ҳам эмас калтак изласа, Набигул заводдан заводга сакраб, нима излайди, дей-сиз-да? А. Қаҳдор, Қанотсиз читтак.

4 кўчма Навбатдагига тўхтамай, кейин-гисига ўтмоқ. Биз, ўтган 51-фаслда Анвар билан Раъонни Султоналининг дарвозасида қўйиб, 52-фасла сакраган эдик. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

5 кўчма Кўтарилиб-тушиб турмоқ (нарх-наво ҳақида). [Мирзакаримбой:] Шундай бўлиши керак. Нарх-наво ҳар куни сакраб турибди. Ойбек, Танланган асарлар.

САКРАШ 1 Сакрамоқ фл. ҳар. н. Бир ёёқлаб сакраш. ■ У девордан бир сакрашда ошиб тушди-ю, кучининг борича олдинга интиди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Мазъум бир спорт турнида мустақил машқ. *Парашиотда сакраш. Баландликка сакраш. Узунликка сакраш.*

3 флс. Микдор ўзгаришларининг сифат ўзгаришларига ўтиш жараёни.

САКСОВУЛ Шўрадошлар оиласига мансуб, Марказий Осиёнинг шўрхок ва қумли чўлларида ўсадиган, барги яхши ривожланмаган бута ёки дараҳт ва унинг ёнилги сифатида ишлатиладиган ёғочи. *Қора саксовул. Оқ саксовул. Саксовул ўтин.* ■ Оқ саксовул, айниқса, унинг уруги – қўй-эчкилар учун тўйимли озуқа. «Фан ва турмуш». Чойхона тўрида доим дутор, сетор осигулиқ. Қиши ёз чилдирма қиздиргани манқалда саксовул чўғи яшнаб туради. С. Сиёев, Ёрглиқ.

САКСОВУЛЗОР Саксовуллар ўсиб ётган майдон. Саксовулзорлар, сийрак ўсган чўл шувоқлари, қумлоқ тепаликлар ортда қолди. «Ёшлиқ».

САКСОН 1 снқ. сон 80 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. Саксондан ўн бешни айримоқ. Саксон сўм пул. Саксон пуд ун. ■ Э, бўтам, ўқишига ўқиганман, аммо бунга саксон ўйларча бўлдиёв. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

2 Саксон (эркаклар исми).

САКСОФОН [фр. saxophone < Sax – шу асбобни ихтиро қилган бельгиялик уста А.

Сакс номи + юн. phone – товуш] Пуфлаб чалинадиган мусиқа асбобларининг бир тури. Саксофон чалмоқ. ■ Чўққи этагидаги санаторий боғидан жаз ва саксофон овозлари келарди. О. Ёкубов, Излайман.

САКТА [а. سکت – сукунат, жимжитлик; тутқаноқ, фалаж] 1 эск. айн. апоплексия. Сакта касаллиги оғир касалликлардан бирин ҳисобланади. «Фан ва турмуш».

2 Шеърда вазннинг бузилиши, вазндан этишмовчилик. Ёқар эди Қудратга азал Полонон ёзган сактароқ ғазал. М. Али, Боқий дунё.

3 кўчма Ранжитадиган; хато; ёмон. Аҳмад Сардорнинг қизи Бўтакўзойим Авазхонга «Гўрўелининг қули бўласан», деб бир нечта сакта сўзлар айтди, унинг кўнглини қора қилибди. «Гулихиромон».

САКТАЛИК 1 Шеър вазнидаги хато, этишмовчилик. Кейин хон, Авазнинг бир байтини ёдаки айтди, бир сакталикка ишора қилиб, уни ўзи тузатиб ўқиши. С. Сиёев, Ёрглиқ.

2 кўчма Камчилик; меъёрдан четга чиқиши. Қалбим уришига соласан қулоқ, Ҳеч қачон сакталик сизмайсан бироқ. Р. Бобоҷон.

САКУРА [яп.] Узоқ Шарқда, асосан Японияда ўсадиган, гуллари серяпроқ қизифиши-пушти, меваси ейилмайдиган манзарали дараҳт (Япониянинг рамзи). [Японияда] Сакура гуллаганди, баҳор байрами бўлади, ҳар бир меҳмонга сакура гули тақдим этилади. Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

САЛ рвш. Бир оз, озгина, андак. Сал кунда. Сал ўтмай. ■ Меъмор бошқа шогирдларидан кўра ҳам унга [Гаввосга] ўзгача илтифоту эҳтиром кўрсатар, чунки у ёш жиҳатидан сал қаттароқ эди. Мирмуҳсин, Меъмор. Султонов чўнтағини ковлаб, калитни топди шекилли, сал ҳовуридан тушди. М. Мансуров, Ёмби. Қандилларда кўпдан бери ёнаётган шамларнинг тутунидан уй сал хира тортуб қолган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Орқасига қараса, икки отлиқ етиб олишига сал қолибди. Н. Фозилов, Оқим.

Сал нарсага ёки салга Арзимаган нарсага, бўлар-бўлмасга. У ноҳақликин кўргани кўзи ўйқ, салга «лов» этиб ёниб кетади. К. Яшин, Ҳамза. Ичкуёвчилик эмасми, Бадалбек сал нарсага зарда қиладиган, сал нарсага аразлайдиган қилиқ чиқарди. С. Аҳмад, Сайланма.

САЛАВОТ I [а. صلوات – «салот» с. нинг кўпл.] 1 дин. (Оллоҳ томонидан) Бандалар-нинг гуноҳларидан ўтиш; кечириш, кечирим.

Ўтган ишга салавот Ўртада бўлиб ўтган кўнгилсиз ишларни, нохуш, номақбул гапларни унтуайлар, гина-кудуратни қўяйлик, деган маънода айтиладиган ибора. Ўтган ишга салавот, ҳозиргисини гапиринг. Уйгун, Сўнгги пушаймон.

2 Мақтov, ҳамд-сано. *Пайғамбарларга салавот айтмоқ.*

САЛАВОТ II қ. салобат.

Салавоти босмоқ айн. салобати босмоқ қ. салобат.

САЛАВОТЛИ қ. салобатли. Кекса, салавотли кишилардан андак тортиниб, четроқда ёлғиз турган Умид ёнига Жанна келди. Мирмуҳсин, Умид. Карим, директорнинг олдидан қандайдир ўзгариб, вазмин ва салавотли бўлиб чиқди. О. Ёкубов, Каптар.

САЛАМАНДРА [юн. salamandra] 1 зоол. Сувда ва куруқликда яшовчилар турқумига кирувчи, узун думли, калтакесакка ўхаш жонивор. Узун думлилардан Кавказ саламандраси *Farbий Кавказда учрайди*. «ЎзМЭ».

2 қ. самандар 1.

САЛАНГЛАМОҚ I У ёқдан бу ёққа ҳаракатланмоқ, бориб келмоқ; лапангламоқ. Бошида шляпа, бўйнидаги галстук саланглаб ётибди. «Ёшлик». Узун кўчада сумкасию тўрхалтасини саланглатиб, калласини осилтириб кетиб боряпти. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

2 кўчма Бекор санқиб юрмоқ, сандироқламоқ. -Нимага саланглаб юрибсизлар? Унгурга кириб олиб, одамларни нимага ишдан совитасизлар? – деб қичқурди Саидамин. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САЛАТ I [итал. salato – тузли, тузланган] Турли сабзавотлар (помидор, бодринг), тухум, гўшт ва ш.к. дан тайёранадиган яхна таом. Салатни айтмайсизми, кўк қаламнир аралашган салат дунёда ягона бўлса ажаб эмас. С. Аҳмад, Йўғон тепа.

САЛАТ II Истеъмол қилинувчи, витаминларга бой бир ўйлик кўкат; полиз экини. Салатнинг янги узилган барги редиска, бодринг ва ошқўклар билан яхши ҳамоҳанг бўлади. Газетадан.

САЛАФ [а. سلف – аждодлар, ўзидан олдин ўтганлар] Кимсадан илгарироқ ўтган фикрдош, ҳаммаслак, ҳамкасб шахслар. Шуну ҳам таъкидлаш лозимки, *Фурқат деярли*

ҳамиша ўз салафларидан маълум маънода настда бўлмайди, аксинча, улар билан бир қаторда туради. «ЎТА». Пўлат ака салафлари қаторида, айрим актёрларга ўхшаб, ўз истеъододи ва маҳоратини арzon-гаровга пулламайди. Газетадан.

САЛБИЙ [а. سلبی – инкор этадиган, қарши, маъқулламовчи] 1 Ёмон; яхши эмас; зид. **ижобий**. Салбий ҳатти-ҳаракат. —

Салбий образ ҳам худди ҳаётнинг бир парчасидек яхлит проблематик бўлиши мумкин. «ЎТА». Шуни билингки, бошлаган ишингизнинг ижобий томони билан бирга, салбий, жуда катта салбий томони ҳам бор. С. Анорбоев, Оқсои.

2 Рад этувчи, қайтарувчи. Салбий жавоб. Салбий муносабат.

САЛБИЯ [а. سلبیة – крестгулдош] бот. Шифобаҳаш ўсимлик; барги парфюмерияда ишлатилади.

САЛДОВ Моторсиз ва эшкаксиз кемаларни тортиб юргизадиган арқон ва шундай арқон билан кема тортиш жараёни. Урганчдан Чоржўйгача салдовда ўн икки кунлик йўлни елканда икки кунда босиб ўтишади. Р. Бекниёз, Лаққа балиқ барваста. Балиқ тутсак, Аллонбийнинг чулонига элтиб топширамиз-да, яна қўлда салдов тортиб кетаверамиз. А. Мухтор, Қорақалпок қиссаси.

САЛДОВЧИ Салдов тортувчи, салдов тортиб кема юргизувчи.

САЛДОМ шв. Вазн, салмоқ, оғирлик. Салдомим синдирап филнинг белини. «Нигор ва Замон».

САЛДОМЛАМОҚ шв. Салмоқламоқ, салмоқлаб кўрмоқ. Кўрсатар салдомлаб таёқ муштини. «Нигор ва Замон».

САЛИБ I [а. صلیب – бут, хоч] қт. Бут, хоч, крест. Салиб шаклидаги нақш Үрта Осиёда жуда қадим замонлардан мавжуд. «Фан ва турмуш».

Салиб юришлари тар. 1096–1270 йилларда Фарбий Европа зодагонлари ва католик черкови томонидан «муқаддас ерларни мусулмонлар асоратидан кутқариш» шиори остида Сурия, Фаластин, Шимолий Африкага қилинган босқинчлилар урушлари. *1-Салиб юришлари (1096–99) 1095 ийл Клермонда пана Урбан II томонидан эълон қилинган. «ЎзМЭ».*

САЛИБ II [а. صَلَيْب – саллагул, пион] бот. Ўтсимон, бир паллали кўп йиллик ўсимлик; экма гул (меваси табобатда дори учун ишлатилади).

САЛИБЧИ тар. Салиб юришининг ташкilotчиси ёки қатнашчиси. Салибчилар, одатда, кийимларига салиб (хоч) белгисини тикиб олишган. «ЎзМЭ».

САЛИМ [а. سَلِيم – соғлом, бутун, шикастланмаган; ҳақиқий, тўғри] 1 кт. Соғлом одам; соғ-саломат, тўрт мучаси бут киши.

Ақли (ёки фикри) салим 1) тўлиқ, тиник ақл; 2) ақли расо, мияси бутун одам. Фикри салим Олимжон ўзидаги бўлган жисдиятларни Аҳмаджонда ҳам кўрмоқда эди. Ҳамза, Танланган асарлар. Мамлакатимизнинг истиқболи учун ақли салим, зийрак ва қувватли ўспиринлар керак. Газетадан.

2 Салим (эрқаклар исми).

САЛКАМ [сал + кам] Асосан миқдорни билдирувчи сўзлар билан кўлланиб, «бир оз кам» маъносини билдиради. Чолу кампир шошилмай салкам Бир асрни яшаб қўйишиди. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Одам бир кунда таҳминан салкам уч литр сув ичади. Газетадан.

САЛЛА I [а. سَلَّ – сават, тўрхалта; тугун] Узунлиги 1,5 метрдан 7 метргача бўлалиган, дўппи, кулоҳ, телпак устидан ўраладиган сидирға мато, дока; мусулмон эрқакларнинг бош кийими. Салла ўрамоқ. Калла бошқа, салла бошқа. Мақол. — Энгидаги ўйл-ўйл беқасам тўн, бошидаги оппоқ мисқоли салла унинг ўигитлик кўркини яна ҳам очар эди.. К. Яшин, Ҳамза. Қоровул чол ҳам бошидан салласини олмоқчи эди, чувалиб, оёғи остига тушди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Бақа салла ёки қурбақа салласи Истеъмол қилиб бўлмайдиган заҳарли замбуруғ ўсимлигининг бир тури. Қаршидаги бўғоти тушиб, ўртаси емирилган, деворидан бақа салла ўсib чиққан хароба бинолар.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ичагингни** (ёки ичак-чавогингни) бошинингга салла қилиб қўяман Дўй-пўпса ибораси. Эсинг борида этагингни ёп, бўлмаса, ичак-чавогингни бошинингга салла қилиб қўяман. «Ёшлик». Пайтава салла кест. Ҳафтафаҳм, бефаросат. [Холисхон:] Пайтава саллалардан ўлиб бўлдим. Ухлаб ётибди, денг. Ҳамза, Паранжи сирлари.

САЛЛА II шв. Маърака-маросимларда тухумга қорилган ҳамирдан салла шаклида

ўраб, ёфда пишириладиган миллий пиширик; ўрама.

САЛЛАГУЛ [салла + гул] бот. Манзарали, кўп йиллик ўтсимон ёки бутасимон ўсимлик ва унинг йирик гули. .. ўтсимон саллагул турлари илдизларига пайвандлаш, пархииш қилиш орқали, қаламчаси ва уруғидан кўпайтирилади. «ЎзМЭ».

САЛЛАЛИ Бошига салла ўраган; саллали бор. Ҳон сайлагучилар орасида ёш ўигитларлар бор бўлганидек, катта саллали мулланомолар, етмиш ёшли кексалар ҳам кўринади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САЛЛАЛИК Саллабоп мато. Саллалик дока.

САЛЛАМНО [а. سَلَمَ – табриклаймиз, қутлаймиз] кт. Балли, офарин, тасанно, ташаккур. Қипти отанг сени мулло, Отаэннага салламно. «Гулнорпари». У ҳозир ижро этган рақсни.. кўрганларида эди.. Салламно ўқишиарди. К. Яшин, Ҳамза.

САЛЛАЧА 1 Салла I с. кичр.

2 Бошга танғиб ўраладиган чоғроқ рўмол. Саллача ўрамоқ. — Сув бўйида ўлтириб, сувни мунча лойлайсан, Саллачангни дол қўйиб, юрагимни додгайсан. «Оқ олма, қизил олма».

САЛЛА-ЧОПОН Намозга ва умуман кишиликка кийиладиган устки кийим. Дадаси ўйлакдан кўриниши билан Раъно Масъудни кўтариб турди ва қозиқдаги салла-чопонни олиб, айвон муюшига келди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Содиқжон бойвачча ўрнидан турди-да, Шаҳзодага салла-чопонини ишора қилди. К. Яшин, Ҳамза.

САЛЛАКОВОҚ бот. Ковоқнинг бир тури.

САЛЛОНА-САЛЛОНА шв. Ўзини ў ёқбу ёққа солиб; тебраниб-тебраниб. Зоғча кўзли тулорлари, Чопинг саллона-саллона.. «Юсуф ва Аҳмад». Аёл хохолаб кулганча, ўрнидан турди, саллона-саллона юриб, столнинг ёнига борди-да, пиёлага чой қўйиб ичди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

САЛЛОТ [р. солдат] 1 с. т. Солдат, аскар. Князъ сув пулини уч баравар ошириб юборибди. Кансанчилар гулу кўтаришган экан, князъ «шаҳардан саллот чакрарман», деб босибди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 карт. Мотқадан кичик, ўнликдан катта қарта. Гиштининг саллоти. Саллотни юрмоқ.

САЛЛОХ [а. سَلَخ – тери шилувчи; қас-соб] 1 Күшхонада мол сўювчи, қассоб. -*Тик-ка олдига бориб, дөвкор саллохлардай шохи-дан ушлаб, «бисмиллоҳу оллоҳу акбар», деб /хўқизнинг/ бўғзига пичоқ тортиб юбордим, – деди Шум бола.* F. Фулом, Шум бола.

2 кўчма нафр. Каллакесар, хунрез. Уруш саллохларин жиловлагали Тарих ҳукмин кечиктирмайди. С. Акбарий.

САЛЛОХЛИК 1 Қассоблик; мол сўйиш касби. Йўлдош ака Тошкентдаги күшхонада саллохлик қилганида, мен унга шогирд эдим. М. Жўра, Қуёшдан нур эмгандар.

2 кўчма нафр. Каллакесарлик, хунрезлик.

САЛЛОХХОНА [саллоҳ + хона] айн. күшхона. -*Қайси саллоххонанинг ахлати бу? – деди Комилжон папирос тутунини бурнидан чиқариб.* И. Раҳим, Ихлос.

САЛМА шв. Тор, кичик ариқ. *Сигир қозиқини сугуриб, салмадан ҳатлаб ўтибдида, Матчон тўранинг пахтазорига кириб, гўзани ямлаяпти.* Ж. Шарипов, Хоразм.

САЛМОҚ 1 Оғирлик, вазн, вазминлик, залвор. *Сони бор, салмоги ўйқ. Мақол.* — Агапов шошилмайди.. *Юкнинг салмоғига қараб, сўнгра гапиради.* И. Раҳим, Ихлос. Қаршиимда Ер шарин сурати турар, Салмоги Куванинг анорича бор. А. Орипов.

Салмоқ билан 1) оғирлиги, залвори билан. Чўпон ота ҳайрон бўлиб, қўлини орқасига қилганча, тик қотиб турган эди, кейин салмоқ билан юра бошлади. Ойдин, Ҳикоялар; 2) аста, шошмасдан, салмоқланиб, дона-дона қилиб (гапирмок). Кейин Ҳазрат ёнида ўтирган оқсоқ дарвишга маънодор қараб қўйди-да, аста томоқ қириб, салмоқ билан гапира бошлади. К. Яшин, Ҳамза.

2 кўчма Жамиятда, кўпчилик ўртасида эришилган ҳурмат-эътибор; мавқе, нуфуз. Салмоққа яраша иш қилиш керак, Токи дўст-ошнолар десинлар балли. F. Фулом.

3 Нисбий вазн, ҳажм, қиймат, аҳамият, эгалланган ўрин; мазмун. *Оғир саноат маҳсулотининг салмоғи тез ўсиб бормоқда.* — Адабиётимиздаги ҳужжатга – ҳаётда бор фактларга асосланиб ёзилган воқеий асарлар катта салмоққа эга. Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми. Бадиий таржимага эътибор кучаймоқда, таржима адабиётининг салмоғи ҳам ўйлай сайнин ошиб бормоқда. F. Саломов, Таржима назариясига кириш.

САЛМОҚДОР 1 Нисбатан оғир; вазмин, салмоқли, залворли. *Салмоқдор болға.* — *Тоғаби салмоқдор ўй, Ичи тўла лиқ китоб.* К. Муҳаммадий.

2 Вазндор, бўлиқ, тўлиқ, бўлали. *Салмоқдор кўсаклар.* — *Салмоқдор бошоқлар шамолда майин тебранади.* Газетадан.

3 кўчма Арзирли; катта; самарали. *Салмоқдор ҳисса қўймоқ.* — [Азимжоннинг] *Туғлган юртидаги катта Қорақўл доирасида салмоқдоригина ота мерос улуши бор экан.* А. Мухтор, Чинор.

4 Мавқеи, тутган ўрни ва хизматига кўра бошқалардан ажралиб турдиган, бошқаларга қараганда сермаҳсул. *Салмоқдор олим.* — *Бир-бираидан афзал ва салмоқдор бўлган ўйларимиз ичидаги ўйни алоҳида ўрин олди.* Ҳ. Назир, Янги саҳифа.

5 кўчма Оғир, вазмин; таъсирчан; дона-дона. -*Боғчанг-ку яхши-я, – деди салмоқдор овоз билан ҳалиги чол, – лекин ҳар ҳолда ота билан онанинг меҳри бошқа.* И. Раҳим, Чин мұхаббат.

САЛМОҚИ 1 Салмоқлаб, дона-дона қилиб гапирадиган. Салмоқи одам.

2 Салмоқлаб, дона-дона қилиб сайдиган (бедана ҳақида).

САЛМОҚЛАМОҚ 1 Қўлда кўтариб кўриб, оғирлигини чамаламоқ. *Миркарим Ойсанамнинг қўлида қолган эллик тийинлик тангани ҳам олиб, кафтида салмоқлаб кўра бошлади.* М. Хайруллаев, Қўшнилар. -*Яхши қилич! – салмоқлаб, тигини яна қинига тиқди Арслонқул.* Ойбек, Навоий.

2 кўчма Вазминлик билан, дона-дона қилиб гапирмоқ, сўзламоқ. -*Сен қутқарив қолмаганингда, ҳозир булар қаёқда эди, – деди бува салмоқлаб.* Т. Ашурев, Оқ от.

3 кўчма Фикран чамаламоқ; қиёсламоқ. *Иброҳимов.. ўртага ташланган фикрларни ва буларнинг тўғри ё нотўғри эканлигини исбот қилиш учун кўрсатилган далилларни ўлчаб, салмоқлаб кўрди, сарагини саракка, пучагини пучакка ажратиб ёзib олди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Шошмасдан, битта-битта қадам ташламоқ, секин юрмоқ. *Холмат бегам, одатдагидек салмоқлаб қадам ташлаб, айвонга ўтиб кетаверди.* И. Раҳим, Чин мұхаббат.

САЛМОҚЛАНМОҚ 1 Салмоқламоқ фл. мажҳ. н.

2 Вазминлик билан, дона-дона қилиб гапирмоқ. Йўлчи кириши билан [Мирзакаримбой] вазиятни бузмасдан салмоқланиб деди: -Кел, қўзим, нима ишинг бор? Ойбек, Танланган асарлар.

3 Шошмасдан, битта-битта қадам ташламоқ, секин, вазмин юрмоқ; ҳаракатланмоқ. [Қозоқ бола] Йўлкада битта-битта қадам ташлаб бораркан, кўчани кесиб, шу томонга салмоқланиб келаётган қотонга кўзи тушди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. Танклар бир текисда, жуда ҳам шошмай, салмоқланиб борарди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

САЛМОҚЛИ айн. салмоқдор. Салмоқли болға. Салмоқли кўсаклар. Салмоқли мушт.

■ Салмоқли дон бошиоқлари бу йил ҳам ҳосилнинг яхши бўлишидан дарак беради. Газетадан. Бошқа ҳалқлар қаторида ўзбеклар ҳам фанга, маданиятга қўйшган салмоқли ҳиссалари билан дунёга машҳур бўлиб қолмоқда. Н. Сафаров, Оловли излар. Ойбек уруш мавзуида кўплаб салмоқли асарлар ёзилганигини кўп таъкидлар эди. Газетадан. Усмон ота китта йўлда у ёқ-бу ёққа қараб, салмоқли қадам ташлаб борар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бирпастдан кейин шу тинчликда унинг юрагидан тўлқинланиб чиққан майин, лекин салмоқли овози янгради. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

САЛМОҚСИЗ 1 Салмоғи, оғирлиги, вазни, ҳажми кам; енгил-елпи. Салмоқсиз тош. ■ Тирик вазни салмоқсиз бўлган чорва молларининг давлатга топширилиши ва сўйиб юборилиши натижасида жуда кўп мол ўйқотилмоқда. Газетадан.

2 кўчма Мавқеи, тутган ўрни, маънномазмуни, хизмати жиҳатидан унча аҳамиятга эта бўлмаган. Салмоқсиз одам. Салмоқсиз асар.

3 Таъсири йўқ; таъсирсиз. Салмоқсиз гап.

САЛОБАТ [а. صلابت – мустаҳкамлик, қаттиқлик; қатъийлик; ўжарлик] Улуғвор ташқи кўриниш; савлат, маҳобат. Унда [Ҳамид Олимжонда] сеҳри бир жозиба ва салобат бор эди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. Шоди Мударрисович декан ўринбосари бўлгандан бери гап-сўзлари ва юриштуришида аллақандай бир ўзгариш, сиполикка ўхаша салобат пайдо бўлган эди. Д. Нурий, Осмон устуни. Пойтахт салобати кундан-кунга ошиб, Мирзо мадрасаси ҳукуматнинг

эмас, Ҳирот аҳлиниң ҳам диққатини торта бошлиди. Мирмуҳсин, Меъмор.

Салобати босмоқ Кимса савлати, улуғворлиги олдида тортиноқ, ўзини йўқотаётмоқ, довдирамоқ. Пошиша хола, уй эгасининг салобати босиб, унга тик қаролмади. Д. Нурий, Осмон устуни.

САЛОБАТЛИ 1 Улуғвор кўринишга эга бўлган, виқорли; савлатли, маҳобатли. Салобатли киши. Салобатли бино. ■ Ҳақиқатан ҳам Фойибининг салобатли қиёфаси олдида Темиржон ёш боладай кўринарди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Улар Аҳмадга қадрдан бўлиб кетган салобатли ва баҳайбат аргувон дарахтига яқинлашидилар. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Оғир, вазмин; ўз вазминлиги ва соқинлиги билан таъсир этувчи; таъсирчан. Салобатли тун. ■ Шундан кейин ўйда салобатли тинчлик чўқди. А. Мухтор, Опасингиллар. Бош мұхаррир ўзининг майин, вазмин, ширави, салобатли овози билан сўз бошлиди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Ташқариди баҳор ёмғири салобатли шовулларди. П. Қодиров, Уч илдиз.

САЛОМ [а. ملاس – тинчлик, хавфсизлик; кўришиш, саломлашиш] 1 Кишиларнинг ўзаро учраштан пайтларида урф-одатга кўра бир-бирига айтадиган сўзи. Алангали салом. Қизғин салом. Салом ҳам фарз, алик ҳам фарз. Бир кун туз ичган жойга қирқ кун салом бер. Мақол. ■ -Салом, профессор! Ҳуш келибсиз, – деди Ҳамза ва Степановга қараб қулочини очди. К. Яшин, Ҳамза. Гуломжон эзилиб салом берди, соғ-саломатлик сўради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Дуойи салом қ. дуо. Салом айтмоқ айн. салом йўлламоқ. Ҳаводан айланиб учган турналар, Бориб бизнинг элга салом айтинглар, Эй азиз турналар, менинг тилимдан Дўсту ёронларга салом айтинглар. «Тоҳир ва Зуҳра». Салом алайкум айн. салом 1. Салом йўлламоқ Бирор шахс ёки нома орқали салом айтиб юбормоқ. -Ҳаммалари соғомон, – деди Низомиддинхўжа. – Сизга матбаа, газеталардаги мұхаррир, мусахҳих дўстларингиз салом йўллашиди. К. Яшин, Ҳамза. Салом йўқ, алик йўқ Тўсатдан, ҳеч кутилмаганда, дабдурустдан. У киргач, салом йўқ, алик йўқ, томдан тараша тушгандай: -Нималар деб валдираяпсан, – деб ўшқирди. «Муштум». Саломини еб қўймоқ

Кўпинча, салом бермаган болаларга айтиладиган ҳазил ибора. Эрта туриб кеч келди, Саломини еб келди. «Бойчечак». Соясига салом бермоқ қ. соя.

2 тар. Амир, хон билан эрталабки учрашув ва ундаги салом-алик маросими. Эрталаб хоннинг ҳарамдан чиқиши вақти яқинлашган, салом ва истиқбол учун хослардан саккиз-тўқиз киши йигилган эдилар. А. Қодирий, Мехробдан чәен.

Салом оғаси тар. Амир, хон саройида расмий маросимларга бошчилик қилиб, уни назорат қилиб турган лавозимли шахс. Супачалар устида удаиҷи, шиговул, салом оғаси, тунқотар ва дарбон каби ташрифот ходимлари ўтирадилар. С. Айний, Жаллодлар.

3 этн. Келинчакни тўйдан кейинги кун эрта билан олиб чиқиб, кўёвнинг отаоналарига, қариндош-уруғларига таъзим қилдириш маросими ва умуман келинчаклар таъзими; келинсалом. Эрталаб, одат бўйича, Нури тўр рўмол ёпиниб, бешидаги боладан то кексаларга қадар – ҳаммага салом қилар экан. Ойбек, Танланган асарлар. [Роҳила:] Жон қизим, эрингни иззат қил! Қайнанангни иззат қил! Эрталаб саломга чиқаётисанми? А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

4 Саҳнада, ўйин-томуша майдонларида актёрларнинг томошабинларга таъзими. Зулфизар рақсини тугатиб, маҳлиё бўлиб ўтирган томошабинга салом қилиши билан, бирдан ҳамма ёқни гулдуратиб қарсаклар кўтарили. К. Яшин, Ҳамза.

5 Салом (эркаклар исми).

САЛОМАЛАЙКУМ [а. سلام عليك – сизнинг устингизда тинчлик ва соғлиқ бўлсин] (тўғриси салом алайкум) **1 қ. салом 1.**

2 бот. Экинлар орасида тез кўпаядиган, илдизпояли кўп йиллик бегона ўт. Саломалайкум Ўзбекистоннинг барча сугориладиган ҳудудларида.. бегона ўт сифатида кўп учрайди. «ЎзМЭ».

САЛОМ-АЛИК [а. سلام عليك – «салом-алайкум» с. нинг қисқарган шакли] Бирбирига салом бериб кўришиш, саломлашиш. Салом-алик қилмоқ. Уларнинг бир-бирлари билан салом-аликлари бор, курортда танишиб қолишган. — Одатдаги салом-аликдан сўнг орага ноқулай жимлик чўкди. С. Сиёев, Эркаклар эртаги. У отдан тушиб, Меъмор билан салом-аликдан сўнг, бу кечадай

ухлаганини сўради. Мирмуҳсин, Меъмор. Салом-аликдан сўнг гаплари айланиб келиб Ҳамзанинг мактабида тўхтади. К. Яшин, Ҳамза.

САЛОМ-АЛИКЛАШМОҚ Ўзаро салом бериб кўришмоқ, саломлашмоқ.

САЛОМАТ [а. سلام – хавфсизлик, омонлик, хотиржамлик; соғломлик] **1** Танжони соғ, соғ-саломат; соғлиги яхши; эсономон. Саломат юрибсизларми? Саломат етиб бормоқ. — Нимага хафасан? Мана, мен соғ-саломат қайтдим. Ойбек, Танланган асарлар. Амирзодам, шукур, онангиз, эзачингиз саломат эканлар, кўп куюнманг, бошингиз омон бўлса, давлат топилур. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Саломат бўлинг Миннатдорчилик изҳор этиш, хайрлашишда ёки бирор киши акса урганда айтиладиган ибора. -Хайр, саломат бўлинг, – қиз югуриб, уйига кириб кетди. «Ёшлик».

3 Саломат (хотин-қизлар исми).

САЛОМАТЛИК Танжони соғ, саломат бўлишлик; тани соғлик. Саломатлик тила-моқ. Саломатлигини сўрамоқ. Саломатлик – туман бойлик. Мақол. — Саломатлигингиз яхшими, уста? С. Сиёев, Аваз. -Ҳаммасидан ҳам саломатлик керак, – деди Муҳиддин. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

САЛОМЛАМОҚ Салом бермоқ, кутламоқ. Бу ердаги ҳар бир шоҳ-шабба, ҳар бир япроқ Моҳидилга қадрдан. Улар қизни саломлагандай, аста чайқалиб туришибди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Чиқаётган қуёшни саломлаб, яшил дараҳтларда қушлар сайрай бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.

САЛОМЛАШМОҚ Ўзаро бир-бирига салом бермоқ, салом бериб, бир-бири билан кўришмоқ. Шу куни тушда Иқбол хола ош олиб келганда, Алимардан у билан совук-қина саломлашиди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Нишинов шошганидан саломлашиши ҳам унутаёзди. С. Зуннунова, Янги директор.

САЛОМНОМА [салом + нома] Сиҳатсаломатлик тилаб йўлланган салом хати. Ўринбой ака хатни очиб ўқий бошлади. Ойсаодат опа фарзанди ўйллаган саломномани бутун вужудини қулоқ қилиб эшишарди. Ш. Курбонов, Хушхабарчи.

САЛОМХОНА [салом + хона] тар. Амирнинг, хоннинг саломга йигилганларни ёки

иши билан келганларни қабул қиласидиган хонаси. *Саройбон.. рўпарадаги эшикдан аъло-ҳазратларининг саломхонасига кириб кетди.* О. Ёкубов, Улуубек хазинаси.

САЛОН [фр. salon – меҳмонлар кутиб олинадиган ҳашамдор хона] 1 Кўргазма, музей залларида турли соҳа ва бўлимларга ажратилган маҳсус хона ёки бўлмалар. *Мурракаб рўзгор техникаси салонида шу ерда мавжуд эҳтиёт қисмлардан фойдаланиб, дазмол, фен, электр устарани ремонт қиласа бўлади.* Газетадан.

2 Кийим-кечак, пойабзал, санъат буюмлари ва ш. к. намойиш этиладиган ва сотиладиган маҳсус магазин ёки унинг бўлими. *Универмагнинг аёллар кўйлаги билан савдо қилувчи салони.*

3 Бирон-бир маҳсус фаолият учун мўлжалланган хона, зал.

Аёллар (ёки гўзаллик) салони Хотин-қизларга сартарошлиқ, маникюр каби пардоз-андоз хизматларини кўрсатувчи жой.

4 Умуман, транспортда (кема, самолёт, автобус, троллейбус ва ш. к. да) йўловчиларга ажратилган бўлма, хона. *Ҳаво кемаси оҳиста учиб боряпти, самолёт салони оддий иш кунидек йўловчилар билан гавжум.* Газетадан.

САЛОРЛАР Хитойнинг баъзи вилоятларида яшовчи мусулмон туркий халқ (ўзларини салир деб атайдилар). *Хитой ийлномаларида салорлар 14-асрдан тилга олинган.* «ЎзМЭ».

САЛОТ [а. صلات – намоз, ибодат; илтижо, ўтиниб сўраш; шукrona; дуо, фотиха] дин. 1 Ислом динидаги 5 та рукннинг энг асосийи: бир кунда, муайян вақтларда белгиланган тартиб ва шартлар асосида қилинадиган ибодат. *Салоти жаноза.*

2 Худо ва пайгамбарга аталган мадхия, ҳамду сано.

САЛОХ [а. صلاخ – яхшилик, эзгулик; тўғрилик] 1 Тўғрилик, вижданлилик.

Аҳли салоҳ Пок, тўғрисўз одамлар; тўғри иш қилувчи, ҳалол кишилар. *Бу кун кечасига мулла Султонқулнинг қўргонида бир неча аҳли салоҳ ийғилишиб.. кичкина маслаҳат қилишиб олишмоқчи эканлар.* А. Кодирий, Обид кетмон.

2 Салоҳ (эркаклар исми).

САЛОХИЯТ [а. صلاحیت – яроқлилик; ваколат, ҳукмдорлик; тўлиқ ҳокимият] Ко-

билият, иқтидор. *Ҳудованди карим бу зоти муборакка шундай салоҳият ато қилганким, тиббиёт бобида унинг билмаган илми йўқдир.* О. Ёкубов, Кўхна дунё. *Албатта, Алишер Навоийдаги бу тенгесиз салоҳият қитба ёзган барча шоирларга хос ҳусусиятдир, демоқчи эмасмиз.* «ЎТА».

САЛОҲИЯТЛИ Салоҳиятга, катта қобилиятга эга бўлган; иқтидорли. *Салоҳиятли, иқтидорли кадрларни асраримиз керак.* — *Салоҳиятли кадрларнинг маҳоратини ошириб бориш тўғрисида ҳозирдан бошлаб алоҳида гамхўрлик кўрсатиш лозим.* Газетадан.

САЛ-ПАЛ рөш. Иш-ҳаракат бажарилиш даражасининг меъёрдан камлигини ифодалайди; бир оз, озгина, андак. *Сал-пал юзларига шабада урди.* Ойбек, Нур қидириб. *Хоразмиоҳ ҷўққи соқолини қашлаб, сал-пал илжайган бўлди.* Мирмуҳсин, Темур Малик.

САЛТ 1 Аравага қўшилмаган; яйдоқ. *Салт от.* *Салт от минган киши.* — *Измазиз келаётиб, Йўлбарс вовуллади.* *Ота орқасига қайрилиб қараса, салт отлиққа кўзи тушди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Юксиз, беюк, енгил-елпи. *Қайтишда чарчаган ориқ отларда, устидаридаги одамларни кўтариш нари турсин, салт ҳолда қадам босиш учун ҳам куч топилмасди.* С. Айний, Куллар. *Қаранг, салт совлиқлар илдам кетиб, ширави ўтларни еб тинчишияти.* «Ёшлиқ».

3 тех. Нагрузкасиз, топшириқсиз, бекорга, бехудага қилинган (ҳаракат). *Девигателнинг салт юриши.* — *Бехосдан лентта узилиб қолса, ғалтак салт айланади.* М. Жўра, Кўёшдан нур эмганлар.

САЛТАНАТ [а. سلطنت – сultonлик, ҳокимият, ҳукмдорлик] 1 Хон, амир, подшо ҳукмдорлиги ва шундай ҳукмдор қўйлостида давлат; империя. *Аҳмад мирзо амакиси салтанатининг буюклигидан, унинг катта қўшинидан ҳайиқарди..* Мирмуҳсин, Мезмур. *Шоҳим, дўстлик ҳурмати, мамлакатимиз ва салтанатимизнинг осойиштагидан бўлак муддаом йўқдир.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Салтанат (хотин-қизлар исми).

САЛТАНАТЛИ Тўлиқ ҳукмронликка эга бўлган, тўла ҳукмрон. *Салтанатли шоҳ.* — *Подшолик, салтанатли таҳтлар, мунақкашили, кўшкли мазгил жойлар.* «Баҳром ва Гуландом».

САЛТ-СУВОЙ с. т. Ташвиш-тахлика-сиз, бола-чақасиз; орқа этагида оғирлиги йўқ; такасалтант. **Салт-сувой** йигит. — У пайтлар ҳали Султон салт-сувой, ҳали Зумрадни ҳам учратмаган эди. Х. Султонов, Онамнинг юрти. — Шахмат ўйнашни ким қўйибди сизга, кап-каптта одам, — истеҳзали кулди аёл, — шахматни салт-сувойлар ўйнасин. «Саодат». Ҳарбий хизматдан қайтгач, рўзгор юмушларига қовушмай қолган салт-сувой ўспирин эмас. Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

САЛФЕТКА [итал. salvietta] Овқат вақтида ёки ундан сўнг оғиз ва кўлни артадиган қофоз ёки кичкина сочиқ. Қофоз салфетка.

САЛЬДО [итал. saldo — ҳисоб-китоб, қолдиқ] 1 Бухгалтерия ҳисобида муайян давр учун пул тушумлари ва қилинган харажатлар ўртасидаги айрма. Сальдо ҳар ойнинг биринчи санасидаги ҳолат бўйича аниқланади. «ЎзМЭ».

2 Биржа алоқа-муносабатларида мижоннинг брокерлик фирмасидан ёки аксинча, брокерлик фирмасининг мижоздан қарзи.

3 Ташқи савдо муносабатларида экспорт ва импорт қийматлари ўртасидаги фарқ, тафовут.

САЛЬТО [итал. salto — сакраш] Ерга тегмай туриб, ҳавода бир, икки ёки уч марта умбалоқ ошиб сакраш. Сальто қилгандай ҳавода умбалоқ ошиб, қум устига ийқилиб тушибман. П. Қодиров, Эрк.

САЛЮТ [фр. salut < лот. salus, salutis — кутлаш; соғлик] 1 Саломлашув, табрик.

2 тар. Пионерларнинг қўлини бошдан юқори кўтариб саломлашуви. Қўкка қараб салют берди хандон пионер. F. Фулом.

3 Турли тантана ёки байрам, маросимларда, тарихий саналарни нишонлашда бир неча миљтиқдан, тўпдан бир йўла кўпгина ўқ узиш; мушак отиши. **Байрам салюти**. — Кечқурун байрам салютининг ранг-баранг үғлари бутун шаҳарни ёритди. Газетадан. **Бу орада тўплар яна бир неча марта салют берди**. П. Қодиров, Уч илдиз.

САЛКИ с.т. Солқи. Дарахт шохларини қор босган салқи.. Гўё салқигандай Ер қовоғи ҳам. Газетадан. Исломбой унинг салқи қовоқлари шишиб, кўзлари қизарганини пайқади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Отнинг

пуштанини салқи қилиб тортдим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

САЛҚИМОҚ с.т. Солқимоқ. У.. ёш бўлса ҳам, соғол босган, ичкиликдан салқиган юзини кўтариб қаради. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Кечаги фаввора ёнида Ҳосият хола билан учрашдик, унинг юзи салқиган, ғамгириқ эди. «Шарқ ўлдузи».

САЛҚИН 1 Илиқдан пастроқ оромбахш ҳаво ҳарорати. Бугун ҳаво салқин. — Тун салқинини ногоҳ ҳис этиб, У уйғониб кетди тонг олди. Х. Даврон, Болаликнинг овози. Қудук тубидан ураётган салқин хуш ёқиб, Отамурод бирпас ўтирган бўлди. М. Манзуров, Ёмби.

Салқин тушмоқ Ҳаво ҳарорати пасаймоқ. Бозоров извошга ўтириб, далага жўнади. Дашибга кечки салқин тушшиб қолган эди. И. Рахим, Чин муҳаббат.

2 Сердаҳтах, серсоя, қуёш нури тушмайдиган, теварак-атрофга нисбатан совуқроқ жой. Салқин жоъ. — Кун қизий бошлигач, Аваз эшикка сардўз боғлаб, Полвонён бўйидаги ўша салқин оромхонага равона бўлди. С. Сиёев, Ёргулик. Икки четига сарвалар ва шамиодлар экилган салқин хиёбонларда ҳеч кимса кўринмайди. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

САЛҚИНЛАМОҚ Жазирама, иссиқ кунларда соя-салқин жойга бориб дам олмоқ, ҳордиқ чиқармоқ. Сояда салқинлаб ётади беклар. «Муродхон». Кечаки тайланада Андижонсой бўйида салқинлаб ётгани [Бобурнинг] эсига тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

САЛҚИНЛАТМОҚ 1 Салқинламоқ ф. орт. н.

2 Бирмунча салқин қилмоқ, совитмоқ. Назокат дўёконхона эшиги тагига сув сепиб салқинлатди, шолча устига тўшалган кўрпачага ёнбошлиди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

САЛҚИНЛИК Муздек ҳаво, совуқлик. Залнинг ўртасида мармардан ишланган ҳовузча, зилол сувлар секин оқади: табиий иссиқ ҳавога бир оз оромбахш салқинлик беради. Ойбек, Нур қидириб.

САЛҚИНТОБ салб. Сояпарвар, танбал. Салқинтоб одам. — Пахтакорга танбаллик ярамайди, ука, салқинтоб бўлишини ташлаб, бошика ишларга ҳам қўл уриб тур, — деган эди Ҳасан ака. А. Муҳиддин, Чап чўнтақ.

САЛҚИТ с. т. айн. **сарқит**. Ўзи тўйманнинг салқити қорин оғртади.. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

САМАН [ф. سامان – сариққа мойил рангли от] 1 Оч малла, сарғиши, сомонранг (отнинг туси ҳақида). Ўртадаги юк машинасида саман тойча. Иккى қулогининг ўртасида жиға, устида қизил баҳмал ётиқ. С. Нуров, Нарвон. Саман қашқа эса сой ичида қирғоққа тирадиб олган. Й. Шамшаров, Тошқин.

2 Шу тусдаги от. Жиловдор нарироқда ўтлаб юрган самани олиб келиб, узангисини амирга тўғрилади. М. Маҳмудов, Мангу кўй излаб.

САМАНДАР [ф. سمندر – саламандра] 1 миф. Афсонага кўра, гўё ўт ичида тугиладиган ва ўтда яшайдиган маҳлуқ. Адо бўлар оқибат ё олов, ё самандар. У. Кўчкор. Овози самандардек, донишда Искандардек, Қаҳрайласа ажадардек, чун нури аён келди. «Оқ олма, қизил олма».

2 қ. саламандра 1.

3 Самандар (эркаклар исми).

САМАНТЎРИҚ 1 Саманга, маллага мойил тўриқ (от туси).

2 Шу тусдаги от. Самантўриқни эгарламоқ.

САМАР [а. سمر – озиқ-овқат, мева, ҳосил; фойда, натижа] кам қўлл. кт. айн. **самара**. Совуқ гапнинг ноҳуши самари икки қалбда ёнар ловуллаб. А. Пўлкан, Изҳор.

САМАРА [а. سمره – мева, ҳосил] Натижа, ҳосила, фойда. Фидойилик билан қилинган меҳнат ўз самарасини кўрсатди: мўл ҳосил етишишилди. Газетадан. Қуёш энергиясидан фойдаланиш ҳалқ ҳўжалигига жуда катта иқтисодий самара беради. Газетадан. Ҳар бир иш ниҳоясига етгандагина гўзал самара беради. Х. Гулом, Машъял.

САМАРАДОР [а. + ф. شمردار – самарали, фойдали] Катта самара, фойда келтирадиган, сермаҳсул; яхши натижа берадаган. Кино, театр сингари санъат турлари орасида адабиёт ҳам ёшларни тарбиялашда энг фаол ва самарадор омиллардан биридир. «Фан ва турмуш».

САМАРАДОРЛИК Самарали, фойдали бўлишлик; фойдалилик. Иқтисодий самарадорлик. Чорвачиликни индустрялаш меҳнат самарадорлигини анча ошириш имконини беради. Газетадан.

САМАРАЛИ айн. **самарадор**. Самарали иш. Самарали меҳнат. — Ёзинг ҳар бир кунидан самарали фойдалани, парваришини ҳар томонлама кучайтиromoқ даркор. Газетадан. Баҳром, бугун самарали ишлабанидан руҳи кўтарилиб, енгил кайфият билан ийлга чиқди. Ҳ. Олимжонов, Тақдир тақозоси.

САМАРАСИЗ Самара бермайдиган, фойдасиз, бесамар; натижасиз, бехуда. Самарасиз иш. Самарасиз ҳаракат. — Самарасиз ўтмас шоирнинг умри, Тоза юракларда сўз кони қолар. С. Акбарий, Мехригиё.

САМАРИЙ [лот. samarium < илк бор шу элемент ажратиб олинган минерал (самараскит) номидан] Менделеев даврий системасининг III гурӯхига мансуб нодир кимёвий элемент; кумушсимон оқ металл.

САМБИТ бот. Тол дарахтининг бир тури ва унинг новдаси; самбитеттот.

Самбитет қомат Қадди-қомати тик, келишган. Қурбон Ориповнинг самбитет қомати худди ари чаққандек силкинди.. А. Муҳиддин, Куёв қочди. Кошкӣди мен ҳам шундай бир самбитет қомат, гўзал қизга ваъда бериш баҳтига мусассар бўлсам. Н. Аминов, Қаҳқаша.

САМБИТГУЛ бот. Гуллари оқ, пушти, қизил рангларда очиладиган, барглари доимо яшил манзарали ўсимлик (бута ёки кичикроқ дарахт). Дераза ёнидаги катта тувакда самбитетгул кўм-кўк бўлиб яшнаб турарди. С. Зуннунова, Янги директор.

САМБИТТОЛ айн. **самбитет**. Икки четда эса ҳар хил дарахтлар, самбитеттоллар, каллакдор тутлар қад кўтарган. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Сой бўйида самбитеттол, савлатингга қойилман. «Қўшиқлар». Ўрмондаги қушлару қирлар, олтин бошоқлар, Самбитеттол, камалаклар «ўзингизга қолди..» И. Махмуд, Эътироф.

САМБО [р. самозащита без оружия – «куролсиз ўзини ҳимоя қилиш» биримасининг қисқартмаси] спрт. Курашнинг хилма-хил, самарали миллий усулларни қамраб олган бир тури. Самбо билан шуғулланмоқ. — Спортнинг самбо тури бўйича Самарқандда ўтказилган республика биринчилигига 64 курасчи қатнашиди. Газетадан.

САМИМИЙ [а. صمیمی – тоза, асл; ҳақиқий] 1 Сидқидиллик билан, чин қалбдан, юракдан қилинган, айтилган; юракдан, дилдан чиқкан. Лекин Машраб Masturанинг гапларидан эмас, унинг овозидаги

түрурдан, болаларга хос самимий қувончдан ёжилмайды. О. Ёкубов, Эр бошига иш түшса. Элмурод кампирнинг самимий муомаласини кўриб: -Саломат бўлинг, онажон, — деди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Самимият билан иш тутувчи, софқўнгил; пок, тоза. *Самимий одам*. — Шерали бу содда, самимий қизнинг болалардек хатти-ҳаракатини кўриб таажжубланди. С. Кароматов, Олтин қум. *Унсуннинг юраги, акасининг юраги каби, Гулнорга нисбатан тоза ҳам самимий*. Ойбек, Танланган асарлар.

САМИМИЙЛАШМОҚ Тобора самимий бўлмоқ, самимийлиги орта бормоқ; самимийлик касб этмоқ. *Уларнинг муносабати яна ҳам самимийлашиди*. — Қистирма, чандишилар болалар репертуарида ҳозир ҳам анча актив бўлиб, давр тақозосига кўра, тобора тақомиллашмоқда, мазмунан самимийлашмоқда. «ЎТА».

САМИМИЙЛИК Самимий муносабатда бўлишлик. Обид Йўлдошевич бу табрикнинг қанчалик самимийлигини билмоқчи бўлгандаи, Муҳаммаджонга синовчан назар билан тикилиб, раҳмат айтди. П. Қодиров, Уч илдиз. *Самимийлик қизларнинг келажак ҳаётларида энг зарур ва олижаноб фазилатлардан биридир*. «Саодат». Бойлик бор жойда самимийлик ўрнини сохталик эгаллайди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

САМИМИЯТ [а. سَمِيمَيْت — тозалик, софлик; чинлик, тўғрилик] Чин кўнгилдан, беғараз, сидқидиллик билан қилинган хатти-ҳаракат; самимийлик. Қўзларидан мулоҳимлик, самимият чироги партираб ёниб турарди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Кумидор меҳмонларни ихлос ва самимият билан кутар, зиёфат қуюқ-суюқлари билан тўла-тўқис давом этар эди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САМИМИЯТСИЗ Самимийликни билмайдиган, риёкор, мунофиқ; сохта, қалбаки. *Самимијатсиз одам*.

САМИМИЯТСИЗЛИК Самимий эмаслик, самимияти йўқлик; риёкорлик, сохталик. *Бу ердаги самимијатсизлик ва мунофиқлик, бир-бирини алда Элмурод учун оддий бир ҳақиқат бўлиб қолган эди*. П. Турсун, Ўқитувчи.

САММИТ [ингл. summit — тепа, юқори, чўйқи; юксак даражада (да), авж] сиёс. Икки

ёки бир неча давлат бошлиқларининг муҳим халқаро масалалар бўйича учрашуви; олий даражадаги кенгаш. *Петербургда бўлиб ўтиши кутилаётган саммитнинг асосий иш куни 16 июлдан бошланади*. Газетадан. *Саммит якунида ўндан ортиқ ҳужжатлар қабул қилинди*. Газетадан.

САМО [а. سَمَوٌ — осмон, кўк] поэт. Осмон, фалак. *Тиник мовий само*. — О, она саёра, курра қутлуг, Самодан суратинг илк бора кўрдим. А. Орипов, Юртим шамоли. Ҳар вақтдагидан кўркамрот, тиникроқ кўринган тўлин ой самонинг бир нуқтасида қотган каби. Ойбек, Танланган асарлар.

САМОВАР [р. сам — ўзи + варить – қайнатмоқ] 1 Чой қайнатишта мўлжалланган, сувхонали ва ўтхонали рўзгор асбоби. *Рух самовар*. Самовар қайнатмоқ. — Самоварда қайнаган чойинг қани, ёр-ёр. «Кўшиқлар». Жувон каттакон самовардан тунука чойнакка чой дамлаб келди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Самовар жигиллай бошлади, Аваз ўтхонага яна иккита саксовул палён ташлаб, ичкари кирди. С. Сиёев, Ёруглик.

2 айн. чойхона. *Мингбоши ўнг томондаги озодароқ самоварга чиқиб.. чилим буюрди*. Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Юсуфжон ака, бу ҳисоб эмас, ҳовлига борамиз, самоварда эмас, бугун бизникида ётиб қоласиз*. К. Яшин, Ҳамза.

Самовар кўймоқ 1) самоварга ўт солиб, чой қайнатмоқ. Гулнор ўрнидан қўзғалди, дармонсизликдан оёқлари титраб, пастга тушди-да, самовар қўя бошлади. Ойбек, Танланган асарлар; 2) самоварчилик қилмоқ. Умурзоқ ота: -У ерда ошнам бор, Фани, гузарда самовар қўяди. Ҳ. Гулом, Машъал.

САМОВАРХОНА [самовар + хона] эск. айн. чойхона. *Саҳннинг шимол томонига бориб, унга туташиб турган самовархона томига чиқиб ўтиредим*. С. Айний, Эсдаликлар.

САМОВАРЧИ айн. чойхоначи. Самоварчиларнинг қўли қўлига тегмайди. С. Аҳмад, Уфқ. -Саройдан извошимни олиб чиқ! — деб буюрди Бўронбек Фани самоварчига. Ҳ. Гулом, Машъал.

САМОВАРЧИЛИК Самоварчи бўлиб ишлаш; самоварчи касби. *Бир-икки ўйл ямоқчилик*, ўндан кейин Абдусамад қорининг самоварида самоварчилик қилдим. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Курбон ота қўлидан*

самоварчиликдан бошқа иш ҳам келаётганига, Ўрмонжон айтганидай, янги қишлоқни бунёдга келтиришда қатнашаётганига бениҳоя хурсанд бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

САМОВИЙ [а. سماوی - осмонга оид; осмон рангли; илоҳий] кт. 1 Осмонга, самога, коинотга оид; космик. Самовий кемалар. Самовий сирлар. ■ Бу китобчада баъзи бир самовий ҳодисалар ва юлдузлар олами ҳақида маълумотлар берилган. Газетадан. - Самовий жисимларнинг аҳволи яқин орада ҳаво айниб, фалокат юз бершиидан далолат берадайтирилди, - деди у шерикларига. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 поэт. Мовий, ҳаворанг, кўм-кўк. Самовий кўзларинг сачратиб учқун, Нега тикилади фақат ўшандо? А. Орипов,

САМОВОТ [а. سماوات - «само» с. нинт кўпл.] поэт. Осмон, фалак; коинот. Измимизда эмас бу дунё, Самовотга ўтмас сўзимиз. Э. Воҳидов, Келажакка мактуб. Бирдан чирмаб шиддатли чақин, Самовотга солар ялт-юлт из. Р. Бекниёз, Тўтиё.

САМОГОН [р. сам - ўзи + гонять - (спиртни) ҳайдамоқ, тортмоқ] Фалла, картошка ва б. нарсалардан кўлда тайёрланган хонаки (кўлбола) ароқ. Яқинда бир гуруҳ милиция ходимлари яширин самогон тайёрловчиларни тутишиди. Газетадан. Бир куни Степан, бочка ва яшиклар орасига самогон яшираётган ўигитни учратиб, кўнглига қўл солиб кўрмоқчи бўлди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Афтидан, улар қишлоқ самогонидан хийла отиб олишганга ўхшайди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

САМОГОНЧИ Кўлда хонаки ароқ тайёрловчи шахс. Гладстон Наимийга самогончи дўйконларида тўлиб ётадиган лойқа винодан олиб чиқиб, рюмкасига қўйди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

САМОДЕРЖАВИЕ [р. сам - ўзи якка + держать - тутиб турмоқ, эга бўлмоқ] тар. Монархнинг, подшонинг чекланмаган ҳокимияти ва шундай ҳокимият асосига қурилган давлат тузуми, мустабид (подшонинг ёлғиз ўзи қонунлар чиқарадиган) ҳокимият; монархия.

САМОКАТ [р. сам - ўзи + катать - фидиратмоқ, учирмоқ] Кичик велосипедсизмон, тик дастали, иккита фидираги ёки ролиги бўлган, бир оёқда ер тепиб, бир

оёқни асос тахтачага қўйиб училадиган болалар ўйинчофи. Кўчада одам сийрак. Фақат нарироқда болалар самокатда учишар, фидиракларнинг вагиллаши қулоқни батангга келтиради. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

САМОЛЁТ [р. сам - ўзи + летать - учмоқ] Моторли, қанотли, ҳаводан оғир бўлган учиш аппарати. Пассажир самолёти. Ҳарбий самолёт. Самолёт ҳавога кўтарилиди. ■ Осмондаги самолёт, Қанотингни пастлаб ўт, Мен ёримга хат ёзай, Марғилонга ташлаб ўт. «Қўшиқлар». Анча олисдан валилаб самолёт ўтди. С. Сиёев, Ёруғлик.

САМОЛЁТСОЗЛИК Самолётлар ва самолёт қисмларини ишлаб чиқариш; саноатнинг самолёт ишлаб чиқариш билан шугулланувчи тармоги. Самолётсозлик заводи. ■ 1964 йилда Самара авиаация институтининг самолётсозлик бўйимига ўқишига кирган Зулфия ҳаётини самолётлар билан боғлади. Газетадан.

САМОСВАЛ [р. сам - ўзи + свалить - ағдармоқ, тўкмоқ] Юкларни ўзи ағдарадиган кузовли юк машинаси ёки вагон. Сўнгги самосвал оғир бир силкинди-да, ўрнидан кўзғалиб, гизилаганича кетди. С. Аҳмад, Юлдуз. Қум ташиётган самосвал машина, ариқка қийшайганча, бир томонга оғиб турибди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

САМОСВАЛЧИ с.т. Самосвал ҳайдовчи. Самосвалчи ўигит. ■ Бобош бугун самосвалчи Ҳожиматнинг ишига анграйиб қолди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

САМУМ [а. سموم - иссиқ, қайноқ шамол] Кумли чўл-саҳроларда қум ўюрмаси ҳосил қилиб кўтариладиган қуруқ иссиқ шамол. Қорақумдан елиб турган самум қалъани улкан дошқозондек қиздиради. С. Сиёев, Аваз. Самум ялаб ўтар яланг тўшини, Бунда ёлғиз гиёҳ - шўраю янтоқ. Э. Воҳидов.

САМУР [а. سمور - сувсар] зоол. 1 Сибирь сувсари.

2 Шу ҳайвоннинг териси, мўйнаси. Самур ўйстин.

САМУРАЙ [яп. самурау - хизмат қилмоқ] 1 Ўрта асрларда: Японияда зодагонлар, майдада дворянларнинг ҳарбий табақаси.

2 кўчма Япон ҳарбий доиралари, умуман, япон ҳарбийлари, аскарлари. Япон самурайлари ҳамда оқ финлар билан бўлган урушдан кейин, қайтиб келганига энди уч ой

бўлган эди. Й. Шамшаров, Тошқин. Дарё бўйидаги қамишзор орасида гоҳ эмаклаб, гоҳ бўйларини ростлаб чопиб бораётган учтўртта самурай кўзга чалинди. О. Ёкубов, Иزلайман.

САН I с.т. Сен. - Сан ўғлимсан, - Йўлчига меҳр билан тикилди чол. Ойбек, Танланган асарлар.

Сан-манга бормоқ Жанжалашув, тортишув даражасига етмоқ. Яқинда чойхонада ўтирган улфатлардан биттаси бир-бiri билан сан-манга бориб, ҳамто ёқа бўғишигача келиб қолибди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

САН II [яп. жаноб] Японияда кимсани хурматлаб, унинг исми ёки фамилиясидан кейин қўлланадиган мурожаат шакли.

САНА [а. سـ – йил] 1 Йил ҳисоби; йил. Санай милодий. Санай ҳижрий. Санай шамсия. Санай қамария. ■ ..428-санай ҳижрия, рамазон ойининг биринчи куни. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 Бирор воқеа содир бўлган йил, ой, кун ва шу ҳақдаги маълумот (ёзув). *Тарихий сана*. Санасини аниқламоқ. ■ Бобур Самарқандни Шайбонийхондан тортиб олгандан бери унинг жасоратига тан бериб шеър ёзганлар, сатрлардан абжад ҳисоби билан ғалабасининг аниқ санасини чиқарган тарихнавислар кўп эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Одамзоднинг тарихий воқеаларга уйғун кўплаб унтутилмас саналари бор*. «Саодат».

САНАД [а. سـ – таянч, тиргак; тилхат, ҳужжат] эск. кт. айн. ҳужжат. *Сарғайған қўллэзмалар, жимжима ҳатлар, Мулла боболаримиз чизган санадлар. Варақладим бирмабир ўтмишини эслаб, Асрлар қадамида бир маъно излаб*. М. Шайхзода. ..хон қўлида у айтган сўзлардан бўлак далил ийқ. *Исбот керак, санад керак*. Э. Самандар, Тангри кудуғи.

САНАЛМОҚ 1 Санамоқ фл. мажҳ. н. Кассадаги нул қайта саналди. ■ Кечя якшанба тагин нул саналди. Ҳисоб мўлжалга яқин борди, шекилли, бобо соқолини ямлаганча, маъноли кулиб кўйди. Х. Фулом, Тошкентликлар.

2 Боғлама вазифасида келиб, «..деб ҳисобланади» маъносини беради. *Куён турли об-ҳаво шароитига тез мослашувчи, озиқларни яхши истеъмол қилувчи жониворлардан саналади*. «Фан ва турмуш». Отам Азиз-

бекнинг мушовири ва яқин мусоҳиби саналса ҳам, лекин бу жузъий ишлардагинадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Қовурғаси саналиб қолибди қ. қовурға 1. Йўлакнинг ўнг томонидаги бостирмада қовурғаси саналиб қолган тарғиғ сигир билан шалпангқулоқ бузоқ. «Ёшлик».

САНАМ [а. سـ – бут, санам; манот] 1

Тошдан, ёғочдан ёки металлдан инсон қиёфасида (кўпинча гўзал аёл образида) ясалган ва зийнатланган бут. *Бу вақтда уларнинг ҳаммаси ҳайратдан қотиб қолган, уйнинг бурчагида турган санамга ўхшардилар*. «Шарқ юлдузи». Тўрдаги деворда оқпошонинг ўиррик портрети, унга ўй эгаси санамга сажда қилгандай қарапди. А. Ҳакимов, Илон изидан. *Бу даврда будда динига оид турли осори атиқалар, санамлар топилди*. Газетадан.

2 кўчма Гўзал, дилбар аёл, нозанин. *Сиздай қизлар бўлди бунда улфатим, Ечib юбор, санам қизлар, қўлимни*. «Муродхон».

САНАМА Шахмат тартибида оралатиб

гул тикиш усули, шундай усулда тикилган гул ва шундай гулли буюм. Айвонда сала ўраб овора бўлган маҳдум.. санама тикиб ўтирувчи Раънога: - Йўлакда хотин киши кўринади, хабар ол-чи, болам, – деди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Элликлаб қозиқ лунги, юзлаб санама рўмоплар сандиқларни тўлдиргандан бўлса ҳам, бу нарса Лутфинисо ва унинг қизини ҳали қаноатлантирган эмасди. Ойбек, Танланган асарлар.

САНАМОҚ 1 Ҳисобламоқ, ҳисоблаб сонини, миқдорини аниқламоқ; ҳисобини олмоқ. *Пул санамоқ. Жуфт-жуфт қилиб санамоқ. Ердан топсанг ҳам, санаб ол. Мажқол.* ■ Деворнинг пахсасини санаб кўрди, ўттиз пахса. «Нурали». У халтасидаги кумуш тангаларидан санаб, Меъморга узатди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Рақамлар номини айтмоқ. Кимдандир юзгача санасанг, ухлаб қоласан деб эшиштудим. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. «Бир, икки, уч!» деб санави билан ўзини сувга шалоплаб ташлади. «Ёшлик».

3 Бирма-бир айтиб ўтмоқ, зикр қилмоқ. *Бош мақола бу одамлар яратган ва яраттаётган, тажрибадан ўтган ва ўтаётган янгилекларни бирма-бир санаб.. уларга кенг ўйл очиб бериш вазифасини кўяр эди*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 кўчма Ҳисобламоқ, ..деб билмоқ. Ёдгор Дилшоднинг унга яна зарда аралаш қараб қўйганини илғаб олди. Тагин ўзини айборд санаб, юраги сиқилди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. «Гап бу ёқда экан, – ўйлади у ўқинч билан. – Демак, улар мени одам санашмаган». Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Бармоқ билан санарли Оз, озгина, жуда оз. **Тоқи** (ёки юлдуз) санаб ётмоқ қ. тоқи. Чучварани хом санамоқ қ. чучвара. Қадамини санамоқ Доимий радишида кузатиб юрмоқ. Унинг сизнинг қадамингизни санашдан бошқа иши қолмаган. Ойдин, Ҳикоялар.

САНАТОРИЙ [лат. sanatorium – даволаниш жойи < sano – даволайман] қ. **сиҳаттоҳ**. **Болалар санаторийси**. Санаторийда даволанмоқ. ■ Уч аёл санаторийнинг шинам бир хонасида даволанишади. Газетадан.

САНАЦИЯ [лат. sanatio – даволаш, соғломлаштириш] 1 иқт. Корхоналар, фирмалар, компаниялар ва б. ни банкротликдан қутқариш, уларнинг молиявий аҳволини яхшилашга, тиклашга қаратилган давлат ва банк чора-тадбирлари тизими. **Санация қилиш**. ■ Санация орқали давлат бозор иқтисодиётига таъсир этади. «ЎЗМЭ».

2 тиб. Оғиз бўшлигини соғломлаштириш бўйича даволаш-профилактика чоралари. **Тишларни санация қилиш**.

САНАЦИЯЛАШ айн. **санация 1**.

САНГ [ф. سنج – тош; тарози тоши] шв. Тош. *От кўп бўлса, шунга лойиқ чанг қўзғалур, Кучли қўшин тоққа юрса, санг қўзғалур.* К. Яшин, М. Раҳмон, Сирдарё. *Айланур инсон бошидан Минг аср осмон юки, Дона бугдой узра гўё Санги тегириён юки.* Э. Воҳидов.

САНГБЎРОН [ф. سنجباران – тош ём-фири] шв. Тошбўрон. *-Сангбўрон қилинглар! Уринглар уни!* – деди шайх амр қилиб. К. Яшин, Ҳамза.

САНГДИЛ [ф. سندل – тош юрак, юраги тош] поэт. Тошбағир, тошюрак, бераҳм. *Кимга дод айлай бу бедодингни, эй сандиги, Ошино бўлдим десам, кўнглинг сени бегонада. Муқимий.*

САНГЗОР [ф. سنجزار – тошзор, тошлоқ] шв. Тошлоқ, тошли жой. *Сарбонни кўмдилар санзор соҳилга.* Ш. Раҳмон, Гуллаётган тош. *Сангзор бўйларига сен ёйган баҳор Ва тоғларга осган палагин.* «Ёшлик».

САНГОБ [ф. سنجآب – сув солинадиган катта тош идиш; тош суви] маҳс. Тери ошлаш

учун қилингган оҳак ёки қум эритмаси. *-Теринг сангобода чиригур сизир бирдан иргиб ўрнидан туриб, думини хода қилиб, бир қочиб берди, – деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

САНГСАР [ф. سنگسر – тош бош] зоол.

1 Сувсарнинг бир тури.

2 Шу ҳайвоннинг қимматли териси, мўйнаси.

САНГСОР [ф. سنگسار – тош билан уриш, тошбўрон] шв. Тошбўрон (жазонинг бир тури). *-Бу гуноҳинг учун эса сени сангсор қилмоқ лозим!* – деди у ва ўша онда оломонга юзланиб ҳайқирди. К. Яшин, Ҳамза.

САНГТАРОШ [ф. سنگتراس – тош йўнучи; ҳайкалтарош] Тоштарош; тош йўнучи уста. *Баширжон усталар билан хайрлашиб, сангтарош Ашот ҳузурига ўйл олди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Ишга тушди сонсиз асир, Меъмор, наққош, сангтарош.* Э. Воҳидов.

САНГТАРОШЛИК Тош йўниш, тарошлаш билан шуғулланиш; сангтарош касби. *Мен ўзим нажжорман, сангтарошлик ҳам қиласман.* Мирмуҳсин, Меъмор.

САНДАЛ I [а. صندل \leftarrow ҳинд. + ф. صندلی – курси, стол] Ўрта Осиё, Яқин Шарқ мамлакатлари ва Японияда маълум бир жойни иситиш учун мўлжалланган манқал; хонанинг ўргасига ёки чеккароқ ерига чорбурчак чуқурчага ўрнатилган, устига кўрпа ёпилиб, атрофига кўрпачалар тўшалган хонтахтадан иборат бўлиб, ичига саксовул ёки кўмир чўғи солинади; танча (қиши суғида сандалга оёқ-кўлни тиқиб исинилади, айни пайтда устига дастурхон ёзид, ундан стол сифатида фойдаланилади). *Келинчак хокандозда чўф келтириб, сандал чуқурчасига солди ва устига янги қуроқ кўрпани ёпди.* Газетадан. *Бу ўйдаги сандал атрофига шоҳи ва атлас кўрпачалар тўшалган, катта-катта парқу ёстиқлар қўйилган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ундоқ бўлса, олиб киринглар, сандалда исинисин, таом беринглар.* Мирмуҳсин, Меъмор.

САНДАЛ II [юн. sandalon \leftarrow a. + ф. صندل < санск.] бот. Ниҳоятда хушбўй, эфир моянига бой, доимий яшил кўт йиллик дарахт (бўёқ ва хушбўй эфир мойлари олиша фойдаланилади). *Анча тузалиб, йўлга чиқиб кетаётган Меъмор, Ҳожитабиб бергган сандал ёғочидан ясалган асога тирадиб, хотини билан бир лаҳза гаплашиб қолди.* Мирмуҳсин,

Меъмор. Ҳушбўй сандал дарахтидан ишланган миз устида Навоийдан келган олтин боғичли хат турарди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

САНДАЛ III [юн. sandalion < a. + ф. صندل – кавушнинг бир тури] Пошнасиз ёзги енгил оёқ кийими; сандалет, шиппак. У оёғига доим енгил сандал кийиб юради. А. Мажидий, Инжиқи зиёратчи. Ўйда оёқ кийими бир неча пар – ҷувак, маҳси, сандал, калиш, туфлилар. Ф. Гулом.

САНДАЛЕТ [фр. sandalette < лот. sandalium < юн. sandalion < a.+ф. صندل] айн. **сандал III**.

САНДИРАМОҚ шв. айн. **сандироқламоқ**. Мен билмайман, на ерларда ётибсан, Эна-сиздай сен сандира бетибсан. «Гулнорпари».

САНДИРОҚЛАМОҚ 1 Бекор, бемақсад санқиб, дайдиб юрмоқ, тентирамоқ, санқимоқ. -Кўчада сандироқлаб юргандан кўра, онанга боқишисанг бўлмайдими, кат-катта қиз, – деди Васила Назаровна унинг гапини эшишмагандай. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Дарбадарликда юрмоқ, тентирамоқ, кезмоқ. Элчилар маслаҳат қилишиб дейишиди: -Мунча одам беҳуда, биёбон чўлларда сандироқлаб буйтиб (бундай қилиб) юрмас. «Зулғизар билан Авазхон».

САНДИҚ [а. صندوق – кути, яшик, сандик] Турли буюмларни, бисотларни солиб қўйишга мўлжалланган, очилиб-ёпиладиган қопқоқли, қулф-калитли, яшик шаклидаги уй-рўзгор буюми. Сандиқ ичида подшоҳ инъом қилган олтиннинг бир қисми ҳамёни билан турган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Мен келтирган атласни Ёрим солмас сандиқка. «Кўшиқлар». Ёшлидан бошлаб келинойиларининг сандиқларини, қутиларини тинтиб ўрганган Нури.. қалити бурнида унумиган бир қутуни очди. Ойбек, Танланган асарлар.

Пўлат сандиқ йўт тушганда куймайдиган, ёнмайдиган металл сандиқ: сейф. *Пўлат сандиқда турган векселларни ковлашириб, сизникини топиб беришимни осон деб ўйлай-сизми?* К. Яшин, Ҳамза.

САНДИҚЗАДА [а. + ф. صندوق زاده – сандиқда уринган] Сандиқда кўп ётавериб, асл сифатини, жилосини, пишиқлигини йўқотган (буюм, мато, кийим-кечак ва ҳ.к.). Бувимнинг хориждан келтирилган кимхоб камзуллари кўп ўйлар сақланиб, сандиқзада бўлиб қолибди. Газетадан.

САНДИҚСОЗ [а. + ф. صندوق ساز – сандиқ, қути ясовчи] Сандиқ ясовчи уста; сандиқчи. Бу ўигит сандиқсоздан чиққан ёш шоир Усмонхўжа Зорий эди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

САНДИҚСОЗЛИК Сандиқ ясаш касби; сандиқ билан савдо қилиш. У ерда сандиқсозлик, тунукасозлик дўйонлари бор эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

САНДИҚЧА Кичкина, жажжи сандиқ; қути. Бойвачча халталарни ўртага келтириб қўйди-да, миқ этмай ўтирган Қора Қоплонга қараб: -Қани, бу олтин тангалар тўла халталарни сандиқчага жойлаб, хуржунларга солайлик, – деди маккорона илжайиб. К. Яшин, Ҳамза.

САНДИҚЧИ айн. **сандиқсоз**. Кумуш яна тинчий олмади: -Бизнинг уришиб қолишимиз учун Карим сандиқчининг ҳам дахли бор! – деди А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САНДОН [ф. سندان – темир кунда] Темирчи, мискар ва заргарларнинг қиздирилган металлга ишлов бериш (болғалаш) да унинг остига қўядиган асбоби; темир кунда. Қудрат ярим вайронга дўконда белигача чуқурга тушиб олиб, узун темир қисқичда қисилган бир юмалоқ темир чўғни сандонда болғаламоқда эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САНДУЛОЧ эск. Булбул. «Девону луготит турк» да сайрар сандулоч, Кўкшин япроқларда янграйди баҳор. Х. Даврон, Болаликнинг овози.

САНЖОБ I шв. Қаттиқ сиқув, исканжа, тазиик. **Санжобга олмоқ**. ■ Бир кун ниҳоят учаламиз маслаҳатни бир ерга қўйиб, Ҳакимовни ҳалқумидан бўғандай санжобга олиб қолдик. «Муштум».

САНЖОБ II шв. Бўш; сийрак; кам; холи. Ҳамма чой ичib, нон еб хурсандчилик қилди. Шерали ғамгинликда ўтира берди. **Одамлар кетиб, санжоб бўлди**. «Эрали ва Шерали». Йўллар санжоб, ГАИЧиларнинг ҳуштаклари ёз, куздагидай асабий чурулламайди. С. Нуров, Нарвон. Кимга даркор бунча гап, санжоб қилинг, уламо. Э. Воҳидов.

САНЖОҚ 1 эск. Байроқ, туғ.

2 эск. Товус ёки кантарнинг рамзи (тасвири) туширилган мис.

3 тар. Усмонлилар даврида Туркияда маъмурий-худудий бирлик (туман, вилоят).

САНИТАР [лот. sanitas – соғлиқ, саломатлик] 1 Даволаш муассасаларида, ҳарбий-тиббий қисмларда касалларга қарорчи, то-заликни сақловчи кичик тибиёт ходими. **Блиндажлар ярадорларга тўла.** Афтидан, санитарлар шошиб қолганга ўхшайди. И. Рахим, Чин муҳаббат.

2 Санитарияга оид. *Санитар поезд.* — Эргашев олдинги позиция томон эмаклаб кетди. Унинг орқасидан санитар сумкаси билан Петров йўл олди. Н. Сафаров, Оловли излар.

САНИТАРИЯ [лот. sanitas – соғлиқ, саломатлик] Умуман, аҳолини, атроф-муҳитни соғломлаштиришга, тозаликка, гигиеник талаб ва меъёлларга риоя қилишга қаратилган чора-тадбирлар тизими. **Биз шаҳарнинг санитария ҳолатини тубдан яхшилаш учун барча чораларни кўрамиз.** Газетадан. **Касалхонага кирган касал санитария ҳақида тушунчага эга бўлиши керак.** Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

САНИТАРКА Санитар аёл. *Олға юрганимиз сари орқада ярадорлар чўзилиб қолади.* Ана шунда бир санитарканинг мардлигига қойил қолдим. Ойдин, Ҳикоялар.

САНИТАРЛИК Санитар касби; шу касб билан шуғулланиш.

САНКЦИЯ [лот. sanctio – қатъий, ўта жиддий қарор] ҳуқ. 1 Ҳужжат, қарор ва ш. к. нинг олий орган томонидан тасдиқланиши, шундай тасдиқ натижасида ҳужжат, қарорнинг қонуний кучга эга бўлиши.

2 Ҳуқуқий меъёрнинг, қонун моддасининг ушбу қонун бузилишидан келиб чиқадиган ҳуқуқий оқибатлар кўрсатиб ўтилган қисми.

3 Ҳалқаро ҳуқуқда: ҳалқаро мажбуриятларга ёки ҳалқаро ҳуқуқ меъёларига риоя қилмаган, уларни бузган давлатларга нисбатан қўлланадиган (иқтисодий, молиявий ёки ҳарбий) таъсир чораси. **Бироқ Техрон расмийларининг баёнотларига кўра,** ҳеч нарса, ҳамто ҳалқаро санкциялар ҳам Эронни ўз ядро дастуридан воз кечишга мажбур эта олмайди. Газетадан.

4 Жиноят содир этишда гумон қилинган шахсга нисбатан мажбурий чора (қамоқ, тинтуб ва ш.к.) кўриш учун прокурор томонидан бериладиган рухсат.

САННАМОҚ 1 этн. Инс-жинсларни қайташ, кишиларни даволаш учун дуо

ўқимоқ. [Камтир буви] **Фолбиннинг «одамлари»** эшикни гирч этиб очиб келиб, таҳмон тенасидағи дорга ўтишишини, саннаб ўқиб турган азайимхонни бўғишини кўрган эди. Мирмуҳсин, Умид.

2 этн. Азада марҳум ҳақида айтиб йифламоқ. Аёл ҳамон ўз дардини айтиб саннади. «Шарқ юлдузи».

3 қўчма Кўп гапирмоқ, вайсамоқ. Қоринни тўқлаб олган эмасми, Асад жасига зўр бериб саннаб кетди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. **Саннай-саннай бозорчи хотиннинг қораси ўчди.** Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

САНО I [а. «نَسَنْ» – табриқ, саломлашиш; мадҳ, мақтов; миннатдорчилик] дин. Худонинг, пайғамбарларнинг шаънига айтилган мақтов сўзлар; мадҳия, мадҳ, ҳамд. **Отанг борми, энанг борми элингда? Ҳудонинг саноси борми тилингда? «Равшан».**

2 Умуман, мақтов, мадҳия. Зикри сано тилида, Тилло камар белида. «Ҳасанхон». Гуллар қўшиги Наргизнинг мислсиз ҳусну жамолини, унинг ёрига чексиз садоқатини сано этмоқда эди. Ш. Рашидов, Асарлар.

САНО II [а. صناعه – Сано шахри] бот. саноий макка [а. صناعي – Сано шаҳрига мансуб] Асосан тропик ва субтропик ўсимлик, кўп йиллик ўт, бута ва дарахтларнинг умумий номи ва унинг табобатда сурги дори сифатида қўлланадиган барги. **Санонинг барги таркибида ични юмшатувчи антра-гликозидлар бор.** «ЎЗМЭ».

САНОАТ [а. صناعت – санъат, маҳорат; касб-хунар; ишлабчиқариш, индустрия] Ҳалқ ҳўжалигининг хомашёни қайта ишлаш, ер ости бойликларини қазиб олиш, ишлаб чиқариш воситаларини ва кенг истеъмол молларини яратиш ва ш.к. ни қамраб олувчи тармоги; индустрия. *Оғир саноат. Енгил саноат Озиқ-овқат саноати. Саноат маҳсулоти.* — Водийда саноат корхоналарининг қурилиши кўплаб одамларнинг иш билан таъминланишига сабаб бўлди. Газетадан.

САНОАТЛАШТИРИШ айн. индустриялаш. Мамлакатни саноатлашиши.

САНОАТЧИ Саноат корхоналарига эга бўлган шахс. Америка саноатчилари.

САНОБАР [а. صنوبر – қарагай] 1 бот. Қарагайгуллилар оиласига мансуб, доим яшил манзарали дарахт; қарагайнинг бир тури. **Қоматинг гулшандаги сарву санобар-**

дин баланд.. Фурқат.. қийшайиб ўсган ёлғиз санобар остидаги ёғоч ўриндиқда чекиб ўтирган эди. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

2 поэт. Қадди-қомати келишган, хушқомат, сарвқомат.

3 Санобар (хотин-қизлар исми).

САНОЙИ [а. صنائع – санъатлар]: санойи нағиса эк. кт. Нафис, бадиий санъат. Шаҳардаги бир қанча мактабнинг санойи нағиса тўғараклари иштирокида беш пардали катта концерт берилди. А. Қаҳҳор, Ҳикоялар.

САНОЧ тар. Теридан қилинган идиш; тери тўрва; меш, мешкоб. Ҳазиначининг айтишича, унинг хуржуннда икки саноч олтин бор экан. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. У [Лола] бир саноч қимиз билан катта заранг косада яхна гўшт, нон олиб чиқди. Ё. Шукров, Биринчи парвоз. Убайдулла ака-қўли саночдаги қимиздан косага қўйиш билан банд.. Ш. Бўтаев, Қўргонланган ой.

САНОҚ Доналаб санаш, ҳисоблаш ва ундан олинадиган натижа. Саноқдан адашмоқ. Саноғига етмоласлик. — Тўғонбек.. ёзувчиизуга, саноққа берилиб, дастурхонга қарамади ҳам. Ойбек, Навоий.

Саноқ комиссияси Сайловда у ёки бу шахсга берилган (ошкора ёки яширин) овозларни ҳисоблаш чиқувчи ҳакамлар. **Саноқ сон тлиш.** Предметларнинг сонини, саноғини билдирувчи, қанча?, неча? сўрғига жавоб бўлувчи сон тури. Саноғи йўқ. Беҳисоб, жуда кўп, сон-саноқсиз. Пул десанг, саноғи йўқ. Санаб тамом қилиб бўлмайди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Сонда бор, саноқда йўқ Айрим обрў-эътиборини йўқотган, на зардан қолган шахслар ёки сифатсиз, қадрсиз буюмлар ҳақида айтиладиган ибора. **Боқи** энди сонда бор эди-ю, саноқда йўқ эди. С. Аҳмад, Сайланма.

САНОҚЛИ 1 Санаб қўйилган, саноғи маълум, ҳисобли. Саноқли нул. Саноқли мол йўқолмас. Мақол.

2 кўчма Бир нечагина, жуда оз. **Май байрамига саноқли кунлар қолган эди.** С. Кароматов, Бир томчи қон. Ҳозирча гуруҳимизда саноқли одам бор. С. Сиёев, Ёргулик.

САНОҚСИЗ 1 Саналмаган, ҳисобланмаган.

2 кўчма Беҳисоб, жуда кўп, сон-саноғи йўқ. Ҳозирча ой чиқмаган, саноқсиз юлдузлар, ўз раҳнамоларидан жудо бўлган етимчалар-

дек, атрофга мўлт-мўлт жавдирашарди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

САНСАЛОР: сансалор бўлмоқ Бирор иш, юмуш бажарилмай арасотда қолмоқ. Яслибогча учун етарли миқдорда мебель келтирилиши керак эди. Аммо бу иш сансалор бўлиб қолган. Газетадан. **Сансалор қилмоқ** Бирор ишни, юмушни бажаришдан ўзини четга олмоқ, бир-бирига солиб ишни чўзмоқ, мен қилмайман, сен қил, деб орқага судрамоқ.

САНСАЛОРЛИК Бирор иш, юмушни бажаришдан ўзини тортишлик; бир-бирига солиб, муаммони ўз вақтида ҳал қилмаслик; пайсалга солиб чўзишлиқ. *Расулжон буларнинг ҳаммасини кўрди, ўрганди, айниқса, ободончилик соҳасидаги ўрнашиб олган сансалорликдек ярамас иллатни фахмлади.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

САНСАЛОРЧИ Бирор ишни, юмушни бажаришдан ўзини тортувчи, бошқаларга ташлаб кўювчи; ишёқмас, лоқайд. *Сансалорчи пешонасини қашлаб, ўйланиброк тураркан..* Газетадан.

САНСАЛОРЧИЛИК Сансалорликка йўл кўйиш; ишни пайсалга солиб, бошқаларга ташлаб кечикитириш. *Сансалорчилек бор ерда ривожланиши бўлмайди.*

САНСАНЛАМОҚ с.т. қ. **сенсирамоқ.** Ҳожи Зокир энди кампирни сансанлаб, унга дўй уради. С. Айний, Эсадаликлар.

САНСИРАМОҚ шв. қ. **сенсирамоқ.** -Қол, — Содик энди сансирашга ўтибди. Х. Фулом, Машъал.

САНСКРИТ [ҳинд. санскрит – такомиллаштирилган, қайта ишланган; тузатилган; мумтоз] Ҳинд-европа тиллари гуруҳига мансуб қадимги ҳинд адабий тили (Бу тилда милоддан аввал диний, фалсафий, бадиий ва илмий адабиётлар яратилган). Араб, юнон, санскрит, қадимги славян тилларида бирлик, иккилик категориялари мавжуд бўлган. «Фан ва турмуш».

САНТАЛ қ. сандал II.

САНТАЛАТ с. т. қ. **салтанат 1.** Неча дардага, санталат билан Юсуф билан Аҳмаднинг олдига етди. «Юсуф билан Аҳмад»

САНТИ- [лат. centum – юз] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз билдирган асосий ўлчов миқдоридан 100 марта кичикликни билдиради; мас., 1 см = 0,01 м.

САНТИГРАММ [санти.. + грамм] *махс.*

Граммнинг юздан бир улушкига тенг оғирлик ўлчови.

САНТИМЕТР [санти.. + метр] *махс.*

Метрнинг юздан бир улушкига тенг узунлик ўлчови. Қалдирғочнинг қанотлари узун *ва тор, танасининг узунлиги 10–23 санти-метрга етади*. «Фан ва турмуш».

САНЧИЛМОҚ 1 *Санчмоқ 1, 2, 4 фл. ўзл.*

ва мажҳ. н. *Болалар гулхан атрофида ўйнашарди, баъзилари қор устида чўққайиб, баъзилари шохлари қорга санчилиб чўзилиб ётган арча устига миниб олишганди*. Ш. Холмирзаев, Ўн саккизга кирмаган ким бор. *Бойнинг ҳар бир сўзи Раҳим домлага наизадек санчилди*. Ҳ. Ғулом, Машъал. *Дабдурустдан берилган бу савол оғир юқ бўлиб, елкасидан босди, дилига наштардек санчилди*. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 кўчма *Тик бориб туташиб кетгандек туюлмоқ, қадалмоқ. Боланинг хаёли шу тобда қуёшнинг олтин тиглари санчилиб турган баланд гумбазда.. эди*. К. Яшин, Ҳамза.

САНЧИҚ 1 Учли нарса қаттиқ санчиладек туюладиган ўқтин-ўқтин оғриқ. *Баногоҳ Омонгулнинг биқинига санчиқ турди. «Ёшлик». [Дилбарҳон] Ҳусанжон билан Ҳасанжонга ҳомиладор бўлди-ю, қаёқдандирмия санчиғи пайдо бўлди*. Ҳ. Тўхтабоев, Садоқат.

2 кўчма Аччиқ, кинояли гап; аччиқтирасиқ. *Сўзниңг ёмони – санчиқ, дарднинг ёмони – қуёнчиқ*. Мақол. — *Бола болалик қилиб, саволдаги санчиқни тушунмади*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САНЧИҚЎТ бот. Айкетвондошлар оиласига мансуб, қизгиш гули, сершоҳ кўп йиллик ўт. *Санчиқўтнинг экстрактлари қонни тўхтатиш ва қон босимини кўтарши хусусиятига эга. «ЎЗМЭ»*.

САНЧМОҚ 1 Учи ўткир нарсани куч билан босиб ёки зарб билан уриб киргизмоқ; сукмоқ, тиқмоқ, ботирмоқ. *Холмат иккинчи рақибнинг қўкрагига қилич санчди, бироқ ўзи ҳам бошидан яраланди*. Н. Сафаров, Оловли йиллар. *Тўтиқиз дўлти хомини тиззасига қўйиб, секин игна санчди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Мингбoshi худди орқасига бирор бигиз санчиб олгандек сакраб тушди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Қадамоқ, тақамоқ. *Анвар югуриб келиб, ёрлиқни олиб ўпди ва уни салласига санчиб,*

орқаси билан юриб, илгариги ўрнига бориб тўхтади. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

3 Бирор нарса санчилгандек, ўқтин-ўқтин оғримоқ. *Бу воқеани эшишиб, Мезморнинг юраги санчиб кетди*. Мирмуҳсин, Мезмор. *Шерзод кўкрагининг қаттиқ санчанидан уйғониб кетди*. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

4 кўчма Аччиқ гап билан узид олмоқ, чақмоқ. *Қози ҳам, Асад қори ҳам жадид мактабига қарши эдилар*. Шунинг учун Асад қори гап билан нишини яна *Ғуломжонга санчди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САНЧҚИ 1 *дэнг*. Денгиз ҳайвонларини ов қилишда қўлланадиган махсус асбоб; наиза. *Пирнафас ака қайиқ, тўр, чўлти ва санчқи сотиб олди*. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 айн. вилка. *Темиржон бир қўлида китоб, иккинчиси билан санчқида чучвара илиб ея бошлади*. Ж. Абдуллахонов, Орият.

САНЧАТ [а. صنعت – иш, меҳнат; маҳорат; қасб-хунар] **1** Ижтимоий маданиятнинг эстетик завқ берувчи, мусиқа, мусаввирлик, ҳайкалтарошлик каби воқеликни бадиий образлар воситасида акс эттирувчи ҳар бир айрим соҳаси. *Тасвирий санъат. Мезморлик санъати. Санъат ва адабиёт*. — *Дунёдаги ҳар қайси соҳа ўз санъатига ва ўз маданиятига эга. «Ёшлик». Кинематографчилар ўз ижодий режалари, кино санъатини ривожлантириши тўғрисидаги ўйлари билан ўртоқлашидилар*. Газетадан. *Заргарлик санъати энг кўхна санъатлардан бири бўлиб, у декоратив-амалий санъат хили сифатида кенг тарқалган*. Газетадан.

2 Турли амалий-татбиқий соҳаларнинг ўзига хос иш услуби, системаси. *Ҳарбий санъат*. — *Уч-тўрт километрга чўзилган тепалик ҳарбий-инженерлик санъати билан узоқ ўйллар давомида қурилган мустаҳкам қаллага ўхшарди*. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 кўчма Муайян фаолият соҳасидаги юксак маҳорат, усталик; истеъодд. *Сўз санъати. Нотиқлик санъати*. — *Ёш хонандалар, раққосалар ўз санъатларини наимоши этди*. Газетадан. *Фурсатдан фойдаланмоқ ўзи бир санъат, ҳунар*. Қ. Муҳаммадий. *Кулдиришга санъат керак, кулишга соғюрак*. Газетадан.

4 Адабиётшуносликда: бадиий асар поэтикасини таъминловчи восита. *Талмех санъ-*

ати. — Ружубъ — маънавий санъатлардан бири бўлиб, арабча «қайтиш» демакдир. «ЎТА».

5 Санъат (хотин-қизлар ва эркаклар исми).

САНЪАТКОР {а. + ф. صنعت‌کار — санъат билан шугулланувчи, маълум бир санъат эгаси; ҳунарманд} 1 Санъат соҳиби, санъатнинг бирор соҳасини эгаллаган ижодкор; санъатчи. Санъаткорлар оиласи. — Ҳозир ажойиб санъаткор, ҳалқнинг меҳрини қозонган хушовоз хонанда Таваккал Қодиров ижодининг авж пардасига етган пайт. С. Аҳмад, Юлдуз. Фестивалда ўз фильмларини намойши қилаётган санъаткорлар ҳар қанча фахрлансалар, ўзларини баҳтиёр ҳис қилсалар арзийди. Газетадан.

2 Юксак маҳоратга эга бўлган; яратувчи. Ҳа, Ойбек улкан сўз санъаткоригина эмас, фаол устоз, меҳрибон мураббий ҳам эди. Газетадан. .. Санъаткор табиатнинг мўъжизалари билан кўришмай, танишмай ўтиб кетаётган одамлар ҳам кўп. А. Мухтор, Чинор.

САНЪАТКОРЛИК Санъат билан шугулланиш, санъаткор бўлиш. Санъаткорлик — унга ота касб. — Тавба, бир-иккита чиқишидан сўнг машҳурлик, санъаткорлик мақомини даъво қилаётгандарни тушуниш қийин. Газетадан.

2 Маҳорат, моҳирлик. Улуг аждодларимиз Самарқанд, Қўқон, Хива шаҳарларида бетакрор ислом обидаларини катта санъаткорлик билан яратишган. Газетадан.

САНЪАТКОРОНА {а. + ф. صنعت‌کارانه — маҳорат, моҳирлик билан; санъаткор каби] рвш. Юксак дид, санъат билан; моҳирона. Санъаткорона ўйилган нақшлар хонага алоҳида кўрк бериб турар, ганч сувоқ ойнадек ялтилар эди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

САНЪАТЧИ айн. санъаткор 1. Минбарда фақат санъатчилар қолишди. Созлар гилофларидан чиқарилди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

САНЪАТШУНОС {санъат + ф. شناس — ўрганувчи} Санъатшунослик мутахассиси. Санъатшунос олим. — Санжар Сиддиқов.. тарихчи, публицист, таржимон, тақризчи, санъатшунос ва педагог эди. Ҳ. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

САНЪАТШУНОСЛИК Санъат ва унинг турларини ўрганадиган фан; санъат назарияси. Санъатшунослик тадқиқотлари. —

Муҳокамада санъатшунослик доктори Ж. Тешабоев маъруза қилди. Газетадан.

САНҚИ, санғи Сандироқлаб бекор юрадиган; бекорчи, саёқ, дайди. Э, санқи бўлмай ўлсин Шотурсун ҳам! Ҳашанинг дастидан ҳеч тинчлик йўқ менга! Ф. Мусажонов, Сабоқ.

САНҚИМОҚ, санғимоқ Сандироқлаб, дайдиб бекор юрмоқ; саёқлик қилмоқ. Үрмонжон.. ҳар қаерларда санғиб юрадиган бебош бола эмасди. М. Исмоилий, Фарфона т.о. -Ҳов, ким у бемаҳалда санғиб юрган нобакор?! С. Сиёев, Ёргулик.

САОДАТ {а. سعادت — баҳт, омад мувоффақият; хотиржамлик} 1 Энг катта баҳт, юксак иқбол. Ҳалол меҳнат — яхши одат, берур сенга саодат. Мақол. — Мен висол қувончидан ял-ял ёнган икки ёшга баҳту саодат тиладим. Газетадан. Шоир бўлиб шодлик ва баҳтни Куйламоқлик — зўр саодатим. Ҳ. Олимжон.

2 Саодат (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

САОДАТЛИ Баҳт-иқболга эришган; баҳтили, баҳтиёр. Бу бино Кумушининг ўз уйи бўлиб, бу уй ичида Отабекнинг саодатли кунларининг ширин хотиралари сақланар.. эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Баҳтили ва саодатли яшаш ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Газетадан.

САОДАТМАНД {а. + ф. سعادتمند — баҳтли, роҳат-фароғатли} кт. айн. **саодатли**. Саодатманд одам. — Оллоҳ таоло карами билан.. бу саодатманд кунга эришиди. Э. Самандар, Танги қудуғи.

САПЁР [фр. sapeur < saper — ерости йўли, лаҳим қазиши] ҳарб. Инженерлик қўшинлари ҳарбий қурилиш қисмларининг солдат ёки офицери. Бу ердан ўйигрима километр нарида сапёrlар ҳозир қудуқ қазишини. О. Ёқубов, Иzlайман.

САПСАН Лочинсимонлар оиласига мансуб йиртқич қуш (ов қуши сифатида фойдаланилади). 20-аср ўрталарида сони камайиб кетганлиги туфайли АҚШ, Канада, Германия, Швеция ва бошқа мамлакатларда сапсанни тутқунликда кўпайтириш ўйлга қўйилди. «ЎзМЭ».

САПСАР 1 с. т. қ. **сафсар**.

2 Оч бинафшаранг, бинафша. Сапсар бўёқ. Сапсар ипак.

САПФИР [юн. sapphieros < қад. яҳ. саппир — кўқ тош] Шаффоф, тиниқ кўқ ранг-

ли қимматбаҳо тош; кўк ёкут. *Сапфир саноатда сунъий ўйл билан ҳам олинади.* «ЎзМЭ».

САПЧА Пишиб етилмаган кичкина қовун; хомак. -[Бозорда] Қовун туширади-ғанларга ёрдамлашаман, сапча беришади, – деди Отабой. Ф. Фулом, Шум бола. Энгашиб, палакларни титиб қарасанг, тугунак, сапча, хомаклар қийғос.. Н. Фозилов, Дийдор.

САПЧАЛАМОҚ шв. Сапча тұғмоқ, хомакламоқ [Холбойнинг] Қовунлари сапчалади. К. Яшин, Ҳамза.

САПЧИМОҚ 1 Кескин ҳаракат қилиб, бирор кимса ёки нарсага ташланмоқ, ўзини (юқорига) отмоқ. *Рустам.. қисиган пружинадек осмонга сапчиди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. [Хушрүй] Иккинчи ва учинчи кунларда тұпта-тұғри кундош устига сапчиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳазон уюmlарини оқызид келаётгән тиниқ сүмбула сүви құрғоққа сапчир эди. М. Мұхамедов, Қаҳрамон изидан.

2 Умуман, кескин ҳаракат қилмоқ; сакрамоқ, ирғимоқ, тұсатдан ўрнидан турмоқ; ирғиб турibi кетмоқ. Жұвон бехос ток ургандек бир сапчиди түшди. С. Сиёев, Ёруғлик. Раис, бехос сапчиган от устидан учиб тушай деди-ю, ўзини ўнглаб олиб, жилюни қаттиқ тортади. Т. Малик, Ажаб дүнә. Бирдан аёл кишининг ўқраб ўйғлаган овозини эшишиб, сапчид ўрнидан турди-да, Қашқарча томон юғурди. К. Яшин, Ҳамза.

Бетига сапчимоқ Шартакилик билан жавоб қайтармоқ. Ерга урсанг, кўкка сапчиди Жуда шўх, тўполнончи, шумтака болалар ҳақида айтиладиган ибора. *Исломбек жуда шўх бола бўлган, нақ ерга урсанг, кўкка сапчиди.* «Ёшлик». **Сапчид кетмоқ** (ёки тушмоқ) Ташқи таъсир натижасида сесканиб ёки чўчиб, кўрқиб, ўрнидан кескин қўзғалиб қўймоқ; қалқимоқ. *Абдуқодирбой ўғлининг «шаккоклигидан» сапчид тушди.* К. Яшин, Ҳамза. -Заҳар ичиди! – деди табиб. Отабек сапчид кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САР [ф. سر – бош, калла; бошланиш; уч, чўққи; энг яхши] кам қўлл. Бош, калла. *Саф-саф тизилиб Сафсар оёғингга қўйиб сар,* Банд-банд узилиб, Жоним билан банда бўлибдур. Э. Воҳидов, Мұхаббатнома.

САРА [ф. سر – тоза, аралашмасиз; олий, юқори сифатли; танланган, энг яхши] Энг яхши, аъло, сархил, танланган. *Сара уруғ*

– бўлиқ ҳосил. Мақол. Узумнинг сарасин ит ейди, Олманинг сарасин құрт ейди. Мақол.

■ *От чопса, гүмбурлар төғнинг дараси, Урушда билинар мәрднинг сараси. «Алпомиши». Тўпламга шоирнинг энг сара масаллари танлаб киритилган.* Газетадан. Биринчи ва иккинчи гурухлар ясөглик ўйларда ўтишишади. Овқатларнинг сараси уларга тортади. Ойбек, Танланган асарлар.

САРАК [ф. سرک – кўшымча, устама (ҳақ); ортиқлик, мұлллик] айн. **сара.** Бу ойда экинларнинг сараги саракка, пучаги пучакка ажралади. Газетадан. Ҳокимият қўлга текканда, дарров одамларнинг сараги саракка, пучаги пучакка ажралди-қолди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Учи синмаган, бутун (тухум ҳақида).

САРАКЛАМОҚ шв. айн. **сарак-сарак қилмоқ** қ. **сарак-сарак.** Жамолиддин бошини сезилар-сезилмас сараклаб, нонни кўзларига суртди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. -Бай-байбай.. чол қургурнинг иқболини кўринг! – деди бошини сараклатиб Мирҳожи. Ойбек, Улут ўйл.

САРАК-САРАК: сарак-сарак қилмоқ Бошини у ён, бу ён чайқатмоқ; силкитмоқ, қимирлатмоқ. Ниёз тога бошини сарак-сарак қилиб, ташқари чиқиб кетди. Н. Аминов, Тилло табассумлар.

САРАЛАГИЧ Чигит ёки галланинг чиқиндилиарини ёки сараларини ажратадиган, сархиллайдиган асбоб ёки машина. Чигит саралагич.

САРАЛАМОҚ 1 Сараларини ёмонларидан ажратмоқ, сархилларини термоқ, хилламоқ, танламоқ, ажратмоқ. Кўчатларни сараламоқ. ■ *Анор серташвиши нарса: уз, сарала, ташиб ол, анор тупуни ерга кўм.* И. Рахим, Чин муҳаббат.

2 Танламоқ, ажратмоқ. Умарни биласан, одамларни саралаб чакирган. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

САРАЛАШ 1 Сараламоқ фл. ҳар. н. *Ургуликни саралаш.*

2 Чорвачилик ва паррандачиликда: наслдор ҳайвонлар ва паррандаларни селекцион белгиларнинг авлоддан авлодга ўтиш хусусиятини сақлаб қолиш мақсадида режа асосида чатишириш. Чорвачилик селекциясида саралаш усуллари ва шакларидан фойдаланиши кенг ўйлга қўйилган. «ЎзМЭ».

3 спрт. Мусобақа ёки чемпионат финалига чикувчи жамоаларни аниқлаш мақсадида тегишили спорт турлари бўйича мусобақалар ўтказиш. *Грузия терма жамоаси футболчилари Европа чемпионати саралаш учрашиувини 2 сентябрь куни ўз майдонларида бошлайдилар.* Газетадан.

САРАМАС [ф. سرآماس – шишган бош; бошдаги шиш] тиб. Терининг, кўпинча бурун атрофининг, баъзан шиллиқ пардаларнинг яллигланиши; тез тарқаладиган ўтирик юқумли касаллик. *Сарамасга шубҳа туғилганда, дарҳол врачга мурожаат қилиш лозим.* «ЎЗМЭ».

САРАНГ шв. кам қўлл. Нима қиларини билмай саросималанмоқ, гаранг бўлмоқ. — Ана шу чалкашлиқ туфайли, яъни қандай китоб қаерда, қачондан бери ётганини аниқлай олмай сарангмиз, — деди Исмоилов. «Муштум». *Диккати ошиб, анча саранг бўлиб тургач, отга бир амаллаб миниб олди-да, алланималар дея гулдураганча, отни лўқиллатиб кетди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар.

САРАНДОЗ [ф. سرانتدان – аёлларнинг бошга ўрайдиган рўмоли] Тўйда, саломда келиннинг бошига ёпиладиган, нафис, оқ матодан тикиладиган тўр. *Дастлаб безаксиз бўлган, кейинчалик сарандоз атрофига гир айлантириб ҳошия нақшилар тикиб, четига уқалар тутуб безатила бошлаган.* «ЎЗМЭ».

САРАНЖОМ [ф. سرانجام – охир, интиҳо, хотима; ниҳоят, охир-оқибат] 1 Ҳамма ишни тартиб билан, жой-жойига қўйиб бажарадиган, тартиблиликни хуш кўрадиган, уй-рўзгорини, асбоб-анжомини батартиб тутадиган, саришта. *Саранжом аёл. Саранжом ходим.*

2 Ҳамма нарса тартибга солинглан, жой-жойида, батартиб; ораста, озода, саришта. *Саранжом ҳовли.* ■ Ҳамма нарса ўз ерида, саранжом эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

Саранжом(ини) олмоқ Уй-рўзгор юмушларини тартибга солмоқ; буюм ва жихозларни йигиштириб ёки жой-жойига қўйиб тинчимоқ, хотиржам бўлмоқ. *Саранжом топмоқ* 1) йигиштирилмоқ; тартибга келмоқ, жой-жойига тушмоқ. Ҳамма ишлар саранжом топгандан сўнг.. тантана билан ўйлга тушиши. Ойбек, Навоий; 2) кўчма с. т. жой-жойини топиб кетмоқ, йўқ бўлмоқ. *Отасидан қолган нарсалар аллақачон*

саранжом топиб кетди. Саранжом қилмоқ 1) йигиб-териб, жой-жойига қўйиб тартибга келтирмоқ, саранжомламоқ. *Курбонбой уйни саранжом қилиб бўлгандан кейин ҳовлида анча айланиб юрди.* С. Аҳмад, Сайланма; 2) кўчма с. т. ўзлаштириб юбормоқ, ўғирламоқ; гум қилмоқ. *Ҳисобчи.. шу йилнинг ўзидаётк колхознинг ўнлаб қўйини саранжом қилиб юборди.* «Муштум»; 3) кўчма с. т. ўлдириб, йўқ қилмоқ, гумдан қилиб юбормоқ. [Мастура Гулжонга:] *Матқосимбойни саранжом қилишибди.* Ҳамза, Паранжи сирлари; 4) сўйиб, калла-поча ва гўштини ажратиб қўймоқ (қўй, мол ҳақида). *Бир барра қўзи бор эди, ота ҳозир шуни саранжом қилиб кирди.* Н. Фозилов, Дийдор.

САРАНЖОМЛАМОҚ 1 Саранжом қилмоқ, тартибга солмоқ, йигиштиримоқ, саранжом-саришта қилмоқ, (буюмларни) жой-жойига қўймоқ. *Умар идорадаги қозозларни саранжомлаб, ўзи ҳаммадан кейин кетди.* С. Юнусов, Кутимаган ҳазина.

2 кўчма с. т. ўзлаштириб юбормоқ, ўғирламоқ, гум қилмоқ, йўқ қилмоқ. *Мукофотга бериладиган машинани ҳам саранжомлабди, азаматлар.* Газетадан.

3 кўчма с. т. Зимдан тинчитмоқ, жонига қасд қилмоқ; гумдан қилиб юбормоқ. — *Иккитасини ер тишлатаман, — деди шивирлаб Ҳудойбердиев шеригига.* — *Аввал олдингисини саранжомлайман.* Н. Сафаров, Оловли излар.

САРАНЖОМ-САРИШТА қ. саранжом 1-2. Саранжом-саришта хотин. Саранжом-саришта уй. ■ Ҳонадан соҳиби жуда саранжом-саришта одам эди. «Шарқ юлдузи». Ҳамма ёқ саранжом-саришта, покиза бўлиб турмаса, балога қоламан. Ҳ. Назир, Бир тупғўза.

САРА-ПУЧАК Сара ва пучак. — *Мана бу.. йигитнинг касблари чойфурушилк бўлса ҳам, хушхатлиқда, шеърни чиройли ўқиши ва сарапучакка ажратишда каттагина фазилат эгаси, — деди Йўлдош.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

САРАСОБ: сарасоб солмоқ шв. Кўз ташламоқ, кузатиб турмоқ; эътибор бермоқ. — *Мен олдин сарасоб солмаган эканман, — дейди Салтонбу.* М. Исмоилий, Фаргона т. о. *Атрофга сарасоб солдим-да, унга дўсти бўлмиш Пашканинг саломини етказдим.* «Шарқ юлдузи».

САРАТОН [а. سرطان – қисқичбақа] 1 (С-ката) астр. Ўн икки буржнинг бири, Жавзо ва Асад буржлари ўртасида жойлашган. *Саратон ўрта кенгликларда куз, қиши ва эрта баҳорда кўринади.* «ЎзМЭ».

2 Шамсия йил ҳисобида тўртингчи ойнинг арабча номи (22 июнь – 21 июль даврига тўғри келади). *Саратон кирди. Бироннинг ишига саратонда қўл музлайди.* Мақол. — *Саратон кирмасданоқ Қоҳирада ҳаво қизиб кетади.* Мирмуҳсин, Ҳикоялар, қиссалар. Кўчага чиқиши билан саратоннинг иссиқ тафти юзимга гуп этиб урилди. Газетадан. *Саратон чоғи бу, зарра шамол йўқ, Тутлар кавагида мудрар ғурраклар.* А. Орипов.

Саратоннинг сариқ куни Саратоннинг энг иссиқ кунлари.

3 тиб. Рак касаллиги; рак. *Саратон касаллиги.*

4 зоол. Дараҳт, бута ва ўсимликларнинг барг ширасини сўриб зарар келтирувчи ҳашарот тури.

САРАТОНГУЛ [саратон + гул] Пиёз дошлар оиласига мансуб, саратонда гуллайдиган кўп йиллик ўт. *Саратонгул совуқ-қа чидамили, манзарали ўсимлик.* «ЎзМЭ».

САРАТОНИЙ Эртапишар ёзги олма нави.

САРАХБОР [сар + ахбор] Шашмақомнинг ҳар бир мақомда ашула бўлими бошланадиган биринчи, бош шўъбаси. *Ўз навбатида, ҳар бир сараҳборнинг бир неча (б тагача) тароналари мавжуд.* «ЎзМЭ».

САРАФАН [қад. р. сарафан – эркаклар чакмони < ф. سروپا – бир сидра кийим; ҳукмдор томонидан тухфа қилинган кийим-бош] Хотин-қизларнинг енгиз узун кенг уст кийими. *Ютқа матодан сарафан кийган қизжуонлар тикув машиналари ёнида саф-саф бўлишиб, кийим тикишяпти.* С. Умаров, Бирбирига устоз.

САРАФРОЗ [ф. سرافراز – боши юқори кўтарилиган; магрут, бурур-ифтихорли] Бирор мартабага кўтарилиган, бирор инъом билан тақдирланган, эъзоз ва эътиборга лойик этилган; курсанд, шод. *Сарафroz қилимок (айламоқ).* — *Қадами мубораклари билан бизни сарафroz айладилар.* М. Исмоилий, Фарона т. о. *Устоз қуёш каби ўз юлдузларин Нури зиё билан этар сарафroz.* М. Абдураслов. - *Мақсадимизни равшан қилиб айтсан, бизни фармони ҳумоюн билан сарафroz қил-*

сангиз, – деди Навоий подшога. Ойбек, Навоий.

САРБАДОРЛАР [ф. سربدار – боши дорга осилган; бошини дорга тиккан] Мўғуллар зулмига қарши ҳалқ қўзғолони қатнашчилари. *Сарбадорлар давлати 50 ўйла ҳукм сурди.* «ЎзМЭ».

САРБАЛАНД [ф. سربلند – боши юқори кўтарилиган: машҳур, номдор; пок, соғдил] поэт. Баланд, тик, юқори, улкан. *Ўт ёқиб кетдинг юракка, Мен тиярман кўз ёшим, Чунки истарман: бу гулхан Доим ўлсин сарбаланд.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Қор каби поқиза, тоғдек сарбаланд,* *Ўтиюрак инсонлар дийдори – армон.* А. Орипов, Йиллар армони. Кечаги сайҳонда, чакалакзорда Сарбаланд бинолар саф тортган, гўзал. М. Икром, Кўнгил гули.

САРБАСАР [ф. سرباسر – барча, бутун, тўлигича] поэт. Бошдан-оёқ, бирма-бир, кетма-кет. *Она гознинг тўши каби юмшоқ қор Сукут билан қўйилади сарбасар.* Ф. Гулом.

САРБАСТ [ф. سرپست – эркин, озод; боши боғлиқ; қиийин, мушкул; берк, ноаниқ] 1 Эрки ўзида, эркин, мустақил. *Усарбаст, зийрак, ҳаракатлари дадил, сўзлари ўтиқир, ўртоқлари орасида онабош қиз.* Ойбек, Улуғ йўл. *Узини юрт оғасидек эркин, сарбаст тутаётган Тешабойнинг мингбоши бўлиб келганми-йўқлигини билишини истар, билолмай тажсанг бўларди.* М. Исмоилий, Фарона т. о.

2 Шеър вазни турларидан бири. Эркин шеър ижодкорлари сафидга энг забардаст санъаткорлардан бири бўлган *Шайхзода сарбаст* вазнида ижтимоий-сиёсий масалаларни ёритишига интилди. «Шарқ юлдузи».

САРБАСТЛИК Эркинлик. *Чоғир тилларга ва ҳаракатларга сарбастлик берди.* Ойбек, Навоий.

САРБОЗ [ф. سرپار – бош ўйнатувчи; бошни, жонни фидо қилувчи] тар. Амир, хон қўшинининг оддий пиёда аскари; аскар, солдат. *Ҳар ўйда, ҳар кўйда мудҳиҳ жсанг бўлди, Қалъа сарбозлари ҳангу манг бўлди.* М. Шайхзода. *Қуролли сарбозлар дарвозадан отилиб чиқишиди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Сарбозлар, асосан, пиёда қўшинларни ташкил этган.* «ЎзМЭ». *Отлар майдонда кишинашди, Сарбозлар наиза ушлаши.* «Гулшанбог».

САРБОЗХОНА [сарбоз + хона] тар. Сарбозлар турадиган, истиқомат қиласидаган жой, аскархона. *Карим охун кундуз кунлари*

сарбозхоналарда бўлар, ҳарбий машқлардан сўнг, кеч киргач. тўғри Коғиробод гузарига ўйл оларди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

САРБОН [ф. ساربان – тия боқувчи, тия ҳайдовчи: бошлаб борувчи] 1 Карбонбоши; тякаш. Сарбон чол боши чайқайди, Тусини ниқтайди. Х. Даврон.

2 кўчма Йўлбошчи, раҳбар, раҳнамо. Бригадани олдинга бошлишда Рустам сарбон бўлиб қолди. А. Эшонов, Сарбон. Агар ҳаёт бўстон эса, бөгбон муаллим, Агар ҳаёт карбон эса, сарбон муаллим. Шуҳрат, Сенинг севинг.

САРВ [ф. سرو – конус шаклли, игнабргли дарахт; қадди расо, хушқомат] 1 бот. Жануб мамлакатларида ўсадиган, игнабргли доим яшил тик дарахт. Икки четига сарвлар ва шамишодлар экилган салқин хиёбонларда ҳеч кимса кўринмасди. М. Маҳмудов, Мангу кўй излаб. Ой келиб, сарв узра қўнди, Бўлди ойрухсор сарв. Э. Воҳидов. Сарв турларидан иҳота ўрмонлар, истироҳат бўлари барто этишда фойдаланилади. «ЎЗМЭ».

2 кўчма поэт. Қадди-қомати, басти келишган, хушқомат. Жонга ҳузур, дилга фарғат, Сарвим яхши, сунбулим яхши. О. Юнус.

САРВАР [ф. سرور – бошлиқ, раҳбар; йўлбошчи] 1 Йўлбошчи, раҳбар, раҳнамо. Чанг бўлдилар кўк баробар Чанг кўтарган лашкарлар. Кайхисравлар ва Доролар, Искандардек сарварлар. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

Сарвари коинот Бутун борлиқни, замину кўкни яратувчи, сарвари олам [худонинг сифат (ном)ларидан бири]. Чоллар каби «ё ҳаёттаннабий!» ёки кўпинча «ё сарвари коинот!» деб, бошини эгарак жим ўтириди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сарвар (хотин-қизлар ва эркаклар исми).

САРВАТ [а. شروت – бойлик, катта молдунё; мўл-қўлчилик] эск. кт. Бойлик, давлат. Олмиш юракдан ишқ жойин Шайтони сарват, ҳирси зар. «Саодат».

САРВАТДОР [а. + ф. شروتدار – бойлик, мол-мулк эгаси] Катта бойликка эга бўлган; бадавлат, давлатманд. Кутимаган ерда шаҳарнинг энг олдинги аёён ва сарватдорларидан бўлган Салим шарбатдор деганинг Комилбек исмли ўғлидан совчилар келиб қолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САРВЗОР [ф. سروزادر] Сарв дарахтлари ўсиб ётган жой, майдон, боғ. Ҳирот вилоятига салқин нафас ёйиб ўтувчи шамоллар сарвзорларда изғийди. Ойбек, Навоий.

САРВИНОЗ [ф. سرونار] Гўзал ва серишва нозанин. Мизробшоҳнинг қизи бор. Шундайин сарвинози бор. «Гулшанбог».

САРВИРАВОН [ф. سروروان – сарвдек юриш] Қадди-қомати келишган, юриши жозибали гўзал (аёл); нозанин; севикли ёр. Эй сарвиравон, надур ҳаёлинг, Жон ўртади ваъдаи висолинг. Нодира.

САРВИХИРОМОН [ф. سروخرامان – сарвдек нозик юришлар] айн. сарвиравон. Ҳайронлигум аҳволини, эй булбулу қумри, Фарёд чекиб, сарвихиромонима айтинг. Ҳ. Ғулом, Машъял.

САРВҚАД [сарв + қад] Қадди тик, чирикли. Сарвқад қиз. — Йўл четидаги қатор сарвқад тераклар барги ялт-юлт қиласди. «Ёшлиқ». Мен-ку шеър мажнунидирман, сарвқад Лайл оқалам. Э. Воҳидов.

САРВҚОМАТ [сарв + қомат] қ. сарв 2. Юзи гул, сарвқомат, сочи сунбул, Кўзи нарғис каби маастона, бир кел. Ҳабибий.

САРГАРДОН [ф. سرگردان – л.м. боши айланувчи: адашиб, дайдиб юрувчи; паришон, ночор, нотавон; дайди] 1 Бекорга овораи сарсон бўлиб юрган, ўз йўлини топа олмаган, парокандаликда юрган. Саргардон бўлмоқ. Саргардон кезмоқ. — Менга у қанча азоб берган, шу деб қанча юртларда яланг оёқ саргардон кезганман. С. Аҳмад, Қадрдон далаалар. Бу жудолик мени қилди саргардон, Сиздан дуо тилар Ҳасандек полвон. «Ҳасанхон». Шералихон саргардон бўлиб.. етти ўйлдан сўнг бир чет бозорга келиб ўтириди. «Эрали ва Шерали».

Сарсону саргардон қилмоқ Овора қилмоқ, қийнамоқ, тўғри йўлдан адаштироқ.

2 этн. Қадимги ўзбек урф-одатларига кўра, оғир ётган беморнинг (ишим билан) бошидан айлантириб (ўгириб) бериладиган садақа пули. [Мастура:] Нега ҳаром бўлар экан? Саргардоннинг пули эмас бу, айланай! Дўпти тикиб тўплаганман, яхши йигит! Ҳамза, Параңжи сирлари.

САРГАРДОНЛИК Саргардон бўлиб юриш. -Ғаму саргардонлик сен билан мени жаҳонгашта қилиб юборди, — деди Меъмор хотинига. Мирмуҳсин, Меъмор.

САРГАШТА [ф. سرگشتہ — л.м. боши айланган: ҳайрон; уятда қолган; саргардон] Бошидан кўп иш ўтган, овораю саргардон; ночор, нотавон. *Бобомнинг айтишиларича, бир замонлар қишилогимизга саргаштаю жаҳонгашта бир мусофири келиб қолган экан.* С. Кароматов, Олтин кўм. Бир қарасам, тинч, саргашасан, Бир қарасам, жаҳонгашасан. Х. Салоҳ, Иزلар ва ҳислар.

САРГУЗАШТ [ф. سرگذشت — бошдан ўтган, кечирилган] Бошдан ўтган воқеа-ҳодисалар, бошдан кечирилган кечинмалар. *Саргузашт фильмлар. Саргузашт асарлар.* — *Тезроқ саргузаштинг сўйла, чироғим. «Тоҳир ва Зуҳра». Ҳамма уни гапга солиб, кўрган-кечирган саргузаштларини билишга қизиқареди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

САРДАК [ф. سرديگ — қозондаги овқатнинг юза қисми] 1 Қайнатма овқатнинг юзига чиққан ёғ. *Шўрванинг сардаги.*

2 Айрим қайнатма овқатларнинг алоҳида олиб совитиб қўйилган ёғли шўрваси. *Сардакка бостирилган товуқ.*

3 Қуюқ таом устига солинадиган (куйиладиган), махсус тайёрланган қайла. *Тайёр таомни дастурхонга тортишда човлида сунзаб, лаган ёки ликопчаларга тақсимлайсиз, сардаги ҳар бир ҳўрдандага алоҳида пиёлаларда тортилади.* Газетадан.

САРДАКЛИ Юзасига сардак чиққан; сардак солинган, суртилган. *Она битта чапати ва бир тарелкада озигина сардакли гурунч келтириди.* Ойбек, Нур қидириб.

САРДАРА [ф. سردار — пештоқ; бош, асосий дарвоза] кт. Энг катта, асосий эшик; дарвоза. *Мадрасанинг сардараси.* — *Мана, яна сардара олдиди иккиланиб тураркан, қизнинг сояси кўриниб қолармикан, деган умид билан чироқ порлаган таниш деразадан кўз узмасди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

САРДОБА [ф. سرداہ / سردار — совуқ сув] тар. Сув танқис бўлган худудларда уни тўплаш ва сақлаш учун деворлари цилиндрсизмон, юқори қисми аъло сифатли пишиқ фишт ва ганчдан гумбаз шаклида махсус куррилган, атрофида сув кирадиган тешиклари бўлган ҳовуз. *Турнақатор тизилган мешкобчилар сардобадан сув олиб, катта ўйлга сув сепишарди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Карвон сардобанинг айланаб ўраб, ҳамма ўзини муздек сувга урди.* «Шарқ юлдузи».

САРДОР [ф. سردار — л.м. калласи, боши бор: бош кўмондон, саркарда] 1 тар. Эрон ва Афғонистонда: йирик амалдор, қабила бошлиғи; Ўрта Осиёда: кўшин кўмондони; Усмонлилар салтанатида: дала армияси кўмондони. *Темур Малик жсанг либосларини кийиб, сардор Шоҳмурод Кўҳистоний билан биргаликда отга миниб, қўшин тўпланаётган томонга жўнади.* «Саодат».

2 Умуман, кўмондон, бошлиқ. *Сенга бермас Гўрўғли ҳеч омона, Хон Гўрўғли Чамбил элнинг сардори. «Маликаи айёр».* Кемада айоқчилар сардоридан бошқа икки киши ҳам бор эди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

3 кўчма Йўл-йўриқ кўрсатувчи; илфор, зарбдор. *Наманганнинг анори, кимни қилмас хумори, Наманганликлар нори, йигитларнинг сардори.* Т. Тўла.

САРДЎЗ [ф. سردون] шв. Боғлаш, маҳкамлаш учун ишлатиладиган ингичка кандир каноп. *Кун қизий бошлагач, Аваз эшикка сардўз боғлаб, Полвонёт бўйидаги ўша салқин оромхонага равона бўлди.* С. Сиёев, Ёруглик. *Кўлида оқ қоғозга бежисирим ўралиб, устидан оқ сардўз билан чироили боғланган [совға].* М. Кўшжонов, Дийдор.

САРЖА [фр. serge < лот. sericus — шойи, ипакли] Табиий ёки кимёвий толалардан саржа (шойисимон) ўрилишда тўқиладиган газлама. *Саржа астар.*

САРЖИН [р. сажень — уч аршинга тенг узунлик ўлчови] 1 Уч газга (аршинга) тенг узунлик ўлчови (2,13 м га тенг). *Икки саржин девор.* — *Йигитали бундоқ қараса, ҳозир кўпrikнинг ўша ерида турган экан.* Ўн-ун беш саржинча пастда ҳайқириб сув оқмоқда. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 Бўйи уч газ, баландлиги бир ярим газ қилиб маълум тартибда терилган палён ўтин; шу миқдордаги палён ўтин ўлчови. *Ўрмонжон Абдусамадқори билан тил бириттириб, икки юз йигирма беш саржин ўтин сотган ва пулини иккovi бўлишиб олган.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 с.т. Аппралаб, ёриб тайёрланган ўтин. *Нурлло бир қучоқ саржинни ўчоқ олдига тарақлатиб ташлади.* С. Юнусов, Кутимаган хазина. *Темир печкада тол саржини чирсиллаб ёнар..* эди. Х. Фулом, Сенга интиламан.

САРЖИНЧИ 1 Ўтин кесиб ва ёриб саржин қилувчи киши. *Бир куни бир одам боғи-*

даги тўнкаларни ёрдириш учун бозордан иккита саржинчи олиб чиқибди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

2 эск. Ер ўлчовчи.

САРЖИФА [ф. + т. سر جیفه] фольк. Бош кийимига тақиладиган жига. Барчин Кўкал дошнинг бошидаги саржигани кўриб, алларнинг зўри шу – Кўкалдош эканини билib, алларга қараб, олти ойга муҳлат сўраб, бир сўз деб турган экан. «Алпомиши».

САРИ I (б.к. ва ж.к. билан) кўм. 1 Мაълум томонга, томон қараб. Инсоф сари барака. Мақол. — Ахир, балиқ ҳам сувга интилади, кўқат ёруғлик сари бўй чўзади. С. Сиёев, Ёруғлик. [Аваз] Қараса, беҳхтиёр Табибийнинг уйи сари йўл солибди. С. Сиёев, Аваз.

2 (-ган аффиксли сфоди. билан) айн. **сайин 1**. Қуёшли баҳор эртаси жуда ҳам ёқимлики, юрган сари, юргинг келади. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

Бир сари Майли эди, майли-ку. Бегона бўлса ҳам бир сари эди, гаплашиши осонроқ бўларди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Борган сари айн. борган сайин қ. сайин 2**. Лекин кўчада қатнов, қий-чув борган сари кучаймоқда. Ойбек, Танланган асарлар. Инсоф сари барака Инсоф қанча кўп бўлса, барака шунча кўпаяди, деган маънодаги ибора.

САРИ II шв. Энг яхши, сара. [Гўрўғли] Фиркўкка қамчи бериб, аждаҳога кўндаланг бўлиб, сари ёй билан отиб, қилич билан чопиб ташлаб, кашта Мастонни бир ўлимдан айнириб юборган жойи бор эди. «Хушкелди».

САРИ III шв. Сариқ, сариқ рангли. Йилқи бозори, той бозори, Курт билан сари мой бозори. «Равшан».

САРИ IV [ҳинд. + ф. لاش داری] (а-чўзиқ) Ҳинд аёлларининг юбка шаклида белга бир неча бор ўралиб, бир учи рўмол қилиб бўшга ташлаб кўйиладиган кийими. У сарини ечиб, уй кийимларини кийди, юваниб, айвон четига ўтирибди. Ойбек, Нур қидириб.

САРИЁF Мол сутидан ажратиб олинган ёғ; маска. Сигир сутидан широбча, қаймоқ, сариёf тайёрланади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Ма, болам, кулча билан сариёf. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

САРИМАФИЗ: саримагиз буғдой Буғдойнинг олтинранг, сариқ, маҳаллий нави. Эгамберди, шу буғдойнинг вазнига бараварлаб саримагиз ундан торт, айбонанг учун устига

ўзимиздан бир пуд ун ҳам қўш! А. Қодирий, Обид кетмон.

САРИМОЙ шв. айн. сариёf. Ҳар ноннинг устида куйдиримаган саримой, кўпининг олдида қанд чой [бор эди]. «Далли». Саримойдай сўлқилдоғон ғоз ўмровли қизларинг. F. Ғулом.

САРИМСОҚ 1 Пиёзлар туркумига мансуб, икки ёки кўп йиллик ўсимлик ва унинг овқатга ишлатиладиган ўткир ҳидли, аччиқ пиёзи; сабзавот экини. Саримсоқ,райхон ҳидди димоққа урилди. Ў. Умарбеков, Ѓ ёмғири.

Саримсоқ пиёз айн. саримсоқ 1. Олдига ёйиб қўйган яхна гўшт, шоколад, саримсоқ пиёз, олмаларни битта-битта лунжига тиқарди. С. Аҳмад, Сайланма.

2 Саримсоқ (эркаклар исми).

САРИН 1 Тоза ва янги; оромбахш, салқин ва ёқимли. Сарин баҳор. Сарин шабада.

— Умидга бир мезёрда шовууллаган куз ёмғирининг сарин салқинидан сал ором топгандек бўлди, бўшашиб, креслога чўқди. А. Мухтор, Чинор. Октябрь ойида оқшомлар сарин ва мусаффо, кундузлар дўст нафасидек илиқ, оромбахш бўлади. Т. Жалолов, Олтин қафас. Мана, кузак келди, еллари сарин, Ёшлидаги каби тиниқ, бегубор. «Ёшлик».

2 Нафис ва ёқимли. «Наврўзи ажам» бошқа бир сарин куйга уланди ва машшоқлар водий йигитлари севиб айтадиган «Тонг отгунча» ялласини бошладилар. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

САРИТОЛ бот. Толларнинг ёғочи мўртхили; сариқ тол. Жаноқ ерда ўсган саритол, сўзларимга қулогингни яхши сол. «Тоҳир ва Зухра».

САРИШТА [ф. سر رشتہ] – бирор ишни билиш, хабардорлик; калаванинг учи: бирор масалани ҳал қилиш йўли] айн. **саранжом**. Хотиннинг сариштаси – одамнинг фариштаси. Мақол. — Ёруғ, кенггина уй саришта эди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Баланд иморатлар, кенг ва саришта асфалт кўчалар Йигиталининг дикъатини ўзига тортарди. Д. Нурий, Осмон устуни.

САРИШТАЛАМОҚ Саранжом-саришта қилмоқ, тартибга келтирмоқ. Уй бекаси бетартиб хонани саришталашга тушди. Ж. Абдуллахонов, Тўғон.

САРИҚ I 1 Сомон, зарчува, тилла каби нарсалар тусидаги ранг. Сариқ ипак. Оч сариқ ранг. Тўқ сариқ. — Дараҳтлардаги са-

риқ барглар түқилиб тугалган, ер юзи ўзининг қишиги сариқ кийимини кийган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Малла ранг, малла (соч, тук, тери ҳақида) **Сариқ соч.** — Рустам унинг узун мүйлови, кўқиши кўзларини қоплаб олгудай қуюқ, сариқ қошларини кўрди-ю, юраги шувиллаб, ўзини орқага ташлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Сариқ ирқ Монголоид ирқининг эскирган номи.

3 от Тухумнинг оқсил моддаси ўртасидаги қисми. Тухумнинг оқини оқлаб е, саригини — сақлаб. Мақол. — Тухум пачақланган эди. Унинг сариги оққа аралашиб, чаккамдан сизиб, юзимга оқмоқда эди. F. Гулом, Шум бола.

4 от с.т. Жигардаги жиддий салбий ўзгаришлар туфайли тери, кўз оқининг саргайишидан иборат оғир ва юқумли касаллик номи; гепатит. **Сариқ касаллиги.**

Сариқ карточка спрт. Футбол матчида ҳакам томонидан ўйинчига огоҳлантириш ёки енгилроқ жазо белгиси сифатида кўрсатиладиган сариқ рангдаги карточка. **Матерации ҳакам тарафидан сариқ карточка билан жазоланди.** Газетадан. **Сариқ матбуот** қўчма Уятли, шармандали, жанжалли воқеаларни ёритишни мақсад қилиб олган, сийқа, саёз, паст сифатли матбуот ҳақида. Иккинчи жисддий қусур шуки, кўпчиллик қаламкашлар бугун «сариқ матбуот» саҳифаларида эълон қилинаётган ўртамиёна машқларни шеър, ҳикоя, деба улардан андоза олиб, ижод қилмоқдалар. Газетадан. **Шунинг** учун ҳам кўча-кўйда «сариқ матбуот»нинг воқеа изидан қуевучи ҳикояларига одамлар ўрганиб боряпти. Газетадан. **Сариқ палак қ.х.** Вилт касаллиги, вилт. **Сариқ сув айн. назла.** **Сариқ сумалак** 1) қамиш билан ёпилган том бўғотларида илк баҳорда ёғингарчиликдан кейин ҳосил бўладиган сарғиш сумалак; 2) шундай сумалак ҳосил бўладиган давр, қишининг охири. -Қишидан қитдай бор: ҳутют, сариқ сумалак, аямажиз. қаторлашиб турибди, — куулумсиради Раъно. Ойбек, Улуг йўл. **Сариқ чақа** 1) чақа (пул); жуда оз миқдордаги, арзимас пул. **Мана, хотиним ётиб қолди**, ёстиқдан бошини узишига дармони ўйқ. Киссамда сариқ чақа иўёқи, бечоранинг оғизга ёқар овқат берсам. Ойбек, Танланган асарлар; 2) жуда паст, арзимайдиган; ётибор-

га лойиқ эмас. Оммани эргаштира олмаган раҳбарнинг қадри — сариқ чақа. И. Раҳим, Ихлос. **Сариқ чақалик** (ёки чақага арзимайдиган) Ҳеч нарсага арзимайдиган, бир пулга қиммат, арзимас. -Сўзни тангадай жаранглатиб сўзлашга устасиз. Аммо ҳозирги сўзингиз пучак, сариқ чақага арзимайди, — деди Мирҳайдар. Ойбек, О. в. шабадалар.

САРИҚ II Ўрта Осиёдаги туркий халқлар таркибиға кирган қабила номи. **Сариқларнинг Шимолий Хитойда қолган гуруҳлари** шу ерда яшовчи уйғурлар билан қўшилиб, улар ичидаги сариқ-уйғур этник гуруҳини ташкил этган. «ЎзМЭ».

САРИҚЛИК Сариқ рангда бўлишлик, малалик. **Рангнинг сариқлиги.** Юзнинг сариқлиги.

САРИҚСОР зоол. Қарчигайлар оиласига мансуб йиртқич күш; сор.

САРИҚЧА Айрим ҳолларда тилнинг учидаги пайдо бўладиган сўгальсимон чиққи, тирсак. -Алдасам, тилимга сариқча чиқсин! — қасам ичди бола. «Ёшлик».

САРИҚҚАМИШ бот. Бошқоли ўсимликларга мансуб, попуксимон тўтгулли кўп ийиллик ўсимлиқ.

САРКАЗМ [юн. sarkasmos < sarkaro — гўштни нимталаиман, узиб, юлиб оламан] Сатирик тасвирда фош этувчи муросасиз куяги, истеҳзоли таъна асосига қурилган фикр-мулоҳаза; бадиий услуб воситаларидан бири. Адабиётшуносликда сарказм антик даврдан маъдум. «ЎзМЭ».

САРКАРДА [ф. سرکردہ — бошчилик қилювчи; бошлиқ, раҳбар; доҳий; кўмондон]

1 тар. Кўмондон, лашкарбоши. Саркарда Темур Малик ҳам терга ботиб, анча эсан-киради. Агар у бир лаҳза ташаббусни қўлдан берса, отдан қулаши ҳеч гап эмас эди. «Саодат».

2 қўчма Бошлиқ, йўлбошчи. Бир саркарда, йигитларнинг оғаси — Ўз элида обрўйи бор Авазнинг. «Гулихиромон»

САРКАШ [ф. سرکش — бош тортувчи; бўйсунмайдиган; мағрур] Бирорга итоат этмайдиган, бўйин бермайдиган; итоатсиз, ўжар, қайсар. Саркаш от. Саркаш одам. — Ота-она саркаш қизларининг жавобидан таҳтадек қотишиди. «Ёшлик».

САРКОМА [юн. sarkh, sarkos — гўшт, эт + omos — хом, пишмаган: шиш, ўсма борлигини билдирувчи қўшимча] тиб. Асосан, би-

риклирувчи тўқималардан (суяқ, пай-мушак ва б.) пайдо бўладиган хавфли ўсма.

САРКОР [ф. سرکار – ишбоши; бошқарувчи; назоратчи] 1 тар. Маълум иш ёки соҳани бошқарган лавозимли киши; йўлбошчи. Солиқ ўнгниш ишларини бошқарши бек томонидан тайинланадиган саркор қўлида бўлган. Ф. Озодаев, Тошкент тарихидан очерклар. Бир кўрайин Гўрўгли саркорини, Кўрайин ёнида қўрқ навқарини. «Равшан».

2 Хива хонлигига: мудофаа истеҳкомлари ва қалъаларида ўтсочар қурол-тўпни олиб чиқиши ишларига бошчилик қилган одам.

3 Умуман, раҳбар, ишбоши, бошлиқ. Ухлаётлас тунда бироқ Бош инженер Теша саркор. Миртемир. Саркор олим ўз атрофига қобилияти ёшларни жалб қилиб, машҳур илмий мактаб яратди. Газетадан.

САРКОТИБ [ф. + а. سرکاتب – бош, асосий котиб, мираз] эск. 1 Котиблар бошлиғи; бош котиб. Раис кноңкани босди, шу он кабинетга масъул саркотиб Али Муллаёров кириб келди. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Умуман, котиб. Иккита.. столинг биррида колхоз саркотиби Умарали, иккинчисида ҳисобчи Абдулқосимлар шуғулланмоқдалар. А. Қодирий, Обид кетмон.

САРКОФАГ [юн. sarcos, sarcos – гўшт, эт + phagos – еювчи, еб кўювчи; очкўз] 1 тар. Асосан, тош, мармар, ёғочдан тўғри тўртбурчак шаклида, қайиқсимон қопқоқли қилиб ясалган, бадиий безак ва тасвиirlари, ёзувлари бўлган тобут; тоштобут.

2 кўчма маҳс. Атроф-муҳитни ядро репакторлари, қурилмалари чиқиндиларидан ҳимоя қилиш, унга радиоактив нурлар тушишининг олдини олиш мақсадида чиқиндиларни ёки ишдан чиққан реакторларни кўмиш учун қурилган қоплама иншоот.

САРЛАВҲА [ф. + а. سرلواҳ – китобда лавҳа безак; титул вараги; эпиграф] Китоб, асар, мақола ва ш. к. нинг ёки уларнинг айрим қисмларининг номини ифодаловчи сўз ёки жумла. Сарлавҳа қўймоқ. ■ Аҳмедов саҳифадаги материаларни кўздан кечиргач, умумий сарлавҳани товуш чиқариб ўқиди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Аҳмад очеркнинг сарлавҳасига ва авторига қаради. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 эск. айн. пешлавҳа. Қишлоқка курада йўлда Мана катта дарвоза. Дарвозага ёзилган «Колхоз» деган сарлавҳа. З. Диёр.

САРМАСТ [ф. سرماسٽ – боши айланган, сархуш; кайфи ошган, маст; мағрур, кеккайган] 1 Андак кайфи бўлган, озгина ичган; ширакайф. Сармаст одам. ■ Андак-андак меъерида бошланган шароб ҳаммани сармаст этиб, гангир-гунгурни авжига миндира бошлади. С. Кароматов, Бир томчи қон. Маликул шароб маст-аласт майхўларни сира хушламас эди, бироқ бу ёш саидхонинг сармаст қиликлари самимий ва ёқимтой эди. О. Ёқубов, Кўхна дунё.

2 поэт. Мамнун, сархуш; масрур. Ёмғири кун эди, атроф жисм, сокит, Маъюс кўзларингга боқардим сармаст. А. Орипов, Руҳим. Ажаб, ортиқ сармастман бугун, Кўкрагимга сиққудай олам. Э. Воҳидов,

САРМОЯ [ф. سرمایه – капитал, пул; бойлик; асос, манба, сабаб] 1 Асосий савдо маблағи. Ўйлаб қаранг-а, давлатимиз ҳар иши мамлакатни кўкаламзорлашириши учун миллион сўмлаб сармоя ажратади. Н. Сафаров, Катта карвон йўлда.

2 Умуман, маблағ, пул. Найманчада ибтидоий таълим мактаби очиши учун фуқаро ўз ташаббуси билан сармоя жамғармоқда. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Кўп қатори Абдураҳмон ҳам хатга тушган эди. Нўхат шўрва сотиб кун кўраётган отасининг сармояси ўғлини олиб қололмади. С. Кароматов, Бир томчи қон.

САРМОЯДОР [ф. سرمایه‌دار – сармоя эгаси] Катта сармоя эгаси. Жанубий кореалик сармоядорлар юртбошимизнинг соҳани чуқур билишларига тан бердилар. Газетадан.

САРМУНШИЙ [ф. + а. سرمتشی – муншийлар бошлиғи; девонхона бошлиғи] тар. Амир, хон саройида бош мунший, бош котиб. Сармунший хонасида Анвардан бошқа яна икки номанавис бор эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

САРНАЙЗА [ф. سرنیزه – найза учи] тар. Милтиқ найзаси. Ўнда-бунда отилган милтиқлар товуши орасидан бир-бираига тегиб шақирлаган қилич ва сарнайзалар садоси.. эшишилмоқда. С. Айний, Қуллар.

САРНИГУН [ф. سرنگون – боши эгик; ағдарилган, тўнтарилган] Ағдарилган, тўнтарилган, оёғи осмондан бўлган.

Сарнигун бўлмоқ 1) ағдарилмоқ, тўнтарилмоқ; 2) кўчма шарманда бўлмоқ, боши эгилмоқ, ерга қараб қолмоқ. Шунча давлат топиб, обрў топиб, эл ичидаги сарнигун

бўлишга кимнинг тоби бор. Ҳамза. **Сарнигун қилмоқ** 1) ағдармоқ, тўнтармоқ; 2) кўчма шарманда қилмоқ, юзини ерга қаратиб қўймоқ. -Сен аҳмоқнинг бу ишинг ҳазрат олдида менинг юзимни сарнигун қилди, — деди Норбўта. Ф. Расул, Адолат.

САРНОМА [ф. سرنماء — хатнинг, мактубнинг боши; кириш, муқаддима] кт. 1 Номанинг, мактубнинг бошида ишлати-ладиган, мунтазам қолип ҳолига келиб қолган ибора, ифода (мас., дуоий салом, аланга-ли салом ва ш.к.).

2 айн. эпиграф.

3 кўчма айн. шиор. Сарнома қилиб олмоқ.

САРОБ [ф. سراب — хаёлий манзара, сароб; қуруқ вадалар] 1 Атмосферанинг оптик ҳодиса — нотекис ҳароратга эга бўлган ҳаво шароитида нурларнинг ўзига хос синиши натижасида уфқ ортидаги (узоқдаги) нарсаларнинг хаёлий, сохта тасвирларининг пайдо бўлиши. Дашиб тўлдириб турган қуёш сели остида «оқаётган» Аму сароби мавжланади. С. Нуров, Сув қўшиғи. Узоқларда сароб жисмирлайди. Кўл бетида қовжира-ган янтоту исириқ сузиб юргандай.. С. Нуров, Нарвон.

2 кўчма Алдамчи тасаввур, хаёлот, хом-хаёл. [Навоий:] Мен ҳақиқат деб ўйлаган нарса сароб бўлиб чиқди. Мен салтанатимизни мустаҳкамламоқчи бўлдим, аммо ҳаракатларим елга кетди. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Қани ўша баҳт? Баҳт деб излагани сароб экан. «Ёшлик».

САРОЙ I Ўзбеклар таркибига кирган йирик қабилалар ўюшмаси. Саройларнинг таркибида бир қанча кичик ва катта қабилалар бўлган. «ЎзМЭ».

САРОЙ II [ф. سرای — уй, бошпана; қаср; карвонсарой; ёпиқ бозор] 1 тар. Хон, амир, подшоҳларнинг доимий қароргоҳи бўлиб хизмат қилган ҳашаматли катта бино; кошона. Подшо уни ҳашаматли саройга чақиришибди. «Олтин бешик». Бухоро амирининг саройидан бор-йўғи ўн-ён икки чақиримлар чамаси узоқликдаги гарби-жанубдан ўтадиган темир йўл станцияси — Когонда.. кўрсатилмоқда эди бу томоша. К. Яшин, Ҳамза.

2 кўчма Саройдаги давлат бошқаруви; ҳокимият, салтанат. Низомиддин нега салтанатга душман бўларкан? У ҳали бўз йиғим, сарой олдида катта обрўга эга бўлган

мезъморнинг фарзанди. Мирмуҳсин, Меъмор. У Худойберган оғанинг хон саройига яқинлигини билади. С. Сиёев, Ёруғлик.

3 кўчма Саройга алоқадор, саройда яшовчи, хизмат қилувчи. Сарой шоури. Сарой аъёнлари. — Рўза тутиши шоҳу малайга баробар келган мажбурият бўлгани учун, сурнай ва нақора сарой аҳлини саҳарликка ўйготмоқда. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Ўтар бобонинг отаси Гадойниёз бобо ҳам хон табиби эди, сарой одамларидан ҳисобланарди. С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Умуман, истиқомат қилиш ёки бирор ижтимоий фаолият учун мўлжаллаб, замонавий мезъморлик услубларида қурилган ҳашаматли катта бино ва мажмуалар. Спорт саройи. Маданият саройи. — Гоҳ суюниб, хаёлида олтин саройлар қуради, гоҳ қуюниб, ўзини тубсиз чоҳ ёқасида қўради. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳақиқий санъат сарои-и сингари қад кўттарган кўркам клуб биносининг олди шинам боғ. Ж. Абдуллахонов, Орият.

5 Карвонлар, савдогарлар қўнадиган, меҳмонхонали, ҳовли ва отхонали жой; карвонсарой, работ. Меҳмонмисиз, тарафмисиз, айтинглар, Савдогар бўлсангиз, саройда ётинглар «Гулнорпари». [Отабек:] Молимизни ортган түякашлар шу саройга тайинланган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

6 Омборхона, омбор. Галла саройи. — Бизнинг Қаландар бой кузда камбагалларнинг пахтасини арzon-арzon сотиб олиб, саройига босиб қўяди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

7 с.т. Бостирма ёки тўрт девор билан ўралган кенг бино. Молларни саройга қамамоқ.

САРОЙБОН I [ф. سرایبان — саройни қўриқловчи; қоровул] Хон саройи қўриқчиси. Шу ёвмит элининг бир саройбони бор эди. «Гўрўғлиниг тугилиши».

САРОЙБОН II Карвонлар ва савдогарлар қўнадиган сарой эгаси, қўриқчиси. Саройбон қотма юзли.. ишгитни иккинчи қаватдаги тор бир ҳужрага жойлаштирас экан, унинг қаерданлигини, исмини, касбини сўради. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

САРОМАД [ф. سرآمد — ортиқ даражадаги, устун; машҳур, пешқадам] кт. Бирор соҳанинг кўзга кўринган, машҳур арбоби; пешво, пешқадам. У [Султонмурод] барча мавжуд шимларни эгаллаб, замона олимлари-

нинг пешвоси, саромади бўлишига тиришиади. Ойбек, Навоий. *Хуросон олимларининг саромади* – мавлоно Шаҳобиддин. Ойбек, Навоий.

САРОНА [ф. سارنه – пай, улуш, хисса; жон бошига (солик)] *тар.* Жон бошига қараб солингтан солик. -Мирзо йигит, – деди оқсоқол, – яқинда биз саронадан қутулган эдик. Ойбек, Навоий.

САРОПАРДА [ф. سرپرده – подшоҳ чодири, қароргоҳи; ҳарам] *тар.* Ҳонлар, подшоҳларнинг бир қанча катта-кичик чодирлардан иборат мұваққат қароргоҳи. *Саропарда* ичидаги иккинчи мұхташам чодир «Саодат уйи» деб аталаар эди. П. Қодиров, Авлодлар довони.

САРОСАР [ф. سراسر – бутқул, барча; бошдан-оёқ] *рвш. кт.* Бошдан-оёқ, бутунлай, батамом; давомида. Гүёки беморнинг дарди енгилашгандек, Аваznинг кўнглида неча кунлар саросар кезиб юрган қора булатлар, офтоб нурларига дош беролмай, тарқаб кетгандек эди. С. Сиёев, Аваз. Сўнгги дам чорасиз Муқанна сифат, Дил сўзим ўзингга айтай саросар. А. Орипов, Йиллар армони.

САРОСИМА [ф. سراسمه – эсанкираш, довдираш; ғашлик, ғулғула; кўрқинч ҳолатида бўлган] Нима қиласини билмай, ўзини йўқотиш, парокандалик, гарангиши, кўрқиши ҳолати. Саросимада қолмоқ. Саросимага тушмоқ. Саросимага солмоқ. — Содда қишлоқ боласи дилига тугилган гапларни айтмолмай, кўн вақт ич-этини еб, саросимада юрди. С. Аҳмад, Уфқ. *Машраб ойисининг чехрасида акс этиб турган саросимага кўзи тушди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

САРОСИМАЛАНМОҚ кам қўлл. Ўзини йўқотмоқ; гаранг бўлмоқ; саросимага тушмоқ. *Табибулла, ҳозир чинданам Вахобов айтган денгиз тубига тушиб кетаётгандек саросималаниб, моторни ўчирди.* С. Кароматов, Сўнгги барҳан.

САРОСИМАЛИК Саросима ҳолати, саросима. Саросималикка тушмоқ. Саросималикда қолмоқ. — Ёрмат ҳеч қандай қисишлиш, саросималик сезмади, бўйини чўзиб, у ёқ-бу ёққа аланглади-да, одамлар орасини ёриб кирди. Ойбек, Танланган асарлар. *Суворийлар дам-бадам орқасига қайрилиб, от қамчилар, улар орқасидан узок уфқда сарғиши тутундай тўзон тобора қуюқлашиб, су-*

ворийларни саросималикка соларди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

САРПАРДА I [ф. سرپرده – бош, асосий парда] *тар.* Капа, соябонли арава ва ш. к. нинг катта пардаси; ёпинчиқ.

САРПАРДА II [ф. سرپرده] *мус. 1* Мусиқа асари бошланадиган асосий парда. *[Умар пол-вон] Туябўзлов, жигарпора, сайдал, сарпардан бирин-кетин астойдил чалди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Нотада сатр бошига қўйиладиган ва ўзидан кейинги ноталарнинг номини ва баландлигини кўрсатадиган белги; калит. *Скрипка сарпардаси.*

3 Ўзбек сурнай йўлларидан бири.

САРПИНКА [р. сарпинка – Сарпа дарёси ва Сарепта қишлоғи номидан] Гуллари йўл-йўл ёки катақ-катақ ип газлама.

САРПО [ф. سرپو – бош ва сёқ; бош-оёқ кийим] 1 этин. Маълум бир шахсга ёки кўпчиликка атаб кўпинча тўй маросимларида ёки турли тантаналарда совға учун тайёрланадиган янги бош-оёқ либос. *Мартабали меҳмонга сарпо кийдирмоқ. Келинга сарпо юбормоқ. Бешик сарпоси.* — Қизнинг қўша-қўша кийимлари бўла туриб, онаси «Қизимга ўн сидра бош-оёқ сарпо қиласизлар», деб туриб олди. Газетадан. *Низомжон гапира олмай, дирдир титраб турган эди, худди шу пайт куёвлик сарполарини кийиб олган Аззамжон кириб келди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Умуман, кийим-бош. *Сарпо тикмоқ.*

САРПОЁҚ кам қўлл. салб. Саёқ, бекор, бемақсад сандирақлаб юрадиган; ялангёқ. -Мен ким-у, айт-чи, сен ким бўлибсан? Сенинг сарпоёқ ўғлингга гулдек қизимни бериб, охиратини кийдирайми? К. Яшин, Ҳамза. *Мен фалонман, онам пистончи деб вадирагунча, бу ерда қорангни кўрсатмай гум бўймайсанми, сарпоёқ!* С. Сиёев, Ёруғлик.

САРПОЙЧАН Яланг оёқ; оёққа пайпоқ киймай ёки пайтава ўрамай пойабзални ўзини кийган ҳолда. *Қизил паранжисини чимматсиз бошига ташлаб, эски кавушини сарпойчан судраб олган Холнисо эшикдан кириб келди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Куз кириб, ҳаво анча салқинлаганига қарамай, Тешабой ташқарида яктақчан, сарпойчан юрган* эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САРПО-СУРУҚ Турли хил сарполар. *Онамнинг қариндошлари сарпо-сурук, иззатикром билан кузатиб қолдилар.* Х. Султонов,

Онамнинг юрти. *Ота-бувадан қолган удумни бузиб бўлармиши? Сарпо-сурук олиб, битта патнусда миёнча тугиб бораман.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

САРПЎШ [ф. سرپوش] – қозон ва ш.к. нинг устини ёпувчи нарса, қопқоқ] кам қўйл. айн. **қопқоқ.** -Хотин чиқиб кетгандан кейин, тандирнинг сарпўшини олиб, бир оз эркинроқ нафас олдим, – деди Шум бола. F. Ғулом, Шум бола. Ҳурмача билқилайди, Сарпўшини олиб қўй. «Қўшиқлар».

САРРОВ [ф. سررو] бнк. Иморатнинг тўсими ёки стропилалари тагига кўйиладиган узун ёғоч тўсин. Том ёпиш учун сарров солмоқ. Сарров қўймоқ. ■ Мирзатерак баланд ва тўғри ўсади, ундан тўсин, сарров ва синчустунлар сифатида яхши фойдаланилади. Газетадан. -Анави уяда, – Абдумажид осма лампани олиб, сарровга солинган қалдирғоч уясини ёртди. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар.

САРРОЖ [а. سرچ – эгарсоз, эгар-жабдуқ ясовчи] От-арава абзали тайёрловчи уста. Сайисга айт: саррождан дарҳол ҳарид қўлсин қайримла эгар. А. Мухтор, Тонг билан учрашув. -Ҳа, Абдунаби саррож ҳам бандаликни бажо келтириди, – деди чол Мирҳайдарга. Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

САРРОЖЛИК 1 Саррож касби, ҳунари. ...тор ҳужрасига кириб, саррожлик ҳунарини қиласар, қайшишлар бичиб тикар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Эгар-жабдуқ раастаси. -Кўкаaldoш мадрасасининг битта мезанаси қийшайиб қолди, саррожликни Мочаловнинг мишиблари талади, – деди Шум бола Ҳожи бобоға. F. Ғулом, Шум бола.

САРРОФ [а. صراف – пул алмаштирувчи; кассир; солиқ йиғувчи] Пул айирбошловчи; йирик пулни майдалаб бериш ёки чет эл пулинни бирор мамлакат пулига алмаштириб бериш иши билан шуғулланувчи ва шундан фойда кўрувчи шахс. Тимга кираверишдаги тоқнинг икки томонида шойи чопон кийган, симоби салла ўраган саррофлар олдиларидағи баркашга тангаларни ўйиб ўтирадар эдишлар. М. Осим, Элчилар. XI асрда яшаб ўтган Носир Ҳусравнинг малумотларига қараганда, биргина Исфаҳонда 200 тача сарроф бўлган. «Фан ва турмуш».

САРРОФЛИК Йирик пулни майдалаб бериш ёки чет эл пулинни бошқа мамлакат

пулига айирбошлаш билан шуғулланиш, сарроф касби.

2 тар. Бозорда саррофлар дўкони жойлашган раста, саррофлар қатори. Саррофликда пул майдаламоқ.

САРСАБИЛ [ф. سلسیل – жаннатдаги булоқ номи; соғ, жаннатий сув] бот. Униб чиқмаган (ер остидаги) ёш пояси ва новдадлари сабзавот сифатида овқатга ишлатиладиган кўп йиллик ўсимлик; сабзавот ва манзарали экин. Сарсабилдан аспаргин олинади. «ЎЗМЭ».

САРСАРИ [ф. سرسری – бепарво, эътиборсиз; енгилтак] 1 поэт. Тинимиз; жонсарак. Сарсари кезмоқ. ■ Мана, қимматлигим, яна баҳор келиб, Сени излаб юрди, кезди сарсари. Зулфия.

2 Бекорчи; санқи, дайди. Ажал, бошимизда кезма сарсари, Йўлумизни кесма, эй ёвуз шамол! Р. Парфи, Кўзлар. Ўтиранг – замину юрсанг – соянгман, Изингда сарсари тўзонман, чангман. Р. Бекниёз, Тўтиё.

САРСОН [ф. سرسام – бошдаги шиши; бош айланиши; менингит] Ўз йўлини топа олмаган, овора, саргардон, адашган. Сарсон ўтган неча насллар Тополмасдан туғилган жойин. А. Орипов. Мен йўлларда сарсонман, хуморимни излайман. «Ойсулов». Салимани бекорга сарсон қилгани учун йўл-йўлакай Замира аччиқ-аччиқ гап эшишиб олди. X. Назир, Бир туп гўза.

САРСОНГАРЧИЛИК Бехуда қатнаш, елиб-югуриш; овора бўлиш; дарбадар кезиш. [Рихсиев:] Қанчадан-қанча оворагарчилик, сарсонгарчилик! [Зиёдулла:] Сарсонгарчилиги борми, шу баҳона Тарлон иккевимиз шаҳарни саиш қилиб келяпмиз. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

САРСОНЛИК айн. сарсонгарчилик. Зулминг билан, золим фалак, Сарсонликда бўлгум ҳалак. «Тоҳир ва Зуҳра».

САРСОН-САРГАРДОН Ниҳоят даражада сарсон, овораи сарсон. Қонуний талашибимизни вақтида бажармай, сарсон-саргардон қилган одамларни жазолаша ўрнига, уларнинг бошини силаб.. ўз обрўйимизни ерга уришимиз керакми? Шукрулло, Сайланма.

САРСОН-САРГАРДОНЛИК Сарсонликдаги ҳаёт, аҳвол. Уруш туфайли отоналаридан бевақт жудо бўлган, сарсон-саргардонлик бошларига тушган гўдакларнинг аччиқ қисмати Маҳкам акалар оиласи

билин *Муборакхонни бир-бирларига боғлаб қўйған* эди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

САРСЎЗАН [ф. سرسوْزَن – катта игна] маҳс. Аёлларнинг бош кийимига тақиладиган (қадаладиган) тўғногич; заргарлик буюми. ..яланг оёғидан заҳри қаттот зирачани игна ёки сарсўзан билан авайлабгина.. олган аёл эди. А. Дилмурод, Фано даштидаги куш.

САРТ [ф. سارت < санск. *sarthavaḥā* – карвонбоши, савдогар] тар. Қадимда Ўрта Осиёдаги шаҳар ва қишлоқларда яшаб, деҳқончилик, савдо ва ҳунармандчилик билан шуғуланиб келган туркӣ ҳалқлар (жумладан ўзбеклар).

2 Чор Россияси хукмронлиги даврида ҳозирги Ўзбекистон ҳудудидаги маҳаллий ҳалққа европаликлар томонидан берилган ном. *Наҳотки, сарт одам бўлмаса? Гуноҳим нима экан ахир!* – деб ўйлади Ботирили. С. Аҳмад, Сайланма. *Бир неча қадам нарида, кўчанинг ўртасида, бир ўрис мишиб, икки сарт мишиб, қиличини ялангочлаб, Ёрматни олиб келишар* эди. Ойбек, Танланган асарлар.

САРТАРОШ [ф. سرتراش – бошни қиравчи, қиришловчи] Соч-соқол олувчи уста. *-Худога шукур, мана, Муллажон сартарош бўлиб, камлик кўраётгани ўйқ, – деди камнип Шодига.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Йигит ойнага боқиб, мўйловини чимириб, сартарошга раҳмат айтди.* Ойбек, Танланган асарлар.

САРТАРОШЛИК 1 Одамларнинг соч-соқолини олиш билан шуғуланиш, сартарош касби. *Ўтар бобо.. табиблик ва сартарошлиқ туфайли орттирган беш-ўн тангасини ҳовлини кенгайтириб, уй солишга сарфлади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 айн. **сартарошхона**.

САРТАРОШХОНА [сартарош + хона] Сартарош дўкони, сартарошлиқ. *Бир неча кундирки, сартарошхона очиқ. Аваз аzonлаб туриб, дўконига шошилади.* С. Сиёев, Аваз.

САРТАХТА [ф. سرتخته – катта, асосий тахта] этн. Ўлик ювиладиган тўрт оёқли пастак (хонтахтага ўхшаш) стол.

САРТИЯ [ф. سارتیه < санск.] Сартлар (қ. **сарт 2**). *-Ҳазрати подиоҳимизнинг ўз фуқаролари мусулмонлар.. бизнинг Туркистон сартиялари ҳам фармонбардор бўлиб, хусусан ана шу қаттот жанг кунларида ёрдам бер-*

моқлари фарздири, – деди қаландарлардан бири ҳалойиққа. F. Ғулом, Шум бола.

САРТОПО [ф. سرتاپ – бошдан оёққача] Бутунлай, батамом, бошдан-оёқ; бошидан охиригача. *У кунлар ўчди менинг Кўзларимдан сартопо.* Миртемир. Айниқса, Ҳатиб домла бу кун сартопо баҳтсизликка учраб, сувга тушган мушукдек тараниб қолади. А. Қодирий, Обид кетмон. [Қози:] Сен бир камбагалсан. *Ўз жонингга жабр қилма, сартопо фалокатларга дучор бўлма, деймиз.* Ҳамза, Танланган асарлар. *Умрида қўшиқ айтмаган одам, қизаринқираб, ён-атрофга олазарак сартопо назар ташлаб олди.* Ш. Бўтаев, Кўргонланган ой.

САРУПО [ф. سروپا – бош-оёқ (кийим)] юқ. усл. айн. **сарпо**. *-Жанобларини янги сарупо ва улуғ мартаба билан табриклийиз, – деди Ҳусайн.* М. Осим, Сехрли сўз.

САРФ I [а. صرف – пулни майдалаш; ишдан озод қилиш, харж, ҳаражат; чиқим] 1 Бирор мақсад учун харж бўлган пул, маблағ; чиқим, ҳаражат. *Пахтадан олинган қўшимча ҳосил барча қилган сарфларимиздан анча ортиқ бўлди.* Газетадан. *-Қаранг, бирорев-ларнинг болаларини пул сарф қилиб, вақт сарф қилиб, текинга ўқитса-я!* – деди Матқовул. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Умуман, бирор мақсад учун ишлатилган, кетган ёки кетадиган нарса миқдори. *Материал сарфини тежаб-тергаб турмоқ.* ■ Электр энергияси сарфини ҳар куни назорат қилиши одатга айланаб қолади. Газетадан.

САРФ II [а. صرف – турланиш, тусланиш] эск. айн. **морфология.** Ўзбек тили сарфи.

САРФАРОЗ [ф. سرفراز] эск. айн. **сараф-роуз.** Барча неъмат бир томону шеър, соз, Шеър бирлан бизни айланг сарфароз. Э. Вонхидов, Муҳаббат.

САРФИЙ [а. صرفی – морфологик, грамматик] эск. айн. **морфологик.**

САРФИЯТ [а. صرفیت – ҳаражатлар, сарф қилинган нарсалар] кам қўлл. кт. Сарф қилиниш; сарф-ҳаражат. *Ўсимлик орқали ва каналлар орқали сув сарфияти даражаси, айниқса, Ўрта Осиё иқлими шароитида юқори бўлади.* «Фан ва турмуш».

САРФЛАМОҚ 1 Ҳаражат, чиқим қилмоқ, сарф қилмоқ. *Пул сарфламоқ.* ■ Пулни беҳуда сарфламанг, мулла, уч-тўртта гилам, бир-иккита сигир олиб қўйинг. П.

Турсун, Ўқитувчи. Тожи ёш хотинини яхши кўриб, унинг тўйи учун бор-йўгини сарфлаб юборган эди. Мирмуҳсин, Мезъмор.

2 Ишлатмоқ, фойдаланмоқ, кетказмоқ, сарф қилмоқ. *Матернални тежаб сарфламоқ. Мехнат сарфламоқ.* — Музей залларини безатишда илмий-таъмиричилик устахонаси меъморлари катта куч-ғайрат сарфлайдилар. Газетадан. Эгаллаган илмимни жамият йўлида сарфлайман. X. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

САРФ-ХАРАЖАТ Кетказилган сарф ва харажат(лар). Аммо уни [олтинни] очишига кетадиган сарфу харажат олтиннинг ўзидан ҳам қимматга тушади. С. Кароматов, Олтин кум.

САРХАЛ Таом пиширишда ёғни доғ қилиб, унда гўшт ва бошқа масалликлар қовуриб бўлинган дастлабки жараён. Кампир бечора бир нафасда овқатини сархалда қолдириб, бетини юлиб, саннагани тушиб кетди. «Шарқ юлдузи».

САРХАТ [ф. + а. سرخط — битим, келишув; тилхат; ҳусниҳат] кт. Чиройли ёзув, ҳусниҳат. Сархат машқ қилмоқ. — Бахтим борки, ҳар нарса гўзал Кўринади менинг кўзимга. Водийларга қуёш тўйкан ҳал, Шунинг учун сархат сўзимга. X. Олимжон.

САРХИЛ Энг яхшиларидан терилган, сара. Сархил мевалар. Узумнинг сархили. — Гадойбой сархил олма, нок, узумларни вагонларга жойлаб, Россиянинг узоқ-узоқ шаҳарларига жўната бошлади. X. Фулом, Сенга интиламан. Богда эса сархил мевалар пишиб, бол томиб ётганмиш. X. Каримов, Санъат сехри.

САРХИЛЛАМОҚ Энг яхшисини, сархилини ажратиб олмоқ, сараламоқ. Олмаларни сархилламоқ. Узумни сархиллаб, саватларга жойламоқ.

САРХОВ с.т. айн. **сархок**. Бу тўзон, сархови нураган деворлар оша ҳовлиларга ўтиб, дарахт ва ерларни қоплади. А. Мухтор, Опасингиллар.

САРХОК [ф. سرخاک — тупроқ боши: қабр] Деворларни ёғин-сочиндан сақлаш учун девор устига қўйиладиган серсомон лўмбоз. Сўз маъқулдан ошмас, девор сарходан. Мақол. — Узоқдаги тераклар, сархоки емирилган девордай қорайиб кўринади. Газетадан.

САРХОНА [ф. سرخات — асосий хонача: чилимнинг ўтхонаси] Чилимнинг юқори

қисмида жойлашган, тамаки солиб тутатиладиган сопол ёки ёғоч мослама, чилим ўтхонаси. Сархонага тамаки солмоқ. — Асрорқул чилимни шундай қаттиқ тортдики, сархонада аланга кўтарилди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

САРХУШ [ф. سرخوش — ширакайф, кайф қилган; кайфи чоғ, хурсанд; безовта, жўшқун] 1 Кайфи бор, ширакайф; кайфли. -Оёқларим ҳам қалтирай бошлади, кўчада сархуш одамлардай борардим, — деди Камолиддин. Т. Жалолов, Олтин қафас. Бир кеч зиёфатдан сархушроқ бўлиб қайтдим. Ш. Холмираев, Оғир тош кўчса. Отабек сархуш товуши билан жиiddийгина қилиб [машиоққа] жавоб берди: -Билсангиз, ҳайдалиш кўйини чалингиз, ажралиш кўйини чалингиз! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Бирор нарсадан кучли таъсирланиб завқланган, кайф қилган; ўта бахтиёр; масрур. Мен сизни севаман ялпизлар аттири, Кушчаларнинг сархуш сайроғи билан. X. Даврон, Тунги боғлар. Бўса мени айлади сархуш, Ўйнаб туриб сочингнинг учин, Енгил тортдим гўёки бир қуш. Ўйғун.

САРХУШЛАНМОҚ 1 Кайф қилмоқ, ширакайф бўлмоқ. Мехмонлар оз-оздан ишиб, сархушланиб олдилар.

2 кўчма Ўзини ўта бахтиёр сезмоқ, хурсанд бўлмоқ, масрурланмоқ. Навбатдагилар қанчалик маҳтаб бўлса, ўзининг устунлигидан шунчалик сархушланади. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча. [Отабек] Кўз ўнгиди бирорнинг сурати ўтиб, сархушланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САРХУШЛИК Кайфли, ширакайф ҳолат; хурсандлик, масрурлик. Карим ўнкаси ни тўлдириб нафас оларкан, вужудида сўз билан тафрифлаб бўлмас бир сархушлик туйди. Э. Усмонов, Ёлқин.

САРЧАШМА [ф. سرچشم — булоқ, булоқ боши; манба] 1 Бош булоқ. Қиз бечора қирқ қулоч сочини ягринига ташлаб, сарчашмага бориб, сув ишиб, юзини юваб ўтироди. «Нурали».

2 кўчма Бош манба. Китоб — маънавият сарчашмаси. — Дилбарим, Эркин дилин сен Бир тиник сарчашма бил, Акс этар ишқ офтоби Қалбининг кўзгусида. Э. Воҳидов, Ёшлиқ девони.

САРҚИТ 1 Бирордан қолган таом, қолдик овқат. Ўзи тўймаганинг сарқити қорин

оғримади. Мақол. — **Фарзандим бор эди, деб бир марта йўқламади.** Биттаю битта боласи одамларнинг сарқити билан яшаётганилигига номус қўлмади. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. Зокир қўлидаги қадаҳни тақ этказиб столга қўйди. Қадаҳ тарелкага урилиб, чилчил синди, шиша синиқлари овқат сарқитларига аралашиб кетди, дастурхон ҳўл бўлди. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 кўчма Ўтмишдан мерос бўлиб келаётган, баъзан замона руҳига тўғри келмайдиган одат, расм-русум, тартиб ва ш. к. Эскилик сарқитлари. — **Шаҳар фуқароси ҳаётидаги эскилик сарқитларини тугатиши, дилсиёҳлик, асаббузарликни олиб ташлаш — бу осон иш эмас.** Х. Тўхтабоев, Ширин қоюнлар мамлакати. Ҳаётнинг қанчалар издан чиқиб кетишига сабаб бўладиган сарқит одат — гиёҳвандликка лаънатлар ўқийлик! Газетадан.

САРҒАЙМА с.т. айн. **сариқ 4.** Айниқса, «Ҳожиматов дамламаси» деган дармондори, неча йилдирки, сарғайма билан оғриган беморлар дардига даво бўляпти. Газетадан.

САРҒАЙМОҚ 1 Сариқ тус олмоқ. Куз тушди, барглар сарғайди. Ўрик олтиндан сарғайиб пишибди. — **Иссик жон дейдилар, жон бўлса бўлар, Пайт келса, чечак ҳам сарғаир, сўлар.** А. Орипов, Йиллар армони.

2 кўчма Зориқиб, толиқиб кутмоқ, маҳтал, интиқ бўлмоқ. **Идорама-идора бир имзо учун сарғайиб, ҳафталаб умрим зое кетган вакътлар бўлди.** Х. Султонов, Онамнинг юрти. Айрildинг тўрангдан, сочингни ёйиб Йиглай бер, бувшиим, энди сарғайиб. «Алпомиши».

3 кўчма Қаттиқ ялинмоқ, илтижо қилмоқ; изтироб чекмоқ. **Момо, сизга сўз сўзладик мунгайиб, Арз айтамиз энди сизга сарғайиб.** «Рустам».

САРҒАЙТИРМОҚ 1 Сарғаймоқ 1 фл. орт. н. -Жийдани сарғайтириб, анорни қизартирган, пахтани етишишириб, қовунни тўрлатган далалар хумор қилади, — деди Элмурод. Шуҳрат, Шинелли йиллар. -Сен билан гаплашаман, деб кўйлагимнинг этагини [дазмolda] сарғайтириб қўйдим, — деди Қодир Сатторга. «Шарқ юлдузи».

2 кўчма Кўп куттириб маҳтал, интизор қилмоқ. **Унга ўйқ, дейсан, бунга ўйқ, дейсан, кимни хоҳлайсан ўзи?** Мана, синглингнинг ҳам бўйи етиб қолди, қачонгача бизни сарғайтирасан? «Ёшлик».

3 кўчма Қаттиқ изтиробга, жуда оғир ахволга солмоқ. **Ғаним босмас, дедим, ўлмай изимни, Фарзанд доги сарғайтириди юзимни.** «Гулшанбог».

САРҒАРМОҚ эск. кам қўйл. айн. **сарғаймоқ 1.** Ёшлик — зангор фасл, кечди, сарғарди.. Р. Парфи, Кўзлар.

САРҒИМТИЛ с. т. Сарғиши, бир оз сариқса мойил ранг (тус). [Мингбоси] Чилимни жуда узоқ тортаб чеккандан кейин, сарғимтил тутунни оғзидан совуриб туриб, ўтирганларга хитоб қилди.. Чўлпон, Кечава кундуз.

САРҒИМТИР айн. **сарғиши.** Сарғимтиричанг. — **Қон-қоронги кечада ҳовлимизга аллақандай сарғимтири нур қўзилиб кираверди.** С. Аҳмад, Ҳукм. Завқли баҳор фасли тугаб, ўрик мева берди, майсалар қандайдир сарғимтири тусга кира бошлади. Ҳ. Шайхов, Рене жумбоги.

САРҒИШ Сариқ рангга мойил, сариқроқ, сарғимтири. Сарғиши ўт. Сарғиши қум. Сарғиши соч. — **Поезд саҳро бағрини ёриб, олдинга интилар, сарғиши қумтепалар, саксовулзорларни орқада қолдириб.. манзилга шошар эди.** К. Яшин, Ҳамза. Муқаддам сарғиши жингалак сочли, серҳаракат, хушчақчақ ўигитни эслади. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

САРҲАД [ф. + а. سرحد — чегаранинг боши: чегара, ҳудуд; чек, доира] кт. Чегара, ҳудуд. Давлатнинг сарҳадлари. — **Бу дунёда сарҳадлар шартли, Бу дунёда сабитдир Ватан.** У. Қўчқоров, Ҳаяжонга кўмилгандунё. Ҳали бу йўлингнинг поёни узоқ, Ҳали сарҳадларда аёрларинг мўл. А. Орипов, Йиллар армони.

САРҲАФТА [ф. سرهفته — ҳафтанинг боши] этн. Кўёв томонидан ҳар ҳафтада (ҳафта бошида) келин томонга бериб туриладиган совға-салом. Бугун бой отанинг ўзлари сарҳафта учун ярим соатдан сўнг келиши қиласди. У. Исмоилов, Сайланма.

САРҲИСОБ [а. + ф. سرحساب — оғоҳ ва хабардор бўлиш: асосий ҳисоб-китоб, ҳисобот] Ҳисоб-китоб; якуний ҳисобот. Эҳтимол, ўтирганларнинг ҳар бири жамиятда тутган ўрни, унга қилаётган хизматларини чамалаб, ўзига сарҳисоб бераётгандир. С. Кароматов, Сўнгти бархан. Бош инженер хатни ўқиди-ю, ўзича ўтган ўилги ишларни сарҳисоб қилди. Газетадан. Ўз ҳаётимдан ўзимга сарҳисоб айлар хаёл. Э. Воҳидов.

САРХОВУЗ [а. + ф. سرحوض – бош, ассоций ҳовуз] Катта ҳовуз. *Бу иккى бояннинг орасида сада дарахтлари билан ўраб олинган бир сарховуз бор эди.* С. Айний, Эсдаликлар.

САС поэт. Овоз, товуш; нидо. *Боғ ичра кирдим мен тонгда, Борлиқ сокин: на сас, на товуш.* Х. Даврон, Қақнус. *Тош юрагинг юмшасин, Эшиитсин қалблар сасин.* Ҳ. Олимжон. *Ўрмон тўлди қуш сасига, Куйлаб оқди ирмоқлар.* Э. Воҳидов, Нидо.

САСИМОҚ 1 Сассиқ ҳид чиқармоқ, ёқимсиз, қўланса ҳид таратмоқ.

2 Сассиқ ҳид келмоқ; ёқимсиз ҳид урилмоқ (бурунга). *Ҳаммом сасиб ётибди.* — *Йўлчи отхонанинг бир томонида уюлиб, сасиб-бижиб ётган гўнгени аравага ортди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Айниб, ҳидланиб, бузилиб, чириб қолмоқ. *Гўшт сасиб қолибди. Қондаги сабзи сасиб қолибди.* Асал айнимас, сариёғ сасимас. Мақол. — *Беш килограмм келадиган баликнинг қулогини очиб қараб, [Шокиржон] балиқчига пўнича қилди: -Ий-я, ириб қолибдику, сасиганга ўҳшайди.* «Гулистан».

4 Ўт чиқармасдан тутаб, қўланса ҳид чиқариб ёнмоқ. *Самовар сасияти.* — *Саройнинг тўрида бошқаларга қараганда кўркамроқ бир ҳужра.. наригиларида қора чироқ сасиганда, бу ҳужрада шам ёнарди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 кўчма дағл. Аччиқ-тирсиқ, кинояли гап қилмоқ. *Ачиган оғиздан сасиган гап чиқади.* Мақол. — *У [нотаниш киши] Мўмин хунобга нафрат билан қараб олиб, учтўрт оғиз сасиди.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. -*Уста, асқияни чойхонага чиқиб қиласиз. Бу – мажлис.* Гапингиз бўлса, панада сасимай, манови ёққа чиқиб гапиринг! – деди раис. С. Аҳмад, Чўл бургуги.

САСИР бот. Соябонгуллilar оиласига мансуб, сариқ гулли кўп йиллик ўтсимон ўсимлик.

САСИЗ Овозсиз, товушсиз; овоз чиқармасдан. *Козим сассиз одим ташлаб, Азим тўпчининг ёнига борди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

САССИҚ 1 Ҳиди ёмон, ёқимсиз, қўланса. *Сассиқ газ.* Сассиқ саримсоқ. Бурунни сассиқ деб кесиб ташланмас. Мақол. — *-Сассиқ балчиқда ётган сассиқ тўнғиз аввал ўзини қутқарса-чи, бирорнинг ғамини ейиш ўрнига!* – деди Зулфизар. К. Яшин, Ҳамза.

2 Сассиқ ҳид ўрнашиб қолган; ҳавоси оғир; бадбўй. *Сассиқ ҳаммом.* — *Икки йилгача.. мана шу сассиқ баракда чириб ётамизми?* А. Мухтор, Тугилиш. Зумрад бензин анқиб турган сассиқ кабинадан сакраб тушиб, шийлондаги хотин-қизлар орасида гониб бўлди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

3 Айниб, ҳидланиб, бузилиб, чириб қолган, ачиган. *Қўкариб кетган бу сассиқ сувда бижиллаб ётган ҳар хил қуртлар, тушган ерида бир-икки қўлтанглаб, дарров ўларди.* М. Исмоилий, Фарғона. т. о.

4 кўчма дағл. Гап-сўзи кишига ёқмайдиган; қўланса (гап, сўз, муомала ҳақида). *Сассиқ одам.* Сассиқ сўз. — *Эшон ҳам, отинойи ҳам иккююзлама, ёғончи ва сассиқ гап одамлар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мени нима учун бундай қийнайисиз.. Кошкйиди, қорача бўлиб туғилган бўлсам, кўргами, калгами тегиб, сизнинг таъннангизни, сассиқ сўзларингизни эшиитмас эдим!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 кўчма Бирорни камситиш, ҳақоратлашни билдиради. *Оҳ болам, ёшлигим қайтиб келса, бу сассиқ чолга ўлсан ҳам тегмасдим.* С. Аҳмад, Сайланма. -*Сен гапирма, сассиқ кампир, – деди Қумри, Қамчининг ёнини олиб, – эринг билан қўшмозор бўл!* Ҳ. Фулом, Машъал.

Сассиқ алаф қ. алаф. Сассиқ қекирдак Овқат ҳазм бўлмаслиги натижасида қўланса ҳидли газ чиқариб қекирадиган. -*Мен ҳам бугун «зиёфат» еявериб, жуда ҳам сассиқ қекирдак бўлиб кетдим, – деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

САССИҚКОВРАК Зирадошлар оиласига мансуб, елим-смоласи зарарли ҳашаротларни йўқотишида қўлланадиган, пояси йўғон доривор ўт.

САССИҚҚЎЗАН зоол. Сувсарлар оиласига мансуб, қимматбаҳо мўйнали йиртқич жонивор. [Амударё дельтасида] Сутэмизувчилардан юмронқозик, қуён, сассиққўзан, бўрсиқ.. ва бошқалар яшайди. «Иқтисодий география».

САССИҚЛИК Қўланса ҳидлилик, бадбўйлик.

САССИҚПОПИШАК айн. попишак. Хизматкор ҳўқизни етаклаб бозорга бораётганда, бир дарахтдаги сассиқпопишак «non-non» дебди. «Олтин олма».

САССИҚҚҮНГИЗ Ранги қора, металлсизмон товланувчи, тупроқнинг юза қатламида яшовчи йиртқич қүнғизларнинг бир тури. *Сассиққүнғизлар тупроқ ҳосил бўлиши жараёнида фаол шиширок этади. «ЎзМЭ».*

САТАНГ 1 Пардоз-андозга, кийинишига зеб берган; олифта, башанг. *Сатанг аёл.* ■ *Келинининг қуруқ, сатанг, эрига меҳри йўқлигидан хуфтон бўлиб турган Хайрибининг юраги.. эзилди. Д. Нурий, Осмон устуни. -Эй бебош бола, сочи қалта, думи юлук бир сатангга уйланиб олибсан-у, онанг бехабар, — деди Каромат. Ш. Саъдулла, Икки билагузук.*

Сатанг соқол тар. этн. Олифта аёлларнинг икки қулоқ орқасидан олдинга солинтириб қўйиладиган икки тутам соқолсизмон сочи. *Ичкари уйдан қора атлас кўйлак, қора духобадан узун камзул кийған.. икки қулоги тагидаги сатанг соқоли билан бир қарич келадиган марварид зиракни рўмол устидан чиқарган ёшгина хотин чиқиб, тўрага салом берди. Ойдин, Ҳазил эмиш.*

САТЕЛЛИТ [лот. satelles, satellitis – тансоқчи; йўлдош; шерик] 1 Бирорвнинг амри, фикри билан иш қилувчи, итоатгўй одам.

2 Расмий жиҳатдан мустақил бўлган, лекин амалда бошқа, ўзидан кучлироқ давлат амри, хоҳиши билан иш тутадиган давлат, хукумат. *Сателлит давлатлар.*

3 астр. Бирон-бир сайёранинг (табиий) йўлдоши.

САТИЛ [а. سطل – пақир; ковш] шв. 1 Челак, пақир. *Шу вақт ичкаридан бир қиз икки қўлида икки сатилни кўтариб, дарё лабига келди. «Гулихиромон». Бодомгул сатилларни кўтариб, ҳамон шудринг кетмаган ўтзорга оралади. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.*

2 Сирланган кастрюлька. *Сатилга қатиқ ивитмоқ.*

САТИН [фр. satin – атлас, шоҳи мато] 1 Ипаксимон ялтироқ ип газлама. *Олма гулли кўрнабон сатин.* ■ *Сатин олдим кўрнаплик, гуллари турлик-турлик. «Қўшиқлар».*

2 Сатиндан тикилган. Зебихон ўз чодирига кириб, гулли сатин кўйлагини кийиб чиқди-да, машинага ўтиреди. С. Аҳмад, Уфқ.

САТИРА [юн. satira < satura lanx – турли мевалардан иборат овқат; аралашма] Адабиёт ва санъатда: кишидаги нуқсонлар ва ҳаётдаги камчилликлар, салбий ҳодисаларни

аёвсиз танқид қилиш, фош этиш ҳамда шундай мазмунда ёзилган бадиий асар; ҳажвиёт. *Сатирада ижодкорнинг мавзуга қараши ўз сезги ва ҳис-туйгуларидан устун туради. «Ўзбек адабиёти».*

САТИРАНАВИС [сатира + ф. نویس – ёзувчи] айн. *сатирик.*

САТИРИК Сатира жанрида асар яратувчи адаб, сатиранавис, ҳажвчи. *Сатирик бу ерда гротеск, муболага каби сатирага хос хусусиятлардан керагича, унумли фойдаланиши мумкин. «ЎТА».*

САТИРИК Сатирага оид, сатира характеристидаги; ҳажвий; киноявий-кулгили. *Сатирик асар.* ■ *-Сизнинг насрый асарларингиз, ҳикояларингизда фикр ёрқин, тиз ўтикер ва гўзал сатирик чизиклар бордир, — деди Аҳмад Ҳусайн. Ойбек, Нур қидириб. Масалда сатирик ва юмористик элементлар муҳим ўрин тутади. «ЎТА».*

САТО [ф. سەتار – «сетор» с. нинг бузилган шакли] Танбурнинг камон билан чалинадиган тури (косаси танбурга нисбатан каттароқ ва юпқароқ бўлади). *Сатода, одатда, куичан, оҳандор асарлар турли нолиш ва қочирилмлар билан бойитилиб чалинади. «ЎзМЭ».*

САТР [а. سطر – чизиқ, йўл, қатор] Босма ёки кўллэзма матнинг ёки шеърнинг ҳар бир йўли; бир қатор. *Шеър сатри. Тўрт сатрдан иборат шеър.* ■ *Фурсат ғаниматдир, шоҳ сатрлар-ла Безамоқ чоғидир умр дафтарин. Ф. Фулом. Шеър ёзайин сенга бағишилаб, Мангу қолгин сатрларимда. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Хатнинг сатрлари қора сиёҳда жуда усталик билан ўчириб юборилган. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

САТРАНЖ [а. + ф. سطرنج < ҳинд.] 1 қ. шатранж 1.

2 эск. айн. **шахмат.** *Маликанинг оҳу кўзлари сатранж таҳтасининг катакларида-ю, хаёллари чарх уриб, олисларда учарди. М. Махмудов, Мангу куй излаб.*

САТТА, сатти шв. рвш. 1 *Фақат, нуқул. Томошага жўнади сатта барваста қизлар. «Юсуф ва Аҳмад».* -Бу унга йўргакда теккан касал экан-да. *Қизларнинг сатта ўн гулидан бир гули очилмаганини топади-я, — деди Махмуда унга. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Бу энди қишлоқ эмас, сатти чордевор эди: томлари бузилган.* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

2 Ҳадеб, ҳамиша. -Умарали сатта ўзини мастилкка солиб, гапни чалгитади, – деди Үрк домла. С. Аҳмад, Чўл бургути.

САТТОР [а. سَتَر – ҳимоя қилувчи, қўриқловчи; тўсиб, беркитиб турувчи; гуноҳларни кечиравучи, афв этувчи (Оллоҳнинг сифатларидан бири)] 1: ўламан саттор Ўлсам ҳам, асло, сира, ҳеч. *Сора.. онасини ўй ичига киришга унгади. Онаси эса, ўламан саттор, бу уйга кирмайман, деб қизини ўша заҳотиёқ эргаштириб кетмоқчи бўлди.* Ё. Хаймов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

2 Саттор (эркаклар исми).

САТУРН [лот. *Saturnus* – Қадимги Рим мифологиясида: экин-тикинлар маъбути ва зироатчилик ҳомийси] (С – катта) астр. Қуёш системасидаги сайдералардан Қуёшдан узоқлиги бўйича олтинчи, катталиги бўйича иккинчи, атрофида ҳалқаси мавжуд бўлган сайдер; Зуҳал, Кайвон. *Сатурнни шлк бор Галилей 1610 йилда кашф этган.* «ЎзМЭ».

САТҲ [а. سَطْح – юз, юза; сирт; текислик] 1 Бирор нарса-буюмнинг, жойнинг устки, юза томони; юз, юза, бет. *Ер сатҳи. Ҳовли сатҳи.* — *Ой сатҳига қадам қўйган дастлабки инсон америкалик астронавт Нил Армстронг эди. «Фан ва турмуш». Паром парчалари, кураклари, таҳта ва резиналар сув сатҳида сузиб юрарди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Баландликларни ўлчашда асос қилиб олинган бошланғич юза, савия. *Денгиз сатҳидан минг метр баланд жой.* — *Томчилатиб сугоришида бое сатҳидан маълум даражада баландроқ ерда ҳовуз қазилади.* «Фан ва турмуш». Бу ёқдаги унгур.. сой сатҳидан бир қулоч наст қазилаётган эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

3 айн. юз I 8. *Квадратнинг сатҳи. Доира-нинг сатҳи. Сатҳ ўлчовлари.*

САУНА [фин. *sauna* – фин ҳаммоми] Ҳаммомнинг қуруқ, иссиқ ҳаволи тури; фин ҳаммоми. *Сауна иссиқхонасининг дөврлари ва терлаш супалари иғнабаргли дараҳт ёғочидан қилинади.* «ЎзМЭ». Ўйнинг орти қора ойналар билан ажратилган бўлиб, [у ерда] сауна, туркча ҳаммом, терлаш хоналари жойлашганди. Н. Ёқубов, Жон.

САФ [а. صَف – қатор; тартиб билан, ёнма-ён туриш] 1 Ҳарбийларнинг ёки умуман кишиларнинг ва нарсаларнинг маълум тартибида тизилиши, мунтазам қатори. *Саф*

тортмоқ. Бир сафга тизилмоқ. — *Шов-шув, ғала-ғовур бирдан босилиб, ҳамма сафга турди.* О. Ёқубов, Иzlайман. *Душман сафи бузилиб, ҳар томон тўйзид кетди.* «Нурали». Йўлнинг икки четидаги узун миrzатераклар сафторган. Н. Аминов, Суварак.

2 кўчма Бирор жараён, фаолиятнинг энг қизғин ўрни. Ҳар бир вижданли одам бу курашнинг олдинги сафида бормоги лозим. Газетадан.

3 кўчма Бирор гуруҳга мансуб кишиларнинг мажмуи, қатори. Ҳозирги долзарб кунлар масъулияти ҳар бир кишининг ўрни пахтазорда, теримчилар сафида бўлишини тақозо этмоқда. Газетадан. *Минглаб абитуриентлар талабалар сафига қўшилиш учун синов имтиҳонларидан ўтишияти.* Газетадан.

Сафга кирмоқ 1) бирор мунтазам тизилган қатордан жой олмоқ; 2) бирор гуруҳдан жой олмоқ, унга қўшилмоқ. *Талабалар сафига кирмоқ. Илғорлар сафига кирмоқ. Сафга ўтмоқ айн. сафга кирмоқ, Сафдан чиқмоқ* 1) мунтазам қатордан олдинга чиқмоқ. *Сафдан бир қадам олға чиқмоқ;* 2) аъзоликдан чиқмоқ; 3) кўчма қатордан чиқмоқ, ишдан чиқмоқ. *Эргашевлар окопи ёнида бирданига учта граната портлади.* Эргашевнинг жсанговар дўстлари яраланиб, сафдан чиқди. Н. Сафаров, Қаҳрамоннинг туғилиши.

САФАР I [а. سَفَر – саёҳат, сайр; бирор жойга бориш; марта, гал] 1 Хизмат ўйли билан ёки саёҳат қилиш, учрашиш мақсадида бирор ерга бориш; йўл. *Узоқ сафар. Бир ойлик сафар. Сафарга чиқмоқ. Сафарга отланмоқ. Сафардан қайтмоқ. Дўст сафарда синалар. Мақол.* — *Сидиқжон икки кундан кейин сафар ҳозирлигини кўриб, тушга яқин йўлга чиқди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бир-икки ойлик сафардан қайтиб келсан, уйимда анчагина хатлар йигилиб қолибди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. *Сафаринг бехатар бўлсин, савдогар, Эсономон келгин Хитой элидан.* «Ойсулув».

2 Гал, марта; бор. *Ўтган сафар. Бу сафар. Ҳар сафар.* — *Ҳар сафар ҳаққушнинг ноласи эшилди, Гавҳар аясининг пинжигига кириб кетар эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинингга қулоқ сол. *Кимдир бўнилиб бақирди.* Бу сафар Чарос аниқ эшилди. Ў. Ҳошимов, Қалбинингга қулоқ сол.

Нариги дунёга сафар қилмоқ ҳазил Ўлмоқ, вафот қилмоқ. — Чекканим ғанимат, —

деди Али тажсанг. – Ҳозир борман, бир ми-
нумтдан кейин нариги дунёга сафар қиларман.
Ойбек, Танланган асарлар. **Сафар қариди**
қ. қаримоқ.

САФАР II [а. صفر – арабча ой номи] 1 :
сафар ойи Қамария йил ҳисобида 29 кундан
иборат иккинчи ойнинг арабча номи. [Мул-
ладуст ўзига-ўзи:] *Билмайман, мучалим тўн-
гиз бўлиб, сафар ойининг ўн бирида туғи-
либманми?* Ҳамза, Майсаранинг иши. Вокеа
сафар ойи иккинчи жумасининг ярим кечаси
юз бериши керак эди. А. Мухтор, Чинор.

2 Сафар (эркаклар исми).

Сафар қочди этн. Ҳосиятсиз деб ҳисоб-
ланган сафар ойининг охирида бирор кам-
пирга жуллур кийимлар кийдирib, уни қиши-
лоқдан ҳайдаш одати; бунда гёё қишлоқ
бало-оғатлардан қутулар эмиш. **Сафар қоч-
ди қилмоқ** 1) «сафар қочди» маросимини
үтказмоқ; 2) кўчма с. т. умуман, қувгун қил-
моқ, қувламоқ, маҳрум этмоқ. [Мулладуст
ўз-ўзига:] *Бу дунё ҳамма ёғидан бизни сафар
қочди қилган, ўшанинг учун эллик тўртга
кирибманки, иқболим наҳс фалокатдан сира
ажрамайди.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

САФАРБАР [а. + ф. سفربر – сафарга йўл-
ловчи] Бирор тадбирга шай, тайёр. *Баҳор*
ойлари бошланди. *Барча ишчи кучи ва техни-
ка далада сафарбар ҳолатга келтирилган.*
Газетадан. *Теримга барча куч бўлди сафар-
бар, Ўлка бўйлаб кезди ҳар кун хушхабар.* Б.
Бойқобилов, Мени кутинг, юлдузлар.

Сафарбар қилмоқ (ёки этмоқ) 1) жан-
говар, тайёр ҳолатга келтироқ, долзарб,
муҳим ишга жалб этмоқ, фаоллик билан
ишга солмоқ. [Матбуот] *Халқни кураш ва
ғалабага сафарбар қилаётibди.* А. Қаҳҳор,
Қўшчинор чироқлари; 2) армия (ёки жан-
говар отряд) сафига чақирмоқ, жўнатмоқ.
Улар [курсантлар] кетгач, ўрнига энди са-
фарбар этилган кишилар келди. Шуҳрат,
Шинелли йиллар.

САФАРБАРЛИК 1 Армия сафларига ча-
қириш, чақирилиш; жанговар ҳолатда бў-
лиш. *Сафарбарлик* бошланиб, қишлоқдан ий-
гитлар кетма-кет армияга жўнаб кетдилар.
«Саодат».

2 кўчма Бирор нарсага тайёр, шай ту-
ришилик. Қишлоқ меҳнаткашлари руҳида са-
фарбарлик, меҳнат шавқ-завқи мавж ур-
моқда. Газетадан.

САФАРБОШИ Сафарда сафар қатнаш-
чиларига, гуруҳга бошчилик қилувчи одам.
Сафарбоши билан Матвей Владимирович ҳам
келган, Самарқандда яқинлари бўлмагани учун
шу ҳовлида туриши керак эди. Ж. Абдуллаҳо-
нов, Тўфон.

САФАРДОШ Сафарда бирга бўлган
кишилар (бир-бирига нисбатан), сафардаги
ҳамроҳ. [Мұхаммадали] Сафардоши Мұлла
Шокирни кўриши билан юзи ёришиб, ўрнидан
туриб ўтириди. М. Осим, Элчилар.

САФАРЧИ Сафарга чиққан ёки сафар-
да бўлган киши, сафар қатнашчиси. Сафар-
чиларга намунали маший хизмат кўрсатши.
■ *Моҳидил кўринишдан камҳафсала, аммо
ичи жўш уриб турган участка бошлиги би-
лан.. доим худди поездга кеч қолаётган са-
фарчидай шошиб-пишиб гапиришади.* Ж. Аб-
дуллаҳонов, Тўфон.

САФ-БАСАФ [а. + ф. صف-صف – саф-
саф бўлиб] Саф тортиб, сафга тизилиб.
[Тераклар] Дубулғали аскарлардай Туришиади
саф-басаф. О. Ҳакимов, Достонлар. Саф-
басаф гуллар аро Кезганда гулшан тонг қизи,
Чайқалур гул дengизи, Бўлгай-да хумор, ке-
ладур. Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

САФБАСТА поэт. [а. + ф. صفتسته –
саф бўлиб тизилган, боғланган] Сафга ти-
зилган, саф тортган; бир сафдаги. *Сиз меҳ-
натда ҳамкор, жанғеда сафбаста,* Сиз эзгу-
ликларга тугамас консиз. Уйғун. Энг олий
бинолар икки кўчанинг Сафбаста қизлардай
кўрки бўлади. Ф. Гулом.

САФБОШИ Сафда турган ёки бирор
ташкилот сафига уюшган кишиларнинг
бошлиғи; йўлбошли. -Сафбоши оғигини ти-
раб олгандан кейин саф унинг ҳоҳишига қа-
раб оқади-да, – деди Болтаев Раҳимовга. Ж.
Абдуллаҳонов, Тўфон.

САФДОШ 1 Ҳарбий хизматда бирга, бир
сафда бўлган кишилар. Жанғилар янги саф-
дошларини ўраб олишиди. И. Раҳим, Чин мұ-
хаббат.

2 Бир соҳада ёки бир ташкилот сафида
биргаликда иш олиб борувчи кишилар. Бер
қўлингни, дилкаш сафдошим, Бўлур ойга ет-
гудек бошим. Ҳ. Пўлат, Танланган асарлар.
Қаламкаш сафдошлар, газетхонлар.. фан,
маданият арбоблари юбилияр газетани қизгин
муборакбод қилдилар. Газетадан.

3 Тенгкур, тенгдош. Устод Қавомнинг бу
феълини сафдошлари билсалар ҳам, билмас-
ликка.. олишарди. Мирмуҳсин, Меймор.

САФИЛ [а. سَفِيل – паст, пасткаш, аблаж] эск. кт. 1 Жуда ёмон, ночор; қабиҳ. Биз қиссамизнинг ҳажми сифдиримаганликдан унинг шаҳардаги сафил ҳаётига тафсилий тұхтай олмаймиз. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Ярамас, разил, палид, ифлос. Қадрига еттимаганни бу оннинг Ҳалқ ичинде юзи қаро бұлсın! Ҳам сафил, ҳамда мөхов била тенг, Бутун оламга мөжаро бұлсın! Ҳ. Олимжон.

САФЛАМОҚ Бир сафга тизмоқ, қаторға турғизмоқ, саф торттимоқ. Аскарларни сафламоқ.

САФЛАНМОҚ 1 Сафламоқ фл. ўзл. н. Шу пайт бирдан: -Сафлан! – деган команда эши-тилди. Отряд сафланди. К. Яшин, Ҳамза.

САФО [а. صَفَاء – тозалик, тиниқлик, софлик; самимиilik; хотиржамлик] 1 Бегубор тозалик, мусаффолик, софлик. Инсон туғымоқда – янги бир одам. Күз очди тонготар сафоси билан. Ж. Жабборов. Ўзбек тупрғидан келибман бу бор, Сенгадир ошифта қалбим сафоси. А. Орипов, Йиллар армони.

2 Хурсандчилик кайфияти, нашуь на-мо; ҳузур, гашт. Кайфу сафо құлмоқ. [Гули:] Ғазалким, сұзлагай меҳру вафодин. Ғазалким, сұзлагай шиқдин, сафодин. Үйгун ва И. Султон, Алишер Навоий. Бутун ум-рин кечириб кайф билан, сафо билан, Иши бұлмаган экан «ұтқинчи» дүнө билан. Э. Ворхидов, Мұхаббатнома.

3 Сафо (әрқаклар исми).

САФОБАХШ [а. + ф. صَفَابَخْش – сафо баҳш этувчи; ёқимли, дилкаш] поэт. Хурсандчилик кайфияти, ҳузур бағишлоччи, кайф-сафо баҳш этувчи; гаштили. Сафобахш боғлар. [Фарғонанинг бинағашаранг төгларидан эсаёттган сафобахш елдан түйиб-түйиб шимирмадингем ҳали? Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. Қайин ўттин чарсилаб, хүшбүй ис таратиб, тоза, чиройли аланга билан гуруллаб ёнаркан, ынгит бутун вұ-жудида уйқу каби элитувчи, май каби са-фобахш төмли ором сезади. Ойбек, Қуёш қораймас.

САФОГОХ [а. + ф. صَفَاكَاه – құнгилхуш-лик жойи] поэт. Хурсандчилик, ҳуш кай-фият, ҳузур бағишлидиган жой, оромгоҳ.

САФОЙИЛ [а. صَفَافِير / صَفَار / دَسْتَاجَه] [Дастага үрнатилған бир неча ҳалқали урма чолғу асбоби (ұтмишда асосан дарвиш-қаландар-ларнинг чолғуларидан бири бўлған). Улар

[қаландарлар] сафойилларини жаранглатиб, Машраб ғазалларини құышқ құлиб, ўйнга тушғанларидан, оломонни бир зумда сеҳрлаб қўярдилар. Н. Сафаров, Кўрган-кечирғанларим. Бир куни Калта Минор ёнидан қаландар либосидаги букри кимса сафойилини шақиллатиб, бақириб ўтди. С. Сиёев, Аваз.

САФОЛАТ [а. سَفَالَت – таг, остки қисм; асос; паст(каш)лик] эск. кт. 1 Жуда ёмон, ночор ахвол, аборглик. Сафолатга тушмоқ.

■ Кўчанинг икки томонида бўғот томли, қингир-қийшиқ ҳароб уйлар, ярим қулаган деворлар оқшом қоронгисида дардли манзара ясайди, сафолатдан, йўқчиликдан қўрқинч сукутга чўқади, қоронгида аста-аста эриб ўйқолади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ярамас хатти-ҳаракат ёки хулқ-атвор; разиллик, разолат. Ҳаёт оёқларига одат, шардат кийгизган разолат ва сафолат кишинларини парчалаб ташлаётмаганидан, ҳалигача ёр кўксига бош қўйиб, «Севаман!» деб айтотгани ўйқ. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САФОЛАТЛИ айн. сафил. Унинг [Тўғон-бекнинг] сафолати кунларидан танишиб, ҳужрасидан жой берган эски қадрдони Алоиддин Машҳадийни тул, кийим билан ўйқлаб турарди. Ойбек, Навоий.

САФОЛИ Хурсандлик кайфиятини бағишлоччи, сафо баҳш этувчи; сафобахш, гаштили. Сафоли тун. [Гуломжоннинг са-фоли овози ҳар танга ширин жон бўлиб, ҳар онгга ойдин он бўлиб кириб борди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Күй.. қанчалар сафоли күй бу! Садоланган қайси гулшанда! М. Али, Гумбаздаги нур.

САФОРАТ [а. سَفَارَت – воситачилик; элчилик, элчихона] эск. кт. Муайян давлатнинг чет элдаги ваколатхонаси, дипломатик вакиллик.

САФОРАТХОНА [сафорат + хона] эск. кт. Муайян давлатнинг чет элдаги ваколатхонаси биноси.

САФОҲАТ [а. سَفَاهَة – ақли камлик, пастлик; тентаклик; уятсизлик, сурбетлик] эск. кт. Нодонлик, нодонларча хатти-ҳаракат, ахмоқона иш. Мана бул сабабдан.. фақир ва бечора болалар.. ниҳол умрларин сафоҳатга барбод беруб кетмакдадурлар. Ҳамза, Танланган асарлар.

САФРО [а. صَفَرَاء – сариқ ранг; оқимтири; ўт, сафро] Одам жигаридаги безлар

орқали мунтазам ишлаб чиқиладиган кў-
кимтири сариқ суюқлик; зарда, ўт. **Сафро**
одатда жигардан ўн икки бармоқли ичакка
оқиб тушиб, сўнгра ингичка ичакка ўтади. Н.
Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

Сафро ташламоқ Сафро қайт қилмоқ.
[Жўрабек] Душанба, сешанба кунлари сафро
ташлаб, руҳи ёришган кишидек, анча енгил
тортди. Мирмуҳсин, Куламас қоя. **Сафроси**
қайнамоқ айн. зардаси қайнамоқ қ. зарда.
Инолчиқ Умархўжсанинг тил учидаги тум-
тароқли сўзига қулоқ соларкан, сафроси қай-
нар, ер тепиниб, уни сўқишидан ўзини базур
тутуб турарди. М. Осим, Ўтрор.

САФСАР 1 Бинафшаранг, бинафша
рангли. Сафсар сиёҳда майда ёзилган сатр-
лар хира парда орқасидагида эди. С. Зун-
нунова, Кўк чироқлар.

2 айн. сафсаргул. Саф-саф тизилиб, Саф-
сар оёғингга қўйиб сар, Банд-банд узилиб,
Жоним билан банда бўлибдур. Э. Воҳидов,
Муҳаббатнома.

САФСАРГУЛ айн. гулсапсар. Ҳужра
атиргул, пуштигул, сафсаргулларга тўлиб
кетди.. К. Яшин, Ҳамза.

САФСАТА [а. سفط - софизм, сохта
хулоса; бекорчи, қуруқ гап; валдираш] 1
Бемаъни гап, таги пуч, асоссиз даъво,
назария ва ш. к. Ҳўш, ўзингча фалсафа деб
ўйлаган бу.. сафсатанг билан нима демоқ-
чисан? М. Исмоилий, Фарона т. о. -Кўй бу
сафсатангни, - деди Шамси Тўраевич Ба-
ширжонинг сўзини бўлиб, - ҳамма нарсани
динга, худога тақайверма. Н. Аминов, Су-
варак.

2 Қуруқ, бекорчи гап. Бу сафсаталардан
мағкуравий мухолифларимиз кўзлаган мақ-
сад аён. Газетадан.

Сафсата сотмоқ Бемаъни гаплар гапир-
моқ, ёлғон назариялар тўқимоқ. Али десам,
бали дейди, оғзимни очиргани қўймай, нуқул
сафсата сотади. Ж. Абдуллахонов, Ҳонаён.

САФСАТАБОЗ Қуруқ гап сотишни, саф-
сатабозлини яхши кўрадиган, сафсата
сотовучи. Сафсатабоз одам. ■ Кудрат у
[Тешавой] ўйлаганчалик қуруқ сафсатабоз-
лардан эмас экан. Ж. Абдуллахонов, Йўл.

САФСАТАБОЗЛИК 1 Мъянисиз гаплар
айтиш, таги пуч, асоссиз даъво қилиш,
ёлғон-яшиқ назариялар тўқиши.

2 Қуруқ гап сотиш, валдираш, вайсаш.
Беҳуда сафсатабозлик билан вақт ўтказиш.

САФСАТАЧИ айн. сафсатабоз. Сафса-
тачи одам.

САФСАТАЧИЛИК айн. сафсатабозлик.

САФҲА [а. صحفه - «саҳифа» с. нинг
метатеза ҳолати] поэт. Саҳифа, варақ, бет.
Сафҳада ягона сарлавҳа: «Ҳайкаллар», «Ҳай-
каллар».. Т. Тўла.

САХАЛАР Россия Федерацияси тар-
кибидаги Саха Республикасининг туркӣ
тиллардан бири бўлган саха тилида сўз-
лашувчи туб аҳолиси [рус манбаларида якут
(ёқут) деб аталади]. Сахалар этногенези жу-
да мураккаб. «ЎзМЭ».

САХАРОЗА [юн. sakchar < санск. sakkhara
- шакар] ўсимлик баргларида ҳосил бў-
ладиган қанд; углевод. Асал глюкоза, фрук-
тоза, сахароза ва минерал моддалардан таш-
кил топади. «Фан ва турмуш».

САХИЙ [а. سخی - қўли очиқ, саҳоватли,
ҳимматли, олийҳиммат] 1 Ҳеч кимдан нар-
сасини аямайдиган; ҳотам; ҳотамтой; танті.
Сахий одам. Сахий тонса, бўлиб ер, баҳил
тонса, босиб ер. Мақол. Сахий билан баҳил
бир қудуқдан сув ичмас. Мақол. ■ Вақт-
бевақт бирорвонига бир меҳмон келса, отини
ушлаб.. кўнглини ҳушлаб жўнатса, бул одам
- сахий. «Алпомиш».

2 Кишилардан ўз ёрдамини, хизматини
аямайдиган, ғамхўр; меҳрибон. Сахий устоз.
■ Сахий педагог Мехри она тарбиялаган
ёшларни республикамизнинг ҳамма жойида
учратиш мумкин. Газетадан.

3 кўчма Табиий бойликларга бой; тўкин,
мўл; мўл-кўл. Сахий ер. Сахий ёз. ■ Ер!
Қандай бойсан, сахийсан, гўзалсан. Р. Файзий,
Чўлга баҳор келди. Урушдан қайтган голиб
отадек Қўни-қўнжи тўлиб сахий куз келди.
F. Гулом.

4 кўчма Нурини аямай тўкувчи; юқори
ҳароратли (қуёшга нисбатан). Ана, ўйнинг
иккала бети бўйлаб сахий қуёш нурини
беармон эмб, ястаниб ётган токзорлар
орқада қолди. «Шарқ юлдузи». Ҳазина ер, зи-
лол сув, Ёз бўйи сахий қуёш. Файратий.

САХИЙЛИК Ҳеч кимдан нарсасини,
яхшилигини аямаслик; ҳотамлик. Сахийлик
қиммоқ. ■ Сахийлик, меҳмондўстликда
андижонликлар Ҳотамдан ўтса ўтардикӣ,
аммо наст келмас эди. Шукрулло, Жаво-
ҳирлар сандиги. Сахийликни одам қилган
бўлса ким.. Қўлидан давлати кетмасин унинг.
Э. Воҳидов.

САХОВАТ [а. سخاوت – кўли очиқлик, олийҳимматлик, саховатлилик] 1 Баланд ҳимматлилик, сахийлик. Кимхобни кийиб олгач, домла Ниёз «саховатда Ҳотамтойдан, адолатда Нўширавони одил» дан ортиқроқ у жанобнинг ҳақига яна янги дуо ва санолар тўқиди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Саховат қўлини чўзмоқ Ҳиммат қилмоқ; ёрдам қўлини узатмоқ. **Саховатнинг етти дарвозасини очмоқ** Ҳиммат билан эҳсону инъомлар улашмоқ.

2 кўчма Табиий бойлик; мўл ҳосил; тўкинлик, мўллик. Деҳқон ерни ардоқласа, ер ҳам ундан саховатини аямаслигини тажрибада кўриб турибмиз. Газетадан. Осмонда офтоб саховат билан нур сочарди. «Шарқ ўлдузи».

САХОВАТЛИ 1 Саховатини аямайдиган, сахий; ҳотамтой, ҳимматли. **Саховатли одам**. ■ Фебли кенг, саховатли, меҳмондўст ўзбекларнинг донги ҳамма ёқса кетган. Мирмуҳсин, Умид.

2 кўчма айн. **сахий** 2. Саховатли Фарғона боғларида пишиқчилик бошланди.

САХОВАТПЕША [а. سخاوت پیشه] айн. **саховатли** 1. -Масқон подиоҳи ростдан ҳам саховатпеша эркан! – деди Ҳўжа Калон бошини ғоз кўтариб. М. Осим, Элчилар. Ўйлаймизки, бундай саховатпеша кишилар ҳамиша топилади. Газетадан.

САХОВАТПЕШАЛИК Саховатпеша бўлишилик, саховатпеша эканлик; сахийлик, ҳотамтойлик. Лекин Ҳудоёрнинг саховатпешалиги ва маъмуриятпарварлиги меҳнаткашнинг ҳазинага олтин суратида йигилган кучидан эмас, бевосита билак кучидан, кўз ёшидан эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

САХТИЁН [ф. سختیان – ошланган эчки териси] 1 от Эчки ёки кўй терисини ўсимлик мойлари билан ошлаб тайёрланган юмшоқ чарм. Кўнчилар қайиш, сахтиён.. тайёрлаб, вофурушларга, улгуржи пойабзал тикадиган косибларга чакана сотадилар. Н. Сафаров, Кўрган-кечиргандарим. Дағал сахтиёндан этик кийган оёқларини кериб.. пишсан уюмларини аравага отарди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 сфт. кўчма Сахтиёндан тайёрланган. Илк бор байрам куни сахтиён этик кийган бола каби чақнар кўзларим. А. Шер, Қадимги кўй. Ҳофиз Кўйкий қўйнидан нафис сахтиён

муқовали китобни олиб, Бобурга авайлаб узатди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

САЧВОН с.т. айн. **чачвон**.

САЧОҚ 1 Гажим, попук, шокила. Сулув отларга ярашган, Тилла сачоқ тизга тушган. «Гулихиромон».

2 Отнинг тўтифи устидаги бир тутам соч.

САЧОҚЛИ 1 Сачоқ тутилган (қадалган); гажимли. Ёз ёни айвон ўчоқли, Қўли дастурхон сачоқли. «Кўшиқлар».

2 Оёғида сачоғи бор, оёғи сачоқли (от ҳақида).

САЧРАМОҚ 1 Парчаланиб отилмоқ; сочилмоқ. Балчиқча кесак отма, юзингга сачрайди. Мақол. ■ Машина ўтганда, лой, сув сачрайвериб, деворлар шалтоқ бўйиб кетган. Э. Усмонов, Ёлқин. Отларнинг тақаси тош ўйла гуришадан, гоҳо учқунлар сачрагди. «Шарқ ўлдузи». Ой чиқди. Сербулут осмон худди сиёҳ сачраган зангори кўйлакка ўхшарди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Ирғимоқ, сакрамоқ. Тўғонбек тоқати тоқ бўйиб, сачраб ўрнидан турди. Ойбек, Навоий.

3 Боши ёки гавдасини кескин ҳаракатлантироқ. Отабек сачраб, Кумушга юз ўғирди: -Бу ўтмага Зайнабни келтириб нимага тиқасиз энди? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Гавҳар, электр тоқи теккандай сачраб, унинг қучогидан чиқди. П. Қодиров, Уч илдиз.

4 кўчма Қаттиқ-қаттиқ гапирмоқ, тўсатдан ўшқириб, ғазаб билан танбех бермок. Унинг [онасининг] сачрайдиган, болаларига бақирадиган одати ўйқ эди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

САЧРАТҚИ I бот. Ҳаворанг гулли кўп ийлилк бегона ўт (халқ табобатида фойдаланилади). Куёш шуъласи ялат этиб тегиши билан, сачратқи ўз тажбарларини ёзади, ҳавони булат қопласа, гуларини юмиб олади. Газетадан.

САЧРАТҚИ II шв. Баданда, юзда пайдо бўладиган йирингли тошма; иссиқлик. Баззан симоб каби лақиллаб турган чўғ парчалари ерга тўкилиб, ҳаммага сачраб кетади. Кимнинг қўли, кимнинг оёғи, кимнингдир юзи сачратқи ярадек жароҳатланиб ҳам олади. Ойдин, Бечора.

САҶВА [а. صعوا – чумчуқсимонларга мансуб қушча] зоол. Чумчуқсимонлар туркумига мансуб, ранг-баранг патли сайроқи қуш. Ҳозир бу овозга томлар ва пахса де-

ворлардаги даканг хўроллар қичқириғи, саъва, булбуллар навоси қўшилишиб, Қудратнинг хаёлини олиб қочди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Үнгурларда сакрайди оху, Нъаматакда саъва миттижон. А. Орипов.

САЙЙ [а. سعی] – ҳаж зиёрати чоғида Сафо ва Марва тепаликлари ўргасида югуриш; интилиш, иштиёқ; уриниш, ҳаракат; ҳафсала]: **саъй этмоқ** (ёки қилмоқ) Астойдил ҳаракат қилмоқ; тиришмоқ. *Саъй этмоқлик лозимдир бирга, Золимлардан қутулмоқ учун.* М. Али, Бокий дунё. *Аҳмад кўн ёмон ишларни саъй этиб, охирни сабр косамизни тўлдириди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

САЙЙ-ҲАРАКАТ Астойдил ҳаракат; уриниш. *Бошда бундай саъй-ҳаракатлар Авазга табшийдек туюлди.* С. Сиёёв, Ёруглик. *Кўлмак сингари хор бўлмай деган дангаса одам саъй-ҳаракатдан тинмасин, дангаса бўлмасин, беҳуда хаёлларни кўн сурмасин.* Газетадан. *Уларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли жиноятчиликнинг олди олинади, ҳудудда осойишталаик ҳукм суради.* Газетадан.

САҚАР [а. سقیر – дўзах, жаҳаннам] дин. Мусулмонларнинг эътиқодига кўра, етти дўзахнинг бири; дўзах.

САҚИЧ Чайнаш учун мум ва арча ширасидан махсус технология билан тайёрланадиган модда. *Сақич чайнамоқ.* Майда савдогарлар сақич, гилвата сотишарди. И. Раҳим, Йхлос. [Хон ўрдаси мирзосининг] Мадрасада ўқиб юрган ўғли ва уйда сақич чайнаб ўтирган ўн олти ёшли қизчаси ҳам бор эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

Сақич бўлмоқ Фийбат, турли миш-мишлар сабабчиси (объекти) бўлмоқ. *Мен гап-сўздан қўрқмайман-у, эл оғзига сақич бўлиш, миш-мишчиларни ўчакишиши ҳам ҳавас эмас.* А. Муҳтор, Бўронларда бордек ҳаловат. **Сақич қилиб чайнамоқ** Бир гапни ҳадеб гапиравермоқ, эзмалик қилмоқ. *Аввало одамларнинг оғзига тушма, оғзига тушганингдан кейин, сақич қилиб чайналасан.* И. Раҳим, Зангори кема капитани.

САҚЛАГИЧ *tex.* Турли механизм, асбоб ва ш. к. да тасодифий ҳодисалардан сақлаб, ҳавфсизликни таъминловчи курилма, асбоб. Электр сақлагич. *Тўптонча сақлагачини босиб қўймоқ.*

САҚЛАМОҚ 1 Эҳтиёт қилмоқ; эҳтиёткорлик билан (бирор жойда) асрамоқ, асраб-авайлаб ишлатмоқ. Сандиқда нул сақ-

ламоқ. Омборда қиши учун ғалла сақламоқ. — *Маҳсини уч кун ҳайитда кийиб, сақлаб қўйгандим, ана уни пуллаб, тагчарм оламиз.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мана, ўшал нағис гулингни Китобимда сақладим бир йил.* Т. Тўла. ..бутун ортирганини «тишининг ковагида сақлаб» тўплайди-да, бир жийрон қашқа от олади ва довондан сўнгги марта от миниб ўтади. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ташқи таъсирдан муҳофаза қилмоқ; айниш, бузилиш-ёрилиш, нест-нобуд бўлишдан, барбод бўлишдан асрамоқ, эҳтиёт қилмоқ. *Оилани сақлаб қолиш учун, фарзандларим учун ҳаракат қилдим, лекин иложи бўлмади.* Газетадан. *Арча тоф ёнбагирларидаги тупроқни сув ва шамол эрозиясидан сақлайди.* Газетадан.

3 Эҳтиёт қилиб, асли ҳолати, хусусияти ёки кўринишини ўзгаришсиз олиб қолмоқ. *Камтири ҳоламиз бу сандиқларда энг олдин беҳи сақлаган бўлса ажаб эмас.* Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Лайлонинг онаси... элликлардан ошган, лекин ҳали ҳам ўзини яхши сақлаган, зуваласи пишиқ аёл экан.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Фикримизча, ҳар қандай шароитда жуфтлик хусусиятини сақлаган жуфт сўзлар лугатларда берилиши зозим.* «ЎТА».

4 Бирор кимсага атаб ёки бирор мақсад учун (буюм ёки емишларни) асраб қўймоқ. *Буларни кимга сақлаб қўйибсиз?* — Сулувнинг миясига бир фикр келиб, михдай санчилди: отаси энг сўнгги кучини фақат қасос учун сақлаб олиб келган. А. Муҳтор, Қорақалпок қиссаси. *Мен унақа кек сақлайдиганлардан эмасман.* С. Аҳмад, Ҳукм.

5 Ҳимоя, муҳофаза, ғамхўрлик қилмоқ, қўриқламоқ. *Давлат чегараларини сақламоқ.* *Ҳалқларнинг тинчлигини сақламоқ.* — *Бугунги кунда инсоният олдида ниҳоятда муҳим муаммо турибди, у ҳам бўлса, ер юзида тинчликни сақлаб қолиш.* Газетадан. *Табиатни муҳофаза этиши, ҳайвонот дунёсини сақлаш ҳозирги даврда муҳим аҳамиятга эга.* Газетадан.

6 Ҳалос қилмоқ, қутқармоқ; омон қолдирмоқ. *Ўлимдан сақламоқ.* Ҳалокатдан сақламоқ. — *Менинг бурчим – ўлаётган одамнинг олдида бўлиш, – деди у, – эҳтимол, унинг жонини сақлаб қоларман.* К. Яшин, Ҳамза. *Шунда Қиличқора айтибди: -Аждар-*

дан элни сақлайдиган мард топиладими? «Эртаклар».

7 Бирор хатти-ҳаракатдан қайтармоқ, тұтхатиб қолмоқ, тиймоқ. Әмон сүздән сақла доим тилингни. «Нурали».

8 Риоя қилмоқ, муайян ҳолатта амал құлмоқ; сукут сақламоқ. Тартыб-одоб, интизом сақламоқ. — Жувон ўзини тартыбга солиб бұлгунча, жойидан қимир эттәй, одоб сақлаб турарди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

9 Белгі, из, нишона олиб қолмоқ. Сақлаб қопти одам изларин *Бу төгларнинг мусаффо қори*. Ш. Раҳмон. *Бу осори атиқалар ўзида ўтмиши нағасини сақлаб қолған*. Газетадан. Ҳар бир ўтқинчининг қиёғасини ёдда сақлаб қолиши учун бутун фикру ўйлары, идрокларини бир нүктага тұплаб түрібділар. С. Ахмад, Юлдуз.

10 Доимий равишида қадрламоқ, әхтиром билан эсламоқ. *У [Алимардон].. чинакам саньтни қалбининг тұрида сақлашга қодир бұлған чинакам шинавандалар озмұнча әмаслигини билмас, билишини хоҳламас әди*. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

11 Асраламоқ, боқмоқ, тутмоқ. *Хизматчи сақламоқ. Құш сақламоқ*.

Жон сақламоқ қ. жон 3. -Қочиб қолғанми? — дедилар отам, — бостирмада беркиниб, жон сақлаган бұлиши ҳам мүмкін. Ш. Холмирзаев, Йұллар, йұлдошлар. **Сир сақламоқ** Бирор воқеа-ҳодиса, гап-сүз ёки фактни ўзгалардан яшириб юрмоқ, ошкөр этмаслик. Мен бу сирни шу өзіншілік аймада сақлаб келаётган әдім, энди айтмасам бұлмайды. А. Қаҳхор, Құшчинор чироклари. *Хатто ота-онасидан ҳам сир сақлаган бир үшіншінинг ўз ўғлым бұлыб чиққаны менға қызық күрінадір*. А. Қодирий, Ўтган күнлар. **Худо сақласин** Сира күрсатмасин; бошға тушмасин; асло, ҳеч қачон. *Одамларнинг юзінде қарай олмайдиган бұлыб қолишидан худо сақласин*. Т. Ашурев, Оқ от. **Әсда** (ёки ёдда, хотирада) сақламоқ Әдда тутмоқ, эсдан чиқармаслик, унұтмаслик. **Үз құлида сақламоқ** Үз құлида, ихтиёрида, амрида тутиб турмоқ. Ҳоқимиятни ўз құлида сақламоқ.

САҚЛАНДИ шв. Асрал олинган, асранди. **Сақланди қыз.** — Сувга ташна бўлди Чамбилинг чўли, Ташналиқдан ўлар чўлнинг булбули, Ташлаб кетгин олдингдаги улоқни, Гўрўғининг боқма, сақланди ули. «Бўтакўз».

САҚЛАНИШ 1 Сақланмоқ фл. ҳар. н. *Материянинг сақланиши қонуни (фл.)*.

2 Үз-үзини ҳимоя қилиш; муҳофаза, ҳимоя қилиши. *Атом радиациясининг таъсиридан сақланиш*. Әнгіндан сақланиш қоидалари. — *Инсон турли заарарли касалликлардан, юқумли дардлардан сақланиши керак*. Газетадан.

САҚМОН I шв. Сопқон, палахмон. Сақмөн отмоқ.

САҚМОН II Қўзиларининг ёши ва ривожланиши бир хил бўлған эмизикли она кўйлар турүхи. Сақмонлар, одатда, янги қўзиларни бут сақлаш, парваришилаш мақсадида тузилади. «ЎзМЭ».

САҚМОНЧИ Сақмондаги қўй-қўзиларга қарорви чўпон, қўйчивон (қ. **сақмон II**). Ҳар бир сақмонга чўпон вазифасини бажарувчи сақмончи тайинланади. «ЎзМЭ».

САҚОҚУШ зоол. айн. **бирқозон, мешкобкуш**.

САҒАЛ рвш. шв. с.т. Бир оз, андак; салпал. Сағал сабр қил. — *Бу калтаги сийлаб ўтди, Калтак сағал тегиб қобди*. «Баҳром ва Гуландом».

САҒАНА [ф. سغانه] с. т. Мақбара. Дўнпайиб турган катта-кичик саганалар тенасида ярим ой шаклидаги моҳча — тунукачалар совуқ шилтиради. С. Сиёев, Ёруғлик. Умарқұл онаси арвоҳини шод қилди: унинг Туркистондаги қабри устига сагана ўрнатди. Ҳ. Ғулом, Машъъал.

САҒИР [а. صغير — унча катта бўлмаган, кичик; майда; ёш бола] 1 Ҳали вояга етмаган етим бола. Сагир ҳаққига тегиб бўлмас. Сагирнинг ҳақи — сопқоннинг ўқи. Мақол. — *Дессангиз, Ойнахон, ўзи [Маъмуржон] бир сагир бола, ҳеч кими ўйқ, — деди меҳмон хотин*. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар. Душман кўрсанг, қўймай издан қувлагин, Сагир кўрсанг, анинг қўнглини овлагин. «Әрали ва Шерали». *Мадамин шовқин солди*: -Худойқул менинг жигарим, аммадан қолған сагир. Етти ёшидан боқиб одам қилдим. П. Турсун, Үқитувчи.

2 Ёш бола, кичкина бола. Маҳалла бу ҳангомадан уйғониб, Эшигига келди сагири кабир. Муқимиий.

САҒИРХОНА [сагир + хона] эск. Етимхона; меҳрибонлик уйи. Областда.. ота-онасиз қолған болаларни боқиши, тарбиялаш

мақсадида сағирхоналар очилди. М. Ўринхўжаев, Унтулмас кунлар.

САГРИ 1 От, эшак, қорамол кабиларнинг орқа оёғининг устки қисми. *От сағридан, қўй бағридан. Мақол. — Бек от сағри-сига аччиқ билан қамчи босди. X. Фулом, Машъал. Тўнгич ботир шернинг сағрисига қилич урибди.* «Чалпак ёққан қун».

2 Гавданинг думба билан бел ўртасидаги қисми. *Итнинг тиши.. сағримга ханжар ургандай ботган эди.* Ф. Фулом, Шум бола.

3 Отнинг сағри терисидан тайёрланган, кавуш учун ишлатиладиган кўн, чарм. *Кўнчилик корхоналарида сағри тайёрлаш мұхим ўринни эгаллаган эди.* Ф. Озодаев, Саноат.

4 Шундай чармдан қилинган (пойабзал ҳақида). *Қиши-ёз оёғида бир сағри кавуш. Махси ҳам минг ямоқ.* Ойбек, Танланган асарлар.

САГРИЧИ Сағри тайёрловчи, кўнчи (қ. **сағри 3**). Абдуваҳоб сағричи бўлса, белбоғига осиб олган соқолтарогини қинидан олиб.. қўнгир соқолини таради. Мирмуҳсин, Дорбозлар.

САҲАР [а. سحر – эрта тонг, тонготар] Фира-шира тонг ёришган маҳал, эрта тонг пайти; субҳидам, тонг, азон. *Қовун есанг, саҳар е, саҳар емасанг, заҳар е.* Мақол. — *Вақт саҳарга яқин, теварак-атрофдаги ҳўрзолар кетма-кет қичқиришарди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Улар саҳар туриб, қишилоққа ўйл олдилар.* «Муштум». Ёз фасллари у дехқончилик қилади, саҳар кетиб, кеч кела-ди. М. Исмоилий Фаргона т. о.

Саҳар турмоқ 1) барвақт уйқудан турмоқ; 2) дин. рўза ойи кунларида барвақт туриб саҳарлик қилмоқ. *Эрта (ёки тонг, каллаи) саҳар Жуда эрта, тонг отар-отмас. Тонг саҳарда турмоқ.* — *Куз пайти кечқурнлари ва тонг саҳарда ҳаво тоза ва хийла салқин бўлади.* Газетадан.

САҲАРЛАБ рвш. Эрта билан, барвақт, эрта тонгда; субҳидамда, азонда. *Саҳарлаб турмоқ.* — *Аваз аранг тонг оттириди.* Саҳарлаб Эшжонни етаклади-ю, ўйлга тушди. С. Сиёев, Аваз.

Каллаи саҳарлаб Жуда эрта, азонлаб, барвақт, тонг отмасдан. *Соҳиб қори кўриб қолса нима дейди, каллаи саҳарлаб боғимда нима қилиб юрипти бу хотин, демайдими?* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Аёл тонг саҳарлаб*

жунжисиб уйғониб кетди, осмон оқарип келарди. М. Мансуров, Ёмби.

САҲАРЛИК дин. Рўза ойи кунларида тонг отмасдан, рўза тутиш вақти бошлангунга қадар ейиладиган овқат ва шунга белгиланган вақт. *Саҳарлик қилмоқ.* — *Рўза тутиш шоҳу малайга баробар келган мажбурият бўлгани учун, сурнай ва нақора [ногора] сарой аҳлини саҳарликка ўйғотмоқда эди.* П. Қодириев, Юлдузли тунлар.

САҲАР-МАРДОН [а. + ф. سحر مردان – мардлар тонги] айн. **саҳари мардон** қ. **мардон 1. Саҳар мардонда турмоқ.**

САҲАРХЕЗ [а. + ф. سحر خیز – саҳарда, эрта тонгда турувчи] Эрта билан барвақт, саҳарлаб туришга одатланган, саҳарда турувчи, азонда уйғонувчи. *Саҳархез одам.* — *Саҳархез Туробнинг овози ҳаммани оёққа турғизди.* С. Кароматов, Олтин кум. *Узок-узоклардан саҳархез ҳўрзоларнинг қичқириги эшишилди.* А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир. *Саргашта саболар ҳам тин олдилар чаманда, Саҳархез булбуллар ҳам жум қолдилар чаманда.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

САҲБО [а. صحابه – олтинранг вино, май] эск. поэт. Қизил вино, шароб. *Сенсиз гулу боғ ҳору саҳро, Кўнглим тиламайди кайфи саҳбо.* Ҳабибий.

САҲВ [а. سحہ – эътиборсизлик, пари-шонхотирлик; хато, хатолик] кт. Йўл қўйилган хато, камчилик. *-Мен ҳозир сизга Нодирабегим ғазалларидан ўқиб бераман.* Саҳв қиссан, кечирасиз, — деди Гулноз бувисига. X. Фулом, Тошкентликлар. *Дўстларим, шоир деманг, Эркин ғазал шайдосидир.* Ёш денг-у, мавзур тутинг, *Саҳв ўлса гар девонида.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

САҲВ-ХАТО, саҳву хато Камчилик ва хатолар. Йўқ, бойни ўғри ё фирибгар демоқчи эмасман. Лекин саҳв-хато бўлиши мумкин. С. Айний, Куллар. Агарчи мендан ўтган бўлса ҳар саҳву хато, дилдор Кечирсин, тавба қилдим, юз пушаймон, бир келиб кетсин. Ҳамза.

САҲИЛ [а. سھل – енгил, осон; юмшоқ; текис, силлиқ] эск. кт. Вазни кам, енгил.

САҲИФА [а. صفحہ – варақ, бет; юз, юза; газета] 1 Китоб, дафтар ва ш. к. варагининг ҳар бир томони; бет. *Дафтарнинг саҳифаси.* — *Ҳаммаси бўлиб беш саҳифали ҳикоячага юз эллик саҳифа қоғоз қораланган.* Газетадан.

Мутриб хатчўп солинган бир саҳифани очдию, «ўқи!» деди. С. Сиёев, Ёргулик.

2 Варак бетидаги матн. Нарзи чўнтағидан газета олиб, уни чироққа тутуб, саҳифаларига кўз югуртириди. Н. Сафаров, Оловли излар.

3 Газета, журнал ва ш. к. нинг маълум масалага бағишлигангандек ёки бирор умумий мавзу билан боғланган бир бети. Газетанинг адабиёт саҳифаси. Шеър саҳифаси. — Аҳмедов саҳифадаги материалларни кўздан кечиргач, умумий сарлавҳани товуш чиқариб ўқиди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 кўчма Давомли бутун бир ҳодиса, ҳаёт ва ш. к. нинг айрим даври. Шоир ҳаётининг шонли саҳифалари. Тарих саҳифалари. — Тошкент фестивали уч қитъа кинематографчилари ижодида ёрқин саҳифалар очаёттирир. Газетадан. Янги йил ҳаётимизга кириб келиши билан олам янгилангандек бўлади — тарих солномасининг яна бир янги саҳифаси очилади. Газетадан.

САҲИФАЛАМОҚ плрф. Терилган матнни саҳифаларга бўлмоқ; вёрстка қилмоқ. Машиналар гирилаб, Саҳифалаб беради. Бир ёқдан корректорлар Солишириб кўради. К. Муҳаммадий. Журналнинг ушбу сони саҳифаланаётганда, редакцияга хунук хабар келди. «Фан ва турмуш».

САҲИХ [а. صحیح — соғлом; тўғри, чин; ҳақиқий, ишончли] Энг ишончли деб ҳисобланган ҳадис. Муҳаддислар ҳадисларни ҳақиқий ва ноҳақиқийга ажратиши (яни кодификация қилиш) билан шуғуланиб. улардан асосан саҳиҳларини тўйлашга интилганлар. «ЎзмЭ».

2 Энг ишончли деб ҳисобланган ҳадислар тўплами. «Саҳиҳи Бухорий». «Саҳиҳи Термизий».

3 Тузатилган, тўғриланган, бехато. Дарслик ёзувчи киши саҳиҳ матнга таяниш таомйилини эгаллаши лозим. Газетадан.

САҲИХ [а. صحیح — идиш, тарелка; ҳовли, очик майдон] Бирор чекли (чегарали) юза, майдон. Ҳовли саҳни. Залнинг саҳни. — Ям-яшил саҳни билан осмон каби кенгdir бу боғ, Ерга кўк тушган каби юлдуз қатор минглаб чироғ. Ф. Фулом. Богнинг саҳинини Салим уч ярим таноб, Фазлиддин уч таноб мўлжаллади. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳовли саҳнида катта ҳовуз, атрофи мармар тошлар билан ишиланган. Ж. Шарипов, Хоразм.

САҲНА [а. صحنه — томоша кўрсатила-диган жой] 1 Томоша кўрсатиладиган жойда, театр, кинотеатр, концерт зали ва ш. к. томошоналарда спектакль, кино кўйила-диган баланд жой. Театр саҳнаси. Саҳна дарпардаси. — Коронгилик секин ёришиб, саҳнада ҳарир кийимларга ўралган раққоса Малак хоним пайдо бўлди. Мирмуҳсин, Йў-қолган жавоҳир. Андижон театри саҳнасида Лутфихоним Саримсоқова ижро этган ролни биринчи бор кўрганим ҳамон эсимда. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

2 Умуман, театр хизмати, театрдаги фаолият. Умрини саҳнага бағишиламоқ. — Унинг ёши элликдан ошиб, дам олиш пайти яқинлашса ҳам, шу болаларни боқиши, тарбиялаш учун, уларнинг келажаги учун яна саҳнага қайтди. Газетадан.

3 кўчма Бадиий асардаги айрим қисм-воеа, эпизод. Учрашув саҳнаси. — Хўш, тўй саҳнасини яна бир марта тақрорлаймиз, — деди кўзойнакли режиссёр. Газетадан.

САҲНАБОП Саҳна учун мос, саҳналаштирилиши осон асар. Саҳнабоп асар.

САҲНАВИЙ Саҳнага, саҳнадаги фаолиятга оид; саҳна учун мос. Романинг саҳнавий талқини.

САҲНАДОШ Бир саҳнада, театрда бирга ишлаган ёки ишловчи, бир саҳна асарида роль ижро этувчи (бир-бирига нисбатан). Қаламдош, саҳнадош биродарлар бундан бўён ҳам ижодий алоқаларни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш режаларини тузиб олишиди. Газетадан. Узоқча бормай, ўз устозларим, тенгқур ҳамкаслар, саҳнадош дўстларимнинг босиб ўтган ўли, фаолияти бунга ёрқин мисол бўла олади. Газетадан.

САҲНАЛАШТИРМОҚ 1 Бадиий асарни саҳнага қўйиш учун мослаб қайта ишламоқ. Романини саҳналаштирмоқ. — Бир йигилишида Хуршид ўзининг бир пардали пъесасини ўқиди. Тўгарак қатнашчилари пъесани саҳналаштириши ташкил қилишиди. Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

2 Саҳнага қўймоқ, постановка қилмоқ. Янги спектаклни саҳналаштирмоқ. — Биринчи йили А. Қаҳҳорнинг «Оғриқ тишлар» драмасидан, келгуси йили С. Аҳмаднинг «Келинлар қўзғолони» комедиясидан кўринишлар саҳналаштиридим. Газетадан.

САҲОБА [а. صحابه — Муҳаммад пайғамбар сафдошлари] Муҳаммад пайғамбарнинг

сафдошлари ва яқин ёрдамчилари; кейинчалик уни бир марта бўлса ҳам кўрган кишилар. *У [Анвар қори].. авлиёларнинг турбати, саҳобаларнинг фақириги ҳақида турли оятлар, ривоятлар келтириди.* Ойбек, Улуг йўл. *Саҳобаларнинг ислом тарихидаги алоҳида аҳамияти шундаки, Муҳаммад (сав) вафот этганидан сўнг, унинг таълимотини ҳаммалиари бир бўлиб сақладилар.* «ЎЗМЭ».

САҲРО [а. صحراء – чўл, дашт, биёбон] 1 Ўсимлиги жуда кам, сувсиз бепоён дашт, биёбон; чўл. *Саҳрои Кабир. Бийдек саҳро.* ■ Тропиклардан унча узоқда бўлмаган ва ёнгигарчилик жуда кам бўладиган жойларда саҳролар пайдо бўлади. «География». Кечга яқин улар яйлов тугаб, саҳро бошланадиган ерга етиб келдилар, сарғиш барҳанлар, чироили гуллаган саксовул буталари кўринди. А. Мухтор, Чинор.

2 кўчма Арктика ва Антарктидадаги қор ва муз қоплаган ерлар.

САҲРОЙИ [а. صحراء – саҳрого тегишли, саҳрода бўладиган] Саҳрода яшайдиган. *Саҳрои ҳалқнинг қишиловларига от қўйиб, минглаб қўйларни ўлжас ҳайдашни севади.* Ойбек, Навоий. -Саҳрои мўғул ашъор тинглашдан қочди! – деди кулиб Султонмурод. Ойбек, Навоий.

САҲХОФ [а. صحاف – газета сотовчи; муқовачи, муқова ясовчи] 1 Китобларни муқоваловчи уста; муқовасоз. *[Илгари] Бадиён безакли қўлёзма китобларни яратишда нақош ва саҳҳоф сингари бир қанча мутахассислар иштирок этган.* «Фан ва турмуш».

2 эск. Китоб сотовчи, китобфуруш. *Саҳҳофлар катта пул тўйлаб, устоз шоирларнинг девонларини унга [Абдусамада] кўчиртишар ва фойдасига сотар эдилар.* М. Осим, Сеҳрли сўз. *Бобур саҳҳофларни чақириб, бу китобнинг энг баланд нархи қанча бўлишини сўради.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Саҳҳоф бозор тар. Саҳҳофлар китоб савдоси билан шуғулланадиган бозор. *Ҳусайн шу бугун эрталаб саҳҳоф бозорини айланаб чиқиб, китоб ушлаб турган бир кампирга кўзи тушиб қолган эди.* М. Осим, Карвон йўларида.

САҲҲОФЛИК 1 Қоғозни саҳҳифалаш ва китобни муқовалаш касби. *Кейинроқ тўпланган маълумотимга кўра, мулла Назрullo ёшлигига саҳҳофлик қилар экан.* С. Айний, Эсдаликлар.

2 Бозорда саҳҳофлар ёки уларнинг дўйконлари ўрнашган жой, саҳҳофлар растаси. *Наққош бундай китобларни Раъононинг сўргони, ялинишига қараб, саҳҳофликдан топиб келтириш, ўқитиб, ўзи ҳам эшишини севар эди.* Ойбек, Улуг йўл.

СВАРКА [р. сварить – «уламоқ, пайвандламоқ» фл. дан ясалган от] с.т. айн. пайванд 2.

СВАРКАЧИ с.т. айн. пайвандчи

СВЕТОФОР [р. свет – нур, ёруғлик + юн. phoros – элтувчи] Пиёдалар ва транспорт воситаларининг кўчада, йўлда ва темир йўлдан ўтиш жойларидаги ҳаракатини ҳамда темир йўл транспорти қатновини тартибга солишида ишлатиладиган ва ёруғлик сигнали (асосан 3 рангда) берадиган электр қурилма. *Автоматик светофор.* ■ Узоқдан светофорнинг яшил чироғи кўринди. Ў. Ҳошимов, Пўлат чавандоз.

СВЕЧА [р. свет – «ёруғлик, нур; чироқ» с. дан ясалган от] 1 тех. Ички ёнишли двигателларнинг электр учқун чиқариб, ёнилғи аралашмасини ёндириб берувчи қисми. -Свечалардан учқун чиқяптими? – деди Раҳимжон. -Бўлмаса, руҳкани айлантиринг-чи, кўрайлик. О. Ёқубов, Баҳор кунларидан бирида.

2 физ. Ёруғлик кучининг ўлчов бирлиги.

СВЕЧАЛИ 1 тех. Свечаси бўлган, свеча ўрнатилган.

2 физ. Ёруғлик кучи қанчадир свечага тенг бўлган. *Юз свечали электр лампа.*

СВИТЕР [ингл. sweater < sweat – терламоқ, тер чиқармоқ] Жун ипдан тўқилган, тумгасиз калта иссиқ кийим. Эшикда *Санам кўринди.* Устида кўкиши свитер. Ш. Холмизраев, Тўлқинлар. *Рустам қизнинг хаёлида жонланди.* «Бугун ҳам у свитер кийиб юрган бўлса керак», деб ўйлади у. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СВОДКА [р. свести – «тўплаб хулоса чиқармоқ, бирор шаклга келтирмоқ» фл. дан ясалган от] эск. Бирор ишнинг бориши, режанинг бажарилиши ва ш. к. ҳақидаги кўрсаткичлар маълум тартибда жойлаштирилган ёзма маълумот. *Пахта теримининг бориши ҳақидаги сводка.* ■ *Фалла фронтидан олинган сводкага бир назар ташланг-а, республикамиз олган мажбуриятини бажараӣ деб қолди.* Газетадан.

СЕАНС [фр. seance < seoir – мувофиқ бўлмоқ, ярашмоқ; ўринли бўлмоқ] 1 Кино ва б. томошаларнинг ҳар сафар бир марта кўрсатилиши. *Шу ҷоқ сеансга қўнгироқ бўлди-ю, томошабинлар бирин-кетин залга кетишиди.* Газетадан.

3 Такрорланадиган бирор ишнинг ҳар сафарги бажарилиши. *Гипноз сеанси.*

СЕБАРГА [ф. سبرگ – уч баргли] бот. Дуккакдошларга мансуб, сув бўйида, ўт-лоқларда ўсадиган, барги уч бўлакли, бедасимон бир ёки кўп йиллик ўт; ем-хашак экини. *Келинчак оёқларини ариқча лабидаги себарга устига узатиб, юзини ҳўллади.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

СЕБОРЕЯ [лот. sebum – ёғ + юн. rheo – оқмоқ] Ёғ безлари функциясининг бузилиши натижасида келиб чиқадиган, кўпинча балогатга етаётган ўсмирларда учрайдиган тери касаллиги. *Себорея, асосан, юз, бош, кўкракнинг юқори қисми ва елкада, яъни ёғ безлари кўп жойлашган ерларда учрайди.* «ЎзМЭ».

СЕВАЛАМОҚ Майдалаб, томчилаб ёғмоқ; шиваламоқ (ёмғир ҳақида). *Икки кундан бери гоҳ севалаб, гоҳ шиддат билан ёғаётган ёмғир ҳамма ёқни ивтишиб юборди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Ташқарида севалаб ўтган майин ёмғир ҳам тинди.* Н. Аминов, Қаҳқча.

СЕВГИ 1 Қарама-қарши жинсдаги одамларнинг (эр ва хотин, йигит ва қизнинг) бир-бирига нисбатан чуқур интим, чин қалдан ва фидокорона илиқ муносабат туйғуси; ишқ, муҳаббат. *Севги пулга сочилмас, кўнгил пулга топилмас.* Мақол. — *Муҳаббат унинг [Гулнорнинг] юрагини ҳар кун яна чуқурроқ эгаллаб, дардини кучайтиргач, севгининг чин маъносини тушуна бошлиганди.* Ойбек, Танланган асрлар. *Севги одамнинг юрагига тиниқлик, нур, кўнглига эзгу орзулар солади дейишади.* С. Аҳмад, Суд. *Севгини тортиб бўларми Тошу тарозу билан.. Э. Воҳидов, Муҳаббат.*

2 Бирор яқин кимса ёки нарсага нисбатан меҳр-садоқат, меҳр-муҳаббат туйғуси. *Вақтим чоғ этган – Ватан севгиси! Кўксим тоғ этган – Ватан севгиси!* Ё. Мирзо.

СЕВГИЛИ 1 Кишининг кўнгил кўйтан дилдори; ёр, маъшуқ(а), маҳбуб(а). *[Темиржон] Қандай бўлмасин, севгилисининг қўнгироқдай товушини эшишши дардида из-*

тироб чекар, юраги дам-бадам ҳаприқиб турарди. Ж. Абдуллахонов, Орият. *Севгилим, сени деб куйдим қанчалар, Севгилим, юракда дардим лиммо-лим.* «Ёшлиқ».

2 сфт. Севикли, севимли, яхши кўрган. *Севгил ёр.* — *Ҳаёт, қулоқлари ёнида севгили оҳангি бирдан янграб кетгандан, шодлик ҳаяжони билан талпинди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СЕВГУВЧИ айн. севувчи. Икки севгувчи қалбнинг орзулари, ўйлари, қарашлари ҳар масалада ғоят мос келар.. эди. Ойбек, Танланган асрлар.

СЕВИКЛИ 1 айн. севгили 1. *Шу келишган, хушбичим, башанг кийинган йигит, назарида, худди севикли Холдорбекка ўҳшаб кетди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Энг қадрли, севимли. *Севикли ўртоқ. Севикли ўқитувчи.* — *Севикли устознинг кутимагандаги бўйруғи Зулфиқорнинг ҳафсаласини пир қилди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕВИМЛИ 1 айн. севгили 1. Акрамхон шу севимли қизнинг севиклиси бўлиши истар, аммо бундай баҳтга эриши осон эмаслигини биларди. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. *У[Зебо] севиб, севимли бўлганидан мамнун эди, баҳтиёр эди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Ёқтирадиган, яхши кўрадиган, суюкли. Севимли касб. *Севимли мусиқа.* — *Анвар ҳар ким учун севимли ва хушмуомаласи барчага баравар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Чой миллионлаб кишиларнинг севимли ичимлигидир.* Газетадан.

СЕВИМСИЗ Киши яхши кўрмайдиган, севмайдиган. *Офтоб ойим учун гўё.. Кумуш энди эрига севимсиз, ишдан чиққан ва бурчакка тиқилган увададек бўлиб кўрина бошлигаган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЕВИНАРЛИ Севинса арзидиган, кувонарли. *Севинарли натижга.*

СЕВИНМОҚ Ҳурсанд бўлмоқ, шод бўлмоқ, кувонмоқ. *Ич-ичидан севинмоқ.* — *Гулнор, кутимагандан кетмон олиб кетиш баҳонаси билан келган Йўлчини кўриб, нихоятда севинди.* Ойбек, Танланган асрлар. *Бойвачча, Ҳамдам Йўлдошевни товушидан таниб, севиниб кетди.* С. Юнусов, Кутимаган хазина. *Ишининг енгил кўчишини билib севинган она Отабекнинг бу шартига дарров кўна қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўзида йўқ севинмоқ Нихоятда, жуда ҳам ҳурсанд бўлмоқ. *Анвар капалак ва олтин-*

кўнгизларни гулзорда учирив юборар, агар улар гулларга қўниб қолсалар, ўзиди йўқ севинар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

СЕВИНЧ Хурсандлик ҳис-туйғуси; шодлик, қувонч. *Юрагида севинчи тўла, чопади қиз, қуш каби енгил. Т. Тўла. -Эҳ, маза! Маза!* – Попук севинчидан қуёндай диконг-диконг сакради. Ҳ. Назир, Ёнор дарё.

СЕВИНЧИ Хушхабар учун бериладиган инъом, совға; суюнчи. Ўзбек ойим ўрта эшикка бориб етмаган ҳам эди, нариги ёқдан қўшининг боласи югуриб кириб қолди: – Севинчи беринг, бек буви, кенноним келдил! А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ишим яхши, ким келса, хотининг Ҳасан-Ҳусан туғди, деб севинчи олавераман энди.* С. Аҳмад, Таржимаи ҳол.

СЕВИНЧЛИ Кишини хурсанд қила-диган, шод этадиган; қувончли. *Севинчи хабар. Севинчли кун.*

СЕВИШМОҚ 1 Севмоқ фл. бирг. н. Группадаги талабалар Абдухалини соғдилиги, меҳнатсеварлиги учун севишарди. Ӯ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Бир-бирини севмоқ. Омон билан Ойчинор севишиб қолди, икковини унашириб қўшишиди. «Ойсулув».

СЕВМОҚ 1 Ишқ-муҳаббат туйғуси билан муносабатда бўлмоқ; кўнгил қўймоқ, яхши кўрмоқ. *Жонгинам, мен сенга кўрсатай вафо, Гуллаган баҳорим, сени севаман.* Ӯ. Исмоилов, Сайланма. *Шу тондагина у [Алимардон] Муқаддамни севганини, қаттиқ севганини тушунди.* Ӯ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Мехр-муҳаббат, садоқат кўрсатмоқ; ғамхўрлик қилмоқ. *Ватанини севмоқ. Онани севмоқ.* – Она ўз ўғлини севади фақат.. Ҳ. Олимжон. *Отам бўймасангиз ҳам, мени отам муҳаббати билан севган содиқ ва меҳрибон бир кишишмиз, яъни маънавий отам.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Ёқтироқ, яхши кўрмоқ. *Мусиқани севмоқ.* Гулни севган тиканни ҳам севади. – Нури кийинишини, безакни севар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖИНИ СЕВМАСЛИК Ёқтироқаслик, таъбига, дидига тўғри келмаслик; ёмон кўрмоқ. *Мингбоси, Содиқ аминини жини севмагани учунни, у бу ерда йўқ.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СЕГМЕНТ [лот. segmentum – бўлак, лахтак; кесма < секо – кесаман] 1 мат. Доира-нинг ёй ва ватар билан чегаралган қис-

ми; шарнинг кесувчи текислик билан ажратилган қисми.

2 анат. Кўп бўғинли жониворлар танасидаги ҳар бир бўғин ёки умуртқа поғонасининг ҳар бир қисми.

СЕГОҲ [ф. سەگەس – уч ўринли, уч пардали] (С – катта) мус. 1 Ӯн икки мақом тизимидағи маълум шўъба номи (қ. шашмақом).

2 Шашмақом ва Хоразм мақомлари таркибида бешинчи мақом номи. *Сегоҳнинг 2-гуруҳ шўъбаси «Мўғулча сегоҳ» деб номланиб, Талқинча, Қашқарча, Соқийнома ва Уфар қисмларини ўз ичига олган.* «ЎзМЭ».

СЕДАНА [ф. سەدانى – уч донали, уч уруғли] бот. Бир йиллик ўтсимон зиравор ўсимлик ва унинг нон бетига сепиладиган хушбўй уруғи. – Ахир седана сепилган, сўлқилаб турган бундақанги нонни ҳеч қаердан тополмайсиз! – деди Жамолиддин. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СЕДАНАЛИ Седана сепилган. *У седанали нонни яхши кўришимни билиб.. йўл-йўлакай бозорга кириб, уч-тўртта ёпилган седанали нон олиб келарди.* Мирмуҳсин, Умид.

СЕДИ Гана Республикасининг пул бирлиги.

СЕЗГИ 1 Нарса ва ҳодисалардаги айрим хоссаларнинг миядаги инъикоси. *Кўриш сезгиси.* Эшиши сезгиси. Сезги аъзолари. – Сезги дунёни билишининг биринчи босқичи ва таркибий қисмидир. «ЎзМЭ». Сен чал бугун ялни ҳаёт кўйини, Бутун сезги, ҳиссум билан тинглайман. Файратий. Қалтиарсан ажисб сезгидан.. Р. Парфи.

2 Ақд-идрок билан ҳис этилган, фаҳмланган, пайқалган ички туйғу; фаҳм-фаросат; инстинкт. *Қандайдир узук-юлуқ фикрлар, кўнгилни ғаш қиласидиган сезгилар уни чулагаб олди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *У она-ларга хос ички бир сезги билан шунча чақалоқ орасидан ўғлининг овозини – баланд ўигисини дарров ажратиб оларди.* Ӯ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Элмуроднинг кўнглида энди чолга нисбатан бўлган ҳалиги нафрат ўчиб, унинг ўрнига аянчга ўхшаш бир сезги пайдо бўлди. П. Турсун, Ўқитувчи.

СЕЗГИР 1 Сезиши қобилияти кучли, ташқи таъсирни тез сезадиган. Сезгир қиз.

– У [Тожибой] энди тулкидек айёр, бўридек сезгир бўлиб қолган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Ибодов юмшоқ супурги бўлса-да,*

табшатан сезгир, зийрак одам эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Тез фаҳмлаб оладиган; зийрак, ҳушёр; фаҳм-фаросатли. *Бошлиқнинг хушмуомала, маданиятли бўлгани яхши-ю, қани энди у яна сезгирроқ, ғамхўрроқ ҳам бўлса.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Санъаткорнинг ички дунёси, мураккаб ижодий шахсияти алоҳида сезгир бўлади, ҳайётни тушуниши билан ўтиклишаш гандир.* Газетадан.

3 Энг кичик ўзгаришларни ҳам қайд этадиган. *Сезгир тарози.* ■ Чуқур қудукларга ва ер юзига ўрнатилган сезгир асбоблар қаттиқ ер пўстлогида микроскопик дарзлар ҳосил бўладиган пайтни пайқайди. Газетадан. *Адабиётни ҳақли равишда энг сезгир барометрга қиёс этишади.* «ЎТА».

СЕЗГИРЛИК 1 Ташки таъсирга нисбатан сезгир бўлишлик. *Рецепторларнинг сезгирлиги. Қулоқнинг сезгирлиги.*

2 Ҳушёрлик, зийраклик; фаҳм-фаросат. Гавҳар бланкаларни тўлдиаркан, Талъатнинг зидан қараб қўяётганини қизларга хос сезгирлик билан ҳис этарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СЕЗГИСИЗ Сезиши қобилиятини йўкотган; ҳиссиз, туйғусиз. *Бармоқларим сезгисиз бўлиб қолибди.* Сезгисиз қилиб қўймоқ.

СЕЗИЛАРЛИ 1 Сезилиши, ҳис этилиши мумкин бўлган, фарқи анчагина катта, кучли. *Кўёш ботганига анчагина бўлган. Қоронғилик қуюқлашган сари.. ҳаво сезилярли даражада совиб борарди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Кўзга кўринарли; арзирли, айтарли. *Унинг иш фаолиятида сезилярли ўзгариш бўлмади.* Сезилярли натижалар қўлга киритилди.

СЕЗИЛАР-СЕЗИЛМАС Билинар-билинмас, унча сезилямайдиган; пайқаш қийин бўлган, *Ниҳоят, сultonнинг кўкимтирсағиши юзига сезиляр-сезилямас қизиллик юргорди.* О. Ёкубов, Кўхна дунё. *Ишлаб турган юракнинг жонли ҳужайраларидағи сезиляр-сезилямас ўзгаришларни ўрганиши қийин.* Газетадан.

СЕЗИЛМАС Унчалик сезилямайдиган, билинмайдиган; яширин. Сезилямас истехзо.

СЕЗИЛМОҚ 1 Сезмоқ фл. мажҳ. н. Зилзила юқори қаватларда кучлироқ сезилади. ■ Кумда кетаётган кишига нинанинг оғирлиги ҳам сезилади. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Акс этмоқ, кўринмоқ, билинмоқ, намоён бўлмоқ. Ҳаёт ўчоқ ёнидаги шоҳларни гоҳ оёғи билан босиб, гоҳ тиззасига уриб синдиради, унинг шошиқин ҳаракатларидан ҳаяжонланаётгани сезилиб турарди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Бобурнинг Самарқандга яна юриш қилиши қатъий экани унинг гап оҳангидан сезилди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Туюлмоқ, ўхшамоқ. *Содиқнинг жавоби унинг устидаги юкни тагин ҳам оғирлаштиргандек сезилиб, у бошини қўйига энгаштириди ва чувак соқолини тузатиб, фикрда қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЕЗИШ 1 Сезмоқ фл. ҳар. н. *Оғриқни сезиши. Масъулиятни сезиши.*

2 Сезги, сезув. Сезиши қобилияти. Сезиши аъзолари.

СЕЗМОҚ 1 Сезги аъзолари орқали ҳис этмоқ; ташки таъсирни туймоқ. *Совуқни сезмоқ. Ҳидни сезмоқ.* ■ *Мансурнинг илиқ қўллари пешонасини, сочини силаётганини сезиб, кафти билан юзини тўёди-ю, унсиз ўйглаб юборди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *[Гавҳарнинг] Юраги гуттлаб ураг, шамолдан қулоқлари шангиллар, тиззасининг кўзи муздай ерга тегиб турганини сал-пал сезарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Ақл-идрок билан фаҳмламоқ; кузатиш, тажриба орқали ҳис этмоқ. *Кейинги вақтларда эрининг нимадандир қаттиқ изтироб чекаётганини Розия сезиб юрибди.* С. Сиёев, Аваз. *Азиза курсдош қизларнинг гаши келаётганини сезган сайнин ўзини голиб ҳисоблаб, роҳатланар..* эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Олдиндан ҳис этмоқ, пайқамоқ, фаҳмламоқ. *Совлиқ қандайдир бир ёмонлик юз берини сезгандек безовта маърар, икки оёғини тинмай силкитаётган қўзи томон интиларди.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Бу воқеадан хабар топган Султон Али мирзо ўлим ҳавфи ўзига ҳам яқинлашиб келаётганини сезди-ю, қандай қилиб бўлса ҳам қочиб қутулишининг пайига тушди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

4 Шундай деб ҳисобламоқ, шундай деб билмоқ; туюлмоқ. *Лекин Яраш полвон ўз ўйида ўзини мусоғирдек сеза бошлади.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Фотима бирдан қалтираб, кучсиз, дармонсиз бўлиб қолгандек сезди ўзини.* Т. Ашуроев, Оқ от.

СЕЗОН [фр. saison < лат. satio, sationis – экиш, экиш мавсуми] эск. айн. **мавсум**. Кузги сезон.

СЕЗОНЛИ айн. мавсумий.

СЕЗУВЧАН айн. сезгир. Юрак нозик, сезувчан бўлади. М. Жўра, Изтироб.

СЕЗУВЧАНЛИК Тирик организмнинг ташқи ва ички муҳит таъсирини қабул қилиш хусусияти. Нере системаси қанчалик қўзғалувчан бўлса, сезувчанлик шунчалик юқори бўлади ва аксинча. «ЎзМЭ».

СЕЙСМИК 1 Ер қобигидаги тебранишларга, зилзилага оид, шу ҳодисалар билан боғлиқ бўлган. Сейсмик тўлқинлар.

2 Зилзила кўп бўлиб турадиган. Сейсмик ўлка. Сейсмик зона.

3 Ер қимирлашини (зилзила зоналарини) ўрганишга оид; ер қимирлашини махсус асбоблар ёрдамида қайд этиб турадиган. Сейсмик хариталар. — Сейсмик ва микросейсмик районлаштириш хариталари асосида антисейсмик ишларнинг миқёси ва хусусияти аниқланади. «Фан ва турмуш».

СЕЙСМО- [юн. seismos – ер қимирлаши] Байнамилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилиб келган сўзнинг ер қимирлаши ва Ер қобигидаги турли силкинишларга алоқадорлигини кўрсатади (мас., сейсмограф, сейсмотектоника).

СЕЙСМОБАРДОШ [сейсмо.. + бардош] сфт. Зилзила, сейсмик кучлар таъсирига бардош берувчи. Сейсмобардош қурилиш.

СЕЙСМОГРАММА [сейсмо.. + юн. gramma – ҳарф, ёзув] Ер қимирлаши ёки портлаш натижасида вужудга келадиган ер тебранишлари ёки силкинишларнинг сейсмограф ёрдамида қайд этилган ёзуви, чизмаси.

СЕЙСМОГРАФ [сейсмо.. + юн. grapho – ёзаман] Ер қобигидаги механик тебранишларни, сейсмик сигналларни автоматик равишда қайд қилувчи, ёзib борувчи асбоб. Ҳар хил турдаги ҳамма сейсмографлар ҳар кундаги ишларини қилиб, ошиқмай-тошиқмай ишламоқда эди. И. Раҳим, Тинимиз сшаҳар.

СЕЙСМОЛОГ Сейсмология мутахассиси, зилзилашунос. Сейсмолог олимлар зилзила марказига сезгир асбобларни ўрнатиб қўйшиди. Газетадан. Бобур мирзо Қандаҳор тоғларининг хусусиятларини худди сейсмологдай жуда келтириб таърифлайди. Газетадан.

СЕЙСМОЛОГИК Сейсмологияга оид. Сейсмологик харита. Сейсмологик тадқиқотлар.

СЕЙСМОЛОГИЯ [сейсмо.. + юн. logos – фан, таълимот] Геофизиканинг ер қимирлашини, зилзилаларни ва улар билан боғлиқ ҳодисаларни ўрганадиган бўлими; зилзилашунослик. Японияда зилзила кўп бўлади. Шу сабабли зилзилани ўрганувчи фан – сейсмология ниҳоятда ривожланган. Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда. Сейсмология физика ва геология фанлари билан узвий боғлиқ. «ЎзМЭ».

СЕЙСМОМЕТРИЯ [сейсмо.. + юн. met-geo – ўлчайман] Сейсмологиянинг сейсмик асбобларни ҳамда Ер қобигидаги тебранишларни қайд этиш усуулларини ишлаб чиқувчи соҳаси.

СЕЙСМОТЕКТОНИКА [сейсмо.. + текtonika] Зилзиланинг вужудга келишидаги геологик шароитларни ўрганувчи мустақил фан соҳаси. Сейсмотектоника 20-асрда вужудга келган. «ЎзМЭ».

СЕЙФ [ингл. safe – ҳавфсиз, ишончли] Пул, ҳужжат, қимматбаҳо металлар ва б. қимматбаҳо нарсалар сақланадиган мустаҳкам, ёнмайдиган шкаф, кути; пўлат сандиқ. Почта бошлиғи пўлат сейфни қулфлаб, энди сурғучламоқчи бўлиб турганда, ҳаллослаб кириб келган чонни кўриб, ишини тұхтатди. Ҳ. Ғулом, Замин юлдузлари. Мухтор Алиев синчковлик билан у ёқ-бу ёққа кўз юргуртириб чиқиб, сейфни қулфлади. М. Хайруллаев, Ҳикоялар.

СЕКАНС [лат. secans – кесувчи, кесиб ўтывчи] мат. Тўғри бурчакли учбурчакда гипотенузанинг ўтқир бурчакка ёпишган катетта нисбатидан иборат тригонометрик функция.

СЕКАТОР [лат. secare – кесмоқ, қиркмоқ] боғ. Боғдорчиликда унча йўғон бўлмаган шох ва новдаларни, янги кўчатларнинг ортиқча қисмларини кесиб тўғрилайдиган асбоб тоққайчи.

СЕКИН рвш. 1 Оҳиста ҳаракат билан, аста, ошиқмасдан, шошилмасдан. Секин юрмок. Эшик секин очилди. Дарё секин оқарди.

— Равно секин бошини кўтариб кулумсиди ва юзини четга ўғирди. А. Қодирий, Мехроб.ин чаён. Қамалган тутун жуда секин тарқалмоқда эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Билинар-билинмас, сезилар-сезилмас. Шеригим мени секин туртиб имлади. Ка-

булхонага чиқдик. А. Қаҳхор, Бек. [Фотиманинг] Ўғланинг сочларига теккан бармоқлари секин қўмилради-ю, силашга ҳам журъат этолмай, тўхтаб қолди. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. Атрофда тобора одам кўпайиб борар, бирор унга узоқдан таъзим қилар, бирор қуюққина кўришар, нотаниш кишилар секин калла силкиб қўярди. С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Эҳтиёткорлик билан, аста-аста; озор бермай, авайлаб. Яранинг латтасини секин кўчирмоқ. Зирапчани секин олиб ташламоқ.

■ Талъат ниёлани секингина стол бурчаги-га қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Вазминлик билан, ҳовлиқмасдан, оҳиста. Секин тушунтироқ. ■ Агар мен бир бойининг ўғли бўлсан, Нури мени севса, ота-онасига айтмаганда ҳам, атрофда-гиларга секин билдирган бўлар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

5 Паст товуш билан; эшитилар-эши-тилмас. -Секин! Секин гапир! -Ҳакимбойвачча лабини тишлади, - хотинлар эшишса, гап-сўз чувалади. Ойбек, Танланган асарлар. Алимардон секин уф тортиб қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

6 Оз-оздан, асталик билан; кам-камдан. Иложисиз қолган дехқон баҳони секин ка-майтириб, етти сўмга тушди. Ойбек, Танланган асарлар.

СЕКИН-АСТА айн. **аста-секин**. Секин-аста юрмоқ. ■ Кўёш секин-аста кўтарилиб, қалин шохлар орасидан мўралай бошлади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Қотмадан келган ҳаракатчан бу ўйгитнинг номи секин-аста одамларнинг тилига туша бошлади. Газетадан.

СЕКИНЛАМОҚ Тезлигини, суръатини пасайтироқ. Поезд секинлаб, гоҳ тўхтаб, гоҳ жадаллаб, қор боссан бепоён саҳроран борар эди. А. Қаҳхор, Олтин юлдуз. Шоффер секинлади-ю, тўхтамади. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

СЕКИНЛАТМОҚ 1 Секинламоқ фл. орт. н. Поездни секинлатмоқ. Юришини секинлатмоқ. ■ Саман лўқиллаб бориб, қадамини секинлатди. М. Мансуров, Ёмби.

2 с.т. Пасайтироқ, пастроқ тушироқмоқ (овоз, товуш ҳақида). -Бу жиҳати сизга кўпғанимат, - деди маҳдум ва товушини секинлатди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Ди-ректор онанинг руҳий ҳолатини сездими,

дарҳол унга жой кўрсатиб, радиоприёмникни секинлатди. Газетадан.

СЕКИНЛАШМОҚ 1 Пасаймоқ, сустлашмоқ; сусаймоқ (тезлик, суръат ҳақида). Поезд секинлашиди. Иш суръати секинлашиди. ■ Хирмонга яқинлашганда, Гавҳарнинг қадамлари секинлаша бошлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Авазнинг қадами бир секинлашиди, бир тезлашиди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Пасаймоқ, пастроқ тушмоқ (овоз, товуш ҳақида). Мусиқа овози секинлашиди. Газетадан.

СЕКИНЛИК 1 Сустлик, ошиқмаслик; сезилар-сезилмаслик. Ҳаракатнинг секинлиги. Суръатнинг секинлиги. Товушнинг секинлиги. ■ Афсуски, бу иш жуда секинлик билан амалга ошириялти. Газетадан.

2 Вазминлик; оғирлик. Секинлик билан тушунтироқ. ■ Увишган қалбимни секинлик билан Эзар эди бўм-бўш бу шаҳар. А. Орипов.

СЕКИН-СЕКИН рвш. 1 айн. **аста-секин**. Секин-секин юрмоқ. Секин-секин гапирмоқ. Секин-секин кўтарилимоқ. ■ Субҳ азони айтилиб, секин-секин тонг ёриб борди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Тадрижий равишда, даража-бадаража, поғонама-поғона; оз-оздан. Секин-секин унумтоқ. ■ Она ўлимига чидаи олмаган каби кўринган Нури секин-секин тақдирга.. тан берган эди. Газетадан.

СЕКРЕТ [лат. secretus – ажратилган, ажратиб чиқарилган] бил. Одам ва ҳайвон организмидаги без ҳужайралари ишлаб чиқарадиган ва ажратадиган модда; ажралма (тупук, шиллиқ, гормон ва ш.к.). Организмнинг нормал ҳаёти учун секретлар муҳим аҳамиятга эга. «ЎзМЭ».

СЕКРЕТАРИАТ [фр. secretariat < лат. secretarius – ишончли шахс] қ. **котибият** 1. Боши бошкарма секретариати.

2 қ. **котибият** 2. Мажлис секретариати.

СЕКРЕТАРЛИК қ. **котиблиқ**. Секретарлик лавозими.

СЕКРЕТАРЬ [лат. secretarius – ишончли шахс] 1 қ. **котиб** 2-4. Идора секретари. ■ Нега хўп дедингиз, секретарингиз касалхонада, докладни сизга ким ёзib беради? А. Қаҳхор, Оғриқ тишлар.

СЕКРЕЦИЯ [лат. secretio – ажратиш] бил. Одам ва ҳайвонлар организмидаги без-

лардан секретларнинг ҳосил бўлиш ва ажралиб чиқиши жараёни. **Ички секреция. Ташқи секреция.** — Секреция — ҳужайра ичидагининг қилинган маҳсулотнинг аста-секини етилиб, кетма-кет бир органонддан бошқасига ўтказилиб турадиган изчил жараёни. «ЎзМЭ».

СЕКС [лат. *sexus* — жинс] Жинсий майлар билан боғлиқ кечинмалар, хатти-ҳаракатлар мажмуси.

СЕКСОЛОГИЯ [секс + юн. *logos* — фан, таълимот] Инсоннинг жинсий ҳаёти физиологиясини ўрганадиган фан. Сексология муаммолари билан турли соҳа мутахассислари.. шуғулланадилар. «ЎзМЭ».

СЕКСОПАТОЛОГИЯ [секс + патология] Тиббиётнинг жинсий ҳаёт ва хатти-ҳаракатларнинг бузилишидан келиб чиқадиган касалликларни ўрганиш ва даволаш билан шуғулланувчи соҳаси.

СЕКСТИЛЛИОН, секстильон [фр. *sextillion*] Бир сони ва йигирма битта нул билан ифодаланган сон, миқдор.

СЕКТА [лат. *secta* — таълимот, оқим, мактаб] **1** дин. Мазҳаб, маслак; асосий, ҳукмрон диний йўналишдан ажралиб чиққан гуруҳ. Секталар одатда мавжуд диний йўналишларга қарши мухолиф ҳаракат сифатида вужудга келган. «Фалсафа қомусий луғати».

2 кўчма Ўз манфаатлари, фикрлари билан чекланиб қолган, кўпчиликдан ажралган кишиларнинг тор гуруҳи.

СЕКТАНТ [р] **1** дин. Бирор диний мазҳабга (сектага) мансуб киши.

2 кўчма Секта тарафдори ёки қатнашчиси (қ. секта 2).

СЕКТОР [лат. *sector* — қиркувчи, қирқиб ажратувчи] **1** мат. Доиранинг ёй ва икки радиус билан чекланган қисми ва шу шаклдаги нарса. Сектор юзини ўлчамоқ. Доира сектори.

2 эск. Яхлит бир худуднинг маълум радиус ва чегаралар билан чекланган қисми, алоҳида ажратилган худуд. Мудофаа сектори. Чилонзорнинг еттинчи сектори. — Шаҳар беш секторга бўлинган. Газетадан.

3 Баъзи идора ва муассасаларнинг муайян фаолиятга ихтисослашган бўлими. Кадрлар сектори. Лугатшунослик сектори. — Тозалик сектори ёткозонанинг ичи ва ташқарисидаги ишларга яхши раҳбарлик қилияпти. «Саодат».

4 Халқ ҳўжалигининг муайян иқтисодий ва ижтимоий белгилар билан ажралиб турдиган қисми, соҳаси. Ҳусусий сектор. Давлат сектори.

СЕКУНД [лат. *sekunda* (*divisio*) — иккинчи (бўлиниш)] **1** айн. сония. Бир неча секунд вақт. Секунд стрелкаси. — Зокир унинг бир секунд тўхтаганидан дафтарни таниганини сезиб, дув қизарди. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 мат. Бурчак градусининг уч минг олти юздан бир улушига тенг бурчак ўлчов бирлиги.

3 с.т. Жуда оз вақт; он, пайт. Очилнинг энг яқин мақсади анигини билиш, мавхумликдан қутулиш бўлгани учун дастлабки секундларда «зап билдим», деб ичида асабий кулиб қўйди. П. Қодиров, Уч илдиз.

СЕКУНДАНТ [лат. *sekundans, secundantis* — ёрдам, кўмак берувчи] **1** тар. Дуэль қатнашчиларидан ҳар бир рақибнинг дуэль шартлари ҳақида музокара олиб борувчи ва уларнинг бажарилишини кузатиб турувчи ишончли кишиси.

2 Бокс ва шахмат ўйинларида мусобака қатнашчисига воситачилик қилувчи, ўйин давомида, танаффус вақтларида хизмат кўрсатувчи шахс. Рингда секундант бўлиш.

СЕКУНДЛИ **1** с.т. Бир секунд (сония) давом этадиган; бир онли. Беш секундли сукунат.

2 с.т. Жуда оз давом этадиган, бир онли. Секундли иш.

3 мат. Секунд катталигидаги, секунд билан ўлчанадиган. 39 градус 25 секундли бурчак.

СЕКУНДОМЕР [секунд + р. мерить — ўлчамоқ] Жуда қисқа вақт оралигини секундлар билан ўлчайдиган соатсимон асбоб.

СЕКЦИЯ [лат. *sectio* — кесиш, қирқиши] **1** Баъзи идора, ташкилот, жамият ва ш. к. нинг алоҳида бўлими. Олий Мажлис Доимий комиссиясининг соғлиқни сақлаш секцияси. Спорт клубининг шахмат секцияси. — Билим даргоҳида волейбол, баскетбол, стол тениси, шахмат-шашка, эшқак эшиш секциялари ишлаб турибди. Газетадан.

2 эск. қ. шўъба. Конференциянинг имло ва нутқ маданияти секцияси. Терминология секцияси. — Кенгашда уч секция: ижтимоий-сиёсий терминология секцияси, лингвистик секция ва техника терминологияси секцияси ташкил этилди. «ЎТА».

3 Магазиннинг муайян турдаги товарлар сотишга ихтисослашган бўлими. *Тайёр кишилар секцияси*.

4 Машина, механизм, ускуна, асбоб кабиларнинг қувур, труба ва ш.к. тизимидағи бир қанча қисмлардан бири. *Бино секциялари. Трубопровод секцияси*.

5 Туаржой ёки саноат биноларининг тұглаланган алоҳида қисми. *Пошиша хола күз үнгіда Дороббекнинг файзсиз секцияси [квартираси] гавдаланиб кетди*. Д. Нурий, Осмон устуни.

СЕЛ [a. سیل – оқим; сой, анҳор, жилға] 1 Шиддатли, күчли ёғин; жала. *Томчи – сел бўлмас, Душман – эл бўлмас. Мақол. — Майди тугаб боряпти-ю, ҳалиям ҳар куни ёмғир, ҳар куни сел*. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Баҳорда қаттиқ сел ёғиб, дала бетини қатқалоқ қоплади*. Газетадан.

2 Тоғли ҳудудларда шиддатли ёмғирдан, жаладан ёки қор эришидан ҳосил бўладиган, аҳолига, ҳалқ ҳўжалигига катта зарар келтирадиган күчли лой-сув оқими. *Тұстадан келган сел оқими Толлимаржон бош корпусида қурилаётган котлованга урилиб, ишини тақта тұхтатиб қўйди*. Газетадан. *Сел ювіб кетган ёки ёзғынг қаттиқ еурдобрлари ялаған тақирип ерларнинг майдада тошлари оёқ остида ғижирларди*. С. Айний, Куллар.

3 Гўштнинг суви, қони. Сели билан қо-вурилган жигар. — Ҳа, мулла ака, қулинг ўргасин кабоб бор, ейсизми? Сели жизислаб турибди. Ойбек, Улуг йўл. Неча бор эътибор бергандирсиз, ҳар қандай гўшт тузланганда, сели чиқиб кетади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансик таомлари.

4 қўчма Қўёшнинг күчли ҳарорати; күёш нури оқими. *Қўёш селига мириқиб чўмилган ям-яшил дала барқ уради*. Ж. Абдуллахонов, Орият. *Осмон бегубор, тиник, офтоб сели гўдак кулгусидай ёқимтой эди*. О. Ёқубов, Кўхна дунё.

5 қўчма Сел томчилари каби шиддатли ва беҳисоб. *Милтиқлардан ўқ сели ёғдирлиб, «ура» садолари қум саҳросини ларзага келтириди*. Ж. Шарипов, Хоразм.

6 қўчма Бирон-бир воқеа-ҳодисанинг, жараённинг күчли, қўпайган ҳолати, оқими. *Ғам сели*. — Элмурод шундай ўйлар селида гарқ бўлиб, уйқуси қочди. Шуҳрат, Шинелли йиљлар. Ёши ўйгирма иккига қадам қўйганда, Берунийни ҳам ҳодисалар сели юмалатиб, ўзи

билан бирга жанубга олиб кетди. М. Осим, Жайхун устида булатлар.

Сел бўлмоқ 1) завқланиб ҳузур қилмоқ; яйрамоқ; эримоқ; секин бош чайқамоқ. *-Дутор чалганимда, [Сулаймон] сел бўлиб ўтиради, — деди Мехри опа*. А. Эшонов, Дутор; 2) дув-дув, жуда кўп оқмоқ. Зубайданинг онаси қизига ялиниб-ёлвориб, кўзларидан ёш сел бўлиб оқиб, ўкраб-ўкраб ишларди. К. Яшин, Ҳамза. **Сел қилмоқ** Ҳузур баҳш этмоқ, завқлантироқ, эритиб юбормоқ. Болтабой сұхбатнинг гули, қўшиқ айтса, одамни сел қиладиган, асқияда пайровдан чиқмайдиган ўигит эди. С. Аҳмад, Қадрдан далалар. *Кўйнинг навоси улфатларни сел қилди*. М. Ҳазраткулов, Журъат.

СЕЛАВА [a. + ф. سلاب – сел суви] 1 с. т. Селоб.

2 айн. сел 3. *Селаваси оқиб турган гўшт*.

3 с. т. Турли ичкиликлар (пиво, арок, конъяк ва ш.к.) аралашмаси; коктейль.

СЕЛГИМОҚ Суви, нами қочиб, бир қадар қуримоқ. *Тоғ орқасидан аста шамол кўтарилиди, ерлар селгий бошлади*. Ойдин, Ширин келди. *-Ҳечқиси ўйқ, [костюмни] илиб қўйдим, бир оз селгисин, дазмол билан қуриди, — деди Нодира Комилжонга*. У. Назаров, Биринчи мактуб.

СЕЛЕКТОР [лот. selector – саралагич, танлаб олувчи] тех. 1 Бир қанча маскан (нұқта)ларнинг марказ билан тезкор телефон алоқасини амалга ошириш мақсадида бошқа аппаратлар тармогига уланган электромеханик курилма, аппарат.

2 Телевизорнинг зарур телеканални танлаб олиш имконини берувчи, механик ёки электрон тарзда ишловчи механизми.

СЕЛЕКЦИОН 1 Селекцияга оид; селекция иши билан шуғулланадиган. Селекцион станция.

2 Селекция йўли билан ҳосил қилинган. *Будойнинг селекцион навлари*.

СЕЛЕКЦИЯ [лот. selectio – танлаш, саралаш] қ.х. 1 Мавжуд қишлоқ ҳўжалик ўсимликлари ва ҳайвон зотларининг инсонга зарур белги-хусусиятларга эга бўлган навлари, зотлари ва дурагайларини яратиш усусларини ишлаб чиқувчи фан. Селекциянинг иммий-назарий базаси генетика ҳисобланади. «ЎзМЭ».

2 Ўсимлик турлари ва ҳайвон зотларининг мавжудларини сифат жиҳатдан ях-

шилаш ва янгиларини яратиш. Бизда селекция иши тузук ташкил қилинган, дон ва бошқа экинларнинг кўпгина янги навлари етиширилган. Газетадан.

СЕЛЕКЦИЯЧИ Селекция ишлари билан шуғулланувчи мутахассис. Селекциячи олимлар. — Мен кекса селекциячи бўлганим сабабли, ёш укаларимни муваффақият билан табриклиман. Мирмуҳсин. Умид. Галлакор дехқонлар, олим ва мутахассислар, селекциячиларнинг биргаликдаги сабъ-ҳаракати туфайли қисқа фурсат ичидаги бу улуг ва мураккаб мақсадга эришилди. Газетадан.

СЕЛЕКЦИЯЧИЛИК айн. **селекция** 1, 2. У [Дадабоев] қўлида тўлиб-тошиб турган гўзга чаногини олиб, ўнгилганларга кўрсатди: - Вилт бу навга яқинлашмайди, бу – ҳозирги энг яхши нав, селекциячилигимизнинг муваффақияти. Мирмуҳсин, Умид.

СЕЛЕН [лот. *Selenium* < юн. *Selene* – Ой] Менделеев даврий системасининг VI гуруҳига мансуб кимёвий элемент; жигарранг тусли тўқ кулранг модда, металлоид. Селенинг энг ажойиб хусусияти шундаки, ёргулук нури таъсирида унинг электр ўтказувчанлиги кескин ўзгаради. «ЎзМЭ».

СЕЛЕНОЛОГИЯ [юн. *Selene* – Ой + юн. *logos* – фан, таълимот] Ой сиртининг тузилиши ва кимёвий-минералогик таркибини ўрганувчи фан. Селенологияда астрофизик усуллар билан бир қаторда геофизик, геокимёвий усуллардан ҳам фойдаланилади. «ЎзМЭ».

СЕЛЁДКА [«сельд» с. дан] Тузланган ёки дудлаган сельд балифи. Чолнинг хотини.. тарелкада юпқа қирқилган нон, иккита селёдка, бир оз шакар олиб келиб, ўртага қўйди-да, чой келтиргани чиқиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

СЕЛИТРА [лот. *sal* – туз + *nitrum* – табиий сода; ишқор] ким. Азот кислотасининг натрий, калий, кальций ёки аммонийли тузи (техникада ва қишлоқ хўжалигига кенг қўлланади). Аммиакли селитра.

СЕЛКИЛЛАМОҚ У ён-бу ён чайқалмоқ, тебранмоқ, силкинмоқ; ҳилпилламоқ. Отда селкиллаб бормоқ. — Кўшиқнинг бу киноясига Жаниш селкиллаб қулида ва қўлини ўтга тутиб жасавоб қилди. Ҳ. Шамс, Душман. Бу – бошига оптоқ салла ўраган, селкиллаган оптоқ соқоли кекса дехқоннинг овози эди. Ҳ. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси. Ос-

тингда ўйнайди мингган суворинг, Эгнингда селкиллар тиљла туморинг. «Ойсулув».

СЕЛОБ [а. + ф. سیلاب < a. سیل – сел, тошқин + ф. بىر – сув] 1 Сел сувлари.

2 шв. Тошқин; сел. Селоблар вақтида эса дарё тошиб, этагида ҳар йили талай экинзорларни нобуд қилмоқда. Газетадан.

Селоб ёш ёки кўз селоби шв. фольк. Дувдув ёш. Оҳ урганда, кўздан оқар селоб ёш, Золим билан ҳаргиз бўлманинг йўлдош. «Алпомиш».

СЕЛОН Сидирға рангли астарбоп шоҳи. Ипакдан баҳмалу шоҳи, банорас, Жужунча ҳам селону ҳар хил атлас. F. Фулом.

СЕЛПИМОҚ Кескин ҳаракат қилмоқ, силтамоқ; силкитмоқ. Агар паровоз қаттиқ селниб тўхтамаганида, бобо яна анча ухлар эди. Ё. Шукоров, Бобо Тошкентда. Сулаймон ака уста Баҳромни селниб қичқирди: -Кўйворинг! Кўйворинг, дейман. М. Исмоилий, Фарфона т. о. Абуали эллиқбоши, юзбошилар кўрсин, дегандек гир айланаб, қиличини сепнирди. Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕЛПИНМОҚ Кескин ҳаракат қилмоқ; силтамоқ, силкинмоқ; тебранмоқ. Поезд гизиллаб ўтиб кетди, сунгги вагон кетидан шамол селниди. «Ёшлиқ». Одиловнинг машинаси қум тепалар орасидан селпинмай борарди. Й. Шамшаров, Танланган асарлар.

СЕЛТАНГЛАМОҚ шв. Гандиракламоқ. Иккаласи ҷўлда селтанглаб келаётир. «Нураги». Абрай полвон орқасига селтанглаб бориб, кимнингдир фонусига қоқилиб кетди. Т. Мурод, Кўшиқ.

СЕЛХОНА [сел + хона] Сел сувларини оқизиш ва ҳудудни сел оғатидан муҳофаза қилиш учун қурилган маҳсус гидротехник иншоот ёки шу мақсад учун мосланган жар, сой. -Модомики, сел ҳавфи борми, селхона бўлиши лозим. Сел ҳар йил бир томондан, бир издан келади, – деди Ҷули бобо. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. Унинг [Умурзоқнинг] маслаҳати билан.. ортиқча сувни жарга – селхонага буриб юбориш чорасига киришилган эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

СЕЛЬДЕРЕЙ [фр. *celerij*] Ошкўк сифатида истеъмол қилинадиган икки йиллик сабзавот ўсимлиги; қафас.

СЕЛЬДЬ [р. сельдь < қад. исланд. *sild*] зоол. Унча катта бўлмаган, овланадиган денгиз балифи. Астрахан сельди. Океан сельди.

СЕМАТИК тлш. Семантикага, маънога оид. Сўзнинг семантик тизими. Семантик таҳлил. ■ Бундай феъллар коммуникатив алоқада муҳим семантик роль ўйнайди. «ЎТА».

СЕМАНТИКА {юн. *semantikos* – ифодаловчи, билдирувчи} тлш. 1 Тил бирликларининг маъноси. Сўзнинг семантикаси. ■ Ўғуз шевалари ўртасида лексик мослих билан бир қаторда, айниқса семантикада кучли фарқлар ҳам бор. «ЎТА».

2 айн. семасиология.

3 Семиотиканинг асосий бўлимларидан бири.

СЕМАСИОЛОГИК Семасиологияга оид. Семасиологик тадқиқот.

СЕМАСИОЛОГИЯ {юн. *semasia* – белги, аломат, ифода; маъно, мазмун + юн. *logos* – фан, таълимот} Тилшуносликнинг тил бирликлари маъносини ва уларнинг ўзгаришларини ўрганувчи бўлими. Семантик майдон назариясининг жорий этилиши ўзбек тили тарихий семасиологияси муаммоларини ҳал этишда муҳим роль ўйнайди. «ЎТА».

СЕМАФОР {юр. *semaphore* < юн. *sema* – белги, сигнал + *phoros* – ташувчи} Темир йўлда станцияга яқин жойга устун тарзида ўрнатиладиган, ўз қанотларининг турли хил ҳолати ёки яшил, сариқ, қизил рангли (учиб-ёниб турадиган) чироқлари восита-сида йўлнинг очиқлиги ёки берклиги ҳақида машинистга сигнал бериб турадиган ста-ционар курилма. Ҳам ўнг, ҳам чап томондаги семафорларда гоҳ қизил, гоҳ кўк чироқлар ёнади. X. Фулом, Тошкентликлар.

СЕМЕСТР {фр. *semestre* < лат. *semestris* – олти ойлик; ярим йиллик < *sex* – олти + *mensis* – ой} Олий ва ўрта маҳсус ўқув юртларида ўқув йилининг ярми. Биринчи семестр. Семестр имтиҳонлари. ■ /Рахим Сайдов/ Баъзи семестрларда стипендиясиз қоларди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмгири.

СЕМИЗ 1 Этли, тўладан келган; тўла. Семиз одам. ■ Скамейкада ёш болали аёлнинг чап ёнида ўтирган семиз киши бенарво газета ўқирди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Саккиз меҳмон ичиди иккиси бениҳоят семиз эди. Ойбек, Танланган асарлар. /Отабек:/ Нега Зайнаб семиз-у, Кумуш озғин?! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Яхши боқилган, этли; бўрдоқи; вазндор; ёғ босган. Семиз қўй. Семиз гўшт. ■

Сувонжон августнинг охирларида ўрмон хўжалиги пунктига келди. Унинг қўлида тўртта семиз каклиги бор эди. С. Анорбоев, Оқсой. Шарофатхон бир катта косада семиз қўй гўштидан пиширилган шўрвадан келтирди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 қ. х. Ўсимлиқ учун фойдали моддаларга бой, серҳосил (ер ҳақида). Таъёр, семиз ер бўлса, 50 центнердан ҳосил олиш унча қишин эмас. Газетадан. Тупроқ – семиз, сув – яқин, ҳавоси очиқ, Куёш эса ўйл бўйи бу ерга ошиқ. М. Шайхзода.

4 с. т. Йўғон, қалин, қаппайган; энли. Семиз китоб. ■ Кечқурун гузарга кириб туринг, кўрасиз. Семиз-семиз сумка кўтарган хотинлар ўтаверади. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Эни бир ярим, бўйи икки қарич чамаси келадиган газетанинг устига қора, семиз ҳарфлар билан: «Туркистон вилоятининг газети» деб ёзилган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Олдинда серсавлат Мойлихон ака, ортида жигарранг дипломат ва семиз қофоз панка кўтарган Фойибжон пилдираб келар эди. Н. Аминов, Қалтис хато.

СЕМИЗАК бот. Семиз ўтларга мансуб, тоғи жойларда ўсадиган бир йиллик ўсимлиқ.

СЕМИЗЛИК Семиз бўлишлик, тўлалик; йўғонлик. Семизликни қўй кўтаради. Мақол. ■ -Қаранг, бу ўлгурни, – болдоқли хотин қошини чимириб, ёнида семизликдан пишиллаб ўтирган аёлга қаради, – чой олиб кир десам, ҳали ўтингонада ивирсиб юрибди. С. Зунунова, Гулхан.

СЕМИЗЎТ Сугориладиган ерларда ўсадиган, поясида оқ сутсимон модда бўлган бир йиллик бегона ўт.

СЕМИНАР {фр. *seminaire* < лат. *seminarium* – кўчатхона; мактаб < *semen* – урӯғ} 1 Олий ёки ўрта маҳсус ўқув юртларида талабаларнинг ўқув режасида белгиланган мавзуларни қанчалик ўзлаштирганликларини аниқлаш, уларнинг мустақиллиги ни ошириш мақсадида ўқитувчи раҳбарлигига ўтказиладиган машғулот. Семинар мавзулари тегишили профессор-ўқитувчилар томонидан тузилиб, кафедра мажлисida тасдиқланади. «ЎзМЭ».

2 Бирор илмий муассасада, ташкилотда ходимлар малакасини ошириш, илмий ютуқлар ва тажрибани ўрганиш, айирбошлиш ва тарқатиш учун ўтказиладиган йи-

ғилиш. *Врачлар семинари.* — Тошкентда яқинда катта ёзувчилар учун алоҳида, ёш ёзувчилар учун алоҳида семинарлар ташкил этилди. Н. Сафаров. Оловли излар.

СЕМИНАРИЯ [«семинар» с. дан] 1 тар. Баъзи мамлакатларда, мас., 18-аср – 20-аср бошларида Россияяда бошланғич мактаб ўқитувчилари тайёрлайдиган маҳсус ўқув юрти.

2 16-асрнинг 2-ярмидан Фарбий Европанинг айрим мамлакатларида ташкил этилган, айрим христиан черковлари учун руҳонийлар тайёрлайдиган ўқув юрти.

СЕМИОТИКА [юн. *semeiotike* – белгилар ҳақидаги таълимот] Ахборот, маълумотларни сақлаш ва узатиш учун хизмат қиладиган белгилар ва белги тизимларининг умумий хусусиятларини ўрганадиган фан соҳаси. *Лингвистик семиотика.* — Семиотика фояси кейинчалик американлик файласуф Ч.У.Моррис томонидан тартибга солиниб ривожлантирилди. «ЎзМЭ».

СЕМИРМОҚ 1 Эт олмоқ, вазни қўпаймоқ; йўғонлашмоқ; тўлишмоқ. Бир терининг ичидаги кўй неча марта семириб, неча марта озади. Мақол. Чумчук семирса, ботмон келмас. Мақол. — Камбагал уруғ-аймоқ, кўни-кўшинилар, тўйда, азада семирадиган юримсак аёллар қоронгига туртимиб, пиёда жўнашиди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма с. т. Жуда хурсанд бўлмоқ; кайфияти кўтарилимоқ. Бу хушхабарни эшишиб, Абдумалик яна ҳам семирадиган бўлди. Газетадан.

СЕМИРТИРМОҚ 1 Семирмоқ фл. орт. н.

2 Боқиб эт олдирмоқ; бўрдоқи қилмоқ. Қўйларни семиртирмоқ. Молларни боқиб семиртирмоқ.

СЕМИТ қ. семитлар. *Семит тиллари.*

СЕМИТЛАР айн. *сомийлар.*

СЕМИТОЛОГИЯ қ. *сомийшунослик.*

СЕМОН с. т. Цемент. Юқори навли семон. Семон заводи. Семон пол. — Семон ҳовзга анча сув тўпланиб, устида ҳазонлар, сочек майин бақатўнлар қалқиб юрибди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Раҳимов узоқ ўтиргади. Мирвалини қўлтиқлаб, семон ўлқада бирнас кезиб юрди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

СЕМУРҒ [ф. سیمرغ – ўттизта қуш: афсонавий қуш номи] Шарқ ҳалқлари оғзаки поэтик ижодидаги афсонавий қуш. Семурғ

ўйланниб қолди, Қалбини шафқат олди. Х. Олимжон. Семурғ ўзбек ҳалқ эртак ва афсоналарида ижобий қаҳрамоннинг дўсти, ҳимоячиси, ҳамроҳи, уни “Етти зулмат ичи”дан олиб чиқувчи фантастик қуш сифатида гавдаланади. «ЎзМЭ».

СЕН киши олм. 1 Ўзидан кичикларга ёки яқин кишиларга мурожаат тарзида ёки уларнинг номи ўрнида ишлатиладиган сўз. Сен менга мана бу хатни ўқиб бер. — Сен – Пушкиннинг севган малаги, Сен – Гёте орзу этган қиз. А. Орипов. Сенинг танингга ўқ ҳам ботмайди, наиза ҳам. А. Қаҳҳор, Бос тепкини.

2 с. т. (кўпл. шаклида) Тингловчига нисбатан менсимаслик, беписандлик каби маънони билдиради. [Фотима:] Ҳали шошмай тур, сенларга бир жазо берайлик, бошқа диёнатсизларга ҳам ибрат бўлсин. Ҳамза, Танланган асарлар.

3 Жонсиз нарсаларга мурожаат тарзида ёки уларнинг номи ўрнида ишлатилади. Ажал, сен наизангни санчдингми чиндан Ўзбек шебъиятин паҳлавонига? А. Орипов. Руҳимда бир маъюслик сокинлик ўйғотганда, Мен сени эсга олдим, биринчи муҳаббатим. А. Орипов.

Сен е – мен е ёки **сен же – мен же** Овқат жуда ҳам кўп, ҳаммадан ҳам ортиб қоладиган даражада бўлганда айтиладиган ибора. Сену менга бормоқ айн. **сен-менга бормоқ қ. сен-мен.** Ҳудди шу масала устида Тожибий билан Абдурасул орасида жанжал чиқиб, иккоби сену менга бориб қолишиди. П. Турсун, Ўқитувчи. (Ҳан) сеними! Дўйқ-пўтиса ибораси. -Кўраман, кирмаганингни, – деди Бўтабой отпанаётib, – шу қилганингга, сеними! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

СЕНАЖ [р. сено – пичан] Ўтларни сўллитиб, шиббалаб, витаминларга бойитилиб тайёрланадиган моллар озуқаси. Сенажни пичан ва силос учун фойдаланиладиган барча турдаги ўтлар ва уларнинг аралашмасидан тайёрлаш мумкин. «ЎзМЭ».

СЕНАТ [лат. *senatus* < *senex* – кекса, қария: қариялар кенгаши] 1 тар. Қадимги Рим давлатида: олий ҳокимият органи.

2 тар. Россияяда: 1711–1917 йилларда қонун чиқарувчи ва давлатни бошқарувчи олий давлат органи.

3 Айрим мамлакатларда, жумладан Ўзбекистонда, парламент юқори палатасининг

номи. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг (жами 100 сенатор) ваколат муддати 5 йил. «ЎзМЭ».

СЕНАТОР [лот. senator] Сенат аъзоси.

СЕНИКИ-МЕНИКИ: сеники-меники йўқ Ажратиш, қизганиш йўқ, ҳамма нарса ўртада. Талабалар жуда иноқ, уларда сеники-меники йўқ. **Сеники-меники қилмоқ** У сеники, бу меники, деб нарса талашмоқ, ўзиникини қизғанмоқ.

СЕНИНГЧА кри. с. Сенинг фикрингча, ўйлашингча. *Сенингча ким ҳақ?*

СЕНЛАМОҚ айн. **сенсирамоқ**. Дўстини сенламоқ. — Бозорком дам сизлаб, дам сенлаб, чолга ўдагайларди. Т. Ашурор, Оқ от. [Коровул:] Э савдогарбача, мени сенлама! Пайғамбар ёшидаги одамман. Мирмуҳсин, Ҳикоялар, қиссалар.

СЕН-МЕН: сен-менга бормоқ Айтишиб қолмоқ, уришмоқ. Арзимаган нарсага сен-менга бориб қолдик.

СЕНСАЦИОН Сенсацияга, шов-шувларга сабаб бўладиган. *Сенсацион воқеа*.

СЕНСАЦИЯ [лот. sensatio — сезиш, ҳис қилиш < sensus — сезги, тўйғу] Кутилмагандан содир бўлган, кишиларни ҳаяжонга соладиган ҳайратли ҳодисалар ва бунинг натижасида кўпчиликда туғилган кучли таассурот, шов-шув. Археологлар топган ҳар бир ажойиб янгилик — ҳам иш, ҳам газета учун сенсацияга айланган эди. Газетадан. *Карикатура озгина танқидийроқ бўлса, чон этишмайди. Чунки сенсацияга тоқатлари йўқ*. Газетадан.

СЕНСИРАМОҚ 1 Бирор шахсга «сен» деб мурожаат этмоқ. Полк командири, Йўлдошни ўзига яқин олиб сенсирай бошлагани, тагин аллақандай сифатлари билан ёш лейтенентни дарҳол ўзига қаратиб олди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 «Сен» деб мурожаат қилиш орқали беҳурмат муносабатда бўлмоқ. Аҳмаджон қисмга янги келган куни бу йигит ундан: *-Каерликсан?* — деб сўради. Ўзидан кичик бу йигитнинг сенсирагани Аҳмаджонга малол келди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

СЕНСУАЛИЗМ [лот. sensus — ҳис-туйғу, сезги] флс. Билиш назариясида сезгини, ҳис-туйғуни билишнинг асосий манбай деб тан олувчи фалсафий йўналиш.

СЕНТИМЕНТАЛ [ингл. sentimental < фр. sentiment — ҳис-туйғу < лот. sentire — сезмоқ,

ҳис қилмоқ] 1 Сентиментализмга оид, сентиментализмга асосланган, сентиментализм руҳи, ғоялари билан сугорилган. *Сентиментал роман*.

2 Кўнгли бўш, кўнгилчан, ҳаддан ташқари ҳассос ва йиғлоқи. *Сентиментал аёл*.

СЕНТИМЕНТАЛИЗМ [фр. sentimentalisme < sentiment — ҳис-туйғу] 18-асрнинг иккинчи ярми ва 19-аср бошларида Европа ва АҚШ адабиёти ва санъатидаги оқим. Сентиментализмда ҳиссиёт яхшилик ва ёмонликни белгиловчи, инсоннинг қадр-қимматини аниқловчи асосий меъёр сифатида талқин қилинади. «ЎзМЭ».

СЕНТЯБРЬ [лот. september < septem — етти: еттинчи ой] Қадимги Римда 1 мартдан бошланадиган тақвим Йилининг еттинчи ойи; Григорий календарида Йилнинг тўққизинчи ойи. *Бешинчи сентябрь. Сентябрь ойи. Биринчи сентябрь — Мустақиллик байрами*.

СЕНЧА рвш. Сен каби, сендек, сенчалик. Мен бу тўғрида сенча узоқни ўйлаб турмайман, дарров «лаббай» дейман. А. Қодирий, Обид кетмон.

СЕНЧАЛИК Сенга ўхшаб; сен каби; сенча. Шуларнинг *ғота-оналар, ақа-уқаларнинг* ҳам меҳру мұхаббати бордир. Шулар ҳам соғинишар дейман? Ё сенчалик соғинишмасмикин? А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

СЕНЬОР, сеньора [исп. señor, señora < лот. senior — катта] Испанияда: эркаклар ва аёлларга ҳурмат билан мурожаат қилиш шакли.

СЕП этн. Қиз узатишида унга ота-онаси ва қариндош-уруғлари томонидан бериб юбориладиган мол, бисот. Келинни келганда кўр, сепини ёйганда кўр. Мақол. — Шул замонда олтмиш норни чўқтириб, Орта берида Барчин сулув сепини. «Алпомиши».

Сеп ёймоқ (ёки ёзмоқ) 1) келиннинг молини ёйиб кўз-кўз қилмоқ, у билан келин тушадиган уйни безатмоқ; 2) кўчма чирой бермоқ, ясантирмоқ. Баҳорги боғларга сеп ёйиб кетган, Чўлларга чашмаю бинафша элтган. С. Зуннунова.

СЕПАРА [ф. *سپارا* — уч паррали, уч қиррали] Қоп-қанор тикишда ишлатиладиган уч қиррали йўғон игна. *Сепара билан қоп тикмоқ*.

СЕПАРАТ [лот. separatus — алоҳида, ажратиладиган < separare — ажратмоқ] сиёс. Ман-

фаатдор томонлар билан келишмай қилинган, бир томонлама, алоҳида. *Сепарат сулҳ*.

СЕПАРАТИЗМ [фр. *separatisme* < лот. *separatus* – алоҳида, ажратилган] сиёс. Ажралиб чиқишига, алоҳида бўлишга интилиши; давлатнинг бир қисмини ажратиб олиб, янги давлат тузилмасини тузиш ёки мамлакатнинг бир қисмини мухториятга айлантириш ҳаракатлари. — Кўпинча ички сабабларни кўпайтирувчи, гижгижловчи, ўз мақсадлари йўлида фойдаланувчи кучлар сепаратизмнинг пайдо бўлиши ва кучайишига олиб келади. «ЎзМЭ».

СЕПАРАТОР [лот. *separator* – ажраткич] Газдан суюқ ёки қаттиқ зарраларни, суюқликдан қаттиқ зарраларни ажратиш, аралашмаларни таркибий қисмларга ажратиш учун мўлжалланган аппаратларнинг умумий номи. *Сут сепаратори. Галла тозалайдиган сепаратор. Газ сепараторида газ суюқ ва қаттиқ зарралардан тозаланади.* «ЎзМЭ».

СЕПКИЛ Кўпинча юз, бўйин, қўл терисида пайдо бўладиган сарғиш, кўнғир, қорамтири рангли, шакли ҳар хил бўладиган майда доғлар. *Мирзо Исмоилов қовоқларининг устигача сепкил босган, чуваккина юзини бужмайтириди.* С. Кароматов, Олтин кум. *Баланд тераклар остидаги оқ уйлардан бирда.. бурни устига беш-йнта сепкил сочилган, жиккаккина қиз дамо-дам кўзларини микроскопотга қадайди..* Мирмуҳсин, Нуқра.

СЕПКИЛДОР Сепкили кўп; сепкил босган; сепкилли. *Сепкилдор қиз. — Ўнг томонда ўтирган сепкилдор бола Ботирдан кўзини олмайди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. *Шодимат.. сепкилдор, лўпти юзи тарвақайлаб кулади-да, «Бормисан, ошна?» деб* [Мусаевга] ўнг қўлини узатди. А. Муҳиддин, Ошналар.

СЕПКИЛЛИ айн. **сепкилдор.** Сепкилли бола. — Энди хотирни жам қили, Аркаш, — деди ёнидаги қизғиши сочли, сепкилли ўигит қўшинисига кўз қисиб. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

СЕПЛАМА Наридан-бери, амал-тақал қилиб ясалган (ишланган); омонат. *Сеплама этик.*

СЕПЛАМОҚ Наридан-бери, бир амаллаб ясамоқ (қилмоқ); амал-тақал қилиб тўғриламоқ. *Оз бўлса, эплаб кўр, кўн бўлса, сеплаб кўр.* Мақол.

СЕПЛИ Сепи (моли) кўп. *Сепли қиз. Сепли келин. Сепли қизим бўлгунча, эпли қизим бўл.* Мақол.

СЕПМА айн. сочма 1. Уругни сепма қилиб экмоқ.

СЕПМОҚ 1 Сочмоқ, пуркамоқ, саҷратмоқ (суюқликлар ҳақида). Ҳар оқшом аяси ҳөвлига кўлоблатиб сув сепарди. Кейинрайхон иси билан ўтирип тупроқ ҳиди бутун ҳөвлини тутиб кетарди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. *Уста вишилатиб атири сепгач, мижозининг юзини еллиб, сўнг артиб қўяди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

Сув сепгандай (ёки қуйгандай) Жим, жимжит. Ҳаммаёт сув сепгандай. — Сув сепгандай жимжит. Онда-сонда полиз атрофидан бедананинг ширали овози келади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Сув сепмоқ 1)** юраги ўртганган фамли, аламли кимсага бир оз таскин-тасалли бермоқ, дардини юмшатмоқ; совитмоқ. *Гапга хотима бермай, бошқа тарафлардан ҳам камчиликлар топиб, асосли суратда қутидорнинг Отабекка томон ҳароратланаётган юрагига сув сепмоқчи бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) тўхтатмоқ, якун ясамоқ; пасайтирмоқ. *Жиринглаган телефон алангана ола бошлаган мунозара оловига сув сепди.* Газетадан. Биринчи муҳаббат алангасига сув сепган.. бебурд, ёлғончи қизни [Ҳайдар] шу тобда аччиқ, аламли сўзлар билан чақиб олгиси.. келарди. С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

2 Бир текисда сочмоқ (кукун ҳолидаги нарсалар ҳақида). Чучварага мурч сепмоқ. *Гўштга туз сепмоқ.* — Холниса ёзиқ хамирга бир оз урвоқ сепди-да, ўқлогини айлантириб, яна ёшишда давом этди. С. Нуров, Нарвон. *Бу одам шошмасдан тухумни арчиди, ҳафсала билан туз сениб, оғзига солди..* А. Қаҳҳор, Асарлар.

Ярасига туз сепмоқ Гап ёки хатти-ҳаракат билан дардини кучайтирмоқ. Болам, шу муштипар, шу баҳтсиз онангнинг ярасига туз сепмасанг, юрак-багрини қон қилмасанг, даданг келтирган хабарни айтаман. Ойбек, Танланган асарлар.

3 қ.х. Бир текисда тарқатиб сочмоқ; экмоқ (дон-дун, уруғ, ўтирип ва ш.к. ҳақида). *Мехнат қилмай роҳат кўрмас, уруғ сепмай экин ўрмас.* Мақол. — Ҳой чол, манави ер ўлгур шундай ёттисин.. Озгина сабзи уруғи сениб қўйсангиз-чи? — деди Тўхтабуви. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

4 кўчма Тарқатмоқ, сочмоқ. Ёнду сепмоқ. — Кечанинг олтин чечаклари оғочлар орасидан нур сепади. Уйғун, Асарлар. Кенг, те-

кис кўчага узоқдан чироқлар туман ичидаги, совуқ нур сепади. Ойбек, Танланган асарлар.

УРУГИНИ СЕПМОҚ Бирор жараённинг авж олиши, кенг ёйилиши учун ҳаракат қилмоқ. Яхшилик уругини сепмоқ. — Низомулмулук фитна уругини узоқни мўлжаллаб, жуда маҳфий сепмоқда. Ойбек, Навоий. *Ўтга* (ёки оловга) керосин сепмоқ Гап ёки бирор иш-ҳаракат билан кимсанинг аламига алам қўшмоқ; кайфиятини баттар бузмоқ. Қодиркул.. турқини бузмай, яна Ҳасан аканинг ўтига керосин сепди. А. Муҳиддин, Инсон қалби оташ.

СЕПОЯ [ф. سپا - уч пояли, уч оёкли]

1 Тўғон, дамба куришда, дарё ва анхорларнинг қирғоқларини сув юваб кетишидан сақлашда ишлатиладиган, учта ходани учбурчак шаклида бир-бираға маҳкамлаб, поялар ораси харсантош ва б. материаллар билан тўлғазиладиган мослама. Сепоячилар дарёнинг ўртасига сепоялар ўрнатдилар. Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин. Кўпrik хийла узун бўлғанлиги учун уч-тўрт жойида тагидан қўйилган зўр сепоя тиргаклари бор эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Бирор нарса осиш, илиш учун мўлжалланган уч оёкли асбоб. Сепоя остида чимдиг димогни, Челакда пишади антиқа шўрва. М. Икром, Балиқ овига.

З шв. Новдадан учбурчак шаклида тўқилган чамбарак. Усават, (ичида) ёшит бор. Ёнидаги сепояда сут, қатик.. С. Нуров, Нарвон.

СЕПОЯЧИ Сепоя тўсиклар ясовчи ва ўрнатувчи мутахассис. Латифжон.. сепоячилар ичидаги дам кўриниб, дам кўринмай ишләётган тенгдош дўсти Борис Ешковга тез-тез кўз ташлаб қўяр.. эди. Ж. Абдуллахонов, Тўғон.

СЕПСИЗ Сепи йўқ; сепи бўлмаган. Сепсиз қиз.

СЕПСИЛМОҚ шв. айн. сепсимоқ. Ташқарида қатнов сепсилган, майин оқшом жимлигига бақа қуришлар.. эди. А. Мухтор, Кумуш тола. Кузинг мадади билан очлик ҳам сепсилди. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртаклар.

СЕПСИМОҚ шв. Пасаймоқ, сусаймоқ; сийраклашмоқ. Бўрон бир оз сепсиган эди, қирнастидан яна қуоқ тўзон кўтарилиди. А. Ҳасанов, Чироқлар.

СЕПСИС [юн. sepsis – чириш, ириш] тиб. Йиринг ҳосил қилувчи микробларнинг инфекция ўчидан қонга ўтиб, қоннинг заҳарланиши натижасида келиб чиқадиган оғир юқумли касаллик. Киндикнинг йирингллаши чақалоқлар сепсисига сабаб бўлади. «ЎзМЭ». Сепсис касаллигига тил қуруқ, ёрилган ва қорамтироқ карашланади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

СЕР- [ф. سیر - тўқ, ҳаддан ташқари тўйган; кўп, мўл, зиёда] Отлардан кўпликни, мўлликни билдирувчи сифатлар ясовчи олд қўшимча, мас., сербарг, серган, сергўшт, серсув, серҳосил.

СЕРАВЖ [сер.. + авж] 1 мус. Авжи кўп, кўп авжли. Серавж ашула.

2 Яхши ривожланган, авж олган, тез етилаётган. Яхши ишлов берилган, озиқлантирилган ғўзалар серавж, ёппасига шоналамоқда. Газатадан.

СЕРАЖИН Ажини кўп, ажин босган; юзлари бурушган. Пўлатжон кўзини юмб, меҳрибон онасининг серажин нуроний юзини кўз олдига келтирди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Чолнинг юзлари бужмайиб, серажин бетлари кичкина бўлиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ.

СЕРБ қ. серблар. Серб тили. Серб аёл.

СЕРБАР Эни кенг; энли. Сербар чит.

— Мирзо Улугбек белидаги сербар камарига осилган калитни олиб, эшикнинг қулфуни жаранглатиб очди. О. Ёкубов, Улугбек хазинаси. Уёш ўйгитлардек чақон, серҳаракат, сочидаги битта ҳам оқи ўйқ, белида сербар камар. Э. Аъзам, Кечикаётган одам. Улар сербар ўйлакдан ўтиб бориб.. таҳта сўрига чиқиб ўтиришиди. Ш. Бўтаев, Кўргонланган ой.

СЕРБАРАКА Баракаси кўп, жуда барақали. Сербарақа меҳнат. Сербарақа йил. — Шоҳаншоҳ менга эмас, менинг юртимга, бойлигимизга ошиқ бўлган.. Шу сербарақа юртим унга керак бўлиб қолган. М. Осим, Тўмарис. Ажисербарақа бўлиб келди куз.. А. Ҳамдам.

СЕРБАРГ Барги кўп, барги қалин; қуюқ, зич баргли. Кўриқ ва бўз ерларда яратилган боғнинг ниҳоллари сербарг ва серновда бўлса ҳам, таналари ёш ва ингичка эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

СЕРБЕЗАК Безаги, ҳашами кўп; серҳашам. Баланд, сербезак шифтда, олтин суви югуртирилган кучли занжирда каттакон

қандил ҳисобсиз чироқлари билан гавҳардай товланиб турар эди. М. Исломиий, Бизнинг роман.

СЕРБЛАР Сербия ва Черногориянинг серб-хорват тилида сўзлашадиган асосий аҳолиси. Серблар 12-асрда ҳалқ сифатида шаклланган. «ЎзМЭ».

СЕРБОЛА Бола-чақаси кўп; серфарзанд. Уй бекаси бомбадан қулоги хийла кар бўлган, юм-юмалоқ, серган, сербала аёл эди. Ойбек, Қўёш қораймас. Шу сербала, серхона, серғавғо уйнинг нимасидир кўнглимга ором беради. А. Мухтор, Чинор.

СЕРБОШОҚ Бошоғи кўп; кўп бошоқ чиқарадиган. Сербошоқ буғдой.

СЕРБУРМА Бурмаси кўп, кўп бурмали. Сербурма юбка. Сербурма кўйлак.

СЕРБУТОҚ Бутоғи кўп, бутоқлаб кетган. Сербутоқ шоҳ. — У эмаклаб, сербутоқ қора қайин тагига борди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

СЕРБҮЁҚ 1 Бўёғи кўп, бўёқдор; қалин бўёқли. Сербўёқ расм.

2 кўчма Кўп бўёқ берилган. Жажжи қизча эдим, ҳавасларга бой, Сирли кўринарди сербўёқ олам. М. Эгамбердиева, Гулбарг.

СЕРВАНТ [фр. servante] Идиш-товоқ, сочиқ, дастурхон ва ш. к. қўйиладиган, юқори қисми ойнабанд шкаф, буфет. Сервант полкаларига ажойиб чинни ва билур идишлар тартиб билан жойлаштирилган эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

СЕРВЕР [ингл. server] tex. Муайян дастурлар тўплами билан таъминланган ва умумкомпьютер тармоғида диспетчерлик, тақсимлаш ва бошқариш вазифаларини амалга оширувчи компьютер ёки компьютерлар гурухи.

СЕРВИЗ [фр. service – хизмат; идиш-товоқ тўплами] Маълум миқдордаги кишиларга мўлжалланган, бир хил бадиий беҳакли идиш-товоқ тўплами. Қаҳва сервизи. Чой сервизи. — [Карима] Диван устида чордана қуриб ўтириб, буфетдаги нодир сервизларни томоша қила бошлади. С. Абдуқаҳҳор, Уй остононадан бошланади.

СЕРВИС [ингл. service – хизмат] Кундаклик турмушнинг хилма-хил соҳаларида – магазин, меҳмонхона, сартарошхона, ёнилги қуиши шоҳобчалари ва ш.к. да аҳолига сифатли хизмат кўрсатиш ва шундай хизматнинг ўзи. Шуниси қувонарлики, эндилик-

да ўқув даргоҳимиз хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириши методологиясини шакллантирувчи муассасага айланди. Газетадан.

СЕРВИТАМИН [сер.. + витамин] Витаминларга бой, витамини кўп. Сервитамин озиқ-овқатлар. — Ёзапоядан сервитамин озуқа ачитқилари, фурғурол тайёрлаш мумкин. Газетадан.

СЕРВИҚОР Фоят виқорли; кўркам, салобатли. Сервиқор қоя. Сервиқор тоғлар. — Ҳовлиларга кираверишдаги катта ва сервиқор дарвозаларни айтмайсизми. Мирмуҳсин, Умид. Ўнгда баҳайбат ва сервиқор Бобошота чўққиси кўзга ташланади. Газетадан.

СЕРГАК 1 Тез, дарҳол сезадиган; сезгири, зийрак. Сергак соқчи. Сергак бўлмоқ. Сергак тортмоқ. — Кийикдек сергагу хушёр чавандоз Қадам қўйганда тоғлар қилган овоз. Ҳабибий. Малоҳат ҳам сергак ўтирас, икки қулоги мунозарада эди. С. Нуров, Нарвон.

2 Тез фаҳмлайдиган; зеҳни ўтқир; фаросатли. Сергак ўқувчи. — Кўнгил қўйған йигитинг сергак бўла қолса, дилингдагини тушуниб, гапингга монанд жавоб қилса.. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

З Уйғоқ; ухлаган эмас. Маҳкам ёнига ағдарилиб ётди ва кўзини юмди. Лекин бутун вужуди сергак эди. П. Қодиров, Уч илдиз. -Дарҳол дарвозалар яқинидаги маҳаллаларга хабар қил, ухламасинлар, сергак бўлиб турсинлар! – деди Темиртош. «Ёшлик».

СЕРГАКЛАНМОҚ 1 Ҳушёр тортмоқ, зийрак, сергак бўлмоқ. Дам қаттиқроқ, дам сустроқ эшитилаётган шовқиндан бировлар вахимага тушди, бировлар ҳайрон бўлди, бировлар сергакланди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ҳушига келмоқ (кайф, уйку, кўркувдан кейин). Меҳмонларнинг мастиклари, кайфлари бирдан тарқалган, улар бир онда сергакланган эдилар. Ойбек, Улуғ ўйл.

СЕРГАКЛИК Сергак, зийрак бўлиш хусусияти. Үнда талант билан бирга интилиш, ҳаракат ва сергаклик бор. Ф. Ғулом, Талант ва маҳорат. Тўлқинжон Ҳурининг сўзларини зўр дикат ва сергаклик билан тинглади. Ф. Мусажонов, Ҳури.

СЕРГАП 1 Кўп гапирадиган, эзма. Серган чол. — Корғармо Аҳмад Чалабий қирқ ёшларга боргган, йўғон, қаншари паст, кўзлари ўйнаб турадиган серган одам. Мир-

муҳсин, Меъмор. Қизиқ, шундай камгап одам билан сергап, эзма Сабоҳат хола қандай қилиб қирқ ийлдан ортиқ бирга турмуш қилишган? Ю. Шомансур. Қора марварид.

2 салб. Қуруқ гап, сафсата сотишни яхши кўрадиган, гап чайнайдиган; доим жавраб юрадиган, вайсақи. Бизда ҳам сергап, қуруқ маслаҳат берадиганлар жуда кўн, лекин амалда ҳеч балода йўқ. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

СЕРГАПЛИК Сергап, эзма хусусиятга эгалик. *Мансурийнинг тутуриқсизлигига, сергаплигига ва мақтансуқлигига унинг характеристери яхши гавдалантирилган. «ЎТА».*

СЕРГУЛ 1 Гули кўп, ғуж-ғуж гуллаган. *Дарҳақиқат, ўрик бу йил мисли кўришмаган даражада сергул бўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Гули кўп, кўп гул, нақш солинган (босилган) ёки тикилган. *Сергул чит.* — Саломатхон эса белигача тушиб турган сочларини сергул қийиқча билан боғлаб қўйибди. С. Қодиров, Қанотлар.

СЕРГЎШТ 1 Этли, семиз, йўғон. *Сергўшт юзлари ўйлтилаб турган раис аллақандай қоғозларга имзо чекиши билан овора эди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Ҳолтой эса қора терга ботиб, бўқиб ўтирас, жиққа ҳўл бўлган кўйлаги сергўшт танасига ёпишиб кетган эди. М. Хайруллаев, Алёр.

2 Серэт, этли. *Сергўшт ўрик.* Сергўшт шафтоли.

3 Гўшти мўл, кўп гўшт солинган. *Сергўшт шўрва.* — Сергўшт буғдой шавласинг хушбўй ҳиди анқиб, одамнинг димогига уради. М. Муҳамедов, Қархамон изидан.

СЕРДАВЛАТ Давлати жуда кўп; бой. Сердавлат киши. — Эсим қурсин, айтмабман, худоё серфарзанд, сердавлат бўлинг. П. Турсун, Ўқитувчи.

СЕРДАРАХТ Дарахти кўп, кўп дарахт экилган. *Сердараҳт ҳовли.* — Озода ишдан чиқиб, трамвайга ўтирамай, янги барг ёзган сердараҳт, гавжум кўчадан уйига қайтди. С. Аҳмад, Алла. Сойнинг ўнг бетидаги сердараҳт маҳаллада Мавлоно Фазлиддин бултурдан бери истиқомат қилаётган пеш-айвонли мўъжаз бир ўй бор. П. Қодиров, Юлдузи тунлар.

СЕРДАРОМАД Даромади кўп, кўп даромад келтирадиган. Сердаромад иш. — [Али мешкобчи] Ўз назидда мешкобчилик серда-

ромад бўлганлиги учун шу ишни қиларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕРДАХМАЗА Даҳмазаси, ташвиши кўп; серташвиш. Сердаҳмаза иш. — Тўйга айтши жуда қизиқ, аммо айни пайтода жуда сердаҳмаза юмуш экан. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

СЕРДИҚҚАТ 1 Кўп диққат қиладиган; юракни сикувчи. Сердиққат иш. — Каштага гул тикиши сердиққат, сабр талаб қиладиган ҳунарлардан ҳисобланади. «Саодат».

2 Ишга жиддий қарайдиган, жуда эътиборли. Ҳунармандлар ўртасида ажойиб иштебодли, сердиққат, серзавқ одамлар жуда кўп. Ойбек, Навоий.

СЕРЕНАДА [фр. serenade < итал. serenata — оқшомги қўшиқ < sera — оқшом, кечा] 1 Ўрта асрларда Италия ва Испанияда маъшуқа шарафига, одатда маъшуқа эшиги ёки деразаси ортида туриб, торли мусиқа асбоби жўрлигига айтилган қўшиқ.

2 Чолғу ансамбли учун ёзилган, сюитага ўхшаш мусиқа асари. *Операда қаҳрамонни тасвирилаш учун.. қўшиқ, романс, серенада ҳам киритилади.* Газетадан.

3 кўчма Умуман, аниқ бир шахсга бўлган меҳр-муҳаббатни тараннум этувчи ҳар қандай мусиқий асар.

СЕРЁМФИР Ёмғир кўп ёқсан ёки ёмғир кўп ёғадиган. Серёмғир ерлар. Серёмғир куз. — Кўклам серёмғир келиб, мардикор бозорда ишнинг мазаси бўлмади. Ҳ. Ғулом, Феруза.

СЕРЁФ 1 Ёғи, мойи кўп; кўп ёғ, мой берадиган. Серёф гўшт. Серёф кунжут.

2 Жуда кўп ёғ солинган; ҳаддан ташқари ёғли. Серёф ош. Серёф манти. — Девзира гуруч, зираворлар ҳиди ҳар ёнга уфурган, сергўшту серёф ош келдики, кимдир бояги завқли хитоблардан уялган бўлиб, секин уҳ тортиди. М. М. Дўст, Лолазор.

СЕРЁГИН Ёғингарчилик кўп бўладиган, қор-ёмғир кўп ёғадиган. Серёғин кун. — Декон баҳорга кўз тикди. Аммо кўклам серёғин келди. С. Сиёев, Аваз. Баҳор кези бу ерлар серёғин бўлади, тоғ ва қирларга тушган ёмғир суви жилгаларни тўлғазиб, шу қишилоққа томон оқади. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

СЕРЖАНЖАЛ 1 Жанжал кўп бўлиб турдиган, жанжалли. Сержанжал ўйда бара-ка ўйқ. Мақол.

2 Жанжалкаш; бўлар-бўлмасга жанжал қиласерадиган. *Сержанжал хотин.*

СЕРЖАНТ [фр. *sergent* < лот. *serviens* – хизматчи] Милиция, полиция ва армияда кичик командирларга бериладиган унвон ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Кичик сержант.*

■ Мен билан ёнма-ён бир сержант ҳам отишиб туриб эди, бирдан унинг пулемёти тўхтаб қолди. Ойдин, Ҳикоялар.

СЕРЖАҲЛ Салга жаҳли чиқаверадиган, жаҳли тез; жаҳлдор. *Сержаҳл одам.* ■ Биринчи қарашда у одам ғоят жиiddий, ҳамто бирмунча сержаси кўринарди. Ф. Жўраев, Обид Жалилов. *Мунис тенгқурларига ўхшамасди: жуда эрка эди, сержаси ҳам.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

СЕРЖИЛВА 1 Ранг-баранг тусда товланиб, жилваланиб турадиган, ғоят жилвали. *Сержилва атлас.* ■ Қўриқчи чол чайла томида милитики қучоқлаганча, сержилва юлдузли осмонга тикилиб, хаёл сурин ётарди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 кўчма Ранг-баранг оҳангда товланувчи, жилвали, ўйноқи. Ўзбек мусиқаси мутлақо ўзига хос, оҳангдор, *сержилва*, ўйноқи мусиқадир. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

3 айн. *серишва.*

СЕРЖИЛО айн. *сержилва 1, 2.* Тилга дейилганда, сержило ишак, ранг-баранг шоҳи атласлар, хушибичим кийим-кечаклар кўз олдимизга келади. Газетадан. Сержило оҳанглар унинг [қизининг] хаёлини узоқ-узоқларга олиб кетди. «Ёшлик».

СЕРЖУН 1 Жуни кўп, кўп жун берадиган. *Сержун қўйлар.*

2 Жуни кўп, жун босган. Икки тиззасига сержун билакларини қўйиб.. ўй суроётган кекса киши – уста Замон эди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

3 Кўпроқ жун кўшиб тўқилган. *Сержун газлама.*

СЕРЗАВҚ 1 Кишига катта завқ бағишлидиган; ғоят завқли. *Серзавқ мусиқа.* ■ Иичи хонадонида ноёб танбурнинг серзавқ машқи анчагача жаранглаб турди. Мирмуҳсин, Созанда.

2 Нарса, ҳодисалардан катта завқ олувчи; ғоят завқли. *Серзавқ шинаванда.*

Қирқта жўраси бор. Ҳаммаси серзавқ, юраги ўтли одамлар. Ойбек, Танланган асарлар.

СЕРЗАРДА Ҳадеб зарда қиласерадиган, зардаси, жаҳли тез. *Серзарда одам.* ■ Маъ-

суманинг эри димогидан эшак қурт ёғадиган, серзарда бойвачча эди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Раис серзарда, одамларни жеркиб ташлайди, дейшиши, тўғрими?* Й. Шамшаров, Танланган асарлар.

СЕРИАЛ [ингл. *serial* < лот. *series* – қатор] Кўп серияли, кўп қисмли давомли фильм (кўпинча унча талабчан бўлмаган томошабинларга мўлжалланади, шунинг учун бадиий жиҳати пастроқ бўлади). *Мана шу сериални кўярпизларми, деган саволга эркагу аёл, ёшу қари бараварига ҳа, деб жавоб бершиди. «Саодат».*

СЕРИЛДИЗ 1 Илдизи жуда кўп; илдиз отиб, тармоқланиб кетган. *Серилдиз дарахт.* Серилдиз бута.

2 Илдиз босган. *Серилдиз қирғоқ.* ■ Полковникнинг самимий мақтоворидан жсангчилар бир-бирларига қараб қулиб қўйишиди ва серилдиз ерни тагин ҳам файрат билан қўйора бошлади. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.

СЕРИШВА 1 Жуда ишвали, ноз-ишва қиласерадиган. *Серишва аёл.* ■ Маҳбубанинг ширин мақоли яхши, Ҳам серишва қошихилоли яхши. П. Маҳмуд, Рубойлар.

2 кўчма Мафтун этадиган, ўзига тортадиган. *Ғазал ҳам бўлурми мунча дилрабо, Бунчалар серишва, бунчалар серноз.* Э. Вожидов.

СЕРИЯ [лот. *series* – қатор] 1 Бир хил, ўхшаш ёки умумий белги, хусусиятлари жиҳатидан ўзаро узвий боғлиқ бўлган нарсалар гуруҳи (китоб, брошиюра ва ш.к.). *Илмий-оммабон адабиётлар серияси. Телевизорларнинг янги серияси.* ■ Сўнгги пайтда ҳар йили турли адабий сериялар ташкил этилмоқда. Газетадан.

2 Қимматбаҳо қоғозлар, хужжатлар ва ш. к. нинг ҳарф ёки рақамлар билан гурухланниб белгиланган разряди, категорияси. *Облигация серияси. Паспорт серияси.*

3 Давомли кинофильмларнинг ҳар бир мустақил бўлғаги. *Кинофильмнинг иккинчи серияси.*

СЕРИЯЛАБ рвш Серияларга бўлиб, серия-серия қилиб. *Машиналарни сериялаб ишлаб чиқармоқ.*

СЕРИЯЛИ Серияларга бўлинган, сериялаб чиқариладиган. *Серияли маҳсулот.* Уч серияли кинофильм. ■ Дилрабо ҳинд рақслари уларни сеҳрлаб олди. *Икки серияли кино-*

фильм қандай ўтиб кетганини пайқамай қолишибди. Мирмуҳсин, Умид.

СЕРКА Бичилган эркак эчки, ахта така. *Той отга эргашар, қўй — серкага. Мақол. — Кўрқанидан кўзлари олайиб кетган кўк серка жар ёқасига етиб бориб.. соқолини селкиллатганича, таққа тўхтади.* С. Анорбоев, Оқсой. Адир устида чўпонларнинг ити, шоҳдор серка кўринди. Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

СЕРКЕПАК Кепаги кўп, кепаги меъёридан ортиқ. *Серкепак ун.*

СЕРКИПРИК Киприги кўп, қуюқ. *Салтнамат катта, серкиприк кўзлари билан юзимга бир қаради-да, яна бошини эгди.* О. Ёкубов, Бир фельетон қиссаси.

СЕРКЎСАК Кўсаги зич; кўп кўсак туккан. *Серкўсак гўза.*

СЕРМАЗМУН Мазмунан бой, чукур мазмунли. *Сермазмун маъруза. Сермазмун асар. Сермазмун мақола.* — Узини пахта устаси деб юрган бавзи кишилар Саодатнинг сермазмун лекциясини эшишиб, ҳайрон бўлиб қолдилар. Ж. Шарипов, Саодат. Ҳаётимиз тобора сермазмун, ширин, фарогатли бўлиб бормоқда. Газетадан.

СЕРМАМОҚ шв. Силкитмоқ; силтамоқ; зарб билан силтамоқ. *Дўнглик устида атлас кўйлак кийган Зулайҳо турар ва бизга оқ рўймолча сермаб, кимнидир чорлар эди.* П. Қодиров, Қадрим. Ферузанинг кўзларида ўт чақнади, қўлини қилинчдай сермаб, устунни кўрсатди. С. Сиёев, Ёруглик.

СЕРМАШАҚҚАТ Машаққати кўп, жуда машаққатли. *Сермашаққат иш.* — Чорвадорнинг меҳнати оғир ва сермашаққат. Газетадан. -Чигит экиши бултурги ўили шунаقا сермашаққат бўлди, — деб сўхбатни давом эттиради раис. «Шарқ юлдузи».

СЕРМАЊНО Мазмун жиҳатдан бой, чукур маъноли. *Сермањно гап. Сермањно ибора.* — Эҳсон ундан [Саидийдан] чиройли, сермањно хат кутади, чунки у, Саидийга бўлажак шоир, деб қарап зди. А. Қаҳҳор, Сароб.

СЕРМАҲСУЛ Маҳсули кўп, кўп маҳсул берадиган. *Сермаҳсул мол. Сермаҳсул тармоқ. Сермаҳсул ижодкор.*

СЕРМЕВА 1 Меваси кўп, кўп мева берадиган. Зайтун дарахтининг бўйи 4–5 метрча бўлиб, у жуда сершоҳ, сермева бўлади. Газетадан.

2 Мева дарахти кўп, мева дарахтига бой. *Сермева боғ.*

СЕРМЕҲМОН Уйидан меҳмон аримайдиган, меҳмондўст. *Сермеҳмон хонадон. Сермеҳмон ҳалқ.*

СЕРМЕҲНАТ Кўп меҳнат талаб қила-диган; меҳнати кўп. *Сермеҳнат экин.* — Чорва иши, ўғлим, жуда сермеҳнат иш, — деди Абдураззок ота. С. Абдуқаҳор, Олтин водийларни кезганда. Қурт боқиши жуда нозик ва сермеҳнат ишдир. Газетадан.

СЕРМОЙ айн. **серёғ.** Сермой кунжут. Сермой ош. — Нусратбек болишига ёнбошлиб, катта сопол товоқдаги сермой чалобдан ичди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СЕРМОЛ 1 Моли, мол-дунёси, сепи кўп. Сермол қиз.

2 Моли, товари кўп. *Тишдан қараганди эски, кўримсиз, лекин катта, сермол дўконда Мирзакаримбой билан Салимбойвачча турар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Чорваси, чорва моли кўп. Сермол ферма.

СЕРМУЛОЗАМАТ Мулозаматни, тақаллуфни ўрнига қўядиган; фоят мулозаматли. Сермулозамат одам. — Ўша пайтлардаёт Мәъсумаларнинг эшигини сермулозамат, чаққон, гандон кампирлар — совчилар черта бошлаган эди. «Шарқ юлдузи». Аҳмад сермулозамат, узундан-узоқ ҳайрлашиши ёқтирилмасди, сабр билан илтифотларнинг тугашини кутди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Қандайдир сермулозамат ийгитлар келиб, Очил бува билан саломлашиди. А. Мухтор, Чинор.

СЕРМЎЙ айн. **сержун** 1. Ибн Яминнинг уйи ташқарисида тўпланган тўда ҳамон тарқалмаган, ҳалиги девона жазавага тушив, сермўй кўкрагига муштлаб, оғзидан кўпик сочарди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Тукли, сертук (гилам, газмол ва ш. к. ҳақида). Сермўй гилам.

СЕРНАМ 1 Нами жуда кўп; жуда нам. Сернам пахта.

2 Фоят нам, зах. *Буғдоқ қанчалик сернам ерга экилса, ҳосил шунчалик мўл бўлади.* «Шарқ юлдузи».

3 Нам, рутубатли. Ҳавонинг иссиқ ёки салқин келиши, қуруқ ёки сернам бўлишига қараб экин экиши муддатлари ҳам ўзгаради. Газетадан.

СЕРНАСЛ Насли кўп, кўп насл қолдирган ёки қолдирадиган; кўп туғадиган; серпушт. *Сернасл мол.*

СЕРНАҚШ Кўп нақш солинган ёки ўйиб қизилган; жуда кўп нақшли. *Меҳмон сернақши дарвоза олдига етиб келгач, мис ҳалқани тақиљлатди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Кўркам, сернақши чолғу созандага шіҳом, эҳтирос баҳи этишини яхши тушунади уста. «Гулистан».*

СЕРНОЗ Нози, кўп; ноз-карашма қилини яхши кўрадиган. *Серноз раққоса.*

СЕРОБ [ф. سیراب – намга, сувга тўйинган; сугорилган, чанқогини қондирган] Етарли даражада кўп, мўл-кўл. *Бизда ҳамма нарса сероб.* — Зап ўрик экан-да. *Канал битиб, сув сероб бўлиб, боф-роғ қилганимизда, албатта, шунинг данагидан экамиз.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Чўлда энг сероб гиёҳ бўлган шувоқ майдада кулранг баргларини титратиб, шамолда зўр бериб силкинади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

СЕРОБГАРЛИК айн. *серобгарчилик.*

СЕРОБГАРЧИЛИК Ҳамма нарса етарли бўлган пайт, мўлчилик; мўл-кўлчилик; маъмурчилик, фаровонлик. Ҳамма ёк серобгарчилик бўлиб қолди. *Серобгарчиликда яшамоқ.*

СЕРОБЛИК 1 Сероб, мўл-кўл бўлишлик. *Она шаҳримизнинг гуллаб-яшина турининг боиси сувимизнинг сероблигидандир.* Газетадан. *Бозорда мева сероблигидан ҳеч қаёққа сигмайди.* Газетадан.

2 айн. серобгарчилик. Бир ёқда – ташналиқ, сўлғинлик, иккинчи ёқда – сероблик, гулгунлик! Бир-бираидан мадад ололмайди, бири-бираига ёрдам қилолмайди. М. Исмоилий, Фарона т. о. *Шалоладек булатинг опоқ, Ёғдиради сероблик ва қут.* Ю. Шомансур.

СЕРОБЧИЛИК айн. *серобгарчилик.* Баркашларда тўлиб-тошиб тортилиб нонлар, Фаровонлик, серобчилик, ҳар уйда байрам. Ҳабибий.

СЕРОҲАНГ Оҳанг жиҳатдан бой; рангбаранг оҳангли. *Сероҳанг куй.* Сероҳанг овоз. — «Тинчлик» сўзи.. Бу – ёқимли, сероҳанг бир сўз, Ҳаёт – булоқ, тинчлик – унга кўз. М. Шайхзода.

СЕРПАМОҚ шв. Зарб билан урмоқ, солмоқ; силтамоқ. Қилич билан серпаб ўтмоқ.

СЕРПАНТИН [фр. serpentин < лот. serpens – илон] Бал, маскарад ёки карнавал қат-

нашчиларига иргитиладиган, рангли қозоздан ясалган узун илонсимон лента.

СЕРПАРДОЗ 1 Пардозга берилган; пардоз-андозни яхши кўрадиган. *Серпардоз хотин.* — Элмира жуда серпардоз бўлиб қолди. С. Зуннунова.

2 Кўп пардоз берилган. *Серпардоз уй.*

СЕРПАХТА Паҳтаси кўп, паҳта кўп солинган. *Серпахта кўрпа.* Серпахта чопон. — Унинг [сандалнинг] бурчагида.. устига серпахта чопонини торттиб Ҳўжсаназарбой ётмоқда эди. С. Айний, Куллар.

СЕРПЕНТАРИЙ [лот. serpens, serpentis – илон] Тирик ҳолатда заҳар олиш учун заҳарли илонлар боқиладиган, парвариш қилинадиган жой, илонхона.

СЕРПИЁЗ Пиёзи жуда кўп, кўп пиёз солинган. *Серпиёз сомса.* — Столда ширинликлардан кўра серпиёз шакароб, шўртнанг бодринг бор эди. Э. Усмонов, Ёлқин.

СЕРПУЛ Пулдор; пули кўп. *Серпул одам.*

— Зокировнинг касби-кори номатайн, аммо серпул. М. Жўра, Истироб. [Хотин:] Иккита анор учун хотинингизни серпул одамга оширгани уялинг! А. Қаҳҳор, Анор.

СЕРПУШТ [ф. سرپشت – кўп наслли] Сернасл, кўп бола туғадиган; кўп тухум берадиган; тез урчидиган. — Ўргимчаккан жуда серпушт бўлади. Газетадан.

СЕРПУШТЛИК биол. Ҳайвонларнинг табиий ўлим ўрнини қоплаш учун зарур бўлган пушт қолдириш хусусияти. *Серпуштликни ошириш чорвачиликда катта аҳамиятга эга.* «ЎзМЭ».

СЕРРАЙМОҚ 1 Бир жойда анграйиб, ҳаракатсиз турмоқ. *Серрайиб турмоқ.* — Низомжон нима қилишини билмай, серрайиб турриб қолди. С. Аҳмад, Уфқ. Қиз даҳшат аралаш серрайиб қотиб қолди. У. Назаров, Одамлар.

2 салб. Бирор иш қилмасдан, анграйиб ёки кеккайиб турмоқ. -Нимага серрайиб туррибсан? Бу ёққа кел, чурвақа! – деб қичқирди мингбоши болага қараб. М. Исмоилий Фарона т. о.

СЕРСАВЛАТ Фоят савлатли, жуда басавлат. *Лаганлар бўшаётганда, эшикдан серсавлат бир қора одам кириб келди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Сунага келиб ёнбошлаган эллик ёшлар чамаси бу аёл анча серсавлат, ёшлигидага ҳусндор бўлгани билиниб турарди.* У. Исмоилов, Сайланма.

СЕРСОЯ 1 Кўп соя берадиган; сояси кўп. *Серсоя сада.* — *Дараҳат кам бўлса-да, лекин қуюқ, серсоя.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Жуда соя, салқин. *Салқам миллион туп дараҳти бор Тошкентда нима кўп, серсоя кўчалар, жойлар кўп.* П. Қодиров, Уч илдиз.

СЕРСОҚОЛ Соқоли узун ва қалин, соқоли кўп; соқоли ўсиб кетган. *Серсокол чол.* — *Меъмор аравадан тушганидан сўнг, бу томонга келаётган серсокол Чўли бобо қаршишига чиқиб, у билан эски танишлардек кўл бершиб омонлаши.* Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕРСУВ 1 Суви кўп, суви мўл, тўла. *Серсув кўллар.* — *Болалик хотиралари билан алоқадор бу дарёчани у серсув, тубсиз нахрларга алишмайди.* С. Нуров, Нарвон.

2 Сувли; ширадор; сершарбат. *Серсув шафтоли.* *Серсув турп.* — *Пахтасеб — олманинг бир тури. Кичкина, сарғиши бўлади. Лекин жуда мазали, серсув.* Ш. Ҳолмирзаев, Олма емадим.

СЕРСУТ Кўп сут берадиган, сути кўп. *Серсут сигир.* — *Отам сигирнинг серсут ёки камсумтишини маърашидан билар эдилар.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

СЕРСУЯК Суяги кўп. *Серсуяк гўшт.* — *Сўнагул мени ёш боладай йиглатиб, кичкинагина, серсуяк мушти билан кўз ёшларимни артиб кетди.* А. Мухтор, Асарлар.

СЕРТАВОЗЕ Фоят тавозели; сертаъзим. *Сертаувозе одам.* — *[Тўламат] Камтато кичикни баравар «ако» дейдиган сертаувозе бу йигитдан қандай гап чиқаркин, деб куттиб турди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Хозир у [Ирода] нимаси биландир қадимий эртаклардаги сертаувозе канизакларни эслатиб юборди Аҳмадга.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

СЕРТАКАЛЛУФ айн. *сермулозамат.* Сертакаллуп одам. *Сертакаллуп бўлмоқ.* — *Чўқчи соқолли бу одам фоят сертакаллупу.* эди. Т. Малик, Иблис девори. *Бу мулойим, сертакаллуп аёлга рўпара келган ҳар қанақа тошорак ҳам юмшайди.* С. Анорбоев, Оқсой.

СЕРТАРМОҚ 1 Тармоқланган; ён-атрофга қараб ўсган. *Бодом илдизи сертармоқ бўлгани сабабли тупроқ эрозиясига қаршилик қилади.* «Фан ва турмуш»

2 Тармоқлари, соҳалари кўп ва хилмажил. *Сертармоқ соҳа.* — *Хозир фанлар жуда чуқурлашиб, сертармоқ бўлиб кетган.* С. Нуров, Нарвон.

СЕРТАШВИШ 1 Ташвиши кўп; фоят ташвишли, серхархаша. *Серташвишиши.* Серташвиши жой. — *Серташвиши асрда дунёга келдинг.* Э. Воҳидов.

2 Фам-ташвиши кўп, тиниб-тинчимас. *Серташвиши одам.* — *Бираро серташвиши, бираро серташвишисанки, болагинам!* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Соддагина чодирда ёлғиз яшаган Навоий дилгир, серташвиши эди.* Ойбек, Навоий.

3 Ташвиши ифодалайдиган; ташвишли. *Дилоромнинг серташвиши кўзлари бир зумда чақнаб кетди.* Ҳ. Ғулом, Машъал. *Азмиддин Талъатбейнинг серташвиши юзига.. совуқ кўзларига қараб, ўйга толди.* Ҳ. Ғулом, Машъал.

СЕРТАЪЗИМ айн. *сертаувозе.* Сертаъзим одам. *Сертаъзим бўлмоқ.*

СЕРТИКАН Тикани жуда кўп. *Сертикан гул.* — *Салқин, нам шамол тепалардаги кактус дараҳтларининг сертикан шохларини секин чайқатади.* И. Раҳим, Тақдир.

СЕРТИФИКАТ [фр. certificat < лот. *segatum* – аниқ, тўғри, рост + *facere* – қўлмоқ]

1 Давлат органларининг молиявий қарз (заём) мажбурияти; шунингдек, кўрсатувчига бериладиган давлат заёмлари облигациялари ва қимматдор банк қоғозлари.

2 Омонатчининг, белгиланган муддат ўтгач, банкка кўйилган омонат суммасини ҳамда унинг фоизларини олиш ҳуқуқи ҳақидаги ёзма ҳужжат.

3 Ташқи савдо амалиётида: тегишли ваколатли органлар томонидан бериладиган ва товарнинг сифати, оғирлиги, ишлаб чиқарилган жойи ва б. хусусиятларини тасдиқлайдиган ҳужжат. *Маҳсулот сертификати.*

4 Бирор нарса, воқеа ҳақидаги расмий ёзма гувоҳнома; диплом. *Шайхонтоҳур туманида компютер саводхонлиги бўйича ташкил этилган курсни якунлаган ёшларга сертификатлар топширилди.* Газетадан.

СЕРТИФИКАТЛАШ Бирон-бир маҳсулот ёки хизмат сифат тавсифининг сифат стандарттида талаб этилган даражага мос келишини аниқлаш, тасдиқлаш. *Бугунги кунда маҳсулот ва хизматларни сертификатлашда республикамизда фаолият юритаётган 50 дан ортиқ сертификатлаш идоралари ва 250 дан ортиқ синов лабораторияларининг аҳамияти мўҳим.* Газетадан.

СЕРТОМИР 1 Томири жуда кўп. Сертомир гўшт.

2 Томирлари бўртиб чиққан. Ойим қирқ беш ёшлардаги.. қотма аёл бўлиб, қўллари эркакларникуга ўхшаши ўйғон, гўштдор ва сертомир эди. Ў. Ҳакимали, Навбаҳор.

СЕРТОМОҚ Овқатхўр; овқатни кўп ейдиган. Сертомоқ одам. Сертомоқ мол.

СЕРТУК 1 Туки кўп, хурпайган, пати қалин (тилам, мато, рўмол, шунингдек, айрим мевалар ҳақида). Боф кўчалардан аста ўтиб борардик, оёқ остида билқ-билқ иссиқ тупроқ, ўрқачли пахса деворлардан сертук олтин шафтолилар осилиб ётарди. Мирмуҳсин, Умид.

2 Тукли, жун босган. Алиохун ўрнидан туриб, кенг, сертук кўкрагини қавартиб керишиди. Ойбек, Танланган асарлар.

СЕРТУПРОҚ 1 Тупроғи кўп, тупроқ босган. Даладан қайтган моллар шовқин-сурон билан катта сертупроқ кўчани чангитиб келмоқда. С. Аҳмад, Муҳаббат.

СЕРТУХУМ 1 Кўп тухум солинган; тухуми кўп. Сертухум хамир. Сертухум қўймоқ.

2 Кўп тухум қиладиган; серпушт. Сертухум товуқ.

СЕРУЙҚУ Кўп ухлайдиган, ҳадеб ухлайверадиган, уйқудан бош кўтармайдиган. Серуйқу одам.

СЕРУНУМ 1 Яхши унум, маҳсул берадиган. Серунум иш.

2 айн. серхосил. Серунум ер. — Серунум меҳнат уларни тўйқ турмушга қараб етаклар эди. Ҳ. Олимжон, Танланган асарлар.

СЕРУРУФ 1 айн. серпушт.

2 Уруғи кўп. Серуруг тарвуз.

3 кўчма Қариндош-уруғи жуда кўп. Серуруг одам. — Ҳурматли кишилардан бири омонатини топширибди-да. Ўзиям жа серуруг эканми? Одамларнинг кўплигини қаранг. Т. Ашурев, Марварид тут.

СЕРФАЙЗ Фоят файзли, кўркам, кўзни қувонтирадиган. Серфайз боф. Серфайз ҳовли. Серфайз кўча. Серфайз тўй. — Улар серфайз ҳовлига кириб келганларида, эндиғина тонг ота бошлаган эди. «Ёшлик».

СЕРФАРЗАНД Фарзанди, боласи кўп. Серфарзанд она. — Боқижон бўлса, ҳамма ака-укаларига қараганда серфарзанд. Уетти фарзанднинг отаси. Н. Сафаров, Оловли излар.

СЕРФАҲМ Фаҳм-фаросатли; зийрак; ақли ўтқир. Рустам эси кириб қолган, китоб ўқиб, ҳар гапнинг маънисига тушунадиган, серфаҳм, ўйли, ақли ўигит эди. «Муродхон».

СЕРФИКР Кўп фикрлайдиган; оғир-вазмин. Серфикр одам. — [Ўзбек ойим:] Кумушинг ўзингга ўхшаши серфикр кўринадир, Зайнаб бўлса менга ўхшаши қувноқ! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЕРХАРАЖАТ айн. серхарж. Бир бойнинг икки ўғли бўлиб, каттаси машшатпаст, серхаражат, пулни ўринсиз сарф қиласидиган экан. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

СЕРХАРЖ Чиқимдор, кўп харажат қиласидиган, кўп пул сарф қиласидиган. Серхарж одам.

СЕРХАРХАША 1 Ҳадеб хархаша қиласев-радиган, жуда инжиқ; эркатой. Серхархаша бола. — Айниқса, Мавлон аканинг «тўрва қоқдиси» — икки яшар Нишонтой жуда серхархаша бола. Ҳ. Фулом, Машъал.

2 Инжиқ; нозиктабиат; ҳеч нарса ёқ-майдиган. Серхархаша аёл. — Йўлга чиққандан бошлаб камаган, хомуш бўлиб қолган Фаввос Андхудан чиқиб, қум ичига киргач, серхархаша, гап ёқмайдиган бўлиб қолган эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕРХОСИЯТ Хосияти, фойдаси кўп. Серхосият ўсимлик. — Она сутни чиндан ҳам серхосият. «Фан ва турмуш».

СЕРЧИҚИМ 1 Чиқими, харажати кўп; маблагни кўп талаб қиласидиган. Серчиқим иш.

— Ҳозирча қўлда бажарилаётган бу ҳар иккала ишнинг серчиқим эканлигини шундан ҳам билиб олаверинг.. Газетадан.

2 айн. серхарж. Серчиқим одам.

СЕРЧИҚИТ Серчиқинди, кўп қисми чиқитга чиқиб кетадиган. Серчиқит хомашё. Серчиқит дон.

СЕРШАРБАТ айн. сершира. Шафтолининг сершарбат этлари ёзниг иссиқ кунларида «чанқоқ босди» бўлади, десерт сифатида ишлатилади. К. Маҳмудов, Мевалар.

СЕРШИРА Жуда ширин; ширадор. Сершира қовун. Сершира анжир. — Венгер мускати сершира ва хушибўй бўлиб, ўзига хос ҳиди ва мазаси бор. Р. Мусамуҳаммедов, Мўлузум ҳосили.

СЕРШОВҚИН 1 Шовқини кўп; шовқин-суронли. Сершовқин кўча. Сершовқин цех. — Маҳкам.. Сирдарё бўйидаги сершовқин, гавжум ишчилар шаҳарчасида кат-

та бўлган эди. П. Қодиров, Уч илдиз. **Темиржон сершовқин**, серқатнов йўлка бўйлаб бемақсад, беихтиёр борар экан, ҳеч нарса ҳақида ўйламасликка уринарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

2 Шовқин чиқарадиган, шовқин кўтадиган. *Шиорлар ва гуллар билан безатилган катта зал сершовқин болаларга тўлиб кетди*. О. Ёқубов, Каптар.

СЕРШОНА Шонаси кўп, кўп шоналанган. Сершона гўза. Сувга қонгани гўзалар сершона бўлиб ўсади.

СЕРШОХ Шохи кўп, қуюқ, зич; шохлаб кетган. Сершоҳ дарахт. — Катта сершоҳ ёнғоқ соясида ўнтача аёл узумларни тозалаб, яшикларга жойлашарди. С. Юнусов, Кутимаган хазина.

СЕРЯМОҚ Ямоғи кўп, кўп ямоқ солинган. Серямоқ чопон. — [Алиохун] Дўлтирига тўғналиган иянани олди, қаердандир иштобиб, эски, серямоқ кўйлагининг ўиртигини ямашга ўтириди. Ойбек, Танланган асарлар.

СЕРЯПРОҚ айн. сербарг. Серяпроқ дарахт. — [Ғуломжон] Кўшини эшигини тўсисб турган серяпроқ, қалин шохлар орасига кириб, мингбoshi ҳовлисига қаради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СЕРЎТ Ўти кўп, ўти қалин, зич. Серўт яйлов. — Кенжса серўт жойларни қидириб, сурувни тоғ томонга ҳайдади. «Олтин бешик».

СЕРҚАВИҚ Қавиги кўп, ораси яқин қилиб зич қавилган. Серқавиқ кўрпа. — Қамчи.. серқавиқ бўз тўни устидан чандиб боғлаб олган қўш белбоғини.. ушлаганча жавоб берди. Ҳ. Гулом, Машъял.

СЕРҚАДОҚ Қадоги кўп, ҳамма ёғи қадоқ, қадоқ босган. Серқадоқ қўл. — Ҳамроали серқадоқ кафтларини пешонасига соябон қилиб, ўша томонга тикилди-да, ўзича.. қичқирди. Ш. Гуломов, Ташаббус.

СЕРҚАЙМОҚ Қаймоғи кўп, кўп қаймоқ берадиган. Сигирлардан қишин-ёзин бирдек кўп, серқаймоқ сут соғиб олсан, етарли озуқа ғамлаб қўйсак, гўшт ҳам, сут ҳам, ёғ ҳам, жун ҳам кўпаяди. Ҳ. Нурий, Яшил хирмон.

СЕРҚАТИҚ Қатиги кўп, кўп қатиқ солинган. Серқатиқ мастава. — У серқатиқ гўжга ичиб, қорнини тўйғизиб олган бўлса-да, ошпаз Абдулматкарим пиширган овқатларга қараб, кўнгли суст кетарди. М. Осим, Ўтрор.

СЕРҚАТНОВ 1 Транспорт ва йўловчи-лар кўп қатнайдиган. Серқатнов кўча. — Темиржон сершовқин, серқатнов йўлка бўйлаб бемақсад, беихтиёр борар экан, ҳеч нарса ҳақида ўйламасликка уринарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

2 Тез-тез келадиган; кунда-шунда. Серқатнов меҳмон. — Шундан сўнг Пошиша хола бу ерга, яъни Йигиталининг ўйига серқатнов бўлиб қолди. Д. Нурий, Осмон устуни. Алихон редакцияга.. айниқса сўнгги вақтларда анча серқатнов бўлиб қолган эди. М. Хайруллаев, Фурур.

СЕРҚИЛИҚ 1 Ножёя ёки келишмаган қилиқлари кўп, жуда қилиқдор. Серқилиқ бола.

2 кўчма Тез ўзгариб турадиган, инжиқ. Уузоқ Фарғона қишилогининг серқилиқ табиатини болалигидан билгани учунми, буюқда қолгандай, энгига брезент чакмон, бошига оқ намат қалтоқ кийгани. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

СЕРҚИЛТАНОҚ Қилтаноқли, қилтаниғи кўп. Серқилтанақ балиқ.

СЕРҚИРРА 1 Қирраси кўп, қиррадор. Серқирра стакан. Серқирра тош. — Олмосдек серқирра, офтобда чўққилари ярқираб турган баланд қори тоғлар кўзни қамаштиради. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўчма Ҳар тарафлама, кенг; мазмунга бой, сермазмун. Серқирра истебзод. Серқирра олим. — Шоир ижоди шунчалик серқирра, сербарақа, сержилоки, ҳаммаси ҳақида бир мақолада айтиб ўтишга асло имкон ўйқ. «ЎТА». Забардаст олим Тошмуҳаммад Ниёзович Қориниёзийининг мураккаб ва серқирра ҳаёт ўйли ҳаммамиз учун ҳайратомуз ва ибратлидир. «Фан ва турмуш».

СЕРҚОШ Қоши қуюқ ва қалин. Очил бува ўтқир қора кўзли, серқош, чироғли йигит бўлган. А. Мухтор, Чинор.

СЕРҚУЁШ Қуёш нури кўп тушадиган; қуёшли кунлари кўп. Серқуёш ёз. Серқуёш Ўзбекистон. — Шу кунларда серқуёш республикамиз далаларида иш қизғин. Газетадан.

СЕРҚУМ 1 Куми кўп, кум босган. Серқум соҳил. Туби серқум дарё.

2 Кум кўп солинган. Серқум сувоқ.

СЕРҒАЙРАТ Файрати кўп; жуда ҳам файратли. Серғайрат бола. — Бозорқул бундай пайтларда бош эгиб, хомуш ўтиради, бугун эса серғайрат, жонсарак. А. Мухтор, Чинор.

Галифе шими, брезент этиги, бутун қиёфаси унинг соғлом, ишчан, серғайрат одамлигини таъкидлар эди. С. Нуров, Нарвон.

СЕРГАЛВА 1 Фалваси, жанжал-сурони кўп; фалвали. Серғалва жой. — Сайёра шу серғалва хонадонга келин бўлиб тушиб, нима ҳузур-ҳаловат кўрди? Газетадан. Одам яшар замон юкин орқалаб, Серғалвароқ кечасидан бугуни. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 Кўп фалва, жанжал қиласверадиган; жанжалкаш. Серғалва одам.

СЕРҲАРАКАТ 1 Доим ҳаракат қилиб турадиган, тиниб-тинчимас; тез ва чаққон ҳаракат қиласадиган; ҳаракатчан. Муқаддам сарғиши жингалак сочили, серҳаракат, хуш-чақчақ йигитни эслади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Нажмиддин Бухорий олтмиши ёшлардан ошган, паст бўйли, елкалари кенг, серҳаракат одам. Мирмуҳсин, Меймор.

2 Кўп ҳаракат талаб қиласадиган. Серҳаракат ўйинлар.

СЕРҲАФСАЛА Ҳафсалали, ҳар бир ишни ҳафсала билан қиласадиган, эринмайдиган. Серҳафсала одам. — Сайдакбар ҳожи қутини очди-ю, кўзи тиниб кетди. Унда чиндан ҳам завқли, серҳафсала устанинг мўъжизакор санъати ўзининг бутун жозабасини намойши қилиб турарди: бу олтин узук эди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

СЕРҲАШАМ Ҳашами кўп, ҳашамдор; жуда ҳам ҳашаматли. Серҳашам бинолар. — Улар кирган уй меҳмонхона бўлса керак. Ниҳоятда серҳашам эди. С. Аҳмад, Пойқадам.

СЕРҲИКМАТ Ҳикматга бой. Серҳикмат мақоллар.

СЕРҲИММАТ Жуда ҳимматли, сахий. Серҳиммат одам.

СЕРҲОСИЛ Ҳосилдор, унумдор, кўп ҳосил берадиган, Серҳосил ер. Серҳосил тупроқ. — Ўзбекистон деганда, поёнсиз пахтазорлар билан бирга серҳосил мевазорлар, полизу яйловлар кўз олдимизга келади. «Саодат».

СЕСАРКА [р. цесарка < caesar – цезарь: Қадимги Римда бой, таниқли уруғ номи]: сесарка товуқ Товуқлар туркумига мансуб, куркасимон хонаки парранда.

СЕСКАНМОҚ Ташқи таъсиридан чўчиб ёки бирор нарсадан жирканиб сапчиб тушмоқ. Сесканиб кетмоқ. — Тўйбека.. совуқ сув келтириб, Кумушнинг манглай ва кўксига сепган эди, сесканиб ўзига келди. А. Қодирий,

Ўтган қунлар. [Зуҳрахон] Эти сесканиб, бундай қараса, катта-катта чумолилар оёғида ўрмалаб юрибди. А. Муҳиддин, Күёв қочди.

СЕССИЯ [лат. sessio – мажлис, йиғилиш] 1 Иш, машгулоти даврий равишда амалга ошириладиган ваколатли органларнинг, суд ёки жамиятларнинг иш, йиғилиш ўтказадиган даври. Қонунчиллик палатасининг навбатдаги сессияси. Суднинг саёнр сессияси.

2 Биржалар фаолиятининг ташкилий шакли: кун давомида савдо қилиш учун белгиланган қатъий вақт. Сессиялардан олдин ёки кейин тузилган савдо битимлари ҳақиқий ҳисобланмайди ва рўйхатдан ўтказилмайди. «ЎзМЭ».

3 Олий ва ўрта маҳсус ўқув юртларида: белгиланган вақтларда ўқув режасида кўзда тутилган имтиҳонларни топшириш даври. Қишики сессия. — Бу метод ҳозир бизга иш бермайди, — тушунтириди Зокир юмшаб. — Вақт зиқ. Группаларда муҳокама қилдиргунимизча, сессия етиб келади. П. Қодиров, Уч илдиз.

СЕТ [ингл. set] Теннис ўйинида одатдаги уч партиянинг ҳар бири. Иккинчи сетда дадил ҳаракат қилган вакилларимиз ҳисобни тенглаштиришиди. Газетадан.

СЕТКА [р. сетка – кичкина тўр] 1 Ип, пластмасса ва б. дан тўқиладиган тўр халта. [Хола] Кўлидаги сеткага нон, овқат, бир-икки бош узум солиб, йўл ўртасида бир студент йигитдан клиникага қандай боришини сўради. Мирмуҳсин, Умид. Бирор ишга шошиляпти, бирор бозордан келяпти, икки қўлида сетка. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 икт. айн. жадвал. Тариф сеткаси.

СЕТОР [ф. سектор – уч торли] Уч торли, чертиб чалинадиган, тамбурсимон мусиқа асбоби. -Хонандалар сукутда, сеторлар ги-лофда, — деди Андугоний. Мирмуҳсин, Мельмор.

СЕШАНБА [ф. شنبه] Ҳафтанинг душанбадан кейинги, иккинчи куни. Алқисса, таҳлил ҳафтада уч кун эрди: шанба, якшанба, душанба; аммо сешанба куни ҳар бир жамоанинг ўз олдига гаплари бор эрди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

СЕЯЛКА [р. сеять – «экмоқ» с. дан ясалган от] қ. х. Уруғларни маълум чуқурликда бир текис экиш, экинларни ўғитлаш ишларига мўлжалланган қишлоқ хўжалиги

машинаси. Эртадан чигит экмоқчи эдик, сеялкаларни тайёрлаб қўйяпман. Ойдин, Келин ўғил туғибди. Сеялкалар чигитни маъин тупроқли далаларда бир хил чуқурликда ташлаб кетади. Газетадан.

СЕЯЛКАЧИ Сеялкада ишловчи, сеялка билан уруғ сепувчи деҳқон. Сеялкачиларнинг қўли қўлига тегмайди, ҳозир улар билан сұхбатлашиш ҳам қийин. Газетадан.

СЕХР [а. سحر – жозиба, фусункорлик; сеҳргарлик, афсун, жоду; жодугарлик] 1 Файритабиий кучлар, сеҳрли афсун ва дуолар ёрдамида мўъжиза яратувчи ҳаракат ва дуолар; афсун, жоду. *Девлар буни сезиб, сеҳр билан битта таёғни дуторга, қовун пўчогини доирага айлантириб, мафтун қилувчи куй ҷалиб, қўшиқ айта бошлабдилар.* «Олтин бешик». Уғлингизнинг бу иши бежиз эмас: марғилонлик сеҳр қилдими, жоду қилдими, ҳайтовор, сиз шу йўсунда юра берсангиз, эрта-индин ўғилдан ажраласиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Дейдиларки, сенинг кўзларинг Афсунгармиш, сеҳр этармиш.* Р. Парфи, Кўзлар.

2 кўчма Сўз ёки хатти-ҳаракатдан келиб чиқадиган мафтункорлик, фусункорлик, жозиба. *Куй сеҳрига берилмоқ.* ■ Кўп заҳмат сўнгидиа англаб етолдим *Устоз Алишернинг буюк сеҳрини.* Э. Воҳидов. Алимардон ўз оғозининг сеҳри бутун тўйхонани ром этганини сезиб, завқ билан ашула айта бошлади. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

СЕҲРБОЗ [а. + ф. سحر باز] кам қўлл. айн. сеҳргар.

СЕҲРГАР 1 [а. + ф. سحر گر – сеҳр, жоду қилувчи, афсунгар, жодугар] 1 Сеҳр билан ўзи ёки бошқаларни ҳар хил қиёфага киритувчи; афсунгар, жодугар (эртак ва афсоналарда). *Чироили йигит қиёфасига кириб олган сеҳргар Иблис, севгилимни қўлтиқлаб кетаётганини кўриб, ёниб кетдим.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. У сеҳргар бир думалаб, чумчук қиёфасига кирдида, «пир» этиб учиб кетди. «Олтин бешик».

2 кўчма Мафтун қилиб, ўзига боғлаб олувчи; фусункор. Сеҳргар кўзлар. Сеҳргар қиз. ■ Радиодан дутор садоси тараалар, сеҳргар куй Темиржоннинг қалбига кириб борар, унинг юзида маъсум латофат уйғотарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

СЕҲРГАРЛИК 1 Сеҳр-жоду қилиш ҳунари, касби. Афлотуннинг қизи отасининг

сеҳргарлик-жодугарлик ҳунарини ўрганиб олган эди. «Лукмони ҳаким».

2 Халқ эътиқодига кўра, зиён етказиш ёки ундан ҳалос қилиш, касалликларни тузатиш борасидаги мўъжизавий қобилият.

3 кўчма Кишининг эс-ҳушини олиб қўйиш; жозибадорлик, фусункорлик.

СЕҲР-ЖОДУ Сеҳр ва жоду. Сеҳр-жоду қилмоқ.

СЕҲРКОР айн. **сехргар** 2. [Гулхайрининг] *Товуши майин, баҳор шабадасидай сеҳркор мавжланиб, тўйта-тўғри дилга қўйиларди гўё.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СЕҲРЛАМОҚ 1 Сеҳр-жоду билан эс-ҳушини олиб, ўз измига бўйсундирмоқ (эртак ва афсоналарда). Буларнинг ҳаммасини сеҳргар Иблис сеҳрлаб қўйди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

2 кўчма Эс-ҳушини олиб қўймоқ, мафтун қилмоқ, ўзига тортмоқ; ром этмоқ. *Ўйнаётган йигит ўз санъати билан даврадагиларни сеҳрлаб қўйған эди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Лавлининг катта тим қора кўзлари йигитни сеҳрлаб қўйди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

СЕҲРЛИ 1 Сеҳрлаш, мўъжиза яратиш хусусиятига эга, сеҳрловчи; сеҳрланган. Сеҳрли таёқча ■ *Шундай бўлгач, сеҳрли қалпоқчанинг ёрдамига муҳтожман.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. -Мен бир сеҳрли булоқ топдим, – деди йигит. «Эртаклар».

2 кўчма Мафтун этувчи, мафтункор, фусункор, ўзига жалб этувчи. [Гулнор] Бир ёз кечаси тўлин ойнинг сеҳрли нурида, мана шу тераклар остида Йўлчини кутмаганмиди? Ойбек, Танланган асарлар.

СЕҲРЧИ айн. **сехргар** 1. [Ўзбек ойим:] *Марғилонликнинг домласи сеҳрчи ҳинди эди, мен бўлсан бу ердан ҳинди домла топа олмадим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИ I [лот. si] Мусиқада: муайян изчилликдаги товушқаторнинг еттинчи товуши ва унинг нота белгиси. *Музикада еттита асосий товуш бор: до, ре, ми, фа, соль, ля, си.* И. Акбаров, Музика саводи.

СИ II [фр. si < Sisteme Internationale – «халқаро тизим» бирикмасининг қисқартмаси] Халқаро бирликлар тизими – физик катталикларнинг асосий ва ҳосилавий ўлчов бирликлари тизимининг қисқача номи.

СИБИЗФА с.т. Найнинг бир тури; чўпон найни (қ. **най 3**). Қамиш сибизфа. Сибизфа чалмоқ. — Мен ҳам қўлга олиб сибизга созим, Тўйингга шошарман элдан илгари. Э. Воҳидов.

СИБИЗФАЧИ Сибизфа чалувчи.

СИБИР [р. Сибирь — Россия Федерацияси худудининг Осиё қисмидаги табиий ўлка]: сибир қилмоқ с.т. тар. Сибирга сургун қилмоқ. [Ҳоким:] *Йўқ, ҳукм қатъи. Фондир бир умр сибир қилинди!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

СИВИЗФА с.т. айн. Сибизфа. Ана, чўпон ўигит яшил майсазорга ёнбошлаб, қамиш сибизфасини чалаётиди. Ҳ. Үулом, Машъал.

СИГАРА [фр. cigarette < исп. cigarro] Чекиш учун найча шаклида тифиз, зич қилиб ўралган ва сирти елимланган тамаки барглари.

СИГАРЕТА, сигарет [фр. cigarette — кичик сигара] Бор бўйича тамаки тиқилган, муштуксиз, шунингдек, зарарли моддалар таъсирини камайтириш мақсадида маҳсус фильтр билан таъминланган қофоз найча. *Сигарета тутатмоқ. Фильтри сигарет олиб тутатди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Солиҳ чекаётган сигаретасининг кулини қоқар экан, узилиб қолган гапини давом эттириди.* О. Мўминов, Ҳиёбондаги уч учрашув.

СИГИР Бузоқлаган урғочи қорамол. Говмиши сигир. *Сигир соғмоқ. Сийлаганни сигир билмас.* Мақол. — Ҳовли этагидаги оғилхона томондан сигирнинг пишиллагани, алланиманинг тап-тап этиб ерга тушгани эшилди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол.

Сигир йили Мучал йил ҳисобида иккинчи йил (қ. **мучал**). Унинг йили — сигир.

СИГИРХОНА Сигир турадиган жой, молхона, оғилхона. *Самин бобо ухладиёв деганда, Сайфи билан икк-уч бўлак кунжарани қўлтиқлаб, сигирхонамизга ўргаладик.* С. Сиёев, Ёруелик.

СИГИРҚҮЙРУҚ Бўйи 60—105 см, барглари бандсиз, меваси ва пояси тук билан қопланган, сариқ шингилсизмон тўпгули ўсимлик; бегона ўт (халқ табобатида жароҳатни даволашда ишлатилади). *Сигирқўйруқни [захарли бўлгани учун] мол емайди.* «ЎзМЭ».

СИГНАЛ [нем. Signal < лот. signum — белги] 1 Бирор маълумот, бўйруқ, хабар ва ш. к. ни яқин ёки узоқ масофага етказиш, кишиларни ўзига қаратиш, огоҳлантириш,

тартибга чақириш учун қўлланадиган шартли белги, ишора, товуш ва ш.к. Светофор сигналлари. Товуши сигнал. Аниқ вақт сигнални. Машина сигнални. Сигнал чироқлари. — Шоффернинг «Йўл очинглар» маъносига берадётган сигнални бефойда эди. Н. Сафаров, Оловли излар. Мансур ҳовли ўртасига этиши билан орқадан машина сигнални эшишилди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол.

2 кўчма Бирор ҳодисанинг олдини олувчи, у ҳақда огоҳлантирувчи, таъкидловчи хабар ёки белги, ишора. — Шундай кўнгилсиз аҳволлар тўғрисида сигналлар бўлганмиди? — Бўлган эди. Бу ерда ўртоқ Эргашевнинг ҳуёшёргига тан бериш керак. А. Қаҳҳор, Мунофиқ. Шундан бўён иккни ой ўтди, ҳали ҳам матбуот сигналига жавоб йўқ. «Муштум».

СИГНАЛИЗАТОР Сигнализация ускунаси ёки унинг сигнал берувчи қисми.

СИГНАЛИЗАЦИЯ [фр. signalisation — белгиларни масофага узатиш < signum — белги] Сигналлар системаси ва сигнал берувчи асбоблар, қурилмалар мажмуи. Автоматик сигнализация. Сигнализация ва алоқа воситалари. — [Сигнализация] Вазифасига қараб, авариянинг олдини олиш, қақириш, буёруқ бериш, ўт ўчириш, қидириш, огоҳлантириш учун мўлжалланган сигнализацияларга бўлинади. «ЎзМЭ».

СИДЕРИК [лот. sidus, sideris — юлдуз; осмон ёритқичи]: сидерик айланиш даври астр. Сайёра, астероид ёки кометанинг Қуёш атрофида, табиий йўлдошнинг ўз сайёраси атрофида бир марта тўлиқ айланиб чиқиш даври (*таққосланг*: синодик айланиш даври).

Сидерик ой астр. Ойнинг Қуёш атрофида тўлиқ бир айланиш даври; *таққосланг*: синодик: синодик ой.

СИДИРИЛМОҚ Сидирмоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Териси сидирилиб кетди. — У [Лолахон] енгини шимариб олган, кулача бетлари тегра ботган, қизил рўмалчаси бошидан сидирилиб, узун соч ўримига шлашиб қолган. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Гавдадан кўчган пўст оёқдан ечилган пайтоқдек илон гавдадидан сидирилиб тушади. «Зоология».

Ичи сидирилиб кетмоқ Ичида ҳеч нарса қолмаслик, қорни очиб кетмоқ. Кўк чой ичаверип, ичим сидирилиб кетди.

СИДИРМОҚ 1 Қўл бармоқлари ёки кафтни босиб, бир томонга ҳаракатлан-

тироқ. Эргаш қизарған юзини кафти билан сидириб құйди.. А. Мұхтор, Опа-сингиллар. Раҳим Саидов титроқ құллари билан сочтоласини юз-күзи аралаша сидириб, кичкина ёстиқча билан биттә бұлыб ётған сочларига секін күшиб құйди. Ү. Умарбеков, Їз ёмғири.

2 Күл бармоқлари билан тортиб ёки суреб туширмоқ, тозаламоқ. *Пайтоқи сидириб, тұпика туширмоқ.* — Емонлилкка яшишик, — деди үт ёнида дайдирраб үтирган Уббiniёс соқолидаги лойни сидириб. А. Мұхтар, Қоракалпоқ қыссаси. -Хозир жуда қорнум очди, — деди *Түрғунбай пешонасидан терларини сидирады*. Т. Ашурев. Оқ от.

3 Артиб, қириб ёки кўчирб олиб ташламоқ. Бу ерда.. майдоннинг ҳар бир қатлами сидириб олиниб, тақирип ерда 500 машина сидагиган китта автобаза қурилаётган экан. С. Сиёев, Ёргулик. Бўтабой ариқ чепларидағи ўтларни кетмоналаб сидирди. С. Аҳмад, Ҳукм. «Овни нима қиласман!» деб ўйлади Ёдгор нон ушоқларини сидириб оларкан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 күчма Олиб ташламоқ; холи қилмоқ; кетказмоқ. Энг мусаффо хаёл бўлиб ишқ, Қиз қалбидан сидирди донги. О. Ҳожиева. *Қуғи юраклардаги ғашликни сидирди*. М. Исмоилий, Бизнинг роман.

**Сидириб солмоқ Жеркиб бермоқ, ко-
йимоқ.** - Санобар билан бир оз ҳазиллашдик,
кулишдик. Үшанды унинг кеннайиси зарда
билан уни чақириб, «йигит кишининг оддидада
ҳадеб ҳингиллайверасанми», деб сидириб сол-
ған эди, - деди Бахром. М. Қориев, Ойдин
кечалар. **Юзини (ёки бетини) сидириб таш-
лаб** Андиша қилмасдан, уятни йиғишириб
қўйиб.

СИДИРФА 1 Бир рангдаги, бир тусдаги; гулсиз, сыйдам. *Сидирға дұхоба. Сидирға ранг.*
— Ёнідеги бүш стул устида турған сидирға қора баҳмал дұпписини олиб, тақыр бошиға күйді. С. Анорбоев. Оксой.

2 Ялпи равища, ёппасига, бир текис, узлуксиз равища. Мана уч кечай күндүз хавонинг қовоги солиқ: қора ёғнинг тутуунидай қоп-қора булут Асака билан Ўзган оралигини сидирға қоплаб олган. Р. Раҳмонов, Чангальзордаги шарпа. Қор төгөдә сидирға бүлмай, қатиқ түкүлгандай олачалық. Шухрат, Жаннат кидирғанлар.

СИДИРФАСИГА *рвш.* Ёппасига, ялпига, узлуксиз равища. *Меваларни сидир-*

ғасиға союқ үрибди. — Сидирғасиға ўқый-вер, бу нимаси, бизлар ҳам эшитайлик, шай-тон қиз! — дейди Роҳат келинойи. Ойбек, Болалик.

СИДРА (фақат снқ. сонлар билан) 1
Марта, карра, бора. **Жабборов техниканы яна**
бир сидра күздан кечириш учун беш күн
имконият борлигини айтди. Н. Хайитқұлов,
Ер тафти. - Бүгүн иккі гектардан бир сидра
теримдә 38 центнер ҳосил күтәрибмиз, - деди
бригадир. С. Акбайрий, Чүлдаги парвоз.

2 Одатда бир бутунликни ташкил этувчи нарсаларнинг тўлиқ йигмаси, тўплами. **Бир сидра кийим.** — Бола-чақа маъмур. *Егани олдида, емагани кетида. Кийим-кечакдан эса уч-тўрт сидрадан, — деди Нафас Йўлдошевич. Х. Носирова. Мен ўзбек кизиман.*

3 Айни бир пайтда; маълум муддатда; қачонлардир. *Бир сидра. Бир сидра шундай воқеалар ҳам бўлиб ўтган эди.* — Кумушнинг заҳарли муаммо мактуби бир сидра *Отабекнинг кўз ўнгидан ўтиб кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИДҚ [а. қадын – ростлик, түғрилик, са-
мимиilik; ҳақиқат] Чинлик, ростлик, са-
докат, содиқлик, самимиilik. *Мастура қи-
либ нолишини, Сидқ билан тұқды күзидан ёшни.*
«Эради ва Шеради»

СИДҚИ фольк. Рост, ҳақиқи; ростакамига, чин күнгилдан, дилдан қилинадиган ёки айтладиган. Сидқи қасамлардан онтуйтисиб, вадданы қаттық қилиб дүст бўлди. «Муродхон». [Энаси ўғиларига:] Эна деган тилингдан мен, шўр бебахт, Сидқи ийғла, пирим келсин тезроқ. «Эрали ва Шерали».. Энди сидқи сўрашайлик сиз билан, Ўз юртимда она-отам омонми? «Зулфизар билан Авазхон».

СИДҚИДИЛ {а. + ф. صدقىل – күнгил, қалб садоқати} рвш. Астойдил, чин юракдан; ҳақиқий. Мана сен, ота-бобонг бизга сидқидил хизмат қилдинглар [dedi Maxsum]. С. Анорбоеv, Оқсой. Сидқидил бирла қўйлиса ким они тутмса агар, Мақсадига етказиб, кўнгил ризо қилди қалам. Ҳамза.

СИДҚИДИЛДАН рвш. Чин дилдан, юрақдан; астойдил; садоқат ва самимият билан. *Мен унинг бу ишларни сидқидилдан адо этәётганига, мамлакат учун астойдил қайғураётганига инондим.* Ш. Холмирзаев, Қил кўпприк.

СИДҚИДИЛЛИК Садоқатлилик, чин садоқат; самимиятлик. *Сидқидиллик кўрсатмоқ. Сидқидиллик билан бажармоқ.* ■ У буюрган ишни сидқидиллик билан тез ва аниқ ўтайди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

СИЁ [а. سیا - қора; қоралик] с.т. айн. **сиёҳ.** Очилган гунча гулидек, Сиё сочлари сунбулдек, Ширин овозли булбулдек Сиз ёрима мендин салом. «Кўшиқлар».

Дили сиё Кўнгли гаш, хафа. Кампирнинг дили сиё.. Боя сўкчак тагидан ўнтача ўлик қурт териб чиқди. Н. Сафаров, Олияхон Султонова. Ноз-невъмат муҳайё бўлса-ю, дилинг сиё, руҳинг сўниқ бўлса, ҳаётда не лаззат бор? М. Жўра, Изтироб.

СИЁСАТ [а. سیاست - бошқариш; раҳбарлик қилиш, бошлаб бориш] Давлат ҳокимияти шаклларини амалга ошириш ва бошқариш; давлат ҳокимиятининг мамлакатни бошқарувда ва халқаро муносабатларда тутган йўли; давлатни бошқариш санъати. *Ички сиёсат. Ташқи сиёсат.* ■ Мустақиллик туфайли Ўзбекистон Республикасининг давлат сиёсати янгича маъно ва мазмун касб эта бошлади. «ЎзМЭ». Бу кунги шароит тажрибали хонни бошқача сиёсат ушлашга мажбур этди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 кўчма Ҳийла-найрангга асосланган, ўйлига қилинган иш, хатти-ҳаракат; устомонлик. *Шу жойда раиснинг обрўси сал дарз кетибди.* У ўзининг бийлигини сиёсат билан ўтказмоқчи бўлган экан-у, бўлмабди. Н. Фозилов, Дийдор. Дехқон, косиб халқи нотинчланиб қолди: албатта, уларнинг болалари кетади-да, фармонда мардикор дейилган, аммо, Салим ака, менимча, бу нарса бир сиёсат, бир алдов бўлса керак. Ойбек, Танланган асарлар.

3 с. т. Дўйқ, пўписа, кўрқитув. *[Навоий:] Таҳдид ва сиёсат эмас, меҳрибонлик даркор.* Ойбек, Навоий. *[Беклар:] Сиёсат учун битта иғвогарнинг бошини кестирмоқ зарур!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Ҳа, одамлар айтар эди, Азроил жон оладиган бўлганда, шундай сиёсат билан, ҳайбат билан келади, деб. «Муродхон».

СИЁСАТБОЗ [а. + ф. سیاست باز - қуруқ сиёсатчи] Сиёсатбозликни яхши кўрадиган, қуруқ сиёсат билан иш кўрадиган. *Сиёсатбоз кишилар.*

СИЁСАТБОЗЛИК Қуруқ сиёсат билан иш тутиш, сиёсат сўқиши, сафсатабозлик. *Сиёсатбозлик қилиш.*

СИЁСАТДОН [а. + ф. سیاستدان - сиёсатни биладиган, тушунадиган] Сиёсат билан шуғулланадиган, сиёсатни яхши биладиган, тушунадиган; сиёсатчи. *Сиёсатдон одам.* ■ Сиз, айтайлик, хорижий мамлакат билан музокара олиб борадиган дипломат ёки сиёсатдонсиз. «Фан ва турмуш». Хуллас, атоқли шоир, сиёсатдон, бастакор ва таржимон Комил ижоди.. адабиёттимиз тарихидан мустаҳкам ўрин эгалаган. «ЎТА».

СИЁСАТЛИ Гапи ўткир, гапини ўтказа оладиган, ҳайбатли, ўз салобати, теран фикри, қаттиқўллиги билан кишиларни ҳайиктирадиган. *Сиёсатли бошлиқ.* ■ Бир ҳайбатли, сиёсатли нарсалар экан. Булар билан олишиб бўлмаса керак. «Ёдгор».

СИЁСАТЧИ Сиёсат билан шуғулланувчи, сиёсатдон, сиёсат арбоби. *Сиёсатчилар нега сиёсий партиялар фаолияти ҳақида фикр билдирамянилар?* Газетадан.

СИЁСАТШУНОС [сиёсат + ф. شناس - ўрганувчи, текширувчи] айн. **сиёсатдон.** Сиёсатшуносларнинг фикрига қараганда, эфир доирасида берилган вақт давомида Януковичнинг.. нисбатан бир оз устунлиги сезилган. Газетадан.

СИЁСИЙ [а. سیاسی - сиёсатга, дипломатияга доир] Сиёсатга оид, сиёсат билан боғлиқ бўлган, сиёсат соҳасидаги. *Сиёсий масала. Сиёсий партия. Сиёсий шарҳловчи.* ■ Мустақил Ўзбекистон сиёсий партияларнинг шаклланиши ва фаолияти учун зарур шарт-шароитларни яратиб берди. «Мустақиллик» луғати.

2 Давлатга, давлатчиликка ва фуқаролик ҳақ-хукуқига оид. *Сиёсий тузум. Сиёсий хукуқ.* ■ Ўзбекистон Республикасининг сиёсий тузуми 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Конституцияси, шу асосда қабул қилинган конституциявий қонунлар ҳамда бошқа расмий ҳужжатлар билан белгиланган. «Мустақиллик» луғати.

Сиёсий харита Дунёнинг, қитъаларнинг давлатларга бўлинишини, давлатлар ёки уларнинг айрим қисмларининг ҳозирги кундаги сиёсий-маъмурӣ тузилишини кўрсатувчи харита. Дунёнинг сиёсий харитаси. ■ Европа сиёсий харитасида Могилёв шаҳри

кичик бир нуқта бўлиб кўринди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

СИЁҚ [а. سیاق – оқим, жараён, бирор нарсанинг бориши, давом этиши; матн парчаси] (3-шахс бирла. **сиёқи ва сиёғи**) 1 Авзо, афт-ангор, турқ, кўриниш. Ҳавонинг сиёқи бузуқ. ■ Ўғил ҳам отага шунча ўҳшарми, Қўзингда, сўзингда отанг сиёқи. О. Ҳакимов. Достонлар. Чандастлиги учар қушни олгудек, Сиёқидан ўйларсга чанг солгудек.. Я. Курбон. Энажон, сўрама қайғу ҳам додим, *Fam билан сарғайди гулдай сиёғим*. «Равшан».

2 Ҳолат, ахвол, феъл-атвор. *Гёёки Собиронинг «ўғри» деб қилган ҳақоратига чидамаган сиёқда гузарга чиқиб, бақириб-иақириди*. А. Қодирий. Обид кетмон. -[Кумушнинг] Кундошликка чидайдиган сиёқи ўйқ, ҳар кун Зайнабингиз билан гиди-биди қулавериб, сизни қўйнаб қўярмикин дейман, – деди Отабек. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Йўлдошвойнинг] Сиёқидан зўр генерал бўлишини фаҳмлаб турибман. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

3 Мазмун, маъно. [Тошмуорд:] Гапининг сиёғига қараганда, Йўлдош қизини сенга келинликка беришга рози. Газетадан.

СИЁҲ I [ф. سیاه – қора; қоронғилик; баҳтсиз, ғамгин] 1 сфт. поэт. Қора, қора рангли. Қўзимга қўйибман сиёҳ сурмани, Жоним отам, севганимга бер мани. «Қўшиқлар». Қор кетди заминда, Бўртди илк гиёҳ, Қоронги, сиёҳ тунда Шам ёнди гёё. Ҳ. Даврон.

2 от кўчма Ҳат ёзиш учун ишлатиладиган рангли суюқлик. Қора сиёҳ. Қизил сиёҳ. Сиёҳ билан ёзилган ҳат. ■ Ой чиқди: сербулут осмон худди сиёҳ саҷраган зангори кўйлакка ўҳшарди. С. Аҳмад, УФК.

Дили сиёҳ с.т. айн. **дили сиёқ**. Ҳайдар Гуломовиҳ ҳам уйига дили сиёҳ бир ҳолатда қайтди. Ж. Абдуллахонов, Ҳонадон. Олчинбекнинг бу аянчили аҳволи Шаҳзоданинг дилини сиёҳ қилиди. К. Яшин, Ҳамза. **Рўйи сиёҳ** Юзи қора, қора юзли. Рўйи сиёҳ бўлдик ушбу шаҳарга, Бошимиз кесади, осади дорга. «Эрал ва Шерали».

СИЁҲ II эск. айн. **сиёқ**. Ҳавонинг авзойи бузуқ, ёғадиган сиёҳи бор. ■ [Олимовнинг] Шу зеҳни, гайрати турса, келгусида агроном бўлиши сиёҳи бор. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. [Зикриё қори:] Пўлат деган шу бўлади,

тақсир. Бунинг икки дунёда ҳам эл бўладиган сиёҳи ўйқ. Н. Сафаров, Шарқ тонги.

СИЁҲДОН [ф. سیاهدان – сиёҳ идиши] тар. Сиёҳ қуйиб қўйиладиган идишча, ёзув-чиизув асбоби, довот. *Шиша сиёҳдон*. ■ Столи устида қоғозу қалам, Сиёҳга тўлладир сиёҳдони ҳам. Ж. Жабборов. Сиёҳдон, азизим, қаро қўзлигим, Қаро тунлар аро ёриган кўзгу. F. Фулом.

СИЗ (киш. олм. 2-ш. кўпл.) 1 Ўзидан катта кишининг ёки ҳурмат билдириладиган шахснинг номи ўрнида қўлланувчи сўз (tinglovchiga nisbatan). Бу сизнинг китобингизми? ■ [Оқсол:] Қимирламанг, отахон! Сиз келганда, биз турсак ярашади, биз келганда, сиз турсангиз, хунук кўринади. А. Қаҳҳор, Асарлар. [Меъмор:] Майманадаги Ҳорун бўзчи – сиз бўласизми? Мирмуҳсин, Меъмор. -Акрам ака! – қизнинг овозида гина аралаш илтижо бор эди. – Сиз мени тушуниши ҳам хоҳламаяпсиз! Газетадан.

2 Кўпчиликка қилинган мурожаатда қўлланади. Мана, Назира хола ҳам, Шаҳодат хола ҳам келишиди. Яхши бўлди. Ўзим ҳам сизларни ўтишиб, икки оғиз гаплашмоқчи эдим. А. Қаҳҳор, Хотинлар. -Сизлар ким бўласиз? – деди Чўли бобо. -Мана бу ўтишт бек ҳазратларининг инилари, – деди Меъмор. Мирмуҳсин, Меъмор.

СИЗЛАМОҚ Ўзидан каттага ёки бирор одамга ҳурмат юзасидан «сиз» деб мурожаат этмоқ. Сизлаб гапирмоқ. ■ Акрамхон ундан жавоб мушти кутиб, жангга ҳозирланган чоқда даъвогар энди газаб билан эмас, ҳазил билан ва сизлаб жавоб қилди. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

СИЗЛОВУҚ айн. **сизлогич**. У [Ҳасан] худди бўйнига сизловуқ чиққандай, калласини бир ёнга қийшайтириб, афтини бужмайтириб, салом-аликсиз тўғри тўрга ўтаверди. С. Сиёев, Аваз.

СИЗЛОГИЧ Тук, соч ҳалтачаси оғзининг ўирингли яллигланиши; фолликулит. Сизлогичнинг олдини олишида тери тозалишига алоҳида эътибор бериши айниқса муҳим. «ЎзМЭ».

СИЗМОҚ 1 Бирор нарса орқали ёки унинг орасидан аста-секин ёки томчилаб ўтмоқ. Молхона томининг бўғотидан сизиб тушаётган ўирик-ўирик томчилар ора-чора яракларди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. [Собирнинг] Лабларининг четидан шўртнанг

томчилар сизиб кирди. М. Мансуров, Ёмби. Ориф ака тош тагидан сизиб чиққан бир чашмадан ётиб сув иди. А. Мухтор, Чинор.

2 кўчма Аста-секинлик билан, оҳиста. Янгроқ куй юракка сизиб кириб, гўё сизни анвои гуллар чаманзорига етаклагандек бўлади. Газетадан. *Нусратбекнинг кўнглидан: «Гулхайри бирон жойга кетсайди», деган истак сизиб ўтди.* С. Нуров, Нарвон.

СИЗОТ, сизот сув Ер остидан сизиб чиқадиган сув, зах суви. *Сизот оқар зовурлардан, Отилади шагал ва қум.* Миртемир. Зовурни қанча чуқур олсангиз, сизот сув шунча тез ўқолади. Х. Нуъмон, Қаҳрамон пахтакор.

СИЗСИРАМОҚ айн. **сизламоқ**. Ўзидан катталаарни сизсирамоқ. — *Хожи.. хотинини сизсираб: -Сиз икки келин ушлашни билмабисиз, Зайнабга жабр қилган кўринасиз..* — дер эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИЗФИМОҚ шв. айн. **сизмоқ 1, 2. Майин** ел чўққиларни қучиб ётган қор нафасини олиб келади; музлиқдан сизғиб тушаётган сув шилдираб оқади. Й. Шамшаров, Тошқин. *Ток барглари орасидан сизғиб ўтган тангадек офтоб нурида олтиндек товланиб турган антиқа беҳиларга меҳмоннинг кўзи тушиб, завқланди.* М. Хайруллаев, Алёр.

СИЙДАМ шв. Сидирға, бир туслаги; гулсиз. *Бу — инглиз ҳарбий либоси устидан сийдам бекасам тўн кийган 35 ёшлар чамасидаги киши эди.* С. Азимов, Оппоқ тонг кўшиғи. *Ўрта ёшлардаги, сийдам зангор баҳмал дўппи кийган бир киши гапга аралашиди.* С. Абдулла, Таниш башаралар.

СИЙДИК 1 Буйрак орқали ажралиб чиқадиган ва таносил аъзолари орқали ташқарига чиқариб ташланадиган суюқлик; пешоб. *Сийдик пуфаги (қовуқ).* Сийдик ўйлари. Сийдик тутилиши. — *Организмдан сийдик билан бирга сув, тузлар ва бошқа чиқиндилар, шунингдек, организмга кирган ёки унинг ўзида ҳосил бўлган турли заҳарли моддалар чиқиб кетади.* «ЎзМЭ».

2 с.т. Пушт, насл; сперма, маний. Ўз сийдигидан бўлган бола. — *Мен сенларнинг амiringизга қўшилмадим-у, унинг сийдигидан бўлган сенларга қўшиламанми?* С. Айний, Куллар.

СИЙЛАМОҚ 1 Ҳурматини бажо келтирмоқ, иззат-икром қилмоқ, эъзозламоқ. *Отасини сийлагани боласи сийламас.* Ма-

кол. — *[Ўзбек ойим:] Ҳали қудаларимизни муддаодагидек сийлай олганимиз ўйқ, шу ҳолда жўнатсан, бизнинг шаънимизга яхши эмас.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Қадрига етмоқ, ҳурматламоқ. Эр — сийлаган ерда азиз. Мақол. — *Сийланган жойида азиздир инсон.* А. Орипов.

3 Меҳмон қилмоқ, зиёфат қилмоқ; қўллаб юбормоқ (асосан билан сўзи билан биргалиқда). Умид Ҳафизизни эсқимо ва ширин данак билан сийлади. Мирмуҳсин, Умид. Овқатдан кейин бобо меҳмонларни қимиз билан сийлади. Х. Гулом, Тошкентликлар. Сарихон [подшони] катта ўтовларга тушуриб, элини ўигиб, қўйни сўйиб, зиёфат қилиб, сийлай берди. «Ойсулув».

4 с.т. Савдо-сотиқда ҳурмат юзасидан ортиқроқ, оғирроқ, яхшироқ қилиб бермоқ ёки камроқ ҳақ олмоқ. *Сизга беш сўм сийладим.* Ўн килограмм ҳамма қатори, беш килограмм сизга сийладим. — *Одамлар, ҳеч бўлмаса икки-уч тундан сийланг, деб яли-наверди.* Х. Назир, Бир туп фўза.

СИЙЛИ шв. Сийланган; иззат-икромли, эътиборли, обрўли. Ҳақиқат сўзласа сизга Аҳмадхон, Сийли ердан келган экан бу меҳмон. «Зулфизар билан Авазхон». [Авазхон:] Бориб Ҳидиройга меҳмон бўлайлик, Турсин, ойим, сийли жойга борайлик. «Зулфизар билан Авазхон».

СИЙЛОВ 1 Сийламоқ фл. ҳар н.

2 Сийлаб, ҳурмат қилиб бериладиган нарса, совфа, тұхфа. Унинг эгнида Дурди қилич берган сарпо — ипак чопон, киссасида «бу биздан сийлов», деб Дурди қилич инъом этган тангалар шарақлайди. Ж. Шарипов, Хоразм.

3 Савдода хариднинг ортиқроқ, оғирроқ, яхшироқ қилиб берилган ёки ҳақнинг камроқ олинган қисми. Оғири сизга сийлов. Сийлови билан тортиб бермоқ.

Ўзингга сийлов (бўлсин) кест. Ўзингга буюрсин (яъни менга, бизга кераги ўйқ). *Маслаҳатинг ўзингга сийлов.* — [Asad:] Жўхори-пўхорингиз уста бувам билан ўзингизга сийлов. Х. Назир, Кўктерак шабадаси.

СИЙМ [ф. سیم — кумуш, нуқра] поэт. Кумуш. Ҳўжасида бўлса ҳам қанча-қанча сийму зар, Қарангки, жулдор кийган Эзоп мангу қолибди. А. Орипов.

СИЙМБАР [ф. سیمبر — оқбадан, гўзлал, зебо] Оппоқ, нозик баданли. Қайрилиб

боқди қиё ул сиймбар, қайрилма қош, Мен ҳамон урмоқда эрдим тўлғона тошларга бош. Газетадан.

СИЙМИН [ф. سیمین – кумуш каби, оппоқ] поэт. Кумушранг, кумушга ўхшаш. Кўкда моҳ аста кезар, сочар хомуш *Борлиқ* узра сиймин ҳал. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

СИЙМО [а. سیم – юз, чехра; белги, аломат, қиёфа] кт. 1 Шахс, зот. Улуғ сиймо. — [Қосимбек:] Мовароуннаҳдаги темурйлар орасида энг соҳибистеъдод, соҳибқудрат сиймо — Бобур мирзодирлар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Шоир ва академик Гафур Ғулом шеъриятда ўзига хос, мисли ўйқ сиймолардан биридир.* «Саодат».

2 Қиёфа, кўриниш; чехра, юз. Улуғвор сиймо. Гўзал сиймо. — Бизга гоят азиз, гоят мўйтабар Шифокорнинг илқи сиймоси. Э. Воҳидов. — Унинг [қизнинг] сиймосида мен ҳаёт гўзалигини кўрдим. Табиат бунёд этган ноёб гул эди у, — деди Самар. М. Қориев, Ойдин кечалар. Кундузхон бундан икки ўшл аввал ўйқотган онасининг меҳрибон, мунис сиймосини қидиради. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

3 Бирор шахс образи. Ўйчан мисраларда таржимон *Маргаританинг изтироб тўла сиймосини усталик билан тасвирлайди.* «ЎТА».

СИЙМОҚ Қовуқни бўшатмоқ, ёзилмоқ. Эрим урмайди дема, Болам сиймайди дема. Мақол. — Отлиқ отини тўхтатиб, ундан тушибди, от сийганда, ундан узоқлашиб турди. С. Айний, Қуллар.

БИЛИБ ТУРИБ, СУВГА СИЙМОҚ Билиб туриб, ножёй ёки номақбул иш қилмоқ; гуноҳ қилмоқ (ота-боболар эътиқодига кўра, сувга сийиш катта гуноҳ ҳисобланган).

СИЙМТАН айн. **сиймбар**.

СИЙНА [ф. سینه – кўкрак, кўкс; кўкрак қафаси; қалб, дил] кт. поэт. 1 Кўкрак, кўкс. Эслаганда, қизнинг сийниси Чуқур бир оҳ билан қўзғалур. Ҳ. Олимжон. *Мирқосимнинг қўлидаги чақалоқ бирдан ўйнаб юборди. Лавли уни қўлига олиб, бағрига босди-да, лорсиллаб турган оппоқ сийнисини тутди.* Ҳ. Ғулом, Машъал. *Ханжарнинг тиги унинг [Шаҳзодаҳоннинг] сийнисини бир неча бор ялаб ўтди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 кўчма Дил, қалб, юрак. Булбул учиб, кўнгар зоғлар, Сийнам тўла алам-доғлар. «Эрали ва Шерали». Неча вақтлар қўлим

богли, Банди бўлиб, сийнам доғли. «Юсуф ва Аҳмад».

3 кўчма Кучоқ, бағир; оғуш. Булоқ она Ер сийнасидан Шеър сингари қайнаб оқади. Э. Воҳидов. Сенинг учун очиқдир кенг жаҳоннинг сийниси. Ф. Гулом.

СИЙНАБАНД [ф. سینه بند – кўкракпеч, ошхўрак; биустгальтер, лифчик] Аёлларнинг ички кийими; лифчик. У сийнабандидан рўмолчага ўроғлиқ алланарса чиқариб, эрининг олдига ташлади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СИЙПАЛАМОҚ 1 Силамоқ, силяб эркаламоқ. Мен унинг узун, нозик бармоқларига қарадим-у: «Насиб қилса, бир куни мана шу бармоқларни сийпалаб, тилла узук тақаман», деб қўйдим ичимда. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Ушлаб, силяб қўрмоқ, силяб текширмоқ, пайпасламоқ. Давлатёрни чамадоннинг ялтироқ жезлари жуда қизиқтириди. Уларни қўллари билан сийпалаб кўриб: -Бу патканни ҳукумат берганни ё сотиб олганмисиз? — деб сўради. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 кўчма айн. **сийпамоқ** 2 (шабада, шамол ҳақида). Кўм-кўк ўтзорлар ичидан ёқимили шабада эсди-ю, қиз билан югитнинг юзларини сийпалади. Ш. Рашидов, Кудратли тўлқин. Баҳор шабадаси юзни сийпалаб, кўкатларнинг ҳидуни димоқча уради. Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

4 кўчма Яширишга, юмшатишга, билдирилмасликка уринмоқ; хаспўшламоқ. Ҳушиданнинг илжайиб, сийпалаб гапиришида қандайдир сир бор эди. Д. Нурий, Осмон устуни.

СИЙПАМОҚ 1 Қўл кафти билан сила-моқ. Силаганин сигир билмас, сийпаганин — ҳўқиз. Мақол. — Дуодан сўнг барча юз сий-пади. А. Қодирий, Мехробдан чаён. ..эшон аллақандай бир дуони ўқиб, соқолини сийпади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Оҳиста, майин урилиб, тегиб ўтмоқ (шамол, шабада ҳақида). Майин шабада столдаги расмларни сийнаб, уларга жон киргизгандай бўлди. Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси. Азим теракларнинг шохлари оралиғидан ой мўралади, унинг ялангоч тўшини куз ели сийнаб ўтди. Й. Шамшаров, Танланган асарлар.

3 кўчма Гап-сўз, муомала билан вазиятни юмшатмоқ. Силагани пул топмасанг, Сийпагани тилинг бор. Мақол.

СИЙРА [а. سیره – таржима ҳол, турмуш тарзи; тарих] дин. Муҳаммад пайғамбар ҳаёт йўлини баён қилишга бағишлиланган, илк

ислом даврида яратилган диний-тариҳий асарларнинг умумий номи.

СИЙРАК 1 Туки кам, қалин, қуюқ эмас. *Сийрак соқол. Сийрак соч.* — Мўмин ака пешонасини тиришиширди, сийрак бароқ қошлиши бир-бираига туташди. О. Ёкубов, Бир фельетон қиссаси. *Исфандиёр пинагини бузмади. Сийрак мурти бир учид қўйди, холос. С. Сиёев, Аваз.*

2 Кўп эмас, кам; онда-сонда. *Чойхонада одам сийрак эди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Бугун майдондаги арчалар кўзимга аввалигидан сийрак, катта кўриняпти.* Ҳ. Назир, Сўнмас чироқлар. *Бу оиласда.. ҳар кун ширин-ширин овқатлар тайёрланади. Аммо меҳмон сийрак бўлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Кўзи, тешиклари катта-катта. *Сийрак тўр. Сийрак элак кунда керак, Пахта элак ҳайитда керак.* Мақол.

4 Арқоқ-ўришларининг оралари очик-очиқ қилиб тўқилган. *Сийрак дока.*

5 Унчалик зич бўлмаган, сийраклашган (газ, ҳаво ва ш.к. ҳақида). *Сийрак булат.* — *Бу ер бўлса денгиз сатҳидан икки-уч минг метр баланд, ҳаво анча сийрак.* С. Анорбоев, Оқсои.

6 Кам учрайдиган, онда-сонда бўладиган. *Сийрак ҳодиса.* — *Ўчадиган чироқ ёниб ўчади, мақоли каби Туркистон хонларида сийрак кўрилган бу маъмуриятпарварлик бизга қолса шу омиллардан туғилган ва бунда самимий ҳеч нарса йўқ.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

СИЙРАКЛАШМОҚ 1 Сийрак бўлиб, озайиб қолмоқ. *Кўкдаги юлдузлар ойнинг ўткир шуъласида эригандай сийраклаша бошладилар.* С. Зуннунова, Янги директор.

2 Камаймоқ, озаймоқ. *Кўчадаги қатнов сийраклашиб, қоронги туша бошлади.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Бирпасда перронда одамлар сийраклашиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Кенгайиб ёки маълум ҳажмдаги миқдори камайиб, салмоғини йўқотмоқ, сийракланмоқ (газ, ҳаво ҳақида). *Юқорига кўтаришган сари ҳаво сийраклашади.*

СИЙРАКЛИК Зич, тифиз эмаслик; камлик, кўп эмаслик. *Кўчатларнинг сийраклиги.* — *У ҳаяжонлана бошлаганидан ва ҳавонинг бу ерда сийраклигидан юраги гупшилаб урди.* С. Кароматов, Олтин қум.

СИЙРАТ [а. سیرت – таржимаи ҳол, турмуш тарзи; обрў, эътибор, тарих, умр йўли] кт. Ички олам; руҳият. *Одамнинг суратига қараша, сийратига қара.* Мақол. — *Хуллас, сурат бор-у, сийрат йўқ.* Сийратсиз тана ўлиқ эмасми? С. Сиёев, Ёргулик.

СИЙҚА 1 Ишқаланавериб, суртилавериб сайдал топган ёки едирилиб теп-текис бўлган, сип-силлиқ. *Сийқа тош.* Сийқа чақа.

— *Бу кун ҳам қуёш, хўоди совқотаётгандек, осмонда бир муддат сийқа танга каби хира ялтираб, кўздан йўқолди.* Ҳ. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Бирорлар савдо-сомиқ ёки ҳарж билан овора бўлса, бирорлар чўнтақларида сийқа чақаси йўқ, бозор расталарида гаранг судралади.* Ойбек, Танланган асарлар.

Сийқа бош 1) соchlари тўқилиб кетган, кал бош; 2) кал одам.

2 кўчма Кўп кўлланган, ишлатилавериб кўнгилга урган, меъдага теккан (тап, сўз, ибора ва ш. к.) *Сийқа гап.* — *Подшоҳнинг амри вожиб, – деди аллома, сийқа, эски гапни ишлатишга мажбур бўлиб.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

Сийқаси чиққан Сийқаланиб кетган, кўп чайналган, (ишлатилавериб) кўнгилга урган, эскирган. ..улар [ишини орқага судровчилар] уялмай-нетмай.. *сийқаси чиқиб кетган «бажаралимиз»ларини тақрор-тақрор айтишиади.* Н. Сафаров, Узокни кўзлаган қиз.

3 кўчма Фоя, мазмун ва бадиийлик жиҳатидан юзаки, саёз. *Сийқа фикр.* Сийқа асар. — *Сотиболдиевнинг баҳслашиши ҳам алланечук сийқа, бачкана эди.* П. Қодиров, Училдиш.

СИЙҚАЛАМОҚ 1 Бирор предметни (тошга, темирга) ишқалаб ёки этов ва ш.к. билан сайдал бериб силлиқламоқ. *Гишти сийқаламоқ.* Тезоқар сувлар ҳамто тошларни сийқалаб юборади.

СИЙҚАЛАНМОҚ 1 Сийқаламоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Сийқаланган тош.* Сийқаланиб кетган муҳр. *Сийқаланган танга.* — *[Равшан бобо]* Сийқаланган қабр тошини қўли билан силади. С. Кароматов, Бир томчи қон.

2 кўчма Кўп ишлатилаверишдан, тақрорлайверишдан сийқаси чиқмоқ, кўнгилга, меъдага урмоқ, эскирмоқ. *Сийқаланган ибора.*

СИЙҚАЛАШМОҚ 1 Сийқа, силлиқ бўла бормоқ, силлиқлашмоқ.

2 кўчма Мазмуний ёки бадиий жиҳатдан саёзлашмоқ; кўп қўлланиб меъдага урмоқ, жонга тегмоқ. *Бора-бора Қорача Ҳожибнинг ҳазиллари сийқалашиб, ҳамманинг энсасини қотира бошлади.* М. Осим, Ўтрор.

СИЙҚАЛИК Сийқа хусусиятига, хосасига эгалик. *Тошининг сийқалиги. Асарнинг сийқалиги.* ■ Умуман, адабиёт фани ўқитилганда, сийқаликдан қочиши керак. Газетадан.

СИЙГОҚ Кўп сиядиган, қовуғи бўш, беихтиёр сийиб қўядиган. *Сийгоқ бола.*

СИЙГОҚЛИК Қовуғи бўшлиқ, беихтиёр сийиб қўйиш, сийдикни тута олмаслик. *Тунги сийгоқлик – уйқуда беихтиёр сийиб қўйиш, асосан, ёш болаларда учрайди.* «ЎзМЭ».

СИЛ [а. لـ – туберкуләз] 1 Турли аъзолар, асосан, ўпкада ўзига хос яллигланиш билан кечадиган сурункали юқумли касаллик; туберкуләз. *Ўпка сили. Суяқ сили. Сил шифохонаси.* ■ *Тамаки тутуни таркибидаги заҳарли моддалар турли хил ўпка хасталиклари – бронхит, сил, рак касалликларига олиб келиши мумкин.* Газетадан. *Сут ўпка яраси ва силга қарши ишлатиладиган халқдори-дармонидир.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

Сил бўлмоқ 1) сил касалига йўлиқмоқ; 2) кўчма с. т. жуда сиқилмоқ, зерикиб, қон бўлиб кетмоқ. [Фотима ўз-ўзига:] *Ҳеч бир киши билан сўзлашмасдан, сил бўлишга яқин келдим.* Ҳамза, Тұхматчилар жазоси. **Сил касали** (ёки касаллиги) айн. сил. **Сил қилмоқ** 1) сил касалига йўлиқтироқ; 2) кўчма с. т. юрагини сиқавериб, тоқатини тоқ қилиб юбормоқ. *Сил қилиб юбормоқ.* ■ *Пошибашонинг жаҳлига теккан яна бир нарса – Султонхоннинг бепарволиги!* Шу бепарволик, шу ўйнаб-кулиб юришлар Пошибашонни сил қилади, сил! Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Юрагимда қабоҳат армон бўлди, Бунинг заҳматлари мени сил қилди.* «Баҳром ва Гуландом».

2 Шу касал билан оғриган бемор. **Силларни даволамоқ.** Силларни изоляция қилмоқ.

СИЛА I рвш. Идишнинг чети, лаби, оғзи билан баравар қилиб. *Косани сила қилиб тўлдирмоқ.* Ошга сила уч пиёла гуруч солмоқ.

СИЛА II Олабуға балиқлар оиласига мансуб, дengиз, дарё ва қўлларда яшайдиган, овландиган балиқ.

СИЛАБ-СИЙПАБ рвш. 1 Бирор нарса устидан, юзасидан қўлни аста юргизиб,

силаб. *Бир ҳаёли унинг ёнига боргиси, тиззаси устидаги турган қўлни силаб-сийпаб, кечирим сўрагиси келди.* «Ёшлик». Ошпаз қадрдонининг қоқсувак елкаларини силаб-сийпаб кўришар экан: -Ранжитганим учун кечир, бу гал мандан ўтди, ўртотқ, – деди овози қалтираброқ. «Ёшлик».

2 Силликлаб, пардоз-андоз қилиб, у ёқбу ёғини тўғрилаб. -Кийимларимни кийиб, ўзимни силаб-сийпаб бинойидай бўлиб, бозор томон жўнадим, – деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.

3 кўчма Енгил, оҳиста тегиб, уфуриб. *Енгилгина шўх еллар, Қанот силкиб учади. Силаб-сийпаб юзларимни, Бўйларимдан қучади.* Т. Тўла.

4 Силаб ва сийпаб, эркалатиб, ардоқлаб. **Болани силаб-сийпаб эркалатмоқ.**

5 Алдаб-сулдаб, йўлини қилиб. *Материал ўйқ. Ҳатто муҳтарам саиёҳ учун ҳам материал тополмай, жума куни келинг, деб силаб-сийпаб жўннатганимни кўрдингиз-ку!* Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.

СИЛАМА: силама сандиқ Мол-дунё билан лиммо-лим тўлдирилган сандиқ; сандиқ тўла. **Силама сандиқ мол.**

СИЛАМОҚ 1 Устидан кафт юргизмоқ, сийпамоқ. *Дарга оптоқ соқолин силаб, Қараб қолди бўлиб паришон.* Э. Раҳим. *Инобат, худди бўғилиб кетаётгандай, рўмолини ечиб, томогини силади.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

2 Устидан қўлини астагина юргизиб, сийпаб эркалатмоқ. *Ғуломжон отхонага кирриб, тўқилган бедаларни охурга териб солди, қоронгида ҳам саманинг пешонасини силаб, суйиб қўйди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 кўчма Майин, оҳиста тегмоқ (шамол, ел, шабада ҳақида). *Ариқлар бўйида майсалар шивирлашарди, шабада қўрмизи юзларни силаб, қўшиқ куйларди.* Газетадан. *Майин эсаётган шамол.. дараҳтлар соясида югурib бораётган Саодатнинг юзини, сочларини силаб ўтади.* Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси.

Бошини (ёки пешонасини) силамоқ қ. бош. *Нодира онаси ўрнида Анварнинг бошини силади, юваб-таради ва Анварнинг истиқболи учун қайтаруди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Нон** (ёки пахта) силамоқ этн. Даволаш мақсадида танадаги оғриқ жой устидан нон ёки пахтани босиб-босиб қўймоқ, айлантироқ, сийпамоқ.

СИЛЕН бот. Чўлда ўсадиган ва қумни яхши ушлайдиган кўп ийллик бошоқли ўт.

СИЛЖИМОҚ 1 Жойидан қўзғалмоқ, суримоқ. *Нарироқ силжимоқ.* — *Хозир Кривонинг машҳур масали эсимга тушди: оққуш, ҷўртнабалиқ ва қисқичбақа аравани уч тарафга тортади-ю, арава ҳеч силжимайди. «Шарқ юлдузи». [Бўлим мудири] Шундай кулдики, юпқа гардишили кўзойнаги силжиш кетди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

2 кўчма Кетмоқ, жўнаб кетмоқ. [Офтоб ойим:] Янглияпсиз, ойи! — [Ўзбек ойим:] Янглишсам, янглишмасам, Кумуш бу уйдан силжимайди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Бир тарафга қараб ҳаракатланмоқ, илгариламоқ. *Поезд жсанубга қараб силжир эди.* Газетадан. Эримбет чўккалаганича, эшик томонга силжиди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Туманлар силжийди мисли оқ уюр, Парчин булутлару ўтлоқлар бедор.* Х. Даврон, Болаликнинг овози.

4 Сизиб ўтмоқ, сизмоқ, сизғимоқ. *Шиндан сув силжисб томчиламоқда.* — *Қалин ток барглари орасидан силжиган қуёш нурлари унинг юзида, сочларида товланиб ўйнайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 кўчма Ривожланмоқ, илгари босмоқ. *Таржима назарияси сўнгги даврда жиҳдий тарзда олдинга силжиди.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш. *Шу тарзда шилар жуда секин силжиди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

СИЛЖИШ 1 Силжимоқ фл. ҳар. н. Ўйлчи учун Мирзакаримбойнидан силжиси — Гулнордан айрилиш демак эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Яхши томонга ўзгариш, олға босиши. *Кейинги ўйларда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришида ҳам ижобий силжисишлар рўй берди.* Газетадан. Чиннисозларнинг ишида жадаллик, силжисиш бор. Газетадан.

3 маҳс. Модда ёки жисм қатламларининг (қисмларининг) бир-бираiga нисбатан сурилиши, кўчиши. *Сейсмик силжиси. Муз қатламларининг силжиси.*

СИЛИКАТ(ЛАР) [лот. *silex*, *silicis* — чақмоқтош] 1 Таркибida силикат (кремний) кислота тузлари бўлган минераллар (дала шпати, слюда ва ш. к.). Сунъий силикатлар. — *Кўпчилик силикатлар кимёвий жиҳатдан барқарор; улар кислоталар таъсирига чидамли.* «ЎзМЭ».

2 Шундай минераллардан тайёрланган материаллар (шиша, чинни, цемент, фишт ва ш. к.). *Силикат бетон.* Силикат бўёқлар. — *Силикат фишт силлиқ ва кўркам бўлганидан, устидан пардоz берииш талаб этилмайди.* «ЎзМЭ».

СИЛИЦИЙ [лот. *silicium* < *silex*, *silicis* — чақмоқтош; кремний] айн. **кремний.**

СИЛКИЛАШМОҚ 1 Қийишмоқ, талашибоқ, талашиб-тортишмоқ (савдода, битишишувда). — *Бир қанча силкилашишлардан кеийин бой менга хизмат ҳақи учун ойига она сутидан ҳалол икки пуд ун, хом-пишиқ аралаши етти қадоқдан олма берадиган бўлди, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

2 Айтишиб қолмоқ, сен-менга бормоқ, ади-бади айтишмоқ. *Арзимаган нарсага силкилашиб қолишибди.*

3 Бел олишишуда, курашда бир-бирини силтамоқ, силтаб тортмоқ, тортишмоқ. *Полонилар бир-бира билан силкилашиди.*

СИЛКИМОҚ Куч билан у ён-бу ёнга силтамоқ, кескин тебратмоқ. *Қизнинг назаридан, она перондан ҳамон рўмол силкиб тургандек эди.* С. Аҳмад, Мехрибон. *Майсаларни силкиб, шитирлаб бирдан Югуриб ўтди ел — безовта, сергак.* Х. Даврон, Болаликнинг овози. *Сидикжон эгарга яхшироқ ўрнашиб, отнинг жиловини силкиди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Бош силкимоқ 1) бош(ни) қимиirlатмоқ. *Турсунбой ота эгарга қийшиқ ўтириб, хиргойи қила бошлади.* От қўшиқ мақомига бош силкиб, аста-секин ўйртиб кетмоқда. С. Аҳмад, Ҳукм; 2) бошни қуйига ҳаракатлантириш билан тасдиқ ишорасини қилмоқ. *Секретарь ҳам унинг гапини тасдиқлагандек, вазмин бош силкиб қўйди.* Ш. Фуломов, Қалб унлайди. *Этак силкимоқ айн. этак қоқмоқ қ. этак.* Қанот силкимоқ айн. қанот қоқмоқ қ. қанот 1. **Қўл силкимоқ 1)** қўлни ҳавода у ён-бу ёнга тебратмоқ. *Ҳамма кўчада. Ҳамма унга оқ ўйл тилаб, қўл силкимоқда.* И. Раҳим, Чин муҳаббат; 2) айн. **қўл силтамоқ қ. силтамоқ.** Али тажсанг умидсизларча қўлни силкиб, туриб кетди. Ойбек, Қуёш қораймас.

СИЛКИНИШ Силкинмоқ фл. ҳар. н. Суҳбат шунчалик қизиган эдики, ташқарида бўйлалаётган қор бўрони билан палаткаларнинг силкиниши унча сезилмас эди. Файратий, Узокдаги ёр.

Ер силкимиши айн. зилзила 1. Ер силкимиши ҳозир ҳам жуда китта талафотларга сабаб бўлмоқда. Газетадан.

СИЛКИНМОҚ 1 Силкимоқ фл. ўзл. н. Ой тегага келган. Тол барглари шабадада силкимиб ўйлтирайди. С. Аҳмад, Ҳукм. Арава гижирлаб борар, гап мавзудан мавзуга кўчар, Тургуной гапга аралашолмай, бедалар ишида бир боғ бедадаи силкимиб борар эди. А. Қаҳҳор, Мастон. Машина бир силкимиб юриб кетди. Э. Раимов. Ажаб қишлоқ.

2 Ўз гавдасини кескин кўтариб туширмоқ, қаттиқ тебранмоқ. Туя силкинса, бир эшакка юқ тушар. Мақол. ■ -Кўшиқ айтсанг-чи, Тургуной, – деди Мастон бир силкимиб, устидаги юкларини яхшироқ ўрнаштириб. А. Қаҳҳор, Мастон. Толипов жонҳолатда силкимиб, қичқириб юборди. «Шарқ ўлдузи».

СИЛКИТМОҚ 1 Силкимоқ фл. орт. н. Аҳмаднинг тили калимага келмай қолди, «йўқ» деган маънода бош силкитди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Дутор қуруққина ўйгламас эди, балки бутун коинотни «зир» эттириб ва хаста юракларни «дир» силкитиб ўйлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ларзага солмоқ. Момақалдироқдай кўкни силкитиб гумбураётган тўён отишмаси ни эшилди. Ойбек, Қуёш қораймас.

СИЛКИШМОҚ 1 Силкимоқ фл. бирг. н. Станция биқинидаги қувурлар устидаги қизлар кўшиқ айттиб ўтиришарди. Улар Моҳидил билан қўл силкишиб кўришишиди. Ж. Абдулахонов, Тўфон.

2 айн. силкитмоқ. -Зарари йўқ, – деди Каримий, бир бош силкиш билан пешонасида ги сочларини орқасига ташлаб. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СИЛЛА: силласи қуримоқ 1) куч-куввати кетмоқ, ниҳоятда ҷарчамоқ, тинка-мадори қолмаслик. [Аматжоннинг] Силласи қуридими, қорни очдими, кичкина кетмонни елкасига ташлаб, ката томон юрди. С. Сиёев, Аваз. Бу ерлардан эртага ҳам дон олиши керакми? Ким эқади, ким ўради, ким янчади? Силласи қуриган аёлларми, эти устухонига ётишган болаларми? Т. Малик, Ажаб дунё; 2) кўчма ёмон, ноҷор аҳволга тушмоқ. Мутрибининг ҳазилнамо байтида Аваз йўқчилик, фақирликдан силласи қуриган, аммо кўнгли қаноатга тўла некбин шоир қалбини кўргандек бўлди. С. Сиёев, Аваз.

СИЛЛАБИК [юн. syllabikos < syllabe – бўғин]: силлабик ёзув График белгилари бўғин ҳосил қилювчи фонема ёки фонема қўшилмаларини ифодалайдиган ёзув. Энг кейин шаклланган силлабик ёзувлардан япон ва корейс ёзувларини кўрсатиш мумкин. «ЎзМЭ». Силлабик шеър тизими Ҳар сатрда бўғинлар сони бир хил, тенг бўлишига асосланган шеър тизими. Демак, силлабик шеър тизими ўзбек шеъриятига хос бўлган асосий шеърий тизимидир. «ЎзМЭ».

СИЛЛИҚ 1 Текис, теп-текис, гадир-будурсиз. Тош шу қадар силлиқи, гёё ҳайкалтарош хўн ҳафсала билан ўйнган-у, кўтаролмай ташлаб кетган дейсиз! Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Шерали Оғажонга қўл узатиб кўришаркан, унинг хотинларникнидек силлиқ юзига.. қараб, эшишилар-эшишилмас «ғоят мамнунман», деб қўйди одоб юзасидан. С. Кароматов, Олтин кўм.

2 Сирпанчиқ, сирғанчиқ, ойнадек. Силлиқ муз. ■ [Бектемир] Нам, силлиқ қиялидан сирпаниб, яна сувга «шалон» этиб тушди. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 Бежирим, текис, жилоли. [Жўрахоннинг] Дурраси силлиқ сочларидан сидирилиб, пастга тушди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

4 кўчма с. т. Қад-қомати келишган, бежирим, чиройли. Сирти силлиқ жувон. ■ Дуруст, силлиқини югит экан, деб ўйлади у юраги тирналиб. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Олимхон замонасига мувофиқ, олифтанамо, ёшига нисбатан чиройли, силлиқ киши эди. Ойбек, Танланган асарлар.

5 кўчма Камчиликсиз, равон (тил, услуг, нутқ ва ш. к. ҳақида). Силлиқ услуг. Силлиқ гапирмоқ. Силлиқ нутқ. ■ Поччаевнинг тўғри, силлиқ гаплари узоқдан дона-дона янграб эшишиларди. А. Мухтор, Туғилиш.

6 Кишига ёқадиган, қаттиқ тегмайдиган, юмшоқ. Силлиқ муомала. ■ [Собир ака:] Силлиқини қилиб жавоб бердим. Сен нима дейсан, аяси? О. Ёкубов, Пъесалар.

7 Муаммосиз; кўнгилдагидек, тўсиқсиз; бекам-кўст; бежанжал. Аммо олдиндан тузилган режалар ҳамиша ҳам силлиқини амалга ошавермайди. С. Кароматов, Олтин кўм. Бу учинчи хотинимдан ҳам хамирдан қил сугургандек – силлиқини қутулмоқчи эдим, бирорқ отим ишнинг пачавасини чиқариб қўйди. «Муштум».

Силлик күчмоқ Бетүсик, қаршилиksиз, бежанжал бажарилмоқ, ечимини топмоқ (бирор хатти-ҳаракат ҳақида). *Ишнинг силлик күчаётганидан боши күкка етган Вафо аттор:* «Хўш, хўш, бажониди, бажониди», дега у билан узоқ хайрлаши. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

8 Товушсиз; сезидирмасдан. *Алимардон мушкдай силлиққина кириб келганини ва синф журналини алмаштираётганини ҳеч ким сезмай қолди.* Газетадан.

9 маҳс. Бир текисда, бир маромда, равон, шовқинсиз. *Тўғри, ишни қойил қиласан, машиналар доим силлик айланади.* Ф. Мусажонов, Камтарин ишчи.

Сувдан силлик чиқмоқ Бирор жанжалли ёки жиной ишдан беайб тарзда, жавобгарлиksиз кутулмоқ. *У ташвишдан, тўғрироги, жавобгарликдан ўзини холи қилиши мақсадида танқид қилинган ва қилинмаган чойхоналарнинг деярли ҳаммасини беркитишни.. лозим топди.* Мўминов гўё бу билан сувдан силлик чиқмоқчи бўлди. Газетадан.

СИЛЛИҚЛАМОҚ 1 Турли материаллар (металл, тош, ёғоч ва б.) га ишлов бериш билан уларни силлик қилмоқ, сайдал бермоқ. *Тошини силлиқламоқ. Яхмалакка сув сениб силлиқламоқ.* ■ У толдан қилинган янги кетмон сопини ойна билан қўртишлаб силлиқлар, хаёлида эса Эралини ачитиб олаётган эди. А. Муҳиддин, Фанишер.

2 кўчма с. т. Қайта ишлаб, камчиликлардан холи, бекам-кўст, равон қилмоқ. *Услубни силлиқламоқ.* ■ Гулнор ўз дўсти, сирдоши Зайнаб билан маслаҳатлашиб, Йўлчига хат ёзишга қарор қилиган ва сўзларини айтуб турган; отин қиз эса, Гулнор сўзларини силлиқлаб, қоғозга кўчирган. Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Қўпол, дағал гапни тўғриламоқ, юмшатмоқ. -Дадангиз шунчалик деган бўлсалар, худо хайр берсин, — деди Сидиқжон, қўпол равишда айтган гапини силлиқлаш учун.. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

СИЛЛИҚЛИК Текис эканлик, бежиримлик; равонлик. *Юзнинг силлиқлиги.* ■ У [Нусратбек] онасининг.. қаттиқ қўлларини ўқалаётганида, ўзининг қўллари оптоқ, семиз, силлиқлигини сезиб уялган эди. С. Нуров, Нарвон.

2 Хушмуомалалик, юмшоқлик; осонлик. *Шу орада ғаламис оралаб, шлоннинг ҳақини*

еган, деган гап чиқиб қолди. Силлиқлик билан, ўз аризамга биноан қуён бўлиб қолдим. С. Аҳмад, Сайланма.

СИЛЛИҚЛОВЧИ 1 Силлиқламоқ фл. сифдш.

2 Буюмларга сайқал берувчи, сайқалловчи ишчи, уста.

СИЛЛОГИЗМ [юн. syllogismos – ҳисоблаш, ҳисобга олиш, хулоса чиқариш] Ўзаро мантиқий боғланган икки қатъий мулоҳазадан учинчи – янги қатъий мулоҳаза ҳосил қилиш; дедуктив хулоса чиқариш тури. *Силлогизмнинг таркиби хулоса асослари ва хулосадан ташкил топган.* «ЎзМЭ».

СИЛЛОГИСТИКА [юн. syllogistikos – хулоса чиқарувчи] Анъянавий формал мантиқнинг дедуктив хулоса чиқариш қоидаларини ўрганувчи бўлими. *Замонавий математик мантиқда силлогистика алоҳида бўлим сифатида ажратилмайди.* «ЎзМЭ».

СИЛОВСИН 1 зоол. Мушуксимонлар оиласига мансуб, оёқлари узун, тумшуғи чўзиқ, кўзи жуда ўтқир йиртқич ҳайвон. *Тоғда силловсинни ҳам, қоплонни ҳам кўрдик.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. Ҳозир ҳам оёғидаги силловсин терисидан тикилган енгил ва чидамли чориққа, сарғиш комбинезон шим ва костюми устидан кийиб олган нимча пўстинига, елкасига осиб олган сафар ҳалтасига қараган киши уни альпинистдан ажратиши қийин. А. Кўчимов, Ҳалқа.

2 Шу ҳайвоннинг териси, мўйнаси. *Бек бўлиб.. силловсин тўн, зарли камар бойладинг.* «Хушкелди».

СИЛОН Бўри ва итдан туғилган дурдагай (гибрид).

СИЛОС [исп. silos – дон сақланадиган ўра] қ. х. Чорва моллари учун ўт, маккажўхори, картошка, кунгбоқар ва ш.к. ларнинг кўк пояларидан махсус йўл билан тайёрланадиган тўйимли ем, озуқа. *Силос бостиримоқ.* ■ Ҳосил мўл, тобида силос қўймасанг, ширраси камайиб.. кетади. Ф. Нуруллаев, Бўз йигит. *Силос, асосан, маккажўхори, оқ жўхори поясидан ёки пояси ва донидан тайёрланади.* «ЎзМЭ».

СИЛОСХОНА [силос + хона] Силос бостириладиган иншоот, чукур, ўра ва ш. к. Силосхоналарга маккажўхори қўкпояси узоқ вақт тўкилса, силоснинг сифати бузилади. Газетадан.

СИЛОХ [а. چلاш – қурол, қурол-аслаха; қүшин тури] эск. кт. Қурол-яроғ, аслаха. Душманимиз ҳануз силохини тарк эттади. Ойбек, Навойй.

СИЛСИЛА [а. سلسلا – занжир, қатор, сағ; тизим] кт. 1 Маълум тартибда кетмакет тизилган нарсалар. *Тоғлар силсиласи.* — Деразалардан қорға кўмилган дараҳтлар, томлар, дала ва узоқда тоғ силсиласи кўринади. Ўйғун, Ҳуррият. Бу – Кўҳсиёҳ. Унинг остида яланғоч кўнгир қоялар силсиласи.. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўчма Бирин-кетин содир бўлувчи ҳодисалар тизмаси, занжири. Ҳаёт силсиласида Олтин ҳалқа дегудек, *Одамлар*, ёш онани Кутлаб қўйингиз бу чоқ. А. Истроилов, Биз – дунё одамлари. Унинг барча романлари, энг аввало, тарихий-социологик йўсингидаги тадқиқотлар силсиласидир. «ЎТА».

3 Сулола; шажара. Бағрига қон шимган бу қадим тупроқ Кўп кўрган авлодлар силсиласини. А. Истроилов, Биз – дунё одамлари.

СИЛТАМОҚ 1 Куч билан кескин тортмоқ ёки итармоқ. Отнинг жиловини силтамоқ. *Варракни силтаб тортмоқ.* — Анвар аллақачон ерга сакраб тушган, эшикни силтаб юборган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Йигит] «Шуни тўлдириб ун кўтариб келаман», дегандай катта қопини силтаб, елкасига ташлади. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Қиз ҳам ўйнаб турган сочини силтаб, орқасига ташлади-ю, унинг кўзларига тик қаради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 кўчма Сўзини кесмоқ; жеркимоқ. Эрталаб [Сотти] кампирнинг қулогига шивирлаётган эди, кампир уни силтаб ташлади: -Болам, бу одатингни ташла. С. Аҳмад, Сайланма. Арзимас нарсага унинг [Шакарнинг] чарслиги тутиб, болани силтайдиган, қарғайдиган қилиқ чиқарди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

Орқага силтамоқ қ. орқа. Этак силтамоқ айн. этак қоқмоқ қ. этак. **Кўл силтамоқ** 1) қўлни кескин силкитиб, норозилик, жаҳл, умидсизлик каби маъноларни ифодаламоқ. -Бас, кўп вақиллама! – деди маҳдум қўл силтаб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Низомиддинов жаҳл билан қўл силтади. С. Аҳмад, Ҳукм; 2) бепарво бўлмоқ; воз кечмоқ. Шундан кейин ҳақли савол туғилади: бугун улкан зафарлар олдида боғлардан кечдик, булбулу

кушларга қўл силтадик. Эртага-чи?! Газетадан; 3) эътиборсизлик, масъулиятсизлик билан қарамоқ. Болалар тарбиясига қўл силтаган шахс келажак олдида жавобгардир. Газетадан.

СИЛТАНМОҚ 1 Силтамоқ фл. мажҳ. н.

2 Силтамоқ 1 фл. ўзл. н. Холида қўлимдан беҳолгина силтаниб чиқди-ю, япроқлари оқшом шабадасида оҳиста силкиниб турган ўрик тагидан бурилиб, муюлишда кўздан тойиб бўлди. Ў. Ҳошимов, Ҳаёлларга бўламан туттун. Шу пайт машина силтаниб, жойидан жилди.. М. Мансуров, Ёмби.

Кейинга (ёки орқага, ортга) силтамоқ

1) ривожланмаслик; судралмоқ; орқада қолмоқ. Ишимиз олға силжиши ўрнига орқага силтанаётгандай бўларди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси; 2) орқага суримоқ, кечиктирилмоқ. Тўйнинг кейинга силтаниши.. эса тақдир иши.. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

СИЛТОВ 1 Силтамоқ фл. ҳар. н. Кўл силтови.

2 Кескин тортиш, кўтариш ёки итариш; кескин кўл ҳаракати. Илкис бир силтовдан арқон чирт узилди. «Шарқ юлдузи». Уларни ажратмоқчи бўлғанлар яна силтov еб, четга чиқишиар эди. К. Кенжа, Нотаниш гул.

3 кўчма Туртки, баҳона, сабаб. Тўй силтovи билан тўн битар. Мақол. — Бугун театрда яхши нарса бор. Кўриш керак, — Карим уларни тўхтатмоқчи, шу силтov билан Ойтўтини олиб қолмоқчи бўлди. Ойдин, Ҳикоялар.

4 Қаттиқ гап, туртки, жеркиш. [Нодирнинг] Келинойисига нисбатан илтифотсизлиги билиниб турса ҳам, айтганини бажарар, ҳатто дағдага, силтovларига бутунлай ўрганиб қолгандай эди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СИЛУЭТ [фр. silhouette – ёндан кўриниши сояга ўхшатиб карикатураси чизилган француз давлат арбоби Эде Силуэт (18-аср) номидан] 1 Шакл ва нарсаларнинг текис юзада яратилган бир тусдаги тасвири.

2 Нарсалар ва қиёфанинг унинг соясига ўхшатиб чизилган шакли. Силуэт билан Германияда Ф. О. Рунге, А. Менцель, П. Коневка; Россияда Ф. П. Толстой, Е. М. Бем ва бошқалар шуғулланган. «ЎзМЭ».

3 кўчма Шарпа, қора, кўзга чалинган нарса. Тоғ силуэти. — Чироқ шуъласида иккни хотиннинг юзи, бурунлари бир-бирига тे-

гар даражада яқин. Четдан қора силуэттадай күринар эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Күчадан кузатган киши күзига ахён-ахёнда уйнинг у ёқ-бу ёғига юраётган киши силуэти чалинади. Газетадан.

СИЛҚИМОҚ 1 с. т. Сирқимоқ, сизмоқ; томчиламоқ. Умри ота силқиб келаётган кўз ёшиларини рўмолининг учи билан артиб, Боқижоннинг пешонасини силади. Газетадан. Шоҳшабба орасидан сув силқиб томчиларди. Ойбек, Қуёш қораймас.

2 кўчма Аста тўпланиб чикмоқ; пайдо бўлмоқ. Булар, албатта, шоиранинг юрагидан силқиган азиз ва қадрдан ҳис-туйгурнинг бир зумгина оройиши, ўйчанлик ва сокинликдир. «ЎТА».

СИЛҚОВЛАНМОҚ Ҳолсизланмоқ, мадорсизланмоқ, ҳаракати сусаймоқ. Нуқра бу гапни ҳеч кимга айта олмади. Унинг силқовланиб юргани сабабини билолмай эри ҳам фифон бўларди. Мирмуҳсин, Ҳикоялар, қиссалар.

СИМ 1 [ф. سیم – металл чивиқ, ип; кумуш] 1 Ип, чилвир, чивиқ кўринишдаги узун металл буюм. Пўлат сим. Мис сим. Йўғон сим. Ингичка сим. Сим тўр. Сим ғов. ■ [Хожар:] Нима? Оғзингизни ёпинг! Молхонага сим билан тортуб қўяман, останадан ўчиғи чиқади. Ҳамза, Паранжи сирлари. Йўл чеккасидаги янтоқлар худди занг боссан симдай қовжисираб ётар.. эди. Н. Фозилов, Дийдор.

Тиканли сим Ғов, тўсиқ учун ишлатиладиган маҳсус сим. Ҳар қадамда.. танкка қарши қазилган чуқур, бир неча қатор тортмидан тиканли сим.. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Электр ёки телефон линиясига тортадиган ўтказгич. Электр сими. Телефон сими. Сим тортмоқ. ■ Вагонлар ўнтача келади. Уларнинг тенасидан бир-бираига электр сими тортмидан. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

Сим қоқмоқ с. т. Телефон орқали гаплашмоқ, телефон (кўнгироқ) қилмоқ. [Назокат] Кечга яқин сим қоқди. Ҳимматилла у билан жуда яхши гаплашиди. Шуҳрат, Умр поғоналари.

3 Мусиқа асбобларининг металл ипи; металл тор. Танбур сими. ■ Агар алдамаса шу соvuқ симлар, Гар шул эшиштаганим бўлмаса рўё, Сен она эмассан, дорсан, табиат, Сен бешик эмассан, жаллодсан, дунё! А. Орипов.

4 Симдан ясалган, тўқилган. Виктор шундай деди-ю, эски сим каравот тагидан сандиқдек зил-замбил чамадонини тортуб олди. С. Кароматов, Олтин кум. Этакдаги сим тўр ортида товуқлар қақаглайди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Сим жўяқ шв. Сим хаткаш ёрдамида тортилган жўяқ, ариқ.

СИМ II кт. айн. **сийм**. Ҳазинанинг симу зарга эҳтиёжи не даражада! Ойбек, Навоий.

СИМБАР поэт. айн. **сиймбар**. Осмонга қарасам – юлдуз ўйнайди, Ерга боқсам – ёр кетишга қўймайди. Юзига қарасам холи ярашиб, Симу симбарига кўзим тўймайди. «Қўшиқлар». Сарвқомат нозик ситора, Оппоқ томоқ, қора қош симбар, Бир-бираига интиқ икки дил, Бир-бираидан олис икки жон. М. Али, Боқий дунё.

СИМБАТ фольк. айн. **сумбат**. Менга ҳам бериди сину симбатни, Мен не қиласай давлати ийқ келбатни?! «Равшан».

СИМБИОЗ [юн. symbiosis – биргаликда яшаш] Икки ва ундан ортиқ турларнинг бир-бираига фойда келтириб бирга яшashi. Ҳудди шунга ўхшаши симбиоз кави қайтарувчи сутэмизувчилар билан улар орасида яшайдиган инфузориялар орасида ҳам мавжуд. «ЎзмЭ».

СИМВОЛ [юн. symbolon – белги, рамз; алломат; тимсол] 1 айн. **рамз 1**. Оқ қаптар – тинчлик символидир.

2 Кимёвий элементга берилган лотинча номнинг қисқартирилган шакли. Мас., На – натрий элементининг, N – азот элементининг символи.

3 Бирон-бирояни ўзида мужассамлаштирувчи бадиий образ.

4 У ёки бу фанда қабул қилинган бирон-бир катталикнинг, бирликнинг шартли белгиси. Кимёвий символлар.

СИМВОЛИЗМ [юн. symbolon – белги, рамз; тимсол] 1 Символлар, рамзлар мажмуми.

2 19-аср охири – 20-аср бошларида дастлаб Францияда, кейин Европанинг бошқа мамлакатларида пайдо бўлган адабий оқим [Символизмда белги, рамз (символ) поэтик образлиликтининг чўққиси, гоянинг энг мукаммал ифодаси сифатида намоён бўлади]. Символизмнинг юзага келиши Париж Коммунаси тугатилгандан кейин француз воқе-

лигига вужудга келган ижтимоий-тарихий шароит билан боғлиқ. «ЎзМЭ».

СИМВОЛИК эск. айн. **рамзий**. Символик тасвир. Символик образ.

СИМВОЛИСТ Символизм тарафдори, символизмга амал қилувчи киши.

СИМВОЛИСТИК 1 Символизмга ва символистга оид, символизм руҳидаги. Символистик асар.

2 Символик, рамзий. Символистик образ.

СИМДЎЗИ [ф. سیمدوزی – кумуш ипда тикилган] Зардўзликда бадиий буюмлар кашта гулларини оқ ёки зарҳалланган кумуш ипда қоплаб тикиш усули.

СИМЁН 1 Ориқ, рангпар, пачақ одам. *Туф де, кўзинг тегади, касофат! Шу сўзингни менга айтсанг, тишингни сугуриб олардим. Кошкайди менда тиши бўлса-ю, сенда гавда, симён. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 кўчма сўк. Ярамас.

СИМЁФОЧ Электр симларини ўтказиш учун ерга тик ҳолатда ўрнатилган баланд, йўғон хода. Алишер дарвозамиз олдидағи симёғочга суюнганча, ийқилган машинани томоша қилиб турган экан. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Симёғоч учига ўрнатилган лампочка ёруғида ҳовуз суви ялтираб кўринади. М. Ҳазраткулов, Журъат.

СИМИЛЛАМОҚ 1 Сирқирамоқ, зирқирамоқ. Оёқларим симиллаб оғрияпти.

2 иш. айн. **имилламоқ**.

СИМИРЕНКО [украин олимни Л. П. Симиренко номидан] Пўсти яшил, эти кўкимтири-оқ, серсув, хушбўй кечпишар олма нави. Ўзбекистондан симиренко нави 20-асрнинг 70-йилларида боғларда ўстирилиши жиҳатидан 1-ўринни эгаллаган. «ЎзМЭ».

СИМИРМОҚ 1 Ичга тортиб ичмоқ. Қимизни симирмоқ. — Валиев илиб қолган чойни симирди. Э. Усмонов, Ёлқин. Отанини қўлига бериб қўбизни, Кетидан тутдилар тўла қимизни. Симирди-да, ота қўбизни тортди, Эшитганлар чуқур завқларга ботди. М. Алавия.

2 Чуқур нафас билан ичга ютмоқ. Тоза ҳаводан симирмоқ баҳонасида Расулжон тезроқ ҳовлига чиқа қолди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Ота раҳиҳон ҳидини симирди. А. Эшоннов, Ота.

З кўчма Мириқиб вужудига сингдирмоқ, таймоқ; руҳан ҳис қилмоқ. [Султонмурод] Ишқ дардини тотли май каби симирмоқдан

гёё лаззатланади. Ойбек, Навоий. Шеър зулидан симиридим бир ниёла тўлдириб, Воҳ, кўринди менга ҳар бир қатраси уммон қадар. Э. Воҳидов.

Сув келса симириб, тош келса кемириб Ҳар қандай қийинчиликларни ентиб, уларга бардош бериб. Ўлиб-тирилиб, тиришиб-тирмашиб, сув келса симириб, тош келса кемириб, эндигина одам қаторига кирдим. Х. Султонов, Отамнинг юрти.

СИМКОР [ф. سیمکار – хунармандларнинг ўз шогирдларига тўлайдиган иш ҳақи] тар. 1 Ҳўжайнинлар томонидан шогирдларга ёки ёлланиб ишловчи хунармандларга ишбай асосида тўланган иш ҳақи. -Йўқ, йўқ – деб кулди уста Олим, – мен сизга ўҳшаб дўйоннинг устида сира тухум босган эмасман, симкорни кўзим қиймайдир, дессангиз мен ишонар эдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ишбай асосида иш ҳақи олиб ишловчи шогирд ёки хунарманд. Эсимда, ёшлик чоғимда шаҳардаги симкорлар иши ташлағанлар, боёнларнинг кўпич ён берган. У. Исмоилов, Сайланма.

СИММЕТРИК Симметрия қонунлари асосида жойлашган ёки ясалган; симметрияга эга бўлган. Симметрик бино. Симметрик шакл. — Тенглик типидаги (мас., айният, эквивалентлик, ўҳашалик) муносабатлар ҳам симметрик бўлади. «ЎзМЭ».

СИММЕТРИКЛИК 1 Бирор нарса, предмет қисмларининг симметрия ҳолатида бўлиши. Инишот қисмларининг симметриклиги.

2 мат. Икки ўринли, икки ҳадли муносабатларнинг хоссаси.

СИММЕТРИЯ [юн. symmetria – ўлчовдошлик; мутаносиблик, мослиқ] Бирор нарсанинг маълум нуқта, тўғри чизиқ ёки текисликка нисбатан қарама-қарши томонларда бўладиган қисмларининг жойлашишидаги мутаносиблик, ўҳашалик, мослиқ, уйғунлик. Симметрия маркази. Симметрия ўқи. Симметрия ҳолатини сақламоқ.

СИМОБ [ф. سیماب – кумуш суви] Менделеев даврий системасининг II гурӯхига мансуб кимёвий элемент; оддий температура шароитида суюқ ҳолда бўладиган кумушранг оғир металл. Симоб кумуш рангли, суюқ ва тез буғланувчи металл бўлиб, ўзининг суюқлиги ва текис юзада.. ҳаракат-

ланиши билан бошқа металлардан фарқ қиласи. «Фан ва турмуш». Ёниб бўлаёзган шам шуъласида шайхнинг мижжаларида ёш томчилари симоб зарраларида милитираб турарди. О. Ёқубов, Кўхна дунё.

СИМОБИ(Й) [ф. سیمابی – симобдай, симобга ўхшаш] Симоб рангидаги, кумушранг; кумушсимон оқ ялтироқ. Симоби салла. — Робия товонига тушадиган узун симоби чакмонини бошига ётингди-ю, Тоҳирнинг отига мингашиб чиқиб кетди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бошига симобий салла, эгнига банорас тўн кийган бир отлиқ дарвоза олдида эгардан тушди-да, жиловни ўз хизматкорига тутқазди. М. Осим, Ўтрор.

СИМОБЛИ 1 Таркибида, ичиди симоб бўлган. Симобли руда.

2 Симоб воситасида ишлайдиган. Симобли манометр.

СИМПАТИК [юн. sympathes – раҳмдил, ҳамдард; хайриҳоҳ] симпатик нерв системаси тиб. биол. Одам ва умуртқали ҳайвонлар вегетатив нерв системасининг ички аъзолар фаолиятини яхшилаш, тартибга солища иштирок этувчи, организмнинг ташки муҳит билан таъсирлашуви учун зарур бўлган энергия ажралувини фаоллаштирувчи қисми. Симпатик сиёҳ Махфий ёзишмаларда қўлланадиган, фақат қизитилганда ёки маҳсус кимёвий эритма билан ҳўлланганда кўрина-диган туссиз (рангсиз) сиёҳ.

СИМПАТИЯ [юн. sympathēia – раҳмдиллик, ҳамдардлик; хайриҳоҳлик] Бирор шахс ёки нарса-ҳодисага нисбатан бўлган ижобий муносабат. Фирдавсий Рустам образини зўр муҳаббат билан тасвирлаб, бутун симпатиясини унинг томонига тўкиб солади. Газетадан. Антитета усулидаги тасвирда ёзувчи ёки шоир бирор шахс ёки воқеага нисбатан китобхонда симпатия ёки антипатия ўйғотади. «ЎТА».

СИМПОЗИУМ [лот. symposium < юн. symposion – мусиқа, шеър ўқиш билан ўтадиган йигин, зиёфат] Бирор илмий масала бўйича ўтказиладиган халқаро илмий кенгаш; илмий анжуман. Геолог олимлар халқаро симпозиуми. — Римда ўтказилган халқаро симпозиумда маълум қилинишича, сўнгги 25 йил давомида гринг эпидемиясини юзага келтирадиган вируслар миқдори 231 тага етди. Газетадан. Кузда, Темурийлар даври санъатига бағишилаб ўтказилган ЮНЕСКО симпозиуми

арафасида, телевидениеда студентларнинг топқирлик мусобақаси ташкил қилинган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СИМПТОМ [юн. symptomta – воқеа, саргузашт; ўхшашлик; белги, аломат] тиб. Бирор қасаллик ёки патологик ҳолатнинг белгиси. Ҳар қандай қасаллик симптомлар ийғиндиси (синдром) га қараб белгиланади. «ЎЗМЭ».

СИМРАЙМОҚ с.т. Норози, энсаси қотган ҳолда қараб турмоқ. Нуъмон унинг орқасидан бир зум симрайиб қараб турди. «Шарқ юлдузи».

СИМ-СИЁ(Х) Қоп-қора, тим қора; қопкоронги, тим қоронги, зим-зиё. Олдинда Ҳаким, орқада тўрт оғайни ўйла тушшиши. Сим-сиё тун. Атроф жим-жит. М. Ҳазратқулов, Журъат. Не зотлар ўтдишлар ҳасратга тўлиб, Кунлари зимистон, туни симсиё. А. Орипов, Йиллар армони.

СИМСИЗ Сими йўқ, симдан фойдаланмай ишлайдиган. Симсиз алоқа. — Бондарни симсиз телефон дейишлари бежиз эмас. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

СИМ-СИМ 1 рвш. Симиллаб; давомли равишда. Кунлар ўтди. Оёқ оғриғи анча босилди. Аммо энди унинг [Йигиталининг] аззойи бадани мисдай қизиб, сим-сим зирқираидиган, ўзи эса ахён-ахён лоҳас бўладиган бўлиб қолди. С. Кароматов, Тоғ гўзали. - Қандай оғриди? Сим-сим оғрийдими ёки пичоқ санчандай? – деб сўради ҳамшира. Н. Аминов, Қалтис хато.

2 кўчма Бир маромда, майдалаб. Ёмғир ёғади сим-сим. «Ёшлиқ». Ёмғир сим-сим ёғар, саман тогнинг ёлғизоёқ ўйлидан шилт-шилт босиб борар эди. М. Ҳазратқулов, Журъат.

СИМТАРАШ шв. Қашлағич.

СИМТЎР Симдан қилинган тўсиқ. Атрофи симтўр билан ўраган майдончада болалар футбол ўйнашмоқда. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Палата жимжит эди, пашша учса ҳам эшишилади, лекин учадиган пашшанинг ўзи ўйқ – деразаларнинг сиртидан майдада тешикли симтўр тутилган.. М. М. Дўст, Лолазор. Этакдаги симтўр ортида товуқлар қақағлайди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СИМФОНИК [юн. symphonos – оҳангдош] Симфония мусиқа шакли билан боғлиқ, шунга алоқадор. Симфоник мусиқа. Симфоник этюдлар. — Ошхона ёнидаги сим-

ёғочда ўрнатилган радиодан симфоник куйлардан берилётган концерт янгарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Симфоник оркестр Торли, пуфлама ва урма (зарбали) чолгу асбоблари ижроичи-ларини бирлаштирувчи оркестр.

СИМФОНИЯ [юн. *symphonia* – оҳангдошлиқ < *syn* – бирга + *phone* – товуш] 1 Инструментал (чолгу асбобларида ижро этиладиган) мусиқанинг симфоник оркестр учун ёзилган, одатда 4 қисмдан иборат бўладиган олий шакли. *М. Аирафийнинг биринчи симфонияси.* ■ Бундан ташқари, торли оркестр, пуфлама созлар оркестри ва бошқа оркестрларга мўлжалланган симфониялар ҳам учрайди. «ЎзМЭ».

2 кўчма Турли-туман товуш, ранг, оҳанг ва ш. к. нинг уйғун, ҳамоҳант ҳолда қўшилиши, бирикиши. *Мехнат симфонияси.* ■ Олмадаги майна эса, калта-калта «чах-чах» и билан чумчукларнинг бетартиб симфониясига жўр бўларди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

СИНАГОГА [юн. *synagoga* – йигилиш; тўпланиш жойи] Яхудийлик ибодатхонаси ва яхудийлар жамоаси. Ўзбекистонда ҳозир 7 та – Тошкентда 3 та, Самарқанд ва Буҳорода 2 тадан синагога фаолият кўрсатади. «ЎзМЭ».

СИНАЛГАН 1 Синамоқ фл. сфдш. *Синалан ёв – урушга яхши.* Мақол.

2 Синашта, синовлардан, текширувлардан ўтган, ишончли. *Синалган одам.* Синалган қурол. ■ Орадан икки ой ўтди. Улар энг яхши ва синалган разведкачилардан бўлиб колишиди. А. Раҳмат, Соқов бола.

СИНАМАЛИ эск. 1 Амалда, тажрибада синаб кўрилган, синовдан ўтган.

2 айн. татбиқий, амалий. *Синамали ҳандаса (амалий геометрия).*

СИНАМОЛ Текширилган, синалган, синовдан ўтказилган, ишончли. *Синамол от.* ■ Ҳозир улар менга синамол эмас, ҳали бизларнинг бир-биримизга душманлигимиз бор. «Муродхон». -Менимча, биз.. синамол ўзгаришларни чўтга солмасдан тадбир кўрмоқдамиз, – деди Мир Алихон. С. Азимов, Қонли сароб.

СИНАМОҚ 1 Синовдан ўтказмоқ, текширмоқ, текшириб кўрмоқ. *Тайёр машиналарни синамоқ.* Синамаган отнинг сиртидан ўтма. Мақол. Эр йигитни майдонда сина.

Мақол. ■ У [Азиз Абдураззок] фақат шеър ёзib қолмай, насрой ҳажвчиликда ҳам кучини синамоқда. «Муштум. Шилдир-шилдир қамишига сиргам тушди, ёр-ёр, Синалмаган йигитга синглим тушди, ёр-ёр. «Оқ олма, қизил олма».

2 Бир предметни (мас, дорини, таомни) ишлатиб кўриб ёки истеъмол қилиб, таъсирини аниқламоқ. *Тоҳиржон* киноя билан жилмайди: -Барча дорини синадим. Менини бедаво дард. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Имтиҳон қилиб, билим даражасини аниқламоқ. *Ўқувчиларни физикадан синаб кўрмоқ.*

4 Ўсмоқчилаб сўрамоқ, қўйнига кўл солмоқ. *Унинг [Хотамнинг] саҳилиги ростми, ёлғонми – синаш мақсадида, бир-икки одам ўша тулпорни сўраб, олдига боришибди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

5 Бошидан кечирмоқ, ўз тажрибасида, ҳаётida кўриб билмоқ. *Қарзга йўлиққандан кўра, балойи ногаҳонга йўлиққан яхши. Ҳаммасини синадик.* Ойбек, Танланган асарлар. Синасин ўз баҳтини, Баҳти қўлласин уни. Ҳ. Олимжон.

СИНАМОҚЧИЛИК Ўсмоқчилаб текшириш, синаш. *Унга [Ҳафизанинг онасига] шу керак эди – бу хабарни синамоқчилик учун ҳам айтган эди.* Мирмуҳсин, Умид.

СИНАНТРОПЛАР [лот. *Sina* – Хитой + юн. *anthropos* – одам] Суяклари илк бор Хитойдан (1927–37) топилган энг қадимиги одамлар. Синантропларнинг суяқ қолдиқлари билан бирга улар фойдаланган.. тош қуроллар, уларнинг оловдан фойдаланганига гувоҳлик берувчи кул ва ҳайвонларнинг куйған суяқ қолдиқлари топилган. «ЎзМЭ».

СИНАШ 1 Синамоқ фл. ҳар. н. *Машиналарни синаш.* Кучини синаш. *Курашда (мусобақада) куч синаш.* ■ Биринчи кўёвнинг феълатвори унга маъқул тушмагани учун, кўёв бўлажак йигитни ҳар ёқлама текшириши, синашни истар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. **синов 2.** Синаш стенди. Синашдан ўтмоқ.

СИНАШМОҚ 1 Синамоқ фл. бирг. н. Улар меҳмонни хўп синашиди. ■ [Қудрат:] Ҳозирча мен сиз билан баҳт синашиб кўрмоқчиман. Н. Сафаров, Уйғониш.

2 Ўзаро бир-бирини синамоқ, бир-бирининг хислат-фазилатларини яқиндан ўрган-

моқ, синашта бўлмоқ. Ҳамма фикру зикри, бутун борлиги билан кенг даврада куч синашиб юрган икки зўр полвонга тикилиб қолган эди. М. Исмоилий, Фарона т. о.

СИНАШТА 1 Яхши синалган, текширилган, таниш, қадрдон, яқин. Қоровул синашта эди, итоаткорона бош эгди: -Тушундим, хўжайин. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Пошибоҳон савдони синашта кишилар орқали зидман амалга оширадиган йўлни топди. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 Бошидан кечирилган, синаб, тотиб кўрилган; тажрибадан ўтказилган. Бу дард айниқса Отабекка уч йилдан бери синашта. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИНГАЛ қ. сингаллар. Сингал аёл.

СИНГАЛЛАР, синхаллар Шри Ланка Республикасининг асосий аҳолиси. Сингалларнинг ажододлари миллийдадан аввалги 5-асрда Шимолий Ҳиндистондан кўчиб келиб, маҳаллий қабилалар билан аралашган. «ЎзМЭ».

СИНГАРИ айн. каби. Ҳар бир она сингари Тўқсон буви ҳам ўз ёлгизининг баҳти бўлишини истарди. Н. Сафаров, Оловли излар. Оёқ босган жойлардаги шўр ерлар қор сингари гирчилайди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

СИНГАРМОНИЗМ [юн. syn – бирга + гармония – уйғунлик, оҳангдошлиқ] толи. Туркий тилларда ва баъзи бошқа тилларда унлилар уйғунлиги; қўшимчалардаги унлиларнинг ўзқадаги унлиларга мослашуви. Эски ўзбек адабий тилида эса сингармонизм қонуни анча изчил ва айрим ҳолларда тўлигича амал қилган. «ЎзМЭ».

СИНГАРМОНИК Сингармонизмга оид, сингармонизм қоидаларига, талабларига бўйсунувчи. Сингармоник мослашув.

СИНГА(К): сингга(к) нон Сингиб пишган нон. Дастурхончи.. дастурхон ёзib, унинг бетини тандирдан энди узилган, буғланиб турган синггак нонлар.. билан тўлдириб ташлади. Ойбек, Навоий.

СИНГДИРИШ 1 Сингдирмоқ фл. ҳар. н. Абдужалил тегирмончи мулла Обид ҳақидаги ўзининг васвасасини уларга ҳам сингдиришга муваффақ бўлади. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 физ. Ютилиш, абсорбция. Ёруғликни сингдирishi.

3 айн. ассимиляция 3.

СИНГДИРУВЧАН физ. Ўзига тез сингдириб оладиган, тез ютадиган, шимадиган. Сингдирувчан жисм.

СИНГИЛ (3-ш. бирл. сингли ва синглиси) 1 Бир ота-онадан туғилган қизларнинг кичиги (опаларига, акаларига нисбатан). Кичик сингил. Ўртанча сингил. ■ Энди ишим ўнг бўлади: энди аям, укам, синглим зориқмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Солиҳ маҳдум онаси ва ўн олти ёшли Наима исмли синглиси билан Қўқонда қолди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Ўзидан кичик қизларга, аёлларга мурожаат қилинганда қўлланадиган сўз. -Кўп ўқиганси, лекин кам биласиз, синглим! – деди ўқитувчи [Гавҳарга]. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Офтоб ойимни.. Ўзбек ойим ўтқазгани жой топмас, «қуда» сўзи ўрнида «синглим» деб хитоб қилар, ошни ҳам унинг разйини сўрамасдан буюрмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Қайни сингил айн. қайнисингил.

СИНГИЛЛИК Кимсага синиил мақомида бўлиш; сингил каби муносабатда бўлиш. Сингиллик қилмоқ. ■ Шуни қолинга солиб бермасангиз бўлмайди, синглим. Бир сингиллик қилинг! А. Қаҳҳор, Кўпчинор чироқлари.

СИНГИМОҚ 1 Шимилиб ёки сизиб, ички қатламга, қисмига ўтмоқ. Мой бўёқ таҳтага яхшигина сингийди. ■ Улар: «Ер тўймагунча, эл тўймас, лалмикор қирларнинг тупроғига қор суви сингимагунча, буғдой унмайди», деб нолир эдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

Кумга сингиб кетгандай ёки кумга сингиган сувдай 1) бекорга, бехуда, фойдасиз, нафсиз. Шунча берган тавъимларим қумга сингиган сувдай сингиб кетаверибди-да. «Латифалар»; 2) жимжит, унсиз, шовқинсиз, сув куйгандай. Комбат шаҳарда мудофага тутшига буйруқ берди. Душман қумга сингиб кетгандай жим эди. А. Убайдуллаев, Конли издан.

2 Ҳазм бўлмоқ, ўзлашмоқ (овқат, озиқ ҳакида). -Уч тутам ҳолга, уч танга пул, – деди.. йигитча. – Агар ҳаммасини есангиз, ош бўлсин, сингисин. С. Айний, Эсадаликлар. Вақтида овқатланмаслик мөъда шиллиқ қаватини яллиглантиради.. натижада киши қайт қиласди, еган овқати сингимайди. Газетадан.

3 физ. Ютилмоқ, шимилимоқ. Ёруғликнинг жисмга сингиши.

4 кўчма Бағрига, қўйнига кириб ёки рангига, тусиға ўзлашиб кетмоқ ёхуд бирдек бўлиб, иззиз йўқолмоқ. *Отабек сунбул исли сочлардан руҳ олар, Кумуш гўё учинг бағрига сингиб кетган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уларнинг бир-бирига монанд гавдаси чироқлар нурини кесиб ўтиб, қоронгилек қўйнига сингиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

5 кўчма Ўрнашиб қолмоқ, жо бўлмоқ. *Қишилоқ муҳити, ота-онанинг ўта оқ қўнгиллик руҳида берган тарбияси Йигиталининг қон-қонига сингиб кетганди.* Д. Нурий, Осмон устуни. *Бу одам маҳалла ҳаётига, ҳар бир кишининг дилига кириб, шу қадар сингиб кетган эдиси, отпускага ё командировкага кетса, бутун маҳалла ҳувиллаб қолгандай бўларди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. Пишиб ётган боғларга боқдим, Ҳисларимга сингиб кирди куз. Х. Даврон.

6 кўчма Йўқолмоқ, йўқ бўлмоқ; йўқ бўлиб, хотирага айланниб қолмоқ. *Йиллар қазрига сингиб кетган болалик, олисда судралиб юрган булат парчаларидек, кўз ўнгидан ўтаверади.* С. Аҳмад, Ҳукм.

Сингиб пишган нон Қизарип, мағзигача яхши пишган нон. *Умид дастурхон устидаги новвоту пашмак, қаймогу асал, тандирда сингиб пишган нонларни кўриб таъсиранди.* Мирмуҳсин, Умид.

СИНГИР айн. пай I 1.

СИНГИШ 1 Сингимоқ фл. ҳар. н.

2 физ. Ютилиш, абсорбция.

3 айн. асимиляция 3. Тилларнинг сингиши.

СИНГИШМОҚ 1 Чуқур ўрнашмоқ, ўзлашмоқ, жо бўлмоқ, сингимоқ, сингимоқ. *Оқшом тинчлигига оламнинг бутун гўзаликлари қўнглимга сингишиб киргандай бўлади.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Кўзларига ўрнашган, сингишган ғам кетмаган эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 Ўрганиб олмоқ, одатланмоқ; мослашмоқ. *Қарийб етти ўйлик гавжум ҳаёт давомида Йигитали шаҳар шароитига бутунлай сингишиб кетган эди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

3 Бағрига, қўйнига ёки рангига, тусиға кириб йўқолмоқ; бирга кўшилиб, бирдек бўлиб кетмоқ. *Тоғлар, қирлар, далаларда оқшом тушиб, қош қорая бошлаган, атрофдаги дарахтлар, уйлар ва экинзорларнинг бари бир-бирига сингишиб, кўкимтири туман*

пардасига ўралаётган эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

4 кўчма Ўрганиш бўлиб қолмоқ, одат тусиға кирмоқ, ўзлашиб кетмоқ. *[Қандолатхон] Эри устидан «ҳукмронлигигини Ҳусниддинга ҳам кўрсатмоқчи бўлди.* Лекин Ҳусниддинга бу қилиқ сингишмай, аввал бир неча кун таъби тириқ юрди. Мирмуҳсин, Феълан кучсизлик.

СИНГМОҚ айн. сингимоқ. *Дилга сингди юрт муҳаббати.* Э. Воҳидов. Намозбекни ўлдриб, қотиллар тунга сингди. Х. Даврон.

Мехнати сингтан Кўп меҳнат сарфлаган. Пардаев – Ватанга меҳнати сингган камтарин одам. С. Анорбоев, Ўзбекистон олтини. [Салимхон Обидий:] *Бу селекция инсититутига.. қанча меҳнатим сингган.* Мирмуҳсин, Умид.

СИНДИКАЛИЗМ [фр. syndicat – касаба уюшмаси, бирлашмаси < юн. syndikos – бирга ҳаракат қилувчи, ҳаммаслак] сиёс. Ишчилар ҳаракатида 19-аср охири – 20-аср бошларида кенг тарқалган, касаба уюшмалари (синдикат)ни меҳнаткашларни уюштиришнинг энг олий шакли деб қаровчи ва ишлаб чиқариш воситалари касаба уюшмалари ихтиёрига берилиши керак, деб ҳисобловчи оқим. Ҳозир қатор мамлакатлардаги сўл партия ва ҳаракатларнинг ғоялари ва мағкураларида синдикализм таъсири сезилади. «ЎзМЭ».

СИНДИКАЛИСТ сиёс. Синдикализм тарапдори, синдикализм йўлини тутувчи.

СИНДИКАТ [фр. syndicat < лат. syndicus – ишончли шахс, вакил < юн. syndikos – бирга ҳаракат қилувчи, ҳаммаслак] 1 икт. Ишлаб чиқариш ва юридик мустақиллигини сақлаган ҳолда, умумий тижорий фоалиятни (нарх белгилаш, маҳсулотни сотиш, хомашё харид қилиш ва б.) амалга оширувчи корхоналар (ишбилиармонлар) бирлашмаси; монополиянинг бир кўриниши. Банк синдикати. ■ Синдикат таъсис этган умумий савдо ширкати синдикатнинг ҳар бир аъзоси билан савдо-сотиқ тўғрисида шартнома тузади. «ЎзМЭ».

2 Францияда ва б. батъзи мамлакатларда касаба уюшмаларининг номи.

СИНДИРМОҚ Синмоқ фл. орт. н. *Тош отиб, ойнани синдиримоқ.* Йиқилиб, оёғини синдириб олмоқ. *Иш юришмаса, буламиқ дандон синдирип.* Мақол. *Беҳуда ҳаракат*

белни синдирап. Мақол. — Акрамхоннинг онаси девори қулаётган уйдан қочиб чиқаман деб, останага қоқилибди-да, оёғини синдирибди. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. Йигит оҳири Забаржадни ялинтириб, ғурурини синдириди. «Ёшлик». Ўз отам синдириди менинг шаҳнимни, Энажон, олиб кел шу эшонимни. «Эрали ва Шерали».

Белини синдиримоқ қ. бел I. Душман белини синдириши учун озмунча қурбон бермадик. Н. Сафаров, Оловли излар. Колхозчи қул эмас-ку? Бир жувоннинг тўрт ой белини синдириб топганини мен, сиз, анавилар ёзда салқин, қишида иссиқ ерда ўтириб олар эканмиз. С. Сиёев, Отлиқ аёл. **Илигингни** (ёки оёғингни) синдираман Дўқ-пўписи ибораси. Ҳа, кўчага чиқмайсан, эшишдингми? Ҳой бола!. Илигингни синдираман-у, касалингни боқиб ўтиравераман. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. **Нон** (ёки патир) синдиримоқ айн. нон ушатмоқ қ. ушатмоқ. Тийин устида тиши синдирадиган одам Жуда хасис, зиқна одам. **Малик Раҳимовни бир тийиннинг устида тиши синдирадиган зиқна одам, деб бўлмайди.** «Муштум». **Хари** (ёки чўп) синдиримоқ Бирор киши ҳеч кутилмаган ишни қилганда айтиладиган ибора. **Шохини синдиримоқ қ. шох II.** [Зуҳра] Ўтган сафар мажлисда Ҳўжабековнинг шохини, қолаверса, ўзининг ҳам шохини синдириб, Шербекнинг қўлини баланд қилиб кетган эди. С. Анорбоев, Оқсой. **Қанотини синдиримоқ қ. қанот 1.**

СИНДРОМ [юн. syndrome – йигилиш, тўпланиш; бир-бираға дуч, тўғри келиб қолиш] тиб. Келиб чиқиши механизми умумий бўлган ва организмнинг муайян оғриқли (касал) ҳолатини ифодаловчи белгилар (симптомлар) нинг мос, тўғри келиши.

Орттирилган иммунитет танқислиги синдроми (ОИТС) тиб. Одамларда лимфатик системанинг заарланиши оқибатида организмнинг ҳимоявий куч-қуввати заифлашувидан иборат вирусли касаллик (асосан жинсий алоқа ва қон орқали юқади, ўтали).

СИНЕКДОХА [юн. synekdoche – муносабатдошлиқ, ўзаро боғланиш] ад. тлш. Метонимиянинг кўринишларидан бири; бутун (катта) нарсанинг номини унинг қисми (кичик) номи билан ёки аксинча аташдан иборат кўчим тури.

СИНИШ 1 Синмоқ фл. ҳар. н. Пиёланинг синиши. Дараҳт шохининг синиши. — Гоҳо қамчининг заҳарли чарсиллаши, таёқнинг «қарс» этиб синиши ва газабли ҳайқириқ эшишилади. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 физ. Бир муҳитдан иккинчи муҳитга ўтишда ёруғлик йўналишининг ўзгариши. Ёруғликнинг қайтиши ва синиши. Синиши бурчаги.

3 иқт. қ. банкротлик.

СИНИҚ 1 сфт. Синган, парчаланган, бирор ери учган ёки дарз кетган, ёрилган. Синиқ пиёла. — Ана шу «боги эрам» энди эгасиз уйдай ҳувиллаб ётибди. Синиқ деразалардан қушлар учиб кириб-чиқиб турибди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Кўча ўртасида бир синиқ шиша Қараган одамнинг олар кўзини. Э. Воҳидов, Мұхаббатнома. Анчадан кейин Муқаддам чил-чил бўлган мушукчанинг синиқ бўлакларини босиб ўтиб, ёмғирпўшини кийди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 сфт. Синиб ишдан чиқкан, яроқсиз ҳолга келган. Синиқ арава. — Тўтибу аллақаерда чанг босиб ётган синиқ дуторни олиб чиқиб артаётганида, Тожибой кириб келди. С. Зуннунова, Гулхан.

3 от кўчма Синган нарсанинг бўлаклари. Жасура йигламсираганча пиёла синиқларини тера бошлади. Э. Аъзамов, Жавоб. [Нигора] Полдан термометр синиқларини териб, ўрнидан турганида, ўзини анча босиб олган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

4 от кўчма Одам аъзосининг шикастланиб синган қисми, синган қўл, оёқ ва ш.к. Хиурглар кенг гулзор ўртасига стол қўйиб, синиқларни гипсламоқда, ярадорларни бинтламоқда. «Шарқ юлдузи». Синиқнинг битишидан мумиёнинг сифатини аниқлаганлар. «Гулистан».

5 от кўчма Ярим ой ёки Ойнинг сувга бўлак-бўлак бўлиб тушган акси. Осмонга қарасам — ойнинг синиги, Ерга кўз ташласам — сувнинг тиниги. Кўзига қарасам — ёлқинлар сочиб, Жонимга ўт солди ёрнинг қилиги. «Қўшиқлар». Шуълаланиб, шарқираб ётар Кўк сувларда ой синиқлари. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

6 кўчма Рангпар, сарғимтил, сўлғин. Ичкаридан янги беқасам тўён кийған, жуссаси кичик, муллаваччага ўхаша ранги синиққина бир йигит иккита тугун кўтариб чиқди. А. Мухтор, Чинор. Дўппили одам ранги зар-

чанинг рангидай синиқ, мендайин бир кал экан. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

7 кўчма Паст ва шикаста, титроқ (гап оҳангӣ, овоз ҳақида). -Менга бир киши керак эҳилар, — деган синиқ овоз келди таш-қаридан. Т. Малик, Ажаб дунё. Синиқ, титроқ товуш билан: -Нимага хафа бўламан, айтаверинг, — деди Ҳаётхон. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

8 кўчма Маъюс, сўниқ; қайфияти паст, хафа ҳолда. [Усмонжоннинг] Отаси бормикин? Етимлиқда ўғсанми, жуда синиқ ўигит кўринади, — ўйлади Адолат. С. Зуннунова, Гулхан. -Иккокиам тирноққа арзимайди, морожний оберганим, кинога оптушганим учун шунақа, — деб синиқ илжайди [Собир]. А. Кўчимов, Ҳалқа. Шарифа синиқ кулемсиради. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

Кўнгли (ёки руҳи) синиқ Кўнгли чўккан; дили вайрон, машқи паст. Гарининг кўнгли синиқ. Мақол. ■ Унинг ёмон яшамаётганилигини, лекин руҳи бир оз синиқроқ эканлигини сезди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Синиқ чизиқ мат. Бурчак ҳосил қилиб, йўналишини ўзгартирган чизиқ. Агар синиқ чизиқининг учлари устма-уст тушса, бундай синиқ чизиқ «ёниқ синиқ чизиқ» дейилади. «Геометрия».

СИНКЛИК 1 Бирор нарсанинг синиқ эканлиги. Пиёланинг синиқлиги кўзга ташланди.

2 Руҳан хафа эканлик. Руҳий синиқлик. Кўнгил синиқлиги.

3 Овознинг маъюс, титроқ бўлиши. -Албатта, мени олмас, — деди Нозик; унинг товушида шу чоққача эшишилмаган бир синиқлик оҳангӣ бор эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

СИНИҚ-МЕРТИК У ер-бу ери синган, учган ёки дарз кетган; чақа бўлган. Синиқ-мертик идишлар. ■ Ўртада манқалдонда олов, олов атрофида синиқ-мертик чой-наклардан уч-тўрттаси терилган. Ф. Фулом, Шум бола. Гулор бутун жиҳози бир намат, токчадаги бир неча синиқ-мертик коса, пиёла ва.. бир неча эски, ямоқ-ясқоқ чит кўрпадан иборат бўлган қоронги, зах уйига кириб, танчага оёқларини узатиб ётар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

СИНИҚМОҚ Рангини олдирмоқ, ранг-пар бўлиб қолмоқ, саргаймоқ. Ранги синиқибди. ■ Отабек кирганда, ўзининг синиқ-

қан юзи, ичкарига ботинқираган кўзи билан Кумуш илжайиб, унга қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Онасининг синиқкан ранг-рўйига қараб, Давроннинг боши эгилди. С. Кароматов, Сўнгти бархан.

СИНИҚЧИ шв. Синган-чиққанни тузатувчи табиб. Эрига қараб: -Қоракўзни синиқчига обориб келмайсизми? Бечоранинг кўли чиқиб кетган шекилли, — деган эди, Шамол тоға уришиб берди. С. Сиёев, Ёруғлик.

СИНИФАР [**< синглиси фар (бўлгур)**] сўк. Нафрат, газаб, сўқиши, койишини ифодаловчи сўз. [Зиёд:] Шу десанг, кўтариладиган хонаси келиб қолган экан, қуруғидан оборсалар, қайтарворганмиши синигар. М. Мансуров, Ёмби.

СИНКА с.т. Синъка. Деконнинг эгнида синкага солинган хомсурп яктақ. С. Аҳмад, Ҳукм. -Қизил булатлар энди сарғимтири тусга кириб, кўз олдимда рангини ўзгартираверди-да, бирдан синкага солгандек зангори рангга бўялди, — деди чол. С. Аҳмад, Чўл бургути.

СИНКРЕТИК [юн. synkretismos — бирлашиш] Қоришиқ; бирлашган; қисм, бўлакларга ажралган. Яна шу нарсани таъкидлаш жоизки, мазкур моддий таъсирнинг маънавий акс-садоси табиат олами билан инсоннинг маънавий-психологик олами ўртасидаги синкремтик гармонияни вужудга келтиради. «ЎТА».

СИНЛИ шв. Бўй-басти, қад-қомати келишган. Синли, синли, синбатлим, Қора шердай ҳайбатлим. «Қўшиқлар». Ҳайвонлар ичидаги ўзинг синлисан, Тубушқон түёқли, марал беллисан. «Фольклор».

СИНМОҚ 1 Парчаланмоқ, майдаланмоқ, бўлакларга ажралмоқ, узилмоқ. Шиша синди. Қалам синиб қолди. Кўза кунда синмайди, кунида синади. Мақол. Қайин дарахтининг эгилгани — сингани, Эр ўигитнинг уялгани — ўлгани. Мақол. ■ Қўлидаги дасталанган паҳта гулли пиёладан бири ерга тушиб, чил-чил синди. Т. Ашурев, Оқ от. Оёғингнинг остида ногоҳ Чирс этар-у, синиб тушар шоҳ.. Х. Даврон, Болаликнинг осмони. Ел кетма-кет бўкирар, бунга чидай олмаган шоҳшаббалар қарс-қурс синар.. эҳилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Зарб еб шикастланмоқ, парчаланмоқ (гавда суяклари ҳақида). Умар билаги синиб, боши ёрилиб, тупроқда бехуш ётарди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

Бели синмоқ 1) бели шикастланмоқ. **Меъмор Нажмиддин Бухорий** кўтарган аламни фил кўтарса, бели синарди. Мирмуҳсин, Меъмор; 2) кўчма зарбага учрамоқ, хонавайрон бўлмоқ. *[Азизбой:]* *Хо, ҳо.. Кўп чиранма, Пўллат!* Азизбой билан олишганлардан кўпининг бели синиб кетган-а! Н. Сафаров, Шарқ тонги. **Бошида калтак синмоқ** қ. калтак.

3 Шикастланиб ишдан чиқмоқ, яроқсиз ҳолга келмоқ. *Арава синди, ҳўқиз ўлди.* Мақол. — *Хафа бўлманг, ака, — дехқоннинг елқасини қоқиб юпатди Йўлчи,* — фалокат эмас — *арава синади, тузатилади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Синган сози қайтадан Тилга киргандай, Ҳазон бўлган баҳори Гулга киргандай.* Файратий.

4 кўчма Конкуренцияда, рақобатда енгилмоқ, банкротлашмоқ, хонавайрон бўлмоқ. *[Саидаҳмад:]* Замон жуда лойқаланиб кетяпти, ҳали қарасанг, у бой синибди, ҳали қарасанг, бу бой. Ойбек, Улуғ йўл.

5 кўчма Маянвий зарба олмоқ. *Одамнинг кўнгли нозик бўлади:* бир кичкина нарса билан ё синади, ё кўтарилади. М. Исмоилий, Бизнинг роман. -Агар боланинг руҳи синса, шунақа бетга чопар, каттага сўз қайтадиган, қайсар бўлади, — деди *[Акбархўжса].* П. Турсун, Ўқитувчи.

6 кўчма Енгилмоқ, маҳв бўлмоқ. *Синмас ирода.* Ҳақиқат букилади, аммо синмайди. Мақол.

Бели синмаган пул Янги, шалдироқ пул.

СИНОАТ [а. صناعت — санъат, маҳорат; қасб-хунар] Ажиб иш, сирли ҳодиса. *Бу қандай синоат?* — *Нима сир бу? Не синоат?* Ё кўнгилда уйғонди туйғу? М. Али, Боқий дунё. *Мўъжиза рўй бермаган бўлса-да, бироқ ҳар куни бизни ҳайратлантириарли синоатлар бўйиб турди.* «Фан ва турмуш». *Назаримда, буларнинг ўртасида мендан бошқа ҳамма биладиган бир синоат бор эди.* Х. Султонов. Онамнинг юрти.

СИНОВ 1 Синамоқ фл. ҳар. н.

2 Сифатини, чидамли-чидамсизлигини аниқлаш учун ўтказиладиган текшириш. *Синовдан ўтказмоқ.* Синов муддати. — *Малакали лабораториялар синовидан муввафқиятли ўтган бундай сополлар асрлардан асрларга ўтади, сақланади.* Газетадан.

3 Сабот ва чидам зарур, керак бўлган палла, воқеа-ҳодиса; имтиҳон. *Сиз тақдир-*

нинг синовларига бардош бериб келган мард одамсиз. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. Эл бошига иш тушса, дўст синовдан ўтади. «Шарқ юлдузи». Ёш оиласнинг бузилиб кетишига ўйл қўймаслик мақсадида суд уларга б ойлик синов муддати беради. Газетадан.

4 Олий ва ўрта маҳсус ўқув юртлари талаба ва ўқувчиларининг ҳамда абитуриентларнинг ўқув режасидаги фанлардан олган билими ва малакаларини аниқлаш ва баҳолаш усули. *Институтда синовлар бошланди.* — *Минглаб абитуриентлар студентлар сафига қўшилиш учун синов имтиҳонларидан ўтишияпти.* Газетадан.

Синов дафтарчаси Олий ва ўрта маҳсус ўқув юртлари талаба ва ўқувчиларининг муайян таълим муассасасида ўқишини тасдиқловчи, уларнинг баҳолари қайд этилувчи академик ҳужжат. *Синов дафтарчаси битирувчига тегиши мутахассислик юзасидан диплом [сертификат]* беришга асос бўладиган расмий ҳужжат ҳисобланади. «ЎзМЭ».

СИНОВЧАН Бирор ҳолатга, воқеа-ҳодисага зимдан назар ташлайдиган, разм соладиган, билиб олишга интиладиган. *Обид Йўлдошевич* бу табрикнинг қанчалик самимишлигини билмоқчи бўлгандай, *Муҳаммаджонга синовчан назар билан тикилиб, раҳмат айтди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Тўладан келган хушсурат одам оқ оралаб қолган қалин сочларини силаб, Матлубага синовчан тикилиб ўтиради.* О. Ёқубов, Иzlайман.

СИНОВЧИ 1 Синамоқ фл. сфш. *Кампир* синовчи кўзлари билан ўигитга узоқ тикилди, бошини оҳиста чайқаб, сўнг енгиз бир хўрсиниб деди.. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Маҳсус синовдан ўтказувчи мутахассис. Синовчи учувчи.

3 айн. **синовчан.** *Махдум унга синовчи назар билан тикилиб турарди.* М. Исмоилий, Фарона т. о.

СИНОД [юн. synodos — мажлис; йигилиш] 1917 йилгача чор Россиясида: Рус православ черковининг олий бошқарув органи; ҳозирги вақтда — Москва ва Бутун Русь патриархи қошидаги маслаҳат органи.

СИНОДИК [юн. synodos — бирикиш; қўшилиш; бирикма]: *астр. синодик айланниш даври* Қуёш системасидаги бирор сайдеранинг ўз орбитаси бўйлаб ҳаракатланиб,

Ердан кузатилаётганда, Қўёшга нисбатан дастлабки вазиятига қайтишигача ўтган вақт. **Синодик ой** Сайёralар ёки Ойнинг кетмакет келадиган иккита бир хил фазаси орасидаги (мас., ой кўринган кундан янаги ой кўринадиган кунгача бўлган) вақт; *тақ-қосланг: сидерик: сидерик давр, сидерик ой.* Ойнинг кетмакет келадиган иккита бир хил фазаси орасидаги вақт синодик ой дейилади. «Астрономия».

СИНОЛОГ Синология олими, мутахасиси; хитойшунос. *Синолог олим.*

СИНОЛОГИК Синологияга, хитойшуносликка оид. *Синологик тадқиқотлар.*

СИНОЛОГИЯ [лот. *Sina* – Хитой + юн. *logos* – фан, таълимот] Хитой тарихи ва маданияти, тили ва адабиёти ҳақидаги фанлар мажмуй; хитойшунослик. *Синология соҳаси.*

СИНОНИМ [юн. *synopumtos* – бир хил номли] тлиш. Шакли ҳар хил, маъноси эса бир хил ёки бир оз фарқли бўлган тил бирликлари қаторидаги ҳар бир тил бирлиги. Ўзбек тилидаги синонимлар. Синоним сўзлар. ■ Гулханий тили лексикасининг хусусиятларидан бири шуки, «Зарбулмасал»да маълум бир предмет, нарса номи бир неча адекват синонимлар орқали ифодаланади. «ЎТА». Синонимлар асарга сайқал беришда, фикрни жозибали ифодалашда катта аҳамиятга эга. «ЎТА».

СИНОНИМИК тлиш. Бир-бирига синоним бўлган; маънодош. Синонимик сўзлар. ■ Ҳар бир синонимик қаторнинг чегараси, ундағи сўзлар асосий сўз [доминанта] га қиёёлаши орқали белгиланади. «ЎТА». Синонимик мақолларни эса ҳар бир ҳалқ, ўзининг миллий хусусиятлари ҳамда маҳаллий шартшароитлардан келиб чиқиб, мустақил равишда яратади. «ЎТА».

СИНОНИМИКА тлиш. 1 Бирор тилнинг синонимлари мажмуй. Ўзбек тили синонимаси.

2 Лексикологиянинг синонимларни ўрганувчи бўлими.

СИНОНИМИЯ [юн. *synopumtia* – бир хил номга эгалик] тлиш. Тил бирликларининг маъно жиҳатидан яқинлик, маънодошлик ҳодисаси. *Грамматик синонимия.* ■ Шунингдек, полисемантик сўзлардаги антонимик муносабат ҳамда антонимик сўзлар сино-

нимияси уларда стилистик имкониятлар кенг эканлигини кўрсатади. «ЎТА».

СИНОПТИК I [юн. *synoptikos* – барча нарсани бараварига кузата, кўра оловчи] мтп. Об-ҳавони кузатувчи, об-ҳавонинг қандай бўлишини одатда синоптик хариталар асосида олдиндан айтиб берувчи мутахасис, метеоролог. *Гарчи синоптиклар бир кун илгари табиий оғат содир бўлиши мумкинлиги ҳақида огоҳлантирган бўлишиша ҳам, тогдан бостириб келган сел анча талафот етказди.* Газетадан.

СИНОПТИК II мтп. Об-ҳаво шароитларига, метеорологияга оид; турли хил мурраккаб ахборотлар мажмунини тезлик билан кузатиш имконини берадиган. *Синоптик кузатишлар.* ■ *Тажрибакор кексалар таҳмини ва синоптиклар прогнозига кўра бу йил қиши эрта тушши кутиляпти.* Газетадан.

Синоптик карта (ёки ҳарита) Айни бир вақтда ер устида ва осмонда об-ҳавони кузатишдан олинган натижалар рақамлар ва шартли белгилар билан акс эттирилган географик об-ҳаво харитаси (бундай ҳарита об-ҳавони синоптик таҳлил қилиш ва олдиндан айтиб беришга хизмат қиласди). *Радио орқали икки синоптик карта:* бири – Европадан, иккинчиси – Америкадан қабул қилинди. «Фан ва турмуш».

СИНОПТИКА [юн. *synoptikos* – барча нарсани бараварига кузата, кўра оловчи] Метеорологиянинг синоптик хариталар асосида об-ҳавони олдиндан айтиб бериш мақсадида атмосферадаги кенг кўламли физикавий жараёнларни ўрганувчи бўлими.

СИНОҚ шв. айн. **синов.** Келди дўстлар ўироқдан.. Мексикадан, Ироқдан, Кўнди баҳт манзилига, Ўтиб минг хил синоқдан. Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. Синоқларнинг қийноғида яшадик бутун. М. Шайхзода, Чорак аср девони.

СИН-СИМБАТ, сини-сумбат шв. Ташқи қиёфа, бўй-баст, қад-қомат. Бўри половон Абрай половоннинг син-симбатига синчилаб тикилди. Т. Мурод, Кўшиқ. Ҳуб ўйигит экан. *Балли отангга, сини-сумбатингга.* «Равшан».

СИНТАГМА [юн. *syntagma* – тизим, саф; кўшилган бирор нарса] тлиш. Бир ёки бир неча сўздан иборат синтактик, интонацион-мазмуний нутқ бирлиги.

СИНТАКСИС [юн. *syntaxis* – тузиш, бирриктириш; тузилма, таркиб, биррикма] тлиш. 1 Бирор тилдаги сўзларнинг сўз биррикма-

ларига ва гапларга бирикиш усуллари, шунингдек, сўз бирикмалари ва гапларнинг турлари ва маънолари. *Ўзбек тили синтаксиси.* — Гапнинг зарур белгиларидан бири бўлган интонация — синтаксиснинг фонетика билан, тилнинг фонетик системаси билан ҳам боғланишини кўрсатади. «Ҳозирги ўзбек адабий тили».

2 Грамматиканинг сўзларнинг сўз бирикмалари ва гапларга, содда гапларнинг эса қўшма гапларга бирикиш усулларини, сўз бирикмалари ва гапларнинг тузилиши, маъноси ва вазифаларини ўрганадиган бўлими. *Юқорида қайд этилган фикрлардан шундай хулоса келиб чиқадики, синтаксис сўз бирикмасини ва гапни текширади, унинг асоси гап ҳақидағи таълимотдир.* «Ҳозирги ўзбек адабий тили».

СИНТАКТИК Синтаксисга оид. Синтактик таҳтил. Сўзнинг синтактик вазифаси.

СИНТЕЗ [юн. *synthesis* — бирикиш, қўшиш; бириктириш, қўшиш] 1 Предмет ва ҳодисаларни бир бутун ҳолда, уларни ташкил этувчи қисмларнинг бирлиги ва ўзаро боғланишида ўрганадиган илмий-тадқиқот усули; 2ид. **анализ**. Синтез усули билан фақатгина табиий фанларнинг эмас, балки техник ва ижтимоий фанларнинг интеграциялашуви натижасида кибернетика, бионика, семиотика, тизимлар назарияси яратилди. «Фалсафа».

2 ким. Бир хил кимёвий бирикмалардан бошқа бирикмаларни ёки содда элементлардан мураккаб бирикмаларни ҳосил қилиш; шундай бирикмаларнинг ҳосил бўлиши. Саноатнинг юрик тармоқлари, жумладан, бўягичлар, пластмассалар, синтетик каучуклар ва бошқаларни ишлаб чиқариш органик синтез асосида ривожланди. «ЎзМЭ». Ҳужайра ҳаётida оқсил синтези асосий жараён ҳисобланади. «Фан ва турмуш».

3 кўчма Бирор фаолиятнинг умумлашган бирлиги, умумлашмаси; ҳосил бўлган яхлитлик. «Зайнаб ва Омон» поэмаси Ҳамид Олимжоннинг урушдан бурунги ижодий фаолиятининг синтезидир. «Ўзбек адабиёти».

4 Бир неча хил санъат тури қўшилмаси, бирикмаси (инсонга ҳар томонлама эстетик таъсир кўрсатади). Санъатимизда замонавий меъморчилик билан монументал санъат синтези тобора табиий тус олмоқда. Газетадан.

СИНТЕЗАТОР [юн. *synthesis* — бириктириш, қўшиш, боғлаш] Матъум дастур асосида барча куй ва усуллар, турли чолгу асбоблари ва табиат товушлари, қушлар овози, шунингдек, табиатда мавжуд бўлмаган янги товушларни чиқариб берувчи мураккаб электрон мусиқа асбоби. Синтезатор мусиқаси. — Ўзбекистонда турли русумдаги синтезаторлар 1980 йилларнинг бошларида пайдо бўлиб.. баъзида концерт жараёнида ҳам жорий этилмоқда. «ЎзМЭ».

СИНТЕЗЛАМОҚ 1 Синтез йўли билан текширмоқ, умумлаштирмоқ, бирлаштирмоқ, синтез қилмоқ.

2 ким. Синтез йўли билан ҳосил қилмоқ, олмоқ, синтез қилмоқ. Янги препарат синтезламоқ.

3 Бир-бирига қўшиб, сингдириб юбормоқ. Чунки у [Ш. Ҳолмурзаев] ҳикоя ечимида узоқ ўтмишга алоқадор одат билан янги давр воқелигини бадиий синтезлай олди. «ЎТА».

СИНТЕТИК [юн. *syntheticos* — бириктирувчи, қўшувчи, уловчи] 1 Синтезга, бутунлигича узвий боғланишда олиб текширишга асосланган. Тадқиқотнинг синтетик усули.

2 Узвий боғланишда бирикиб умумлашган, узвий боғланишда умумлаштирилган. Синтетик образ.

3 Синтез йўли билан ҳосил қилинган, олинган. Синтетик каучук. Синтетик тола. Синтетик полимерлар. Синтетик кирювши воситалари. — Синтетик кристалларнинг 10 мингга яқини — анорганик моддалар. «ЎзМЭ».

4 тиш. Қўшимчалар қўшиладиган; морфологик шаклли. Майл категорияси ўрганилганда, шу кунгача унинг синтетик йўлда ясалишига кўпроқ эътибор берилб, аналитик йўл билан ясалишига деярли аҳамият бермай келинарди. «ЎТА».

СИНУВЧАН Салга синадиган, мўрт, нозик. Синувчан гишт. Қариганда суяқ синувчан бўлиб қолади.

СИНУВЧАНИК маҳс. Металларнинг уларга бирон куч таъсир эттирилганда пайдо бўладиган зўриқишиларга қаршилик кўрсатиш хоссаси. Бирон-бир маҳсулот учун материал танлашда уларнинг синувчанлик хоссаси ҳисобга олинади. «ЎзМЭ».

СИНУС [лат. *sinus* — эгрилик, қийшилик] мат. Тўғри бурчакли учбурчак ўткир

бурчаги қаршисидаги катетнинг гипотенузага нисбатидан иборат тригонометрик функция. *Бурчакнинг синусига қараб унинг катталигини аниқламоқ.* — Раҳматулла Ибодов Мирзо Улугбек тузган жадвалдаги синуслар қийматининг тўғрилигини текшириб чиқди. Газетадан.

СИНУСОИДА [юн. *sinus* — букилган, эгилган жой, қийшиқлик + *eidos* — кўриниш; қиёфа; хил, тур] мат. Синуснинг бурчак ўзгаришига боғлиқ ҳолда ўзгаришини график тасвирловчи тўлқинсимион ясси эгри чизик.

СИНФ I [а. صنف — хил, нав; тоифа, бўлинма] Кишиларнинг тарихан шаклланган ишлаб чиқариш тизимида, ижтимоий меҳнатни ташкил этишда муайян мавқе ва ўринга эга бўлган, ишлаб чиқариш воситалярига, ижтимоий бойликнинг тақсимланишига бир хил даҳлдорлиги ва манфаатларининг умумийлиги жиҳатидан бирлашган катта гурӯҳи; нисбатан барқарор бўлган катта ижтимоий қатлам. *Ижтимоий синфлар.* Мулкдорлар синфи. — Ўзбекистонда фуқароларга мулкдор бўлиши ҳуқуқининг берилиши жамиятни қарама-қарши синфларга бўлиб ўрганишиғоясини ҳам инкор этади. «ЎзМЭ». Ҳозир социологияда жамиятни синфларга ва бошқа ижтимоий гуруҳларга бўлишининг турли мезонлари илгари сурилмоқда. «ЎзМЭ».

СИНФ II [а. صنف] 1 Ўқувчилар томонидан бир ўқув йили давомида эришиладиган умумий билим савияси; мактаб таълимининг ҳар бир босқичи; мактабнинг асосий таркибий бирлиги. Синфдан синфга ўтмоқ. — Таълат ўнинчи синфни кумуш медаль билан тамомлади. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. 10- «A» синфидаги ўқийидиган Рустам.. кузда пахта байрамига атаб мактабда ўтказилган кечада рубоб чалиб, ашула айтганида ҳам уни яхши кўраркан. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

2 Ўқув юртларида машгулот ўтказиладиган хона, аудитория. Ёруғ синф. Синф доскаси. — Синфга киришим билан, болалар қичқириб юборишиди: -Ур-ре-е, Ҳожи келди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Ўқувчи «биз кўпчиликмиз, ўқитувчи ҳаммамизни баравар кўролмайди», деб ўйлайди. Ҳолбуки, ўқитувчи синфдаги ҳар бир боланинг нима қилаётгани-

ни аниқ билиб туради. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

3 кўчма Бошлангич ва ўрта мактабларда ўқув йили давомида ягона ўқув дастури асосида таълим олувчи ўқувчилар жамоаси. Синф раҳбари. — Синф бир оғиздан «Асалому алайкум!» деб қичқириди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Мактабда ёмон бўлсан, ё икки кун бормасам, бутун синф оёққа турарди. «Ёшлиқ».

4 Бадиий ўқув юртларида ўқувчиларнинг бирор ўқув фани бўйича ихтисослаштирилган гурӯҳи. Композиция синфи. — Маликани Ўзбекистон халқ артисти С. Қобулова синфига ўқишига қабул қилиши мақсадида тайёрлов курсида ўқитишиди. Газетадан.

5 биол. Ўзаро қариндош ҳайвонлар ёки ўсимликлар туркумларини бирлаштирувчи категория. Сутэмизувчилар синфи.

СИНФДОШ Бир синфда ўқийидиган ёки ўқиган болалар (бир-бирига нисбатан). Синфдошлар билан учрашув. — Зебунисо — Зумраднинг синфдоши. У жуссаси чогроқ, камган, мулоҳазали қиз эди. С. Сиёев, Отлик аёл. Шундоқ тўполончи боланинг бирданига ювош бўлиб қолганини кўриб, синфдошлари ҳайрон эди. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

СИНФИЙ [а. صنفي — синфга оид, тур, тоифага алоқадор] 1 Синфларга, ижтимоий қатламга оид. Синфий жамият.

2 Бирор синфга хос бўлган, бирор синфга мансуб. Ишлаб чиқариш, савдо-тижорат, воситачилик, ҳунармандчилик.. эркин ижодий фаолиятда машгул хусусий.. тадбиркорлар мустақил Ўзбекистонда шакланаётган мулкдорлар синфининг илдам ўсаётган ички синфиий қатламлариидир. «Мустақиллик» луғати.

СИНФХОНА с.т. айн. синф II 2. Йўлдошев дарсга кирганида, синфхона сеҳрли овозга тўларди. Газетадан. Коридорлар, заллар, синфхоналар, фан кабинетлари юксак дид билан қайта жиҳозланди. Газетадан.

СИНХРОН [юн. *synchronos* — бир вақтли, даврли < *syn* — бирга + *chronos* — вақт, давр>] 1 Бир-бирига мос равишида, айни бир вақтда, баб-баравар содир бўлган ёки бўладиган, синхронизмга, синхронликка эга бўлган. Синхрон айланиши. Синхрон ҳодисалар.

— Имо-ишоралар «тили»ни, айниқса, синхрон таржима ва кинофильмлар ўғирмаси билан шуғулланувчи таржимон-мутахассис-

лар аниқ фарқламоқлари даркор. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

2 Айни бир давр тилини давр, вақт омили ва лисоний ўзгаришларга боғлиқ бўлмаган ҳолда тавсифлашга оид, алоқадор. **Синхрон таҳлил.**

СИНХРОНИЗАТОР *tex.* Маълум жараёнларни ёки машина, механизм ва ш.к. нинг ишини синхронлайдиган, ўзаро мувофиқлаштирадиган, мослаштирадиган қурилма, мослама.

СИНХРОНИЗМ [юн. *synchronismos* – бир вақтлилик] Икки ёки бир неча ҳодиса, жараён ва ш.к. нинг бир-бирига мос равища айни бир вақтда, баб-баравар содир бўлиши.

СИНХРОНЛАМОҚ Икки ёки бир неча ҳодиса, жараён ва ш.к. нинг ўзаро мос равища айни бир вақтда, баб-баравар содир қилмоқ, содир бўлишига имкон яратмоқ.

СИНХРОНЛИК Ўзаро мос равища, айни бир вақтда содир бўлишилик. *Харакатларнинг синхронлиги.*

СИНЧ бнк. 1 Бино ва иншоотлар деворининг таглик ёғоч билан саррови ўртасига қадалган ёғочлар. *Лайлак уя бостирманинг олди кўтарилиб, орқаси кўча томонга босиб кета бошлиди. Үнча зич қилиб қоқилмаган синчлар орасидан дув этиб гувалалар тўклиб тушоди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

Синч девор Синч қадаб, гувала териб қурилган девор. *Ўртасига атиргул, раҳиҳон ва гултожижўрозд экилган ҳовлининг ўнг томонидаги ўйлак бўйлаб юриб, юқоридаги синч девор(ли) пастак ўйга киришиди.* «Муштум». **Синч** уй Деворлари синч қадаб қурилган уй. *Пастак гувала ўйлардан торттиб, болохонали синч ўйларнинг кўпин пинағани бузмай, гердайиб турарди.* «Шарқ юлдузи».

2 Иморатнинг, деворнинг шу қисми учун бол ёғоч. *Иморатга синч олмоқ.*

СИНЧАЛАК зоол. шв. Читтак. *Девор тагидан пирр этиб синчалак учди.* А. Эшонов, Дутор.

СИНЧАЛОҚ Жимжилоқ, кичик бармоқ. *Шунда кампир маликадан бу гапни эшишиб, синчалогини тишлаб, тўхтаб қолди.* «Эртаклар». *Маматурди қора синчалоги билан ўнг қулогини бир кавлаб олгач, жулдур дўлтисини елкасига ташлаб, уйидан чиқади.* Чўлпон, Кечава қундуз.

СИНЧИ фольк. Отларнинг зотини, наслини, ёшини, феъл-авторини яхши би-

ладиган одам. *[Шербек] Отнинг тилини Йўлдоши новчадай биладиган синчи ўйқлигига иқрор бўлса-да, бирор марта номини оғзига олмаган эди.* С. Анорбоев, Оқсой. Синчи, отнинг таърифини қилиб, «чини шул» деб, бир сўз айтаб турган экан.. «Алпомиши».

СИНЧИКЛАМОҚ: синчилаб Зўр диққат билан, майда-чуйдасигача, икир-чикиригача, ипидан игнасигача, миридан сиригача қолдирмай. *Синчилаб қарамоқ. Синчилаб текширмоқ.* — Ёдгор оёқларига тош боғлангандаи имиллаб олдинга чиқаркан, *Маҳмуда Алиевна ўзига синчилаб қараб қўйганини пайқади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Врач болаларни синчилаб кўрар экан, уларни оналарга хос сўзлар билан эркалади.* М. Хайруллаев, Оппогим.

СИНЧИЛИК Отларнинг зотини, феълатворини, ёшини аниқлаш билан шуғулланиш; синчи касби. *Баракалла Равшаннинг синчилигига, биз ҳам синчилик даъвосини қилиб юрган эканмиз, синчилик мана бундай бўлар экан.* «Гўрўғли».

2 Бирор нарсани синчилаб, диққат билан ўрганиш, кузатиш хусусияти. *Баъзида телба-тескари гапириб қўйгани билан, кургурнинг синчилик сиёғи бор.* «Ёшлик».

СИНЧКОВ Синчилаб, зўр эътибор билан қарашга, текширишга одатланган, ҳеч нарсани назар-эътибордан четда қолдирмайдиган. *Синчков назоратчи.* — Мирзомуҳаммад Расулович етти ўлчаб, бир кесадиган, мулҳазали, синчков, зукко одам эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Онаси водопровод жўмраги олдида юз-қўлни юваётган қизига синчков назар билан қаради.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

СИНЧКОВЛИК Зўр диққат, эътибор билан кузатиш хусусияти. *Кузатувчининг синчковлиги.* — Нодира [чолга] синчковлик билан қараб, ундан гап сўрамоқчи бўлиб турарди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина. *Алимардон билан Муқаддамнинг тўйи ўтганидан бери у одамларга ўзгача бир синчковлик, ички алам, ишончсизлик билан қарайдиган бўлиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

СИНЧКОР айн. **синчли.** Синчкор иморат. — Синчкор ўйлар қуриши усули ҳам ҳалқимизда кўп асрлардан бери маълум. Газетадан.

СИНЧЛИ Деворлари синч қадаб қурилган; синчкор. *Синчли девор.* — Синчли уйнинг афзалликлари ота-боболаримиз замонидан маълум. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Зилзила бу маҳалаларни ҳам тебратиб, томларнинг чангини чиқарса-да, лекин синчли уйларни қулатолмаган эди. «Шарқ юлдзузи».

СИНЬКА [р. синий — кўк, кўкиш ва синить — кўкка бўямоқ; кўк бўёқ] Газлама, кийим-кечак ва ювилган оқ буюмларга кўкиш тус бериш учун ишлатиладиган куқун бўёқ. *Ювилган кирни синькага солмоқ.* — У [Тожибой] то гапириб бўлгунча терлаб, синькага солинган яктағи жиққа ҳўл бўлиб, олатороққа айланаб кетди. С. Аҳмад, Муҳаббат.

СИНЬКАЛАМОҚ Синькага солиб кўкиш тус бермоқ. *Кўйлакни синькаламоқ.*

СИОНИЗМ [қад. яҳ. Куддус яқинидаги Сион тепалиги номидан] 19-аср охирида вужудга келган, яхудийларнинг Фаластинга келишини рағбатлантириш ва у ерда яхудийлар давлатини тузишни мақсад қилиб кўйган яхудий миллий ҳаракати.

СИОНИСТ Сионизм тарафдори. *Жаҳон сионистлар ташкилоти 1897 йилда тузилган, қарореҳои — Истроил ва АҚШда. «ЎзМЭ».*

СИПАР [ф. سپر — қалқон; тўсиқ,ғов] 1 тар. Қалқон, совут; ўқ, наиза, қилич ва ш. к. қуроллар зарбидан сақланиш учун қўлланган доира ёки бирор бошқа шаклдаги қадимий аслаҳа; қалқон. *Қиличга бу рад бериб, Бошига сипарин тутди.* «Ширин билан Шакар».

СИПО [ф. سپا — қўшин, аскар] 1 Камтар, камсукум, оддий. *Сипо одам. Сипо кишинмоқ.* — Комила беқасам кийиб, сўрида синогина ўтирган Азимжонга кўз қирини ташлаб қўйди. А. Мухтор, Чинор. Баланд бўйига сипо қилиб тикилган гулдор кўйлаги ёпишиб турарди. Х. Зиёхонова, Биринчи мактуб.

2 Оғир, вазмин, босиқ. *Ўзини сипо тутмоқ.* — Йигит улар билан сипо саломлашиб, қўлидагиларни столга қўйди. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат. Энди шўйлик қаёқда дейсиз, Юришларим сипо ва ўйчан. А. Орипов, Йиллар армони.

СИПОГАРЛИК айн. **сипогарчилик.** Саид сипогарликни қўлдан бермаган ҳолда, уларни эркалаган бўлади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

СИПОГАРЧИЛИК Ўзини жуда оддий, камтарона тутишлик; одмилик; хушумомалалик. [Бой] Сипогарчиликни йигиштириб қўйиб, аслига қайтди. Н. Фозилов, Оқим.

СИПОЛИК Камтарлик, камсукумлик; босиқлик. — Мен у кишининг гапларига бирор қўшимча қилишга ожизман, — деди Саидгози ва креслода савлат тўкиб ўтирган раисга қараб, сиполик билан бош иргатди. С. Анорбоев, Оқсой. Қора кийиниб олган Бадиа меҳмонларга чой-нон қўйиб, сиполик билан хизмат қиларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

СИПОРИШ [ф. سپارش / سفارش — топшириқ, буюртма; фармойиш, амр; тавсия, кафолат] 1 эск. кт. Топшириқ, вазифа, ўғит, насиҳат. [Ҳасанали]. «ўлганимдан кейин.. бир вақтлар Ҳасанали ота ҳам бор эди деб ёдла-са, менга шуниси кифоя!» деб қарор берган ва ҳозирдан бошлаб Отабекка бу тўғрида сипоришлар берди, ундан самимий ваддалар олиб юргувчи оқ кўнгилли бир қул эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Эъзоз-эҳтиром, илтифот, мулозамат ёки хушомад. *Тешабой Ашурмирзонинг таънаю таъзиридан ҳали қанчалик ерга кириб кетган бўлса, ҳозирги сипоришдан қўкрагига шабада тегиб, қаддини [шунчалик] ростлаб олди.* М. Исмоилий, Фарона т. о. [Нор Мастурага:] Келинг, хола. Ҳаммага сипориш қиласангиз ҳам, менга савдони очиқ қилаверинг. Ҳамза, Паранжи сирлари.

СИПОРИШЛАМОҚ Мулозамат, иззатикром ёки хушомад қилмоқ. — *Вой, ош айлансан сизлардан. Одам бор ерга одам кела-ди-да, адаси, — деб гапини сипоришлади энди Ноиба ва дастурхон ёзишга шошилди.* М. Мансуров, Ёмби.

СИПОҲ [ф. سپا — ҳарбий бирлашма; қўшин, армия] тар. Подшоҳ, хон, амир саройида узоқ хизмат қилган лавозимли киши; амалдор. *Сипоҳнинг ошнаси бўлмас.* Мақол. — Эшикни қия очиб, нотаниши кишиларга совуқ назар ташлаган, юзлари гўштдор уй эгаси сипоҳларга хос пурвиқорлик билан «Хизмат?» дегандек қаради. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Жанғчи, аскар. *Деҳқон бўлсанг — қошида бўл, сипоҳ бўлсанг — бошида бўл.* Мақол. — Қиличи синиб, қалқони тешилган сипоҳлардек, она-бала китоб-дафтарларни кўтариб, боғ дарвозаси томон юриша бошлади. Мирмуҳсин, Умид. *Муҳаммад Раҳимхон йўл ёни-*

да саф тортган синоҳларга қараб бош чай-қади. С. Сиёев, Ёргулик.

3 Шахмат ўйинида: пиёдадан катта доналар (фил, от, рух, фарзин). Бир пиёдага бир синоҳи қурбон бермоқ.

4 кўчма айн. **сипо**. -Қачондан бери синоҳ бўлиб қолдинг? — таъна қилди бошяланг. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Шерназарбой ҳаммадан синоҳ кўринган эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

СИПОҲГАРЧИЛИК айн. **сипогарчилик**. Синоҳгарчилик қилмоқ. — [Шарофат] Синоҳгарчиликни қўлдан бериб қўймаслик учун бирпас жим қолди-да, кейин қошини бир оз чимириб, сўз бошлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

СИПОҲИ(Й) [ф. سپاهی — аскар, жангчи] 1 айн. **сипоҳ** 1, 2. *Маҳдум машқонадан* қиқиб, ичкари кишишга одим узган ҳолатда дарвозадан синоҳи кийимида бир киши кирди ва маҳдумга салом бериб, яқинига юриб келди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

СИПОҲЛИК 1 *тар*. Амалдорлик, иш бошилик.

2 Аскарлик, жангчилик.

3 айн. **сиполик**. Йўлдошга айтиб қўйинг, ҳадеб менинг жигимга тегавермасин. -Ҳўп, — деди Турсунов сипоҳлик билан. Ибоҳон, Улуғ йўл.

СИПОҲСОЛОР [ф. سپاه‌سالار — бош кўмандон; қўшин етакчиси] *тар*. ҳарб. Лашкарбоши, бош кўмандон. Ҳива хонлигига жами отлиқ ва пиёда қўшинга сипоҳсолор кўмандонлик қилган. «ЎзМЭ».

СИПСАР [ҳинд. سپسرا — тимсоҳ < ф. سپاهسر — қора бош] Ҳиндистон дарёларида яшайдиган, тумшуғи ингичка ва узун тимсоҳ.

СИП-СИЛЛИК 1 Силлик с. нинг куч. Сип-силлик таҳта. Сип-силлик ойна. Сип-силлик бош. — Директорнинг столи сип-силлик эди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

2 Худди бегуноҳ каби; бежанжал, беишкал, текис. Соадат давом этди: -Ўтган кенгашда директорингиз бу ҳақда оғиз очмади, сип-силлик бўлиб, минбардан тушиб кетди. А. Мухтор, Қарс икки қўлдан чиқади. Баталов билан Бобоҷонов милиция ходимларининг бошини айлантириб, сип-силлик чиқиб кетишиди. «Муштум».

СИПҚАРМОҚ Бир симиришда ичмоқ, таги-тугигача симирмоқ. Аҳмад Танбал мин-

натдорона бош иргаб, майни сипқарди-ю, кейин дастурхондаги тандиркабобга қўл чўзди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бобо Ҳурмо, киприксиз кўзларини мастона ўйнаттиб, бир эмас, икки коса шарбатни устустига сипқарди-да, ҳикоясини бошлади. О. Ёкубов, Кўҳна дунё.

СИПҚИРМОҚ с.т. айн. **сипқармоқ**. Полвоннинг томоги тақиллаб турган эди: -Бўтти, олдик, — деди ва бир сипқириб, пиёлани бўшатди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Ёзда ариқ лабида ўтириб, бир пиёлага анор сувини сиқиб сипқирмоқни ким севмайди дейсиз?! И. Тўлқин, Али бобо боғи.

СИР I [а. سر — махфий нарса, яширин иш ёки гап; қалб, кўнгил] 1 Ўзгалардан махфий тутилган ёки ўзгаларга номаълум бўлган бирор иш, гап, нарса ва б. Ҳарбий сир. Юракдаги сир. Сир сақламоқ. Сир тутмоқ. Сирни ошкора қилмоқ. Душманнинг кулгани — сирингни билгани. Мақол. Ўз дўстим деб сир айтма, дўстингнинг ҳам дўсти бор. Мақол. — Отабек нима деб айтишига сўз тономлай қолди. Чунки юрак сирини ифода қиласларлик жумла топши мумкин эмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аҳмад юрагида яшириб юрган сир туну кун, бир дақиқа ҳам унга тинчлик бермасди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Ҳали очилмаган, аниқланмаган, илмфан ҳали ўрганиб етмаган, инсон учун ҳали номаълум нарса. Коинот сирлари. — Ойга учирилган иккинчи ракета космос сирларини билишига доир қимматли маълумотлар берди. «Фан ва турмуш». Олимларнинг ушбу ҳолдан Чимирилди қошлари. Бу қанақа сир бўлди, деб Тамом қотди бошлари. А. Орипов, Йиллар армони. Одамзод доимо дунё сирларини билишига ҳаракат қилиб келган. «Фан ва турмуш».

3 Бирор соҳа ёки фаолият турининг ўзигагина хос бўлган хусусият; малака. -Бўтам, сиз кошинназлик ҳунаридаги ҳамма сирларни дикқат билан ўрганганимидингиз? [деб сўради Меймор]. Мирмуҳсин, Меймор. Бадиий ижод сирларига, ижод психологиясига қизиқиши оммавий маънавий эҳтиёжга айланниб қолган экан, уни ўрганиш фойдали. У. Норматов, Талант тарбияси.

Миридан сиригача Ипидан игнасигача, бошдан-оёқ; батафсил. Зиёдуллаға бу ҳунар ёқиб тушган, уни миридан сиригача эгаллаб олиш учун бутун кучи, зеҳнини ишга солган

эди. Ҳ. Назар, Ўтлар туташгандада. **Сир босмоқ** Салобати босмоқ, ийманмоқ. *Меҳмоннинг сири босганилигиданми ёки меҳмон кутши ташвишиданми, у нимагадир ичидагини ташига чиқармас эди.* И. Раҳим. Хислат.

СИР II 1 Ялтироқ минерал ёки мойбёёқ. *Унинг [мачитнинг] баланд ва сири кўчуб кетган эски устунли айвонида уч-тўртта намозхон ўтиришибди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бу мақбаранинг ичи сир берилган жуда гўзал тошлар билан безалган бўлиб, Хоразм нақошлик санъатининг юксак намуналаридан биридир.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Металл буюм ва идиш-оёқ сиртига қопланадиган шишиасимон масса; эмаль. *Сири кўчган кастрюлька.* — *Хаял ўтмай, бир чойнакда кўк чой, сири кўчган патнусда тўртта бозор нони кўтариб келди Қудрат.* М. Исмоилий, Фаргона т.о.

3 Симобнинг бирор металл билан қотишмаси ёки металларнинг симобдаги қотишмаси; амалъагама. *Сири кўчган ойна.*

СИР III [р. сырой — ҳўл, нам; хом, пишмаган] айн. **пишлөқ.** Аёл сумкасидан сир билан колбаса олиб, *[Олимжон ва Манзурани]* меҳмон қилди. А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар. *Рестораннинг орқа эшигидан икки тўр халтани яхна гўшит, сир, конъяк, кўклиёз ва помидорларга тўлдириб чиқсан Нусратбек уйга ошиғич қайтиб келди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СИРА I рвс. **1** Асло, асти, мутлақо, ҳеч. *Бунинг сира иложи йўқ.* — *Аҳмад бу гапни сира кутмаган эди, ток ургандек эти жисимилашиб кетди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Авжи қиши вақти бўлса ҳам, ерда сира қор йўқ.* С. Зуннунова, Янги директор. *У ўтирганлардан сира таш тортмасдан шеврини баланд овоз билан ёддан ўқиди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 [фақат бўлиши сез фл. билан] Ҳеч қачон, ҳеч вақт. Энди бу ерга сира келмайман. — *Барни бир, мен Гулнор опани унумтмайман сира, уни кўргани тез-тез келиб тураман.* Ойбек, Танланган асарлар. *Канал очилган кун эсингизда борми?* Каналдан оққан чироқлар кўз олдимдан сира кетмайди. *Бу ўйин эмас, халқнинг орзуси эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 (фақат сўроқ гапларда) Бирор марта, ҳеч. *-Шаҳодат муфтингизнинг афтига сира қарайсизми.* Шоирингизнинг пичингларини

пайқайсизми? — деди Анвар Султоналига. А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Сиз отамисиз, нимасиз ахир, ўғлингизни тийиб олиш сира эсингизга келадими?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИРА II 1 Мунтазам, изчил қатор; кетма-кетлик, тартиб, навбат. *Сонлар сираси.*

2 Саф, қатор. *Пиёдалар сирасида кекса муаррих ва шоир Мирзо, Табиби, Баёни юртнинди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Кўчма Қатор, таркиб. *Ҳар ҳолда, шахмат ҳар қандаи ўйиндан шу қадар катта фарқ қиласиди, бу фарқ шахматни узил-кешил ўйинлар сирасига қўшишга имкон бермайди.* М. Муҳитдинов, Мия гимнастикаси. *Мулла Абдураҳмон.. Раъононинг эрга берилганинг хабарини эшиштагч, бу тасодифни истиқболининг хайрли фоллари сирасига киритди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

4 Фикрнинг, гапнинг асосий мазмуни, моҳияти, мағзи; гапнинг пўскалласи. *-Сўзламайман, — деди Тўйбека [Кумушга], — лекин сирасини сўзламайман...* Оҳ, кўрсанг эди бир кўёвни! А. Қодирий, Ўтган кунлар. *-Гапнинг сирасини айтаколсангиз-чи, холажон, — дедим нуҳоятда чидамай!* Т. Алимов, Тўй қолди.

Сирасини айтганда Тўгрисини айтганда, гапнинг тўғриси. *Сирасини айтганда, пойтактлик конструкторлар бизга ёрдамга келишиади, деб ўйламаган эдик.* Газетадан.

СИРАСИГА рвс. кам қўйл. Сурункасига, қаторасига; бетўхтов. *Уч кун сирасига ёмғир ёғди.*

СИРА-СИРА Сира I, 2 с. нинг куч. *Сира-сира билмайман.* — *Гулчехра Султон билан Дилбар ўртасида гов бўлишини сира-сира истамасди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон. *Муллажон унинг кўзига мўлтираб қаради.* Бу қарааш Башоратга сира-сира таъсир қилимади. С. Аҳмад, Сайланма.

СИР-АСРОР, сиру асрор [сир + асрор] Барча сирлар (қ. сир I). Бир ҳафта ўтмаёқ, бу ўйдаги сир-асрор *Инобатга ойнадек бўлди-кўйди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Онаси ҳат танимас, лекин турмушнинг кўп сир-асрорига ақли етадиган, мулоҳазали аёл.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

СИРАЧ 1 бот. Пиёздошларга мансуб, адир ва тоғларда ўсадиган кўп йиллик ўсимлик.

2 Шу ўсимлик илдизидан олинадиган кукун. *Буни [тайёр маҳсиларни] сотиб, чарм,*

ип, сирач, мум сингари косибчилик учун керакли ашёларни олади. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Қоғоз, чарм ва ш. к. ни ёпиштириш учун шу куқундан сувга қориб тайёрланган, күпинча этикдўзликда, косибчиликда ишлатиладиган елим. Ақбарали.. отасининг ёнида ип эшиб, сирач қорар, ойисининг ўғирда жўхори талқон түйиб, заранг косага бир қошиқ шинни солиб беринини тоқатсизлик билан кутарди. А. Мухтор, Чинор.

4 кўчма с. т. Сурбет, хира, елим (одам ҳақида).

СИРАЧЛАМОҚ Сирач суртмоқ, сирач суртиб ёпиштирмоқ, сирач билан ёпиштириб ясамоқ. Агар ҳаво варракбон бўлиб, шамол турса, варракни шошиб-пишиб сирачлайман-да, қуриласданоқ кўтариб, томга югурман. Ойбек, Болалик.

СИР-АЪМОЛ [сир + аъмол] айн. **сир-синаот**. Унинг {Ражаб тегирмончининг} сир-аъмоли Ҳасан овчига маълум. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

СИРГОҲ [а. + ф. سرگاه – сирлар макони] кам қўлл. Сирлар макони, сирли макон. Аввало шуни айтай: бу олам, дарҳақиқат, гоят мураккаб сиргоҳ ва коргоҳдир. В. Зоҳидов, Гўзалик нимада?

СИРДОШ 1 Бир-бирига сирини ишониб айтувчи, ҳамдард кишилар (бир-бирига нисбатан). Ёмон билан ўйлдош бўлма, Нодон билан сирдош бўлма. Мақол. — Улар бир-бирларига сирдош, ҳамфир, меҳрибон бўлиб улғайдилар. К. Яшин. Ҳамза. Илгарилари ўт билан сувдек бўлган кундошлар энди сирдош бўлиб, чекка-чеккада пичирлашадиган бўлдилар. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 кўчма Барча сир-асори, тарихининг гувоҳи; асрдош. **Бахмал соҳилингга кўз тикиб қолдим**, Асрлар сирдоши, эй улуг дарё. Файратий. Дарё – саҳронинг азалий сирдоши. У ҳам қум рангига тўлғанади, у ҳам саҳрорек чексиз ва қадимий. А. Мухтор. Бўронларда бордек ҳаловот.

СИРЕНА [фр. sirène < лот. sirene < юн. seïren – юон мифологиясида ўз қўшиклари билан денгизчиларни хавфли, ҳалокатли жойларга чорловчи, бош ва кўкрак қисми аёл қиёфасидаги афсонавий қуш] Маёқ, кема ва ш. к. да қўлланадиган ва сиқилган ҳаво ёки буғ билан ишлайдиган, кучли товуш сигнали берадиган асбоб ва унинг

сигнали. Кема сиренаси. — Йўлдош блин-даждан чиққанда, ўрмоннинг аллақайси бир еридан сирена чинқириғи эшишилди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

СИРЕНЬ [нем. Sirene < лот. sutinga < юн. sygipn – найча; сибизға] қ. **настарин**. Сиренъ кўчатини кузда ўтқазган маъқул. «Фан ва турмуш». Сиренлар, сиренлар, ҳар кун эрталаб Деразамни очиб кўраман сизни. Ҳ. Салоҳ, Чашма.

СИРИЛМОҚ 1 Сирмоқ фл. мажҳ. н. Духоба сирилган диван. — Шерали, бошлиқ кабинетидан чиқиб, рўпарарадаги устига қора чарм сирилган эшикни очиб, хонага кирди. С. Кароматов, Олтин кўм.

2 Сирмоқ 2, 3, 4 фл. ўзл. н. Отлар эрталабдан бери сирилиб ётибди.

Пиёз пўстидай сирилмоқ Очликдан сулеймоқ, оч қолмоқ, оч ўтироқ. Чой-пои ичсак бўлар эди. Қорин ҳам пиёз пўстидай сирилиб кетди-ку. О. Толибов, Анқов.

СИРИУС [лот. Sirius – Катта Ит юлдуз туркуми] Катта Ит юлдуз туркумининг бир юлдузи; осмон сферасидаги энг ёруғ ва Қўёшга яқин қўшалоқ юлдуз. Сириус қўшалоқ юлдуз бўлиб, компонентлари бир-бирининг атрофида 50 йил давр билан айланаб туради. «ЎзМЭ».

СИРИҚ шв. 1 Шипни тутиб, кўтариб туриш учун уй ўртасига ўрнатилган йўғон устун, тиргович. Йигитчиликда ўйнаб-кулиб қолиш керак. Мана, ўзингиз ҳам қора сочу қора кўз, сириқдек йигитсиз. Н. Қобил, Унтилган соҳиллар.

2 Темир ёки ёғоч косов.

СИРКА I [ф. سرکا / سرکا] Сирка кислотанинг сувдаги эритмаси – меваларни консервалашда, овқатга қўшилалиган зиравор сифатида ишлатиладиган ўтқир ҳидди, аччиқ-нордон мазали суюқлик (уй шароитида узум, олма ва ш.к. ширин меваларнинг шарбатидан ҳам маҳсус усулда тайёрланади). Узум сиркаси. Овқатга сирка солмоқ. — Овқатга мурғ, пиёз, сирка кабиларни.. қўшиши, лимон суви ёки нордонроқ дорилар бериси шаштаҳа пайдо қилиши мумкин. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. Тўлаган энгашиб, дастурхоннинг бир четига соғолини артди, дон тиқилган товуқдай бўйини чўзиб кекирди, сирка ичкандай афтини буруштириб: -Жуда тўйдим.. Азбаройи худо!.. А. Қаҳҳор, Танланган асарлар.

Сиркаси сув кўтармайдиган (одам) Гап кўтармайдиган, таъби нозик одам. **Мажлисда унга:** -Сен бола, чучварани хом санаб юрибсан. Шошма ҳали, жўжсани кузда санаймиз. Бу қанақаси, сирканг сув кўтармайдиган бўлиб қопти, — дейшиди. С. Аҳмад, Сайланма. Ҳақиқатда, [Исмоил ота] сиркаси сув кўтармайдиган одам. У. Назаров, Исмоил таҳанг.

СИРКА II Бит тухуми. Ёмондан ит яҳши, Сиркадан бит яҳши. Мақол. Боланинг эркаси — битнинг сиркаси. Мақол.

СИРКАЛАМОҚ I Юмшатиш, таъм бериш учун сирка қўшиб аралаштироқ. **Пиёзни сиркалаМОҚ.** —Бўлмасам-чи, — деди йигит кулемсираб, — гўшт-да бу, онахон, дудланган, сиркаланган, саримсоқ пиёзи бор, жа хушхўр. Н. Аминов, Қалтис хато. Бодрингни қишига тузлаб, сиркалаб ва консерва қилиб олии эндиликда гоят кенг урф бўлган. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

СИРКАЛАМОҚ II Тухум қўймоқ. **Бунака жойда ҳар хил қурт, ҳашаротлар сиркалаб, гуж-гуж урчийди.** С. Нуров, Нарвон.

СИРКОЙИ Узумнинг аччиқ тури.

СИРКОР 1 айн. сирчи. Сиркор уста. **Меъморларимиз..** сиркор, нақош ва ўймакорлар билан яқиндан ижодий алоқада бўлишлари кутилмаган натижалар беради. Газетадан.

2 Сирланган, сир (мойбўёқ) бериб ишланган, сирли. Сиркор ўй. Сиркор сопол идиши. **Ҳамма икки тавақали сернақи, сиркор эшикнинг очилишини ва ўз номларининг айтиб чақиришларини кутиб турарди.** М. Осим, Тилсиз гувоҳ. Исломбой чироги чараклаб турган ойнабанд, сиркор айвонда уст-бошидаги қорни қоқиши баҳонасида тўхтаб, ўртадаги деразадан разм солди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

СИРКОРЛИК 1 Нарсалар сиртига мойбўёқ бериб безатиш билан шуғулланиш; сиркор касби. Сиркорлик касбини ўрганмоқ.

2 Сир (мойбўёқ) билан ишланган безак, гул. -Тўғри, — деди шиндаги сиркорликка зеҳн солиб ўтирган дўйон мудири [Холназаровга], — кечакомиссион магазинда бир буфет кўрдим. «Муштум».

СИРЛАМОҚ 1 Сир (мойбўёқ) билан бўямоқ, гул солмоқ. **Деворларни сирламоқ.** **Фақат болохона тагидаги уй ўзгарибди:** Оқланибди, янги эшик ўрнатилибди, сирлан-

ган деразаларда келинлик нишони бўлган нафис дарпардалар.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

2 Сир ёки эмаль билан қопламоқ. **Сопол буюмларни сирламоқ. Тогоорани сирламоқ.** **У устидаги фуфайкасини ечаётib, бурчакда турган чиройли, чети гулдор, сирланган оқ тогарачага кўзи тушиб қолди.** Н. Фозилов, Дийдор.

3 Амалъгама билан қопламоқ. **Кўзгуларни сирламоқ.**

СИРЛАШМОҚ Бир-бирига сирларини айтмоқ, дардлашмоқ, дилидаги гапларини тўкмоқ. [Ўзбек ойим ва Офтоб ойим] Сирлашиш учун бошқа уйга чиқиб кетдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Мана, ич, — деди мешкобчи заранг косани тўлдириб узатиб, — ич, жигарим, энди сирлашадиган фақат иккимиз қолганга ўхшаймиз. Мирмуҳсин, Месьмор.

СИРЛИ I 1 Бошқалардан сир тутилган, яширин, маҳфий, сири бор. **Чўли бобонинг жой солаётганлар ёнига кетганидан фойдаланиб, Ҳорунбек Мезморга оҳиста сирли бир гапни шивирлади.** Мирмуҳсин, Месьмор. Улар серсоя дараҳтлар остидаги салқин ўйлакдан кетиб боришаркан, сұхбатлари яна қуюқлашиб, сирли тус олди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Замирида қандайдир бир сир яширигган; ажиб, ўзига жалб қилувчи. **Шеърият** — гоят бир сирли олам. Газетадан. Унинг узун киприкли ойдинда қон-қорайиб кўринар, аллақандай сирли гўзалик берарди чеҳрасига. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. «Тўй» сўзини эшишган Ойнисанинг вужудини сирли бир аланга қамради, юз-кўзи ўт бўлиб ёнди, тошкентликнинг отини ҳам ташлаб, уйи томон қочди. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар. Бу гапингам тўғри, севги инсоннинг жуда сирли түйфуси деб бекорга айтмаганлар. С. Кароматов, Олтин қум.

3 Ниманидир, қандайдир сирни яшириган, аллақандай бир сири бўлган. **Сайдғози.. тингловчиларни энтиқтириш учун бир оз тўхтаб, залга сирли назар ташлади.** С. Анорбоев, Оқсой. У [Баҳром] менга қараб сирли кулади. М. Қориев, Ойдин кечалар. -Аканг келяпти, — сирли товуш билан деди Эргаш, — тағин анов кунга ўхшаб бир дўппосласа ниша қиласан.. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

4 Кўрқинчли, ваҳимали; юракка кўркув соладиган. **Шамол ўрмонни сирли, ваҳимали**

садолар билан тұлдырды. Ойбек, Қуёш қораймас. Бир маромда пишқираётган океан аёлнинг күнглига ваҳм солар, қоп-қора тошлар құрқинчли ва сирли құрнарды. «Ёшлик».

5 Илмий жиҳатдан үрганилмаган, очилмаган, аниқланмаган, маълум бўлмаган. Ҳамза кўнглида Ҳиндистон сафари иштиёқи туғилган пайтдан бошлаб бу сирли мамлакат ҳақидаги ёзма ва оғзаки маълумотларни ўргана бошлаган эди. К. Яшин, Ҳамза. *Тузди-ю Мирзо Улугбек Кўрагоний жадвалин, Сирли осмон тоқига илк Кўйди нарвон ўзбегим*. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

СИРЛИ II 1 айн. сиркор II. Ағёрнинг сирли меҳмонхонасидан дўстингнинг сомонхонаси яхши. Мақол. — *Бу яхши! Бухородек шахри азимда юзта кулол бўлса ҳам оз. Бозорларда идишлар кўпайсин, янги биноларга сирли сополлар кўпроқ етказиб берилсин*, — деди Мемор. Мирмуҳсин, Мемор.

2 Сир ёки эмаль билан қопланган, сирланган. Сирли челак. — *Қўлига сирли сопол коса тутган бир қизча қадамларини авайлаб босиб келди-да, косани Ойимхонга топширди ва тез чиқиб кетди*. П. Турсун, Ўқитувчи. У маҳта эшик занжирини тушириб, ичкари кирди. Кигиз ўртасидаги тугунга кўзи тушиди. Очса — сирли тоғорода ош, икки шиша ароқ, нон, бозори кулчалар.. «Ёшлик».

СИРМА Усти бирор мато билан қопланган, устига бирор мато сирилган. Сирма пўстин.

Сирма тўн (ёки чопон) Пахтаси астар ва миён астар орасига олиб қавилган, устидан авра сирилган тўн. Унинг бошида қулоқчини телтак, эгнида қўқ сирма калта чопон, чап енгига қизил матта боғлаб олибди. П. Турсун, Ўқитувчи.

СИРМОҚ I 1 Устини мато билан таранг қилиб қопламоқ. Диванни қизил дуҳоба билан сирмоқ.

2 Гавдага ёпишиб таранг турмоқ (кийим ҳақида). *[Аззам] Бир келса, Таманнонинг ўзи ёлғиз. Ҳудди бир маҳал кўрганидай, баданга сириб тикилган шим ва кофтада*. Шуҳрат, Ҳаннат қидирғанлар.

3 Маҳкам қилиб боғламоқ. Уста.. чорсисини белига сириб боғлаб, минбарга чиқди. С. Аҳмад, Ҳодивой.

4 Арқонни калта қилиб боғламоқ, қантарип қўймоқ. Отни устунга сириб боғламоқ.

СИРМОҚ II Бирмунча вақт овқат бермай оч қўймоқ, оч қолдирмоқ ёки ўзини овқатдан тийиб, оч ўтирмоқ. *-Овқат-повқатинг борми, опкелсанг-чи, ўлдирдинг-ку сириб*, — деди Икромжон Жаннат ҳолага. С. Аҳмад, Уфқ. Жувозга қўшилган отдек чўзилиб, қулогингиздан кун кўриниб қолибди-ку! *Овқатдан ўзингизни сирманг, тул топилади, соғлиқдан ажраб қолмане яна*. С. Нуров, Нарвон.

СИРОП [фр. sirop < a. شراب — шарбат] Мева шарбати ва шакарни қайнатиб тайёрланган қуюқ қиём; шарбат. *Олча сиропи*.

СИРОТ [а. صرطاط — йўл] дин. Ислом манбаларида қиёмат куни, охиратда жаннатга бориш йўлида жаҳаннам (дўзах) узра тортиладиган қылқўприк [Форсларда ва мусулмон туркй ҳалқларда «пулсиrot, пулли сирот» деб юритилади. Бунда форсча «пул» (پل) сўзи «кўприк» демакдир. *Таққосланг: Тахтапул — ёғоч кўприк*]. Сирот кечмай, қаҳ-қаҳ кулма. Мақол. — *Курбонлик қилмаган кишилар жаннатга ўзларича ўтишга уринсалар ҳам, сирот кўпргидан ишқилиб, дўзахга тушиб, қаттиқ азобланар эмиш*. Газетадан.

СИРПАНМОҚ 1 Силлиқ юза, сирт устидаги монесиз, тўсиқсиз суримоқ; сирғанмоқ, тойғанмоқ. Сирпаниб ишқилмоқ. Сирпаниб кетмоқ. — *[Адолатнинг] Бошидан сирпаниб кетган паранжиси оёғларига ўралашиб қолди*. С. Зуннунова, Гулхан. *Кабутарлар дам учиб, дам сирпаниб қўниб, гумбаз теварағида қувонч билан иноқ ўйнашар* эди. Ойбек, Навоий.

2 Силлиқ муз, яхмалак ёки қор устидаги учмоқ, сирғанмоқ. *Тепаликдан сирпаниб тушмоқ*. Конъкida сирпанимоқ. — *Лой, тойғоқ ўйлдан эшагимиз қийналиб қадам ташлар, гоҳ сирпаниб, гоҳ ишқилгудек мункиб кетарди*. «Ёшлик».

СИРПАНЧИҚ 1 Силлиқ, тойғоқ юза, сирт; сирғанчиқ. Сирпаничиқ муз. — *Қаттиқ совуқ бўлиб, кўчалар сирпаничиқ бўлган кунларнинг бирида Афанди Тошкентга ташриф буюрди. «Муштум»*.

2 Сирпаниш, конъки отиши учун маҳсус музлатилган жой, майдон. Сирпаничиқда конъки учмоқ. — *Болалар танаффусда бири қорбўрон ўйнаб, бири сирпаничиқ учиб юришарди*. Газетадан.

Сирпанчиқ отмоқ Силлиқ муз ёки қор устида учмоқ, сирпаниб ўйнамоқ. *Вали йўл-йўлакай сирпанчиқ отиб келаркан, ўзидан олдинда кетаётган қизчани туртиб юборди.* Газетадан.

3 *тех.* Станок, мослама, курилма ва ш. к. нинг сирпанувчи қисмлари сурилиб юрадиган силлиқ йўналтирувчи қисми.

СИРРА: сирра бўлмоқ Нима иш қилишини билмай гаранг бўлмоқ, серраймоқ. *Офтоб ойимга бу хат музлик сувга шўнгитиб олиш таъсирини берган ва ўтирган ерида сирра бўлиб қотиб қолган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳардамхаёллик билан эшикни очиб, Қобил тоганинг ўйига кирдим-у, ўтиришни ҳам, чиқиб кетишни ҳам билмай сирра бўлиб қолдим. Газетадан.

СИР-СИНОАТ [сир + синоат] қ. **сир** 1, 2. *Ростдан ҳам нима бўляпти ўзи? Ё ўртада мен.. билмаган қандайдир сир-синоат бормикин?* О. Ёқубов, Излайман.

СИРТ 1 Нарсаларнинг ташқи томони, ташқи юзи. *Ер сирти. Ой сирти. Сирти кўк идии. Мол оласи сиртида, одам оласи ичиди.* Мақол. — *Бу чойнакнинг сирти ажойиб нақшлар билан безатилган экан.* «Олтин олма». Кун тиф тортиб, дарёнинг у томонидаги адирларнинг сирти тўйк яшил, жигалари қора тусага кирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Нарса ёки кимсанинг ташқи қиёфаси, кўриниши; зоҳирий томони. *Сирти ялтироқ, ичи қалтироқ.* Мақол. *Сирингни сиртингга чиқарма.* Мақол. — *Демак, у сиртдан ҳуснга қанчалик бой бўлса, маънавий жиҳатдан ҳам шунча бой экан-ку!* К. Яшин, Ҳамза. *Булар сиртдан мағрурдек кўринадилар.* Бироқ бу мағрурликка кирмайди, буни кибр дейилади. Шукрулло, Сайланма.

3 Ташқари, чет. *Душманнинг сиртида эмас, ичиди бўл.* Мақол. *Синалмаган отнинг сиртидан ўтма.* Мақол. — *Зумрад ҳануз сиртда ийманиб турарди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Мен кўл қўйиб, муҳр босар эдим-у, лекин сиртдан туриб сизларга ёрдам берганим мақбул.* Ж. Шарипов, Ҳоразм. *Йўқ, шоир ҳиссини бўлмайди алдаб, Сиртдан баҳо бериб бўлмас кишига.* Шукрулло, Сайланма.

4 мат. Геометрик шаклнинг ташқи юзи, умумий қисми. *Шар сирти. Цилиндрнинг ён сирти. Ботик сирт. Үюрма сирт.* — *Фанда сиртнинг ҳусусиятларини ўрганувчи бутун бошли йўналишилар мавжуд.* «Фан ва турмуш».

5 геогр. Тизма топ чўққилари. *Агар мана шу Музлоқ тогнинг чўққалаган нор тяянинг ўркачига ўҳшаган сиртига чиқилса, кишининг кўзи олдида бир-бираига зид икки дунё очилади.* М. Исмоилий, Фарфона т. о.

Сиртдан 1) ташқи томондан, ташқи кўринишидан. *Қиз сиртдан кўримсизроқ бўлса-да, кўзларида қандайдир сеҳр бордек эди.* «Ёшлик»; 2) шунчаки йўлига. *Капсанчилар сиртдан муросага келган бўлиб, зиммаларига тушган вазифаларни мумкин қадар тезроқ бажаришга сўз бериб тарқалиши.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 3) гойибона, четдан. *Сизни сиртдан танирдим, сиз тўғрингизда кўп эшишганман.* К. Яшин, Ҳамза; 4) зимдан; яширинча. *Сиртдан гапириб юрмоқ.* Сиртдан иш битирмоқ. *Сиртдан қараганда* Бир қаравашда, шунчаки йўлига, юзаки қараганда. Эсон бобо сиртдан қараганда бепарводек кўринса-да, милтиқни ўғли олмаганини аниқ билгач, юрагига гулу тушди. С. Юнусов, Кутимаган хазина. *Сиртдан ўқиши ўқув юртига қатнамай, мустақил шуғуланиб ўқиши (яна қ. сиртқи).* Тоштемир сиртдан ўқиб, педагогика институтини тугаллаб, диплом олишини орзу қиласр эди. Газетадан. *Сиртига сув юқтириласлик* Сира ўзига олмаслик, парво қилмаслик. *Миркомал ака ғала-гулага азият чекадиганлардан эмас.* Сиртига сув юқтиримайди. М. Ҳазраткулов, Журъат.

СИРТЛОН зоол. *Ўлимтик билан озикланадиган, бўйинда ёли бор, ранги яшаш жойига мослашадиган йиртқич сутэмизизувчи ҳайвон.* Икки сиртлон бир сиртлоннинг сиртин ўрттар. Мақол. — *Ғазабингни яширолмай Мисли сиртлон, мисли шер, Тишларингни ёвга санчсанг — Бу энг қутлуғ, улуг шеър.* Х. Даврон, Болаликнинг осмони.

СИРТМОҚ 1 Арқон, чизимча ва ш. к. ларнинг бўйинбоғ шаклида сурладиган ва сиқиладиган қилиб боғланадиган учи. *Сиртмоқ солмоқ.* Дорнинг сиртмоғи. — *Қари солдатдор тагидаги тўнкаларни қимирлатиб кўрди, сиртмоқнинг тугунини синчилаб текшириди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. — *Раҳмонқўл дорга осиладиган бўлса, мен ўзим сиртмоқ ташлаб бераман, — деди Fани ота.* F. Фулом, Маъшал.

2 кўчма Асорат, сиқув, исканжа. *Ажал сиртмоғи.* — *Агар сенга ўҳшаганлардан яна бир-иккитаси бўлса, покиза ҳаётнинг булғаланиши, соғ муҳаббатнинг тухмат сирт-*

могида жон бериши ҳеч гап эмас!» деганимни ўзим ҳам сезмай қолдим. М. Жабборов, Севинч ёшлари. Агар ишлари чаптасидан келса-ю, Шайбонийхоннинг қотқонига тушсалар, ажал сиртмоги энг аввал Бобурнинг бўйнига тушишини ҳаммалари билардилар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

СИРТМОҚЛАМОҚ Сиртмоқ солмоқ, сиртмоқ солиб боғламоқ ёки бўғмоқ. Подшо айтди: -Ингичка симдан чилвир қилинглар, ҳалқа қилиб бўйнига солинглар, сиртмоқлаб, тилла дорга илинглар. «Эрали ва Шерали».

СИРТҚИ 1 Нарса ёки кимсанинг ташқи, устки томонига оид; сиртидаги, ташқи. Бинонинг ички ва сиртқи томони. Сиртқи кўриниш.

Сиртқи дори Ичга ютиб ёки ичидан иске мол қилинмайдиган дориларнинг умумий номи (мас., кўзга томизиладиган, ярага суртиладиган ва ш.к. дорилар).

3 Ўқув юртига қатнамай ўқишга доир. Сиртқи ўқиши. Сиртқи таълим. Институтнинг сиртқи бўлими. — Ваҳобжон ўтган йилнинг августида сиртқи институтга имтиҳон топширгани Тошкентга тушган эди. С. Аҳмад, Тоғ афсонаси.

СИРЧИ 1 Мойбўёқ билан ишловчи уста; сиркор. -Аммо сиз, болаларим, ишининг оғирини ўз зиммаларингизга олинг. Бундан бўёғи сирчиларга, кошинназларга ёрдам қилинг; кўни кетиб, ози қолган [деди Меъмор шогирдларига]. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Кўзгу ясовчи уста.

СИРЧУМЧУҚ Қораялоқлар оиласига мансуб куш. Ўзбекистон чўлларида қора бошли сирчумчук ёки қора сирчумчук уя қуради. «ЎзМЭ».

СИРҚИМОҚ 1 Сизиб ўтмоқ, томчилаб оқмоқ. Бочкадан сув сирқиб турибди. — Унинг эски тринка шимининг почаларидан сув сирқиб оқар, эгнидаги бенур чит кўйлаги шалаббо бўлиб, баданига ёпишиб кетган эди. Н. Фозилов. Дийдор.

СИРҚИНДИ 1 Идиш тагида қолган суюқлик, қолдиқ. -[Газнинг] Ҳаммасини тортиб олиб бўлмаяпти, масофа узоқ, сирқинди-си қолади, — деди йигитларга. А. Мухтор, Чинор. -Ёнмайдиган сирқинди мой экан! — деди Маҳмуд жувозкаш йигитга таъна қилиб. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Қолдиқ, сарқит; эскилик сарқити. Мен ёзмоқчи бўлиб турган ҳикоянинг

қаҳрамони ҳам ўша эски сирқинди тилларидан бири эди. Ф. Гулом, Тирилган мурда.

СИРҚИРАМОҚ айн. зирқирамоқ. Ёдгор совиб қолган чойдан ичди. Колбаса емоқчи бўлган эди, тиши сирқираб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Дадавоининг кирза этикдаги болдир суяклари тиззасигача сирқиради, кетаётганди ерида бир нафас тўхтаб, нафасини ростлашга мажбур бўлди.. Х. Гулом, Тошкентликлар.

СИРҚИТМОҚ 1 Сирқимоқ фл. орт. н.

2 Бир томчи ҳам сув, суюқлик қолдирмай бўшатмоқ. Идиши сирқитмоқ. — Шарифиён бирпас сукут сақлаб, ароқнинг қолганини пиёлага сирқитиб, бир кўтаришида ичди ва қаттиқ уф тортди. Н. Аминов. Қаҳқаҳа.

СИРҚОВ Касал каби лоҳас, ланж, бечол. Она юртнинг ҳатто суви Не сирқовга даво, дерлар. Миртемир, Асарлар.

СИРҚОВЛАНМОҚ Бетоб кишидек бечол, бемажол юрмоқ; дармонсизланмок; ланж, лоҳас бўлмоқ. Фарида касал одамдек сирқовланиб, ҳеч нима ёқмай юрди. Мирмуҳсин, Чиникиш. Охунбува ака қиши билан сирқовланиб юриб, кўклам чиқиши олдида дунёдан ўтди, беш бола тенасида чирқираганча қолди. Х. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

СИРҒА Қулоққа тақиладиган безак буюм; исирға, зирақ. Кумуш сирға. — Ҳуснинддин тўхтаб туриб, марварид сирғаларини серқиллатиб келаётганд Қандолатхон билан омонлашиди. Мирмуҳсин, Феълан кучсизлик. Даволовчи врач келди. Унинг ҳам эгнида оқ ҳалат. қалин лаблари бўялган, қулогига шапалоқдек сирға тақиб олган, хушрўй жувон. Н. Аминов, Қалтис хато.

СИРҒАЛИҚ шв. Қулоқнинг сирға тақиладиган пастки юмшок қисми; солинчак.

СИРҒАЛМОҚ 1 айн. сирпанмоқ 1. Осмонёнпар иморатлардан завқланиб, гоҳ ўнгга, гоҳ сўлга зеҳн солиб бораркан, тасодифан оёғи сирғалиб, ҷалқанчасига қулақ тушабди. «Муштум».

2 Сурилиб, айланиб кетмоқ. Кетмопнинг силиқ дастаси қўлида сирғалиб кетавергач, кафтига туфлаб қўйди. «Ёшлик».

3 Сирт устида пастга қараб секин ҳаракатланмоқ. Бола отасининг қўлидан сирғалиб тушаб, ўзи чопқилаб кетди. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. Ҳонзода бегимнинг сўлғин юзига кўзларидан ёш сирғалиб тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Кампирнинг ёноқ-

лари бўртиб чиқсан. Рўмоли сирғалиб, елка-сига тушган. Т. Малиқ, Ажаб дунё.

4 Сезидирмасдан, секингина суримоқ, силжимоқ, юрмоқ. Дераза олдидан иккита шарпа сирғалиб ўтди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Руқия чаққонлик билан ҳовлидан сирғалиб чиқиб кетди. К. Яшин, Ҳамза.

СИРҒАЛУВЧИ Сирғанувчи, сирпанувчи, суритувчи. Станокнинг сирғалувчи қисми.

Сирғалувчи ундошлар тлиш. Фрикатив товушлар.

СИРҒАНИШ 1 Сирғанмоқ фл. ҳар. н. Музда сирғаниш.

2 физ. Бир юзанинг иккинчи юзада айланмай силжиши. Сирғаниш коэффициенти. Сирғаниш подшипниги.

СИРҒАНМОҚ айн. сирпанмоқ 1. Сирғаниб кетмоқ. Сирғаниб ўиқилмоқ. ■ Шамол дераза ойнасига қайсириб ураётган томчилар кўз ёшидай секин пастга сирғаниб тушарди. П. Қодиров, Уч илдиз.

СИРҒАНУВЧИ 1 Сирғанмоқ фл. сфдш.

2 маҳс. Бирор юзада айланмасдан силжувчи. Сирғанувчи нур. Сирғанувчи вектор.

СИРҒАНЧИҚ айн. сирпанчиқ 1. Сирғанчиқ муз. ■ Эрталабдан ёмғир шивалай бошлиди. Қақраб ётган ерларнинг юзи ялтираб, сирғанчиқ бўлиб қолди. С. Зуннунова, Янги директор. Шишадай ялтираб қолган ер бети музлай бошлаган, оёқ ости сирғанчиқ эди. О. Ёкубов, Бир фельетон қиссаси.

СИРҒИЛМОҚ айн. сирғалмоқ. [Гулноз] Бу гал ҳам қўл учини сочиққа артди-да, супадан сирғилиб тушиб, уйига кирди. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар. -Атрофдаги барча нарсаларни унумиб, уни [асарни] ўқий бошладим. Ёноқларимдан кўз ёш доналари сирғилиб оқарди, - деди Ҳалима. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. У [Тоштемир] ёмғирда бир нафас турди-да, кейин тўлдан секин сирғилиб чиқиб кетди. Ҳ. Ғулом, Сенга интиламан.

СИРҒОҚ 1 Серёмғир вақт, ёғингарчиллик. Эскичасига «қўирқ кун қурғоқ ёки қўирқ кун сирғоқ», дердилар. Мана шу «сирғоғи» бошланганга ўхшайди. Мирмуҳсин, Жамила.

2 айн. сирпанчиқ 1. Сирғоқ ўйл.

СИР-ХОЛ [сир + хол] Сир-асрор, хол-аҳволлар мажмуи. Алномиши билан Барчин бир-бирини кўриб, сир-холини билиб, шундай бўлиб юрди. «Фольклор».

СИСТЕМА [юн. *systema* — яхлит; қисмлардан таркиб топган] **1** Иш-ҳаракат, турли

жараён ва ш. к. ларда қисмларнинг ўзаро жойлашиши ва боғлиқлигидаги тартибот, тизим.

2 Нарса, ҳодиса ва тушунчаларнинг таснифи. Линнейнинг ботаник системаси.

3 Бирор таълимотда асос бўлган қоидалар, қарашлар, тамойиллар мажмуи. Декартнинг фалсафий системаси.

4 Бирор иш методлари, тартиб-усуллари мажмуи. Даволаш системаси. Таълим-тарбия системаси. ■ Таълим-тарбия савиясини оширишида кабинет системасига ўтиш ўзининг афзаликларини кўрсатадиги. Газетадан.

5 Қонуний тартибда жойлашган ва ўзаро узвий боғланган қисмлардан, элементлардан таркиб топган бутунлик. Тилнинг товуш системаси. Терминологик система. Қон томирлар системаси. ■ Мальумки, замин — Ер саидераси Күёш системасида коинотнинг бир кичик бўлғаги сифатида пайдо бўлди ва тараққий этди. Газетадан. Олимларнинг яддиллик билан айтишларича, марказий нерв системаси ғоят нозик нерв ҳужайраларидан иборат. «Саодат». Элементлар даврий системасини яратган Менделеев университетга кириш учун бир неча марта уринган, лекин ҳар сафар.. химиядан «йиқилган». «Фан ва турмуш».

6 Вазифаларига кўра бир хил ёки ташкилий жиҳатдан бир бутун бўлиб бирлашган ташкилотлар ёки муассасалар мажмуи. Ҳалқ маорифи системаси. Фанлар академияси системаси.

7 Бир мақсад, айни бир иш, вазифани бажариш учун белгиланган мослама, машина, механизм ва ш.к. дан таркиб топган яхлит техник қурилма. Иситиш системаси. Энергетик система. Сугориш системаси. ■ Унинг ташаббуси билан боғча газлаштирилди, қишида буғ билан иситиш системасига ўтказилди. Газетадан.

8 Бирор ишни ташкил этиш, уюштириш ёки амалга ошириш шакли, принципи. Сайлов системаси. Мехнатга ҳақ тўлаш система.

9 Ижтимоий тузум, ижтимоий қурилиш шакли.

10 Меърий, одатий, мунтазам тусга кирган, шу тарзда амалга ошадиган иш-ҳаракат, жараён. Эрталабки гимнастика ўзиға хос системага айланди.

СИСТЕМАЛИ 1 Муайян системага асосланган; мунтазам, тартибли. Системали иши.

Ишни системали равишида олиб бормоқ. — **Боладаги мавжуд қобилиятни юзага чиқарши уни системали меҳнатга ўргатишдан иборат экан.** «Фан ва турмуш».

2 Муттасил, мунтазам. *Машгулотларга системали равишида қатнашмоқ.*

СИСТЕМАСИЗ Маълум системаси, режаси бўлмаган; тартибсиз, бетартиб, пала-партиш. *Системасиз иш. Системасиз баён.*

СИСТЕМАТИК Муайян системага, тартибга асосланган; системали, тартибли, мунтазам. *Систематик машгулот.*

СИСТЕМАТИКА [юн. *systematikos* — тартибга солинган] 1 Бир турдаги, ўзаро боғлиқ нарса ва ҳодисаларни уларнинг умумий белгиларига кўра таснифлаш, турӯхлаш.

2 Биологиянинг ҳозирда мавжуд бўлган ва қирилиб кетган ҳайвон, ўсимлик ва мікроорганизмларни ҳар томонлама тавсифлаш, улар ўртасидаги қариндошлиқ муносабатларини, турларнинг пайдо бўлиш йўлларини аниқлаш ва турлар бўйича таснифлаш билан шуғулланадиган бўлими. *Ҳайвонлар систематикаси. Ўсимлар систематикаси.* — *Систематика тирик табиатни муҳофаза қилишни ташкил этишида бениҳоя катта аҳамиятга эга.* «ЎзМЭ».

СИТАМ [ф. *ستم* — жабр-зулм, жабрлаш; зўравонлик] 1 Жабр, жафо, зулм. *Ситам қизмоқ.* — *Барча шодлик сенга бўлсин, Бор ситам, зорлик менга. Барча дилдорлик сенга-ю, Барча хушторлик менга.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома. *Мана, ўша дамлар келди, юрагида ўигилган ҳамма дарду ситамлари, ҳамма алам, ҳамма исёнларини тўкса арзийдиган қасосли онлар келди.* О. Ёкубов, Кўхна дунё. [Гули]: *Алишер, не учун хўрлик яралган, Нечун жабру ситам, зўрлик яралган.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

СИТАМГАР [ф. *ستمگار* — зўравон, жабр, ситам қилувчи] 1 Жабр-зулм қилувчи; эзувчи, золим. *Ситамгар фалак.*

2 кўчма Ноз-истигнолари, ғамзаю ситамлари билан куйдирувчи, адо қилувчи. *Ситамгар ёр.* — *Мен кимга бориб ўиглай, ул шўҳи ситамгардан!* Юрт-элга бутун телба, афсона қилиб кетди. Ҳамза.

СИТАМДИЙДА [ф. *ستم دیده* — жабр-зулм, ситам кўрган] *кам қўлл. айн. аламдийда.*

СИТАМКОР [ф. *ستم کار* — зўравон, зулмкор] *кам қўлл. айн. ситамгар.* *Отаси ўлимидан кейин уйдан қувиб юборган ситамкор ўғай*

онага у яна керак бўлиб қолибди-да!

Мирмуҳсин, Умид. *Нима қилдинг, ситамкор дунё, Нега мени яратдинг ёлғиз?* «Шарқ юлдузи».

СИТАМЛИ Аламли, дард-оғриқли; дард-алам ифодаловчи. *Севгининг ширин онлари.. сингари ситамли алами, шафқатсиз кулфати ҳам бўлади.* М. Жўра, Итироб.

СИТИЛМОҚ 1 Ситмоқ фл. ўзл. ва мажх. н. Яраси ситилибди.

2 Эскириб, тўзиб, у ер-бу еридан йиртилмоқ ёки чокидан кетмоқ. Чопон чокидан ситилибди. — *Салтонбу ситилиб кетган эски кўргага ўралиб, дарча ёнида ётган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Қўзим ситилисин (ёки ситилиб оқсин) Қасам ибораси. *Мен агар шу акамни ёр демасам, Ситилиб оқсин икки қўзимнинг бириси. «Қўшиқлар».*

СИТМОҚ Сиқиб ичидагини чиқармоқ, ажратмоқ. Ярани ситмоқ. — *Баъзи одамлар данаги олинган олча мураббосини яхши кўрадилар.* Лекин олчанинг данагини қўл билан ситганда, шарбати оқиб кетади. «Саодат».

Ситиб чиқармоқ 1) қисиб чиқариб юбормоқ, олиб ташламоқ. Зирапчани ситиб чиқармоқ; 2) кўчма тазиқ билан йўқ қилмоқ, чиқариб ташламоқ. Ахир дину имонни мусулмон дилидан ситиб чиқариб бўлмайди-ку? К. Яшин, Ҳамза.

СИТОР [ҳинд. *ستار* / ستار / ستاره] Ҳиндистон ва Покистонда: торли-тирнама мусиқа чолгу асбоби. *Ситорни тақомиллаштирган ва (унинг) илк мөхир ижрочиси Ҳусрав Дехлавий ҳисобланади.* «ЎзМЭ».

СИТОРА [ф. *ستاره* — юлдуз; тақдир, қисмат] эсқ. кт. айн. юлдуз.

Ситораси иссиқ айн. истараси иссиқ қ. истара. Охирни бир куни «Сорахон хунук, бу — рост, аммо ситораси иссиқ», деган фикрга келди. А. Қаҳҳор, Сароб.

СИТРО [фр. *citronnade* — лимондан тай-ёрланган ичимлик] Мева шарбатидан тай-ёрланадиган, чанқов босувчи ичимлик. Лимонад, ситрога ўхшаш ичимликларни тай-ёрлаган чоғда бутилкага насос ёрдами билан, босим остида карбонат ангирид юборилади. «Кимё».

СИТУАЦИЯ [фр. *situation* < лот. *situatio* — ахвол, вазият] қ. **вазият 1, 4.** Қулай ситуация.

СИФАТ [а. *صفت* — хосса, хусусият, хислат, характер] 1 флс. Нарса, воқеа, ҳодиса ва ш. к. ни уларнинг ўзига хос белги ва ички

хусусиятларига кўра ифодаловчи фалсафий тушунча. *Миқдорнинг сифатга айланиши*.

2 Нарсанинг, кимсанинг ижобий ёки салбий хусусияти, фазилати, хислати. *Инсон сифатлари ичida камтарлик энг яхши фазилатдир*. Газетадан. *Навоий Ҳусайн Бойқарода шоирлик, илмпарварлик сифатларини кўрди*. Ойбек, Навоий. *[Домла ўз-ўзига:] ..Хурматли китобларда айтадилар: «Сабрлилик – худонинг ояти, сабрсизлик – шайтоннинг сифати»*. Шуларга амал қилиб, бир оз сабр қўлмоқ керак. Ҳамза, Танланган асарлар.

3 Молнинг, маҳсулотнинг ёки ишнинг яроқлилик даражаси, қўйилган талабларга қанчалик жавоб бера олишини белгиловчи хусусияти. *Маҳсулотнинг сифатини яхшиламоқ*. Ишнинг сифатини оширмоқ. — Ноннинг сифати унинг намлиги.. ва говаклиги каби хоссалар билан белгиланади. F. Маҳкамов, Дастурхонимиз файзи. *Фабрикамизда илгорлар жуда кўп, улар ҳам маҳсулот кўлами учун, ҳам сифати учун курашадилар*. Газетадан.

4 Кўшма сўз таркибида «ўхшаш», «-симон» каби маъноларни билдиради, мас., *девсифат, одамсифат, улугсифат*.

5 тлш. Предметнинг белгисини билдирувчи сўзлар туркуми. *Нисбий сифат*. Туб сифат. *Сифат даражалари*.

Сифатида Вазифасида, ўрнида, =дек. Бир адаб сифатида айтишиим мумкинки, бундай фазилатга эришиш осон эмас. С. Кароматов, Олтин кум. *Мен телепатияга ишонаман. Farбда телепатия маҳсус фан соҳаси сифатида ўрганилаётган эмиш.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол*.

СИФАТДОШ тлш. Феълнинг сифатга хос вазифани бажарувчи, предмет белгисини билдирувчи шакли, мас., чиниққан бола, куйлаётган қиз.

СИФАТЛАМОҚ Бирор жиҳатдан характерламоқ, сифатини ёки сифатларини таърифлаб бермоқ. *Яхши томондан сифатламоқ*.

СИФАТЛАНМИШ тлш. Сифатловчи аниқлаб-сифатлаб келадиган сўз; аниқланнишнинг бир тури.

СИФАТЛАШ 1 Сифатламоқ фл. ҳар. н. *Яхши томондан сифатлаш*.

2 ад. Предметнинг бирор хусусиятини ажратиб кўрсатиш ёки унга бошқа бир предметга хос хусусиятни кўчиришдан иборат

бадиий-тасвирий восита; эпитет. *Шунга асосланиб, тасвирий воситалардан ўхшатиш, метафора, сифатлашни ўхшашли кўчимларга; синекдоха, метонимия, муболага, кичрайтириш, аллегория, қочириқ ҳодисаларини ўхшашсиз кўчимга киритиш мумкин*. «ЎТА».

СИФАТЛИ 1 Сифат жиҳатидан талабга тўла жавоб берадиган, сифати яхши. *Сифатли мол. Сифатли иш*.

2 Аниқловчи орқали ифодаланган сифатга эга бўлган. *Аъло сифатли мол. Ёмон сифатли маҳсулот*. — «Майин жун деб юқори сифатли қўй гўшти, диркилаган думба ёғидан айриламиз денг», — Шербек ёлғиз ўзи кетаётуб ўйга чўмди. С. Анорбоев, Оқсои. *Деворда ва ерда қимматбаҳо гиламлар, аъло сифатли чет эл гарнитури*. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

СИФАТЛОВЧИ тлш. Предметнинг белгисини-сифатини билдирувчи сўз; аниқловчининг бир тури.

СИФАТСИЗ Сифат жиҳатидан талабга тўла жавоб бера олмайдиган, сифати ёмон, паст. *Сифатсиз маҳсулот. Сифатсиз иш*. — Ичкиликнинг иқтисодий зарари ҳам катта: у меҳнат интизомини бузади, унумдорликни пасайтириб, сифатсиз маҳсулот ишлаб чиқаришга ўйл очади. Газетадан. Сув истро-гарчилигига, сугоришини сифатсиз ўтказишига катъий барҳам берингиз! Газетадан.

СИФИЛИС [Syphilis – итальян врачи Ж. Фракасторонинг шу касаллик ҳақидаги достони қаҳрамони – чўпон Сифилус номидан] айн. **захм II**.

СИФОН [юн. siphon – найча] 1 Суюқликни юқоририқ сатҳдаги идишдан пастроқ сатҳдаги идишга ўтказувчи, турли узунликдаги тирсаклари бўлган букик найча.

2 Карбонат ангидрид босими остида найча орқали қўйилувчи ичимликни газлаштириш учун мўлжалланган идиш.

СИФР [а. صفر – ноль; ҳеч нарса] эск. айн. **ноль 1**.

СИХ [ф. سیخ – кабоб сихи, чўпи; учли таёқ; бигиз] Кабоб пишириш учун металлдан, баъзан ёғочдан тайёрланадиган уни найза чўп. *Бир сих кабоб. Гўшти сихга тортмоқ*. — *Дастурхонда кабоб сихлари, ишиб тугалланмаган конъяк, вино шишалари турриди; каравотда кимдир хуррак тортмоқда*. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Ўртага кабоб келди. Аззамжон ака ўз қўли билан икки-икки*

сихдан расамади билан меҳмонларнинг ли-
копчасига қўйди. С. Аҳмад, Сайланма.

Сих ҳам куймасин, кабоб ҳам Ҳеч ким-
га, ҳеч қайси томонга зарар бўлмасин, иш-
икки томон учун беозор битсин. -**Биласиз-
ми, нима?** — раис уларни келишишироқчи
бўлди, — келинг, сих ҳам куймасин, кабоб ҳам
деганларидек, иккаласига беш баҳо бериб қўя-
қоламиз, майлими? «Муштум».

СИХЛАМОҚ 1 Сихга тортмоқ, сихга
тизмоқ.

2 Учини сихга ўҳшатиб наизаламоқ.

СИХМОЛА [сих + мола] қ.х. Тишли
мола, борона. Аямларнинг бригадаси шийтони
олдиди сихмола кўргандим. Ўшани кечаси
обкелиб, ишлатволиб, тагин жойига элтиб
қўйсак-чи? Р. Раҳмонов, Чангизордаги
шарпа.

СИЧҚОН 1 Ер юзида кенг тарқалган,
хавфли касалликлар тарқатадиган кичик
кемириувчи сутэмизувчи ҳайвон. Шу пайт
аммамнинг яқинда болалаган тарғил мушуги,
огзиди сичқон тишлаганча, уйга кириб кетди.
Р. Азизхўжаев, Яшил чайла. Қаердадир юл-
гун тагида чўл сичқоними, нимадир ногоҳ
шишилради-ю, Зулхумор чўчиб тушди. М.
Мансуров, Ёмби.

2 Мучал йил ҳисобида биринчи йил но-
ми. Унинг иши — сичқон.

Сичқон йили Мучал йил ҳисобида би-
ринчи йил (қ. мучал).

Арслоннинг ўлиги — сичқоннинг тириги
Катта мартабали киши мартабасидан туш-
ганда ҳам, оддий кишилардан юқори тур-
ди, катталигича қолади, деган маънодаги
ибора. **Сичқон сиғмас инига, ғалвир боғлар**
думига Имкониятларини ҳисобга олмай
дахмаза орттирган кишига нисбатан айти-
ладиган мақол. **Сичқон сурди** Касалликдан
эндигина тузалган киши биринчи бор ўйи-
дан чиқиб, бирор жойга боргандан айтила-
диган ибора. -Ҳамзахонни бугун-эрта сичқон
сурди қилиб, кўчага олиб чиқамиз, холажон,
худо хоҳласа, — деди Умар полвон қўлидаги
тугунни Жаҳонбувига узатиб. К. Яшин,
Ҳамза. **Сичқоннинг ини минг танга** Қочишига
жой топа олмай қолинган пайтда айтила-
диган ибора. **Мадрасалар ҳам жимжит,** фа-
лакиёт мударрислари, ҳандасаю риёзиёт мул-
лолари учун сичқоннинг ини минг танга бўлиб
кетган эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

СИЧҚОНЧА тех. Компьютерни бошқа-
риш пульти. Компьютер сичқончаси.

СИҚИЛИШ 1 Сиқилим оғл. ҳар. н. Трол-
лейбусда одам сиқилиб кетди.. Бундай ҳол-
ларда ўйловчиларнинг бир-бирларига уриниш-
лари, туртниншлари, сиқилишлари табиий.
М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

2 Одамлар тирбанд ҳолат, тиқилинч. Си-
қилишда қолмоқ.

3 физ. тех. Ташқи куч таъсири остида
жисмнинг ҳажми торайиб, зичланиши.
Жисмларнинг сиқилиши.

СИҚИЛМОҚ 1 Сиқмоқ 1, 2 фл. ўзл. ва
мажҳ. н. Совуқдан сиқилган жисм. Сиқилган
газ. — Иккита забардаст одамнинг ўртасида
сиқилиб, қимирлашга ҳам журъат этолмай
кетаверди! Ф. Мусажонов, Нозик масала.

2 (ч. к. билан) Тантлик сезмоқ, толиқ-
моқ, зориқмоқ. Пулдан сиқилмоқ. Рўзгордан
сиқилмоқ.

3 Рўҳан эзилиб ёки зерикаб дикқат бўл-
моқ, дикқати ошмоқ, зиқ бўлмоқ. Укунлар-
ни эсласам агар, Сиқиламан, юрагим тит-
рап. Файратий. Анвархоннинг кўнгли эзилган
эди, қаршисида ўтирган, рўҳан сиқилган ий-
гитнинг аҳволини яхши тушунган эди. Ойбек,
Улуг йўл.

Юраги сиқилмоқ Юраги зиқ бўлмоқ; ру-
ҳан эзилмоқ, қийналмоқ. Кампир ми-
нгирлаган овоз билан зорлана бошлагандан, чол-
нинг юраги сиқилиб кетди. М. Осим, Тилсиз
гувоҳ.

СИҚИЛУВЧАНЛИК физ. Моддаларнинг
турли кучлар таъсирида ўз ҳажмини ўз-
гартириш хусусияти. Газнинг сиқилувчанли-
ги. — Табиатда мавжуд моддаларнинг
барчаси сиқилувчанлик хусусиятига эга.
«ЎзмЭ».

СИҚИМ Нарса чанглаб сиқилган кафт
ва шу кафт орасига олинган нарса микдо-
ри; қисим. Сиқимини тўлдириб-тўлдириб
писта олмоқ. Ошга бир неча сиқим сабзи
соммоқ. — Мирвали банди бироннинг қўлида-
ги беданани қўриб, дидига ўлтирадиган бўл-
са, сиқимида салмоқлаб қўриб, «ҳамма жойи
ҳам келган экан», деб қўяди. А. Қодирий, Обид
кетмон.

Бир сиқим 1) кафт билан чанглаб
олинган микдордаги, бир қисим. Қўлимда бир
сиқим Тошкент тупроғи, Узоқ ўтмишларга
элтади хаёл. Р. Бобоҷон, Танланма; 2) оз-
гина, бир чўқим. «Камбағал одамга бир си-

қимгина ош яхши..» деб, таомдан сўнг бирон соат ғоз патидан ясалган тишковлагични олиб, тишини ковлаб юради.. Мирмуҳсин, Умид; 3) кичкина, ушоқ. Кампирдан садо чиқмади. У бир нарсадан қўрқиб кетган боладай, иягини тиззасига қўйиб, зинада бир сиқимгина бўлиб ўтиради. О. Ёқубов, Диёнат. Қарасам, пункт бошлиги, қабул қилмайман, деб тағин тихирилик қиляпти: нимадандир гайириги ёки қандайдир тамаси борга ўхшади. Ўзи бир сиқимгина ўигит. Газетадан.

СИҚИМЛАМОҚ Кафт билан чанглаб олмоқ, чанглаб сиқмоқ, ушламоқ, қисимламоқ. Қўрқанимдан ётган еримдаги ўтиларни сиқимлаб юла бошладим. С. Сиёев, Ёргулик. Даشت қўйнига кирди-ю Илк бора наўра солди. Ташна ер бағридан у Сиқимлаб тупроқ олди. Э. Воҳидов, Мұхаббатнома. Воҳид жонжади билан сиқимлаган наъмматак тикандарни кафтига эмас, юрагига санчилди гўё! «Саодат».

СИҚИШ 1 Сиқмоқ фл. ҳар. н. Кўлга олиб сиқиши.

2 физ. тех. Босим, куч таъсири остида ҳажмини кичрайтириб зичлаш, қисиш.

СИҚИШТИРМОҚ 1 Сиқиб, зичлаб жойлаштиromoқ. Нарсаларни чамадонга сиқишириб жошламоқ. ■ Омон мумкин қадар қўйларни темир иўлга яқинлаштирмасликка уринар ва кўчанинг девор томонига сиқишириб олиб борар эди. Ф. Фулом, Шум бола.

2 Сиқув остига, исканжага олмоқ, сиқув остида текширмоқ. Нор опа Жанишининг ўша нарсаларини ундириш учун келиб, оқсоқолни сиқиширираётган экан. Ҳ. Шамс, Душман.

СИҚИК 1 Сиқилган, қисилган, сиқимланган. Сиқиқ мушт.

2 Тор, кичкина. Кичик масжид қишлоқ-нинг Эшон маҳалла деб аталган қисмida бўлиб, сиқиқроқ бир хонақоҳ ва торроқ бир айвондан иборат. А. Қодирий, Обид кетмон.

3 Ҳақ-хукуқдан, эркинликдан маҳрум; сиқув, исканжага остидаги; тант. Сиқиқ вазият. Сиқиқ ҳаёт. ■ Султонхон, бечора, кундошларини «аҳмоқ» деб ўйлайди. Ҳолбуки, у сиқиқ мұхитда.. яшовчиларнинг ҳаммаси бир-бирини алдашга, бир-бирини «аҳмоқ» қилиб қолдирисга уринади.. Чўлпон, Кечава кундуз.

4 Чекли, чекланган, тант. -Ер жўнидан сиқиқроқмиз, — деди бошини аста қимирлатиб ўқтам. Ойбек, О. в. шабадалар.

5 Мухтасар, ихчам..сиқиқ ва чуқур мабъно билдирадиган мақоллар тугал бир поэтик асар мазмунига менг келади. Газетадан. Чиндан ҳам истиора энг сиқиқ шаклдаги ўхшатишни эслатади. «ЎТА».

6 от Сиқув, тазиик, исканжага. [Сулаймонов] Турли фикрлар сиқиғидан чиқиб, бир қарорга келгандай, Раҳмон отани олиб келишларини сўради. И. Қаландаров, Шоҳидамас, баргиди.

СИҚИҚА ОЛМОҚ Роса сиқмоқ, қийнамоқ, исканжага олмоқ. -Бечора Мұмін ака! — раис хоҳолаб кулиб юборди. — Бу ёқда сиз [Юлдузхон], бу ёқда журналист ўртоқ.. Тоза сиқиққа олдишларине-ку шўрликни. О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.

СИҚИҚЛИҚ 1 Торлик; эркисизлик; чекланганлик. Вазиятнинг сиқиқлиги. Жойнинг сиқиқлиги.

2 Сиқув, тазиик, исканжага остидаги шароит, ҳаёт.

СИҚМА Сиқиб чиқариладиган. «Улугбек» хўжалик магазинига кирсам, чиройли идиша сиқма пойабзал мойи турибди. «Муштум». Шароит фалакда космонавтларни концентрат, сиқма овқат истеъмол этишига мажбур этади. «ЎТА».

СИҚМОҚ 1 Ўраб, қамраб ёки босиб эзмоқ, қисмоқ. Тошни сиққан билан сув чиқмас. Мақол. ■ Унинг юзлари худди шарбати сиқиб олинган анор пўстига ўхшаб кетарди. С. Аҳмад, Пойқадам. Дарвоза очилиб, йўғон қоматини спортчилар киядиган қалин трико сиқиб турган Шамси Тўраевич кўринди. Н. Амйнов, Суварак. У ўигитни тагига босиб олиб, бўйнидан сиқди-да, юзини ерга ишқаб, ура кетди. Т. Ашурев, Оқ от.

2 Сириб боғламоқ. Тонгда жанғчилар оч қорнини камар билан маҳкам сиқиб, йўлга тушдилар. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 Босим билан ҳажмини кичрайтириб зичлаштиromoқ. Газни сиқмоқ.

4 Тазиик билан суриси бормоқ, тант ҳолда қолдирмоқ. Рақибни бурчакка сиқиб қўймоқ. Машина қўл меҳнатини сиқиб чиқармоқда. ■ Душман бу қийинчилклардан фойдаланиб, станция томон сиқиб келди. Ойбек, Қуёш қораймас.

5 Эркинлик, хукуқ бермай ёки ўринсиз талаб, даъво, бўхтон ва ш. к. билан руҳан эзмоқ, қийнамоқ. Болаларни бўлар-бўлмасга сиқавермоқ. Уни, овқатни бузиссан, деб роса сиқдик.

Юракни (ёки қалбни, дилни) **сиқмоқ** Юракни ээмоқ, ёки зиқ құлмоқ. Ҳавотирил сукут онлари құзилғандан құзилар, юракни **сиқар**, **ваҳимага тұлдиріб**, **чорасизлик** – ожисзлик қохига құлатмоқда әди. «Ёшлик».

6 (ч.к. билан) Бирор нарсадан чеклаб құймоқ; зориқтиримоқ. **Пулдан сиқмоқ**. — [Хушрүй] Иккінчи ва учинчи ҳафтапаларда ўюқ бошини ўз құлғига олиб, кундошини иккита ёш боласи билан томоқ **важидан ҳам сиқа** бошлайдыр. А. Қодирий, Үтган күнлар. *Албатта, кампир келинларини рұзғордан сиқмасди. Аммо режсани бузмай, масаллиқни исроғ құлмай иш тутарди.* С. Ахмад, Сайлланма. *Бечора холани худо ҳусндан сиққан, жамолида жиндаккина кулиб тұрадыған ери үйк.* Мирмұхсин, Умид.

Сиқиб сувини ичмоқ Қаттиқ тазийқ күрсатмоқ, ниҳоятда қийнамоқ, азоб бермоқ. [Директор] *Буфетчининг ҳам сиқиб сувини ичяпти.* С. Зуннунова, Янги директор.

СИҚТАМОҚ: *йиғламоқ-сиқтамоқ* Ёлвориб *йиғламоқ*, *йиғи-сиғи құлмоқ*. *Хотин үйгелайды, сиқтайды, охирни тұрмушлари бары бир қовушмаслигига күзи етгач, лоқал тұлдан қуруқ қолмаслик пайига тушади.* «Мұштум». *Йиғлаб-сиқтәтгән Саодатни четға суріб, бемор тепасига борди-да, шпраидан қарсилатыб, четроққа дори сақратади.* А. Мұхтор, Асарлар.

СИҚУВ 1 Сиқмоқ фл. ҳар. н. *Бұғзым арқон сиқувиң сезур, Зирқирайді оғирликтан бел.* Х. Даврон, Қақнус.

2 Тазийқ, исканжа, сиқиқ. *Сиқувиң күчтірмоқ*. — *Собир үйғилишларда Рашидни сиқуваға олар, ҳар хил баҳоналар билан күпчилікнинг олдіда уни ерга уришга интиларди.* А. Күчимов, Ҳалқа. *Тепалик мудофаачилари дүшманинг иккі томондан қилаётгән сиқувиңа бардош бердилар.* И. Раҳим, Чин мұхаббат.

Сиқува олмоқ айн. **сиқиққа олмоқ** қ. **сиқиқ 6.** *Бригадирларни сиқуваға олди.. келгүсі шилда бундай хүнүк ақвол тақрорланмас-лиги* учун сұз берди. Н. Сафаров, Узокни құзлаган қыз. *Асзор индамади. Баҳтига аәл уни сүроққа тутиб, сиқуваға олмади.* «Ёшлик».

СИФАРЛИ Бирор миқдордаги ёки катталиқдаги нарса сиғадиган, әлтадиган. **Үн литр** сув сиғарлы идиш. — *Дарвозаниң бир қаноти сезилар-сезилмас гижиллабгина бир одам сиғарлы очилди.* П. Турсун, Үқитувчи.

СИФДИРМОҚ 1 Сиғмоқ фл. орт. н. Ҳамма нарсаны чамадонға сиғдирди. — *Бұ* күннинг күркемлигидан олған таассуротини Али ичига сиғдиролмади: *— Зап яхши күнми!* — деди. А. Қодирий, Үтган күнлар. У [Ортиқ] сүкіниб, нима құларини билмай, жағжини ичига сиғдира олмай, құлайдаги кружкани құлочкашлаб ерга урди. М. Мансуров, Әмби.

2 Үз ичига жо құлмоқ, әлтмоқ. *Минг литр суюқлик сиғдиралыған цистерна.* Минг киши сиғдиралыған зал.

СИФИМ Бирор миқдордаги нарсаны сиғдириш, әлтиш қобиляти, ички ҳажм. *Умуман республикамизда деярли Сирдарё сиғимига тенг миқдордаги ер ости сувлари бор.* С. Кароматов, Сүнгги бархан.

Иссиқлик сиғими физ. Модда температурасини бир градусга құтариш учун сарф бүләдиган иссиқлик миқдори. **Электр сиғими физ.** Үтказгичнинг электр заряд тұплаш хусусиятини ифодаловчи электр катталик; миқдор жиҳатидан яккаланған үтказгичнинг потенциалини бир бирлікка үзгартыриш учун зарур бүлған заряд миқдорига тенг. **Конденсаторнинг электр сиғимини аниқламоқ.** **Кеманинг сув сиғими** дәнг. Сузиб кетаётган кеманинг үз оғирлигига тенг миқдорда сиқиб қиқарадыған сув миқдори.

СИФИМЛИ 1 Бирор миқдордаги сиғимга эта бүлған. *Беш юз литр сиғимли цистерна.* — *Механизациялашған фермалар ва комплекслар, 76,4 минг куб метр сиғимли сиолос ва сенаж инишотлари қурилды.* Газетадан.

2 Күп әлтадиган, сиғдиралыған, сиғими катта. *Сиғими идиш.*

СИФИНДИ Үзга юртда ёки бирорниң да ҳақ-хуқуқсиз қарал бўлиб яшовчи одам. Шундай Бойсари: *— Энди биз үз элизизда сиғинди бўлиб.. юрадиган бўлсак, бу элда бизнинг турғилигимиз қолмади,* — деди. «Алпомиш».

СИФИННИШ 1 Сиғиммоқ 1, 2 фл. ҳар. н. *Турли диний маросимларни бағжараш ҳам сиғинишнинг бир күрнишишидир.* «ҮзМЭ».

2 айн. ибодат 1.

СИФИНМОҚ 1 дин. Худога, азиз-авлиёларга, илоҳий күчтеге эга деб ҳисобланған нарсаларга сажда қилиш; диннинг асосий элементи. Ҳозир пир үзларини эмас, сизларни үйлайдилар, тонг саҳарларда жойнамозга тиз чўкиб: «Ҳақ үйлдан адашган гүмроҳ бандаларингга ғазаб құлма», деб худога си-

гинадилар. С. Аҳмад, Ҳукм. *Назирқулнинг отаси Шоҳимардонга сиғиниб, қўчқор олиб бориб сўйди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Инсон ўзини танигунча кўп нарсаларга сиғинган.* Газетадан.

2 қўчма Бирор кимсага, нарсага ортиқ берилмоқ, уни ҳаддан ташқари улуғламоқ. *Пулга сиғинмоқ. Қуш бутоққа сиғинар.* Мақол. — *Жаҳолатда қолган ҳалқ аълам ҳар борганида, «садағанг кетай, эшоним», деб унинг оёғига тиз чўкиб сиғинар, назр-ниёз берар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Нажот истаб бормоқ, бош урмоқ. *Музга суянима, ёвга сиғинма.* Мақол. — *Аймоқ ҳалқи бизни дўстдек кутар деб, Юртингизга биз сиғиниб келганимиз.* «Ёдгор».

СИФИШМОҚ 1 СИФМОҚ 1, 3 фл. бирг. н. [Толзорга] Одам сиғишмай кетарди, кўрпача тугул палос етишмай қоларди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

2 Айни бир вақтда ёки бир ерда мавжуд бўлмоқ, бирга, ёнма-ён яшамоқ. *Бир-бира билан сиғишмайдиган қарама-қарши фикрлар.*

3 Бирор кимсанникида ёки бошқалар ўртасида чиқишиб, эл бўлиб яшаб, ишлаб кетмоқ, эликишмоқ. *У ҳеч қаерда, ҳеч кимникида сиғиша олмайди.*

СИФМОҚ 1 Жо бўлмоқ, жойлашмоқ, кетмоқ. *Кўп нарса сиғадиган идиш. Кучоққа сиғмайдиган дараҳт.* Бир қўлтиққа икки тарвуз сиғмас. Мақол. — [Бу ерда] 500 машина сиғадиган катта автобаза қурилаётган экан. С. Сиёев, Ёруғлик. *Ё кечки салқин билан, ё эртага эрталаб шаҳар ҳовлига [беда] олиб тушаман.* Қандай беда денг, боғи қуҷоққа сиғмайди. Ойбек, Таңланган асарлар.

2 Лойик, мос келмоқ (кийим, пойабзал ҳақида). *Этик оёғимга сиғмади.*

3 Бемалол кирмоқ, ўтмоқ. *Ип иғнанинг тешигига сиғмади.* — Зиндан ёнидан бир арава сиғадиган тор кўча ўтган. С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Ўзига паноҳ топмоқ, bemalol, хотиржам яшамоқ, турмоқ. *Ундан чиқиб қаёққа, кимниги бораман, кимнинг ўйига сиғар эдим.* А. Қаҳҳор, Мастон. *Ўз юртингга сиғмай, бунда келасан, Дарбадар бошиннга бало бўласан.* «Ширин билан Шакар». *Аваз ўз ўйига сиғмай қолди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

5 қўчма Тўғри келмоқ, мос бўлмоқ. *Устозлар турғанда, ўзи ҳақида сўзлаш шарқона одобга сиғмайди.* Газетадан. *Унобакор яқинда*

бир гайридин ожизага уйланмииш. *Бу иши энди ҳеч қайси низомга сиғмайди!* К. Яшин, Ҳамза.

Ақлга сиғмаслик қ. ақл. Чунки, сен айтгандек, беш-олти кунда Кўқонга бориб келиши сира ақлга сиғмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Гап сиғмаслик** Бошқа гапга ўрин йўқлик. *Шарофат орага бошқа гап сиғмаслигини кўриб: -Боламни олиб кетгани келдим, — деди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Ичига сиғмаслик** (севинч, шодлик, дард ва ш. к. ҳақида) Тўлиб-тошмоқ. Ҳамза шу аснода юз берган даҳшатли манзарани кўриб эзилиб кетди, у тутмақар, ғазаби ичига сиғмай гижинар, «тақа-тақ» қилиб ўтиб бораётган вагонлардан кўз узмасди. К. Яшин, Ҳамза. **Кўнглига (ёки дилига) сиғмайди айн юрагига сиғмайди 2.** Пешонасига сиғмади қ. пешона 2. *Ойинг фаришта эди, қизим. Нима қилайликки, пешонамизга сиғмади.* Ҳ. Гулом, Тошкентликлар. **Тасвирга (ёки таърифга) сиғмайди** Тасвирдан, таърифдан ташқари, таърифлаб ҳам бўлмайдиган; ажойиб. Гўзалиги таърифга сиғмайди. — *Тошкент тонготари нақадар гўзал, Чиройли, тасвирга сиғмас, сермазмун.* Файратий. **Терисига сиғмай** Ҳаддан ташқари қувониб. *Улар [йигитлар] қопларини тўлдириб, териларига сиғмай, олма-узум олиб келаётганида, мўгуллар ушлаб олдилар-да, қулоқ-бурунларини кесиб, қўйиб юбордилар.* М. Осим, Ўтрор. *Мавлоно Соҳиб Доро жиянининг «абжад» ҳисобини яхши ўрганиб олганини, фаҳм-фаросати ўсганини кўриб, терисига сиғмай кетди.* М. Осим, Сеҳрли сўз. **Хаёлга сиғмайдиган** Хаёлга ҳам келтириб бўлмайдитан, хаёлда ҳам тасавур қилиб бўлмайдиган.

Юрагига сиғмайди 1) ичида ётмайди, бирорвага айтмаса бўлмайди. *Ўз юрагингга сиғмаган сир ўзганинг юрагига сиғмас.* Мақол; 2) кўнгли кўтармайди, кўнглига ёқмайди, хуш келмайди (фақат нохуш, дилгир кайфиятдаги кишига нисбатан айтилади). *Қўлидан ғўнғир-ғўнғир гапдан бошқа иш келмайдиган бу одамнинг лип этиб кириб келавериши кейинги вақтда Қудратиллахўжанинг юрагига сиғмай қолган эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Юрагига (ёки кўнглига, дилига) қил (ҳам) сиғмайди** Ҳеч нарса ёқмайди, ниҳоятда юраги ғаш, хафа. *Умрини ҳалол, бегуноҳ ўтказган йигитнинг ҳозир кўнглига қил сиғмайди.* С. Аҳмад, Ҳукм. **Ҳад-**

ди сиғмаслик қ. ҳад I 3. *Мозорга тил тек-кизишиң қандай ҳаддинг сиғди, муртад?!* К. Яшин, Ҳамза.

СИҲАТ [а. صحت – соғлиқ, саломатлик; чинлик, ҳақиқийлик; тұғрилик] Тан соғлиғи, соғлиқ, соғломлиқ. *Сиҳатингиз яхшими? Тан-жонингиз сиҳатми? Сиҳат тиласанг – күп ема, иззат тиласанг – күп дема.* Мақол.

■ *Серемгир, рутубатли Мозандарон Ибн Синонинг сиҳатига футур етказған, құвватдан кеткәзған* эди. М. Осим, Ибн Сино құссаси. *Сиҳати бүгүн хийла дуруст, лекин аввалғы күнлардаги каби рұхиятига зәғін бир титроқ солиб, құлоқлари остида бетиним денгиз шовқиниу ўтакаси ёрілған одамларнинг оху фарёдлари тұхтосиз эшилтімокда.* Н. Қиличев, Чигириқ.

Сиҳат топмоқ айн. сиҳатланмоқ.

СИҲАТГОХ [а. + ф. صحتگاه – даволаниш жойи, шифохона] Беморлар ётиб даволанадиган махсус профилактика даволаш мұассасаси; санатория. *Юртимизда ҳам шундай гүшалар мәжжуд бўлиб, улардан бирни Тошкент вилоятининг Қиброй туманинага.. «Ботаника» сиҳатгоҳидир. «Гулистан». Биз дам олаётган сиҳатгоҳ төғли ҳудудда жойлашган. «Шарқ юлдзузи».*

СИҲАТЛАНМОҚ Касалдан яхши бўлиб турмоқ, тузалмоқ. *Бир ой касалхонада ётиб сиҳатланниб кетдим.*

СИҲАТЛИК Тан-жони соғлиқ, саломатлик. *Сиҳатлик тиласоқ.* ■ *Нигора қадам босған чўпонларнинг чайлаларига у билан бирга шодлик, сиҳатлик кириб боради.* С. Анорбоеv, Оқсой.

СИҲАТ-САЛОМАТ [сиҳат + саломат] Соғ-саломат, эсон-омон. Қалай, сиҳат-саломат юрибсизми? ■ ..*Маъсума бека пиширган овқатлардан шогирдлар қатори у ҳам тановул этиб: -Саховатни Меймур ҳазратларининг умрлари узоқ бўлиб, доимо сиҳат-саломат бўлсинлар, – деб дуо қиларди.* Мирмуҳсин, Меймур. *Минг шукурким, келдинг бүгүн сиҳат-саломат, шодман.* Ҳамза.

СИҲАТ-САЛОМАТЛИК Соғ-саломатлик, эсон-омонлик. *Асосан устоднинг сиҳат-саломатлиги, ўз ахволи ҳамда исмини очиқ зикр этиб бўлмайдиган бир киши ҳақида ҳам гап кетарди.* Мирмуҳсин, Меймур. *Умр лаззати эса сиҳат-саломатлик билан боғлиқ эканини ҳаммамиз биламиз, шундай экан, уни жуда қадрлашимиз керак.* Газетадан.

СИҲАТСИЗ кам қўлл. Сиҳати, соғлиғи ёмон; касалманд, касал. *Сиҳатсиз одам. Сиҳатсиз бўлиб қолмоқ.*

СКАЛЪПЕЛЬ [лот. scalpellum – пичоқча] тиб. Жарроҳлик амалиётида тўқима ва аъзоларни кесишда ишлатиладиган махсус металл пичоқча. *Скальпель ўтиқир, ушлашга қулаӣ, осон тозаланадиган ва стерилланадиган бўлиши керак.* «ЎЗМЭ».

СКАМЕЙКА [р. скамья < лот. scamnum – ўтиргич, ўриндиқ] Икки ёки тўрт оёқли узун ўриндиқ. *Лолаҳон скамейканинг бир чеккасига омонатгина ўтирад экан, рассомга ялат этиб қараб қўйди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон. У [Аҳмад] катта дараҳтнинг сөясига қўйилган скамейкани танлади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

СКАНДИЙ [лот. Scandium < Scandia – Скандинавия ярим ороли номидан] Менделеев даврий системасининг III гурӯхига мансуб кимёвий элемент; оч сариқ тусдаги енгил, юмшоқ металл. *Скандий кимёвий хоссалари жиҳатидан фаол металлар жумласига киради.* «ЎЗМЭ».

СКАНЕР [ингл. scanner] Информатикада: тасвирни, матнни компьютерга киритиш мосламаси.

СКАРЛАТИНА [итал. scarlattina < лот. scarlatum – оч қизил ранг] Кўпинча болаларда учрайдиган, нафас сиқилиши ва иситма, томоқнинг оғрикли яллигланиши, бутун тана бўйлаб тарқалған қизил тошмалар билан намоён бўладиган оғир юқумли касаллик. *Скарлатинанинг енгил, ўртача оғир ва оғир турлари ажратилади.* «ЎЗМЭ».

СКАФАНДР [фр. scaphandre < юн. skaphe – қайиқ + aner, andros – одам] Сув остига тушишда, шунингдек, стратосфера ва космосга учишда кийиладиган, нафас олиш учун кислород билан таъмин этиб турувчи аппарати бўлган махсус герметик кийим. *Ғаввослар киядиган скафандр резиналанган матодан тикилади.* «ЎЗМЭ».

СКВАЖИНА [қад. р. скважень – жарлик, дара; гор] Бурғилаб кавланган қудук. *Газ скважинаси. Нефть скважинаси.*

СКВЕР [ингл. square – тўртбурчак майдон < лот. exquadrare – тўртбурчак қилиб қирқмоқ] қ. ҳиёбон. *Сквер томондан оқиб тушган баҳор суви тротуарнинг зиҳида кўплаб ётар, ўша ёқдан келган кишиларнинг лой*

излари асфальтга мухрдай босилиб, қуриб қолган эди. П. Қодиров, Уч илдиз.

СКЕЛЕТ [лот. *skeletos* – қуриб қолган < *skello* – қуритаман] *анат.* Одам ва ҳайвон организмида таянч ва ҳимоя вазифасини бажарадиган қаттиқ тўқималар мажмуси. *Одам скелети. Ички скелет. Балиқнинг тогай скелети.* ■ *Одам скелети 200 дан ортиқ суждан иборат бўлиб, тузилиши одамсизмон маймунларнига ўхшайди.* «ЎзМЭ».

СКЕПТИК [юн. *skeptikos* – кўриб чиқишига, ўйлаб кўришга мойил] 1 флс. Скептицизм тарафдори. Скептиклар антик диалектикадек қудратли қуролга эга эдилар. «Фалсафа».

2 Ҳеч нарсага ишонмайдиган, ҳамма нарсага шубҳа ва ишончсизлик билан қарайдиган одам.

СКЕПТИК 1 флс. Скептицизмга оид, скептицизмга асосланган, скептицизм руҳи билан сугорилган. *Скептик идеализм.*

2 Ишончсизлик руҳи билан сугорилган. *Масалага скептик қараш.*

СКЕПТИЦИЗМ [юн. *skeptikos* – кўриб чиқишига, ўйлаб кўришга мойил] 1 флс. Объектив ҳақиқатни тўғри ва аниқ билиш мумкинлигига ишончсизлик билан қарорчи идеалистик фалсафий оқим. *Гарчанд скептицизм таълимоти кўп жиҳатдан билиш жараённинг мураккаб муаммоларини аниқлашга ҳаракат қилган бўлса-да, лекин объектив билишга нисбатан умидсизлик билан қараши ва рад этиши агностицизмга олиб борди.* «ЎзМЭ».

2 Ҳамма нарсага шубҳа ва ишончсизлик билан қараш; ишончсизлик.

СКИПИДАР [р. < пол. *spikanard* < лот. *spica nardi* – нард (хушбўй ўсимлик) бошоғи] Игнабаргли дараҳтларнинг смоласини сув буғи иштирокида ҳайдаш, шунингдек, ёғочни қуруқ ҳайдаш ўйли билан олинадиган ўтқир ҳидли рангсиз, тиник, учувчан суюқлик (лок-бўёқ ишлаб чиқаришда, тиббиётда ва б. соҳаларда ишлатилади).

СКИФЛАР Милоддан аввалги 7- ва мидодий 3-асрларда Дунай ва Волга дарёлари оралиғидаги ҳудудда яшаган чорвадор аҳоли. Скифлар давлати. Скифлар маданияти. ■ ..скиф қабилалари аслида туркӣ тилларнинг турли лаҳжаларида сўзлашувчи орӣйлар эди. «ЎзМЭ».

СКЛАД [р. складывать – «тахламоқ, жойлаштироқ, йиғиб, жойлаб қўймоқ» фл. дан ясалган от] *эск. қ. омбор.* *Тахта склади. Кўмир склади.* ■ *Складда газламалар шифтгача таҳлаб қўйилган.* Газетадан.

СКЛАДЧИ қ. омборчи.

СКЛЕРОДЕРМИЯ [юн. *skleros* – қаттиқ, берч + *derma* – тери] *тиб.* Терининг, тери ости тўқималарининг, баъзан ички аъзоларнинг қалинлашиб, қаттиқлашиб қолишидан иборат сурункали касаллик.

СКЛЕРОЗ [юн. *sklerosis* – қотиш, қаттиқлашиб] *тиб.* Турли аъзолар, томирлар девори ва тўқималарнинг айрим специфик элементлари ўлиб (камайиб), уларнинг ўрнини бириктирувчи тўқима(лар) эгаллаши натижасида уларнинг қаттиқлашиши. *Мияқон томирлари склерози.*

СКОЛИОЗ [юн. *skoliosis* < *skolios* – қийшиқ, эгри] Умуртқа погонасининг ён томонга қийшайиши. *Келиб чиқшишига кўра, тугма ва орттирилган сколиоз фарқ қилинди.* «ЎзМЭ».

СКОТЧ [ингл. *scotch* (tape)] Идора, девонхоналарда ишлатиладиган ёпишқоқ лента, тасма.

СКРЕПЕР [ингл. *scraper* – курак, қирғич; ковш < *scrape* – қиртишламоқ, қириб тозаламоқ] *тех.* Ерни қатлам-қатлам қилиб қазиш, ковшни тупроққа тўлдириб, уни белгиланган жойга тўкиш, суриш ва текислаш ишларини бажарадиган машина. Ялангликда скреперлар, бульдозер ва экскаваторлар, полвон тракторлар саф-саф бўлиб тизилган. Й. Шамшаров, Танланган асарлар. Сал нарида эса, қудратли бульдозерлар ва скреперлар чуқурларни тўлдириб, тепаликларни ағдариб, ер текисларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

СКРЕПКА [р. скрепить – «бириктироқ, маҳкамламоқ, қадаб қўймоқ» фл. дан ясалган от] *Қоғозларни, хужжатларни бир-бира га тиркаш, варагларни устма-уст қилиб бириктириб маҳкамлаш учун ишлатиладиган сим қисқи.*

СКРИПКА [р. скрипеть – «ғижирламоқ, фарч-ғурч қилмоқ» фл. дан ясалган от] *Камонча билан чалинадиган тўрт торли мусиқи асбоби.* Скрипка садоси. Скрипка чалмоқ.

СКРИПКАЧИ Скрипка чалувчи созандида. Моҳир скрипкачи. ■ 19-асрда виртуоз скрипкачи ва машҳур композиторлар Н. Па-

ганини, *П. Сарасате ва бошқаларнинг хизмати катта бўлди*. «ЎзМЭ».

СЛАВЯН қ. *славянлар*. Славян тиллари. Славян аёл.

СЛАВЯНЛАР Келиб чиқиши бир, тили ўзаро яқин бўлган Европа халқарининг энг иирик гуруҳи (уч катта гуруҳга бўлинади: шарқий славянлар, гарбий славянлар, жанубий славянлар).

СЛАВЯНШУНОС [славян. + ф. شناس – ўрганувчи, билувчи] Славяншунослик мутахассиси.

СЛАВЯНШУНОСЛИК Славян халқарининг тиллари, тарихи, адабиёти ва маданиятини ўрганувчи фанлар мажмуи.

СЛАЙД [ингл. slide] Шиша пластинка ёки плёнка каби шаффофф асосига туширилган оқ-қора ёки рангли фотографик тасвир. *Вилоятлардаги турли хил нон тайёрлаш усулларини фотостендолларда, слайдларда, кинолавҳаларда кўрсатиш мумкин*. Газетадан.

СЛАЛОМ [норвегча slalom – пастга тушадиган из] 1 Ўтиш жойлари байроқчалар билан белгилаб қўйилган махсус йўл бўйлаб чангиди тоғдан тушиш. *Тоғ-чанг слаломи*.

2 Табиий ёки сунъий тўсиқлар бўлган дарё ёки каналларда байдарка ва каноэда сузиш. *Эшкак эшиш слаломи*.

З Муайян узунликдаги шатак арқони билан махсус трассани бир хил тезликда босиб ўтиш. *Сув чанглари слаломи*.

СЛАНЕЦ [қад. р. слланец < стлать – «ёймоқ, ётқизмоқ, тўшамоқ» фл. дан] Қатлам-қатлам тузилишга эга бўлган, юпқа пластиналарга ажраладиган метаморфик тог жинси. *Ёнүвчи сланец. Гилли сланец*. — *Мукаммал қават-қаватланган гилли сланецлар томларни ёпишида ишлатилади*. «ЎзМЭ». У *олтин* сланецлар, қумтошлар, гранитлар ичida учрайди. С. Кароматов, Олтин қум.

СЛЕСАРЬ [нем. Schlosser < Schloß – кулф, зулфин, тамба] Металл буюмларни кўлла ишлаш, ясаш, тузатиш бўйича мутахассис ишчи; чилангар. *Юқори малакали слесарь. Монтажчи слесарь. Ремонтичеслесарь*.

СЛЁТ [р. слететься – «ҳар ёқдан йигилиб, ёпирилиб келмоқ» фл. дан] Оммавий ташкилотларнинг ёки бир касбдаги кишиларнинг катта йигилиши, кенгаси. *Илғор механизаторлар слёти*

СЛОВАК Словак милятига мансуб. Словак тили. *Словак аёл*.

СЛОВАКЛАР Фарбий славянларга мансуб халқ; Словакия Республикасининг асосий халқи. *Археологик тадқиқотлар словакларнинг аждодлари – гарбий славян қабилалари ҳозирги Словакия ҳудудида 4–5-асрда пайдо бўлганилигини кўрсатади*. «ЎзМЭ».

СЛОВЕН Словен милятига мансуб. Словен аёл. — *Адабий словен тили 19-аср ўрталарида тўлиқ шакланган*. «ЎзМЭ».

СЛОВЕНЛАР Жанубий славянларга мансуб халқ; Словения Республикасининг асосий халқи. *Югославия таркибидан ажралиб чиққан словенлар 1991 йил 25 июндан мустақил давлат барто этганлар*. «ЎзМЭ».

СЛЮДА [қад. р. слуд – юпқа, шаффофф муз қатлами] Юпқа қатламларга ажраладиган қаттиқ шаффофф минерал; мұхим фойдали қазилма. *Слюдалар ёпишқоқлиги ва әзилувчанлиги туфайли тез ўзгарами, енгил жиболанади*. «ЎзМЭ».

СМЕНА [р. смениться – «алмашинмоқ, бошқасининг ўрнига келмоқ» фл. дан] 1 Ўрин алмашиниб ишловчи, ўқувчи, дам оловчи ва ш. к. кишилар гурухининг бошқа кишилар гуруҳи билан алмашинувига қадар давом этадиган вақт бўллаги. *Иккиси сменада ишлаш. Биринчи сменада ўқиши*. — *Эртаси иккинчи сменадан қайтишда Набигул Қодир билан бирга кетди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. Қудрат бу бола билан кечагина яқиндан танишиди. Уларнинг иккиси бир мактабдан бўлса ҳам, сменалари бошқа, қишлоқлари ҳам бошқа эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар*.

2 Шу вақт давомида бирга ишловчи, ўқувчи, дам оловчи ва ш. к. кишилар гуруҳи. *Янги смена ишга чиқди. Смена ишдан қайтиди*. — *Смена мастери уни биринчи марта ер остига олиб тушганида, Иномжоннинг бўладигани бўлган эди. С. Аҳмад, Мўтти*.

СМЕНАДОШ 1 Бир сменада ишловчи, ўқувчи ва ш. к. кишиларнинг ҳар бири (бошқаларга нисбатан).

2 Бир-бирини алмаштирувчи, ўрнини оловчи, ўрнини босувчи. *Биз дам олаётган пайтда сменадошларимиз ишни давом эттиридилар*.

СМЕНАЛИ Сменалари бўлган, сменаларга бўлинган. Уч сменали иш. *Иккиси сменали иш ўқиши*.

СМЕТА [р. (с)метить – «мўлжалламоқ, кўзламоқ» фл. дан ясалган от] Олдиндан тузилган кирим-чиқим ҳисоби ва шундай ҳисоблар ёзилган хужжат. *Харажатлар сметаси. Қуриши сметаси. Сметага киргизмоқ.*

■ Техник чақириб, план ва смета тузиш, неча пуд тунука керак бўлишини билиш зарур экан. А. Қодирий, Обид кетмон. *Баъзан ишлаб чиқаршига, объектларни қуришга алоҳида харажатлар сметаси тузилади. «ЎзМЭ».*

СМЕТАНА [қад. р. сметати – «ийфмоқ, уюм қилиб тўпламоқ» фл. дан: қуюқ сут, қаймоқ] Суюқ қаймоққа ивитқи қўшиб тайёрланадиган маҳсулот. *Сметана таркибида сут ёғидан ташқари оқсил, сут қанди, орғаник кислоталар, минерал тузлар, шунингдек.. витаминлар мавжуд. «ЎзМЭ».*

СМОЛА [р. смола – елим; қатрон, чирк] Игнабаргли ва б. баъзи бир ўсимликлардан ажралиб чиқадиган, ҳавода қотиб қоладиган елимшак модда; шира. *Қарагай смоласи. Қуюқ смола. Ҳшибўй смолалар. Синтетик смола. – Баҳайбат қарагайлар шохи ва тана қисмининг синган ва зарарланган жойларидан кўплаб смолалар ажралиб чиқа бошлаган. «Фан ва турмуш». Бу янги материалга цемент ҳам, сув ҳам ишлатилмайди. Улар ўрнига полимер смоласидан фойдаланилади. «Фан ва турмуш».*

СМОЛАЛАМОҚ Смола суртмоқ ёки сингдирмоқ. *Қайиқларни смолаламоқ.*

СМОЛАЛИ Смола берадиган; серсмола. *Смолали дарахтлар.*

СМОРОДИНА [қад. р. смород – ўткир, кучли ҳид] қ. қорағат. *Смородина озиқ моддаларга бой, сернам, сувни яхши ўтказадиган, ер ости сувлари камида 1,5 метр чуқурликда бўлган ерларда яхши ўсади. «ЎзМЭ».*

СНАЙПЕР [ингл. sniper < snipe – пана-дан туриб отмоқ] Махсус таълим олган мерган, моҳир отувчи. *Снайперлар милтиги. – Дивизияда снайперлар курси очилиб, унга Тешабой Одилов раҳбар этиб тайинланди. Газетадан.*

СНАРЯД [р. снаряд – асбоб; қурол, тўп ўқи, ёрилувчи бомба] 1 Артиллерия куролларидан отиладиган ўқ-дори тури. *Портловчи снаряд. Ёндирувчи снаряд. – Артиллерия учун снаряд сув ва ҳаводек зарур бўлгани учун, Воҳидов фурсатни бой бермай, снарядларни елкасига қўйиб таший бошлади. Газетадан. Тенада снарядлар портлар, гильзадан ясалган*

зарф исчироқ ҳар ларзада пирнираб, қоронги ер қаъридаги ҳаётни зўрга ушлаб тургандек туюлар эди. А. Мухтор, Асарлар.

2 Баъзи техник қурилмалар номи. *Ер қазувчи снаряд.*

3 Гимнастика асбобларининг умумий номи. *Снарядда машқ қилмоқ. – Унда [мусобақада] россиялик спортчи Т. Лисенко снарядни 77 метру 80 сантиметрга улоқтириди. Газетадан.*

СОАВТОР [р. со.. – бирга + автор] эск. айн. ҳаммуалиф. *-Йўқ, ростини айтинг, – деди Яхшибоев қовоғини очмай. – Айтинг, соавтор бўлсан хафа эмасмисиз? М. М. Дўст, Лолазор.*

СОАТ [а. ساعت – аниқ бир вақт, лаҳза; 60 дақиқали вақт] 1 Сутканинг йигирма тўртдан бир улушкига тенг вақт ва шу муддатни кўрсатувчи вақт ўлчови. *Бир соат – олтмиши минут. Орадан уч соат ўтди. – Отабек Марғилонга ҳар нимадир бир соат илгарироқ етиши учун ошиқар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эллик қадамча йўлни, назаримда, бир соатда босгандай бўлдим. С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 Туш пайтидан ёки ярим кечадан бошлаб шу ўлчовда ҳисобланадиган вақт ораглиги; пайт. *Қутидор, одатига қарши, бозордан кундуз соат учларда қайтиб келди-да, Отабекни сўради.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мажлис ропта-роса соат бирда бошланди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Ҳасанали] Ҳуламай кутуб ўтириди. Аммо [Отабек] тунги соат ўн бир бўлса ҳам келмас, ўн иккida ҳам дараксиз эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Солиҳ иш вақти тугашига иккни соат қолганда нарсаларини йиғиштириди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.*

3 Вақтни сутка давомида шу ўлчовда ўтчайдиган асбоб. *Олтин соат. Чўнтақ соат. Девор(ий) соат. – Чарм камзули йигит ён чўнтағидан занжирли соатини олди, қонқогини қирс эткишиб очди. С. Сиёев, Ёруғлик. Врач Мамлакатнинг томир уришини соатига қараб ўлчади. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.*

4 Ўқув машгулоти учун белгиланган 40 минутли ёки 45 минутли вақт, дарс. *Ўзбек тили учун ҳафтада тўрт соат ажратилган. – Бир ўқувчининг бир соат дарс қолдириши ҳам унинг билимига таъсир қиласди. Газетадан.*

5 Умуман, вақт, фурсат, пайт, он. *Толе соатини кутмоқдан ўзга иложимиз йўқ [деди*

подиоҳ Навоийга]. Ойбек, Навоий. Бу кунги кеч Отабек билан Ҳомиднинг қайси бирларининг сўнг соатлари етганилиги шу қоронги тун каби қоронги эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мезмор бўлса икки шогирднинг салқуношондан чиқиб, талтайшишаётганидан энсаси қотиб келарди: қани шундек яхши соатларда унинг ёнида ўғли Низомиддин ҳам бўлса! Мирмуҳсин, Меъмор.

6 Маълум мақсад учун белгилантган, хос вақт. Қабул соатлари. Иш соати. — Ўрдага алоқаси бўлмаган кишилар боқса киролмаслар, фақат ҳафтада бир кун кўнгил очиш соатларида, баъзи мустасно зотлар учун боғнинг ўйли очиқ бўлар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

7 Соат (эркаклар исми).

СОАТЛАБ рвш. Бир неча соат; кўп вақт. Соатлаб кутмоқ. — Булар душман позициясига яқинроқ бориб, бирон қулай жойда соатлаб, баъзан куни бўйи пойлаб ётишади. А. Қаҳҳор, Асарлар. Кечагидай эсимда, худди шу вокзалда дадам билан изгиринда соатлаб поезд кутганмиз. Газетадан.

СОАТЛИ 1 Соат давомидаги, бирор соат давом этган ёки этадиган. Икки соатли маъбуза. Олти соатли иш куни. — Баъзи мунишийлардаги ярим соатли бу ўзгаришдан таажжуб қилинмасинким, бунинг сабаби оддий ва очиқдир. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Шаҳар билан Келеснинг ораси ярим соатли ўйл. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

2 Соатлар бўйича тузилган. Соатли график.

3 Соати бўлган, соати бор. Соатли киши.

СОАТСОЗ [а. + ф. ساعت‌ساز — соат ясовчи, тузатувчи] Соат ясовчи ёки тузатувчи уста. Биринчи пружинали соатни женевалик соатсоз Густав Фили ихтиро этган. Газетадан.

СОАТСОЗЛИК Соат ясаш, тузатиш билан шуғулланиш, соатсоз касби. Соатсозликни ўрганимоқ.

2 Соат ишлаб чиқариш. Соатсозлик заводи. — А. Розиқонинг шикояти асосида соатсозлик устахонасидағи нұқсонлар очиб машланди. «Мұштум».

СОБ: соб бўлмоқ **1** Тамом бўлмоқ, тугамоқ. Пулим соб бўлди. — Отасидан қолган қўр-қут соб бўлгандан кейин Нурматжон паст ишни ўзига эп кўрмади, тузук иш уч-

рамади. А. Қаҳҳор, Асарлар. Қиши охирлаб, тўйлар соб бўлди. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

2 кўчма Ҳамма имкониятдан айрилмоқ; умиди узилмоқ. — Мен учун ҳамма нарса соб бўлди! — деди Қиём. Ш. Ҳолмирзаев, Қил кўприк.

3 кўчма Жисман ва маънан инқирозга юз тутмоқ. Шу шўрлик аёлни [касални] бир кириб кўрайли! Уч кунлиги борми, йўқми.. соб бўлган дейишади.. А. Қаҳҳор, Асарлар. — Уйни нима қиламан? Соб бўлган одамман мен, — фўнгиллади Нусратилла. А. Мухтор, Опасингиллар.

Соб қилмоқ Тамом қилмоқ, тугатмоқ. Гапни соб қилмоқ.

СОБАЧКА [р. собачка — кучукча; милитиқ тепкиси; бирор деталь тиши] тех. Турли машина ва механизмларда айланувчи деталларнинг тескари айланнишига йўл кўймайдиган тишисимон қисм.

СОБИР [а. سابر — сабрли, чидамли, матонатли] **1** Сабрли. Собир одам. — Очил бува сафарни тугатганидан, эзгу бир фарзни бажо келтириб, кони савобга ботган одамдек мамнун кўринар, сокин ва собир эди. А. Мухтор, Чинор.

2 Собир (эркаклар исми).

СОБИТ [а. سابت — мустаҳкам, барқарор, матонатли, букилмас] **1** Бир гапда, мақсадда, маслакда мустаҳкам турадиган; оғишмайдиган. Собит курашичи. Собит дўст. — Бу дунёда сарҳадлар шартли, Бу дунёда собитдир Ватан. У. Қўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё. Наҳот, дейман, дунёда собит нарса ўйқ асло, Наҳотки етукликнинг тимсоли ўйқ бус-бутун? А. Орипов, Юртим шамоли.

Собит қолмоқ Бир гапда, мақсадда оғишмай мустаҳкам турмоқ. Агар биз, шу ўтирган оғайнилар, бояги гапда собит қолсак, сиримизни яна яшириб кетши мумкин. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Собит (эркаклар исми).

СОБИТҚАДАМ [а. ثابت‌قدام (тўғриси собит қадам) айн. собит 1.

СОБИТҚАДАМЛИК (тўғриси собит қадамлик) Ўз мақсади, маслагидан оғишмаслик, саботлилик. Аммо шоира иродали бўлгани учун собитқадамлик билан ижод этишида давом қиласди. «ЎТА».

СОБИК [а. سابق – кувиб ўтубчи; олдиндаги; аввалги, бурунги] Ўтмишда бўлиб ўтган, илгариги. Собик директор. Собик мустамлака мамлакатлар. ■ -Илиниб турганингни сезасанми, раис, – деди у хаёл суреб, – энди сен ҳақиқий раис эмас, собик раиссан. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Тунов куни билет олгани вокзала чиқсан, собик курсодошм Элмуродни кўриб қолдим. С. Сиёев, Эркаклар эртаги.

СОБОЛЬ [р. соболь – юмронқозиқ; олабула, олачипор; хол-хол] Жуни қалин, майин, қора-қўнғир рангли сутэмизувчи ҳайвон (қимматбаҳо мўйнаси учун кўп овлашиши натижасида камайиб кетган). Соболь ҳар хил ҳайвонлар ва ўсимликлар билан озиқланади. «ЎзМЭ».

СОБОР [р. собор – (руҳонийлар) йиғини] Олий мартабали руҳонийлар ибодат қиласидаган йирик христиан ибодатхонаси. Тошкентдаги Спасс Преображенск собори (1888), Самарқанддаги Покровск собори (1902) кабилар Византия меъморлиги таъсирида.. қурилган. «ЎзМЭ».

СОБУН [а. صابون – совун] эск. кт. айн. совун.

СОВЕТ I [р. совет – кенгаш; маслаҳат] 1 тар. Давлат ҳокимиятининг вакилллик органи, жамиятни сиёсий жиҳатдан ташкил этиш шаклларидан бири. Олий Совет. Шаҳар совети.

2 эск. Турли хил коллегиал органларнинг номи (яна қ. кенгаш). Ҳарбий совет. Педагогика совети. ■ Унинг ёнидаги стулда отоналар советининг раиси – телевизорда ҳам бир-икси марта одоб ҳақида сұхбат ўтказган чўққисоқол пенсионер чол – Қосим ота жойлашган. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СОВЕТ II тар. эск. 1 Совет мамлакатига, СССРга алоқадор, Советлар мамлакатига мансуб. Совет Иттифоқи. Совет ҳалқи.

2 Совет давлат органларига ва уларнинг фаолиятига оид. Ҳўжалик ва совет ташкилотлари.

3 СССРда пайдо бўлган, вужудга келган, шаклланган. Совет ҳукумати. Совет кишиси. Совет мағкураси.

СОВИМОҚ 1 Иссиғи, ҳарорати пасайиб, совуқ ҳолга келмоқ, бирмунча совуқ бўлмоқ. Сув совиди. Ҳаво совиди. ■ Ёдгорнинг назарида, уй янайм совиб кетгандек кўринди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Отақўзи бирдан қайнаб тошиди-ю, совиб қолган бир ниёла чойни бир кўтаришида бўшатди. О. Ёкубов, Диёнат.

2 Баданидан ҳоври кўтарилиб, ҳарорати нормаллашмоқ. От совиди. ■ Чув деб отга қамчини, Чинор бериб боради. Совидими жонивор, Ўзин отиб боради. «Ойсулув».

3 кўчма Ҳовридан тушмоқ, пасаймоқ. Тез қайнаган тез совир, дейдилар. С. Сиёев, Аваз. Мамашанинг қилиқларидан хафа бўлмайсизда, қўшни. Кейин совиб қоладилар. «Муштум».

4 Жўшқинлигини, хуружини, авжини, қизигини йўқотмоқ, сусаймоқ, сўнмоқ. Бозор совиди. Базм совиб қолди. ■ Олчинбек унинг [Ҳамзанинг] бу таклифини на рад этди, на қувватлади. Шу билан сұхбат совиб қолди. К. Яшин, Ҳамза.

5 кўчма Кўнгли қолиб, меҳр-муҳаббатини, майлини, ихлосини йўқотмоқ. Ишдан совимоқ. ■ Дарслардан совидим, ҳеч ким билан ишим йўқ. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. [Аваз:] Оға, ўн кунча бўлди, қўлимга қалам олмадим. Назмдан тамом совидим. С. Сиёев, Аваз.

Кўнгли совимоқ қ. кўнгил. Тупроғи совимай (ёки совимасдан) Вафот қилганидан ҳеч қанча вақт ўтмай. -Дада, уялмайсизми, андиша қилмайсизми? Акамнинг тупроғи ҳали совимай туриб-а? – деди Низомжон. С. Аҳмад, Уфқ. -Қандай ота у? – қиққирди Нури. -Ойимнинг тупроғи совимасдан, чўри қизга уйланадими? Ойбек, Танланган асарлар.

СОВИТКИЧ теч. 1 Озиқ-овқат маҳсулотлари ёки тез айнийдиган маҳсулотлар паст температурада сақланадиган иншоот ёки курилма; ҳолодильник. Икки камерали совиткич. ■ Ўй-рўзгор совиткичидан температура +6° дан – 18° гача бўлиши мумкин. «ЎзМЭ».

2 Кондиционер. Қалдирғоч.. хонани бир айланаб, деразанинг юқори кўзига ўрнатилган совиткич устига қўнди. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

СОВИТМА Совитиб тайёрланган, совитилган. Совитма ош.

СОВИТМОҚ 1 Совимоқ фл. орт. н. Уйни совитмоқ. Компотни совитиб ичмоқ. ■ [Гулнор] Онаси тайёрлаб чиқсан хўрда ошни одатда жуда совитиб ичишни яхши кўргани учун четга олиб қўйди. Ойбек, Танланган асарлар. Агар ҳоким ҳеч кимни, айниқса Қудрат акани, қамамаган бўлса, аҳолини қўр-

қиттаслик, ишдан совитмаслик учун қама-
маган. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 маҳс. Боқувдаги отни секин-аста юргизиб, оёқларининг чигилини ёзмоқ ёки қизиб турган отни секин-аста юргизиб, ҳовридан туширмоқ. *Отни бир оз совитдим. Беда солдим.* Ҳ. Ғулом, Машъял.

3 этн. Иссик-совуқ, амал қилиб кўнглини қолдирмоқ, ихлосини қайтармоқ. [Домла Фотимага:] Совитмоқ учун бир қанча нарсаларга дам солмоқ керак, айниқса, чойга, қандга, ундан кейин бир банд қилиб бераман, эрингиз ётадиган жойга қўясиз. Ҳамза, Тұхматчилар жазоси.

Иссик ўрнини (ёки жойини) совитмоқ
Яхши ўрнашиб ишлаб ёки яшаб турган жойини алмаштиromoқ.

СОВЛИҚ Қўзилаган, согиладиган кўй; она кўй. *Кўй соғдиришининг ўзига яраша ғашти бор. Она совлиқни бўйнидан қучиб турасан. У тиричиламаслиги керак.* Ш. Холмизраев, Оғир тош кўчса.

СОВРИЛМОҚ с. т. Совурилмоқ. *Гоҳо атрофдаги ўйлутсар беклар Дастидан соврилди карвонлар – юклар.* М. Шайхзода, Тошкентнома. *Йиллару ўйлномалар соврилган ўйқ шамолга, Ҳақиқат бўлди бугун тушлару афсоналар.* Миртемир, Танланган асарлар.

СОВРИН Улоқ, пойга, мусобақа ва ш.к. ларда голибларга бериладиган мукофот. Адирда эса сумалак пиширилади, ош тортимиади.. [кўтари] уюштирилади, голибларга соврин улашилади. Ж. Абдуллахонов, Орият. *Бош соврин таъсис этилди: турнир голиби тошкентлик усталар ишлаган катта чинни вазани олади.* Газетадан.

СОВРИНЛИ Соврини бор, совринга эга. Ўйлайманки, ўйгитлар совринли ўринлардан бирини олишига ҳаракат қилишади. Газетадан. Мусобақада республикамиз ёшлари ҳам совринли ўринларга даъвогарлик қиласидар. Газетадан.

СОВУМОҚ айн. совимоқ.

СОВУН [а. – совун] Юваниш ёки кир ювиш учун ёғ ва ишқорлардан тайёрланадиган, яхши қўпирадиган хўжалик буюми. Атир совун. Кир совун. Совун кўпиртирмоқ. Ёмоннинг совунида кир ювма. Мақол. — Бунда кумуш шамдондан тортуб жуфтажуфт қилиб боғлаб қўйилган қоракўл тери-гача, яшик-яшик кир совундан тортуб юзма-

юз қилиб бойланган тагчармгача бор эди. С. Аҳмад, Уфқ.

Совун тош с. т. Каустик сода. Совунига кир ювмабди Кимсага ҳали иши тушмабди, уни ҳали синааб кўрмабди. Ўзлари ўйл излаб, товонларига қурт тушиб қолсин. Улар ҳали Ортиқнинг совунига кир ювишмабди. М. Мансуров, Ёмби.

СОВУНАК [а. + ф. صابونك a. صابون] Наврўзгуллilar оиласига мансуб, илдизи совун ўрнида ишлатиладиган бир йиллик ўтсимон ўсимлик.

Совунак ҳолва Парвардасимон оқ ҳолва. Дастурхонда қатлама патир, ўрикқоқи, майиз, совунак ҳолвадан Ҳазорасп олмасигача бор. С. Сиёев, Аваз.

СОВУНГАР [а. + ф. صابونگار – совун тайёрловчи] 1 Совун ишлаб чиқарувчи ко-сиб, хунарманд. Совунгарнинг ўғли Қаҳҳор менинг тенгдош ўртогум, уларникида ботбот бўлардим. М. Жўра, Ноширнома. Мен унинг тегмайман, деганига қараб турадиган жониформаними? Гўштини сихга тортуб, ёғини совунгарга сотаман, биласаними? Ҳамза, Танланган асарлар.

2 Совунгарлик саноатининг ишчиси. Корхона совунгари.

СОВУНГАРЛИК 1 Совун ишлаб чиқариш касби.

2 Совун ишлаб чиқариш. Совунгарлик саноати.

3 Бозорда совунгарлар растаси.

СОВУНДАРАХТ Мевасида сапонин моддаси бўлган ва совун ўрнида ишлатиладиган паст бўйли дарахтлар ёки буталар туркуми.

СОВУНДОН Совун солинадиган идиш; совун кути. Хола тиши чўтка, совундонларга боладек қизиқиб термилди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СОВУНЛАМОҚ Совун суртмоқ, совун суртиб ювмоқ ёки ювинмоқ. Кирни совунламоқ. Қўлни совунлаб ювмоқ. — Амаки ўлгудай хасис эди, умрида оёғини совунлаб ювмас – қиёматда пулсиrotдан ўтиб кетаётганида тойиб кетармиши.. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. У сувни шариллатиб қўйиб, қўлини наридан-бери ювмоқчи эди, деразадан кузатиб турган буви яна ўшқирди: -Совунлаб юв, икки марталаб совун сур! Башарангни ҳам юв! Мирмуҳсин, Умид.

СОВУНЛИ Совун кўпиги аралаштирилган. Супургини ишлатишдан олдин совунли

қайноқ сувда ҳўллаб олсангиз, кўнга чидайди. «Саодат».

СОВУНЧИ айн. совунгар 1. Умарали со-
вунчининг невараси-да, Шоқосим анча нобоп
бона чиққанидан хабарим бор. Аммо бунчалик
газандалигини билмасдим. Мирмуҳсин, Умид.

СОВУНЎТ Пояси тўрт қиррали, ёйилиб
ўсадиган, барглари чўзинчоқ бегона ўт.

СОВУРИЛМОҚ Совурмоқ фл. ўзл. ва
мажҳ. н. Хирмондаги ҳамма дон шамолда бир
соатда совурилди. ■ Шаҳарлар хароба, бир
уюм тупроқ, қишлоқларнинг кули кўкка со-
вуринган. F. Фулом, Танланган асарлар. Мех-
натларим зое кетмади, елга совурilmади.
«Ёшлик».

СОВУРМОҚ 1 қ. х. Шамолда шопириб
тозаламоқ, шопирмоқ. Ўт иши – қовурмоқ,
Ел иши – совурмоқ. Мақол. ■ [Бободеҳқон] Кун қизиб турган пайтларда, бошидан офтоб
ўтишига қарамай, янчиқ янчибди. Кечки шамолда буғдои совурибди. С. Анорбоев, Бодеҳқон сўзи.

2 кўчма Беҳудага кеткизмоқ, беҳуда
сарф, харажат қилмоқ. Пулни совурмоқ. ■ Мен учун ҳам, ўзи учун ҳам пулни аямай
совурап ва ҳеч қаҷон менинг моянам билан
қизиқмасди. «Ёшлик».

3 Маҳв этмоқ, ўйқ қилмоқ, беҳудага
чиқармоқ. Тилакларимни совурганинг етмай,
тилак уйимни ийққанинг нимаси. М. Исмоилий,
Фаргона т. о. Шоирнинг юрагида ҳақиқат
душманларига қарши, ҳаммадан севгани
– ҳаёт гулини совурмоқчи бўлган ёвуз кучлар-
га қарши ғазаб ёнар эди. Ойбек, Навоий.

Кулини кўкка совурмоқ Батамом йўқ қил-
моқ, маҳв этмоқ, агдариб ташламоқ. Чингиз
фармони билан шаҳарга ўт қўйилиб, кули
кўкка совуриди. Мирмуҳсин, Темур Малик.
Кўкка (ёки беҳудага) совурмоқ айн. совурмоқ
1,2. Шамол қутурап, қорни оппоқ тўзонга айлантириб, кўкка совурап эди. Ойбек, О. в.
шабадалар. - Бизни давлат пулини кўкка
совурувчи тентаклар, хаёлтарастлар, деб
аташаётгандар ҳам йўқ эмас, – деди До-
ниёров Моҳидилга. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СОВУТ тар. Танани найза, ўқ, қилич
зарбидан сақлаш учун кийиладиган, пўлат
симдан тайёрланган ҳарбий кийим. Аваҳон
отасидан дуо олиб, совутини кийиб, қалқонини
эйнига [эгнига] солиб, ўн олти газ исфоҳони
олмосини белига осиб жўнади. «Маликай айёр».

Темур Малик икки қават совут ва дубулға
кийиб, кема тумшуғига чиқди. М. Осим, Кар-
вон йўлларида.

СОВУҚ 1 от Паст ҳарорат, паст тем-
пература. Совуқ оёқдан урап, Иссик – бош-
дан. Мақол. ■ Тошкентдан келган лектор
«Ойда ҳаёт борми?» деган мавзуда лекция
ўқиб: - Ойда кечаси юз градус совуқ, кундузи
юз градус иссиқ бўлади, – деганди. С. Аҳмад,
Уфқ. Албатта, ўйл яхши бўлиб, жадалроқ
юришса, совуқ унча билинмас, лекин из туши-
маган ўйдан юриш мушкул. О. Ёқубов, Эр
бошига иш тушса.

Совуқ емоқ (ёки қотмоқ) айн. совқотмоқ.
Бирорнинг ишига сараторнда қўл совуқ қота-
ди. Мақол. ■ Кун иссиқ, пиджаксиз кетаёт
дайман-у, кечасига қолсам совуқ емай, деб
қўрқаман. Шуҳрат, Шинелли йиллар. **Совуқ олмоқ (ёки урмоқ)** Совуқ қаттиқ таъсир этиб
ёки музлатиб ишдан чиқармоқ, шикаст-
ламоқ. .. Эндиғина авж олаётганди нуҳолларни
бир кечада совуқ урди. Газетадан. **Қуруқ (ёки қора)** совуқ Ҳаво очиқ ёки қор ёғмай тур-
ган вақтдаги қаттиқ аёз. Тошкентда.. ўтқир
қуруқ совуқ!. Соқолларда, мўйловларда, кип-
рикларда қиоров. Ойбек, Танланган асарлар.
Бир тундаёт қора совуқ гўзани урган эди.
Ойбек, О. в. шабадалар.

2 от этн. Совуқлик овқатларни кўп ис-
темол қилиш натижасида организм фаол-
иятигининг сусайиши. Совуқни оширадиган
овқат.

Совуғи ошди 1) совуқлик овқатни еяве-
риб ланж бўлди. Совуғинг ошса – давлат,
Иссигинг ошса – қиёмат. Мақол. ■ -Сут-
қатиқларинг совуғимни ошириб юборяти.
Шаҳарда бозор яқин эди, асал олдириб тур-
ардим, – деди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқ-
лар; 2) кўчма безор бўлди, кўнглига урди.
Ўзимиз ҳам етимваччалар орасида хўт чидам
билан ўқидик-да, а? Қайси бирини кўрмай,
ҳали ҳам совуғим ошади. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Температураси белгили чегарадан паст
ёки жуда ҳам салқин, аёз. Совуқ ҳаво. Совуқ
кун. ■ Мен эса дарчадан тўниб боқаман,
Совуқ куз тунидан маъни чақаман. А. Шер,
Қадимги куй.

4 сфт. Ҳарорати, температураси паст.
Муздек совуқ сув. ■ Ичкилик деганни совуқ
сувдек симирган билан унча кайф қила ол-
майсиз. А. Қодирий, Кичик асарлар. Совуқ

шамол оқими ҳам юз терисига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. «Саодат».

5 Иситилмаган, қизитилмаган. Совуқ уй.

— Театр биноси совуқ, томошибинлар пальто ва қалтоқларда ўтиришарди. Газетадан. Совуқ, рутубатли хонамга шу кеч Олиб қайтдим изтиробингни. А. Орипов, Йиллар армони.

6 Совиган ёки совитилган, яхна. Совуқ овқат. — Қодир уйғонди, у ҳаддан ташқари чанқаган эди, чойнакда қолган совуқ чойни шимириб, атрофига қаради. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

7 сғт. кўчма Ўзига жалб қилмайдиган; ёқимсиз. Совуқ одам. Совуқ башара. Ўзи совуқнинг қилиғи ҳам совуқ. Мақол. Қулоқдан кирган совуқ сўз Кўнгилга бориб муз бўлар. Мақол. — Бир вақтлар дехқонларга, деб ҳавас билан қурдирган бу уй-жой, гишт ётқизилган кенг супа.. кўзига совуқ, гарип, мунгли кўринди. С. Нуров, Нарвон. Қора қишида тўй қилмай, Батттар бўлгур нокас гов, Баччагарнинг аслида Феъли совуқ эдиёв. А. Орипов, Йиллар армони. Кўйинг, Нуъмонжон ака, қиз болани қўлтиқлаб юришини ҳам билмайсиз-а! Бирам совуқ, бесўнақайсиз. М. Бобоев, Гўзаллик истаб.

Турқи (ёки сўхтаси) совуқ Гап-сўзи, ташқи кўриниши билан кишига ёқмайдиган кимса ҳақида айтиладиган ибора. Э, мени энди кўраяпсизми, Муяссархон, эски билганингиз сассиқ чол – сўхтаси совуқ Назар Яҳшибойман-да. М. М. Дўст, Лолазор.

8 Кўнгилга ёқмайдиган, хуш келмайдиган; қўпол, дағал. Совуқ ҳазил. Совуқ жавоб. Совуқ муомала. — [Йигит] Даврон томон яқинлашаркан, совуққина илжайғанча: -Одамини қўрқитиб юбордингиз, ока, – деди. Н. Қиличев, Чиририқ. Пўлат у [Хўсниддин] билан жуда совуқ саломлаши – энсаси қотиб, қўлининг учини берди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

9 Ёқимсиз, кўнгилсиз, ноҳуш. Совуқ хабар. — Ёдимга унинг ўша қисқа, лекин менинг энг азиз ҳис-туйғуларимни янчид ташлаган совуқ мактуби тушди. О. Ёқубов, Иккни мұхаббат. Машриқий бу совуқ хабарни эшиштагач, бағри ўтда ёниб, нима қилишини билмай, Суря билан бирга тушган расмидан Суряни қирқиб олиб, ёқиб юборди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

Совуқ уруш сиёс. Мамлакатлар ўртасидағи муносабатларда турли йўл ва воситалар билан кескинлик, душманликни кучайтиришга қаратилган сиёсат.

СОВУҚЛИК 1 Ҳарорати, температура-си паст эканлик. Ҳавонинг совуқлиги. Ўйнинг совуқлиги.

2 айн. совуқ 1. Манглайида совуқлик ҳис этиб, Кумуш кўзини очди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Совуқ гап, муомала, қилиқ; ёқимсизлик; қўпоплик. Қилиқнинг совуқлиги. — Гапининг қўрслиги, муомаласининг совуқлиги учун қишилоқлар уни Соли совуқ деб атардилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳозир унинг [Сидиқжоннинг] кўзига жувон бирон совуқлиги билан эркакни ўзидан қочирадиган қари қиз эмас, кўп ўйгитларни ўзига шайдо қилган.. бир нозанин бўлиб кўринди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 айн. совуқчилик. Орага совуқлик солмоқ. — [Ёрқиной] Дадасининг турс юрганидан қайнонаси олдида ўзини гуноҳкор сезарди. Хайрият, орадаги совуқлик хийла юмшабди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

5 Халқ табобатида: паст калорияли овқатлар (ёвғон хўрда, сут-қатиқ, сабзавот ва ш. к.); зид. иссиқлик 3. -Э, чойи кабуд, мижозга совуқлик қилур, – деди у. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СОВУҚСИРАМОҚ Совуқ емоқ, тана-сига совуқ ўтмоқ; ўзини бир оз совуқ егандай ҳис қилмоқ. От сувини ичгандан кейин совуқсираб, диркиллаб кишинаб, ўттиз икки нағмада ўйнай беради. «Нурали».

СОВУҚХОНА 1 айн. музхона.

2 Маҳаллий ҳаммомларнинг иссиқхона-сига кираверишда жойлашган, иссиқхона-дан чиқиб, дам олиб, нафасни ростлаб ўтириладиган алоҳида совуқроқ хона. Совуқхона-нада ювинмоқ. Совуқхонага чиқиб дам олмоқ.

3 тар. Зинданнинг алоҳида муздек совуқ бўлмаси.

СОВУҚЧИЛИК Бир-бирини ранжитиш, ўзаро адоват, низо ва ш. к. туфайли юзага келган ҳолат, совуқ муносабатлар. Орага совуқчилик солмоқ. — Шу сабаб бўлиб, отаоналар ўртасига совуқчилик тушшиб қолиши ҳам ҳеч гап эмас. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Орага расмиятчилик тушдими – совуқчилик аломати. «Шарқ юлдузи». Совуқчилик қуда чақириқдан бошланди. «Шарқ юлдузи».

СОВУҚҚОН 1 Бўлар-бўлмасга ҳовлиқиб ёки тутақиб кетмайдиган; оғир, вазмин. *Совуққон одам.* — У [Тўғонбек] шаҳзодага ниятларини дилга яширишни, ҳар қандай шароитда ҳам яширишни, ҳар вақт совуққон бўлишни кенгаш берди. Ойбек, Навоий.

2 Эътиборсиз, бепарво. *Совуққон раҳбар.*

СОВУҚҚОНЛИК 1 Оғир, вазмин бўлиш хусусияти. Ўзини совуққонликка солмоқ. — Албатта, эл фойдасидан кўра ўз манфаатини олдинга сурувчи бу чўталчи бекларга қарши ҳожининг совуққонлик сақлаи олиши ва асабийлашмаслиги мумкин эмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Сўз Гулшан билан учрашиш ва ундан олинган жавобга етганда, Анварнинг туси ўзгариб, киприк осталари учиб кетди. Аммо кутимаган равшида яна совуққонлик сақлади. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 Мансабдор шахснинг, умуман, бирор кимсанинг ўз вазифаларига эътиборсизлиги, бепарволиги; масъулиятсизлик. Ўз ишига совуққонлик билан қарамоқ. — Кейинги пайтада бавзи тиббиёт ходимларининг ўз ишларига совуққонлик ва тамагирлик билан муносабатда бўлаётганликлари аниқланди. «Саодат».

СОВХОЗ [р. советское хозяйство — «совет хўжалиги» биримасининг қисқартмаси] тар. эск. Собиқ СССР да қишлоқ хўжалигига ташкил этилган йирик давлат хўжалиги. Совхоз директори. Совхозда ишламоқ.

СОВЧИ этн. Уйланувчи йигит томонидан бирор хонадоннинг вояга етган қизини кўриш ва уни келин қилиб беришга қиз томон розилигини сўраш учун вакил қилинган киши. Яхши отга қамчи керакмас, Яхши қизга — совчи. Мақол. — Киши ичи ҳам кети узилмаган совчилар бир-иккни ҳафтадан бери келишдан тўхтаганлар. Чўлпон, Кечава кундуз. Қўшини маҳаллалик Орият бувининг унигига совчи қўйиши Саломат холанинг етти ухлаб тушига кирмаган эди. «Саодат». Аҳмад негадир паришонроқ бўлиб юрган кунларнинг бирида катта қизига совчи келди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СОВЧИЛИК Қиз кўриш ва қиз томон розилигини сўраш мақсадида бирорнинг хонадонига бориш; совчи бўлиш. Совчилликка бормоқ. Совчиллик қўймоқ. — [Онаси] Қаёқча совчилликка борса, ўғлингиз латта экан, деб қайтаришарди. С. Аҳмад, Юлдуз. Саври хола

ўғлини хижолатдан қутқармоқчи, азобдан халос этмоқчи, Малоҳатникига совчилликка бормоқчи бўлди, аммо азадор уйга қандай боради! «Шарқ юлдузи».

СОВҚОТМОҚ Баданидан совуқ, ўтиб, оғриқ сезмоқ, жунжимоқ. У боягина тўрвадаги балигини кўтариб, қишилек ўйлидан изгиринга юзма-юз келаётганида, танаси бунчалик совқотмаган эди. Ҳ. Гулом, Машъал.

COBFA 1 Кимсанинг кўнглини олиш ёки хизматларини тақдирлаш учун тортиқ қилиб берилган нарса; ҳадя, тухфа. Қимматли совға. Совға бермоқ. Душманнинг совғасидан қўрқ. Мақол. — Шаҳар санитария бўлими нинг бошлиги ҳам машинасидан тушиб, у билан жуда қуюқ қўришиб, кўкрак чўнтағида турган авторучкасини совға қилди. С. Аҳмад, Юлдуз. Тўйга келолмаган оғайниларидан уч-тўрттаси, Бадалбекни табриклиш учун, совғага магнитофон кўтариб келиб қолишиди. С. Аҳмад, Сайланма.

2 кўчма Кўпчилик учун тайёрланган ватантанали равишида эгаларига топширил(ади)ган нарса. Сайёхлар, пойтактимиз меҳмонлари байрам арафасида ана шундай ажойиб совға [янги меҳмонхона] оладилар. Газетадан. Тарихий саналар ва байрамларни меҳнат совғалари билан кутуб олиш — шонли ва азалий анъаналардан бири. Газетадан.

COBFA-САЛОМ Бирор кимсага атала-диган ёки олиб бориладиган совға ва саломлар. Жавҳар Янги ўил олдидан, онасининг қистови билан совға-салом кўтариб, қизчасини кўргани борган экан. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Қодиржон Фарғонадан олиб келган совға-саломларни кўтариб, тўғри Шавкат аканникига борди. «Ёшлик».

COBFOT эск. кт. Совғалар, тухфалар.

СОДА [итал. soda < лат. soda — натрий] 1 Натрий карбонатларнинг умумий техник номи. Ичимлик сода. Каустик сода. — Нўхатни тезроқ ва юмшаб пишиши учун ивитганда, чой содаси қўшсангиз ҳам бўлади. К. Махмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Қадимги кишилар қўмга сода ёки ишқор қўшилса, унинг эриш температураси бир қадар пасайшини билишган. «Фан ва турмуш».

СОДАЛИ Таркибида сода бўлган, сода қўшилган, сода эритилган. Содали сув. — Кунжутли ёки содали нонлар асосан қиздирилган тандирларда пиширилган маъқул. Газетадан.

СОДДА [ф. ҳадас – мураккаб бўлмаган, оддий; соддадил, кўнгилчан; камтар] 1 Тузилиши, таркиби жиҳатидан мураккаб бўлмаган; оддий. *Содда механизм. Кимёвий содда моддалар.*

Содда гап тлиш. Ўз таркибida биргина предикатив бирликка эга бўлган, маълум фикр ифодалай оладиган гап. *Содда кесим тлиш.* Бир мустақил сўз орқали ифодаланган кесим. *Содда сон* 1) мат. ўзидан бошқа сонларга бутун бўлинмайдиган сон; 2) тлиш. биргина сўздан ифодаланган сон. *Содда сўз Таркибida биргина луғавий маъноли қисм бўлган сўз.*

2 Ечилиши, осон, енгил, жўн. *Содда ма-сала.* — *Тешабойнинг ҳисоби содда:* бирга – ўн! М. Исмоилий, Фарона т. о.

3 Тушунилиши осон, равон. *Мақола ом-мабон, равон ва содда тилда ёзилган эди,* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Маршал аслида сўз қидирмасдан, содда ва аниқ иборалар билан гапирса-да, бу сўзларни оҳиста талаффуз этарди.* Газетадан.

4 Ортиқча ҳашами, безаги йўқ, жуда ҳам оддий. *Содда уй.* — *Соддагина чодирда ёлғиз яшаган Навоий дилгир, серташвиш эди.* Ойбек, Навоий. [Кумуш] *Шу соддагина ясанишдан сўнг иккинчи токчада тироғлик турган кўзегу ёнига борди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 Ортиқча такаллупф ёки қувлик-шумликни билмайдиган; оддий, камтар, соддадил. *Содда одам.* — *Шерали бу содда, самимий қизнинг болаларча ҳатти-ҳаракатини кўриб, таажжубланди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Содда хотин эрининг кўйиб-пишиб айтиган бу гапларига астойдил ишонди.* Сирни бирорвга айтмасликка ваъда берди. С. Аҳмад, Сайланма. *Нойиб кули: -Соддасан, Акбарали! Подшолик ҳамма вақт юртнинг обрўли одамларини ҳимоя қилади.* Обрў давлат билан топилади, муни биласан. Чўлпон, Кечава кундуз.

6 Гўл, лақма. *Содда сири – тилида, пис-мик сақлар дилида.* Мақол. — *Мен содда шунинг гапига ишониб ўтирибман.* А. Қаҳхор, Кўшчинор чироқлари.

7 Соддаларча қилинган, юзаки. Элмуород Тожибойнинг.. содда ва беғубор мулоҳазасидан завқланиб кулди. П. Турсун, Ўқитувчи.

СОДДАДИЛ [ф. ҳададас – очиқ кўнгилли, ишонувчан; гўл, лақма] Қувлик-шумликни

билимайдиган, кўнгли очиқ, кўнгли тоза, софдил. *Соддадил йигит.* — *Бу соддадил чолнинг куйиб-пишиб отини мақтасидан атрофдагилар ҳам завқланиб кулиши.* Мирмуҳсин, Меймур. *Соддадил авом ҳалқ Олло таолонинг қаломини ўртага қўйиб айтилган бу панду насиҳатларга қулоқ солмай иложи ўйқ эди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Содда, гўл. Қовун саъил мавсуми ва кўклам чоқларида бир талай соддадил ва нодон одамлар қўй, қўчкор, сигир ва бузоқ етаклаб.. шайхларга назр қиласади. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

СОДДАДИЛЛИК 1 Қувлик-шумликни билмаслик; софдиллик; гўллик, лақмалик. *Шўхлик ва қувноқлик, самимийлик ва соддадиллик болаларга хос ҳусусиятлардир.* Газетадан. *Соддадиллик қилиб, фириб еди-ю, қаҳрамонлик қилиб, ўзини оқлади.* Н. Сафаров, Жангчи шоир.

2 Соддадил кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат. *Ҳайдарнинг соддадиллик билан ҳеч нарсани яширмай очиқ айтиши, ҳатто амакисининг чизган чизигидан чиқмаслигини тан олавериши унинг оққунгиги одамлигини билдиради.* Э. Усмонов, Ёлқин.

СОДДАЛАШМОҚ 1 Тузилиши, таркиби жиҳатидан оддийроқ ҳолга келмоқ, соддароқ бўлмоқ. *Бошқарув аппарати соддалашиб.* Тенглама соддалашиб (мат.). — *Либоснинг кундалик қисми бўлган безаклар бичими соддалашиб.* Газетадан.

2 Муомала, юриш-туриш жиҳатидан оддийлашмоқ, оддийроқ, соддароқ бўлиб қолмоқ.

СОДДАЛИК 1 Ишонувчанлик, ҳар бир нарсани тўғри қабул қилишлик. *Соддалик қуриб кетсин, «Холматов», деганларида ҳам хаёлимга ҳеч нарса келмабди.* О. Ёқубов, Излайман.

2 Гўл ёки соддадил кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат. *Соддалик қилмоқ.* — *Темиржон соддалик қилиб, Гойибжоннинг гапига чиппа-чин ишонарди.* Ж. Абдуллахонов, Орият. — *Отини сўрамадингизми? -Уни қаранг-а, бу ҳам соддалик-да, сўрамабман.* Ойдин, Суҳбати жонон.

СОДИР [а. صادر – келиб чиқалигандек; ташқарига чиқадигандек; рўй берувчи] 1: содир бўлмоқ Воқе бўлмоқ, рўй бермоқ, юз бермоқ. Толиб ака гўё ҳеч нарса содир бўлмагандек юраверди, Аҳмадни ўз ҳолига ташлаб қўйди.

Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Аҳмад энг яқин одамларидан жудо бўлиб қолганини, мудҳиши воқеа содир бўлганини тушунди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Содир (эркаклар исми).

СОДИҚ [а. қадар – самимий, софдил; чин, ҳақиқий] 1 Сидқидилдан берилган, садоқатли. Содиқ дўст. — [Аваз] Юраги бозилаб, теваракка нолон боқиб.. ўзига содиқ рафиқ, сафдош, аниқроғи, бир раҳнамо излаб юргандек эди. С. Сиёев, Аваз. [Бобур] Кетгандарни қайтариб келиш учун энг содиқ беклардан бирини Андиконга юборди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Мен буоқ юрт ўғлидирман, Мен башар фарзандиман, Лекин аввал сенга бўлсам Содиқ ўғлон, ўзбегим. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 Содиқ (эркаклар исми).

Субҳи содиқ Қуёш чиқишидан сал олдинги тонг ёришиши. Ана шундай тароватли субҳи содиқда Мехтаробод маҳалласидан икки киши ўйлағи чиқди. С. Сиёев, Аваз.

СОДИҚЛИК Садоқатли бўлиш, сидқидиллик, вафодорлик, садоқат. Ватанга содиқлик. Дўстларнинг содиқлиги. Содиқлик кўрсатмоқ. — Адолат бу аҳол эр-хотиннинг ҳаётини доим ҳавас қиласар, уларни бир-бира га содиқлиги учун ҳурматлар, ўзининг ҳам ҳаётни ана шундай бўлишини орзу қиласарди. С. Зуннунова, Гулхан.

СОЗ I [ф. ژس – розилик; рухсат; келишув; мослиқ, мувофиқлик] 1 Яхши, тузук, дуруст, қуай. Оз сўз – соз сўз. Мақол. Иш қуролинг соз бўлса, машаққатинг оз бўлар. Мақол. — Наманган бораман, создир ҳавоси, Мевалари ширин, дарднинг давоси. С. Абдулла. Бу гулшан соз эди, соз устига соз этгали келдик. Қадрдоңларни шод айлаб, сарафroz этгали келдик. Ҳабибий, Танланган асарлар.

Соз тупроқ Механик таркибига кўра энг оғир тупроқ тури. Ағдарма машиналар ўйлочилаётган жойига соз тупроқ ташиб келтирмоқдалар. Газетадан.

2 Ўзаро яхши муносабат, муомала; ҳамжихатлик, иноқлик, иттифоқлик. Қариндошлар билан созингиз чиқмас эмиш. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

Соз(и) келмоқ Гапи, феъл-автори мос келмоқ. [Зиёдулла:] Сафар aka, биласиз, бизнинг Тарлоннинг тўригинги билан сози келмайди. Вақтими топдими, жиққамушт бўлади. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. Ҳан-

гомаси соз келмасми, Ҳар кимнинг тенгқури бўлса. «Оқ олма, қизил олма».

3 мус. Созланган, сози тўғриланган. Дутор ҳали соз эмас.

4 Мусиқа асбоби торларининг ёки мусиқа асбобларининг ўзаро мос товуш ўйғунлиги. Роялнинг сози бузилибди. Созини тўғриламоқ.

СОЗ II [ф. ژس – тор; мусиқа асбоби] 1 Миллий мусиқа асбобларининг (мас., дутор, танбур, ғижжак) умумий номи. Қирқида қўлига соз олган қиёматда қулогини бурав. Мақол. — Аста-секин бошланган чапак тобора авж олиб, соз овозини босиб кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бу симфония орасидан авторнинг якка созда чалган турли пардадаги овози яққол эшитилиб туради. «ЎТА».

2 Туркия, Эрон ва Озарбайжонда тарқалган торли-тирнама мусиқа асбоби.

3 Мусиқа асбобининг ёки хонандаларнинг овози, садоси, навоси. Йўргаларди созга бир гўзал дўндиқ, Ҳамма эшишарди завқ билан қўшиқ. М. Алавия.

СОЗ III шв. Қамиш, қамишзор.

Соз силовсин Қамишзорда яшовчи силовсин, ёввойи мушук.

СОЗАНДА [ф. سازندى – қурувчи, яратувчи; чолғучи] Миллий мусиқа асбобларидан бирида машқ қилувчи мусиқачи; машшоқ, навозанда. Ҳовузнинг икки ёнидаги иккни супани хонанда ва созандалар эгаллаган, создарнинг куйи боғдаги булбуллар овозига қўшилиб, юракларда ширин орзулар.. ўйғотарди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё. Ҳовлиниг бир томонида, баланд сўрида хонанда ва созандалар мақомни янгратмоқда. Мирмуҳсин, Умид.

СОЗЛАМОҚ 1 Соз қилмоқ, тўғриламоқ, яхшиламоқ; тартиб бермоқ. [Рұхсиев] Қиши бўлсаям, ҳашар қилиб, ҳовлини созлади. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

2 Яхшиламоқ, яхши қилмоқ. Саҳар турдим-у, қайғиятни созлаб, мактабга жўнадим. С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Мусиқа асбоблари товушини ўзаро мослаштироқ, уйғунлаштироқ, созини тўғриламоқ. Гуландом дуторни олиб созларкан, деди: -Дутор бўлмаса, бу зинданда юрагим ёрилиб ўлар эдим. Ойбек, Танланган асарлар.

4 төх. Бирор технологик жараён ёки рејимга мосламоқ, ростламоқ, түғриламоқ. *Станокни созламоқ.*

СОЗЛИҚ шв. Қамиш босган ботқоқ ер; қамишзор. ..*Биз текис йўл қолиб, созлиқни кечиб кетдик.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *У [Комил] йигитларни хирмоннинг орқасидаги созлиқка бошлаб ўтди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

СОЗЧИ шв. Созанда, машшоқ. *Курбон созчи гармонь садафларини босиб, ажойиб сехрли куйлар ҳосил қилар, ўзи ёзган шебрни куйга солиб, қўшиқ айтарди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Холдор созчи қирқ ишл чалган эди соз, Гўзал чертар эди танбур-доторни.* Ойбек, Камончи.

СОЙ 1 Икки адир ёки тоғ оралиғидаги, кўпинча оқар сувлар ҳаракати ва б. натижасида ҳосил бўлган пастлик жой, сув йўли, водий. *Бой бойга боқар, сув сойга оқар.* Мақол. — *Ҳозир кўклам кунлари: қирлар, сойлар кўк-қизил.. пушти, гўлос ва тагин аллақанча рангли чечаклар билан устларини бежаб, ошиқларга янги ҳаёт, янги умид бердилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Шундай водийда, пастликда доимий ёки мавсумий оқадиган кичик дарё, ариқ, ирмоқ. *Сой суви. Сойда чўмилмоқ. Сойдан кечиб ўтмоқ.* Чой тўклиб, сой бўлмас, Юлдуз йигилиб, ой бўлмас. Мақол. — *У бомдодни адо этгач, харсане тошлар оралаб шарқираб оқаётган сой бўйига тушиб, табиатнинг мислсиз жамолини томоша қилди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 маҳс. Милтиқ стволи ичидаги бурама ариқча.

СОЙЛИК Ер юзасининг ботиқ жойи, пастлик, водий, сой. *Сойликлардан чўқиқига қадар Сўқмоқ йўллар узоқ чўзилмиш.* Х. Салоҳ. *Козим сойликка тушиб, яна юқорига ўрмалади.* Э. Усмонов, Ёлқин.

СОКИН [а. ساكن – тинч, ювош, хотиржам; кўзғалмас, ҳаракатсиз; бир жойда истиқомат қиливчи] **1 сфт.** Сукунатга чўмған, жимжит. *Ойдин оқшомларда қишлоқнинг сокин кўчаларида Мансур билан жимгина кезишларнинг ҳам.. ажисиб бир гашти бор эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. *Кафе сокин ва тинч, одам сийрак, атроф катта дарахтлар билан ўралган.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Қиз ҳамон қўнғироқдек кулар, сокин боғ унини*

шодон қаҳқаҳаси билан тўлган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол.

2 сфт. Ҳаракатсиз, тинч. *Денгиз сокин. Менинг кўнглим Бўрон тилаб турибди..* Х. Даврон, Қақнус. *Кўзак шамоллари эсдилар яна, Сокин юрагимда туйгулар қўзғаб.* А. Орипов, Ҳайрат. *Оппоқ булат изғир саросар, Оппоқ булат сокин осмонда.* Р. Парфи, Қўзлар.

3 сфт. Паст, босиқ (овоз ҳақида). *Ёдгор гувшилаб кетаётган бошини базур кўтариб қаради: Маҳмуда Алиевна ҳамон ўша сокин овозда гапирад эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. *Ним шабадада.. азим чинорнинг сирли бағридан чиқиб келган сокин ва қудратли шовуллаша оламни тутди.* А. Мухтор, Асарлар.

4 рвш. Аста-секин, бир маромда. *Тиниқ мовий осмонда парча-парча оқ, пуштиранг булатлар сокин сузади.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Номига яраша қорамтирир сув сокин, виқорли оқади, толларнинг йўғон қизғиши илдизларини ювади.* Ҳ. Фулом, Бинафша атри.

5 рвш. Хотиржам, осойишта. *Сарой вазири подшо ҳузурида ўзини сокин ва бетакаллуп тутган ҳакимни биринчи маротаба кўриши эди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси. *Темиржоннинг боқишилари сокин, қомати ҳам худди табиатига мос тушгандай нозиккина.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

СОКИНЛИК 1 Жимлик, жимжитлик, сукунат. *Тун сокинлигини онда-сонда ишларнинг ҳуриб қўйишилари бузарди, холос.* «Ёшлиқ». *Қишлоқ узра сокинлик инди, Тун чодирин секин ташлайди.* «Шарқ юлдузи».

2 Босиқлик, хотиржамлик. *Мутрибининг туриш-турмушидаги хокисорликми, ҳалимлик ё сокинликми, нимадир Авазга тез ва кучли таъсир қиласди.* С. Сиёев, Ёруглик. [Профессорнинг] *Қорамагиз чехрасида алланечук хотиржамликми, сокинликми, шунга ўхшаш ифода кўриниб турар..* эди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя, бор.

СОКИТ [а. ساکت – жим, индамай турувчи; камгап, индамас; осойишта, тинч, ювош] Сукут сақловчи; жимжит, осуда. *Ёмғирли кун эди, атроф жим, сокит, Мавъюс кўзларингга боқардим сармасат.* А. Орипов. *Олима! Ҳаёлчан, қўлда қаламинг, Жим, сокит хонада ўйларинг чексиз.* Газетадан.

СОЛ 1 Бир-бирига арқон ва ш.к. билан маташтирилиб, сувда оқизиладиган ходалар.

Кемачилар узун ёғочларни.. сол билан оқизиб, Гамакүпrik ёнида құрғоққа чиқардилар. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Тахта-ёғочларни ёки сувда чўқмайдиган нарсаларни бир-бирига бириттириб ясалган супа; платформа. Сирдарёда юрибди Сол ҳам қайиқ, ёр-ёр. Қишлоғингизда борми Бизга лойиқ, ёр-ёр. М. Алавия. Эртасига эртабилан от-араваларни сол устига чиқариб, дарёдан ўтказиш мashaқвати бошланди. Мирмуҳсин, Меймор.

СОЛДАТ [нем. Soldat < *ital. soldato* – маош, мояна олувчи < *soldo* – пул, танга]. Аскар, жангчи, ҳарбий киши. *Дарвоза олдида иккита солдат соқчилик қилиб турар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Полковник солдат ва офицерларнинг жангга тайёргарлиги қандай бораётганлигини текширди.* А. Қах-ҳор, Асарлар.

СОЛДАТЛИК Солдат бўлиб хизмат қилиш; аскарлик. *Солдатлик бурчи. Солдатлик мундири. Солдатликка чақирилмоқ.*

СОЛДАТЧА 1 сфт Солдатлар учун белгиланган, солдатларга хос. *Солдатча этик.*

2 рвш. Солдатлардек, солдатларча. *Солдатча юрмоқ.*

СОЛДИ-ПИШДИ Тезпишар тарвуз номи.
СОЛИДОЛ [лат. solidus – қюқ, қалин + oleum – мой, ёғ] Автомобиль, трактор деталларини ва б. механизмларнинг қисмларини мойлаш учун ишлатиладиган қуюқ мой.

СОЛИК [а. سالك – йўлчи, йўлдан юрувчи; очиқ, бўш йўл; суфийликда учинчи босқичга етишган зоҳид] Тасаввубда: сулук (тариқати)ни ихтиёр қилган, лекин ҳали бирор мақом ёки мартабага эришмаган мурид.

СОЛИМ Улоқни мэррага етказған кишиға бериладиган соврин. Қунда чиқиб бол күпкари қылади, Қунда солим, улоқ беріб тұради. «Алпомиши». Голибни солим берадиганларнинг ұзурига ўзы етаклаб бормаса, күнгли жоыига тушмайды. Ш. Бұтаев, Құрбонданған ой

СОЛИНМОҚ 1 Солмоқ 1-2, 4-5, 7-9, 12-19, 21 фл. мажҳ. н. Жажжигина хона билур қандидан ёғилаётган нурга тұлған, дөвөрлардаги кекса артистларнинг суратлари солинган рамкалар ойнаси ярақтаб тұрады. Ў. Ҳошимов, Калбингга күлөк сол. Ұзукларга солинган Күздай бұлды. Ойчинор. «Ойсұлұв».

Сув ўйқ, сув солингган күзача отнинг тагида қолиб синган. А. Қаҳхор, Асарлар. Шимининг тиззаси билан ўнг чўнгтагининг тагига ямоқ солинган эди. С. Кароматов, Олтин қум. Су-панинг қаршисига, ўн қадамча нарига мўъ-жазигина бир чорпоя қўйилиб, унга самовар-нинг эски-туски палослари солинди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Тўғри, идишларни ўз вақтида қайтартмаган савдо ташкилотлари-га жарима солиняпти. Газетадан. Зайнаб-нинг.. оғаси томонидан ушланиб, кишангага солинган можароси эшиштилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳовлининг уч томони бир уй, бир айвон қилиб қаторасига солинган янги бинолар билан үралган, бир томони гилосзор боғча. Ойбек, Таңланган асарлар. Набигул-нинг акаси Қодирга попот машина билан гул солинган қора баҳмал бир рўйжка кўрсатди. А. Қаҳхор, Асарлар. Лекин схематик, тилиғализ, баъзи қоида ва шаблонга солинган.. асарлар кишиларга ёқмаяпти. «ЎТА». Агар соябон аравада кетаётган икки хотиннинг висир-висирига қулоқ солинса, балки Тешабойнинг сирини билib олиш мумкин бўлар? М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Солмоқ 17 фл. ўзл. н. *Гуломжон...* шунча гуллар ичидан излаган гулини топмадими, кўллари осилиб, боши солиниб чиқди гулзордан. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

3 Осилиң, осилиб тушиб турмоқ. *Майданнаның үсүк қошлары солинди, гүё шу қошлар оғырлығыдан күзлар ерга қарарды.* Ш. Холмирзаев. Тұлқынлад.

СОЛИНЧАК Қулоқнинг сирға тақида-
диган пастки юмшоқ қисми; сирғалиқ. *Со-
линчакларда бадомнусха кумуш гажаклар,
ойнадор болдоқлар ҳалқа-ҳалқа бўлди.* Т. Т.
Мурод, От кишинаган оқшом.

СОЛИСТ [итал. *solista* < лат. *solus* — бир, ягона] 1 қ. **яккахон**. *Мұхиддин қори уни* [*Уста Олимни*] ўз ансамбліда солист-музыкачи бўлиб шишаига тақииф қиласди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. *Ака-сингил оркестрда солист бўлиб шишаиг бўшадилар*. Газетадан

2 Операда мұстақил партияларни ижро этувчи хонанда, балетда якка номер (ракс)-ларни ижро этувчи артист.

СОЛИСТКА Солист аёл

СОЛИШМОҚ 1 Солмөк 1-25 фл. бирг. наалар расм солишишоқ. — Ўртоқларим ашишар қулоқ, Ҳикоянгни сўйлаганимда. Р. божон, Танланма. Ўч йигит сандалнинг

оёқ томонига ўтириб, дилдираётган нотаниши кишини ўраб, гапга солиши. Мирмуҳсин, Меймор.

2 Жанг құлмоқ, уришмоқ, муштлашмоқ. *У [Асқар полвон] қоида, усул ва тартибга риоғ құлмасдан, дөвдек солишиади. Ойбек, Күёш қораймас.*

СОЛИШТИРМА Солиширишга, қиёслашга асосланған, солишириш, қиёслаш учун асос бўладиган; қиёсий. *Ҳайвонларнинг солиширмада анатомияси.*

Солиширмада оғирлик физ. Бир жинсли жисмнинг ҳажм бирлигига тўғри келувчи оғирлиги. *Муайян жисм солиширмада оғирлигининг қўймати ўлчов ўтказилаётган жойнинг географик кенглигига ва Ер сиртидан баландлигига боғлиқ.* «ЎзМЭ».

СОЛИШТИРМОҚ 1 Солишироқ 2 фл. орт. н. *Хўроздарни роса солиширдик.*

2 Қиёс құлмоқ, таққосламоқ. *Ўтган ўйлги натижаларни бу ўйлги натижалар билан солиширмоқ. Қўллэзмани солишириб ўқимоқ.* ■ *Беихтиёр у [Низомжон] опаси билан Асрорани солиширига бошлади.* С. Аҳмад, УФҚ.

СОЛИҚ I 1 Давлат томонидан амалдаги қонунлар асосида юридик ва жисмоний шахсларнинг даромади ёки мол-мулкидан ундириладиган ва бюджетга ўтказиладиган мажбурий тўлов. *Маҳаллий солиқ. Даромад солиғи. Солиқ йиғмоқ. Солиқ тўламоқ.* ■ *Унинг [Мусулмонқулнинг] ўз кайфича ойда эмас, ҳафтада солиб турган солиқлари фуқароларнинг терисини шилса.. остириб, кестириб туриши хосни ҳам эсанкиратди.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар. Солиқ имтиёзлари берининг хилма-хил шакллари жаҳондаги кўпгина мамлакатларнинг солиқ амалиётида қўлланади.* «ЎзМЭ».

2 Бирор ҳаражатни қоплаш, бирор маърака-маросимни ўтказишга ёрдам бериш мақсадида ўзаро келишиб, кўпчиликка (асосан қариндошлар ва яқин кишиларга) сочилган, тақсимланган тўлов, йиғим.

3 Этн. Олиқ-солиқдаги битимга мувофиқ, кўёв томондан келин томонга берилиши лозим бўлган пул ва нарсалар.

СОЛИҚ II Қўйи солинган, осилган, солиғлиқ. *Унинг [Дадамат аканинг] қовоги солиқ, кўрининшидан жаҳлдор одамга ўхшарди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Ранги қув ўчиб, беҳүш каби қотган.. Аҳмад Ҳусайн боши қўйи солиқ эди.* Ойбек, Нур қидириб.

СОЛИҚЧИ Солиқ олувчи, йиғувчи, тўпловчи. *Илгарилар бу ерга елкасига милтиқ тақиб, ёнбошига чарм халта осган отлиқлар келар, одамлар уларнинг қорасини узоқдан кўрибоқ, «солиқчи» дердилар ва бекинишга жой ахтариб, тирқираб кетардилар.* П. Турсун, *Ўқитувчи.*

СОЛИГЛИҚ 1 Солиб жойлаб қўйилган, солинган. *Қинга солиглиқ ханжар.* ■ *Китобнинг қатига дафтар, қалам ҳам солиглигича қолган.* Мирмуҳсин, Умид.

2 Кўйилган, солинган. *Самоварда сув солиглиқ турибди.*

3 Солинган, ёзилган, тўшалган. -*Бу ёқ-қа ўтиринг, – деди у, эрини палос солиглиқ сунага тақлиф қилиб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 Солиб қўйилган, солинган, бекитилган. *Тугмалари солиглиқ.* ■ *Секин келиб, кўча эшикни штарсам, ичидан қулф солиглиқ. «Муштум».*

5 айн. **солиқ** II. *Одилов.. Мавлоннинг кўнглини кўтаришига уринди. Мавлон эса, қовоги солиглигича.. индамай ўтираверди.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

СОЛИХ [а. صالح – хушахлоқ; яхши, очик кўнгилли; яхши, эзгу; фойдали; тўғри; салоҳиятли, яроқли] 1 Эзгу, савобли; энг яхши; фойдали. *Куръонда.. солиҳ амал ҳам имон таркибига киритилган.* «ЎзМЭ». Яхши одамлар, гарчанд ўзлари жисман орамизда йўқ бўлсалар ҳам, солиҳ ишлари ва ибратли хислат-фазилатлари билан тирикларнинг ҳаётига кўмакдош бўлиб яшайдилар. Газетадан.

2 Кишига фақат яхшилик қиласидиган, мўмин-қобил, яхши. *Фарзанди солиҳ.* ■ *Ўғлингизга ўқитиб дину диёнат ўйлани, Солиҳу дунпта-дуруст аҳли мусулмон қиласман. Ҳамза.*

3 Солиҳ (эркаклар исми).

СОЛКАШ [ф. سالکاش – йил ўтказувчи, йил тортувчи] Йил оша мева қиласидиган. *Солкаш олма.* ■ *-Жийда солкаш кўринади, бу ўил мева қўймаяпти, – деди Шум бола.* F. Фулом, Шум бола.

СОЛЛАНМОҚ I Осилиб тушмоқ, осилмоқ, эгилмоқ. *Қор боғсан дарахт шохлари солланиб ётибди.* З. Дўсматов, Ёқут.. қия очик қолдирилган шиша тутқичли бир эшикда ҳимарилган дарпарданинг узун этаклари солланиб турарди. У. Исмоилов, Сайланма.

СОЛЛАНМОҚ II У ён-бу ён тебранмоқ, чайқалмоқ. *Дарҳақиқат, тор кўчча ичидан.. Нозикхон амиркон кавушини фирчиллатганча солланиб келарди. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар. Қуёш бир маромда нур сепар, теварак товланар, дарё ҳам ўзгача жило ёйиб, солланиб оқар, фақат ўша Сўлимбек йўқ эди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

СОЛМА шв. Кичкина ариқ, ариқча. Эшигингнинг олди солма, Солмадан, оға, сув олма. «Кўшиқлар».

СОЛМОҚ 1 Бирор нарса ичига ёки устига жойламоқ, қўймоқ, ташламоқ. *Нарсаларни чамадонга солмоқ. Дастрўмолни чўнтақка солмоқ. Пичоқни қинга солмоқ. Самоварга олов солмоқ. Милтиқча ўқ солмоқ. — Чол «хўп» деб, бўрини қонга солиб, устига похол ёниб бекитиб қўйибди. «Чалпак ёққан кун». Бўйзўлоннинг насиҳатин олмадим, Шу Махмудни зиндонимга солмадим. «Юсуф ва Аҳмад». Бир балиқчи дарёга қармоқ солиб ўтирган экан. «Эртаклар». Насиба боласини беланчакка солиб аллаламоқда. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. Лавлихон соат бешни мўлжаллаб, ошнинг гурунчини солди. Ойдин, Кўнгил тўлдими, яхши йигит?*

Юзига солмоқ Таъна қилмоқ, бирор нарсани таъна билан эсига солмоқ. Яхши боевнинг юраги шув этиб кетди. Ҳозир юзимга солади, деб ўйлади, мен ўғлингни ўқишига киритиб қўювдим, дипломатикка ўқиётубди, энди нега рассомлик қилиб юрибди, деб айтади. М. М. Дўст, Лолазор. **Ўт солмоқ** Қийнамоқ, азоб бермоқ. **Қўйнига қўл солмоқ** қ. қўл.

2 Ўрнатмоқ, қўймоқ. Узукка кўз солмоқ. Рамаларга ойна солмоқ. Тиш солмоқ.

3 Ўтиргизмоқ. [Хуморхон:] *Марасул ака, машинангизга солиб, бир айлантириб келсангиз-чи!* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

4 Меъёри билан қўшмоқ; қўймоқ. *Овқатга туз солмоқ. Ерга ўғит солмоқ. Самоварга сув солмоқ.* — Эрталабки нонуштага бериладиган овқатга сариёғ солинмайди. С. Аҳмад, Юлдуз.

5 Бермоқ, ташламоқ (молга бериладиган овқат ҳақида). *Тоштемир қудукдан бир неча марта сув чиқариб, отларни сугорди, охурларга беда солди.* Ҳ. Ғулом, Феруза.

6 Бирор ҳолатга туширмоқ ёки бирор ҳолатни юзага келтирмоқ, пайдо қилмоқ. *Ёқубжонни аввалига лаънатладим, кейин*

оқладим. *Негаки, у менинг мудроқча мойил танимга фулғула солди, хаёлларимни остин-устун қилиб юборди.* М. М. Дўст, Лолазор. *Иигиталининг бемаҳал келиши Сафаралининг кўнглига бир оз шубҳа солган бўлса ҳам, у қувонган бўлиб: -Иигитали келди, Муҳаббат, — деди.* Н. Фозилов, Диidor. *Қизнинг қийғоч қоши, жарангли кулагилари кимларнингдир юрагига ларзалар солган.* «Саодат». *Кумушнинг бу ҳоли бечора онанинг юрагини эзар, юз хил васвасаларга солар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

7 Бирор тартиб, йўналиш, ўлчов, вазият ва ш.к. га туширмоқ; мослаштирмоқ. *Ишини изга солмоқ.* — Чунки асарнинг тилини безаш, ўз услугига солиб таржима қилишини.. услублаштириш деймиз. «ЎТА».

8 Ёпишириб тикмоқ, уламоқ. Улоқ солмоқ. Ямоқ солмоқ.

9 Тўшамоқ, ёзмоқ. *Ўрин солмоқ. Кўрпача солмоқ. Дастрўхон солмоқ.* — Гўрўғли билан Шерниёзнинг ўйларига пойандозлар солишди, иззат-икром билан Қосимхоннинг олдига олиб боришиди. «Гулшанбоғ». Кумушни ўрин ёзишига қўймай, ўзи пар тўшакни олиб, ерга солди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

10 Тўшамоқ, ётқизмоқ. *Йўларга шагал солмоқ.*

11 Рўпара қилиб, қаратиб қўймоқ, тутмоқ. *Хатни чироқча солиб ўқимоқ.* — Қиз ўзи ни ойнага солди. «Шарқ юлдузи». Карим, Ота писмиқ, Қораҳўжалар Миролим буванинг дарвозахонасида ўзларини офтобга солиб ўтирибди [деди Саид]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Тоғағ кутган ҳол юз берди: отаси шишани ёрукча солиб кўра бошлади.* «Ёшлик».

12 Қуритиш, ачитиш, пишириш учун қўймоқ. *Майиз солмоқ. Қоқи солмоқ. Вино солмоқ.* — Жаннат хола шошиб ун чалиб, қўймоқ солди-да, болтани қўлига олиб, тўқайга қараб кетди. С. Аҳмад, Уғқ.

13 Тўлов мажбуриятини юкламоқ, белгиламоқ. *Солиқ солмоқ. Жарима солмоқ.* — Менга қолса, бу кунларда [ҳалқча] ўттиз икки танга эмас, ўттиз икки қора нуя солиши ҳам оғирдор. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

14 Бирор кимса ёки кўпчилик мухокамасига қўймоқ, ҳукмига топширмоқ, ҳавола қилмоқ. *У киши мажлисга солган иш бўлмай қолмайди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Бир-бираға солмоқ Бир-бираға ҳавола қилмоқ, тўнкамоқ, сансалорликка солмоқ.

Ўртага солмоқ 1) кўпчиликнинг муҳокамасига кўймоқ, ҳукмига топширмоқ. Албатта! Умумий мажлис қиламиз, ўртага соламиз. А. Қаҳҳор, Бек; 2) кўчма рўйкач қилмоқ. Иккинчи марта эрга чиқишим ҳақида биринчи оғиз очган қайнонам бўлди. Болаларимни ўртага солди. Ҳ. Ғулом, Машъал; 3) кўчма ўртада баҳам кўрмоқ, умумлаштирмоқ. Капсанчилар Баҳрободда собиқ батрак ва чоракордан ташкил топган бир колхоз борлигини, улар ер-сув, от-улов, асбоб-ускуналарини ўртага солиб, шериллик дэхқончилик қилишларини эшишган. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

15 Бирор нарса ёки кимсага йўналтиримоқ, кўймоқ. Овга қуш солмоқ. — Добил ҷалиб, қушлар солиб келай деб, Ёлғиз бориб қолдим Ҳовдак кўлина. «Гулшанбоғ». Навкар, от солиб борди-ю, Ҳасан қайгичини улоқдай азот кўтариб, эгарга ўнгариб олди. С. Сиёев, Ёруғлик. Кечак манаеви картага Дилдор трактор солмаган эди. С. Аҳмад, УФҚ.

16 Бирор ишга, ҳаракатга туширмоқ, ўйламоқ, ташламоқ. Бутун кучларни жангга солмоқ.

17 Ёллаб ишга туширмоқ. [Бухгалтернинг хотини] Ўзи ишламагани-ишламаган, яна одам солиб берасан, деб ҳар куни хараша қилгани ортиқча. Қ. Мақсудов, Саодатли чаманда. Менга қаранг, уйга ҳеч уста солганимисиз? «Ёшлик».

18 Арқон, занжир каби нарсалар уриб, ташлаб банд этмоқ, боягламоқ. Бўйнига сиртмоқ солмоқ. Оёқларига кишин солмоқ. — Эҳ-хе, ҳали шундайми? Нури опангиз тушини сувга айтсин, занжир солиб судрасалар ҳам, бошқа ёққа бормайман. Ойбек, Таңланган асарлар.

19 Қисмларини бир-бирига туширмоқ, ўрнига кўймоқ. Машинага иш солмоқ. Кўйлакнинг тұгмасини солиб олмоқ. — Болалар тезгина эшикни ётиб, орқасидан занжирини солиб кўйдилар. Ойдин, Ҳазил эмиш.

20 Барпо қилмоқ, курмоқ, ясамоқ. Уй солмоқ. — Ҳозир бирор иморатни ұхшатиб солса, бошқалар ҳам ундан қолмай деб тиришади. Н. Норқобилов, Тўқнашув. Амударё ва Сирдарёнинг қуи қисми балиқларнинг уруг ташлайдиган, ёввойи ҳайвонларнинг урчидиган, қушларнинг уя соладиган жойидир. «Фан ва турмуш».

21 Ҳозирламоқ, тайёрламоқ; курмоқ. Чилим солмоқ. Аргимчоқ солмоқ. — Дарвозадан

үн беш одимлар нарида.. дарвоза беклари гулхан солиб, чилим чекиб ўтирадилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

22 Зарб билан урмоқ, туширмоқ. Тарсаки солмоқ. Мушт солмоқ. Айлантириб солмоқ. Қилич солмоқ. Қулоқ-чаккасига солиб қолмоқ. — Кўлинг қичиган бўлса, биқинига солмайсанми, бетигаям урасанми, нодон! «Ёшлик». Кучинг етмас экан, нима қилардинг беллашиб, тош-пош билан жон жойига солмайсанми ўхшатиб. «Ёшлик».

23 Чизмоқ, ишламоқ, ясамоқ (гул, нақш ва ш.к. ни). Расм солмоқ. — Ҳозирги ўсмирлар ҳар хил нарсаларнинг сурати солинган кийимларни кўпроқ яхши кўришади. Газетадан.

24 Осильтирмоқ, солинтирмоқ. Эр йигитнинг бош соглани — ўлгани. Мақол. — Алимардон каравотга кўлларини тираганча, бошини қуий солиб ўтиради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

25 Ечмоқ, олиб ташламоқ, туширмоқ (кийимни). Кўйлак ечар, — деди Қумри турган куйи ва кўйлагини ечиб ташлади. — Иштон солар. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

26 бот. Тұғмоқ, гулдан мева ҳолига ўтмоқ. Қовоқ бешта солибди. — Уч түп тарвузнинг ҳар бири ўнтадан соглан экан. «Чалапак ёққан күн».

27 Қўшма феъллар таркибига киради, мас., асос солмоқ, ваҳима солмоқ, гапга солмоқ, дам солмоқ, даҳшат солмоқ, дод солмоқ, эсга солмоқ, қорин солмоқ, қулоқ солмоқ. — [Фазилат она] Тўғри келган одамнинг кўксига ўзини ташлаб, уввос солади. М. Ҳазратқулов, Журъат. Гулнорпари ўтқизидида, канизини гапга солди. «Гулнорпари». Нормат қўшикка қулоқ солиб, ичкаридаги одамнинг чиқишини кута бошлади. С. Аҳмад, УФҚ.

28 =а/=й ёки =(и)б аффиксли равишдош билан келиб, шу равишдош орқали ифодаланган иш-ҳаракатнинг батамом ёки рўйирост бажарилғанлигини билдиради. Бор гапни айтаб солмоқ. — Яхшибоев индамай турди. Сездик, Қўзабойнинг дардлари чўнг, дардларини тамом тўкиб солмоқчи — тасалли кор қилмайди. М. М. Дуст, Лолазор. Низомжон чидамади. Юрагида тўлиб-тошган гапларни узил-кесил тўкиб солмоқчи бўлиб, қизни излаб, яна далага қараб кетди. С. Аҳмад, УФҚ.

29 =а/=/й аффиксли равишдош билан кўмакчи феъл вазифасида келиб, шу равишдош орқали ифодаланган иш-ҳаракатнинг дарҳол бажарилганлигини билдиради. **Бола тура солиб, ўйига қочди.** М. Исмоилий, Фарғона т. о. Замон кела солиб, у одамдан сўради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Бошига солмоқ Атайлаб ёмонлик қилмоқ. **Бу ерларга келган кетмайди омон, Бошинга соларман охират замон.** «Маликаи айёр». =**га солмоқ** ..қилиб кўрсатмоқ. **Ўзини ухлаганга солмоқ.** ■ [Мақсад қори:] Менга қара, эшон бола, ўзингни гўлликка солма. X. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. -Ўзингизни овсарликка солаверсангиз, ҳужжатни биз кўрсатамиз, – деди ниҳоят терговчи.. «Ёшлиқ». Тошпўлат унинг тағдор гапларига дафъатан тушунмади, ўзини лоқайдликка солиб, уни қувватлаган бўлди. К. Яшин, Ҳамза. =**дан олиб, =га солмоқ** Ҳадеб, зўр бериб тақрорламоқ, қайта-қайта айтмоқ, атамоқ (койиш, ҳақорат сўзлари ҳақида). **Борди-ю, ишинг сал «эртага» қолганини билса.. тўрадан олиб, тўрага солади.** А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Мажлис тарқагандан кейин Наимий Онахондан узр сўради, ўзини нодондан олиб, нодонга солди.** А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Йўлга солмоқ** 1) тартибга чақирмоқ, тўғри йўл кўрсатмоқ. **Аҳмад маҳалладаги болаларни йўлга солиб туради.** «Ёшлиқ»; 2) бирор иш-ҳаракатни қилишга унданмоқ. **Ўглимни шу одам йўлга солган, хотининг билан ажраш, деган;** 3) ҳийла-найранг билан айтганини қилдирмоқ. **Мени алдаб сололмайсан йўлингга.. «Маликаи айёр».** **Назар** (ёки разм) **солмоқ** Қарамоқ, боқмоқ. **Икки пари юзидан пардасини олди.** Гўрўғлига қараб, бир назар солди. «Гулшанбоғ». **Самандар ҳаяжон ичида қизга бош-оёқ разм солди.** С. Кароматов, Бир томчи қон. **Оғиз солмоқ** Келинликка ёки хотинликка сўрамоқ. **Шу ўили кўкламда Мирҳамид миробнинг бевасига оғиз солди.** «Ёшлиқ». **Ўзини у ёқ-бу ёққа солмоқ** 1) дангасалик қилмоқ; 2) бирор ишни қилмаслик учун баҳона топмоқ.

СОЛНОМА [ф. سلنامہ – йилнома; тақвим < سال – йил + نامہ – хат, ёзув, битик] 1 айн. **йилнома.** Тарих солномаси. ■ **Солнома, одатда, тарихий воқеаларнинг бевосита шитирокчилиси томонидан ёзилган.** «ЎзМЭ». **Багдод тарихидан шундай солнома,** Битмиши кўп қадимда қай бир аллома. А. Шер, Қадимги куй.

2 эск. айн. **календарь, тақвим.**

СОЛО [итал. solo – якка, ягона < лот. solus – бир, битта] мус. Якка созанда, хонанда, раққоса ижро этиши учун мўлжалланган асар ва унинг ижроси. **Скрипка солоси.** ■ -**Овозим яхши бўлгани учун мен унинг [Ҳамзанинг].. қўшиқларининг голосини ижро этардим, – деди Фаёзов. Э. Зокиров, Хоразм санъатининг фахри.**

СОЛОР [ф. سولار – бошлиқ, йўлбошчи] эск. Саркарда, бошлиқ.

СОЛТОБ [ф. سالتاب] шв. Ёши катта, анча ёшга бориб қолган, қартая бошлаган. **Ўрта яшар бўлайин деган каниздан қартайган кўжна солтоб канизлар паст тушиб, қалпоқ сотиб турибди.** «Равшан».

СОЛЬ [лот. sol – қуёш] Мусиқа гаммасининг бешинчи товуши ва унинг нота белгиси.

СОЛЯРИГРАФ [лот. solaris – қуёшга доир + юн. grapho – ёзаман] Қуёш радиациясини қайд этиб борувчи асбоб. **Соляриграф** Қуёш ва Қуёш системасидаги сайдерларни ўрганишда қўлланади. «ЎзМЭ».

СОЛЯРИЙ [лот. solarium < sol – қуёш] қуёш ваннасини қабул қилиш ёки қуёш (нурлари) билан даволаш учун маҳсус жиҳозланган очиқ майдонча ёки хона.

СОЛЯРКА [р. < лот. solaris – қуёшга доир] Нефтни ҳайдаш, қайта ишлаш жараёнида ҳосил бўладиган, ўзига хос ҳидли мойсисимон суюқлик; соляр мойи (кўпинча мотор ёнилғиси сифатида, шунингдек, техника, қўнчилик, тўқимачилик соҳаларида ишлатилиди). -**Бу қозонлар торф билан ишлайди, солярка билан эмас,** – жавоб берди куёв. X. Аҳмар, Яккана-якка. [Қўчқор:] **Илари тезак ёқиларди, энди тезакни солярка билан ёқяпмиз.** «Ёшлиқ».

СОЛҚА 1 Яхши тортилмаган, ўртаси осилиб тушган, солинган. **Солқа дор.** Солқа тортилган арқон.

2 Осилиб тушган, лўмбиллаган ёки керккан. **Солқа лунж.**

СОЛҚАЛАНМОҚ айн. **солқимоқ 1.**

СОЛҚИ шв. Солқа.

СОЛҚИМОҚ айн. **салқимоқ 1.**

СОЛФИТ шв. Солиқ, ўлпон. -**Солғитлар жонга тегди!** Ҳоннинг зулми ошид! – деган гаплар ҳавони қоллар эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

СОМБРЕРО [исп. sombrero < sombra – соя, кўланка] Асосан, Марказий ва Жа-

нубий Америкада тарқалган, соябони кенг шляпа.

СОМБУСА эск. кт. айн. **сомса**.

СОМЕ(Ь) [а. سَمْع – эшитадиган, эши-түвчи; 3-ш. бирл. **сомеи**] кт. 1 Эшитувчи, тингловчи. Кўпинча Абу Убайд «Китобуш-шифо»дан бир бобни ўқир, унга дикқат билан қулоқ солиб ўтирган сомеълар, тушуммаган ерларини сўрар эдилар. М. Осим, Карвон йўлларида. *Хотира ийғлатар наига айланиб, Сел бўлиб тин олар соме Регистон.* А. Исроилов, Биз – дунё одамлари. *Севаргул ўйчанлик билан чўнқайиб, тиловатга соме ўтиаркан, тагин беихтиёр таажжусбланди.* Н. Қиличев, Чифриқ.

2 дин. Қуръон ўқиётган қори янгишганда ёки унутиб тўхтаб қолганда луқма солиб турувчи иккинчи қори.

СОМЕЛИК Соме бўлишлик, иккинчи қори вазифасини бажариш. *Қишлоқилар менинг қори эмаслигимни, ёлғондан сомеликка ўтганимни пайқаб қолибдилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

СОМИЙЛАР [а. سَمِيٰ – олий, олиймаком < а. سَمٰ / қад. яҳ. Шем (Сим) – Исм, Ном: Нух пайғамбарнинг ўғилларидан бирининг номидан] Шимолий ва Шарқий Африкада, шунингдек, Олд Осиёда яшаган ва сом тиллари оиласига кирадиган тилларда сўзлашган қадимий (аморийлар, финикийлар, оссурийлар, оромийлар, сурёнийлар ва б.) ва сўзлашувчи ҳозирги (араблар, амхарлар, Исроил яхудийлари, суряяликлар) халқлар. Фандаги маълумотларга кўра, сомийларнинг аждодлари қадимда *Сахрои Кабирнинг шимолида яшаган деб таҳмин қилинади.* «ЎзМЭ».

СОМИЙШУНОС [а. + ф. شناس – сомийларни ўрганувчи] айн. **семитолог.**

СОМИЙШУНОСЛИК айн. **семитология.**

СОМОН Буғдой, арпа, шоли янчилганда, пояларининг эзилиб майдаланишидан ҳосил бўладиган, маҳаллий бинокорликда ва ем-хашак сифатида ишлатиладиган маҳсулот. *Майдо сомон. Йирик сомон. Молларга сомон бермоқ.* Узоқнинг буғдойидан яқиннинг сомони афзал. Мақол. ■ У ярим ойдан бери пичан тайёrlаши, беда ўриши, сомон ҳозирлаши билан банд. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

Сомон сувоқ Сомон солинган лой билан қилингандан сувоқ. Сомон сувоқ қилингандан айвон

деворидаги катта михга илингандан эски радиорепродуктор.. бир алфозда хирилларди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Сомон ўғли астр. Ҳаво очиқ тунда оддий кўзга ёргу ўйл каби кўринадиган юлдузлар туркуми. Сомон ўғли юлдузлари тўплами тартибсиз бўлмай, ўзаро тортиши кучи билан боғланган системани ҳосил қиласди. «ЎзМЭ».

СОМОНИЙ Тожикистон Республикасининг асосий пул бирлиги номи (2000 йилдан).

СОМОНХОНА Сомон сақланадиган жой, хона. Ағёринг сирли меҳмонхонасидан дўстингнинг сомонхонаси яхши. Мақол. ■ Бузоқнинг юргургани сомонхонагача. Мақол. ■ Бу дангилама бинонинг ичкари томони катта сарой бўлиб, унинг отхонаси, сомонхонаси ва узун кетгандай айвони бор. Ҳ. Шамс, Душман.

СОМОНЧИ Сомон келтириб ёки ёзда сомон босиб, қишида сотувчи савдогар.

Сомончи ўғли айн. Сомон ўғли қ. сомон. Осмони заминда, арава орқасидан кўтарилиган тўзондек бўлиб, Сомончи ўғли кўринди. С. Аҳмад, Уфқ. Бу ўлик океан устига тўнкарилган осмонгина гўё барҳаёт: тубсиз қоронгилик тенасида Сомончи ўғли нуқрадай жи-мирлайди. А. Мухтор, Асарлар.

СОМСА Ёйлган хамирга гўшт, қовоқ ва ш. к. солиб тугиб, одатда тандирга ёпиб, шунингдек, газ духовкаларида ҳам пишириладиган егулик. Гўшт сомса. Қовоқ сомса. Исмалоқ сомса. Сомса ёпмоқ. ■ Сут-қаймоқ-қа ўйғрилган жимжимадор патир кулчалар, ҳали совимаган тандир сомсалар.. ҳаммаси фаросат, дид билан қўйилган. С. Анорбоев, Оқсой. Ошхона деразаси ёнида туриб, сомса ясаётган уйғур йигит ҳам гўзал қиздан нигоҳини узмасди. Мирмуҳсин, Умид.

СОМСАПАЗ Сомса пишириб сотувчи шахс. Узоқда қатор чойхоналар, дўқонлар кўринар, муношида ўчоқ устига мукка тушган сомсапаз оловни ковлаб, тутун бурқитар эди. Ойбек, Улуғ йўл.

СОМСАПАЗЛИК Сомса пишириш ва сотиш билан шуғулланиш. Сомсапазлик қилмоқ.

2 тар. Бозорда сомсапазлар дўкони жойлашган раста.

СОН I 1 мат. Нарсаларнинг қанчалигини, саноғини, ададини ҳисоблаш учун хизмат қиласидиган восита; математик тушунча. Бутун сонлар. *Каср сонлар. Сонлар нисбати.*

Сонлар назарияси. — Сон тушунчасининг ривожланишига ўрта аср математиклари ҳам китта ҳисса қўшилдилар. «ЎзМЭ».

2 с. т. Рақам. Бир сони. Йигирма беш сони.

3 Миқдор, саноқ; агад. Келаётган аёлларнинг сони йўқ. Ойбек, Танланган асарлар. Сўнгги қўрқ ўил мобайнида республикамизда илмий ходимларнинг умумий сони 103 марта.. кўпайди. «Фан ва турмуш».

Сон мингта Жуда ҳам кўп, неча-неча мингта. ..Ёшуллани, марҳума Қурбоной қизимизни мақтаганлар сон мингта. Уларни қўяйлик, менинг ўзимни мақтаганлар-чи? М. М. Дўст, Лолазор.

Сони бор, салмоғи йўқ қ. салмоқ.

4 Номер; тартиб номери. Иккинчи сон ўрта мактаб. — «Мулла Насрийдин»нинг усонини очиқ эслай олмасам ҳам, кўрганилгим хотирамда равшан бор. А. Қодирий, Кичик асарлар.

5 тли. Предметларнинг миқдорини, сонсаногини ва саноқ жиҳатидан тартибини билдирувчи сўз туркуми. *Саноқ сонлар. Тартиб сонлар. Чама сонлар.*

Сон кирди (ёки тегди) Дуруст бўлиб қолди, тузалди. Ўнга ҳеч сон тегмайди. — [Кўчкорнинг] Кўполликлари ҳам йўқолиб боянти. Кийим-бошига сон кириб қолди. А. Ёқубов, Ш. Шодиев, Топилган қиз. **Сонга қўшилмоқ (ёки кирмоқ)** 1) ҳисобга, қаторга кирмоқ. Кимгаки бўлмаса ақлу билим ёр, Кўшма уни одам сонига зинҳор. «Фан ва турмуш»; 2) яхшиланмоқ, тартибга тушмоқ. Сонсиз хотининг уйи сонга кирмас. Мақол. — [Ошино:] Бу ерлар ҳам сонга киради, яшилдан либос кияди, бофу бўстонга айланади.. М. М. Дўст, Лолазор. **Сондан чиқмоқ** 1) ҳисобдан, қатордан, одамгарчилликдан чиқмоқ. -Ҳадеб ўйда ўтиравериши ҳам одамни сондан чиқаради, — деди кампир Санамга. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар; 2) яроқсиз ҳолга келмоқ. Уруш ҳаммани сондан чиқарди. «Ёшлик».

СОН II 1 Одам ва ҳайвон оёғининг тизза билан тос ўртасидаги қисми. Сони йўғон одам. Сон суюги. Сув унинг сонигача чиқди. — Саид сув тўла чўмични узатиётганда, бир қултум сув отасининг сонига тўклиб кетди. «Ёшлик». Ҳумор келин Бўрижоннинг қўлидан гаврон таёхни олиб, ҳўқизларнинг сагрисига, сонига зарб билан урди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Кўйган банда уриб ийслар

сонига, Шаҳид бўлган бўялади қонига. «Эрали ва Шерали».

2 Ҳайвонлар оёғининг шу қисмидаги гўшти. Султонов кийикнинг сонини сонга, тўшини тўшига ажратиб саранжомларкан.. ўзига қарашиб турган Ортиққа кўзи тушган сари, кўнгилгашлиги ортиб борарди. М. Мансуров, Ёмби.

СОНАТА [итал. sonata < лот. sonare — янграмоқ] Умумий бадиий фоя билан бирлашган, турли мавзу ва характердаги, ўзаро фарқланувчи (секин, вазмин ёки тез) бир неча (одатда 3–4) қисмдан иборат бўлган, икки ёки бир неча чолғу асбоби учун ёзилган мусиқа асари. *Бетховеннинг тўртинчи сонатаси [тингловчиларда]* яхши таассурот қолдирди. Газетадан.

СОНАТИНА [итал. sonatina — сонатача] мус. Сонатанинг ўз соддалиги, ижро услубининг оддийлиги билан ажралиб турадиган кичик ҳажмли тури.

СОНЕТ [итал. sonetto < лот. sonax — жарангдор, баланд, чинқироқ] Белгиланган қатъий қонун-қоидалар (ҳажм, ритм, вазн, қофия) асосида яратиладиган, 14 мисрадан иборат шеърий жанр. *Сонетнинг шеър тури сифатида шакланишида* Ф. Петраканинг хизматлари китта. «ЎзМЭ».

СОНИЯ [а. زانیہ — иккинчи] қ. секунд 1. Шундан бир-икки сония ҳам вақт ўтмади, йўлак оғизда бир кўлагага кўринди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Сўйланг-чи, вафонинг надир қиммати, Сиз ҳам кутганмисиз бирор сония? А. Орипов, Йиллар армони. Орага бир сония сукунат чўкди. Н. Норқобилов, Тўқнашув.

СОНЛИ 1 Бирор сон ёки сонлар билан ифодаланган. *Сонли масштаб*.

2 Маълум миқдордаги, маълум миқдорга эга. Кўп сонли талабалар жамоаси. — *Мақсадимиз кам сонли халқлар вакиллари маданиятини ривожлантиришига қўмаклашидир.* Газетадан.

3 Номери бор, номерли. *Бешинчи сонли ўрта мактаб*.

СОН-САЛМОҚ Сон ва салмоқ, миқдор ва оғирликлар мажмуи. *Сон-саноғи йўқ*.

СОН-САНОҚ Сон, миқдор ва унинг саноги, ҳисоби. Навбатда турганларнинг сон-саноги йўқ. — *Предметнинг сон-саногини билдирган сўз туркуми сон деб аталади.* «Ўзбек тили» дарслиги.

СОН-САНОҚСИЗ Беҳисоб кўп, сонсаноғи йўқ, беадад. Ҳаво очик, кўкда сонсаноқсиз юлдузлар чарақлаган. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Кузги осмонда сон-саноқсиз юлдузлар чарақлаб ётарди. «Шарқ юлдузи». Сон-саноқсиз кишилар кетмон билан еркўйоряти. С. Аҳмад, Уфқ.

СОНСИЗ айн. сон-саноқсиз. Сонсиз арилар ва баҳор қўнғизлари гуллар орасида учишиб, ажисб мусиқа тарқатарди. Ойбек, Танланган асарлар. Кенг йўлларда оқиб келади Шаҳар томон сонсиз оломон. Э. Раҳим.

СОНСИЗ-САНОҚСИЗ айн. сон-саноқсиз. Фарзандларинг бордир сонсиз-саноқсиз. Во ажаб, қадрингни гоҳида билмас. А. Орипов, Она сайёра.

СОП I Баъзи асбобларнинг кўл билан ушланадиган қисми; тутқи, даста, банд. Теша сопи. Қошиқнинг сопи. Ўғирнинг сопи. Ўйқолган пичоқнинг сопи олтин. Мақол. — Олтмиши ёшлардаги жиккак чол тешасининг сопини белбогидан ўтказиб, сўрига келади. С. Аҳмад, Жимжитлик. -Чиқинглар, — Бек атрофга сергак қулоқ тутиб, ҳеч сас эшишмагач, шундай шивирлади ва ханжарининг сопидан янада маҳкамроқ чангллади. «Ёшлик». Бундай тифли, сопи гулдор пичоқни фақат Ҳўжанд усталари ясарди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

Кетмоннинг сопини ушламаган Деҳқончилик ишидан хабари йўқ, умрида кетмон билан иш қилмаган; хом. Ўзингиз айтингчи, ахир, бу елкаси офтоб кўрмаган соятварлар, кетмон сопини ушламаган номарлар колхозда нима қилиб беради? П. Турсун, Ўқитувчи. Сопини ўзидан чиқармоқ Ёндан маблаг ёки куч сарф қилмай, бошқалар хисобига иш битирмоқ. -Актга кўл қўйшиб, ўзингизга етиб олгунча, ҳар қандай ис-писдан холи бўлиб қолади. Сопини ўзидан чиқаряманда, — деди Одил Эгамбердига. Б. Раҳмонов, Ҳўжайин қўчди.

СОП II кам кўлл. айн. соб. Ишк дардидагон бўлмоқ. Ишдан урилиб соп бўлмоқ. — Ҳа, бир алами бордир-да.. Ё нос соп бўлдимикин? Ҳумори тутган бўлса керак. П. Турсун, Ўқитувчи.

СОП III фольк. Энг зўр, асл. Ўн минг уйли қўнғирот элининг соп деган бойваччалари.. ўз кайфу сафоси билан ўтириб эди. «Алпомиши».

СОПЛАМОҚ I Соп ўрнатмоқ, даста қўймоқ, қилмоқ. Пичоқ(ни) сопламоқ. Болта(ни) сопламоқ.

СОПЛАМОҚ II с. т. Батамом кеткизмоқ, соп, тамом қилмоқ. Бор пулни сопладим. **СОПЛИ** Соп ўрнатилгани, сопи бор. Калта сопли кетмон. — [Сайдқул] Пичоқни қинидан чиқарди. Дандон сопли ўткир тиф эди, сопига гуллар чекилган, ялтилаган асл мол. М. М. Дўст, Лолазор.

СОПОЛ [ф. سفال - кулолчилик маҳсулоти; лой идиш] Махсус лойдан ясаб, оловда қиздириб тайёрланадиган маҳсулот. Сопол товоқ. Сопол қувур. Сопол тувак. Сопол чинни бўймас, бегона — ини. Мақол. — Нусратбек билишга ёнбошлаб, кашта сопол товоқдаги сермой чалобдан ичди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Баҳт мана бу чироили сопол кўза эмаски, сотиб олиб келсанг-да ёки ота-онанг олиб берса-ю, маҳлие бўлиб ўтирасанг. А. Мухтор, Асарлар.

СОПОЛАК [ф. سفالك - кичкина сопол] 1 Сопол парчаси.

2 Болаларнинг бир қанча ўйинларида ишлатиладиган ясси сопол ёки тош. Сополак ташламоқ. — Баъзи одамлар қизларига тўптоши, лапар ўйнашлари учун силлиқ сополаклар ҳам териб кетишади. Ш. Бўтаев, Қўргонланган ой.

СОППА-COF Ҳеч кандай касали йўқ, бутунлай соғ, соғлом. Мунозаранинг ўрни эмас. Кўрганингиздек, соппа-соғман. «Ёшлик».

СОПРАНО [итал. soprano < sopra — устиди, юқорида] мус. 1 Аёллар ёки болаларнинг энг юқори хонандалик овози. Сопрано бошқа овозлардан «бош» регистр устунилиги билан фарқланади. «ЎзМЭ».

2 Шундай овозга эга бўлган хонанда аёл. 3 Хордаги баланд овозли партия.

4 Баъзи созларнинг юқори регистрли тури.

СОПҚОН тар. Ичига тош солиб отила-диган қадимги содда курол. Сагирнинг ҳақи — сопқоннинг ўқи. Мақол. — Йигитлар дарахтларда, тоғ унгурларида туриб, сопқон отиб, ёвни шунча думалатиб турсалар ҳам, у газандалар борганд сари кўяна берибди. Ойдин, Олтмиш газ арқон. Сопқондан қушларга тош отиб юрган.. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

Отилмаган сопқон ҳам бошга тегади, ҳам кетга (ёки қуймучга) Улдасидан чиқа олмай қилинган иш кишининг ўзига зарар етказади, деган маънода ишлатиладиган мақол. -«Отилмаган сопқон ҳам бошга, ҳам қуймуч-

га тегар» деганларидек, қассоб гапни ўзи бошлаб қўйиб, пировардида ер ёрилса, ерга киргудаи бўлди,— деди Абдурасул. П. Турсун, Ўқитувчи.

СОР [ф. سار – чугурчук] Қарчигайлар оиласига мансуб йиртқич қуш; сариқсор. Сорларнинг икки тури Ҳалқаро табиатни муҳофаза қилиши иттифоқининг Қизил китобига киритилган. «ЎзМЭ». ..Қор бетига чиқса, дарҳол тулкию сор қушларга ем бўладиган кўрсичқонлар [кабель] симларни емириб ташлаган экан. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

СОРТ [фр. sorte < лот. sors, sortis – қуръа; қисм, улуш; хизмат, мансаб; тур, хил, жинс] 1 Молнинг, маҳсулотнинг муйайян сифатий белгиларга эга бўлган категорияси, нави; нав. Биринчи сорт пахта. Учинчи сорт газмол.

2 эск. қ. нав. Пахтанинг янги сортларини етишиштирмоқ. — Барча маҳсулотнинг 28 фоизи биринчи сортга қабул қилинди. Газетадан.

СОСТАВ [р. состав – бириктирилган нарса; тизим, таркиб] 1 эск. қ. таркиб 1, 2, 3. Тилнинг лугат состави. Шишанинг состави.

2 Жўнашга тайёр қилинган ёки йўлдаги бир-бираига тиркалган вагонлар мажмуи. Юк вагонлари состави. — Эшелон бошлигининг сигналидан кейин паровоз буф чиқариб, чўзиқ гудок берди-да, катта.. составни сурдраб кетди. И. Рахим, Чин муҳаббат.

СОСТАВЛИ эск. айн. таркибли. Составли сўзлар.

СОТИЛМОҚ 1 Сотмоқ фл. мажҳ. н. Одоб бозорда сотилмас. Мақол. — Бир томон чиннифурушилик, бир томонда атторлар растаси. Бир томон эса ҳар хил ширинликлар ва бошқа моллар сотиладиган “гулбозор”. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма нафр. Ўз виждонини сотиб, қарши томонга ўтмоқ; сотқинлик, хоинлик қилмоқ. Душманга сотилмоқ.

СОТИХ [р. сотый – юзинчи; юздан бир улуш қисм] Гектарнинг юздан бир қисмига тенг сатҳ ўлчови бирлиги. Уларнинг йигирма сотих томорқаси бўлиб, унда отаси экиб кетган хил-хил мевали дарахтлар кўп эди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. Ариқнинг нариги бетида ўн сотихча томорқамиз бор эди. «Ёшлик».

СОТМОҚ 1 Пулга айирбош қилмоқ, белгили келишилган пул эвазига бермоқ. Арzon

сотмоқ. Қиммат сотмоқ. Пулга сотмоқ. Ўз нархига сотмоқ. — Йўлингдан қолма! – деди у Зулфизарга ўқрайиб. – Сендақаларга сотадиган узумим ўйк! К. Яшин, Ҳамза.

СОТИБ ОЛМОҚ 1) пулга алмаштириб олмоқ, харид қилмоқ. Бизнинг Қаландар бой кузда камбағалларнинг пахтасини арzon-арzon сотиб олиб, саройига босиб қўяди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 2) пул бериб, ўз томонига оғдириб олмоқ, оғдирмоқ. Қамбарали акани сотиб олгани кучингиз етмаса керак. Милтиқ билан бўлмади, энди пул билан рахна солмоқчимисизлар. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 3) кўчма ўзига орттиримоқ, дардисар қилмоқ (жанжал, гап ва ш.к.ни). Ҳар куни аҳвол шу. Қаерда майшат, кўпкари бўлса – шуники. Уриши-жанжалнику, излаб юриб сотиб олади, лаънати. Н. Фозилов, Оқим.

2 кўчма нафр. Сотқинлик, хоинлик қилмоқ. Дўстини сотмоқ. Ватанни сотган эр бўлмас. Мақол.

ГАП СОТМОҚ қ. гап I 1. Сафсата сотмоқ қ. сафсата 2.

СОТУВЧИ 1 Сотмоқ фл. сфдш. Олма сотувчи.

2 Магазинда савдо-сотиқ билан шуғулланувчи ходим. Сотувчилар харидорларга холис хизмат кўрсатши билан банд. Газетадан.

СОТУВЧИСИЗ: сотувчисиз магазин Сотувчиси бўлмаган, харидорлар ўзига ўзи хизмат қиладиган магазин.

СОТҚИН нафр. Ўз виждонини сотиб, қарши томонга ўтган; сотилган, хоин. Сотқин одам. — Ул нобакор Балх ҳокими сотқин тузиб, исён байрогини баланд кўтарди. М. Осим, Карвон йўлларида. Мулла Турсуннинг сотқин ва риёкор эканлиги кўпчиликка маълум бўлди. «Саодат».

СОТҚИНЛИК Сотқин, хоин бўлиш хусусияти; хоинлик.

СОФ [а. صاف – тоза, шаффоф, тиник] 1 Беғубор, тоза, мусаффо. Соф ҳаво. Соф сув. — Соф, яшил табиат юракларга куч бағишилади. Ойбек, Куёш қораймас. Соф осмонда маъсум боққан, Тўлин ойдир йўлдошим. Бойчечак. Уфқаларга оташ қалаб, Тонг отади соф, нафис. Э. Воҳидов.

2 Бошиқа нарса аралашмаган; асил, тоза. Соф олтин. Соф ҳолда учрамайдиган кимёвий элементлар. — Бир грамм соф радий

олиши учун бир неча тонна уран рудасини қайта ишилашга түгри келади. «Фан ва турмуш».

3 Ўзга унсурлардан холи; тоза. *У [рус жувон] айвонга қараб келаётган кишини таниб: -Э, Гуломжон, келинг! – деди соф ўзбек тилида.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 кўчма Доғ тушмаган, ҳар қандай айб, гуноҳ, нуқсондан холи; тоза, покиза, ҳалол. Соф виждан. Соф муҳаббат. ■ Назаримда, шу ўй унинг содда, соф юрагига шундай азоб бермоқдаки, бу азоб олдида устида қанот ёзиб турган ўлим ҳам писанд эмасдек туюлар эди. А. Мухтор, Асарлар. Гулнор.. соф номусига отилган қорани бутунлай ювив ташлашга жазм қилди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу бозор аҳлига, бу ердаги софу нософ икир-чикир бандаларга менинг нима даҳлим бор?.. А. Мухтор, Асарлар.

Соф фойда Чиким, харажат ва ш. к. чиқариб юборилгандан кейин қолган пул, даромад.

СОФА [фр., итал. sofa – диван < а. صفة – тош супа, ўринидик; бостирма, айвон] Пастак, кенг, ёндори суюнчиғи билан бир хил баландлиқда бўлған диван.

СОФДИЛ [а. + ф. صافدل – қўнгли тоза, самимий] Кўнглида кири, гидири йўқ, дили, қалби пок, соф. Софдил одам. ■ Софдил, камтар, билимдон дўст учун кўйксингни оч, Яхшигардан сўз очиб, энг яхши сўз дуррани соч. С. Абдулла. Наврўз баҳорини соғинган ҳар бир софдил инсонга қаратма дил сўзларини изҳор этамиз. Газетадан.

СОФДИЛЛИК Кўнглида кири йўқлик, ҳалоллик; самимийлик. Сидиқжон, унинг юзида истеҳзоли бир табассум бор гумон қилиб, ер остидан қаради. Бироқ жувоннинг юзида самимият, софдилликдан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Очик чеҳра билан, софдиллик билан, осонгина жуда табиий қилиб айтилган.. гап уни ҳаяжонга солди. И. Раҳим, Ихлос.

СОФИЗМ [юн. sophisma – айёрлик қилиш; алдаш] Расман тўғри, чинга ўхшаб туюладиган, аслида ёлғон тузилган (чиқарилган) хулоса, сохта исбот; маккорлик воситаси. Софизм соддадил кишилар қалбида ҳақиқатга,adolatga шубҳа ўйғоғувчи, уларни тўғри ўйлдан адаштирувчи маккорлик қуролидир. «ЎзМЭ».

СОФИР [а. سافر – очик, очик-оидин; йўлчи, сайёх] эск. айн. элчи.

СОФИСТИКА [юн. sophistike – мунозарани айёрлик билан олиб бориш, унинг йўналишини ўзгартириб юбориш маҳорати] флс. Мантиқ қонунларини атайн бузиб, ёлғон далилларга асосланган ҳолда муҳокама – юритиши.

СОФЛАМОҚ 1 Бегона ёки заарали нарсалардан тозалаб, соф ҳолга келтироқ; покиза, мусаффо қилмоқ. Ҳавони софламоқ. Сувни софламоқ.

2 маҳс. Аралашмалардан тозалаб, маълум талаблар даражасига еткизмоқ. Ёғни софламоқ.

СОФЛИК 1 Тоза, бегубор бўлиш хусусияти. Сувнинг софлиги. Муҳаббатнинг софлиги. Дилнинг софлиги. ■ Анчадан буён давом этиб келаётган баҳслардан бири она тилимизнинг софлигини сақлаб қолиш ҳақида бораёттир. «Муштум».

2 Ҳар қандай айб, гуноҳ, нуқсондан холлилик; поклик, ҳалоллик. Бойназар ака ҳар соҳада ҳалоллик, софлик бўлишини яхши кўради. Ш. Шокиров, Бойназарнинг байроби.

СОХТ [ф. ساخت – тайёрлаш, ишлаб чиқиши; иш, амал] Ташқи кўриниш, қиёфа. Салла, оқ тўйлар кўруб, соҳтимни инкор айламанг, Бўлмасам ҳамки асл девона, кал девонаман. Муқими. Ҳамма вақт яхши кўринадиган қоровул шу тобда унинг [Элмуроднинг] назарида жуда соҳти совуқ одамга ўхшаб кетди. П. Турсун, Ўқитувчи.

СОХТА [ф. ساخت – тайёрланган, ишлаб чиқилган; сунъий, ясама] 1 Қалбакилик мақсадида аслига ўхшатиб ишланган, ясалган; ясама, қалбаки. Сохта пул. Сохта имзо. ■ Мен билан Отабекни қаматиб, дор остига юборувчи, Отабек тилидан сохта талоқ хати ёзиб, бир-биримиздан жудо этувчи.. баттол Ҳомид экан. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Демак, Сиддик Шарипов – отангизнинг сохта исми-шарифи. «Шарқ юлдузи». У бу ишга пухта ўйлаб киришган. Унинг сохта ҳужжатлари шундан далолат бериб турибди. «Ёшлиқ».

2 Етарли асосга эга бўлмаган, асоссиз, пуч. Сохта даъво. Сохта назария. ■ [Фотима:] Бўлмаган сохта далиллар билан гапириувчи ифлосларнинг сўзига кириб, бу хилда қилиши яхши эмас. Ҳамза, Туҳматчилар жазоси.

3 Ёлғондакам, таги пуч, юзаки. Сохта обр.

4 Самимиятсизлик билан шунчаки қилинган, носамимий, юзаки, ясама. Сохта күлгі. Сохта мұлойимлик. — Э, сизмидингиз, Шоқосым ақа, танимай қолғаным учун кечирасиз, — деди [Хафиза] жиндеқ сохта жылмайиб. Мирмұхсин, Үмид. Аппон өлтүнгін сохта, зұраки тақаллуғидан ғазабланди. «Ёшлик». Мемлекеттік орасыда «Марұбо», талантлар! телевизион конкурсанынг иккі қатнашчиси ҳам бўлиб, улар сохта камтарларданми ёки тортинчоқликданми, бир чеккада құмтанибгина ўтиришарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СОХТАГАР [ф. ساخته‌گار] айн. сохтакор.

СОХТАКОР [ф. ساخته‌کار — сұнъий, ясама, қалбаки иш құлувчи] Қалбакилик, алдамчилик билан иш тутувчи; қаллоб. Энди түрмушга күр күз билан қарама, құзим. Магазинчи ынгитинг сохтакорроқ күрінади, әхтиёт бўл. А. Мұхиддин, Куёв қочди.

СОХТАКОРЛИК Қалбакилик, қаллоблик; қинғирлик. «Автомобилчи».. раҳбари Ч. Абдуназаровнинг иш тажрибасидан шунақанги сохтакорликлар чиқиб қолдики, суд бундай жиноятлар учун фәқат жарима солиши жағоси билан чекланғанлығига ҳайрон қоласан киши. Газетадан.

СОХТАЛАШМОҚ 1 Самимийликни йўқотиб, ёлғондакам, сохта, ясама тус олиб бормоқ, юзакилашмоқ. Сохталашган мұлойимлик.

2 Ҳақиқатдан йироқлашмоқ. Сохталашган маълумотлар.

СОХТАЛАШТИРМОҚ Ҳақиқатдан йироқлаштиримоқ, ҳақиқатни бузиб күрсатмоқ. Тарихни сохталаштиримоқ. — Шундоқ ҳам күхликкина қизга пардоз-андоз ҳам ортиқчалик қиларкан. Қайтага хүснини сохталаштириб турарди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СОХТАЛАШТИРУВЧИ Ҳақиқатни бузиб күрсатувчи. Тарихни сохталаштирувчилар.

СОХТАЛИК Қалбакилик, юзакилик, ясама эканлик. Ҳужжатнинг сохталиги. — ..фәқат ароқ ичмаган Отамуродгина бу яқинликнинг сохталигию бу меҳрибончиликларнинг шунчаки, ўйлига эканини сезиб, иччидан гижиниб ўтирад, нимагадир унинг күнглиғаш эди. М. Мансуров, Ёмби.

2 Сохта иш, хатти-ҳаракат; қаллоблик. Гоҳо ахлоқ табиатига бегона қилиқлар ҳам учраб қолади. Буларни сохталик ё риёкорлик деб атаси мүмкін. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

СОХТ-СҮМБАТ Ташқи күриниш, қиёфа; қад-қомат. Сохт-сүмбати келишган ишит. — Афанди, семизнине сохт-сүмбатига қараб түриб: — Үн беш кундан кейин үласан, дори ҳайф кетади, — деди. «Латифалар».

СОЦИАЛ [лат. *socialis* — ижтимоий] Кишилар ҳаётига, уларнинг жамиятдаги ўзаро муносабатларига оид; ижтимоий. Социал тараққиёт. Социал тузум. Социал мұхит. Жамиятнинг социал таркиби. — Студентлар.. лекцияларнинг магзини чақиб, социал баҳо берадиган бўлишлари ҳам керак. П. Қодиров, Уч илдиз.

Социал таъминот Фуқароларни қаригандан, касалланган ва меҳнат қобилиятини йўқотган ҳолларда давлат томонидан моддий жиҳатдан таъминлаш тизими; ижтимоий таъминот.

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТ [социал + демократ] тар. Социал-демократия тарафдори; социал-демократлар партиясининг аъзоси (қ. социал-демократия).

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИК тар. Социал-демократия ва социал-демократга оид. Социал-демократик партия. Социал-демократик қарашлар.

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЯ [социал + демократия] Ҳалқаро ишчилар ҳаракатида: 19-аср охирида пайдо бўлган, дастлаб инқилобий кураш йўли билан, кейинчалик демократик методлар, ислоҳотлар йўли билан ижтимоий адолатга, эркинлик ва тенгликка асосланган тузумни ўрнатишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган гоявий-сиёсий оқим.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ [лат. *socialis* — ижтимоий] Хусусий мулк ҳисобланган ер, ишлаб чиқариш воситалари ва ш.к. ни жамият мулкига, умум мулкига айлантириш.

СОЦИАЛИЗМ [фр. *socialisme* < лат. *socialis* — ижтимоий] 1 тар. Мақсади ва идеали ижтимоий адолатни, эркинлик ва тенгликтин амалга оширишдан иборат бўлган, хусусий мулкни ижтимоий (умумий) мулкка айлантириш орқали мазкур принципларга эришиш мүмкін, деб ҳисобловчи таълимот. Социализм гояси. — Социализмда

инсон хусусий мулкдан тамоман ажратилади. «ЎзМЭ».

2 20-асрда бир қатор давлатларда: жамият ҳаётининг барча соҳаларига давлатнинг аралашувини тақозо этувчи ижтимоий-иқтисодий тузумнинг номи; сабиқ СССР да ҳукм сурган тоталитар тузум. [Шўролар даврида] Айрим мамлакатларга, жумладан, Ўзбекистонга нисбатан «капитализмни четлаб, социализмга ўтиши» мумкинлиги тўғрисидаги соҳта таълимот ҳам ўйлаб топилди. «ЎзМЭ».

СОЦИАЛИСТ [лот. *socialis* – ижтимоий]

1 Социализм тарафдори (қ. социализм 1).

2 Социалистик партия аъзоси.

СОЦИАЛИСТИК 1 Социализмга оид (қ. социализм 2). *Социалистик система*.

2 Социализм принципларига асосланган, шунга жавоб берадиган. *Социалистик тузум*.

3 Социал-демократияга оид. *Социалистик партия*.

СОЦИОЛИНГВИСТИКА [лот. *socialis* – ижтимоий + лингвистика] Тилнинг ижтимоий табиати, унинг ижтимоий вазифалари, ижтимоий омилларнинг тилга тасир кўрсатиши ҳамда тилнинг жамият ҳаётидаги ўрни билан боғлиқ кўплаб муаммоларни ўрганувчи илмий-назарий соҳа.

СОЦИОЛОГ Социология билан шуғулланувчи олим, жамиятшунос.

СОЦИОЛОГИК Социологияга оид. *Социологик тадқиқот. Социологик тафаккур*.

СОЦИОЛОГИЯ [лот. *soci(etas)* – жамият + юн. *logos* – фан, таълимот] Жамият ҳақидаги ва айрим ижтимоий тартиботлар, жараёнлар, ижтимоий турұхлар, шахс ва жамият муносабатлари, кишиларнинг ўзаро муомала қонуниятлари ҳақидаги фан. [Ўзбекистонда] Социология фанини мустақилликдан сўнггина лозим даражада ривожлантириши имконияти туғилди. «ЎзМЭ».

СОЧ 11 Одамнинг бош терисида ўсадиган қил толалар қопламаси ва уларнинг ҳар бири. *Сийрак соч. Қуюқ соч. Бошида битта ҳам соч ўйқ. Соч олдирмоқ*. ■ Силкиниш орқасида унинг [қизине] юзини тўзғиган соч толалари ўраб олиб, жонсиз бир суратга киргизди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Умашинани бир маромда юргизар, кабинага кирган шамол ўримга сўз бермаган соч толаларини елкасидан олиб, бўйнига ташлар, юзларини беозор савалагандай бўларди. С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Бирор тарзда ўстирилган ва тартибга солинган шундай толалар мажмуи. Ўртадан фарқ очиб қўйилган соч. *Калта қилиб қирқилган соч. Ўрилган соч*. ■ У [Кумуш] бу кечаси кўрган баъзи тушларини Отабекнинг бу кун келишига йўйди-да, эрталабдан туриб, соchlарини ёди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўн саккиз ёшлардаги, оқ-сариқ, иккита ўғон соч ўрими кифтларига тушган қиз шахдам-шахдам қадам босиб келиб, болаларга қўшилди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЧИЛВИР соч 1) майда ўрилган соч. *Комендантнинг чилвир соч қизчаси Нусратбекнинг ёнига югуриб келди*. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди; 2) шундай сочли аёл. Учид ўтган қалдирғоч, Ишқимга қилгин шоғ, Интизордир чилвир соч, *Етказгил саломимни*. Ё. Мирзо.

3 кўчма Тола, нур сингари нарсалар ҳақида. *Қорли толлар орқасидан Атлас сочин тараф қуёш, Гоҳ мўралаб ўйнатар қош, Ханда сочар дудогидан*. Файратий.

=да сочи оқарган Бирор ишда узоқ йиллар ишлаган, умрини шу ишга сарф қилган. -Биз меҳнатда топдик баҳтимиз, *Меҳнатда соч оқарса, майли!* Ё. Мирзо. *Сочини ёймоқ* Бошига мусибат тушиб ёки додга қолиб оҳ-воҳ қилмоқ, мотам тутмоқ. *Сочин ёйиб, кўкрагига муштлайди, Болам, дейди, кўзларини ёшлайди*. «Нурали». *Сочини сунурги қилмоқ* Чўрилардек бутун хизматини қилмоқ. *Сочини юлмоқ* (ёки юлиб йифламоқ) Дод солмоқ, дод-фарёд қилмоқ. *Бу гапнинг учи чиқарилса, хотинлар сочини юлади, хотинларгина эмас, кўпгина эркаклар ҳам тезда рози бўла қолмайди*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Тепа сочи тикка турмоқ* (ёки бўлмоқ) қ. тепа.

СОЧ II Чумчуқсимонлар туркумининг шақшақлар оиласига мансуб кичкина сайроқи куш; майнанинг бир тури.

СОЧБОФ Ёши улгайган аёллар сочига осиб юрадиган безакдор танга ва ш. к. юки бўлган, одатда, қора шойидан қилинган борич. *Сочим узун, сочбоғимни солмийман, Бўйим тенги зар берсангиз, олмийман*. «Қўшиқлар». Оёғида эски кирза этик, узун соchlари учиди сочбоғ.. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

СОЧИЛМА Сочилиб ётадиган, сочилган. Сочилма қум.

СОЧИЛМОҚ 1 Сочмоқ фл. мажҳ. н. *Бу йил уруғ барвақт сочилди. Ерга гўнг сочилди*.

2 Сочмоқ 1-5 фл. ўзл. н. Фикр сочилиди. — **Боғларда гуллар очилган, ҳидлари ҳар ён сочилиган.** М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СОЧИЛУВЧАН физ. Сочилган; тўкилувчан. Сочилувчан модда.

СОЧИЛУВЧАНЛИК Сочилиш хусусияти. Модданинг сочиливчанилиги.

СОЧИСУНБУЛ айн. болтириқ.

СОЧИҚ I 1 Сочиб ташланган, сочилиб ётган. **Олимжон тор кўчадан Борар** эди қишилокқа, Кўзи тушди беш, ўн чор Йўлда сочиқ ёнғоққа. К. Мухаммадий.

2 айн. чочиқ II 2. *Ой келиннинг бошидан сочиқ сочиниг, ёр-ёр. «Кўшиқлар».*

СОЧИҚ II Юз-кўл ёки идиш-товоқ артиш учун ишлатиладиган буюм. **Кўл сочиқ. Қозон сочиқ.** — [Кудратжон] Жўмракда қўлини ювётган адасига ўйдан сочиқ олиб чиқди. Мирмуҳсин, Умид. **Холиса духовкадаги димланган товуқни ағдариб қўйиб, қўлларини сочиққа артди.** С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СОЧМА I қ. х. Сочиб, сепиб экиладиган; септам. **Сочма экин.** Сочма қилиб экмоқ.

2 от Питра.

Сочма ўқ айн. питра. Душман Исмоиловни жуда яқиндан туриб, сочма ўқ билан отган! Ҳ. Фулом, Машъал.

3 Питрали ўқ билан отадиган милтиқ. **Ботирали сочманинг тенкисини босиб, ҳар иккала қирғовулни қулатди.** Ҳ. Фулом, Машъал.

4 эск. айн. проза.

Сочма шеър Лирик кечинмалар сочма нутқ шаклида ифодаланган, жўшқин ритми билан шеърга ўхшаш бўлган насрый асар; насрый шеър.

5 геол. Нураган тор жинслари, минераллар ва руда бўлаклари қайта тўпланган жой; сочма кон. ...орадан олтмиши тўйқиз йил ўтгач, Л.И. Брусицин худди шу ердан биринчи марта сочма олтин топишга муваффақ бўлган эди. «Фан ва турмуш». Сочма конлар шагал, қумтоши ва қумлар тарқалган жойларда вужудга келади. «ЎзМЭ».

СОЧМОҚ 1 айн. сепмоқ 1, 2. Уруғ сочмоқ. Йўлларга қум сочмоқ. Ҳовлига сув сочмоқ. Арпа сочсанг, арпа ўрасан. Мақол. Тер тўкиб сочсанг уруғ, Ер сени қўймас қуруқ. Мақол.

2 Ҳар ён-ҳар ёнга тарқатиб ташламоқ, паришон қилмоқ. **Бошидан гул сочмоқ.**

Улардан сал тенада, бархан устида юртилиб, таги кўчиб кетган бир пой ботинка, ундан нарида оғзи очиқ, бўм-бўш рюкзак ётар, унинг ичидағи нарсалар атрофга сочиб ташланган эди. М. Мансуров, Ёмби.

3 кўчма Тарқатиб юбормоқ, қочирмоқ. Нормат, унинг хаёлини сочиб юбормаслик учун, ўз ўрнига чўзилди-да, анча вақт ўй суреб, ниҳоят ухлаб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Тарқатмоқ, ёймоқ. Узунчоқ омборнинг тўрида юигирма бешинчи лампочка хира нур сочади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ёз. Июнь қуёши кўйдан заррин нур сочади. «Саодат».

5 Тарамоқ, ёймоқ, тўкмоқ. Ҳимма-хил гуллар хушбўй ҳид сочиб, бўстонни яшнатиб турар, шишадек тиниқ сувлар шилдираб оқиб ётар экан. «Чалпак ёққан кун».

6 Бирор ўчловда, мебўрда тақсимлаб тарқатмоқ, солмоқ. Ҳаражатни ҳаммага бара-вар сочмоқ. — Қарорим шундан иборатдириким, эртадан бошлаб юртга ўттиз икки тангадан солиқ сочасиз! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Захрини сочмоқ қ. заҳар 3. -Нима дейман? — хотинига захрини сочди Малик муаллим. — Бор гапни ўзбекча қилиб тушунтиридим-ку сенга. А. Кўчимов, Ҳалқа.

СОЧОҚ I 1 айн. сачоқ.

2 Сигир, от, эшак думининг учидаги попуги.

СОЧОҚ II шв. айн. сочиқ II.

СОЧОҚЛИ 1 айн. сачоқли.

2 Учидаги попуги бўлган. Сигир унга жавобан сочоқли думини ҳавода ўйнатган эди, учи шил этиб Тошхоннинг юзига тегди. А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.

СОЧПОПУК 1 Аёлларнинг сочга тақадиган, қора ип, ипак ёки жундан эшилган, учлари попуксимон безак буюми. У[Назокат] сочпопугига осилтирган чўлписини жиринглатиб юрар, иккала қошини туштириб қалин ўсма қўяр, ҳатто устахонада ҳам кўп вақтини ўсма тортши билан ўтказар эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Сочпопугим учидаги Кўзмунчоги бир шода. «Оқ олма, қизил олма».

2 айн. баргак II 2. Қизлар сочидаги толбаргакдан сочпопук. С. Аҳмад, Ҳукм.

СОЧТАРОШ кам қўлл. айн. сартарош.

СОЧҚИ шв. айн. чочиқ II 2. Бир кампир язнамнинг бошидан сочқи сочди. С. Сиёев,

Саратонда қор ёғди. *Аскар боши узра сочқи-лар сочили*. Т. Мурод, От кишинаган оқшом.

СОЮЗ [қад. р. соуз – занжир; алоқа, боягланиш; иттифоқ, бирлашма, уюшма] эск. Ижтимоий бирлашма, уюшма; жамоат ташкилоти. *Менинг асаримни юксак мукофотга тавсия этган Ўзбекистон ёзувчилар союзига, Тошкент давлат университетининг филология факультети студентларига, асарга катта баҳо берган ҳамкасларимга.. чуқур миннадорчилик билдираман*. А. Қаҳҳор, Асарлар.

СОЯ [яп. shoyu] Дуккаклилар оиласига мансуб, ловияга ўхшаш бир йиллик ўсимлик ва унинг озиқ-овқат саноатида кенг қўлланадиган дони. *Соя унидан сут, творог, қандолат маҳсулотлари тайёrlаща фойдаланилади. «ЎзМЭ»*.

СОЯ [ф. سایا – қўланка; пана жой; химоя, ҳомийлик] 1) Кўёш нури тушмайдиган салқин жой; қўланка. *Сояда дам олмоқ. Ёнгоқ бутун ҳовлини соя қилиб турибди. Сада соя берар, тол хода берар*. Мақол. — *Ортиқ, сувсизлик юрак-багрини ўртаб, иссиққа чидамай, юлғун тагига суриласди, бошини сояга олиб, қўлларини қўмга тиқиб, салқин излайди*. М. Мансуров, Ёмби. *Шунча қилдим тол дараҳтни парвариш, Сояси бор, мевасини кўрмадим. «Қўшиқлар»*.

2) Ёруғликни, нурни тўсувчи нарсалардан тушган тасвир, қўланка. *Эгрининг сояси ҳам эгри*. Мақол. *Кўрқоқ от ўз соясидан хуркар*. Мақол. *Теракнинг сояси тагига тушмас*. Мақол. — *Чодирнинг чети кўтарилиб, майкачан бўлиб олган Азизхонининг сояси кўринди*. С. Аҳмад, Уфқ.

Соя солмоқ (ёки ташламоқ) 1) соя бермоқ, соя ҳосил қилмоқ, соя қилиб турмоқ. *Шипга осигиқ қирқинчи чироқнинг қалтоги ўй деворларининг тена ёғига чўзиқ соя соглан*. Ҳ. Ғулом, Машъял. *У[Азиза] қуюқ соя ташлаган дараҳт остига ўтириб, хаёлга толди. «Ёшлик»; 2) кўчма ғашлик солмоқ, хира қилмоқ. *-Кумуш менга тик қаролмас, юзларига хижолат соя соглан эди*, — деди Камолиддин. Т. Жалолов, Олтин қафас. **Соя қайтди** Кун ярмидан оғди, кечга қараб кетди. *Кечки пайт, соя қайтганда, Анзират хола унга [Сидикжонга] даричанинг олдидаги супага жой қилиб берди*. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

З кўчма Шарпа, кўланка. *[Кудрат:] Урушнинг шум сояси бу ерга ҳам етибди*. Н. Сафаров, Уйгониш. *Вазир: -Подишонинг ўзи худонинг сояси, подио сўзи Куръон эмасми, лаънати! Қани, ҳалоийқ қаерда, дарров айт!* — деди. *«Тоҳир ва Зухра»*. -Вої, Роҳиланинг ўғли келибдими?! Роҳила шўрлик кутавериб, соя бўлиб қолувди. Бир жойга айтгани бор экан, беармон ўладиган бўлди, — деди энамиз севиниб. *«Ёшлик»*.

4 кўчма Ҳомийлик, паноҳ. *Маъқул, маъқул, бой ота, сояи давлатингиз кам бўлмасин*. Ойбек, Танланган асарлар. *-Биздан Тўраху-жавега кўпдан-кўп дуо денг, тақсир!* Биз бу ерларда ўша одамларни соя қилиб юрибмиз, — деди Мадамин. П. Турсун, Ўқитувчи.

Офтобни сояга етказмай (ёки келтирмай) Бир зум ҳам кечиктирмай, дарҳол. *[Холмат:] Тасаддуғингиз кетай*. *Дўпписини олиб кел, десангиз, ахир биз жалод.. кимнинг ажали етса, пойқадамингизда офтобни сояга етказмай, бошини кесиб келтирамиз-да!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Сояда қолдирмоқ* Ўз устунлиги билан кимсани панада, орқада қолдирмоқ. *Ишлар ўтган сари Исломхоннинг таърифи кўп усталарни сояда қолдириб кетди*. М. И smoилий, Одамийлик қиссаси. *Сояда қолмоқ* Панада қолмоқ, кўзга кўринмай, четда қолиб кетмоқ. *Жўра полвон бригадасига андижонлик полвонларни танлаб олган эди, аммо биронтаси Азизхонга етолмас, унинг соясида қолиб кетарди*. С. Аҳмад, Уфқ. *Сояси юпқа* 1) нозик, нимжон, заиф; 2) гап кўтара олмайдиган, таъби нозик. *[Гулчехра:] Келин-пошишанинг сояси жуда юпқа, тил теккизманглар унга*. Ойбек, Улуг йўл. *Соясига кўрпача солмоқ* (ёки салом бермоқ) 1) жуда ҳам хурмат қилмоқ, хурматини жойига келтирмоқ. *-Кўрқдингизми?* — дейди Абдужалал тегирмончи ўз даввосига асос солиб, — қишлоқ ҳалқи бизнинг соямизга салом беради. А. Қодирий. Обид кетмон; 2) хушомадгўйлик, лаганбардорлик қилмоқ. *У[Яхшибоев] келди нимаю келмади нима, боғ қилмоқчи бўлса, ана, мендан бошқа мингта боғбон бор, соясига кўрпача соладиган шогирдлари кўп, майли, ўшалар экиб, ўшалар кўйкартириб бера қолсин*. М. М. Дўст, Лолазор. *Ўз соясида кўрқмоқ* (ёки чўчимоқ, ҳадиксирамоқ, хуркмоқ) Ҳар нарсадан кўрқмоқ, жуда ҳам кўрқоқ бўлмоқ. *Кўрқоқ от соясида хуркар*. Мақол. — *Яхши эмас, Фармонқул ака, нега қуёнга ўхшаб ўз*

соянгиздан ҳадиксирайдиган бўлиб қолдингиз?
С. Маҳкамов, Шогирд.

СОЯБОН [ф. ساپېبان / ساپېان – бостирма, айвон; чодир; шамсия, зонтик] 1 айн. зонтик. Шойи соябон. Соябон туттмоқ. ■ Бўронбек чарм шапкали бошини соябон тагига яширди. Ҳ. Гулом, Машъял. Нариги хонада дарс тайёргар үтирган неварасига, соябон тутиб, кўчадан тезда адасини чақириб келишини айтди. Мирмуҳсин, Умид.

2 с. т. Шляпа, шапка ва ш. к. нинг соя берувчи қисми. Шапканинг соябони. ■ Бежиригина тилла гардиши кўзойнагио сербар похол соябони ўзига бирам ярашган Валентина ҳорғин жилмайди. М. Мансуров, Ёмби. Рўпарасида шляпанинг кенг соябони тагидан Хуморхоннинг кўзлари ёниб турарди. А. Мухтор, Туғилиш. Кўлини (ёки кафтини) соябон қилмоқ Кўлини (кафтини) пешонасига кўйиб, кўзларини қуёшдан паналамоқ. Зокир ота қўлини соябон қилиб, шудгорнинг узоқ этагигача чамалаб кўрди. Ҳ. Гулом, Замин юлдузлари.

3 Умуман, қуёш нуридан ёки ёмғирдан сақловчи ҳар қандай курилма, пана. Автобус станцияларига соябонлар қурилмоқда. ■ Қуёш тиккага келиб, аёвсиз қиздираётгани учун, ҳар ер-ҳар ерда соябонлар тикилган. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Шундай гаштили кунлардан бирида практиканлар, бошларида соябон, тена устида давра курганча, орқаларини офтобга тоблаб, карта ўйнаб үтиришар.. эди. М. Мансуров, Ёмби.

4 кўчма Паноҳ, ҳомийлик, хайриҳоҳлик. Тоғлар боши хиёбон, Бир худойим соябон. «Нурали». Кон ўнглайсиз бу кун онам меҳрибон, Отам экан ҳаммамизга соябон. «Зулфизар билан Аваҳон».

СОЯБОНГУЛЛИЛАР, соябонгулдошлар Соябонга ўхаш тўпгулли ўсимликлар (зира, кашнич ва ш. к.)

СОЯБОНЛИ Соябони бўлган, соябон тутилган. Соябонли киши. Соябонли арава. Кафенинг ранг-баранг соябонли столлари. ■ Ичмайдиган, чекмайдиган одам, ранги тоза, руҳи тетик, кенг соябонли шляпасини бошидан олганида, офтоб урмаган манглайига қоп-қора сочлари ёйилиб тушиди. А. Мухтор, Кумуш тола.

СОЯКИ [ф. ساپېكى] Хўраки ва винобоп узум нави. Бир бош сояки.

2 Шу узумдан солинган вино. Бизда асосан узумнинг саперави, сояки, оқ мускат каби вино сортлари, майизбон қора кишиши навлари ўстирилади. М. Мирзаҳмедов, Гулистанликлар бўстонида.

3 Шу узумдан қуритилган майиз. Аҳмадхон учун маҳрамлар, Тахсимчага соп келди, Сояки, майда майиз. «Гулшанбое».

СОЯЛИ Сояси кўп, серсоя. Майдоннинг юқорисидаги тевараги шосупалар, сояли дарахтлар билан ўралган сарҳовуз.. С. Айний, Куллар.

СОЯЛИ Таркибida соя маҳсулоти бўлган. Сояли шоколад.

СОЯПАР айн. сояпарвар. [Полон:] Ўлгудай дангаса, сояпар кишилар. Ишлашмайди, меҳнат кунларидан қирқиб қўйдим. К. Яшин, Пъесалар.

СОЯПАРВАР [ф. ساپېپرور – сояни яхши кўрувчи; сояда ўстирилган] 1 бот. Сояда ўсадиган, сояни яхши кўрадиган. Сояпарвар ўсимликлар.

2 салб. Ишламай, соя-салқин жойларда ётишни яхши кўрадиган, ишёқмас; ялқов. Мен кучимни, теримни тўқай, фойдасини сояпарвар бойлар кўрсин. Мен икки қўлимни бурнимга тиқиб қолаверай. Қани инсоф?! Ойбек, Танланган асрлар. Сенга ўхшаган сояпарвар, бўйни йўғонлар ўзини салқинга уриб, жўжасхўрзининг шўрвасини ичиб үтирганда, хотинлар терлаб-пишиб кетмон чопган. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

СОЯПАРВАРЛИК Дангасалик, ишёқмаслик, енгил яшашга мойиллик. Дангасаликка, сояпарварликка.. асло йўл қўймаслик керак. Ойбек, О. в. шабадалар.

СОЯ-САЛҚИН Қуёш нури тушмайдиган, соя ва салқин. Соя-салқин жой. Соя-салқин хиёбонлар. ■ Қўйлар илгаригидек ўтламайди, ҳовлиқиб соя-салқин жой излайди, дуч келган бута, саксовул остига бош суқиб ётиб олади. «Ёшлик».

СОЯСИДА (б. к. билан) кўм. взф. Туфайли, орқасида, орқали. Шарофатларингиз соясида кўп кишилар билан танишдик. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СОЯЧИРОҚ этн. Бесоқолларни қизлар қиёфасида кийинтириб, меҳмонхонада бир неча чироқ ёруғида томоша қилиш ёки ўйнатиш олади.

СОҚА I [а. ساقه – олиб борувчи, ҳайдаб келувчи, бошқариб борувчи] шв. Дарё ёки

анҳорлардан катта ариқларга сув олинадиган жой; ариқ боши. Элимизнинг оғаси, *Адрас түннинг ёқаси*, Ёнимизнинг соқаси *Мироб ақага бир салом*. «Кўшиқлар». Амунинг қайсаарлиги тутиб, қирғоқларидан нарига кетди, соқаларга сув бермай қўйди. Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан.

СОҚА II шв. Соққа.

СОҚА III [а. ساق - поя, палақ; орқадан борувчи; аръергард] 1 ҳарб. Ҳарбий юриш ёки машқлар чорига асосий кучлар ортидан соқчилик қилиб борувчи маҳсус қисм.

2 ҳарб. Жанг пайтида турли ташқи зарбалардан сақланиш мақсадида тизза ва тирсакларга кийиладиган металл қалқонча.

3 шв. Бирор кимсадан ёки бирор ердан тарқаган; авлод, зот. *Аваз ўғлон қирқ йигитнинг оғаси*. *Ботирларнинг Аваз олтин соқаси*. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

СОҚИЙ [а. ساقی - май, шароб қуювчи] Май қуювчи; косагул. *Дўстлар, соқий бўлинг бизга бу кечга, Дўст юзидек иссиқ тонг йўқ дунёда!* F. Фулом, Танланган асарлар. *АкаFaфур Fулом*, эрка, шўх ҳамон, Доно шоир учун жом қуй, эй соқий. *Шунчалик ардоқлаб турриди замон, Бу умр боқийдир, бу умр боқий*. А. Орипов, Йиллар армони.

СОҚИЙЛИК Май қуиб беришилик, ко-сагуллик. *Соқиийлик қилмоқ*. — *Соқиийликни Сафобой ўз қўлига оли*. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

СОҚИЙНОМА [соқий + нома] 1 Шарқ мумтоз адабиётида соқийга мурожаат шаклида ёзилган, шоирнинг кечинмалари ҳам акс этадиган лирик жанр. *Соқиийномани мустақил жанр сифатида ишлатиши форс шоири Умид Техронийдан бошланган*. «Ўзбек адабиёти».

2 Енгил ва жонли суръатдаги доира усули ва мазкур усулда айтиладиган ашула йўллари номи. *Соқиийнома йўллари раҳсага жўровоз сифатида ҳам айтилган*. «ЎзМЭ».

СОҚИТ [а. ساقی - ҳиқилган, ағдарилган, тўкилган; нуқсонли, қусурли; бузук]: **соқит қилмоқ** (ёки этмоқ) Олиб ташламоқ, холи қилмоқ. *Албатта, унинг [Бобурнинг] фотих, шоҳ ва давлат арбоби сифатида жуда мураккаб ҳаёт кечирганлигини ҳам эътибордан соқит қиласлиқ керак*. «Ёшлик». *Шунда азага келгандардан уч-тўрттасини чақириб, уларга васиятни ўқиб бердим-да, гуноҳ-*

ни бўйнимдан узил-кесил соқит этдим

М. М. Дўст, Лолазор.

СОҚОВ 1 Тилсиз, гунг, гунгалак. *Тўма соқов*. *Кар ва соқов*. — *Ўзларини буткул ҳузур-ҳаловатга топширган ширакайф меҳмонлар тасодиған кириб қолган, кўзларида қўрқув аралаши бесаранжомлик акс этган соқов болага ажабсиниб тикилишиди*. «Ёшлик».

Соқов бўлиб қолмоқ 1) бутунлай тилсиз, гунг бўлиб қолмоқ; 2) кўчма бирор сабаб билан вақтинча тили ишламай, гапиролмай қолмоқ. *У, бир лаҳза тилига сўз келмай, соқов бўлиб қолди*. Мирмуҳсин, Темур Малик.

2 Баъзи товушларни қийналиб талаффуз қиласидиган ёки тутилиб гапирадиган; дудук.

СОҚОВЛАНМОҚ Тутилиб гапирмоқ дудукланмоқ. Ҳар сафар учрашганда, янгидан танишгандек, аввал бир қизаришиб олиб, кейин гап тополмай соқовланиб, тутилиб гап бошлишарди. Мирмуҳсин, Умид. *Кўкрагани баланд тутмди-да, яктақ чўнтағидан носини олиб, бир чимдимини тил тагига ташлади. Бир оз соқовланиб сўзлади*. Ойдин, Ширинга мактуб.

СОҚОВЛИК тиб. Туғма ёки илк болалик даврида рўй берган карлик оқибатида келиб чиқадиган нуқсон; гунглик, тилсизлик. Эшиши қобилияти сақланиб қолганда эса соқовликка нутқ маркази ёки марказий нерв системасининг зарарланиши сабаб бўлади. «ЎзМЭ». *Севаргу нуҳоят соқовлик азобидан қутулиб, бурро-бурро гапириб юборганиданми.. хийла хушҳол эди*. Н. Қиличев, Чигириқ.

СОҚОЛ 1 Иякни қоплаб ўсадиган қилтуклар. Қора соқол. Қуюқ оппоқ соқол. Соқол олдирмоқ. — *Йигитнинг кўрки - соқол, Бозорнинг кўрки - бақол*. «Қанотли сўзлар». Эллик йил уста бобо деб ном чиқарган отасининг соқолидан, обрўсидан айрилиб, эшакка тескари миниб кетаётганини тасавур қилди. С. Сиёев, Аваз.

Чўққи соқол қ. чўққи. - *Мен дегрезликман, - деди узун пешмат, мошранг духоба дўлти кийган бу чўққи соқол киши*. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

2 кўчма Баъзи ўсимликларнинг сочсимон попуги. *Маккажўхорининг соқоли*.

=да соқоли оқарган айн. =да сочи оқарган қ. соч I.

СОҚОЛЛИ Соқоли бор, соқол қўйган. Соқолли киши. — *Баширжоннинг кўзига яна*

Ислом отанинг нафрат ва ҳазардан қишишиб кетган соқолли қиёфаси кўриниб кетди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СОҚОЛТАРОҚ Соқол тарайдиган кичкина тароқ.

СОҚЧИ 1 Муайян жойни, ҳудудни муҳофаза қилувчи қуролланган қўриқчи, посбон. Чегара соқчилари. — Чегарада тиканли симлар, милтиқли соқчилар — қуш учиди ўтиши мушкул. Газетадан. Шаҳар атрофини ўраб олган пахса дөворлар устида соқчиларгина у ёқдан бу ёққа юриб турар.. эди. Ойдин, Ҳикоялар.

2 Қўриқчи, қаровчи, қоровул. Сурув ўз соқчиларига тўла ишонч билан пишиши мудрамоқда. С. Аноробоев, Оқсой.

Соқчи кема Соқчиллик хизмати учун белгиланган ҳарбий кема.

3 Бирор кимсанинг хавфсизлигини сақлаш учун белгиланган шахс, шахсий қўриқчи. [Сардор:] Ўз еримда жонимни ҳовучлаб, соқчи билан юрамани энди? «Шарқ юлдузи». Кўлга тушмоқдан қўрқадиган ташмачидай, мени ўзига соқчи қилиб олармиди? М. М. Дўст, Лолазор.

4 Муҳофаза, ҳимоя қилувчи, қўриқловчи, сақловчи, посбон. Тинчлик соқчилари.

СОҚЧИЛИК Қўриқчиллик, посбонлик, қоровуллик. Назирқул бундай яширин сұхбатларга кўп марта соқчиллик қилган. С. Аҳмад, Ҳукм.

СОҚҚА 1 Зўлдир, шар.

Сайлов соққаси тар. 1917 йилгача: сайлов қутисига ташланадиган, розилик ёки қаршиликни ифодаловчи оқ ёки қора шарча. Бу мингбошиликнинг ҳар бир соққаси бир камбағалнинг бир ойлик пулига тушган-а! Ҳамза, Танланган асарлар.

2 Чўт донаси.

3 Болалар ўйинларида: тикилган ганакни уриш учун белгиланган ошиқ, ёнғоқ ва ш. к. Тоирларнигига келиб, кўллари, тирноқларининг ораси кўкариб кетгунича хом ёнғоқ арчишиб, соққа ўйнашиди. Қ. Кенж, Тоғ ўлида бир оқшом. Жаҳонгирхон кўчада Соққа ўйнаб юрибди. «Нурали».

Кўз соққаси анат. Кўзининг шарсимон юмалоқ қисми. Кўзларини шундай олайтиридики, кўз соққалари ўқдай отилиб кетадиганга ўхшади. П. Турсун, Ўқитувчи.

СОҒ 1 Касалий йўқ, сиҳат-саломатлиги яхши; соғлом. Соғ тиши. Соғ юрай десанг, озод

да бўл! Соғ танда соғлом ақл. Мақол. — Соғ бориб, саломат келгин, Авазжон, Боргин, болам, сени ҳаққа топширдим. «Маликаи айёр». Ёшсан, соғсан, ишла, ўйна, улфат қур, ҳар бир шўхлик йигитликда ярашади, болам. Ойбек, Танланган асарлар.

СОҒ II шв. Ўнг. О, бу гўзал ўйлар, ажониб ўйлар, Гул билан қопланган соғу сўллари. Ўйгун, Тонг қўшиғи. Баҳаийбат калтаги душман қўлинда, Жонкуяри йўқдир соғу сўлимда. «Гулшанбօғ».

СОҒАЙМОҚ Дарди, касали ариб, яхши бўлмоқ, шифо топмоқ, сиҳатланмоқ. Уч ҳафта ўтгач, қизча касалхонадан соғайиб чиқди. «Фан ва турмуш». Агар унинг ота-онаси оғир-вазминлик билан менинг соғайишшими кутишганда эди, оиласиз бузилиб кетмасди, ўғлим етим қолмасди. Газетадан.

СОҒАФ [ф. ساغر — май ичиладиган пиёла; қадаҳ] эсқ. Шароб қуйиб ичиладиган идиш. Маю майхонаю соқио мутрибни ҳавас қилдим, Менинг-чун ҳар сўзи мутрибу соқио соғар ҳат. Ҳабибий.

СОҒДИРМОҚ 1 Соғмок фл. орт. н. Бойсари: -Қизимга Кўкқамиш кўлида қўй соғдирдиш, чорвадорлик илмини ўргатайин, қўй соғмоққа уста бўлсин, — деди. «Алпомиш».

2 Соғиб олиш пайтида жим турмоқ. Бегона одамларга сира соғдирмайдиган сигир.

СОҒИМ 1 Бир галги сут соғиши, бир гал соғиб олинган сут. Соғимни ошироқ. Соғим даври.

2 айн. **соғин.** Туркистон ҳалқлари бўлса оқ поддио учун соғим сигирнинг ўзи бўлиб қолганди. Н. Сафаров, Оловли излар.

СОҒИМЛИИ Соғиши учун қулай, соғишили. Эмчаклари соғимли сигир.

СОҒИМСИЗ Соғиши учун нокулай. Эмчаклари соғимсиз сигир.

СОҒИН Сут берадиган, соғиладиган.

Соғин сигир 1) сут берадиган, соғила-диган сигир. Эгамберди, менда бир соғин сигир бор, шуну ола кетинг, ўзингизга.. Ш. Холмираев, Оғир тош кўчса; 2) кўчма текин даромад манбай. -Ҳўжаназарнинг ўзи колхоздан чиқдими? — деб сўради хотини эридан. -Йўқ, уни колхоздан қувмасалар, ўз ихтиёри билан чиқмайди, чунки ҳозирча колхоз у учун бир соғин сигир. С. Айний, Куллар.

СОҒИНМОҚ 1 Айрилиқдаги яқин кишисини жуда кўргиси келмоқ; кўмсамоқ; соғинч ҳиссини сезмоқ. Эй дилрабо, ишқинг

била девона бўлдим соғиниб, Булбул каби тун-кечалар гирёна бўлдим соғиниб. Ҳамза. Эрини соғиниб юрган Ҳолисанинг юраги негадир бирдан орзиқиб кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Биламан, чарчагансизлар, болачақаларни соғингансизлар. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Умуман, кўмсамоқ, хумор қилмоқ. *Капалак гулни соғинар, булбул – куйни. Мақол.*

■ *Биз бари бир баҳорни ҳар гал соғиниб куттиб оламиз. «Саодат». Қарши бобо ҳар қанча ҳурматга арзийди. Агар бирон кун уйда қамалиб ётса, далани соғиниб қолади. А. Кўчимов, Ҳалқа. Ғуломқорининг ашуласини жуда соғиниб қолдик. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

Калтакни соғинингми? Калтак егинг келяптими?

3 Раво кўрмоқ, истамоқ. *Кўшинингга ёмонлик соғинма. Мақол.* ■ [Ҳасанали:] Энди сиздан шуни ҳам сўрайин: хўжасига содиқ бир қул, сизнинг таъбирингизча, маънавий бир падар, ўз ўғлига ёмонлик соғинарми, бу тўғрида жавоб берингиз-чи? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СОФИНЧ Соғиниш ҳис-туйғуси. Ҳафиза онаси бағрида кўзига андак ёш олди, бу – соғинч ёшлари эди. Мирмуҳсин, Умид. Ўтган кунларимга боқиб мунтазир, Соғинчдан ёнади ёнган бу жоним. А. Орипов, Йиллар армони. Гулхайри пинҳона учрашувларга кучли эҳтирос, орзиқиши, ҳаяжон, соғинч билан келарди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СОФИНЧЛИ Соғинч билан тўлиб-тошган, соғинч ифодаловчи. *Соғинчли салом.* ■ *Хат ёзаман, ўнг қўлимда қаламим, Ёрга етгай бу соғинчли саломим. Газетадан. Сизлардан соғинчли салом битиглан мактублар олганимиз тақдирда, бошимиз кўкка кўтариларди.* Газетадан. Соғинчли бир оҳанг денгизни бўйлар, Мовий сатҳ айланар ойдин қўшиқча. А. Шер, Қадимги куй.

СОҒЛИК, соғлик Соғ-саломат бўлишлик, саломатлик, соғломлик. *Соғлигим – бойлигим. Мақол. Тани соғлик – туман бойлик. Мақол.* ■ *Тенг миқдорда сабзи, қизилча, бодринг шарбатларидан коктейль қилиниб, овқатдан олдин ичилса, соғлик ва кайфият яхши бўлади. «Фан ва турмуш». Соғлиқни сақлашнинг асоси ўтадбери бадантарбия бўлиб, кейин овқат ва ундан сўнг уйқу тадбиридан. «Саодат».*

СОҒЛОМ 1 Дард-касалдан холи; соғ. *Соғлом одам.* ■ *Зеро, она бўлиш баҳти фар-*

зандларни соғлом ва баркамол тарбиялашдек машаққатли меҳнат билан чамбарчас боғлиқ. «Саодат». Соғлом бўлиб доимо, Ёнгинамда юргин сен. «Қўшиқлар».

2 Соғлиқни сақлаш талабларига тўла жавоб берадиган; беғубор, тоза, соғ. *Соғлом турмуш шароитлари.*

3 кўчма Заарали таъсирдан, салбий хислат, иллат ва ш.к. дан холи; тоза, пок. *Соғлом оила. Соғлом ижтимоий мұхит.* ■ *Мазкур йиғилишида мутахассислар бугунги иссиқ иқлим шароитида соғлом турмуш тарзи, тўғри овқатланиши ва кийиниши, шунингдек, саиёхлик масалаларига алоҳида ургу бердилар.* Газетадан.

4 кўчма Руҳий жиҳатдан шикаст етмаган; расо. *Соғ танда – соғлом ақл. Мақол.* ■ *Соғлом ақл китобсиз яшай олмайди.* Газетадан.

5 кўчма Фоявий-мағкуравий, маънавий жиҳатдан тоза, пок. *Соғлом фикр.* ■ *Жумхуриятдаги соғлом маънавий-руҳий вазиятни таъминлаш борасида зўр масъулият юклатилганини англаб турибмиз.* Газетадан.

СОҒЛОМЛАНМОҚ Заарали таъсир, салбий хислат, иллат ва ш.к. дан қутулмоқ; мағкуравий, маънавий жиҳатдан тоза, пок, соғлом бўлмоқ; соғломлашмоқ. *Идора аппарати соғломланди.*

СОҒЛОМЛАШМОҚ 1 Дард-касали ариб, яхши бўлмоқ, соғаймоқ, тузалмоқ.

2 айн. **СОҒЛОМЛАНМОҚ**. Ҳалқаро муносабатлар соғломлашиб бормоқда.

СОҒЛОМЛИК Соғлик, саломатлик, касал эмаслик. *Ақлнинг соғломлиги. Фикрнинг соғломлиги.* ■ *Тишенко деган аёл унинг [Малоҳатнинг] соғломлигига, кучига, абжирлигига, айниқса, зеҳнига қойил бўлиб юарэ экан. А. Қаҳҳор, Жонғифон.*

СОҒМОҚ Эмчакни ийдириб, унинг учларини чўзид ёки машина ёрдамида сутни чиқариб олмоқ. *Сигирни соғмоқ. Шақ-шақ этган келинни сигир соққанида кўр. Мақол.* ■ *Шу билан бирга қорамолларга ўил бўйи ширави кўк масса бериб туриш ҳам соғиб олинаётган сут миқдорини кўпайтишига хизмат қилади.* Газетадан.

СОҒИБ ИЧМОҚ Бирорнинг бутун топган-тутганидан, куч-кувватидан ўзиникидай фойдаланмоқ. *Амалдор идорани сигирдай соғиб ичарди.* Газетадан.

СОФОНА [ф. سغافه] 1 Қабр устига күрлган ёдгорлик; мақбара. Қаерга борасиз, Кулбобо, сиз бизнинг бобомизсиз.. ажалингиз етса, отамнинг гўри ёнига сиз учун катта бир софона ясаб, сизни элтиб кўмамиз. С. Айнин, Куллар.

2 Мозор, гўр, қабр. Асқар ота бориб, соғонанинг бош томонига чўкка тушди ва баланд овоз билан қўрғон ўқиди. А. Қаҳдор, Хотинлар.

СОҒ-САЛОМАТ айн. сиҳат-саломат. Туз-насиба тортса, қайтиб келармиз, Соғ-саломат келиб, сизни кўрармиз. «Маликаи айёр». Улар соғ-саломат манзилларига етишиди. «Ёшлик».

СОҒУВЧИ 1 Соғмоқ фл. сфдш.

2 Фермаларда молларни соғувчи ходим. Илғор соғувчилар. — «Барлос» фермаси кони хазина-да. Кўпчилк ўзини шу ерга уради. Шунинг учун соғувчини ҳам, молбокарни ҳам танлаб олишади. «Ёшлик».

СОҲА [а. ساحه – очиқ кенг жой; ҳовли; майдон] 1 Инсон фаолияти, илм-фан, маданият ва ш. к. нинг ҳар бир тармоғи. Фан соҳалари. Қишлоқ хўжалигининг етакчи соҳалари. — Геоботаника номи билан юритилувчи соҳа ер қаърининг сир-асориридан кишиларни воқиғ этиб туради. Газетадан. Ноқобил қадр, қайси соҳада бўлмасин, ривожланиши олдидағи бир тўсиқ. «Саодат». Этнонимика соҳасининг ҳозирга қадар ҳал этилмаган ва мунозарали масалалари бор. «ЎТА».

2 кам қўлл. Майдон, ер. Ойнинг тўла тутилиши соҳаси (астр.). — Сарв ёғочлари билан банд катта соҳа. Ойбек, Навоий.

СОҲИБ [а. صاحب – ҳамроҳ; дўст, ўртоқ; эга, хўжайин] 1 Эгалик қилувчи; эга. Ўй соҳиби. — Орол дengизининг жанубидаги шу бепоён чўлларнинг соҳиби бўлган кўчманчи массажетлар келин кутмоқда. М. Осим, Карвон йўлларида. Қувурларни алмаштириб олишдан хонадон соҳиблари воз кечдилар. Газетадан.

Соҳиби давлат Давлат эгаси, бадавлат, давлатманд. **Соҳиби тож** Тож эгаси, тождор (шоҳлар, подшоҳлар ҳақида).

2 Бирор илм-хунар ёки хислат, фазилатни эгаллаган. [Қози:] Яна ўзингиз соҳиби ақлсиз. Ҳамза, Танланган асарлар. Шу тарзда бу серқирра фаолият соҳибининг мероси шебрлар, достон ва манзумалар, ҳикоя ва

повестлар, очерк ва публицистик асарлардан иборатdir. F. Гулом, Танланган асарлар.

Соҳиб(и) каромат Каромат қилувчи, кароматли; мўъжизакор. Одамлар Султон девонани «оташнафас вали» деб мақташар эди. Ўша нодон, алданган кишиларнинг мақтаб.. юрган соҳиби каромати, бир алжиллаб ўтирган бангига экан. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Қалам соҳиби ёки соҳиб қалам Қалам тебратувчи; ёзувчи. Сени яхши танийман-ку! Сен – соҳиб қалам, сен – шоирсан. А. Орипов.

3 Соҳиб (эркаклар исми).

СОҲИБА [а. صاحبہ – дугона; эга] 1 Эгалик қилувчи аёл, соҳиб аёл. Ўй соҳибаси. Хуш овоз соҳибаси.

2 Соҳиба (хотин-қизлар исми).

СОҲИБЖАМОЛ [а. صاحب جمال – ҳусн, чирой эгаси] 1 Гўзал ҳусн-жамол эгаси; хушрўй, барно, зебо. Соҳибжамол аёл. — Хотинининг юзига тик қараашга чоғланди-ю, аммо қани энди у малак, у баргикаром кўйлакли соҳибжамол кўз олдидан кетса. М. Мансуров, Ёмби. Рўмолини лабга босиб Соҳибжамол кулади.. «Ёшлик».

2 Соҳибжамол (хотин-қизлар исми)

СОҲИБИ [а. + ф. صاحبی] Ўрта Осиёда ҳалқ селекциясида яратилган узум нави. Оқ кишиши, қора, оқ чиллаки, чарос ва баён ширин, соҳиби ҳамда каттақўргони каби рангбаранг шигил-шиғил бошлар кўзларни қамаштиргудек серҳосил. Н. Сафаров, Оловли излар.

СОҲИБКОР [а. + ф. صاحبکار – ишбилиармон, иш берувчи, ёлловчи] 1 Ўз ишининг устаси; омилкор. Соҳибкор боғбон. — Дилбар Фарғонадан соҳибкор ҳалқум Ҳар йили узатар тонналаб мева. А. Орипов, Йиллар армони. Пахтакору чорвадор, пиллакору ғаллакор, боғбону соҳибкор – ҳаммасининг юзи ёруғ. «Саодат».

2 Корхона эгаси; ишбилиармон.

СОҲИБКОРЛИК Боғбонлик, узум, мева етиштириш билан шуғулланиш. Ишкомда туғилиб, чайлада катта бўлган бу истарали йигит соҳибкорликни ўн беш ёшидаёқ эгаллаб, санъат даражасига кўтарган эди. А. Мухтор, Чинор.

СОҲИБҚИРОН [а. صاحب قرآن – қирон эгаси] 1 Астрология ва афсоналарда: Зуҳра ва Муштарий ёки Зуҳра ва Қўёшнинг эклиптика даврининг маълум бир даражасида

тўқнаш келиш вақти (қирон)да туғилган бола (бундай боланинг баҳтли, голиб, муз-заффар ва улуг мартабали бўлиши башорат қилинган). Ёни яксон этинг, соҳибқиронлар, Мангу омонликда ўтсин наслимиз! F. Фулом, Танланган асарлар.

2 Шарқ мамлакатларида: курдатли ҳукмдор, жаҳонгир унвони.

3 Амир Темурнинг шарафли унвони. Соҳибқирон бобомиз Самарқандда гўзал боғлар бунёд этган. Газетадан.

СОҲИЛ [а. ساحل – қирғоқ, сув ҳавзаси-нинг чети, лаби] 1 Сув ҳавзаларининг чети; бўй, қирғоқ. Чакалакзордан бир ҳакка «шақ-шақ»-лаб, узун думини чўзганча, нариги соҳилга учиб кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Дарё соҳилидаги табиий яшил майса-зорлар, чакалакзорлар атроф мұхитга катта ижобий таъсир кўрсатади. «Фан ва турмуш».

2 Сув ҳавзалари бўйлаб жойлашган ерлар. Кумуш рангли булутлар Сув олади Оролдан. Лолазорга айланар Соҳил эрта баҳордан. З. Диёр.

СОҲИР [а. ساحر – сеҳрли, афсонавий; сеҳргар, жодугар] Сеҳрли, фусункор. Соҳир қўзлар. — Тоғ қизларин ибо, назокатлари Кузнинг руҳсорида бўлади зоҳир, Унсиз ла-тофатдир марҳаматлари, Гоҳ улар ҳикматли, гоҳида соҳир. А. Суон, Замин тақдиди. Қизликнинг энг маъсум, соҳир туйғулари Абдулмўминга баҳшида бўлмаганими? А. Ибодинов, «Латофат» дўқонидаги қатл.

СПАЗМ, спазма [фр. spasme < юн. spasmos – тиришиш, томир тортишиш] Мускуларнинг беихтиёр таранглашиши, тортишиши. Скелет мускуллари спазмидаги ҳаракат қилиши қийинлашиди, силлиқ мускуллар спаз-мидаги турли аъзолар функцияси бузилади. «ЎзМЭ».

СПАРТАКИАДА [лот. Spartacus (Спартак) – қадимги Римда милоддан аввалги 73–71-йилларда кўтарилилган қуллар қўзғолонининг раҳбари + (олимп)иада] Спортнинг бир неча тури бўйича анъанавий оммавий мусобақалар (20-асрнинг 20-йилларидан бошланган). Умумий якунда голиб чиққан ўқувчилар шаҳар спартакиадасида туман терма командаси шарафини ҳимоя қилиши ҳуқуқини қўлга киритишади. Газетадан.

СПЕКТАКЛЬ [фр. spectacle < лот. spec-taculum – томоша] Саҳнага қўйилган драматик асар, театр томошаси. Кечада A. Қаҳ-

ҳор номидаги Сатира театрининг артистлари спектакллардан парчалар ва минаатюралар ижро этишади. Газетадан. Болалар ва ёшлар театрлари спектакллари ўсиб келаётган ёш авлодни эстетик руҳда тарбиялашга давват этилганdir. Газетадан.

СПЕКТР [лот. spectrum – тасаввур; кўзга кўринадиган, кўриб бўладиган нарса, тасвир] 1 Муайян система ёки жараённи тавсифловчи бирон-бир катталикнинг барча қийматлари йигиндиси. *Оптик спектр. Акустик спектр.*

2 Мураккаб нурнинг шиша призма ва ш. к. синдирувчи мұхит орқали ўтганида ҳосил бўладиган ранг-баранг чизиқлар мажмуй. *Куёш спектри. Спектрнинг барча ранглари.* — Ҳисоблашнинг стандарт усуулари спектрдаги турли компонентларнинг характеристикаларини бир-бiriдан фарқ қила оладиган юқори малакали ҳодимларни талаб қилади. «Фан ва турмуш».

СПЕКТРАЛ Спектрга оид.

Спектрал таҳлил Моддаларнинг спектр чизиқларига қараб уларнинг кимёвий таркибини аниқлаш усули.

СПЕКУЛЯНТ эск. Спекуляция билан шуғулланувчи одам; олибсотар, чайқовчи.

СПЕКУЛЯЦИЯ [лот. speculatio – қузатиб, изма-из бориб, диққат билан қараб топиш] 1 Фойда олиш, бойиш мақсадида камёб нарсаларни сотиб олиб, уларни қиммат нарҳда пуллаш, сотиш; чайқовчилик.

2 Қимматбаҳо қоғозлар (акция, облигация) ва ш. к.) ни сотиб олиш ва қайта сотиш ўртасида юзага келадиган фарқдан фойда олиш мақсадида уларнинг олди-сотидиси билан шуғулланиш.

СПЕРМА [юн. sperma – уруғ; пушт] айн. маний.

СПЕРМАТОЗОИД [сперма + юн. zoоп – тирик организм + eidos – кўриниш] физиол. Одам, ҳайвон ва қўпчилик ўсимликларнинг эркаклик жинсий хужайраси. Мұхит температураси, босими, кислоталилигининг ўзгариб туриши сперматозоид функциясининг бузилиши ва тезда ҳалок бўлишига олиб келади. «ЎзМЭ».

СПЕЦИФИК [лот. specificus – турни, жинсни белгиловчи, турга оид] Бирор кимса ёки нарсанинг ўзига хослигини кўрсатувчи, фақат бир киши ёки нарса-ҳодисанинг ўзи учунгина характерли бўлган. Модданинг

специфик хусусиятлари. Ўрмоннинг специфик шароити.

СПЕЦИФИКА [лот. *specificus* – турни, жинсни белгиловчи, турга оид] Бирор нарса, ҳодиса учунгина хос, характерли хусусиятлар мажмуйи. Ўрта Осиёда ирригация қурилишларининг спецификаси. Пахтакликтининг спецификаси. Тошкентда метро қурилишининг спецификаси.

СПЕЦИФИКАЦИЯ [лот. *specificatio* < *species* – тур, жинс + *facere* – қилмоқ, бажармоқ] Машина, асбоб-ускуна, қурилма ва ш.к. нинг батафсил тавсифи акс эттирилган жадвал шаклидаги техникавий ҳужжат.

СПИДВЕЙ [ингл. *speed* – тезлик + *way* – йўл] спрт. Трекда ёки яхмалак йўлакда ўтказиладиган мотоцикл пойгаси.

СПИДОМЕТР [ингл. *speed* – тезлик + метр] Автомобиль, мотоциклъ ҳаракат тезлигини ва қанча йўл босиб ўтилганини кўрсатувчи асбоб. Сұхбат чоғида унинг [шоффернинг] варақаси тўла тўлдирилмаганилиги, автомобиль спидометри ишламаслиги ва техник камчиликлари борлиги аниқланди. Газетадан.

СПИКЕР [ингл. *speaker* – сўзловчи, нотиқ] 1 Буюк Британияда умум палатасининг раиси.

2 Бир қатор мамлакатлар парламентларида парламент раиси ёки палата раиси.

СПИРАЛ сфт. Спираль шаклидаги, спиралсимон. Спирал зинапоя.

Спирал галактикалар Ташқи кўриниши спирални эслатувчи гигант юлдуз системалари. Спирал галактикалар кўпинча бир томонга ўралган икки шохобчадан иборат бўлади. «ЎзМЭ».

СПИРАЛСИМОН Спираль шаклидаги; спирал.

СПИРАЛЬ [лот. *spiralis* < *spira* – бурилган, эгилган жой; эгик, букик; ўрам] 1 Муайян нуқта атрофида кўп марта ўралиб, унга борган сари яқинлашадиган ёки ундан узоқлашадиган ясси эгри чизиқ. Спираль хоссаларидан фан ва техниканинг турли соҳаларида фойдаланилади. «ЎзМЭ».

2 Винт шаклидаги узлуксиз бурама сим. Электр плита спирали.

СПИРТ [ингл. *spirit* < лот. *spiritus* – нафас, дам; жон, рух] 1 Серкрахмал, ширили маҳсулотлардан (буғдой, картошка ва ш.к.

дан) ҳайдаш йўли билан ҳосил қилинадиган, алкоголга бой, ўткир таъмли, туссиз, ёнувчи суюқлик. Вино спирти.

2 ким. Таркибида водород атоми билан кислород атоми бирикмаси бўлган бир гурӯҳ органик моддалар номи. Ёғоч спирти.

СПИРТЛАМОҚ 1 Спирт сингдирмок, спиртга тўйинтиримоқ.

2 Янги солинган узум виносига унинг қувватини ошириш ва ширасини сақлаш учун спирт қўшмоқ.

СПИРТЛИ 1 Ичиди спирти бўлган, спирти бор. Спиртли идиш.

2 Спирт қўшилган, таркибида спирт бўлган. Спиртли ичимликни узлуксиз истеъмол қилиш туфайли киши руҳияти бузилади, қулоқ аслида бўлмаган товушларни эшитади, кўз ўйқ нарсаларни кўради. Газетадан.

СПИРТОВКА [«спирт» с. дан] Спирт билан ёнадиган горелкали мослама.

СПИРТСИЗ Спирт солинмаган, спирт қўшилмаган, таркибида спирти бўлмаган. Спиртсиз ичимликлар.

СПОНСОР [ингл. *sponsor* < лот. *spondeo* – кафил бўламан, кафолат бераман] қ. ҳомий.

СПОРА [юн. *spora* – сочиш; экиш; уруғ] биол. Ўсимлик организми, замбуруғлар ва бъязи содда жониворларнинг кўпайиш ва яшаш учун хизмат қилувчи бошлангич уруғи, муртаги. Йўсин споралари.

СПОРАЛИ Споралар орқали кўпаядиган. Спорали ўсимликлар.

СПОРТ [ингл. *sport* < *disport* – ўйин, эрмак; ўйин-кулги] Соғлиқни мустаҳкамлашга ва жисмоний жиҳатдан ҳар томонлама ўсишга қаратилган бадантарбия машқлари, шулар бўйича мусобақалар, кураш, туризм ва ш.к. мажмуйи; жисмоний маданиятининг таркибий қисми. Спорт зали. Спорт гимнастикаси. Спорт ўйинлари. Спорт билан шугулланмоқ. ■ Умиднинг бокс спорти ҳақида баъзан узоқ гапириб, Ҳафизани зериктирган вақтлари ҳам бўлган эди. Мирмуҳсин, Умид. Қолаверса, болаларимиз от спорти билан шугулланса, соғлом, баққуват бўлиб, юртимизга посбон бўлади. Газетадан.

СПОРТСМЕН [ингл. *sportsmen*] айн. спорччи.

СПОРТЧИ Спортнинг бир ёки бир неча тури билан мунтазам суратда шугулланувчи киши. Ҳозирги юксак тараққиёт

даврида маҳоратли спортчилар кўрсаткичи ҳам мунтазам ўзгариши. «Фан ва турмуш». Мева ва сабзавот шарбати эса спортчилар ҳамда жисмоний меҳнат аҳларига айниқса фойдали. «Фан ва турмуш».

СПРАВКА [р. справиться – «бирор киши ёки нарса ҳақида суриштириб маълумот тўпламоқ» фл. дан ясалган от] эск. айн. **маълумотнома 1-2. Соғлиги ҳақидаги справка. Иш жойидан справка олмоқ.** ■ [Набигул:] Фарғонада бир бойга хизматкор бўлганман. Борсам. справка топа оламан, аммо бормайман, ўртоқжон. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

СПРАВОЧНИК [р. «справка» с. дан] эск. айн. **маълумотнома 3. Амалий врачлар учун справочник. Математикадан справочник.** ■ Кутубхонадаги справочник материалиларга кўз юргуртиридим. Газетадан.

СПРИНТ [ингл. sprint – қисқа масофага югуриш] спрт. Қисқа масофага югуриш, сунзиш ва ш. к. бўйича ўтказиладиган мусобақа.

СПРИНТЕР [ингл. sprinter] спрт. Қисқа масофадаги мусобақаларга ихтисослашган спортчи (енгил атлетика, сузиш, конькида югуриш, велопойга каби спорт турларида).

СТАБИЛ [лот. stabilis – турғун, доимий] Мустаҳкам, ўзгармайдиган, барқарор, турғун. *Стабил баҳо. Стабил кучланиш* (эл.). ■ *Стабил ва мўл ҳосил олиб туриш – стабил ва пул даромадлар олиб туриш демакдир.* Газетадан.

СТАБИЛИЗАТОР [лот. stabilis – турғун, барқарор] 1 тех. Самолётнинг бўйлама турғунлиги ва бошқарилувчанлигини таъминлайдиган қўйруқ қанотининг қўзғалмас қисми.

2 Бирор жараённи, мас., электр токи ёки кучланишини автоматик тарзда бир текис тутиб турадиган асбоб. *Телевизор стабилизатори.*

3 ким. Бирор материал (пластмасса, лок, бўёқ, елим ва ш.к.)нинг турли ташқи таъсирлар оқибатида рўй берадиган ўзгариши (эскириши)ни секинлаштирадиган модда.

СТАБИЛИЗАЦИЯ [лот. stabilis – турғун, доимий] Стабил ҳолатга келиш ёки келтириш, стабиллашиш ёки стабиллаштириш. *Иқтисодиёт стабилизацияси. Стабилизация қурилмаси.*

СТАБИЛЛАШМОҚ Стабил, турғун, барқарор ҳолга келмоқ, текислашмоқ, тур-

гуналашмоқ. *Баҳолар стабиллаши. Ҳосилдорлик стабиллаши.*

СТАБИЛЛИК Барқарорлик, турғунлик, мустаҳкамлик. *Тезликнинг стабиллиги. Валютанинг стабиллиги.*

СТАВКА I [р. ставить – «жойлаштирумок, ўрнатмоқ» фл. дан ясалган от] эск. 1 Олий бош қўмондон қароргоҳи (уруш даврида). *Ставкага бормоқ.*

2 Куролли кучлар раҳбариятининг олий органи (уруш даврида). *Ставка кўрсатмалари.*

СТАВКА II [р. ставить – «баҳоламок, санамоқ, бирор киши ёки кимсага қандайдир тарзда муомалада бўлмоқ» фл. дан ясалган от] 1 Солик, иш ҳақи ва б. турли хил тўловлар миқдори, меъёри. *Ойлик ставка. Солик ставкаси.* ■ *Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиги ставкаларини насайтириши ҳисобига аҳолининг реал даромади ошди.* Газетадан.

2 с.т. Бир ойлик иш соати ёки куни. *Мен ишга энди келишим, Назар Яхшибоевич. Бу ерда ярим ставка ишлайман, келаман-у кетаман.* М. М. Дўст, Полазор. *Институтни битириш билан «Москвич» сотиб олди. Яқин поликлиникага номига ярим ставка ишга кириб қўйиб, кундузи гулчилик қилди.* М. Мансуров, Ёмби.

СТАДИОН [юн. stadion – Юнонистонда спорт мусобақалари ўтказиладиган жой] Футбол ва б. спорт ўйинлари майдони, югуриш йўлкалари ва томошабинлар учун трибуналари, ёрдамчи иншоотлари ва хоналари бўлган спорт мажмуаси. *«Пахтакор» стадиони.* ■ *Арслон наридан-бери овқатланиб, қайта кийинди-да, стадионга – футболга кетди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

СТАДИЯ [юн. stadion – қадимда: масофа ўлчов бирлиги] Бирор нарсанинг ривожланишидаги ўзига хос хусусиятларга эга бўлган давр, ҳар бир муайян босқич. *Курт боқишининг биринчи стадиаси.*

СТАЖ [фр. stage] 1 Бирор соҳадаги ишфаолиятнинг давомийлиги, умумий муддати, вақти. *Меҳнат стажи.* ■ Улар менинг «икки йил ўқишига киролмай, бир шамоллаб, стаж ортиргани» келганинга чиппачин ишонишиди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Янги ишга кирган кишининг бирор ишда, соҳада амалий тажриба ортириши,

раҳбарият томонидан унинг қобилиятига баҳо берилиши учун белгиланган вақт. *Бу ишида менинг стажим йўқ.*

СТАЖЁР [фр. stagiaire] Кейинчалик муддатини лавозимда ишлаш учун синов муддатини ўтётган ва таълим олаётган киши.

СТАЖИРОВКА [«стажёр» с. дан] Тажриба ортириш учун белгиланган синов муддати ва шу муддат давомидаги амалий иш тажрибаси; стажёр бўлиб ишлаш, синов муддатини ўташ. *Шу билан бир қаторда таълим олиш ва стажировкадан ўтиши учун ёшларни мамлакатнинг саноат марказларига кўпроқ юбориб туриши фойдали бўлади.* Газетадан.

СТАЙЕР [ингл. stayer – чидамли одам] Узоқ масофаларга ютурувчи ёки сузувчи спортчи; *таққосланг: спринтер.*

СТАКАН [қад. р. – стокан, достакан < т. тостакан – ёғоч косача] Ичимликлар ичиш учун ишлатиладиган, дастасиз цилиндрик шиша идиш. *Қиррали стакан. Билур стакан. Бир стакан сув.* ■ Сомсахона орқасига ўтиб, вино будкасидан стакан сўраб олди-да, дўкондан олиб чиққан чоракта ароқни қўлкуллатиб қўйиб иди. С. Аҳмад, УФҚ.

СТАН [р. стан, станок – манзил, қароргоҳ; дастгоҳ] *тех.* Металл чигирлайдиган, ёйдиган машина. *Прокат стани.*

СТАНДАРТ I [ингл. standard – меъёр, намуна, ўлчам] 1 Ўзига ўхшаш бошқа объексларни таққослаш учун асос қилиб олинган намуна, андоза, эталон.

2 Стандартлаштирилаётган объектга нисбатан қўлланадиган меъёрлар, қоидалар, талаблар мажмuinи белгиловчи расмий меъёрий-техник хужжат. *Давлат стандартлари.* ■ *Нуқсонлар, нон сифати бўйича давлат инспекциясининг текширишича, давлат стандартига ва нон ёпиш технологияси қоидаларига риоя қилмаслик натижасида келиб чиқади.* «Фан ва турмуш».

СТАНДАРТ II 1 Стандартга мувофиқ, мос бўлган, стандарт талабларига жавоб берадиган. *Стандарт ўйлар. Стандарт деталлар.* ■ *Синалаётган янги навлар, ҳосилдорлиги ва қимматли хўжалик белгилари бўйича, стандарт навга қиёслаб баҳоланади.* «ЎзМЭ».

2 кўчма Бир қолипдаги, шаблон. *Стандарт гап.* ■ *Келганлар мен билан икки сўзли*

стандарт табрик айтиб сўрашилар. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

СТАНДАРТЛАМОҚ Бир стандартга келтирмоқ, стандартга мувофиқ, бир хилда, бир қолипда ишламоқ, ясамоқ, ҳозирламоқ. *Стандартланган бинолар.*

СТАНДАРТЛАШ Фан, техника ва амалий тажрибаларнинг умумлаштирилган ютуқларига таянган ҳолда стандартлар белгилаш ва уларни тармоқларда қўллаш жараёни. *Стандартлаш ҳалқ хўжалигини бошқаршида муҳим роль ўйнайди.* «ЎзМЭ».

СТАНДАРТСИЗ Стандартга мос келмайдиган, стандарт талабларига жавоб бермайдиган, стандартдан ташқари; ностандарт. *Стандартсиз мол.* *Стандартсиз ускуналар.*

СТАНОК [р. станок – кичкина дастгоҳ] 1 *тех.* Металл, ёғоч, қаттиқ материалларга ишлов бериш, улардан бирор нарса тайёрлаш ҳамда газлама тўқиши учун хизмат қилувчи машина. *Пармалаш станоги. Силиқлаш станоги.* ■ *Минг-минглаб кишилар машина, станоклар, конвейерлар қаршисида эртадан-кечгача туриб меҳнат қилишишади.* «Фан ва турмуш». *Сўнгги маълумотларга қараганда, духоба тайёрлаш учун янги пневматик-автоматик станоклар тайёрланиши назарда тутмилмоқда.* Газетадан.

2 ҳарб. Тўп, пулемёт ва ш. к. куроллар ўрнатилган, одатда, фиддиракли асос. *Пулемёт станоги.*

СТАНОКЛИ I Станоги бор, станок билан таъмин этилган. *Замонавий станокли цехлар.*

2 Станокка ўрнатилган. *Ўн тўртинчи вагон томига қўл пулемёти, охирги вагонга иккита станокли пулемёт ўрнатилди.* И. Раҳим, Чин мұхаббат.

СТАНОКСОЗ [станок + ф. چىز – ясовчи, курувчи] Станок ясовчи, станок ишлаб чиқарувчи ишчи, мутахассис.

СТАНОКСОЗЛИК Станоклар ишлаб чиқариш; машинасозлик саноатининг станоклар ишлаб чиқарадиган тармоги. *Станоксозликни ривожлантириш.* *Станоксозлик саноати.*

СТАНСА с. т. эск. Станция. -Жўна, бошқа юмушларни қил. *Ман ўзим ҳайдайман, стансада юмушим ҳам бор, – деди-да.* Ёрмат ҳайдовчи ўрнига ўтириб олди. Ойбек, Танланган асарлар.

Стансаси йўқ с. т. Тайини йўқ, бетайин. **Стансанг ишлайдими?** дағл. Миянг ишлайдими? Ақлинг борми?

СТАНЦИЯ [лот. statio – тўхташ жойи; бекат] 1 Темир йўл поездлари ёки қуруқликдаги бошқа транспорт воситалари тўхтайдиган жой; шу жойга тегишили иншоот ва хизматлар мажмуги. *Темир йўл станцияси. Метро станцияси. Поезд Тошкентдан чиққандан бери йўл-йўлакай ҳар разъезд, ҳар станцияда вагонларга гул отаверишган эди. С. Аҳмад, Уфқ. Чоллар, келинчаклар, ҳассаса таяниб қолган кампирлар станция биноси тенасида радиокарнайга тикилишган. С. Аҳмад, Уфқ.*

2 Максус вазифа бажарувчи айрим мусассалар, корхоналар ёки илмий-текшириш иши олиб борувчи муассасалар номи. *Телефон станцияси. Метеорология станцияси. Селекцион станция.* ■ Шу боисдан бу ерда сейсмик станция қурилди ва кенг кўламда сейсмологик, геофизик кузатишлар бошлаб юборилди. «Фан ва турмуш». Зиммамизда бир ярим мингта дизель насос станцияларни электр энергиясига ўтказишдек катта вазифа турибди. Газетадан.

3 Бортида илмий асбоб-ускуналари бўлган космик аппарат. *Космик станция.* ■ Мутлақо кутимагандан «Салют-7» орбитал станцияси билан алоқа узилди. «Фан ва турмуш».

СТАРТ [ингл. start – жўнаб кетиши; ҳаракатнинг бошланиши] 1 Масофани босиб ўтиш ва олдинга ҳаракат қилиш билан боғлиқ спорт мусобақаларининг бошланиш ўрни. *Старт чизиги. Старт майдони.* ■ Раҳим цирк полвонларидаи кўкрагини олдинга чиқариб, лапанглаб, стартга яқинлашди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 Югуриш, велопойга ва ш.к. спорт мусобақаларининг бошланиш пайти. *Старт бермоқ.*

3 Учиш аппаратларининг ердан кўтарилиш жойи ва пайти.

СТАРТЕР [ингл. starter < start – бошламоқ, ишга туширмоқ] Ички ёнув двигателини ишга солиши, юргизиб юбориш учун хизмат қиласидиган мослама, асбоб.

СТАТИК 1 [юн. statikos – турувчи, жойлашувчи; тўхтаб турувчи] Статикага, ҳаракатсизлик ҳолатига, мувозанатга оид, статика қонунларига асосланган. *Статик на-*

грозка. ■ Ҳаракатсиз ҳолатдаги иш, масалан, кўлни чўзуб турган ҳолатда юкни ушлаб туриши статик иш деб аталади. «Анатомия».

2 Ҳаракатсиз ҳолатни акс эттирувчи, ҳаракатсиз, турғун ҳолатдаги. *Статик тасвир.*

СТАТИКА [юн. statike] 1 Механиканинг жисмларнинг муайян кучлар остидаги мувозанат шарт-шароитларини ўрганадиган соҳаси. *Геометрик статика усулларидан фойдаланиб, қаттиқ жисмларнинг мувозанат ҳолатлари ўрганилади. «ЎзМЭ».*

2 Мувозанат, тинчлик ҳолати.

СТАТИСТИК [юн. statos – аризирли] Статистика мутахассиси, статистика билан шуғулланувчи киши.

СТАТИСТИК 1 Статистикага оид. *Статистик маълумотлар.*

2 Статистика методлари асосида олиб бориладиган, шу асосда тўпланган маълумотларга таянадиган. *Статистик кузатишлар. Статистик жадваллар.*

СТАТИСТИКА [нем. Statistik < итал. stato – давлат < лот. status – бойлик, мол-мулк] Турли хил ялпи миқдорий маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш методларини ишлаб чиқадиган, шу йўл билан ижтимоий ҳаётнинг умумий қонунларини ўрганадиган ижтимоий фанлар тармоғи. *Статистика мураккаб ва сертармоқ фанлар мажмуидан иборат бўлиб, ижтимоий ҳаётнинг хилма-хил ҳодисаларини ўрганади ва таҳлил этади. «ЎзМЭ».*

2 Жамият ҳаётидаги ҳодисалар ва жарайёнларга доир ахборотларни йиғиш, қайта ишлаш, таҳлил ва эълон қилиш билан боғлиқ амалий фаолият соҳаси. *Статистика амалиёти билан Ўзбекистон Республикаси Статистика давлат қўмитаси ва унинг вилоят, шаҳар, туман бошқарма (бўлим)лари шуғулланади. «ЎзМЭ».*

3 Ижтимоий ҳаётнинг бирор соҳасини тавсифловчи якуний кўрсаткичлар йигиндиси.

СТАТУС [лот. status – аҳвол, ҳол, ҳолат] Ҳалқаро ҳуқуқда: ҳуқуқий ҳолат, вазият (яна қ. мақом II 3). *Дипломатик статус. Давлатнинг мустақиллик статуси.*

СТАТЬЯ [р. статья – мақола; банд, модда] қ. модда II 2. *Даромад статьялари. Буромад статьялари.*

СТАХАНОВЧИ [ўтган асрнинг 30-йилларида кўмир қазиб олишда ўта юқори кўрсаткичларга эришган машхур шахтёр А. Стаканов номидан] *тар.* Стакановчилик ҳаракатининг қатнашчиси; ўтган асрнинг 30—40-йилларида ишлаб чиқаришда янги техникани эгаллаган ва юқори меҳнат унумдорлигига эришган новатор ишчи. **Жонфигон** ўтган ийл баҳор кечаларининг бирида. *истироҳат боғига кирган экан, қараса, шаҳарнинг манман деган стакановчилари қаторида хотинининг ҳам каттакон портрети турибди.* А. Қаҳҳор, Жонфигон.

СТАЦИОНАР I [лат. stationarius — қўзғалмас, ҳаракатланмайдиган] 1 Ҳамиша бир жойда туриб ишлайдиган, кўчмас ишхона, муассаса ва ш. к.

2 Касаллар доимий жой (койка)га эга бўладиган ва бутун сутка (лар) давомида ётадиган даволаш муассасаси. *Стационарда даволанмоқ.*

СТАЦИОНАР II 1 Бир жойда туриб ишлайдиган, кўчмас. *Стационар устахона. Стационар кутубхона.*

2 Бутун сутка давомида касалхонада ётиб даволаниш билан боғлиқ.

СТАЧКА [қад. р. стакаться — тил бириктирмоқ, келишмоқ] *тар. айн. забастовка.*

СТВОЛ [қад. р. стибол — поя; шохча] 1 Милтиқ, тўп сингари отиш куролларининг ўқ отилиб чиқадиган найсимон қисми. *Милтиқ стволи. Пулемёт стволи.* ■ Танклардаги тўпларнинг узун стволлари олов пуркай бошлади. Ойбек, Күёш қораймас.

2 кон. Вертикал шахтанинг оғзидан тубиғача бўлган қисми. *Шахта стволи.*

СТЕЛЛАЖ [нем. Stellage < голл. stellen — қўймоқ, жойлаштирмоқ] Турли нарсалар қўйиш, мас., китоб сақлаш учун ясалган сўқичаксимон устма-уст токча (полка)лар.

СТЕЛЬКА [р. стлатъ — «ёймоқ, солмоқ, тўшамоқ» фл. дан ясалган от] Пойабзалнинг ичига қўйиладиган юпқа чарм, мата ёки картон патак.

СТЕНД [ингл. stand — таглик, поя, устун; пештахта] 1 Кўргазма, музей ва ш. к. да на мойиш учун экспонатлар қўйиладиган мослама, шчит. *Адабиёт музейида «Навоий» стенди. Экспонатларни стендларга қўймоқ. Стенд ташкил этмоқ.* ■ Стендларда ойна тагига қўйилган турли-туман минераллар

йилт-йилт товланар эди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Тайёр машина ва ускуналар синаладиган курилма. *Двигателни стенде үрнатиб, синовдан ўтказмоқ.*

3 Ҳавода учеб бораётган нишонга сочма ўқ билан отиш учун жиҳозланган маҳсус жой, майдонча.

СТЕНО- [юн. stenos — тор, сиқиқ, қисқа] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, «тор, сиқиқ, тифиз, қисқа» маъноларини ифодалайди.

СТЕНОГРАММА [стено.. + юн. γράμμα — ёзув, ёзув белгиси] Оғзаки нутқни қоғозга сўзма-сўз ёзиб олиш; стенографик усул билан ёзиб олинган матн. *Маъруза стенограммаси.*

СТЕНОГРАФИК 1 Стенографияга оид. *Стенографик усул. Стенографик алифбо.*

2 Стенография усули билан ёзиб олинган. *Стенографик ҳисобот. Стенографик материаллар.*

СТЕНОГРАФИСТ Оғзаки нутқни стенография усули билан ёзиб олувчи мутахассис.

СТЕНОГРАФИСТКА Стенографист аёл. *Агар стенографистка қиз ушлаб қолмаганида, дераза тагидаги гули қуриб қолган тувакка боши билан уршарди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

СТЕНОГРАФИСТЛИК Стенографист касби, стенография билан шугуланиш. *Стенографистлик курси. Стенографистликни ўрганмоқ.*

СТЕНОГРАФИЯ [стено.. + юн. grapho — ёзаман] Оғзаки нутқни турли шартли белгилар ва қисқартмалар билан тез ёзиб олиш усули ва шундай ёзувнинг ўзи. *Стенография курси. Маърузаларни стенографияда ёзиб бормоқ.*

СТЕНОГРАФЧИ айн. *стенографист.*

СТЕНОКАРДИЯ [стено.. + юн. kardia — юрак] тиб. Юрак ишемик касаллигининг кўкрак қафасининг марказий ёки чап қисмida тўсаддан пайдо бўладиган фижимловчи оғриқ билан, кўркув ва ваҳима билан кечадиган шакли.

СТЕПЛЕР [итал. stepler] Қоғоз варақларини металл чангакчалар билан бириктириш, тикишга мўлжалланган дастаки ёки механик мослама.

СТЕРЕО- [юн. stereos — қаттиқ; жисмга оид, ҳажмий, фазовий] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи тарки-

бий қисми: «қаттиқ, қатый», «хажмдорлик, фазовий тақсимланиш» маъноларини ифодалайди (мас., *стереотип, стереометрия, стереокимё* ва б.).

СТЕРЕОКИМЁ [стерео.. + кимё] *ким.* Молекулалардаги атомларнинг фазовий жойлашиши, тузилиши ва бунинг физик-кимёвий таъсири ҳақидаги таълимот, фан.

СТЕРЕОМЕТРИЯ [стерео.. + метр] *мат.* Геометриянинг бир текисликда ётмаган, фазодаги геометрик шаклларни ўрганадиган бўлими.

СТЕРЕОСКОП [стерео + *юн. скопео* – кўраман] Бир нарсанинг иккита тасвирини бирга қўшиб, бўрттириб, ҳажмдор қилиб кўрсатадиган оптик асбоб.

СТЕРЕОСКОПИК 1 Ҳажми, фазовий шакли яққол кўзга ташланадиган, бўртиб кўринадиган, бўртма. *Стереоскопик тасвир. Стереоскопик фотосурат.*

2 Ҳажмдор тасвир ҳосил қиладиган, бўрттириб, ҳажмдор қилиб кўрсатадиган. *Стереоскопик кино.*

СТЕРЕОТИП [стерео + *юн. түрпос* – из, тамға; аломат] **1** *пілгрф.* Китоб, газета, журнал ва ш.к. ни кўп нусхада нашр этиш учун терилган матннинг металл, резина ёки пластмассадан қилинган яхлит қолипга кўчирилган нусхаси; босма қолип.

2 Стереотип 1 га оид, стереотипдан кўчириб босилган. *Стереотип нашр.*

3 кўчма Бир хил, бир қолипдаги. *Фильми яратиш учун муаллифлар янги, маънодор шакллар, қаҳрамонларни янгича кўрсатиш ўйларини излаб, ўрганиб қолинган стереотип ва схематизмдан воз кечайданликларини намоиш этилар.* Газетадан.

СТЕРЕОТИПИЯ *пілгрф.* Стереотиплар тайёрлаш ва улардан фойдаланиб, китоб ва ш.к. босиш усули, техникаси.

СТЕРЖЕНЬ [*қад. р.* стержень – дарахт танасининг ўзаги] Металл ёки бошқа материалдан тайёрланган таёқчасимон деталь. *Металл стержень. Затвор стержени.*

СТЕРИЛ [лат. *sterilis* – тоза, пуштсиз, наслсиз] Стерилизация қилинган, стерилланган, микроблардан холи қилинган. *Стерил пактга. Стерил бинт. Аппарат бутун асбоблари билан стерил бўлиши лозим.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

СТЕРИЛИЗАТОР Лаборатория идишлари, тиббий асбоб-ускуналарни стериллаш учун хизмат қиладиган қурилма, мослама.

СТЕРИЛИЗАЦИЯ, стериллаш [лат. *sterilis* – тоза, пуштсиз, наслсиз] Қайнатиб, қизитиб, қатрон қилиб ёки кимёвий йўл билан микроблардан тозалаш, зарарсизлантириш.

СТИЛИСТИК Стилга, стилистикага оид, услубий. *Стилистик ҳато. Стилистик жиҳатдан ғализ жумла.* ■ Бу синонимик қаторлардаги сўзлардан фақат нейтрапл стилистик бўёққа эга бўлган базъи сўзларги на атрибутив функцияда қўлланади. «ЎТА».

СТИЛИСТИКА [«стиль» с. дан] **1** Тилшуносликнинг тил ва нутқ бирликларини ўрнида қўллашни, тилнинг тасвирий воситаларини ўрганувчи бўлими. *Лексик стилистика. Фонетик стилистика.* ■ Стилистика учун адабий-нейтрапл услуб муҳим қимматга эгалар. «ЎТА».

2 айн. *услубшунослик.*

3 Адабиёт назариясининг бадиий адабиёт асарларининг тил хусусиятларини ўрганувчи бўлими.

СТИЛЬ **1** [юн. *stylos* – ёзув, хат таёқчаси] **1** Муайян давр ёки оқим адабиёти ва санъатидаги, шунингдек, алоҳида бир муаллиф ёки алоҳида асардаги тасвирий воситаларнинг гоявий ва бадиий жиҳатдан ўзаро боғлиқлиги; шундай воситалар мажмуми; услуб. *Адабиётда романтик стиль. Архитектурада шарқ стиль.*

2 айн. *услуб 2. Ёзувчининг стили. Китобий стиль. Публицистик стиль.*

3 айн. *услуб 3. Бадиий стиль. Илмий стиль.*

СТИЛЯГА [«стиль» с. дан] салб. Кийиниш ва юриш-туришда кўпчиликнинг дидига мос келмайдиган, гайриоддий, европча модага зеб берувчи йигит ёки қиз. *Шаҳар стилягларини бир чўкишида қочирадиган бу қиз Иномжонни тамоман лол қилиб қўйган эди.* С. Аҳмад, Мўтти.

СТИМУЛ [лат. *stimulus* – ҳайвонларни ҳайдаш учун белгиланган учли таёқ] Бирор ишга қизиқиш туғдирадиган, рафбатлантирадиган, ундейдиган нарса, омил. *Мехнат унумдорлигини оширувчи стимуллар. Моддий стимул. Маннавий стимул. Стимул бермоқ.*

СТИПЕНДИАТ [лат. *stipendiatus*] Стипендија олувчи шахс. *Президент стипендиати.*

СТИПЕНДИЯ [лат. *stipendium* – тўлов] Олий ва ўрта маҳсус ўқув юртларининг кундузги бўлимлари талаба ва ўқувчилари-

га, аспирант ва докторантларга, маҳсус курсларнинг тингловчилари га ҳар ойда бериб туриладиган нафақа, пул.

СТИХИЯ [юн. stoicheion – унсур, элемент; ибтидо, асос] 1 Кучли табиий оғат (ёнғин, тошқин, довул, зилзила ва ш. к.). *Табиат стихиясини енга оладиган бирдан-бир күч – одамлар.. улардаги жасурик.* И. Раҳим, Ихлос.

2 қўчма Кўр-кўрона, бебош ҳаракат; уюшмаганлик; уюштириб ва идора қилиб бўлмайдиган ижтимоий куч.

СТИХИЯЛИ 1 Стихияга оид, кишиларнинг иродасидан, хоҳишидан ташқари табиий кучлар таъсири остида юзага келадиган.

2 Уюшмаган, тўғри ташкил этилмаган, идора қилиб бўлмайдиган. *Стихияли ижтимоий ҳаракат.*

СТИХИЯЛИЛИК Уюшмаганлик, тўғри ташкил этилмаганлик; режасизлик. *Ҳаракатнинг стихиялилиги.*

СТИХИЯЧИЛИК Стихияли ҳаракат, бошбошдоклик. *Стихиячиликни онглиликка айлантириши.*

СТОИК [юн. stoikos] флс. Стоицизм издоши, тарафдори.

СТОИЦИЗМ [юн. Stoia (Стоя) – стоиклар мактаби асосчиси Зенон биринчи марта нутқ сўзлаган пешайвон номидан] Юон фалсафасида милоддан аввалиг 2–3-асрларда юзага келган, инсон (дено киши) эҳтирос ва ҳою ҳаваслардан холи бўлиб, ақлидрокка бўйсуниб яшамоги керак, деб ҳисоблаган фалсафий оқим. *Гераклит тоялари таъсирида стоиклар бошлангич оловнинг фоал ролини, унинг ҳамма нарсанинг яратувчиси эканлигини қайд қилганлар, лекин улар кейинчалик ҳаво, сув, тупроқнинг ролини ҳам эътироф этганлар.* «Фалсафа».

СТОЛ [қад. р. стол – курси, ўринидик; таҳт] 1 Дастурхон тузаш ёки ишлаш учун мўлжалланган, тиргак ёки оёқчаларга ўрнатилган кенг горизонтал таҳтали баланд курси; мебель тури. *Тўғарак стол. Тортмали стол. Ёзув столи. Овқат столи. Операция столи.* ■ [Абдулла Қаҳҳор] Ҳар куни муайян вақтда ёзув столида ўтиришилари шарт эди. К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. *Лобархон катта уйдаги столга дастурхон тузаб.. чойнакдаги чойни қайтариб турарди.* Газетадан. *Жувон бир коса хушбўй ва хуштаъм*

овқатни столга қўйиб, секин нари кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 қўчма с. т. Амал, лавозим. [Заргаров:] *Нимадан тап тортмаман!.. Олса, столини олади-да, артелимга бориб, яна раислигимни қиласавераман.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишилар.

3 Маҳсус ишлар билан шуғулланувчи муассаса ёки муассасадаги бир бўлим. *Паспорт столи. Адрес столи.*

СТОЛБА [р. столб – ерга тик ўрнатилган хода] айн. **симёоч.** Электр тармоғи столбалари. ■ Поеzd шу қадар елмоқдаки, Норматининг назаридан поёнсиз дашт чир айланниб, телеграф столбалари унга қараб чопиб кетаётгандай. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

СТОМАТИТ [юн. stoma, stomatos – оғиз + itis – яллигланишни билдирувчи қўшимча] тиб. Оғиз бўшлиғидаги шиллиқ парданнинг яллигланиши.

СТОМАТОЛОГ Стоматология бўйича мутахассис, врач. *Ҳозир стоматолог кабинетлари замонавий аппаратлар билан жисозланган. «Саодат».*

СТОМАТОЛОГИК Стоматологияга оид. Стоматологик операция. ■ Стоматологик касалликларни даволашда турли доридармонлар, лазер ва инфрақизил нур, ультратовуш, физиотерапия усуллари ва ш.к. дан фойдаланилади. «ЎзМЭ».

СТОМАТОЛОГИЯ [юн. stoma, stomatos – оғиз, + logos – фан, таълимот] Тиббиётнинг оғиз бўшлиғи, тищ, жағ ва юз касалликлари ва уларни даволаш ҳақидаги бўлими. *Ҳозирги замон стоматология фани терапевтик, хирургик, ортопедик, болалар стоматологияси каби бўлимларни ўз ичига олади.* «ЎзМЭ».

СТОП-КРАН [ингл. stop – «тўхтатмоқ» фл. дан буйруқ шакли + кран] Вагонларга ўрнатилган ва поездни дарҳол тўхтатиш зарурати туғилганда босиладиган тормозлаш ричаги.

СТРАТЕГ [юн. strategos] 1 ҳарб. тар. Юнонистонда кенг ҳарбий ва сиёсий ваколатларга эга бўлган лашкарбоши.

2 Йирик ҳарбий операцияларга раҳбарлик қилувчи саркарда, стратегия билимдони.

3 қўчма Бирор фоалият соҳасига мөхирлик билан раҳбарлик қилувчи киши.

СТРАТЕГИК 1 Стратегияга оид, стратегия билан боғлиқ. *Стратегик режа.*

2 Ҳарбий аҳамиятга, урушнинг умумий мақсади нуқтаи назаридан аҳамиятга молик бўлган. *Стратегик ҳомашё. Стратегик қурилишлар.* — Бу тепаликдан туриб, дарё кўпикларини кузатиб туриш, ўқса тушиш мумкин. Бу жиҳатдан 119-тепалик — жуда жуда муҳим стратегик объект. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Мустақил ҳаракат қиласидаган йирик ҳарбий бўлинмаларга ёки бутун армияга оид. *Стратегик фронт. Стратегик авиаация. Стратегик разведка.*

4 кўчма Бирор-бир иш-фаолиятни, жарайнни тайёрлаш ва амалга ошириш учун муҳим бўлган умумий ёки асосий йўл-йўриқларни қамраб олган. 1994 йил 1 июлдан миллий валютамиз — сўмнинг муюмалага киритилиши билан мамлакатимиз энг катта иқтисодий стратегик қадам қўйди. Газетадан.

СТРАТЕГИЯ [юн. *strategia* < *stratos* — кўшин + *ago* — бошлаб бораман] 1 ҳарб. Уруш олиб бориш санъати; уруш ва ҳарбий операциялар ўтказишнинг умумий режаси. Яшин тезлигидаги уруш стратегияси.

2 Уруш олиб бориш ҳақидаги фан. *Стратегия курси. Стратегиядан маърузалар. Ҳарбий стратегия назарияси.*

3 кўчма Ижтимоий-сиёсий курашга раҳбарлик қилиш санъати, шунингдек, умуман, бошқарувни тўғри ва истиқболли режалаштириш санъати. *Фан тараққиётидаги ҳар бир муҳим давр илмий изланишларнинг маълум стратегиясини ўртага ташлайди.* «Фан ва турмуш».

СТРАТОСТАТ [лат. *stratum* — тўшама, қатлам + *status* — турғун, қўзғалмас] Стратосферага учирис учун белгиланган аэростат; ҳаво шари. Ҳозир стратосстатлардан илмий текшириш мақсадларида.. метеорологик ракеталар учириси ва бошқаларда фойдаланилади. «ЎзМЭ».

СТРАТОСФЕРА [лат. *stratus* — тўшама, қатлам + *sphaira* — шар] Атмосферанинг тропосферадан 8–10 километрдан то 50 километр баландликкача бўлган оралиқда жойлашган қатлами. *Стратосферадаги озон қатлами ультрабинафша нурларни Ер сиртига ўтказмайди, акс ҳолда, Ерда ҳаёт бўйласди.* «ЎзМЭ».

СТРАХОВАНИЕ [р. страховать — «эҳтиёт қилмоқ, ҳавфсизлигини таъминламоқ» фл. дан ясалган от] қ. сугурта.

СТРЕЛКА [р. стрела — «ўқ, найза; мил, тил» с. нинг кичр.] 1 Турли ўлчов ва назорат асбобларида: ўз ўқи атрофида айланиб, ўлчанаётган нарса миқдорини кўрсатувчи ингичка учли, камбар найза. *Соат стрелкаси. Манометр стрелкаси.* 2 Очилнинг ҳислари ҳаракатдаги пўлатлар орасига тушиб қолган магнит стрелкасидай титраб, у ёқдан бу ўқса бориб келар эди. П. Қодиров, Уч илдиз. [Ҳайдовчи] Газни шундай қаттиқ босдик, кўз очиб-юмгунча спидометр стрелкаси «100» дан ўтиб, «120»га яқинлашиб қолди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 Шу шаклдаги чизиқ ёки белги. Йўл кўрсатувчи стрелка. — Ҳаританинг ҳар хил жойларига рандерор қаламлар билан белгилар, стрелкалар, рақамлар қўйилган эди. М. Муҳамедов, Одерга.

3 т. ё. Темир йўлларда бир изни иккинчи изга улаш, ҳаракатдаги составни бир йўлдан иккинчи йўлга ўтказиш учун хизмат қиласидаги мослама. *Трамвай стрелкаси. Стрелкани бир издан иккинчи изга ўтказмоқ.*

СТРЕЛКАЛИ Стрелкаси бўлган. Стрелкали гальванометр. Стрелкали чизиқ.

СТРЕЛКАЧИ Темир йўл изларининг стрелкасини буриб, ўзгартириб турувчи ишчи. *Разъезд стрелкачиси.* — Бир куни бригада сменадан чиқиб келаётганда, Иномжон улардан сурлиб, стрелкачи қиз Мўттихоннинг олдидаги қолади. С. Аҳмад, Мўтти.

СТРЕСС [ингл. *stress* — босим; кучланиш, танглик] Одам ва ҳайвонларда қучли ташқи таъсиротлар натижасида содир бўладиган ўта ҳаяжонланиш, безовталик, асабийлик ҳолати. Одамда бир хил кучдаги стресс ҳам ҳавфли, ҳам ижобий бўлиши мумкин. «ЎзМЭ». Турмуш тарзимизда кулгининг аҳамияти шу қадар муҳимки, кўпгина муаммоларни кулиги ёрдамида енгил, стресс оқибатида пайдо бўладиган касалликларнинг олдини олишимиз мумкин. Газетадан.

СТРОНЦИЙ [лат. *Strontium* < *Strontion* (Строншион) — Шотландиядаги кичик бир қишлоқ номи] Менделеев даврий системасининг II гурӯҳига мансуб кимёвий элемент, кумушсимон оқ енгил металл. Кальций бор жойда ҳамиша стронций учрайди. «Фан ва турмуш».

СТРУКТУРА [лат. *structura* — тузилиш; боғланиш] Муайян нарсаларнинг тузилиши, қурилиши; таркибий қисмларнинг ўзаро

боғлиқлиги. *Тупроқнинг структураси. Сўз структураси. Бошқариш аппаратининг структураси.* — Структурани билиш — элементларни, уларнинг ўзаро алоқадорликларини аниқлаш, бу элементлар бир бутунлигининг ўзига хос табиатини тушуниб олишдир. «ЎзМЭ».

СТРУКТУРАВИЙ Структурага, тузилишга, таркибга оид. Структуравий тилшунослик. — Оламда сифат жиҳатдан турли системаларда структуравий муносабатларнинг беҳисоб кӯп даражалари, типлари мавжуддир. «Фалсафа». Кейинги вақтларда табиатшунослик ва ижтимоий фанлар соҳаларида.. структуравий таҳлил усуллари ишлаб чиқилди. «ЎзМЭ».

СТРУКТУРАЛИ Муайян структурага, тузилишга эга бўлган. Структурали тупроқ.

СТУДЕНТ [лат. studens, studenstis — қунт, файрат билан ишловчи, шуғулланувчи] айн. талаба. Институт студенти. — Бир гурӯҳ юқори курс студентлари турадиган бу ўйда.. ҳар хонанинг қалити маълум бир жойга яшириб кетиларди. П. Қодиров, Уч илдиз.

СТУДЕНТКА Студент қиз.

СТУДЕНТЛИК қ. талабалик. Элмуроднинг студентлигигида.. Маяковский ҳақида доклад қўлганида фамилиясини билиб олган эди йиғит. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Студентлик ўйлари ихлос билан ўқидик. М. Қориев, Ойдин кечалар.

СТУДИЯ [итал. studio — ҳафсала, қунт; ўқиши, ўрганиш] 1 Рассом ёки ҳайкалтарош ишхонаси.

2 Рассом ёки актёрлар тайёрлайдиган мактаб.

3 Таълим-тарбия машгулотлари амалий-ижодий иш билан биргаликда олиб бориладиган, актёр, созанда, рассом ва ш. к. тайёрлайдиган мактаб. Балет студияси. Опера студияси. — Москвадаги ўзбек театр студияси ўқувчилари жиҳдий постановкалар тайёрлазан эдилар. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

4 Саҳнавий (ёки тасвирий) санъат асосларини ўрганадиган, асосан ёшлардан ташкил топган театр (ёки рассомлар) ижодий жамоаси. Бу орада ёнимга зарварақ тўн кийган икки артист келиб ўтириди. Студиянинг таомилига кўра, мен ҳам уларга парво қўлмай, ўтиравердим. Ҳ. Аҳмар, Яккама-якка.

5 Бадиий ва б. фильмлар яратувчи ижодий ва техник ходимлар жамоаси; шу жамоа ишлайдиган жой, киностудия. Ҳужжатли фильмлар студияси. — Фильмлар Тошкент студиясининг ўз ижодий кучлари билан ўз павильонида олиниб, ўз фабрикасида тайёрланади. Газетадан.

6 с. т. Радио эшилтириш ва телекўрсатувлар олиб бориладиган маҳсус бино; радиостудия ёки телестудия.

7 Умуман, сурат олиш, овоз ёзиш ва ш. к. мақсадлар учун жиҳозланган иш жойи. Тошкентда яқинда грампластинкалар учун овоз ёзиб оладиган студия очилган эди. Л. Пўлатов, Янги студияда.

СТУЛ [р. стул < нем. stuhl] Одатда суюнчиғи бўладиган, бир кишилик ўриндиқ; курси. Дадам сувоги кўчган деворларга, эски шкаф, оёғи маймоқ стулларга бир қараб қўйди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ҳафиза Умиднинг кўзларига тикилди. Бир лаҳзадан кейин стулга ўтириди. У Умиднинг юрагида бир нима борлигини сезарди. Мирмуҳсин, Умид.

СТУН айн. сутун. У [Мараим] ҳаш-паш дегунча стунга тирмасиб чиқиб, картонни эски деворий газетанинг устига миҳлаб тушди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Султон Муҳаммаднинг давлати — стунлари чириган кўхна бир иморатидир. М. Осим, Ўтрор.

СТЮАРДЕССА [ингл. stewardess] Самолёт ёки кемаларда йўловчиларга хизмат кўрсатувчи шахс. Стюардесса қиз. Стюардессалар маҳсус мактабларда тайёргарликдан ўтадилар.

СУБСТАНЦИЯ [лат. substantio — моҳият] флс. Қадимги фалсафа тарихида бутун борлиқ ва ҳодисаларнинг моҳияти, дастлабки асоси. Арастунинг ўзи эса субстанция — моҳият, барча категорияларнинг реал асоси.. деб таъкидлайди. «Фалсафа».

СУБСТРАТ [лат. substratum — тўшама, асос] 1 флс. Турли-туман ҳодиса ва жараёнларнинг умумий моддий асоси, ҳодисалар ўртасидаги умумийлик ёки ўхшашликнинг негизи.

2 тлш. Маҳаллий аҳолининг келгинди (босқинчи)лар тили томонидан сиқиб чиқарилган тили; шу тилнинг келгиндилар тилидаги излари, қолдиқлари. Формал ҳажмнинг бу дарражадаги ихчамлиги мураккаб семантик субстратнинг ифодаланишига, бирор дарражада бўлсин, монелик қўлмайди. «ЎТА».

СУБТРОПИК [лат. *sub* – остида, яқинида, ёнида + тропик] Субтропикларга оид, хос. Субтропик иқлим. Субтропик ўсимликлар. — Цитрус ўсимликларидан бири – лимон субтропик ва тропик мамлакатларда ўсади. Газетадан. Сөвүқ ҳаво бостириб кириши натижасида гоҳо субтропик зонада ҳам қор ёғиши мумкин. «Фан ва турмуш».

СУБТРОПИКЛАР Ер шарининг Шимолий ва Жанубий яримшарларидаги тропик зоналар билан мўътадил зоналар ўртасида жойлашган иккى географик зона.

СУБУТ [а. شبوت – қатъийлик, барқарорлик, мустаҳкамлик] Сўзнинг, ваъданинг ёки тутган ишининг ишончга сазоворлиги, тайниллиги; эътибор, бурд. Субути йўқ одам. — Субутинг йўқ сенинг. Булар ишин расво қўлганда, яна бошқа ёққа ўтиб оласан! А. Мухтор, Туғилиш.

СУБУТЛИИ Субутини, эътиборини йўқотмаган, ишонса бўладиган; бурди бор, тайнли. Пахта даласи – мардлар майдони, гапининг устидан чиқадиган, лафзи ҳалол, субутли одамлар.. майдони. С. Абдуқаҳдор, Қувондик.

СУБУТЛИЛИК Ўз сўзида, ваъдасида қатъийлик, барқарорлик. У[Рахима] оз вақт ишида.. покизалиги, субутлилиги билан халқни ўзига жалб этди. Н. Сафаров, Раиса.

СУБУТСИЗ Субутини йўқотган, ишони бўлмайдиган; тайнини, бурди йўқ, бетайин, бурдсиз. Ваъдага вафо – марднинг иши, Ваъдасиз – субутсиз киши. Мақол. — Олимжон – содда ва оққўнгил йигит, сўзлари вазмин ҳам маъноли. У Аниварга ўҳшаган субутсиз эмас. Т. Расулов, Марҳамат.

СУБУТСИЗЛИК Ўз сўзида, ваъдасида турмаслик, бекарорлик, субути йўқлик. Темур афандининг субутсизлигидан гижиниб айтди.. «Латифалар».

СУБЪЕКТ [лат. *subjектum* – остида, асосида турувчи] Мантиқда: муҳокама қилинаЛётган, ҳукм чиқарилаётган предмет; мантиқий эга.

2 Фаол иш-ҳаракат қилувчи, билувчи, онг ва иродага эга бўлган индивид ёки ижтимоий гурух. Индивид – ижтимоий мавжудот, шу маънода субъект ижтимоий мазмун касб этади, яъни жамиятнинг ўзи ҳам субъект бўлиб келиши мумкин. «ЎзМЭ».

3 тлиш. айн. эга 2. Гапнинг субъекти.

СУБЪЕКТИВ 1 Бир шахснинг, субъектнинг ўзигагина хос, ўзигагина тегишли; шахсий. Субъектив омиллар.

2 Бир кишининг шахсий фикрига, қарашларига асосланган, бир тарафлама, бир томонлама. Субъектив кечинмалар. Субъектив баҳо. Субъектив қарашлар.

СУБЪЕКТИВИЗМ флс. Инсон онгидан ташқарида ва инсон онгига боғлиқ бўлмаган ҳолда ҳеч қандай реаллик, воқелик йўқ, деб талиқин қилувчи фалсафий таълимот; идеалистик фалсафанинг икки асосий оқимидан бири. Субъектив идеализм.. янги замоннинг ийрик мутафаккирлари – Лейбниц, Кант, Фихте, Шеллинг фалсафий қарашларида аксини топди. «Фалсафа».

СУБЪЕКТИВИЗМ 1 айн. субъектив идеализм қ. субъектив.

2 флс. Нарса ва ҳодисаларнинг мавжудлиги ва ўзгариб боришини қонуниятлар асосида эмас, балки субъект фаолиятига боғлаб тушунтирувчи идеалистик таълимот.

3 Субъектив қараш, масалага бир томонлама, ўз шахсий фикри, мулоҳазалари нуқтаи назаридан ёндашиш. Ҳаёт ҳодисалари талқинида авторнинг ҳароратли «субъективизми» лирик, ҳиссий стихиядан озиқ олади. «ЎТА».

СУБЪЕКТИВИСТ Субъективизм тарафдори (қ. субъективизм 1, 2).

СУБЪЕКТИВИЛИК айн. субъективизм. Бахонинг субъективлиги. Фикрнинг субъективлиги. — Воқелик ёзувчининг қалб призмасидан ўтади, тасвир объектига муносабат субъективликнинг нозик моментларида кўринади. «ЎТА».

СУБХ [а. صبح – эрталаб, тонг, тонготар] Эрта тонг пайти; сабоҳ, саҳар. Тинмагур шахримизнинг Субҳида шунча овоз. F. Ғулом. Субҳ чоғида магар чиққандা ёрим тўлғаниб, Гул ёқасин чок этар, булбулда афғон қўзғалур. Ҳабибий.

Субҳи козиб (л. м. ёлғон тонг) Тонготардан анча олдин, тонг ёришгандек туюладиган пайти. Ҳа, субҳи козибда эмас, субҳи содиқда, ҳўрзолар қичқирап-қичқирмас, булбулу майналар хонишини бошлар-бошламас, тўрт аскар ошналарининг қўргонига етиб келишганди. «Ёшлиқ». Субҳи содиқ (л. м. чин тонг) Ҳақиқий тонготар пайти. Шарқ уғқидан аста-аста қоронғилик кўтарилиб, ўрнига субҳи содиқ жойлашмоқда эди. А. Қо-

дирий, Кичик асарлар. *Излаб бораётган Барчин ёри ҳам, баҳмал ўтова бётуб, субҳи содиқ туққан вактда бир туш кўрди. «Ал-помиш».*

СУБҲИДАМ [а. + ф. صبح دم – эрта тонг; тонг саҳарлаб] Эрта тонг пайти; тонг, субҳ. *Субҳидамда турмоқ. Субҳидам чоги.* ■ Субҳидам сабоси қўзғалиб, Зулғининг тортқилилар оҳиста. А. Шер, Қадимги куй. [Ёдгорбек] Юваниб айвонга чиққанида, кеч кузнинг саҳарги совуқ ҳавосидан бадани жунжисиди. Лекин бари бир субҳидам тоза ва ёқимли эди. «Ёшлик».

СУБҲОН [а. سبان – мақтov, мадҳ] дин. Мақтov, мадҳия; мадҳлар.

Субҳон олло Оллонинг мадҳи; Оллога мадҳлар бўлсинки.. [Уста Олим:] Субҳон олло! Қандай юрагингиз бор экан, Отабек! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СУБҲОНИ 1 Эртапишар серҳосил маҳалий ўрик нави.

2 Шу ўрикдан солинган туршак.

СУВ 1 Водород билан кислороднинг кимёвий бирикмасидан иборат рангсиз, ҳидсиз шаффоф суюқлик; табиатда муз ва буғ ҳолида ҳам учрайди, барча тирик организмларнинг ва кўпгина моддаларнинг таркибий қисмини ташкил қилади. Қор суви. Денгиз суви. Оқар сув. Туғун сув. ■ Зилол сувлар, эрам каби боғу бўстонлар, Менинг совғам кошоналар, олтин тупроқлар. Файратий. Атмосферада сув буғ, туман, булут, ёмғир, қор ҳолатида бўлади.. «ЎзМЭ».

2 Шундай суюқлик ичимлик сифатида. *Минерал сувлар.* ■ Садақанинг афзали чанқоқ одамларга сув улашмоқдир. «Фан ва турмуш». Организмга юйд озиқ-овқат ва сув билан киради. «Фан ва турмуш».

Жон (ёки ҳаёт) суви 1) ҳаёт бағишловчи, ҳаёт-мамот масаласини ҳал қилувчи сув. *Улар ўзларига, ўз ерларига, ўз ўйларига ҳаёт суви келтириш учун.. курашга борадилар.* М. Исмоилий, Фарфона т. о; 2) кўчма ҳаёт бағишловчи, жон, файз кири туви нарса. *Ташқарида бир қўша созандалар дутор, танбур, гижжак, рубоб, най билан дунёга жон суви сепиб, шаҳарнинг машҳур ҳофизлари ашула айтадилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Машқ бошланиши билан бутун вужудимга ҳаёт суви югурди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. **Сув ичмоқ 1** сув истеъмол қилмоқ. *От бошига иш тушса, сувлиги билан сув ичар, Эр бошига*

иши тушса, этиги билан сув кечар. Мақол; 2) сугорилмоқ. *Шолининг орқасидан курмак сув ичибди.* Мақол. ■ Кўз тикиб турган ерларимиз эски ариқдан сув ичолмайди, янги ариқдан тақирип ичолмайди, яна азалгидай қақраб ётаверади. М. Исмоилий, Фарфона т. о. Сув йўли Кемалар қатнайдиган йўл. **Сув қўймоқ** Сугориш учун сувнинг йўлини очмоқ, сурмоқ. Экинга сув қўймоқ.

3 Сой, кўл, дарё ва ш. к. нинг сувли сатҳи ҳақида. *Сув бўйи. Сувнинг нариги бети. Сувнинг кўтарилиши.*

4 Тармева, сабзавот ва ш.к. таркибидағи шира, шарбат, суюқлик. *Анор суви. Сабзининг суви.* ■ **Боғингда очилган қизил гулларинг**, Узумнинг сувидай ширин тилларинг. «Қўшиқлар».

5 Тирик организм ва аъзолардан ажраби чиқадиган суюқлик, шира. *Ошқозон суви.* ■ [Ёрмат] Тумов орқасида бурнидан тўхтосиз оққан сувни ҳам сезмайди. Ойбек, Танланган асарлар.

Оғзининг суви келди Ҳаваси келди; егиси, ичгиси келди. *Ундан нарида каттакон дошқозонда ош дамлаб қўйилибди.* Зарчува солинган, сап-сариқ. *Оғзининг суви келиб кетди.* «Ёшлик».

6 Умуман, турли нарсалар таркибидағи намлиқ. *Суви қочган нон, олмачой билан нонушта қилишаётганда, Гадойбой пайдо бўлди.* Ҳ. Фулом, Феруза.

7 кўчма с. т. Маза-матраси, шираси ёки жири йўқ (мева ёки овқат ҳақида). *Қовун қипқизил сув чиқди.* Бу шўрва эмас, шилдир сув.

8 Каштачиликда: тўғри ёки тўлқинсимон чизиқ шаклидаги гул элементи. *Суви оқ, гули турли қийиқча.*

9 эсқ. Үн танобга тенг ер ўлчов бирлиги. *Ҳар үн таноб ер бир сув ҳисобланаб, мана шу майдон ҳисобидан ариқ тозалашга бир ҳашарчи юборилар эди.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири.

10 Турли бирикмали номлар таркибида келади, мас., сув каламуши, сув эчкилари, сув ости кемаси.

Анча (ёки кўп, қанча-қанча) сувлар оқди Кўп замонлар ўтиб кетди, анча вақт бўлди. *Ҳа, қизим, ундан буён қанча-қанча қорлар ёди, қанча-қанча сувлар оқди, у вақтларда ёш эканмиз, фаросат оз экан, кўп-кўп камчилклар ўтди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Сиркаси сув қўттармайдиган одам қ. сирка

I. Сиртига сув юқтираслик қ. сирт. Сув бўлмоқ 1) терлаб жиқ хўл бўлмоқ, терга ботмоқ. Бемор иситмалаб, сув бўлиб ётибди; 2) эриб сувдек бўлмоқ. Темирчининг қўлида темир эриб сув бўлар. Мақол. Сув йўғида таяммум қ. таяммум. Сув текин қ. текин. Сув қилиб (ёки сувдек) ичмоқ (ёки ичиб юбормоқ) айн. сув қилмоқ 2. Сув қилмоқ 1) зимдан ўзлаштирмоқ, ўзлаштириб, гумдон, йўқ қилмоқ. Наврўзда дув-дув гап тарқалганди: Саидхон колхознинг фалонча пулени гумдон қилиб, қамалиб ётганниш, писмадончи молни сув қилиб, қўлга тушиб қолганиши. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка; 2) миридан сиригача пухта эгалламоқ, беш қўлдай биллиб, ёллаб олмоқ. Ўн етти кун дегандо [Мўминжоннинг] хати келди.. яна хати келгунча, билмадим, неча марта ўқиб чиққанмикинман уни. Худди сув қилиб юбордим. К. Мақсумов, Муҳаббат қўшиғи. Сув қўйгандек (тинч, жимжит) Чурқ этган овоз йўқ, жимжит. Навоийнг уйи сув қўйгандек жимжит, ҳамма оёқ учида юрар, бир-бирлари билан шивирлашиб гапиришар эди. М. Осим, Сеҳрли сўз. Сувга оқизмоқ (ёки ташламоқ) Бехудага кеткизмоқ, совурмоқ, шамолга учирмоқ. У [дехқон] молини сотмади – сувга оқизди. Йўқ, сувга оқизгандан баттар бўлди. Ойбек, Танланган асарлар. Сувга тушган нондек бўшашмок Жуда ҳам бўшашиб кетмоқ, ҳовридан тушмоқ. [Отабек] Сувга тушган нондек бўкиб, бўшашиб, юз хил совуқ, ярамас хаёллар қўлида эзилиб, ўзининг дунёда борми-йўқлигига ҳам тушунмай кета берадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Сувга тушса, қуруқ чиқадиган Жуда қув, айёр, ҳар қандай мушкул вазиятдан сип-силлиқ қутулиб чиқадиган. Сувга уриб кетмоқ Зим-зиё бўлиб кетмоқ, бедарак йўқ бўлмоқ, йўққа чиқмоқ. Дунёдан умиди бўлмаган одамда дид ҳам, орзу-ҳавас ҳам сувга уриб кетар экан. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Сувда маза бор, бунда маза йўқ кест. Жуда бемаза нарса ҳақида. Сувдай билмоқ (ёки ичмоқ, эзиб ичмоқ) Жуда яхши билмоқ, чуқур, пухта билиб олмоқ, эгалламоқ. [Эртўғон ота] Сув илмин сувдай ичган Дарёларнинг султони. Қирқ колхозга сув сурган Миробларнинг полвони. К. Муҳаммадий. Сувдай сероб бўлинг Ҳеч нарсадан камчилигингиз бўлмасин. Тагига сув кетди Таги, замари бўшашиб. Бойликнинг тагига сув кетди. Ойбек, Танланган асарлар. Тушингизни

сувга айтинг қ. туш. Ўзини ўтга (ҳам), сувга (ҳам) урмоқ қ. ўт I. Ўт билан сувдек Бирбири билан сира ҳам келиша олмайдиган даражада зид, қарама-карши, ит-мушук. Илгарилари ўт билан сувдек бўлган кундошлар энди сирдош бўлиб, чекка-чеккада пичирлашадиган бўлдилар. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Қўлини совуқ сувга урмайди қ. қўл. Галвирни сувдан кўтармоқ қ. галвир.

СУВАМОҚ 1 Лой, алебастр каби материаллар билан қоплаб силлиқламоқ; сувоқ қилмоқ. Ўйларни сувамоқ. Том сувамоқ. ■ У [Толибжон] ўйдалик пайтида ҳовлиниг кемтикларини тузатади, лой қориб, деворларнинг нураган жойларини сувайди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Бўтабоӣ баҳор ёмгирида нураган ўқоқни яхшилаб сувади. С. Аҳмад, Ҳукм.

2 кўчма салб. Ошкор қилмай бекитиб, тўғрилаб юбормоқ, текисламоқ, хаспўшламоқ. Камчиликларни суваб ўтмоқ.

СУВАРАК зоол. Қора ёки тўқ қўнғир рангли, узун қўлсизмон мўйловли, ер юзида кенг тарқалган кемириувчи ҳашарот; таракан. Ўзбекистонда суваракларнинг 30 га яқин тури, жумладан, хонадонларда 2 тури (сариқ суварак ва қора суварак) тарқалган. «ЎзМЭ». Бунақа кимсалар пана-пастқам ерларда кўзга ташланмай, ивирсиб юришаверади-да, бир пайт қарабисизки, суваракдек лоп этиб ёруғлика чиқиб олишади. Н. Аминов, Ёлғончи фариштлар.

СУВБУРГУТ Қарчигайлар оиласига мансуб, дарё, денгиз ва кўл қирғоқларида яшовчи йиртқич куш. Ўзбекистонда оқ думли сувбургут ва узун думли сувбургут учрайди. «ЎзМЭ».

СУВДОН 1 Қушларга сув бериладиган идиш. Бедананинг сувдони. Сувдонларга сув қўймоқ. ■ [Жўра] «Хайрият, тирик экансан», деди-да, сувдон билан дон соладиган синиқ товоқни олиб, ҳужрадан дон, ариқдан сув тўлдириб келиб, товуғининг олдига қўйди. У. Назаров, Замон.

2 Ёнда олиб юриладиган сув идиш. Бектемир сувдонни кўтариб, бир неча қултум ютиди-да, яна пўки билан оғзини маҳкамлаб қўйди. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 Умуман, сув солиб қўйиладиган идиш. -Сувдонни олиб, чўнтакларга озгинадан қаттиқ нон солволамиз, – деди у буйруқ оҳангиди. А. Обиджон, Эй, ёруғ дунё.

СУВЕНИР [фр. souvenir – хотира; ёдгорлик] Эсадалик учун бериладиган, бирон мамлакат, шаҳарга қилинган сафардан эсадалик бўлиб қолган ёки қоладиган бадиий хунармандлик буюми, совға. *Сувенирлар магазини. Сувенир олмоқ.* ■ Галина Васильевна сувенир фигуруларнинг нодир коллекцияси ни яратди. Газетадан.

СУВЕРЕН I [фр. souverain – олий] Халқаро ҳуқуқда: мустақил олий ҳокимият эгаси.

СУВЕРЕН II 1 Суверенитетга, мустақилликка эга бўлган; эркин, ҳур; мустақил. *Суверен давлат.* ■ Ўзбекистон Республикаси Конституциясида давлат суверенитети масаласига алоҳида боб ажратилган бўлиб, унинг 1-моддасида «Ўзбекистон – суверен демократик республика» дейилган. «Мустақиллик» лугати.

2 Олий ҳокимиятни амалга оширувчи.

СУВЕРЕНИТЕТ [фр. souverainete – олий ҳокимият] Халқаро ҳуқуқда: давлатнинг ички ишларни олиб боришида ва ташки муносабатларда бошқа давлатлардан тўла мустақиллиги. *Давлат суверенитети.* Миглат суверенитети. ■ Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида давлат суверенитети алоҳида бобда ўз ифодасини топган. «ЎзМЭ».

СУВЕРЕНЛИК айн. мустақиллик.

СУВИЛОН зоол. Ерда, дараҳтда, сувда, сув бўйида яшовчи, узунлиги ва ранги ҳар хил, ер юзида кенг тарқалган илон тури. *Сувилоннинг 10 тури* Халқаро Қизил китобга киритилган. «ЎзМЭ».

СУВЛАМОҚ 1 Сув билан ҳўлламоқ, намламоқ. *Латтани сувлаб, этик артмоқ.*

2 шв. Сув ичмоқ. Булар шу Чилбир чўлида, Ойна кўлида қўниб, сувлаб, моллари ўтлаб ётаверсин. «Алпомиши». Бу булоқдан ўнлаб қишилоқлар сувлайди. «Ёшлик».

СУВЛАНМОҚ 1 Сувламоқ 1 фл. мажҳ. н. Сувланган латта.

2 Сув очмоқ, сув олмоқ. *Гулноз йолманинни, гарчиллатиб тишлаби – нордонгина экан, оғзи сувланиб, кўзи чарақлади.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар..

СУВЛАТМОҚ 1 Сувламоқ фл. орт. н.

2 шв. Суғормоқ, сув бермоқ (ҳайвон ва паррандаларга). *Ўшанда Эрназар полвон отишни сойдан сувлатиб қайтаётган* эди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча. Эшакларни гал-

ма-гал миниб, настодаги булоқдан сувлатиб келдик. Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

СУВЛИ 1 Ичиди суви бор. *Сувли идиши.*

■ Ортиқ ўриндиқ тагидан сувли мешни тортиб олиб, кўринарли ерга қўяркан, бир чеккада гарансиб турган Зулхуморга пичинг қилди. М. Мансуров, Ёмби. Осмондаги ой бўлсам, Тиниқ сувли сой бўлсам, Севган ёрнинг кўксинда Кеча-кундуз жой бўлсам. «Қўшиқлар».

2 Таркибида суви бўлган. *Сувли эритма.*

3 Суви, шираси кўп, серсув, сершира. *Сувли шафтоли.* *Сувли мевалар.*

4 Сув билан таъмин этилган, сув бор бўлган. *Сувли ерлар.* ■ Ўтли, сувли яйловимининг ўйли олис, Ўлан бўлса, айтишайлик бизлар холис. «Қўшиқлар».

СУВЛИК Сув ҳавзалари, денгиз, океан кабиларнинг жами. *Ер юзасининг учдан икки қисмидан кўтргуни сувлик – денгиз ва океанлар қоплаган.* «Фан ва турмуш».

СУВЛИК с. т. Сувлук. Эр бошига иши тушса, этик билан сув кечар, От бошига иши тушса, сувлиқ билан сув кечар. Мақол. ■ Ферузнинг оппоқ самани тилла сувлигини чайнаб, пишқириб бормоқда. С. Сиёев, Аваз. Сувлиқ тишлаб араб оти, Белида кескир пўлати, Яқин қолди Чамбия юрти, Бораёттир валламати. «Гулшанбօғ».

СУВЛОҚ Дарё ва умуман сув ҳавзала-рининг ҳайвонлар, моллар сув ичадиган жоийи. Молларни сувлодка сугормоқ. ■ Улар [турналар] гоҳо сувлодқа бориб чўмилгандан кейин ҳам илиқ қумлоқдда туриб, патларини шу хилда қуритишар эди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишида гуллади. Ой синиги тўла сувлодқа Шаршарадай қуйилган ёллар. Бу ёлларни силар меҳрибон Шаббодалар – маъюс аёллар. Ш. Раҳмон, Ўғоқ төглар.

СУВЛУҚ Юғанинг от оғзига солина-диган металл қисми. Сувлугини чайнатиб, Йўлда отни ўйнатиб, Чўлда кетиб боради Бир қаландар ўйл тортиб. «Нурали». От сувлугини чайнаб, бекни опқочиб келяпти. «Гўрўглиниг тугилиши».

Оғзига сувлук солиб олмоқ Жиловлаб олмоқ, бўйсундирмоқ. *Оғзига сувлук солиб олганимдан сўнг, измимга юрмай кўрсин-чи!* С. Анорбоев, Оқсой.

СУВОРА [ф. سواره – отлик; от-уловга минган ҳолда] мус. 1 Шашмақомнинг Буз-

рук мақоми асосида яратилган күй ва ашулалар. Суворанинг яна уч хили — машҳур ҷолғу күйлариди. «ЎзМЭ».

2 Хоразмдаги машҳур мақом ашула йўллари ва мумтоз ашулалар туркуми. Суворалар шеърий матнида кўпроқ тасаввуф мавзудаги мухаммаслар қўлланган. «ЎзМЭ».

СУВОРИ [ф. سواری — отда, от-уловда юриш; салт (миниладиган) от] От мингандиши; отлиқ аскар. Икки суворининг қора шарпаси Ҳамон келаберди Телбасой сари. А. Мухтор, Асрлар. Атим бува билан Ҳасан сўфи дарров пастга қарашди. У ерда, оломон орасида, бир неча сувори отлардан тушаётган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СУВОРИЙ айн. **сувори**. Қора Бахмал итоат қилишга мажбур эди. Эгардаги суворий жиловни қаёқса тортса, ўша томонга ўйл соларди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Тилмоч ўнг қўлини кўтариб, енгил бир ишора қилди, хезланиб турган суворийлар отларидан кетма-кет сакраб тушиши-ю, ўзларини қабила аъзолари устига отишди. Газетадан.

СУВОСТИ 1 Сув остида қилинадиган, бажариладиган, сув остида мавжуд бўлган. Сувости спорти. Сувости телевидениеси. Сувости тизмалари.

2 Сув остида ҳаракатланадиган (кема ҳақида). Сувости кемасини қуриши 17-асрдан бошланди. «ЎзМЭ».

СУВОТ шв. Мол, от сугориладиган ёки ювиладиган жой. От сувот. — Кўзиларни тушда сувотга олиб бориб ювамиз. Н. Фозилов, Иншо.

СУВОҚ Суваш ва унинг натижасида ҳосил бўлган қатлам. Лой сувоқ. Сомон сувоқ. Сувоқ қилмоқ. — Четроқда, қари тол остида, сувоқлари кўчиб ётган баланд лой супа. «Ёшлик». Тўқилади девордан сувоқ, ғижиллайди саҳарда эшик. Х. Даврон, Болаликнинг овози.

СУВОҚЛИ Сувоги бор, сувалган. Сомон сувоқли айвон деворидаги катта михга илинган эски радиопрородуктор ҳам гўё мудроқ бир алфозда хиршиларди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СУВОҚСИЗ Сувоги йўқ, сувалмаган. Сувоқсиз ўй. — Мана шофёр кўрсатган ўй: хом гиштдан қурилиб, деворлари сувоқсиз, томи чала ёпилган. Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси.

СУВОҚЧИ Сувоқ қилувчи уста. Сувоқчи ўигит. Ямоқчининг ишини сувоқчи билмас.

Мақол. — Эргаш.. бир камбағал сувоқчининг ўғли бўлиб, катта бир бойнинг молларини боқаркан. П. Турсун, Ўқитувчи.

СУВОҚЧИЛИК Сувоқчи касби. Сувоқчиллик қилмоқ. Сувоқчилликни ўрганмоқ.

— Исломжонга сувоқчилик ота касб. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

СУВПИЕЗ Серсув, ботқоқли жойларда ўсадиган ўсимлик.

СУВРАНГ Тоғ-адирларда ўсадиган кўп йиллик қиёқсимон ўт.

СУВСАМОҚ Сувга ташна бўлмоқ, чанқамоқ, чўлламоқ. Қизни сўраганга бер, Қимизни — сувсаганга. Мақол. — Танидинга, жонивор, — деди Суярқул хаёлан сигирга мурожаат қилиб. — Қорнинг очдими, сувсаб кетгандирсан? А. Кўчимов, Ҳалқа. Кал кетаверди, кетаверди, ҳориб, сувсаб, очқаб, бошини бир жойга қўйиб ётди. «Эртаклар».

СУВСАР Қимматбахо, қалин ва юмшоқ мўйнали йиртқич сутэмизувчилар оиласининг бир тури ва унинг мўйнаси. Сувсар териси. — Сувсарлар қимматли мўйнаси учун овланади, бир қанча турлари мўйначилик фермаларида боқилади. «ЎзМЭ».

Тош сувсар Сувсарнинг тоғли жойларда яшайдиган тури.

2 Шу ҳайвоннинг майин бароқ териси. Сувсар телпак. — [Савдогарлар] Ёш кийик мугузлари, боғлам-боғлам сувсар терилар.. ва бошқа нарсаларни олиб кира бошладилар. М. Осим, Карвон йўлларида.

СУВСИЗ 1 Ичиди суви йўқ. Сувсиз идиш.

2 Таркибида суви йўқ. Сувсиз кислота.

3 Сув билан таъмин этилмаган, сув чиқарилмаган. Сувсиз ерда тол бўлмас. Мақол. — Булар сувсиз чўлдан ўтиб, Бораётир ўйлар тортуб. «Маликаи айёр». Дайди шамол чангли, дагаи япроқларни, сувсиз ариқ ёқаларидаги кир, сарғайған ажриқларни титкилаб, мунгли шовуллади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

4 Суви, шираси кам. Сувсиз беҳи.

СУВСИЗЛИК 1 Сувга ташналик, чанқашлик. Ортиқ, сувсизлик юрак-бағрни ўртаб, иссиққа чидамай, юлгун тагига суриласди, бошини сояга олиб, қўлларини қумга тиқиб, салқин излайди. М. Мансуров, Ёмби. Қипқизил қумда пиёда юриб, очликда, сувсизликда овора бўлиб, икковинг ҳам ўласан. «Маликаи айёр».

2 Сув танқислиги, етишмаслиги. *Миллий матбуот марказида Орол дengизи ҳамда сувсизлик каби асосий масалаларни мұхокама қилиши. Газетадан.*

СУВСИРАМОҚ Сувга жуда ҳам ташна бўлмоқ, сувга ташналиқдан қуришмоқ, қақрамоқ. *Сувсираган гўзалар.*

СУВСОҚ Сувга ташна, сувсираган, чанқоқ. *Сувсоқ ерлар. Сувсоқ гўзлар. Сувсоқнинг ўши – сувда. Мақол. — [Тўғонбек] Осиё چўларининг жаҳаннам ёнғинига, қум тўлқинларига чидаш бериб, оч, сувсоқ кезишини машиқкат ҳисобламас эди. Ойбек, Навоий.*

СУВСОҚЛИК Сувга ташна бўлишлик.

СУВХЎР Сувни кўп ичадиган. *Сувхўрмол.*

СУВЧЕЧАҚ тиб. Температура кўтарилиши, тери ва шиллиқ қаватларга пуфакчалар тошиши билан кечадиган ўтқир юқумли касаллик. *Сувчечак тошмаси баданинг ҳамма қисмига бир вақтда эмас, балки 1–2 кун оралатиб тошади. «ЎзМЭ».*

СУВЧИ 1 қ. ҳ. Эқинларни, хусусан, гўзаларни сугорувчи дехқон, сугориш бўйича мутхассис. *Моҳир сувчи. — Сувчи, теримчи ёки механизатор чанқаб бораётганда, олдида калладай қовун ёки тарвуз дўлпайиб кўринса, чанқоқбости қиласди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Ҳув юқорироқда, дарёнинг ёқасида бир қора кўринди. «Бул ўтичими, сувчими, бундан бир савол сўрайин», деб Аваҳон бурилиб борди. «Гулшанбоғ».*

2 Сув келтирувчи, сув билан таъмин этиб турувчи ходим (мас., тракторчилар бригадасида).

З тар. Сув ташиб бериш, сув билан таъминлаш ишларини бажарувчи киши. *Буҳорда эса сувчини мешкобчи деб аташган. «ЎзМЭ».*

4 Сув сотувчи.

СУВЧИЛИК Эқинларни сугориш билан шуғуланиш; сувчи касби. *Сувчилик қилимоқ.*

— У [Тожиддин] сувчиликнинг сувини ишиб юрган одам. А. Абдукаримов, Чўл бургути.

СУВЎТ Содда тузилган ва асосан сувли мұхитда ўсадиган турли ўтларнинг умумий номи. *Қизил сувўтлар. Яшил сувўтлар. — Аёллар ва болалар ихтиёрида қолган экинзорлар чуқур, яхши ишланмаганидан ёввойилашиб, ҳамма ёқни шўра, гумай, сувўт, тикан босиб кетган. С. Нуров, Нарвон. Сувўтлар энг қадимги организмлар бўлиб, улардан бошқа ўсимликлар келиб чиқсан. «ЎзМЭ».*

СУВҚОВОҚ 1 Ичи ўйиб ташланиб, қобигидан идиш сифатида фойдаланиладиган қовоқ. *Нимматир шабада, шабнам, бедана, Чайлага ўрмалаб чиқсан сувқовоқ. Г. Фулом.*

2 Шундай қовоқ қобигидан ясалган, сув, дон сакланадиган идиш. *Үнда [чайлада] яқинда.. Суюм оға ўзи орқалаб келган ола хуржун, бир чети синиқ сопол коса, сувқовоқ турарди. Н. Фозилов, Оқим.*

СУВҚОФОЗ 1 Кунга, ёруққа солганда, ичиди сурати кўринадиган шаффоғ қозоз. *Каримов юнқа сувқоғозга машинкада босилган узундан-узоқ ҳатни синчилаб ўқий бошлади. Ҳ. Шамс, Душман. [Яхшибоеев] Сандиқдан кўнгли тўйқ эди. Шунчаки сувқоғознинг бармоқлар орасида шитирлашига қулоқ тутди. М. М. Дўст, Лолазор.*

2 с.т. Полиэтилен ёки целлофандан тайёрланган ўров материали, халта. *Комил сувқоғоз ичидан бир бурда нон олиб, дераза олдига борди. «Ёшлик».*

СУД 1 [қад. р. судь – иш; ҳукм] 1 Муайян фуқаровий (айрим шахслар ёки муассаса ва ташкилотлар ўртасидаги, шахслар билан муассаса ва ташкилотлар ўртасидаги) низоларни ҳал қилувчи ҳамда жиной ишларни кўриб чикувчи – одил судловни амалга оширувчи давлат органи. *Ҳалқ суди. Суд қарори. Суд ҳукми. Суд органлари. Судга бермоқ. Суд тизими. — [Қосимжон:] Ўртоқлар, олиб боринглар булаҳни, адолат судига топширинглар! Тегиши жазосини кўрсин. Ҳамза, Туҳматчилар жазоси.*

2 Шундай орган жойлашган бино, хона, жой. *Суд эшигининг олдида ўтирганларнинг кўпчилиги ёшлар. Газетадан.*

3 Шундай орган ходимлари ёки судьялар ҳайъати. *Суд мажлиси. — Суднинг саволига жавобан Сидиқжон ўн бир гувоҳнинг номини айтганда, Шарофат рўмолининг учини тишлаб, донг қотиб қолди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

4 Фуқаровий ёки жиной ишнинг шундай органда кўрилиши. *Судда ютиб чиқмоқ. — Суд мұхокамаси вақтида суднинг чиқарган ҳар бир ажрими дарҳол эълон қилинши керак. «ЎзМЭ». Суд ўн бешинчи майда бўлиши керак эди. Шу куни Сидиқжон судда нима дейишдан ҳам кўра Шарофатга рӯпара бўлишини кўпроқ ўйлаб, хўй ясанди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

СУД II [ф. سود – фойда, даромад; фоиз] 1 эск. Фойда, наф. Энди суд қилмасдир ғаму ҳасратинг, Билгин, йўлдош бўлди дого кулфатинг. «Эрали ва Шерали».

2 Судхўрлар томонидан қарзга берилган пул эвазига олинадиган фоиз.

СУДБОЗ [суд I + ф. چىپى – ўйновчи; бирор нарса ишқибози] с. т. Бўлар-бўлмас ишлар билан судга мурожаат қилаверадиган, судбозликни, судлашишни яхши кўрадиган; қозибоз. Судбоз одам.

СУДБОЗЛИК с. т. Бўлар-бўлмас ишлар билан судга мурожаат қилавериш, судлашиш; қозибозлик. Судбозлик қилиб юрмоқ.

СУДЛАМОҚ Белгиланган тартибда фуқаровий ёки жиноий ишни судда кўрмоқ; суд қилмоқ.

СУДЛАНГАНЛИК ҳуқ. Шахснинг содир этган жинояти учун ҳукм этилганлигидан келиб чиқадиган ҳуқуқий ҳолат: суд ҳукми билан жиноий жавобгарликка тортилганлик. Судланганлик айблов ҳукми кучга кирган кундан бошланади. «ЎзМЭ».

СУДЛАНМОҚ Суд қилинмоқ; судда жиноий жавобгарликка тортимоқ.

СУДЛАНУВЧИ 1 Судланмоқ фл. сфдш.

2 ҳуқ. Судга берилган айланувчи; судда иши кўрилаётган шахс. /Суд жараёнида/ Айланувчи, судланувчи ҳимояланishi ҳуқуқи билан таъминланади. «ЎзМЭ».

СУДЛАШМОҚ Суд орқали даъволашмоқ, даъволашиб, бир-бирини судга бермоқ. Ер тўғрисида бир чатоқ одам билан судлашиб юрган эди. Ойбек, Танланган асарлар. [Қаршибой] Бир парча гўшт бўлиб дунёга келганидан бери иссиқ бағрида исситиб ўстирган отасини судлашиш даражасигача етказди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

СУДЛОВ Маълум тартибда фуқаровий ёки жиноий ишни судда кўриш; шундай ишларнинг судда кўрилиши. Одил судлов. Судловнинг ошкоралиги.

СУДМАНД [ф. سودمند – фойдали, даромадли] эск. Фойда келтирадиган, фойдали, нафли.

СУДРАЛМОҚ 1 Судрамоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н.

2 кўчма Орқада қолмоқ, кечикмоқ, чўзилмоқ. Ишнинг судралиши. Қурилишининг судралариши. — Колхоз тинчишга тинчиди-ю, кўклам иши ниҳоятда судралди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Имиллаб юрмоқ, секин бормоқ; имиллаб юриб ёки сусткашлик қилиб, кейинда қолмоқ. Охирги ўринда судралиб бормоқ. — [Мели полвон] Ҳамманинг астойдил кетмон ураётганини кўриб, мамнун бўлди. Энг четдаги Мўмин қийшиқнинг судралаётгани унинг гашига тегди. П. Турсун, Ўқитувчи. Чанг ва шовқин орасида аста судралган ҳорғин граждан аҳоли: аёллар, болалар, чоллар ҳам кўп эди. Ойбек, Қуёш қораймас.

Судралиб юрувчилар айн. судралувчилар қ. судралувчи 2. Гавдаси ерда судралиб юрганилиги учун, калтакесак ва унга ўхшаш ҳайвонлар судралиб юрувчилар деб аталади. «Зоология».

СУДРАЛУВЧИ 1 Судралмоқ фл. сфдш.

2 (асосан кўпл. шаклда) Асосан ер бағирлаб ўрмалаб (судралиб) ёки қорни билан сургалиб ҳаракатланадиган умуртқали ҳайвонлар синфи (илон, калтакесак, тимсоҳ, тошбақа).

СУДРАМОҚ 1 Ердан узмай, кўтармай сирпантириб тортмоқ, сургамоқ. Ҳодаларни судрамоқ. Этакларини ерда судраб юрмоқ. — Қиши суви қўйилган катта пайкал музлигига икки қора кўринди. Бу муз устида бир-бирини судраб, сирғанчиқ учайётган болалар эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Заргаров қумда этигини судраб.. трассанинг оҳирроғига етганда, нақ қулоғининг тагида қаттиқ занг чалинди. А. Мухтор, Асарлар. [Искандар] Ёмбани атилтапил қопчиқка жойлаб, нарида ётган кичкина замбилини судраб келди. М. Мансуров, Ёмби.

ОЁГИНИ СУДРАБ БОСМОҚ (ёки юрмоқ) Оёгини зўр-базўр босиб, секин-аста юрмоқ, судралмоқ. Оёгини судраб, яна Богчадарвоза томон борар экан, «Шоури замон қаерда бўлди экан-а?» деб хаёлланди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Зўр билан бирор томонга тортмоқ, ундумоқ. Бошим қотиб, райондаги чойхонада чой ишиб ўтирасам, Матқовул пайдо бўлди. Мени ўйига судровди, бормадим. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. Дод-фарёдимга қулоқ солмай, дадам қўлимдан судраб, ўйга олиб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 с. т. Амал-тақал қилиб кийиб юрмоқ. Ўзингиз биласиз, тўрт ўйдан бери бу ерда ишлайман, тиним иўқ, ишдан бошим чиқмайди. Лекин ҳали ҳам бир чопоним икки бўлмади. Ҳали ҳам қиши-ёз битта чориқни судрайман. Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Пайсалга солиб ёки сусткашлик қилиб, орқага чўзмоқ, кечиктирмоқ. Ишин судрамоқ.

СУДРАТМА 1 Тортиб, судраб юриладиган; тиркама. *Судратма арава.*

2 тар. Одамга сиртмоқ солиб, отда судраш йўли билан жазолаш, қатл қилиш усули. Ўгри энди мени отига судратма қилмоқчи бўлди. «Ёшлик». Тошкент оломонининг талаблари билан Азизбекнинг икки оёғидан арқон билан боғлаб, отнинг човига судратма қилдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СУДРАШМОҚ 1 Судрамоқ фл. бирг. н. Семён билан Лўли.. мени судрашмади-ю, икки билагимдан маҳкам ушлаши. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Бир-бирини судраб, биргалашиб юрмоқ; бирга сангимоқ, дайдимоқ. Эланганга, ёлборганга бўлмади, Уларман [улар билан] судрашиб юрган кунларим. «Фольклор».

СУДХЎР [ф. سودخور – фойдахўр, фойда олувчи] **1** Пул қарз бериб, фоизи, фойдаси ҳисобига бойлик ортирувчи шахс. 1919–1920 йилларда Сурхон воҳасининг энг катта судхўр бойи Суюн Пинхос ўғли эди. Ш. Холмирзава, Қил кўпприк. Кўп ҳолларда қарздорлар қарзни ўз вақтида уза олмай, еридан, ўй-жойидан, мол-мулкidan ажралиб, хонавайрон бўлган, судхўрлар эса бойиб кетган. «ЎзМЭ».

СУДХЎРЛИК Оғир шартлар билан қарз бериб, фойда олинадиган фаолият. Судхўрлик қилмоқ. — Судхўрликда қарзни қайтарishi мухлати, тўпланадиган фоиз миқдори оғзаки келишув ёки тилҳат билан расмийлаштирилган. «ЎзМЭ».

СУДЬЯ [«суд» с. дан] **1** Суд органларида судга тушган ишларни кўрувчи ва шу ишлар бўйича ҳукм чиқарувчи лавозимли шахс. Судьядан муайян суд ишларининг моҳияти бўйича бирон-бир тушунтиришилар беришини.. талаб қилиши тақиқланади. «ЎзМЭ».

2 Спорт ўйинларида, мусобақаларида: ўйин қоидаларига риоя қилинишини кузатиб борувчи ва юзага келган низоларни ҳал қилувчи шахс; ҳакам, арбитр.

СУДЬЯЛИК Судья касби. Судьялик қилмоқ. Судьяликка саломоқ.

СҮЁГЛИК Суяб кўйилган, суялган, сунянган. — Мана ҳасссангиз, — Шер каравотнинг оёқ томонида сүёғлиқ турган ҳассани олиб, бобосига берди. С. Анорбоев, Ҳамсунхбатлар.

Аъзамжон ҳаяжонда қандай қилиб ўйга кирганини, қандай қилиб деворга сүёғлиқ турган мотоциклни етаклаб чиққанини билмайди. С. Аҳмад, Уфқ.

СУЖУД дин. [а. سجود – «сажда» с. кўпли.] Сажда, ибодат. [Домула:] Хуллас, бизни ҳам бир оз хотиржам қилинг. Аниқ ҳабарми шу? Рукуъ, сужудда ҳам хаёлимиз паришион бўлди-да. Ҳамза, Танланган асарлар. Руҳимда ҳам ишқдир, вужудимда – ишқ, Осиёлигимда ҳам, сужудимда – ишқ. Ёр, менга қисматдан омонлик тила, Ки менинг барбоду мавжудимда – ишқ. Газетадан.

СУЗАФОН I Тез ва яхши сузадиган, сузишга уста. Сузагон бола.

СУЗАФОН II Дуч келганни сузаверадиган; сузонгич, асов. Сутсиз сигир сузагон бўллар. Мақол. — У [Половон ота] моллардан қайсиси сузагон-у, қайсиси қочагон.. бир қарашадаёт пайқарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

СУЗГИЧ I Суюқликларни турли хил механик аралашмалардан тозаловчи асбоб, мослама; фильтр. Сутни сузгичдан ўтказмоқ. — Янтоқдан тайёрланган дамлама сузгичдан ўтказиб олинади ва ваннада чўмилганда ишлатилади. «Фан ва турмуш».

СУЗГИЧ II Сув юзида ва умуман суюқлик бетида сузувчи, турли мақсадлар учун белгиланган енгил нарса, деталь; қалқовиҷ. Қармоқ сузгичи. Карбюратор сузгичи. Сув ўйлини кўрсатувчи сузгичлар.

2 Балиқ ва б. сув ҳайвонларининг сувда сузиш (ҳаракат қилиш) аъзоси. Балиқнинг қўйруқ сузгичи.

СУЗГИЧ III Сув бетида жуда тез сузид юрадиган қўнғизсимон ҳашарот, сув қўнғизи. Сув ниҳоятда соф; офтоб нурида жи-вири-жи-вири товланувчи майдагал юзида кичкина балиқлар сайд қилади, гир-гир сузгичлар айланади. Ҳ. Аҳмар. Ким ҳақ?

СУЗГИЧЛИ Сузгичи бўлган, сузгичи бор. Сузгичли жониворлар. Сузгичли камера. Пўкак сузгичли қармоқ.

СУЗГУН айн. **сузук.** Сузгун кўзлар. — Қора, ўсиқ киприклари остида сузгун Машъал каби порлар бир жуфт чагир сурма кўз. F. Фулом, Танланган асарлар. Тўлин ойнинг сузгун боққан чоги, Яшил атлас қирлар ўйқуда. Миртемир, Асарлар.

СУЗИЛМОҚ 1 Сузмоқ I фл. мажҳ. н. [Хотин] Ўйга бир-икки қатнаб, сузилган

шўрваларни ташиб битиргач, ўйнинг эшиги-ни беклади-да, кириб кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Биз лойка сув ичмаймиз ҳовуз, ариқ, анҳордан.. Шишаадек тозаланган, сузилиб сув омбордан.. Қ. Муҳаммадий.

2 Эскириб, тўзиб йиртила бошламоқ; ситилмоқ. Битта пишикроқ кўйлак ҳам олсанг бўларди ўзингга.. анов ювилган кўйла-гиннинг елкалари сузилиб қопти. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

3 Андиша ёки ноз билан ўзини сиполикка солиб, тортиниб турмоқ. Бир оздан сўнг, яна ғалаба нашаисидан сузилаётган хумор кўзларини бир оз қисиб, кулемсираганча гапида давом этди: -Мен хиёнатинг учун сендан қасос олмоқчи эдим. «Ёшлик».

Кўзи сузилди 1) уйқу босиб ёки хумор тутиб, кўзи қисилди. Қиз яна анчагача хаёл сурibi ётди. Ниҳоят, бу кунги серҳаяжон воқеалар анча чарчатган эканми, кўзи сузилди. Ф. Мусажонов, Ҳури; 2) ноз-ишва билан кўзлари ярим юмилди. Ғунаҗининг кўзи сузилмаса, буқа ишни узмайди. Мақол. ■ Зор инграб йигларман, кўнглим бузилиб, Талпиниб келарман, кўзим сузилиб. «Тоҳир ва Зухра».

СУЗМА Сурп халтага солиб, осиб кўйилган қатиқнинг зардоби сизигач ҳосил бўлган сут маҳсулоти. Ёли сузма. Сузма қурт. Сузма халта. ■ Мурчни сузмага қўшиб ейилса, иштаҳани очади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Дастурхонда яна ўша қурт, сузма, сўк пайдо бўлди, салдан кейин эшикда бир гуруҳ қизлар кўринди. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. Назар пишиқ ўргони сузма халта осилган тутга санчиб, хонага ўйналди. «Ёшлик».

СУЗМОҚ I 1 Сузгич ёки бошқа бирор нарса орқали ўтказиб, механик аралашмалардан тозаламоқ. Бензинни машина бакига сузив солмоқ.

2 Суюқ нарсаларнинг керакли қисмини ажратиб олмоқ. Сирка сузмоқ. Сузив сутнинг қаймогини олмоқ. ■ Укиши [бой] шўрвани пиширади, лекин мойини сузив ичади, гўштини ейди, менга тақир суюқ, бир коса жирилган сув келтиради. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Тайёр овқат ёки ичимликни ейиладиган ёки ичиладиган идишларга тақсимлаб солмоқ. ■ Палов сузилиб, Нурсатбек икки лаганин келтирганда, ўигитлар Соҳиб ака-

нинг елкасига туртишиди. С. Нуров, Нарвон. Махсумов ҳаммага шўрва сузди. М. М. Дўст, Лолазор. Бир сиқимгина ош қилиб, сузив олишига ҳайрон бўлиб ўтирган эдим. С. Аҳмад, Уфқ.

4 Карталарни ўйновчиларга бўлиб бермоқ. *Карта сузмоқ*.

Кўз сузмоқ Ноз-ишва билан қарамоқ, кўзларини ярим юммоқ. Ғунаҗин кўзини сузмаса, буқа ишни узмайди. Мақол. ■ Ёши қирқларга бориб қолган бўлса ҳам, икки бети қип-қизил.. жория бўш халтани ноибининг қўлидан оларкан, қоп-қора кўзларини алланечук сузив, ғамзали бир оҳангда: -Бизга-чи, бегим? – деб сўради. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

СУЗМОҚ II 1 Кўл-оёқ ёки сузгичларини қимирлатиб, сувда турмоқ ёки бирор йўналишда ҳаракат қилмоқ. Қулоч отиб сузмоқ. Қурбақача сузмоқ. Чалқанчасига сузмоқ. ■ Терак тагидан шолипоя бўйлаб йўл бор. Чирчиққа тик чиқади. Дарёдан сузив ўтмиз. Ҳ. Ғулом, Машъал. Балиқ сувда сузади, сувда ухлайди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сув транспорти воситаларида ўрмоқ, сайр ёки сафар қилмоқ. Қайиқда сузмоқ. Кемада сузив, денгиздан ўтмоқ.

3 Суюқлик ёки газ бетида қалқиб турмоқ ёки оқмоқ. Итаруевчи куч жисм оғирлигига тенг бўлганда, жисм суюқликнинг юзида ёки ичида сузив юради. «Физика». Бу «Волга» ҳам тун оғушида, худди сувда сузив бораётган кемадек, аста-секин узоқлашиди.. «Ёшлик». Эскидан сақланиб қолган ёдгорлик – оққушлар сузив юрган кўллару дарахт тагида най чалиб ўтирган ўигит-қизларнинг суратлари. М. М. Дўст, Лолазор.

4 кўчма Бир маромда бир тарафга қараб ҳаракат қилмоқ, кезмоқ, оқмоқ. Домла кўзларини ишқаб, атрофга қайта тикилди-ю, қандайдир баҳайбат қушларнинг қумда оҳисста сузив юрган сояларини кўриб, беихтиёр тенага қаради. М. Мансуров, Ёмби. Самода эса ҳеч кимга кераксиз гариб ой мунгайиб сузарди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.. пуштиранг улкан булут самонинг қоқ ўртасида сузив бориб, рўтирадаги қўшининг пастак, лойшувоқ томига.. юпқа ва шаффоғ соя ташлади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СУЗМОҚ III Шохи билан ўрмоқ, шохини санчмоқ. Эчкининг ажали етса, қассобни сузар. Мақол. ■ Ҳа, асов сигирнинг

феълини билмасанг, олдига йўлатмайди – сузади, тенади, сут бермайди. М. Жўра, Қуёшдан нур эмгандар.

Ер сузмоқ Ерга тикилиб қолмоқ, ердан кўзни узмай ўтироқ ёки бормоқ. *Дилдор Низомжонни кўриб, секин шийлондан тушидида, ер сузганча ариқ томонга ўтиб кетмоқчи бўлди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Пул(ни) сузуб олади* Ердан супуриб олгандай пул топади, катта пул, фойда олади. *Шу давр ичида қўшмачи ҳожи пулни сузуб олди – шинам ҳужрасидан меҳмон аримади.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

СУЗОНФИЧ айн. *сузагон* II. Сузонғич сигир. ■ *[Пайғамов:] Нодонни сийласанг, чориги билан тўрга чиқади. Илмий ходим, деб сузонғич ҳўқиз олиб келган эканмиз.* С. Нуров, Нарвон.

СУЗУВЧИ I Сузмоқ I фл. сфдш. *Овқат* сузувчи. *Карта* сузувчи.

СУЗУВЧИ II Сузмоқ II фл. сфдш. Сузувчилар мусобақаси. ■ *Суволоси бўйича машҳур сузувчи А. Зулфиддинов муддатидан олдин чемпионлик нормативини бажариб бўлди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

СУЗУК Уйкусираб, хумор тутиб ёки нозишва билан қисилган, юмилинқираган, хумор (кўз ҳақида). *-Вой, эсим қурсин! – деди [Лобар], эрига сузук шаҳло кўзлари билан кулиб қараркан.* Ҳ. Гулом, Тошкентликлар. *Кўлимда энг қиммат узугим бўлса, Ундан ҳам қимматли кўзи сузугим.* Ф. Гулом.

СУИИСТЕММОЛ [a. سُواستِعماں – ноурин, нотўғри ишлатиш, ўз манфаати учун фойдаланиш] Бирор нарсадан, мас., амал, бойлиқдан ўз манфаати учун йўл қўйилганидан ортиқча фойдаланиш. *Сиз менинг меҳримни суиистеммол қиляпсиз.* Т. Малик, Қалдирғоч. *Терговчи очиқишина йигит экан, кўнглидагини шундек айтаб қўя қолди: мансабини суиистеммол қилган деган гумонимиз бор.* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

СУИҚАСД [a. سُوْقَصْد – ёмон ният] Бирор кимсани йўқ қилиш, ўлдириш учун қасдан қилинган ҳаракат, қасд. Суиқасдинг олдини олмоқ. Суиқасд қилмоқ. Суиқасд ўйлига ўтмоқ. ■ *Ёмонлар суиқасдидан саломат қутулишингиз муборак бўлсин!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Тайёрланган суиқасдан у бехабар бўлишиям мумкин.* «Ёшлик».

СУИҚАСДЧИ Суиқасд қилган ёки суиқасд йўлини тутган киши.

СҮЙКАЛМОҚ Сийкамоқ 1 фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Деворга суйкалмоқ.*

2 Суянмоқ; бир-бирига тегмоқ.
3 Эркаланиб ёпишмоқ.

4 кўчма Яқинлашмоқ; яқин муносабатда бўлишга ҳаракат қилмоқ. *Суймаганга суйкала ма.* Мақол. ■ *Хотин имласа бас, не-не ёш эркаклар суйкалиб келган бўларди.* Яхшибоевнинг ўлигини ўртага тиқиб, гийбат урчтишига ҳеч ҳожат қолмасди. М. М. Дўст, Лолазор.

СҮЙКАМОҚ Суркамоқ, суртмоқ. *Бўйеки суйкамоқ. Бетига атир-уна суйкамоқ.*

СҮЙКАНМОҚ 1 Суйкамоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н.

2 Яқинлашмоқ суркалмоқ. *Ёмонга суйкансанг, доги юқар, Деворга суйкансанг – тупроғи. «Қанотли сўзлар».*

СҮЙМОҚ с. т. 1 Яхши кўрмоқ, севмоқ. Ҳақ суйған ишни ҳалқ суръ. Мақол. Сулув – сулув эмас, Суйған – сулув. Мақол.

2 Эркаламоқ, эркалатмоқ. *-Мениям шу мактабда.. ўқитасизми? -Албатта, албатта, – деди Эмурод қизни суйиб.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Иқи сўймаслик Ёқтирмаслик. *Индамаган одамларни иқим сўймас кўп.. «Ёшлик».*

СҮЙРИ Ташқи шакли балиқ сирти сингари секин-аста, равон ўзгариб борадиган, ўз ҳаракатида муҳитнинг энг кам қаршилигига учрайдиган. *Суйри вагон.* Суйри қанотлар (авиа.). ■ *-Оқ-қизғиши ёноқларида майдо кулгичлар. Бурни суйри бўлиб борган-у, уни бир оз эглиб, эркакча “қушбурун” бўлиб қолган.* П. Қодиров, Уч илдиз.

СУКУН [a. سکونت – ҳаракатсизлик, тинчлик; сокинлик, жимлик] Араб ёзувида: ёпиқ бўғин охиридаги ундош устига қўйиладиган диакритик белги (шу ундошдан кейин унли келмаслигини билдиради).

СУКУНАТ [a. سکونات – сокинлик, жимжитлик] 1 Ҳеч қандай товушнинг йўқлиги; жимжитлик, сокинлик. Сукунат масканисан, Кўм-кўк мусаффо само. Газетадан. *Қўш от қўшилган арава шаҳар сукунатини бузиб, Рафинак томон елиб кетди.* С. Сиёев, Аваз.

2 Сукут, сўзсизлик. *Ўртага нохуш сукунат чўқди.* «Шарқ юлдузи». Сукунатни яна отанинг товуши бузди: *-Ҳеч нарса дейлмайсан! Қайси юз билан гапирансан?! «Ёшлик».*

СУКУНАТЛИ Сукунатга чўккан, сукут босган, сокин, жимжит. Сукунатли кечা. ■

Жўра қишлоққа етганда, қуёш ботиб, кечанинг сукунатли қора тўрлари дала устини қоплаган эди. Ҳ. Шамс, Душман.

СУКУТ [а. سکوت – жимжитлик; гапир-маслик; камгаплик] 1 Кимсадан ёки ҳеч кимдан чурқ этган товуш, садо чиқмай, жимлик ҳукм сурган ҳолат; сўзсизлик. Сукут қилмоқ. Сукутга кетмоқ (ботмоқ, чўммоқ). Сукут – аломати ризо. Мақол. Аҳмоққа жавоб – сукут. Мақол. — Қизча болаларга хос қайсарлик билан бошини эзганича жисм турар, унинг сукутида, бутун ҳатти-ҳаракатида нимагадир қарши сўзсиз исён бор эди. «Ёшлиқ». Сукут сақламоқ ҳамма вақт ҳам ақллиликдан дарак беравермайди, аммо билганингни шақиллаб гапира берши – ўз обрўйингни пақирлаб тўкиш демак.. Мирмуҳсин, Умид.

2 айн. **сукунат** 1. Тўргайлар ухлашур ёвашан тагида, Дарё бўйларида – тўқайда сукут. Миртемир, Асарлар. Дунёда шундай қўшиқ борки, янграганда, олам бир дақиқа сукутга чўмади. «Саодат».

СУКЧАК кам қўлл. қ. сўкчак.

СУЛАЙМОК Ҳолдан тойиб шалпайиб қолмоқ, шилқ этиб тушмоқ. Очликдан сулаймоқ. Чарчаб сулайиб қолмоқ. — Ҳон тарафдан.. ишбоси қилиб белгиланган саркорлар, [уларнинг] очлик дармонсизлигини ялқовлик ҳисоблаб.. сулайиб ишқимлағунча, кетмонни ташлаттас эдилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Очликдан кечгача сулайиб юрдим. «Шарқ юлдузи».

СУЛГИ шв. Лунгиги, сочиқ. Шабада энкинидан сулги қимирлаб кетди. «Афсунгарлар тухфаси».

СУЛИ Бошоқдошларга мансуб, ем учун экиладиган фалла ўсимлиги ва унинг дони, фалласи. Отнинг охурида гулбеда, тўрвасида арта, сули қанда бўлмади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СУЛИШ айн. сўлиш. Сулиш олмоқ. — Шоир бир сулиш олиб, танбурни токчага тираф қўйди. Ойбек, Навоий.

СУЛЛА шв. айн. сұллюқ. Буни ҳайданг, баччагарни. Мулла деган сулла шу! Ҳамза.

СУЛЛОХ [а. سلسله] Ўтакетган хира, сурбет, шилқим. Балки сен ҳам ўғридирсан ё нокас, суллоҳ, Тургандирсан ноилождан бўйинингни буриб. А. Орипов, Йиллар армони. Қандай суллоҳ одам у? Ейдиганини еб кетди! Яна нима дейди?! С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

СУЛЛОҲЛИК Сурбетлик, шилқимлик, суллоҳ бўлишлик. Суллоҳлик билан олмоқ. Суллоҳлик қилмоқ.

СУЛОЛА [а. سلاله – насл, зот, зурриёт; авлод, болалар; ург, оила] 1 Бир авлоддан тарқалиб, ворислик, валиаҳдлик ҳукуқига асосан бирин-кетин таҳтга ўтирган подшоҳлар, амирлар, хонлар ва ш.к; династия. Сомонийлар сулоласи. Газнавийлар сулоласи. — **Бадиузвамон**, Темур сулоласига мансуб бир кўп шоҳлар, шаҳзодалар каби, шеърдан завқланар, ўзи ҳам гоҳо-гоҳо бирор нарса ёзib қўярди. Ойбек, Навоий.

2 Иш-фаолият анъаналарини, маҳорат сирларини давом эттирувчи авлод, насл. Ҳиндистон кинематографиясининг довругига довруқ қўшаётган санъаткорлар орасида Катнурлар сулоласи алоҳида ажралиб туради. Газетадан. Унга [Тошпӯлат отага] қарилек йўл бермади. Лекин фарзандининг фожиаси Фозибод дарбозлар сулоласини давом этишдан тўхтатди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

СУЛС [а. سلس – учдан бир қисм; хаттотлик ёзуви (хусниҳат) тури] Араб ёзувидаги хат услубларидан бири; хаттотлик услуби. Сулс дастлаб расмий ҳужжатларни ёзиши, кейинроқ Қуръон қўчиришида қўлланган. «ЎзМЭ».

СУЛТОН [а. سلطان – олий ҳукмдор, подшо] 1 Мусулмон давлатларида амир, хон, шоҳлар унвони. Киши юртида султон бўлгунча, ўз юртингда ултон бўл. Мақол. — Бу чоққача қанча замонлар ўтди, Қанча подшо, амир ҳам хонлар ўтди, Йўқ-юқа камбагал билан иши ўй.. Ўз кайфини сурниб султонлар ўтди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Жаҳонда энг кўп сармояга эга бўлган Бруней султони 1788 хонадан иборат бўлган саройда яшайди. «Фан ва турмуш».

2 қўчма Ўзгалар ичидаги энг олдингиси, сараси; шоҳи. Сабо, арзимни еткур, моҳи тобон бир келиб кетсун. Тамоми ҳусн элининг шоҳи – султон бир келиб кетсун. Ҳамза. Ман сизни биламан, олийжаноб, ҳар қандай майдагаплардан устун турадиган, кек сақламайдиган йигитсиз. Йигитларнинг султонисиз! С. Нуров, Нарвон. Жавоҳирлар султони – олмос фақатгина зебу зийнат бўлибгина қолмасдан, балки забардаст ҳамда нозик техника маҳсулоти ҳисобланади. Газетадан.

3 Султон (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

СУЛТОНИ [a. سلطانى] Узум навларидан бирининг номи ва шу узумдан солинган майиз.

СУЛТОНЛИК 1 Султон, шоҳ бўлишилик.

2 Султон қўл остидаги давлат. *Туркия сultonлиги.*

СУЛУВ Гўзал, чиройли, кўркам. *Сулув қиз. Сулув баҳор. Сулув – сулув эмас, сўйган – сулув. Мақол. — Қизилқумнинг қоқ ўртаси, Ўлтирадик овулда, Қимиз сузиб, ўртар сулув – Кўҳлик эди оҳудан. Отаёр, Оқ фасл. Нақадар сулувсан, нақадар инжу, Эй, сен шимол юртин чўнг ўрмонлари.* А. Орипов, Йиллар армони.

СУЛУК [a. سلوک – хатти-ҳаракат ва турмуш тарзи; йўл; хулқ, ахлоқ] дин. Соликнинг тариқат йўлини ўтиш жараёни; муриднинг руҳий-ахлоқий камолотга эришиш йўли. *Тасаввуфнинг амалий-ахлоқий сулуки.* — Кушларнинг Семургни қидириб қилган фантастик сафари ва бу сафардаги кечин-малари ҳамда тортган азоб-уқубатлари риёзат ва сулук йўлининг рамзий ифодасидир. «ЎТА».

СУЛУКАТ [a. سلوکات – хатти-ҳаракат ва турмуш тарзи] Кишилар билан муомалада, жамиятда ўзини тутиш тарзи; хулқ-атвор, қилиқ. *Сулукати совук одам.*

СУЛУКАТЛИ Кишилар билан муомалада, жамиятда ўзини яхши тута биладиган, қилиғи ёқимли. *Сулукатли одам.*

СУЛЬФАТ [лот. sulphur – олтингугурт] қ. *сульфатлар.* Аммоний сульфат. *Сульфат кислота.*

СУЛЬФАТЛАР ким. Олтингугурт (сульфат) кислотасининг тузлари. — *Сульфатлар табиатда кенг тарқалган ва турли саноат соҳаларида хомашё сифатида қўлланади.* «ЎЗМЭ».

СУЛХ [a. صلح – тинчлик; ярашиш] 1 Урушувчи томонлар ўртасидаги ярашув, яраш-яраш. *Сулҳ шартномаси. Сулҳ тузмоқ.* — Умумий сулҳдан кейин, одатда, сулҳ шартномаси тузилади. «ЎЗМЭ».

2 Умуман, келишув, тотувлик, тинчлик. *Шомат, Яхшибоевнинг зўрлигини тан олди, тан олгани баробар, «сулҳ» дея қўлини берди.* М. М. Дўст, Лолазор.

3 дин. Мусулмонлар билан фатҳ этилган вилоятлар аҳолиси ўртасида тузиладиган тинчлик битими.

СУЛҲПАРВАР 1 [a. صلحپرور – сулҳни ёқловчи, тинчликсевар] айн. *тинчликсевар.* Сулҳпарвар мамлакатлар.

2 Келишувчи, ярашувчи. *-Ке, қўй, хотин, шуни туғиб қўя қол, – одди Тош жуда сулҳпарвар оҳанеда.* З. Аълам, Зарб.

СУЛҲ-САЛОҲ [сулҳ + салоҳ] Сулҳ, келишув. *Икковлари йўғигит билан жувон* уриниб, мени енга олмагач, сулҳ-салоҳга келишиди. F. Фулом, Шум бола.

СУМАК этн. Бешикка беланган чақалоқнинг сийдигини тувакка йўналтирувчи наисимон асбоб. *Қиз сумак. Ўғил сумак.* — Бешик, беланчак, қиз сумак, ўғил сумак, ин ўрайдиган урчук, заранг чўмич, ўроқ бозори қозондек қайнарди. С. Аҳмад, Жимжитлик. *Муборакнинг отаси қишида дурадгорлик қиласлар, эшик, бешик, сумак, сандал, заранг товоқ ясарди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СУМАЛАК I Қорнинг эриб оқиб, қайта музлаши натижасида ҳосил бўлган наисимон, чўзинчоқ муз. *Ўнг томонда шоҳи пардадек осилиб турган яталоқ, лентасимон сумалаклар ҳам жуда чиройли эди.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Ер, томлар қор. Тарновларда сумалаклар осилган.* Изгирин юзни ялайди. С. Нуров, Нарвон.

СУМАЛАК II Ундириб янчилган буғдой, ун ва ёф аралашмасидан тайёрланадиган, сервитамин, хушбўр ҳолвайтарсимон овқат (одатда баҳор кезлари аёллар ўртасида ҳалфана асосида пиширилади). *Бу кеча – гулгун кеча, Ўчоқда ўт тонггача, Ким пиширса сумалак, Яшасин – эй минггача!* А. Суюн, Олис тонглар. *Дошқозонда қайнар сумалак, Онахонлар тонгни пойлайди.* «Саодат». *Бинобарин, сумалак ўйлда бир мартагина тайёрлаш мумкин бўлган ноёб таомдир.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансик таомлари.

СУМАН [ф. سمن – оқ гулли, хушбўй ўсимлик] Оқ хушбўй гулли ўсимлик ва унинг гули; ясмин, ёсуман. *Ҳати мушкинмудурур гул юзида Ё суман устидарайхон кўринур.* Бобур.

СУМАНБАР [ф. سمنبر – оқбадан ва суман исли] поэт. Гуландом, хушрой, зебо. *Бир парипайкар суманбар ёра ошиқ бўлмисам. Увайсий.*

СУМБА 1 айн. *шомпол.* Эркинжон кичик уста, Станокда бирпасда Беҳи шохидан атай

Силлиқ қилиб сүмбадай, Бувига қилар ҳасса. К. Мұхаммадий, Одам-олам қүшиги. Сешан-баликларнинг қуроллари эски тарзда ясалған мильтиқлар бўлиб, ўқ ва дорилари оғзидан солинар ва сүмба билан жойланарди. С. Айний, Эсадаликлар.

2 тех. Тешик тешиш ёки белги солиши учун хизмат қиладиган, учи найза пўлат асбоб.

СҮМБАТ Ташқи кўриниш; қад-қомат. Сүмбати келишган йигит. — Дарҳақиқат, қиз тўлишган — қарғашоий кенг кўйлаги ҳам унинг етилган сүмбатини кўздан яширолмас эди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. Сүмбатинг келишган, эй барно йигит, Ҳорманг, ҳаридорим, қайдин бўласиз? «Тоҳир ва Зухра».

СҮМБУЛ с. т. Сунбул. Шўр ерда сүмбул унмас. Мақол. — Сүмбул ҳам, нарғис ҳам, гунача ҳам, гул ҳам Атлас кийган қизда бўлмиси жамулжам. Уйғун, Тонг кўшиги.

Сүмбул соч Сунбул каби узун ва чиройли соч. У ҳозир мана шу янгасининг илгари қиқири-қиқири куладиган, сүмбул сочлари тақимига тушган гўзал бир қиз бўлганига ишонмаётгандек эди. «Ёшлиқ».

СҮМБУЛА с. т. Сунбула. Асадда оралаб е, Сунбулада саралаб е. «Қанотли сўзлар». Сунбула сувидай тиниқ манглай тер Марварид доналар бўлди оқибат. Ф. Фулом, Танланган асарлар.

СҮМБУЛСОЧ бот. Соя-салқин жойларда, сув сирқиб турадиган унгурларда, булоқлар атрофида ўсадиган кўп йиллик манзарали ўт.

СҮМКА [р. сумма, сумка — тўрва, хуржун] Нарса солиб кўтариб юриладиган, чарм, мато ва ш.к. дан ясалган буюм. Чарм сумка. Почтальон сумкаси. — Тамара қўлига сумкасини олиб, нон ҳарид қилиш баҳонасида биринчи қаватга тушди. «Ёшлиқ». Ёрдамчилар машинадан тушиб, қўлларидағи сумкаю септакаларини яккаю ягона балхи тутнинг шохига илиб қўйишиди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СҮММА [лот. summa — якун, умумий миқдор] Бир миқдор пул, маблағ. Нафақалар сүммаси ўшдан-ўшга ошмоқда. — Яқинда поччам катта сүмма зарур бўлиб қолганини сўз орасида қистириб ўтди. Ойбек, Танланган асарлар.

СҮНБУЛ [а. سنبل — бошоқ] Пиёзгуллилар оиласига мансуб, лола баргига ўхшаш

узун баргли ўтсимон манзарали ўсимлик ва унинг гуж бўлиб очиладиган хушбуй, чиройли гули. Сен чиндан ҳам гўзалсан, Лабларинг ол, қирмизи.. Сочларингга сунбул банд, Кўзларинг тонг юлдузи. А. Орипов, Йиллар армони. Отабек сунбул исли сочлардан руҳ олар, Кумуш гўё унинг бағрига сингиб кетган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Сув сунбул(и) Сочдек узун-узун пояли ва жуда нозик баргли папоротник.

СҮНБУЛА [а. سنبل — бошоқ; бурж номи] 1 (С — катта) астр. Ўн икки буржнинг бири, Асад ва Мезон буржлари ўртасида жойлашган (қ. бурж).

2 Шамсия йил ҳисобида олтинчи ойнинг номи (22 август — 21 сентябрь даврига тўгри келади). Сунбулада сув совийди. Мақол. — Ташқаридаги шоҳ баргларининг сунбула шабадаси билан шивирлашаётгани эшишила бошлади. К. Кенж, Нотаниш гул. Тиниб борар ариқлар, Буғдой тўла сариқлар, Чарс бедовлар ориқлар, Ҳай-ҳай, жоним сунбула!. М. Кўйшмоқов, Али Қамбар.

Сунбуланинг сувини ичган экин Куз сувини ичган экин (бундай экин ҳосили қишида яхши сақланади, дейдилар).

СҮНДИРМОҚ: бўйин сундирмоқ айн. бўйсундирмоқ.

СҮНМОҚ эск. кам қўли. Тутмоқ; узатмоқ. — Агар ўйқ деганингизда, бошингиздан қуийб юборар эдим, — деди новчадан келган бир йигит.. унга [наҳлавонга] май косасини сунар экан. М. Осим, Сеҳрли сўз. Ичига шабнам йигилган лолақизғалдоқлар унга [қапалакгула] майи ноб сунар эдилар. М. Осим, Карвон йўлларида.

Бўйин сунмоқ айн. бўйсунмоқ. Номардларга асло сунма бўйнингни, Пуч ёнғоққа тўлдиради қўйнингни. Мақол.

СҮННА [а. سنت — одат, анъана, хатти-ҳаракат тарзи; қонун] дин. Исломда мусулмонлар учун ибрат ҳисобланган Мұхаммад пайғамбарнинг сўзлари, амаллари, хатти-ҳаракатлари. Сунна исломда Қуръондан кейинги, уни тўлдирувчи манба, ислом илоҳиёти ва шариатнинг иккинчи асоси сифатида эътироф этилган. «ЎзМЭ».

СҮННАТ [а. سنت] 1 дин. Ҳадисларда тарғиб этилган, ибодатда ҳам, муомалада ҳам қўлланувчи амал. Ўғил болани хатна қилиш, ўйланиб оила қуриш, фарзандларга яхши исм қўйиш суннат амаларидан саналади. «ЎзМЭ».

Ортиқча молу дүнёсидан хайру әхсон қиласындаған ва суннатта амал қилиб, бидъатларга ўтиб кетмеган кишиларга қандай яхши! «Фан ва турмуш».

Суннат түйи Ўғил түйи, хатна түйи. Қиз чиқарадиган, ўғил үйлантирадиган, суннат түйи қиласындаған хотинлар үз тұйларини Үзбек ойим кенгашидан ташқары жұната олмас эдилар. А. Қодирий, Ўтган күнлар. Ҳам фарз, ҳам суннат айн. ҳам фарз, ҳам қарз қ. қарз 2. -Қизим, – деди Эрназар ақа соқолини ўйчан силаб, – ўтган сафар жуда мақұл гап айтдингиз. Үйлаб қарасам, ерни яхлитлаш ҳам фарз, ҳам суннат экан. И. Раҳим, Ихлос.

3 Суннат (әрқаклар исми).

СУННИЙ [а. سُنِي – сунната амал қилювчи] қ. **суннийлар**.

СУННИЙЛАР дин. Куръондан ташқары сунна(т)ни ҳам имон-әтиқод манбай дебтан олувчи мусулмонлар; *таққослане: шиалар*.

СУННИЙЛИК [«сунна» с. дан] дин. 1 Ислом динидеги иккиси асосий йұналиш (мазхаб)дан бири ва энг кенг тарқалғаны.

2 Сунний мазхаби.

СУНЬИЙ [а. صُنْيٰ – ясама, ишланған; табиий эмас] 1 Бирор усул билан табиийга ўхшатыб ясалған, тайёрланған, юзага келтирилған. Сунъий каучук. Сунъий тола. Сунъий бүйрак. Ернинг сунъий ўйлодаш. — Эндилиқда жаҳондаги энг ийрик стадионлардағы югуршии ўйлкалари сунъий қолпамалар билан ишланмоқда. «Фан ва турмуш». Котибанинг күкка бүйлән қовоқлари, ҳар бири тиқандай ажралиб турған сунъий киприклари пирниради. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайды.

2 Табиий бўлмаган йўл билан амалга ошириладиган; нотабиий. Сунъий ёритиши. Сунъий сугориши. — Уни дарҳол дераза ёнига яқинроқ келтиришиб, сунъий нафас олдиришиб. «Ёшлик». Сунъий ишлов берилған, аёллар зиёнати ҳисобланған олмос «бріллиант» деб аталади. «Фан ва турмуш».

З кўчма Ясама, сохта, ёлғондакам; носамимий. Сунъий табассум. Сунъий хотиржамлик. — Күёв олдин манзират қилиб кўрди. Лекин сўзлари анча сунъий чиқаётганини ўзи ҳам сезди шекилли, миннатдорчилек билдириб қўя қолди. С. Анорбоев, Оқсой. Очил ўзини вазмин тутиб, табиий муомала қилған сари,

Замира ўнғайсизланар, сунъий равишда босиқ бўлишга уринарди. П. Қодиров, Уч илдиз.

СУНЬИЙЛИК Ясамалик, сохталик, табиий эмаслик. *Материалнинг табиийлиги ёки сунъийлигини аниқламоқ. Кулганинг сунъийлиги.* — Илтифот кўрсатиш мебёридан ошса, бачканалик ёки сунъийликка ўхшаб қолади. Газетадан.

СУПА [а. صَفَّ – тошдан қилинган дўнг, тош ўриндиқ, токча; айвон, шийпон] 1 Ҳовли, боф ва умуман очиқ ерда ўтириш, ётиш-туриш учун тупроқдан чорбурчак шаклида кўтариб қурилған жой. Баланд супа. Супа қурмоқ. Супага жой қилмоқ. — Уйга кириб ўтирмайлик, супага жой қилиб кўя қолинг, дөвкор, – деди кўринишидан оғзи катталиги ҳам билинмайдиган меҳмон дўрилдоқ товушда. «Ёшлик». Ҳовуз атрофидаги супа дид билан безамитлан. «Гулдаста».

Шоҳ супа айн. шосупа.

2 Умуман, чорбурчак шаклидаги, ердан баланд жой ёки қурилма. Ҳайкал ўрнатилган супа.

СУПАТОФ геогр. Усти супага ўхшаш текис, ёnlари тик тог.

СУПАЧА 1 Кичкина супа. Супачада ухлар эркак ва аёл, Ёғоч бешик ўрталарида. М. Юсуф, Уйқудаги қиз. Тогасиникига келган куни кечқурун боғдаги супачада ётар, қушларнинг сайрашига қулоқ соларди. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Супа шаклидаги кичикроқ, ердан баланд жой ёки қурилма. Ҳайкал супачаси.

СУПЕР- [лат. super – юқорида, устида] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, «олий сифатли, юқори даражали», «бош, асосий» ва «устида, юқорида жойлашган» деган маъноларни билдиради, мас., *супермаркет, суперфосфат*.

СУПЕРМАРКЕТ [ингл. supermarket < *super..* + *ингл. market* – бозор; сотиш, пуллаш] Турли хил озиқ-овқат ва саноат маҳсулотлари сотиладиган катта дўкон. Қўйи Чирчик туман марказида тумандаги илк супермаркет ўз эшикларини очди. Газетадан.

СУПЕРОФИР: *супероғир вазн спрт.* Боксда энг оғир вазнли (ўйинчи). Супероғир вазнда ўзбекистонлик боксчи Р. Чагаевнинг кейинги рақиби маълум бўлди. Газетадан.

СУПЕРФОСФАТ [супер + фосфат] Апатит ва фосфоритларни олтингугурт

кислотаси билан ишлаб ҳосил қилинадиган юқори сифатли фосфорли ўғит. Донадор суперфосфат. Суперфосфат заводи.

СУПРА [а. سفره – сафар озуқаси (овқати); тушлик дастурхон, супра] Ҳамир ёйиши, нон ясаш учун мўлжалланган, одатда ошланган теридан қилинадиган дастурхонсиз мон рўзгор буюми. Тери супра. Ҳар супранинг нони бор. Мақол. — Раҳбархон қўлидағи ўқлогини супрага дўйк этиб урди. Ў. Усмонов, Қисмат. - Вой, ўла-ай! – деди Буворажаб супрани очиб. «Ёшлиқ». Мезбонлар қўй терицидан қилинган супраларда.. пиширилган гўшт келтира бошладилар. М. Осим, Карвон йўлларида.

Номи (ёки оти) улуг, супраси қуруқ Номига яраша қўли, дастурхони очиқ бўлмаган, мартабасига мувофиқ иш тута олмайдиган одам ҳақида айтиладиган ибора. Биладики, [Севаргул] кўк диплом билан институтда қололмайди, мабодо унинг шарофати туфайлидан қолдирилганда ҳам, оти улуг, супраси қуруқ юраверади. Н. Қиличев, Чигириқ. Қулоқ супраси анат. Қулоқнинг товуш тутувчи ташқи тоғай қисми. Султон тандирчи – қотма, кўк кўзлари ҳоргин ва хаёлчан.. бармоқлари, ҳатто қулоқ супраларини майин жун босган калта соқолли чол. «Ёшлиқ».

СУПРАҚОҚДИ 1 Катта зиёфат, тўй ва ш.к. дан кейин қолган нарсалар билан кичик доиралаги яқин кишиларни меҳмон қилиш ва шундай меҳмондорчилликнинг ўзи.

2 кўчма Энг кичик, кенж (фарзанд ҳақида). Мўминбой – унинг супрақоқдиси, эзликка кирганда кўрган фарзанди. «Ёшлиқ».

СУПТА Жуссаси унча катта бўлмаган, хипчадан келган; бежирим. Супта аёл. — [Хуррам:] Ҷуқурни хушури қилиб қазинг. Қизнинг бетидай супта бўлсин. «Ёшлиқ».

СУПУРГИ 1 Супуриш-сидириш, тозалаш учун бурган, шувоқ, маккасупурги ва ш.к. дан дасталаб боғлаб ясаладиган рўзгор буюми. Шувоқ супурги. Чўлтоқ супурги. — У таҳмондаги, шифтлардаги исларни супурги билан олиб, полни икки қайта ювди. Мирмуҳсин, Умид. Янги супургини ишлатишдан олдин совуни қайноқ сувда ҳўллаб олсангиз, кўнга чидайди. «Саодат».

Хотин (ёки хотинак) супурги Банди қисқа, одатда уй супуриладиган супурги. Эркак супурги Банди узун супурги. Чол гира-

ширада уйдан чиқарди. Қўлида кетмон со-нидек узун сопли эркак супурги, челак. Ў. Умарбеков, Дутор. Қоровул супурги Узун ёғоч дастали катта супурги.

2 бот. Чўл, қирда ўсадиган сершоҳ, уруғи заҳарли бир йиллик ўсимлик.

3 айн. маккасупурги.

Супурги пули тар. Эски мактабларда болалардан уларни ўқитганлик учун оли-надиган солиқларнинг бир тури. Юмшоқ (ёки мулојим) супурги Муомаласи юмшоқ, мулојим, аммо ўзи қаттиқ ёки қув одам ҳақида. [Алижон] Учрашганда шундай мулојим супурги бўлиб кетадики, унча-мунча одам лақ этиб учиб, бундан яхши йигит бўлмаса керак, деб ўйлади. Ҳ. Нуъмон, Фасллар. Қўли косов, сочи супурги Ҳамма уй-рўзгор ишларини ва б. оғир юмушлар, топшириклиарни хизматкордек бажарувчи одам ҳақида. Сизни деб қўллим косов, сочи супурги бўлса-ю, ҳали сиздан келган гап шуми? А. Муҳиддин, Давлат қораловчиси.

СУПУРГИЧИ Супурги боғлаб сотувчи киши. Мана Барат супургичи! Бозордан супургисини чақа қила олмай, яна орқалаб қайтаёттир. Ойбек, Танланган асарлар.

СУПУРИБ-СИДИРМОҚ Супуриб, гард қолдирмай тозалаб олмоқ. Ўзи супуриб-сидириб, супада чордана қуради. Тиззалири орасига патила-патила эчки юнгларини уяди. Чувий бошлайди. «Ёшлиқ». Ҳамма ёқни супуриб-сидириб, ёғ тушса ялағудай қилиб, Ҳожи бобонинг чиқишига мунтазир бўлиб турдик. Ф. Фулом, Шум бола.

СУПУРИНДИ 1 Супурганда тўплланган ахлат. Супурнодиларни ерга тўплаб ёқмоқ. — Бу ерга ёзда супуринди, қишида қор ташлайдилар. Ойдин, Ҳазил эмиш.

2 кўчма нафр. Одамгарчилигини йўқотиб, кишилардан ажралиб қолган, маниш ёки мафкуравий жиҳатдан тубан киши.

СУПУРМОҚ 1 Супурги билан чангтўзон, ахлат ва ш.к. дан тозаламоқ, ахлат ва ш.к. нарсаларни сидириб олмоқ, тўпламоқ. Ўй супурмоқ. Ҳовли супурмоқ. Янги супурги тоза супурар. Мақол. — Ўнлаб фаррошлар ҳафсала билан ер супурган, мешкобчилар этакларини белбоққа қистириб, сув сенган.. С. Сиёев, Азиз.

2 кўчма Таг-томири билан сидириб, орадан кўтармоқ, сурмоқ. Юлгичларни орамиздан супуриб ташлаш керак.

З кўчма Йўқ қўлмоқ, йўқотмоқ, барҳам бермоқ. Гул боғларга еллар кўклам нафасини уфурди. Ердан қору мовий кўқдан булатларни супурди. Э. Воҳидов.

Ер супурмоқ Этаги ерга тегиб суралмоқ. Ўлмас этаклари билан ер супурганча, унга эргашди. «Ёшлик».

СУР I Дудлаб ёки осиб кўйиб қуритилган, қоқланган. Сур гўшт. Сур балиқ. — Қозоқ қизи тутган қимиз, қалбидек соф, Эсдан чиқмас сур қазининг тўғрамаси. С. Абдулла. -Бу ану кунги сур гўшт, — деди Ноҳзик кампир гуноҳини енгиллатадиган важтопилганидан қувониб. «Ёшлик».

СУР II Без, сурбет. Сур одам. — Нигоранинг кўз олдига Ёқутоимининг тухумдай тигиз гавдасиу пардоз-андоз қилган сур башираси келди. С. Анорбоев, Оқсой.

СУР III [ф. سورخ / سور — қирмизи, қизил, қизғиши] 1 от Тўқ кулранг, тилларанг қорақўл. Лолаларнинг унар жойи қир бўлур, Қорақўлнинг кўркам тури сур бўлур. Я. Қурбон. Эшик зинапоясида сур қалтоқ кийиб, қизил астарли чакмонининг барини кумуш камарига қистириб олган киши кўринди. «Шарқ юлдузи».

2 сфт. Тўқ кулранг тусдаги; сурранг. Сур қорақўл тери. — Бутхонанинг сур деворига Ҳар ўтқинчи бир сатр битмиш. Миртемир, Асарлар.

СУР IV шв. Салобат. Умрида ҳали бирор марта ҳайфсан олмаган, беозор Сайдхонни прокурорнинг сури босиб қолди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка. Дуруст, ўзим ёлғиз бўлганда дадил айта бераман-ку! Лекин ўша.. учраган вактда.. баччагарнинг сури босиб қолади, дейман. Ҳамза, Танлаган асарлар.

СУР V [а. سوره — шоҳ, мугуз; карнай] дин. Қуръонда айтилишича, қиёмат куни Исрофил фаришта томонидан чалинадиган, шоҳ (мугуз)дан ишланган карнай.

СУРА [а. سوره] (у — ҷўзиқ) Қуръоннинг 114 бобидан ҳар бири. “Бақара” сураси. — Бази сураларнинг номи суранинг бошида келган сўздан олинган. «ЎзМЭ». Бу «Ҳаж» сураси Мадинада нозил қилинган бўлиб, етмии сак-киз оятдан иборатдир. «Шарқ юлдузи».

СУРАЙЁ [а. سُرَيْءَ] 1 (С — катта) астр. Савр юлдузлар туркумидаги бир гурӯҳ юлдузлар номи. Бир оқшом, ой тўлган, ел ўйнап то баланд Сурайё зангори. У. Носир, Юррак.

2 эск. Маъшуқа, ўйнаш.

З Сурайё (хотин-қизлар исми).

СУРАЛАЙ: суралай ғоз Фозсимонлар туркумининг ўрдаклар кичик оиласига мансуб кўл қуши; шомруқ.

СУРАТ [а. صورت — кўриниш, тимсол; тасвир, тасаввур; фоторасм; шакл, нусха] (у — ҷўзиқ) 1 Рассом томонидан чизилган тасвир, расм. Сурат солмоқ. — Тунги боғлар суратга ўхшар, Ҳар бир чизиқ аниқ ва қора. Кундузи у мен каби яшар, Тунда — қотиб қолган хотира. Х. Даврон, Болаликнинг овози. Шоирлар сурати турибди қатор, Мана бу — Лермонтов, мана бу — Фурқат. А. Орипов, Йиллар армони.

2 Босма тасвир, китоб, журнал ва ш. к. да босилган расм, иллюстрация. Суратлар билан безатилган китоб. — Абдурасул ўқишини билмаса ҳам, китобларни иштиёқ билан варақлай бошлади ва баъзи бир суратларга тикилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Фотографик тасвир, фоторасм. Сурат олдирмоқ. Суратга олмоқ. Суратга тушмоқ. — Жамолзода Гулгинага қараб турди-да, ички завқ ила Ботирга деди: -Қара, Ботир, Гулгинахоним оху ила сўзлашяпти.. Таассуфки, фотоаппаратимиз ўйқ, суратга олсак бўларди. «Ёшлик». Ёнаётган бағрини қандай қилиб совитса экан?! Ҳеч совитиб бўлмайди! Девордан Ҳафизанинг суратини олиб, бурдаласинми? Мирмуҳсин, Умид.

4 Ташқи қиёфа, кўриниш; сиймо. Ўйқуиз кечаларда Суратинг кўз олдимда. Миртемир, Асарлар. Муқбили бир қаландар суратига кириб, сафарга чиқибди. «Эртаклар».

Сурати одам Ташқи кўринишигина одам, лекин эзилган, ҳолсиз ёки инсонийлигини ўйқотган, разил. Бузийдим, одамгарчилигим қолмади, суратим одам, бойвачча ака, мендан ҳайвон яхши, Ойбек, Танланган асарлар. Сурати қолмоқ Касаллик, қўркув ёки руҳий азобдан озиб-тўзиб кетмоқ. Ортиқча меҳр қўйғаниданни, ўғлининг сарондаги чақмоқдек ногоҳ қамалиб қолишидан Оҳисатмакон шунақа қўрқиб кетдикси, икки-уч кунда сурати қолди. Шуҳрат, Умр поғоналари.

5 (ў.-п. к. шаклида) Кўшма равиш таркибида келади. Шошилинч суратда. Расмий суратда. Мунтазам суратда.

6 мат. Оддий касрда чизик устидаги сон. Сурат ва маҳраж.

Баайни (ёки ҳудди) сурат Жуда чиройли, жуда гўзал. Баайни сурат: киши ҳам бун-

дай бежирим бўлар экан. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Сурат бўлиб (қотиб) қолмоқ** Ҳайратда қолмоқ, ҳанг-манг бўлмоқ. Зудукхон Норқўзининг турган ерида сурат бўлиб қолганини, йигитнинг қалби кўркувга тўлганини фаҳмлади. Ҳ. Ғулом, Сенга интиламан. Шу пайт бир ҳодиса рўй берди-ю, болаларнинг ҳаммаси сурат бўлиб қотиб қолишиди. О. Акрамхўжаев, Конијутнинг сири.

СУРАТКАШ [а. + ф. *صورتکش* – сурат чизувчи, расмга олувчи] 1 с. т. Сурат чизувчи, сурат солувчи; рассом. *Сураткаш* чизган манзара.

2 айн. фотограф. Новча сураткаш чигирткадай дам у ёққа, дам бу ёққа сакраганича, тинмай фотоаппаратини чиқиллатарди. «Ёшлик». Эшик оғзида рўйхатга олаётган қизларга юзландик. Ҳисобдан ўтиб, энди залга қараб юрган ҳам эдикки, нақ пешонамизда сураткашларнинг чироги икки марта ярк этиди. М. М. Дўст, Лолазор.

СУРАТКАШЛИК Сурат чизиш ёки сурат олиш билан шуғулланиш; сураткаш касби. *Сураткашлик* қўлмоқ.

СУРАТЛАНМОҚ кам қўлл. айн. гавдаданмоқ.

СУРАТЛИ 1 Сурати, суратлари бўлган; суратлар билан безатилган. *Суратли журнал*.

— Мен суратли китобни яхши кўраман. Мирмуҳсин, Умид.

2 поэт. Бирор кўринишга эга бўлган, кўринишидаги, қиёфасидаги. Қараса, Юсуф талъатли, Искандар савлатли, Рустам жасадли, ажаб суратли бир йигит ёнбошлиб ётибди. «Маликаи айёр». Малойик суратли, гул юзли дилбар, Ростин дегин, дилбар, қайдин бўласан? «Маликаи айёр».

СУРАТХОНА [сурат + хона] эк. 1 Фотосурат олинадиган ишхона, фотография.

2 Расмлар музейи, галереяси.

СУРАТЧИ с. т. 1 айн. рассом. Суратчи чизган портрет.

2 айн. фотограф. Бизнинг суратчимиз яна сурат олди. Хотин бундан жуда хурсанд бўлди. Ҳ. Олимжон, Танлаган асарлар.

СУРБЕТ Гап таъсир қилмайдиган; сур, безбет. *Сурбет одам*. — Баширжон енгил нафас олиб: «Уф, хайрият! – деди ва: – Жуда исқирт, сурбет чол-да! – дея қўшиб қўйди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Тогай унинг башарасига тикилиб тураркан, кўнглида шу истакни туйди: қани энди бу сурбетни қўли

толгунча қамчин билан саваласа, отга топтатса.. «Ёшлик».

СУРБЕТЛАРЧА рвш. Сурбет одамлардек, сурбет одамларга хос равиша гапга парво қўймай. - Энди хотинимиз ўқимаган хотин, – сурбетларча илжайди Обидов. С. Зуннунова, Олов. Бир ёқда Тўйчининг сурбетларча зуғум қилиши, бир ёқда тийинлаб тўплланган икки мингдан ажраб қолаётгани Рисолат холани ўртаб юборди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

СУРБЕТЛАШМОҚ Сурбет, безбет бўлиб бормоқ.

СУРБЕТЛИК Сур, безбет бўлишлик; сурбет эканлик. Унинг сурбетлиги мени гангитиб қўйди. «Ёшлик».

2 Сурбет одамларга хос иш, хатти-ҳаракат, қилиқ. Қоравой ака ҳеч қандай саволжавобсиз ичкарига кириб, сурбетлик билан салом берди. К. Яшин, Ҳамза. Лекин билинг, бунақа сурбетлик билан.. ҳеч қачон коссангиз оқармайди. «Ёшлик».

СУРГАМОҚ айн. *судрамоқ*. Маматнинг катта ўғли аёлнинг қўлидан косовни тортуб олиб, сўқина-сўқина, уни четга сургади. «Ёшлик». Эти сўнгакларидан ажралиб кетаётгандек, бесўнақай гавдасини аранг кўтарганча, тегирмон бўйлаб оёқларини сургаб босарди. «Афсунгарлар тухфаси».

СУРГИ I Ични юмшатадиган, сурадиган дори-дармон. *Сурги ичмоқ*. Сурги дори. — Тузли сургилар мунтазам ишлатилганда, улар ичакни таъсирлантириши натижасида ичак шиглиқ пардаси ялиғланниши мумкин. «ЎзМЭ».

СУРГИ II шв. Юз-қўл артадиган сочиқ, лунги.

СУРГУН эк. 1 Давлат органларининг қарори ёки суд ҳукми билан жазо тариқасида бошқа бир ерда яшаш учун мажбурий равиша кўчириш; бадарға. *Сургун қилмоқ*. Сургунга юбормоқ. — Сал норозилек қилиб, ишдан бўйин бургандарнинг боши балога қоллар, бундайларга сургун, бадарға доимо таҳдид солиб турарди. К. Яшин, Ҳамза. Бош вазир Исфандиёрни таҳтдан тушириши ўйлини ўйлаб, уйи томон борар, хон эса Исломхўжсани сургун қилиш ё қати этиши режасини тузга бошлиған эди. С. Сиёев, Аваз.

2 Шундай жазога маҳкум этилган кишилар бадарға қилинадиган жой ва у ердаги ҳаёт. Бир ўқитувчи рус аёл ҳам сургун қилинган экан. У сургундаги саводсизларни ўқита

бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Сургунда қон ютган йилларни айтаб, Дер экан: -Эсимда: бир вақтлар йироқ Юртда бошимизга тушганди фироқ. М. Шайхзода.

СУРДОЛОГ [лат. *surdus* – кар + лат. *logos* – сўз, тушунча; таълимот] Кар ёки заиф эшитувчи болаларни ўқитувчи педагог. *Малакали сурдолог тарбиячи ва ўқитувчилар* Б. Исмоилова, Д. Ражабовалар болалар билан эринмай шуғулланишади. Газетадан.

СУРДОПЕДАГОГИКА [лат. *surdus* – кар + педагогика] Дефектологиянинг кар ёки заиф эшитувчи болаларни ўқитиш ва тарбиялаш жараёнларини ўрганувчи тармоғи. Сурдопедагогика отоларингология, акустика, логопедия, умумий педагогика, тиљшунослик, психология, физиология билан узвий боғлиқ. «ЎзМЭ».

СУРИК [қад. р. *сурикъ* – қизил бўёқ < юн. *surikon* – сурия бўёғи] 1 Таркибида кўррошин оксид ёки темир оксид бўлган, техникада ва лоқ-бўёқ санотида кўлланадиган минерал.

2 Шундай минералдан тайёрланган қизишиш-зарғалдоқ ёки қизгиш-жигарранг бўёқ.

СУРИЛМА 1 У ён-бу ён суриладиган; сурма. *Суримла қонқоқ*.

2 геол. Тоғ жинсларининг гравитация жараёнлари таъсирида ёнбагир бўйлаб пастга томон силжиши. *Ётиқ суримла. Тик суримла.* — *Қизилжарга соҳиллардан суримлалар кўп тушган, қанчалаб арчаларнинг илдизлари очилиб ётар.* эди. Ш. Холмирзоян, Сайланма.

СУРИЛМОҚ 1 Сурмоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Орқа қаторда ўтирган кексароқ бир рус, скамейка четига сурлиб, *Икромжонга ёнидан жой кўрсатди*. С. Аҳмад, Уфқ. Уларни [лолаларни] ердан кавлаб олиши жуда осон. Кавланмайди ҳам, шунчаки тупроқ четга суриса бас, ҳар лола тупи сопол туваги билан очилиб қолади. М. М. Дўст, Лолазор. Кечга бориб хон: «*Голиблар шарафига.. зиёфат берилсин*», деб фармон берди. Тонготар базм бўлиб, кайф-сафо сурилди. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Иши орқага кетиб пастлашмоқ, қатордан, сафдан чиқмоқ. *Бечора, иши юришмай, анча сурлиб қолибди*.

СУРИНМОҚ 1 Қоқилиб-сүқилиб, туртниб юрмоқ. *От суринмай, йўл танимас*. Мақол. — *Нурбек сўқмоқ устида ётган тўнкага суриниб йиқилди*. Кафтию юзи,

тиззалари сидирилди. «Ёшлик». *Лоилоҳа қудратингга, илоҳим, Йиқилсан, суринсан, пушти паноҳим*. «Юсуф ва Аҳмад».

2 Қийин аҳволга тушмоқ, қийинчилик билан кун кўрмоқ. *Бўлар-бўлмас уринма, Охирида суринма*. Мақол. — *Бирор ҳолинг не деб сўрармикан, деб умид қиламан. Яккаланганингда, суринганингда бу жуда билинди*. «Ёшлик». *Мудҳиши шарпалардек суринган ҳалқининг Оху фигонлари тутун ё губор*. F. Фулом, Танлаган асарлар.

СУРИШ 1 Сурмоқ фл. ҳар. н. *Нарсаларни у ёққа-бу ёққа суриси. Ишни олдинга суриси. Хаёл суриси.* — *Жамоани орқага сурисига, обўйини тўқишига ҳеч қандай ҳаққингиз ўйк.* — деди директор. Газетадан.

2 фольк. Жант, уруш. Оломондан неча ўлиб, Жуда қирғин суриси бўлди. «Фольклор».

СУРИШМОҚ 1 Сурмоқ фл. бирг. н. Умид билан бир ёстиққа бош кўйиб, нималарни орзу қилишишмаганди. *Кучоқлашиб, кўзгуга тикиланча, ширин ўйлар сурисарди*. «Ёшлик».

2 Жант қилмоқ, олишмоқ. *Ҳасанхон шу майдонда урушиб, сурисиб, олишиб, солишиб, урушмоқдан армони қолмади*. Эргаш Жуман-булбул ўғли.

3. с. т. Мириқиб шахмат ўйнамоқ, шахмат тахтасида жант қилмоқ. *Бироқ масаллиқ қозонга тусишиб, улар беш-олти қўйл эзилишиб шахмат сурисиди ҳамки, Зиёд муддаога ўтмасди — ёрила қолмасди*. М. Мансуров, Ёмби.

4 Ҳисоб-китоб қилиб, бир-бирига ўтган қарз ёки ҳақни тўлаб, орани очмоқ. — *Дийдиёшингни қўй, — деди Зариф найза*. — Акакуя кейин сурисиб кетаверасанлар. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

СУРИШТИРМОҚ I Биридан бирига ёки у ён-бу ён сурмоқ. *Харажатларни бир моддадан иккинчи моддага суристириб қоплашмоқ*. *Нарсаларни суристириб, икки яшикка жой қилмоқ*.

СУРИШТИРМОҚ II Бутун тафсилоти билан билиб олиш, тагига етиш учун сўроқлайвермоқ, сўраб-сўраб билмоқ, аниқламоқ. *Авлодни суристирмоқ*. Узумини *е, богини суристирма*. Мақол. — *Суристириб келса, ҳаммамиз бир томирданмиз*. «Ёшлик». *Кийимлари-да нақ рисоладагиидек: бошдан оёқ чет элники. Феълини суристирсангиз, мисоли ўт-олов!* «Ёшлик».

Суриштирмай ёки суристирмасдан 1) сўроқлаб анигини билмасдан, аниқламай-нет-

май; 2) фарқита бормай, фарқ қилмай, аралашига. *У овқатнинг яхши-ёмонини суршини тирмайди.*

СУРКАЛМОҚ 1 Суркамоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Деворга суркалмоқ.* — [Мұхсина хоним:] Ҳадеганда ынглай олмайман, айниқса, кинода панд беради шу одатим, ношложликдан дори суркалган рұмольчани күзга суртман. М. М. Дұст, Лолазор. *Ургочи шер ҳеч қандаай ҳужум қилмасдан, күзидан ёшини тұмқиб, ерга суркала-суркала келавериби.* «Эртаклар».

2 Ёйилиб кетмоқ, ёйилиб, ифлос, дөг-дүф бўлмоқ. *Стол қимирлаб, хатим суркалиб кетди.*

3 кўчма салб. Хирадик билан суқилмоқ, ёпишмоқ, кимса атрофида ёки бирор доирада ўралашиб юрмоқ, пашшахўрда бўлмоқ. *Мулла Мамасолиҳ Уста Бабудни ийдирини учун хушомадомуз бир оҳангда балчиқдай суюлиб, суркалиб давом этди.* Н. Мақсудий, Лайлутулқадр.

СУРКАМОҚ 1 Бирор нарса бетини, сиртни бошқа нарса бетига, сиртига ишқамоқ, суйкамоқ. *Товонини гиштга суркаб ювмоқ.*

2 Бирор нарса бетига, сиртига юқадиган ёки сингийдиган нарса бермоқ, суртмоқ. *Деворга бўр суркамоқ. Машинага мой суркамоқ. Ярага дори суркамоқ.* — [Үнсиз] Ичкари уйда ўтириб, маҳсиларга шон қоқади, шондан туширади, пардозлайди, қора гул, лок суркайди. Ойбек, Танланган асарлар. *Мели полвон Ҳудойқулга яна имо қилди: -Қани, бармогингни тўғрила, — деди ва.. бош бармогига сиёҳ суркади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

СУРКАТМОҚ 1 Суркамоқ 2 фл. орт. н. *Оёғига дори суркатмоқ.*

2 Ёйилтириб юбормоқ, ёйилтириб, ифлос, дөг-дүф қилмоқ. *Хатни суркатиб юбориби.*

СУРЛАМОҚ Осиб қўйиб қуритмоқ, қоқ қилмоқ, қоқламоқ. *Гўшт сурламоқ. Балиқ сурламоқ.*

СУРЛИК Безбетлик, сурбетлик; шилкимлик. *Сурлик хўрлик келтирас.* Мақол.

СУРМА 1 1 Менделеев даврий системасининг V гурӯхига мансуб кимёвий элемент, кумушсимон оқ, мўрт металл. *Сурма кони. Сурма рудаси.* — Сурманинг алюминий, галлий, индий билан ҳосил қилган қотишмалари яримўтказгичлар ишлаб чиқаришида қўлланади. «ЎзМЭ».

2 Таркибида шу элемент бўлган қорамтирип пардоз бўёғи (қош, киприкларни бўяш учун ишлатилади). *Сурма қўймоқ. Қўзиға сурма тортмоқ. Үсма кетар — қош қолар, Сурма кетар — кўз қолар. Мақол.* — Саломатнинг сурма тортиган кўзлари ола-кула бўлиб кетди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Юзлари худди олмадай тараңг.* Бир жуфт қурагай кўзи сурма босгандай қора, бир қараши биланоқ юрагимни тата-пука қилиб ташлади. Ҳамза, Танланган асарлар.

Сўқир кўзга сурма Номуносиб ёки бехуда иш қилган кишига нисбатан айтиладиган ибора. *Ўрмонжон кулди: -Сўқир кўзга сурма.. нима қиласизлар, нима қиласан алдаб?* А. Қаҳдор, Кўшчинор чироқлари.

СУРМА II Суриладиган, сурилма. *Сурма қопқоқ. Столнинг сурма яшиги.*

СУРМАДОН Сурма солинадиган идиш. *Бир кун сени кўтариб, кўшинимникуга ўтдим. Ўз эгаси ичкари ҳовлида экан, ташқарида сурмадон қўйилган эди.* «Саодат».

СУРМАЛИ 1 Таркибида сурма бўлган. *Сурмали тоғ жинси.*

2 Сурма қўйилган ёки сурма қўйилган-дек қора. *Қўйлаклари бурмали, Қошу кўзи сурмали Қайнотасига бир салом.* «Кўшиқлар». [Баширжон] Нижоят, жувонни чироқ томон ўғириб, чўғдек ёнаётган сурмали кўзларига ютоқиб тикилди. Н. Аминов, Қаҳҳаҳа.

СУРМАРАНГ Тўқ симоби ранг, қорамтири. Уфқадаги олачалпоқ бўлутлар қармизи рангга кирди, денгиз қорайиб, сурмаранг тус ола бошлади. «Ёшлик». Сурмаранг дуҳоба дўлти кийган, кўса, олтмишларга борган жиккак киши электр плитада қайнаётган сувни кичкина руҳ чойнакласига дамлаб олаётган эди. Ў. Усмонов, Қисмат.

СУРМАЧЎП Сурма суртадиган маҳсус ингичка чўп.

СУРМОҚ 1 Итариб, бир жойдан иккинчи жойга кўчирмоқ; жилдирмоқ, силжитмоқ. *Ориқ, кўзи ичига тортаб кетган, ияклари ингичка келин айвон таҳмонидаги сандикни нари-бери сурар эди.* «Саодат».

Олдинга сурмоқ 1) олд томонга силжитмоқ; 2) кўчма олға бостиримоқ. *Ишни олдинга сурмоқ. Орқага сурмоқ қ. орқа.* Ақаси қисташини қўймабди, укаси эрта-индин, деб орқага суринини қўймабди. «Эртаклар». Сув сурмоқ Суғориш учун сувни бирор томонга йўналтиримоқ, йўналтириб олиб бормоқ. У

[Йўлчи] ер ҳайдади, чопиқ чопди, сув сурди, далага гўнг ташиди. Ойбек, Танланган асарлар. Суриб бормоқ Куч билан сиқиб, босиб бориб, илгари ҳайдамоқ. Ҳайдар, рақибни суриб бораётниб, чалиниб ийқилиб тушди. И. Раҳим, Ихлос. Суриб кетмоқ 1) куч билан олиб, тортиб, судраб ёки эргаштириб кетмоқ. Тингловчи эса шу дарё юзидаги елканга ўхшайди. Сизларга кўчган хотиралар эса елканни суриб кетувчи шамолга ўхшайди.. А. Нурмуродов, Уруш бевалари; 2) олиб қочмоқ (от ҳақида). Саман ҳуркиб, келган томонига — Кўкоролга суриб кетди! Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар; 3) кўчма фойда бермай, зарар келтирмоқ. Ҳаром пул суриб кетади. Суриб чиқармоқ Куч, тазиқ билан сиқиб чиқармоқ. Қисм қоронги тушгунча душманни олдинги окоплардан суриб чиқарди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Четга сурмоқ 1) чет томонга силжитмоқ; 2) кўчма четга чиқариб юбормоқ, четлатмоқ.

2 Юрмоқ (шахмат ва шашка ўйинида). Пиёдани сурмоқ. Филни сурмоқ.

3 Бирор томонга йўналтиromoқ, солмоқ. Лашкар сурмоқ. Карвон сурмоқ. — Ажаб, бунда нечун ёлгиз юради, Ким экан у, кечаси от суради? «Гулшанбог». Ғиротга мен аччиқ қамчи урайин, Ёв кетиндан шу кеча от сурайнин. «Гулшанбог».

4 с. т. Суртмоқ, суркамоқ. [Нафиса] Икки қўли ёрилган, ҳадеб глициерин сурмоқ ҳам фойда бермасди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

5 Отлар билан қўшма феъл ясайди, мас., давр сурмоқ, қайф сурмоқ, хаёл сурмоқ, ҳукм сурмоқ. — У шилдираф оқаётган ариқ ичидан балиқчалар излаб, хаёл суроётган Ҳафизага боқиб турарди. Мирмуҳсин, Умид. Уларни кузатиб турган она, қизининг энг ўйнаб-куладиган, аёллик, оналик баҳтини сурадиган вақти ўқши билан ўтаётганига ачинар.. эди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Богда гулни тергин энди, Давру даврон сургин энди. «Гулнорпари».

Насл (ёки суяқ) сурмоқ Наслдан наслга ўтмоқ (бирор касаллик, ирсий ҳолат ва ш.к.). Тирноғи суриди Янги тирноқ чиқиб ва ўсиб, эски, заарлантан тирноқни тушириди. Умр сурмоқ Умр кўрмоқ, яшамоқ. Қалам сурмоқ айн. қалам тебратмоқ қ. тебратмоқ. Навоий улуғ форс шоирлари каби, шеърнинг ҳамма шаклларида қаламни жасур сурди. Ойбек, Навоий.

СУРНАЙ [ф. سورنای – тўйда чалинадиган най < سورنای – тўй, зиёфат + نای – най, сибизға] Тешикларини бармоқлар билан очиб-ёпиб, пулфлаб чалинадиган мусиқа асбоби. Сурнай овози. Сурнай навоси. Сурнай чалмоқ. — Энди билдим, бир кун сенинг тўйининг бўлиб, Сурнай йиглар саҳаргача ўйин бўлиб. М. Юсуф, Уйқудаги қиз. Хоразм отлиқ аскарлари карнай, сурнай, ногора садоллари остида душман билан чопқилаша бошладилар. М. Осим, Карвон йўлларида. Қирқин қизлар қўлларига карнай-сурнай, чилдирма, чанқовуз олиб, ҳар қайсиси бир нағма қилиб бораётир. «Маликаи айёр».

Сурнайнинг тортма Йиги-сиги қила-верма, йигингни қўй. Сўк ошига сурнай кест. Арзимаган ишга ортиқча дабдаба, даранг-дурунг қилинган ҳолларда ишлатиладиган матал.

СУРНАЙЧИ Сурнай чалувчи одам. Famtat қилган карнайчи, Балога қолган сурнайчи. Мақол. Қарға қақимчи экан, ғоз карнайчи экан, ўрдак сурнайчи экан.. (эртакларнинг бошламасидан).

СУРОБ: суроби тўғри бўлмоқ (ёки тортилмоқ) 1) ҳолдан тоймоқ, ҳол-жони қолмаслик. .. Турқингга бир қара, икки кунда суробинг тўғри бўп қопти-ю! «Ёшлик»; 2) адабини, таъзирини емоқ; бўллари бўлмоқ. Ҳўп, бу одамнинг бугун қўли узун. Эртага-чи? Эртага суроби тўғри бўлгач, бу думбул эркатой нима қиласди? «Ёшлик». Суробини тўғриламоқ (ёки тортмоқ) 1) ҳолдан тойдирмоқ, жонини қўзига кўрсатмоқ; 2) адабини, таъзирини бермоқ, кунини қўзига кўрсатмоқ. [Турди ғилай:] Шошмай тур, сениям суробингни тўғрилаб қўйадиган пайт келади. А. Кўчимов, Ҳалқа.

СУРОН 1 Кучли шовқин, ғовур-ғувур, шов-шув. Бобур умрининг сўнгги йилларида саройдаги хушчақчак сурон билан тўла базму томошалардан совиган эди. Ҳ. Султонов, Бир оқшом эртаги. Сурон тиниб, ҳамма яна жойига ўтириб бўлгач, Ошно ҳеч гап айтмагандай, воҳа раҳбариға юзланди-да, жўнгина сўради.. М. М. Дўст, Лолазор.

Сурон солмоқ (ёки кўтармоқ) Кучли шовқин кўтармоқ, шовқин солмоқ, ғовур-ғувур қилмоқ. Кўпчилик дам урса, бўлади бўрон, Саҳрого солади даҳшат ва сурон. А. Пўлат. Тракторлар сурон кўтариб, ер бағрини тилка-пора қиласди. «Шарқ юлдузи».

2 ҳарб. Кўшинларнинг жанг майдонида бир-бирига қарама-қарши турган ёки ҳужум вақтидаги аскарлар ҳайқириги.

3 кўчма Катта қийинчилик, азоб, ма-шаққат. Суронлар ўйлимда турибди кутиб, Ўзинг қўлла энди мени, онажон. А. Орипов, Ииллар армони. Балки, ўз набиралари қу-чогида осуда ҳаёт кечираётгандир? Ҳар уруш суронлари ёдга тушганда, юракда бир оғриқ билан сизларни эслар? «Шарқ юлдузи».

СУРОНЛИ 1 Шовқин-сурон, ғовур-гу-вур билан тўлган; шовқинли. Суронли жсанг-лар. — Никоҳ тўйи фавқулодда суронли ва тантанали бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Дабдабали, бўронли. Суронли шиллар.

СУРП Сидирға ип газлама ва ундан тикилган кийим. Оқ сурп. Қора сурп. Сурп яктақ. — Корхонанинг 2-тўйқув цехи жа-моаси ноябрь ойида 85200 метр хом сурп тўқиб, режа топшириқларини бажарди. Газетадан. Мехмонлар кун оққандан келишиди. Ҳаммаси силиқ дазмолланган қора шим, енги калта оқ сурп кўйлак кийишган. С. Нуров, Нарвон. Майкачан, оқ сурп иштон.. кийған Аҳмад бригадир пайкала үт ўраётган эди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Хом сурп айн. без II.

СУРПА шв. айн. сурпа.

СУРРА 1 Кенг ола-була йўлли маҳаллий нимшойи мато. Бир жўра сурра. Сурра тўн. — Адҳамбой маъракасидан кийған сурра пўшакни.. волидангиз ҳайф кўрди. А. Қоди-рий, Кичик асарлар.

2 Шундай матодан тикилган тўн. Сурра тўн.

СУРРАНГ айн. сур III 2. Сурранг ишак. — Бу кўчаларнинг тупроғи ҳам бошқа: ўйл-каларга сурранг майдо шлак тўқилибди, юр-ганда ғичир-ғичир қиласди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

СУРРОГАТ [лот. *surrogatus* – бошқаси-нинг ўрнига кўйилган] 1 Бирор нарсанинг ўрнида ишлатиладиган, лекин унинг ўрни-ни тўла боса олмайдиган, унинг хоссалари-гагина эга бўлган нарса. Озиқ-овқат сурро-гатлари. Сахарин – қанднинг суррогати. — Тўғри, на матнининг, на оҳангининг тайини ўқ, маза-матрасиз ашуалар, тақлид ва кўчирмакашликдан иборат суррогатлар ҳам кам эмас. Газетадан.

СУРСАТ эск. фольк. Ўлпон, солик. Учқур эдинг, қанотингдан қайрилдинг, Югурук бўл-санг, туёғингдан тайрилдинг, Биз овқатдан, сен сурсатдан айрилдинг. «Алпомиши».

СУР-СУР 1 Тиқилинчдаги ур-ийқит ҳа-ракати, бир-бирини туртиб-суртиб, итариб, босиб бориш. Бозордаги сур-сур. — Давидни сур-сур қилиб, қоронги бир хонага олиб кириб кетишиди. Э. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

2 Жанжал, олишув, тортишув. Бу ғалва, сур-сур бўлиб, Қори ўша баттол амин билан чап бўлиб қолади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

СУРТКИ I шв. Сочиқ лунги.

СУРТКИ II: суртки дори Ярага ёки оғриқ, жойга суркаладиган дори.

СУРТМОҚ 1 айн. суркамоқ. Деворларга бўёқ суртмоқ. Юз-қўлига совун суртмоқ. — Пайғамов лабига, чаккаларига билинар-би-линмас атир суртди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Аҳмад бригадир боласи олиб келган пиёзни белбогидаги пичоқ билан икки-га бўлиб, сувини боланинг бармогига суртди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Чол икки қўйини юзига суртди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Артмоқ, артиб-суртиб тозаламоқ. Гўр-ўғли қандай таом бўлмасин, еб бўлгандан кейин, агар сув ўрнига заҳар исча ҳам, шу рўмод билан оғзини суртса, еган-ичгани баданига мойдай эриб, сингиб кетар эди. «Гулшанбог».

Бурнига кесак суртмоқ Лақиллатиб, бирор нарсадан қуруқ қолдирмоқ, чув ту-ширмоқ; фириб, панд бермоқ. **Кўзга** (ёки юзга) суртмоқ қ. кўз. Кўзга суртиб, фарзанд, дедим, ўзингни, Жон борида суртдим кўзга изингни. «Маликаи айёр». Оёғига юз суртмоқ 1) оёғига йиқилмоқ, бош урмоқ, ялиниб, илтижо қилмоқ; 2) тавоғ қилмоқ, кимсани муқаддас билиб зиёрат қилмоқ.

СУРУВ Кўй-эчки подаси. Сурув боқиб, қир бағрида юрдингми, Кўйлар боқиб, хўб кай-фингни сурдингми? «Гулихиромон». Илгари-лари Усмонали дўхтирининг қўли қўлига тег-масди. Ҳали мол фермасида, ҳали яйловга чиқиб кетган қўйлар сурувида, ҳали тогда ўрмалаб юрган эчилар орасида. С. Аҳмад, Жимжитлик.

СУРУНКАЛИ Сурункасига, бетўхтов давом этадиган; узлуксиз. Сурункали ёмғир.

— Сурункали бавосирга янтоқ аралашма-сидан тайёрланган малҳам қўлланади. «Фан ва турмуш».

Сурункали касаллик Тузалиши қийин бўлган, давомли ёки ҳеч тузалмайдиган касаллик.

СУРУНКАСИГА *рвш.* Муттасил равишда, узлуксиз, бетўхтов. *Тўрт үйл сурункасига битта ўқишига кираман деб..* бу йигитнинг қийинчиликларни писанд қилмаслиги [*Сатторни*] ҳайрон қолдириди. Ў. Усмонов, Қисмат. *Башарти бу ҳол сурункасига давом этадиган бўлса, ўқувчи сержаси бўлиб қолиши мумкин.* «Фан ва турмуш».

СУРУР [*ا. سرور* – шодлик, хурсандчилик, шодиёна] поэт. Шод-хурсандлик ҳисси, нашъаси; севинч, қувонч. *Кўклам нохуш кўнгилнинг бир четини ёришириб турар, сурур, севинч бағишилар, кўркуни «кўз-кўз» қиларди.* М. Хидир, Қирғоқлар. *Шамонлардан шамлар ҳам гўё Ёруғ тортди – қўшилди сурур.* Х. Даврон, Тўмариснинг кўзлари.

СУРХ [*ف. سرخ* – қизил, қирмизи; қизартириб қовурилган] Ёш, янги, сурхун (новда ҳақида). Сурх новда. ■ Зум ўтмай, тутнинг сурх новдалари орасидан бошқаси учуб чиқиб, унга қўшилди. Кейин қир устида сўфитўргай нозик чулдиради. М. Мансуров, Ёмби.

СУРХОН Узум турларидан бирининг номи ва шу узумдан солинган майиз.

СУРХУН [*ف. سرخون* – тўқ кулранг] айн. сурх. Ерга дув этиб қор тўклиди. Ёш сурхун новдалар оғир юкларидан бўшаб, қадларини кўтариди. М. Исмоилий, Бизнинг роман.

СУРЪАТ [*ا. سرعت* – тезлик, жадаллик; шошилиш, ошиқиш] 1 Иш-ҳаракат, воеаҳодиса, жараён ва ш.к. нинг жадаллик дарражаси; тезлик; шошилиш. *Курилиш суръати.* Иш суръатлари тобора ошмоқда. ■ *Курилиш иши қишин-ёзин тўхтамайди, жадал суръат билан кетиб..* муддатдан анча бурун битди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 эск. айн. тезлик 2. Лекин ул ҳаромзодаи бедин орқамдин тамоми бир суръат билан қуввлаб келур эрди.. А. Қодирий, Кичик асарлар.

СУРҒУЧ 1 Тез эриб, тезда қотадиган рангдор смола ва мум қотишмаси. Қизил сурғуч.

2 Шундай смола ёки мумдан фойдаланиб босилган тамга, қопқоқ ва ш.к. *Кулфнинг сурғучини кўчирмоқ.* ■ Половон этигининг кўнжидан пичоқ олиб, унинг сопи билан

бутилка учидаги сурғучни уриб тушириди. С. Аҳмад, Қадрдан далалар.

СУРҒУЧЛАМОҚ Сурғучдан фойдаланиб тамга босмоқ ёки қопқоқламоқ. *Кулфни сурғучламоқ.* ■ Даҳлиздан унинг [*Нозимнинг*] нимадир деганча хохолаб кулгани эшишилди. Хиёлдан сўнг каттакон билур бодияда шарқона аччиқ-чучук ҳамда оғзи сурғучланган узунчок бир шишани столга келтириб қўйди. Н. Қиличев, Чигирик.

СУС: кўнгли сус кетмоқ Кўнгли жуда ҳам тусаб кетди. Кўнглим олмага сус кетди.

СУСАЙИШ 1 Сусаймоқ фл. ҳар. н. Суръатнинг сусайши.

2 Кейинга кетиш, таназзул.

СУСАЙМОҚ 1 Илгариги кучини, шиддатини йўқотмоқ; секинлашмоқ, пасаймоқ. *Нусратбекнинг ташидаги титроқ бир оз сусайди, секин, вазмин, салмоқ билан одимлаб кетди.* С. Нуроғ, Майсаларни аёз урмайди. *Ҳарсиллашлар сусайиб, тиқ этган товуш ҳам аниқ эшишилади.* Қаердадир, ер остида, юмронқозик ниманидир кемиради. М. Мансуров, Ёмби. *Нижоят, чаккасидаги шангиллаш сусайиб бориб, алланарса жинг этди-ю, қулоқлари очилиб кетди.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Шаштидан қайтмоқ, илгариги гайратини, жўшқинлигини ёки қизиқишини йўқотмоқ; бўшашибмоқ, пусмоқ. [*Кумуш*] Кундан-кунга Зайнабнинг сусайиб, ўзига бегоналашиб борганини яхши англар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Меъдаси сусаймоқ Меъдаси овқатни яхши ҳазм қила олмайдиган бўлиб қолмоқ.

3 Кучини, таъсирини йўқотмоқ, кучсизланмоқ. *У/Ҳакимбойвачча/ юртдаги тинчсизликнинг сабабини диннинг сусайганидан, уламоларнинг халққа раҳбарлик қилмаганидан кўрди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Бўш қўйилганлик натижасида орқага кетмоқ, ёмонлашмоқ, пасаймоқ, бўшашибмоқ. *Интизом сусайди.*

СУСПЕНЗИЯ [*лот. suspensio* – илиш, осиш; илиниш, осилиш] физ. Таркибида майда қаттиқ зарралар муаллақ ҳолда бўлган суюқлик. *Бу туманинг деярли ҳамма хўжаликларида хлорелла суспензияси ишлаб чиқаридиган қурилмалар ишлаб турибди.* «Фан ва турмуш».

СУСТ [*ف. سست* – бўш, кучсиз, нимон; бўшшант, ланж; қатъий эмас; зич эмас] 1 Унча кучли, шиддатли бўлмаган; секин, паст.

Суст оқим. Суст олов. — Тез маслаҳат ёвнинг бўйин эгдиур, Суст маслаҳат бул ўлжадан қўйдурур. «Гулихиромон». Эрталаб туриб, газета вараглашга юрагим дов бермайди. Нега қўрқаман, нимага ишончим суст?

А. Мухтор, Асарлар.

2 Секин иш қиладиган, камфаол, имиллаган; сусткаш. Суст одам. Бозор суст. Қўли суст косибдан оёғи чаққон гадой яхши. Мақол. — Омборхоналар таъминоти суст амалга оширияпти. Газетадан.

3 Ланж, бўшашиб. Даъвогар суст бўлса, қози муттаҳам бўлади. Мақол.

СУСТКАШ [ф. سستکش — ланж, бегайрат] Секин қимирлайдиган, имиллаб иш қиладиган; суст, ланж. Сусткаш одам. Сусткаш уста.

СУСТКАШЛИК Суст бўлишлик, имиллашлик, бўшашиблик, ланжлик. [Али таъжанг] Элатлари қошига келиб ёнбошлагач, унинг эски сусткашлиги тўғрисида ҳазил қилишиди. Ойбек, Қўёш қораймас. Қийинчиликларни баҳона қилиб, сусткашлиқ қилсак, катта меҳнат эвазига етиширилган ҳосилни бой бериб қўйишишимиз мумкин. Газетадан.

2 Сусткаш одамларга хос хатти-ҳаракат, суст иш; сустлик.

СУСТЛАНМОҚ Суст бўлиб қолмоқ, сеқинламоқ, пасаймоқ, сусаймоқ. Султонали бир оз сустланиб, ўзидан ўн от одими ўироқ-қа борган тунқотарни чақириб тўхтатди. А. Қодирий, Мехробдан чәён.

СУСТЛАШМОҚ 1 Тобора сусайиб, сеқинлашмоқ, пасаймоқ. Иш сустлаши. — Диёра, — мурожаат қилди Жонибек негадир тобора қадам олиши сустлашиб. «Шарқ юлдузи». Исми тилга олиниши билан Ажабнинг нафас олиши сустлашиб. «Шарқ юлдузи».

2 айн. бўшашибмоқ II 6. [У] Интизомнинг сустлашиб кетаётганини, бунга баъзи командирларнинг ўзлари ибрат кўрсатсаётганини.. сўзлади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

СУСТЛИК 1 Шашти пастлик, гайратсизлик; кучсизлик; ланжлик. Йигитлик — мастилик, Қариллик — сустлик. Мақол. — Юсуфбек ҳожи.. ўғлининг бу сустликка ўхшаб кўринган ҳолини ёмонга йўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Суст одамларга хос хатти-ҳаракат, суст иш; сусткашлиқ. Ўртоқлар.. ишга келгандা, сустлик, ҳафсаласизлик қилишиди. Ойбек, О. В. шабадалар.

СУТ 1 Одам (аёл) ва сутэмизувчи ҳайвонларнинг лактация даврида сут безларида ишлаб чиқариладиган, янги туғилган наслани озиқлантирадиган мураккаб кимёвий таркибли оқ рангдаги суюқлик. Сут безлари. Бола ииғламаса, она сут бермайди. Мақол.

— Кўкрагимда сутим деб, Юрагимда ўтим деб, Энаси ўйр ииғлайди, Қайдасан, Аҳмадим, деб. «Ойсулув». Искандар елиннинг сўргичек учларидан тиз-тиз отилиб чиқиб, хурмага оппоқ индек пов-пов ҷўзилиб тушаётган сутга ҳайрат билан тикилиб қолди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Сигир, қўй, эчки ва ш.к. чорва молларининг эмчагидан соғиб олинган шундай суюқлик (овқат ва маҳсулот сифатида). Сигир сути. Ёғли сут. Сут саноати. Сут маҳсулотлари. Сутдан оғзи кўйган қатиқни пуллаб ичар. Мақол. — Кечаги чоршанба бозорда бир сигир олдим денг, егани қуруқ ҳашагу сутига қошиқ ботмайди — шундоққина қаймоқ. «Аския». Ошқозонда ҳазм бўлиб кетиши зарур бўлган дориларни сут билан ичиш мутлақо мумкин эмас. «Фан ва турмуш».

3 Баъзи ўсимликларнинг танаси, пояси ёки ҳосилидаги оқ суюқлик. Семизўтнинг сути. Думбул жўхорининг сути. — Бир куни Файзулла билан сути қотган думбул ўрикларни териб олиб, жуфтми-тоқ ўйнаб ўтирасак, кўчада бирор чақиргандай бўлди. С. Сиёев, Ёргулик.

Она сути оғзиға келмоқ қ. оғиз. Наинки сен, ишлайверсак, бизларнинг ҳам, бил, Оғзимизга келиб қолар она сутимиз. А. Орипов, Йиллар армони. Она сути оғзидан кетмаган Ҳали ёш, турмушнинг аччиқ-чучугини, тажрибасини кўрмаган; гўдак. Она сути оғзидан кетмаган бола. Она сутидай ҳалол (ёки пок) қ. она. Оқ сутини оққа, кўк сутини кўкка согмоқ қ. оқ. Сут билан кирган жон билан чиқади. Ёшлиқдан ўрганган одат ўла-ўлгунча сақланади, деган маънода ишлатиладиган матал. Махдум.. Анварнинг бирор камбагал билан “ёзилишиб” ўтирганини кўрса.. “сут билан кирган, жон билан чиқар, мақоли кўп тўғри сўз”, деб ўйлар ва энсаси қотиб, четга кетар эди. А. Қодирий, Мехробдан чәён. Сутдан оқ, сувдан тиниқ Бегубор, пок, бегуноҳ одам ҳақида. Ҳом сут эмган банда (ёки инсон) қ. эммоқ. Исҳоқ Махсум билан Уста Мўмин ҳам ҳом сут эмган банда эдилар. Газетадан.

СУТАК 1 айн. тентакқуш.**2 қ. сұтқат.**

СУТКА [қад. р. сутки – күн билан түннинг тулашиш жойи, чегараси] Бир кече-күн-дүзға, 24 соатта тенг вақт үлчов бирлиги ва шу үлчовдаги вақт. *Ойни тадқиқ қилишининг амалий томонлари ҳам бор. Аслида Ой ракетада Ердан бор-йүғи бир неча суткалик йўл. «Фан ва турмуш». Одамга бир суткада бир килограмм нон ва умуман овқат, бир-икки литр сув ва йигирма беш килограмм ҳаво зарур. «Фан ва турмуш». Сутканинг ёруғ қисми тобора қисқарип бормоқда. «Ёшлик».*

СУТКАЛИ 1 Белгили сутка давом этган, сутка билан үлчанадиган. *Икки суткали парвоз.*

2 Бир сутка давомида юз берадиган. *Күёшнинг суткали ҳаракати.*

СУТКАЛИК Бир суткага тўғри келадиган. *Суткалик иш ҳақи. Суткалик ўртacha ҳарорат.*

СУТЛАМА Адир, қир ва тоғларда ўсадиган, заҳарли сут ширави кўп йиллик ўт.

СУТЛИ 1 Ичиди сути бор. *Сутли идиши.*

2 Таркибида сути бўлган. *Сутли ўт.*

3 Сут солинган, сут қўшилган. *Сутли кофе.*

4 Сут берадиган, соғиладиган; соғин.

Сутли сизир. — Зотли молим, хўш-хўш, Сутли молим, хўш-хўш. «Кўшиқлар».

СУТПЕЧАК Пояси чирмаби ўсадиган, барглари юраксимон ёки уч бурчакли бегона ўт; илонпечак. *Сутпечак гўза тунлами ва бошқа зараркунданалар кўпайиши учун макон (вазифасини бажаради). «ЎзМЭ».*

СУТТИКАН Поясида сутсимон шираси бўлган, тик ўсадиган бегона ўт; чойяпроқ.

СУТУН [ф. ستون – устун; тиргак, тирговуч] 1 Устун, столба, колонна. *Пештоқ сутунлари.*

2 Газета, журнал ва ш.к. нинг ҳар бир устуни. *Газета ҳар сонида шаҳар ободонлигига айрим сутун берадиган бўлди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

3 айн. графа 1.

СУТХЎР Сутни яхши кўрадиган, кўп сут истеъмол қиладиган. *Сутхур бола.*

СУТХЎРЛИК 1 Сутни яхши кўришилик.

2 Мириқиб сут ичиш. *Сутхўрлик қилмоқ.*

СУТЧИ Сут соғувчи ва сут сотовучи. *Сутчи аёл. — Оппоқ тонг отган эди. Шаҳар кўчаларига бирпасда жон кириб, асфальт йўллакларда тўйқ-тўйқ оёқ товушлари.. сут-*

чиларнинг чақириқлари эшишилди. А. Мухтор, Чинор.

СУТЧИЛИК 1 Сут сотиши билан шугулланиш. *Сутчилик қилмоқ. — Шу тўртминчи йилда аъзолардан йигилган сут, қатик, сузма ва сарнёғларни сотиши учун шаҳарда сутчилик дўйони очилди. А. Қодирий, Обид кетмон.*

2 Сут етишириш. *Сутчиликни ривожлантириш. Сутчилик фермаси.*

СУТЭМИЗУВЧИЛАР зоол. Болаларини ўз сути билан бокувчи умуртқали ҳайвонлар синфи. *Сутэмизувчилар ер юзидағи Шимолий қутбдан торттиб Антарктида қирғоқларигача бўлган барча ҳудудларни эгаллаган. «ЎзМЭ».*

СУТҚОН Заҳарли сути бўлган ўсимлик, сутламанинг бир тури.

СУФ этн. Дам согланда, дуо ўқиганда, беморга ёки унга бериладиган нарсага нафас уриб чиқариладиган товуш; куф-суф.

Суф демоқ 1) дам солиб, дуо ўқиб нафас урмоқ. *Дадам раҳматли “туф” десалар, сувни тескари оқизиб, “суф” десалар, кўрниң кўзини очиб юборадиган улуғ зот эдилар. F. Фулом, Шум бола; 2) кўчма воз кечмоқ, йигиштироқ; ташламоқ. *Суф де шоғёрилигига берадиган олти юз сўлқавойига! Қачон пулга зориқсанг, менга келабер. А. Мухтор, Туғилиш. Суф сенга (ёки сизга) кест. Баракалла сенга (сизга). Қанақа одамсиз ахир. Суф сизга-е! ..сиз билан ҳазил қиляпмиз-а?* Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

СУФИЙ [а. صوفی – жун газламага оид; тасаввуф вакили, зоҳид < صوف – дағал жун газлама] дин. Тасаввуф, суфийлик издоши, давомчиси, муҳлиси.

СУФИЙЛИК дин. қ. тасаввуф.

СУФ-КУФ айн. куф-суф.

СУФЛАМОҚ Дам солиб, дуо ўқиб нафас урмоқ, суф демоқ. *Домла.. дуо ўқиб, отга дам урди, суфлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

СУФЛЁР [фр. souffleur < souffler – уқтироқ; ўргатмоқ; секин айтиб турмок] Театрда саҳнага чиқсан артистларга уларнинг сўзларини, томошабинларга кўринмайдиган махсус жойда туриб, айтиб бериб, эслатиб турувчи ходим. *Тажрибали суфлёр. Суфлёр будкаси. — Театримизда.. режиссёр, костюмер, суфлёр.. ҳаммаси бор, фақат раҳбар йўқ. Ш. Сайдулла, Икки билагузук.*

СУФФИКС [лот. *suffixus* – қадалған, бириктирилған] тлш. Сўз ўзагига қўшилиб, унинг маъносини ўзgartирадиган ёки бошқа сўз билан боғлаш учун хизмат қиладиган морфема; қўшимча. Сўз ясочи суффикс. — ..сувчи, олмазор, онахон, китоблар сўзларидағи -чи, -зор, -хон, -лар қўшимчалари суффикслардир. «ЎзМЭ».

СУХАН [ф. سخن – нутқ; сўз, ибора, сухбат] Сўз; гап; сухбат. Сухан қилмоқ. Сухан бошламоқ. — Бу золим фалакдан минг дод айлайин, Кулоқ солгин, тўрт-беш сухан сўйлайин. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Китобу достон бир қанча назму наср ила ёздинг, Сухан майдонида жавлон қилиб топдинг зафар, Жомий. Ҳабибий, Девон.

СУХАНБОЗЛИК 1 Сухбат, гаплашиш, чақчақлашиш. *У/Раъно* ҳовлида *Нафисахон*, кампир бувилар билан ҳам жиндеқ суханбозлик қилиб, шатиллаганча жўнади. Мирмуҳсин, Умид.

2 айн. сафсатабозлик 2. Навоий суханбозлик қилмаган, масаланинг моҳиятини асло жўн тушунмаган. «Ёшлик».

СУХАНВАР [ф. سخنوار – ёзувчи, шоир; нотиқ, сўзамол] 1 айн. **сухандон 1.** Кулоқ солинг суханварнинг сўзига, Ўзи тирик, душман тушишас изига. «Хушкелди».

2 Шириңсўз, шириңсухан. Бўз қарчигай эдинг, парвоз айладинг, Суханвар тўтисан, ҳар хил сўйладинг. «Равшан».

3 Кўп гапирадиган; сергап.

СУХАНВАРЛИК 1 Гапга чечанлик, сўзамоллик.

2 Шириң сухбат. Бунда келинг, иним, бир нафас суханварлик қиласайлик. Ойбек, Навоий.

СУХАНГАР [ф. سخنگر – сўзловчи, гапиравчи] айн. **суханвар 1, 2, 3.** Ана энди шу хушвақтиликда кундуз куни қўпкари, тўй, кечаликка созанда, дуторчи, оҳангар, сухангарлар сўз айтади. «Юсуф ва Аҳмад».

СУХАНДОН [ф. سخن‌دان – сўзни билувчи; силлиқ, равон гапиравчи; ёзувчи, шоир; нотиқ] 1 Гапга чечан, сўзамол; нотиқ. Олурман баҳра ҳикматли сўзингдан, Сухандонсан, сухандонсан, сухандон. Ҳабибий, Девон. Кулоқ солинг сухандоннинг тилига, Булбул ошна бўлар боғнинг гулига. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

2 Бадиий сўз устаси. *[Шоҳ ал-Форобийга деди:]* Сен дониши сухандонсан, биламиз, ҳазил-мутойиба қилмоқдасан. А. Мухтор, Чи-

нор. Кечалари сухандонлар сўз айтаб, Келганинг димогини хушлади. «Гўрўғлиниң туғилиши».

3 айн. диктор. Радио сухандони.

СУХАНДОНЛИК Гапга чечанлик, сўзамоллик. Теша қўнгилчан сухандонлик билан Севаргулга чой қуиб узатди. «Ёшлик».. Аёл боши билан баъзи «шоири замон»ларни сухандонликда мағлуб этгани эл орасида гап бўлиб кетган. «Ёшлик».

СУХАНЧИН [ф. سخن‌چین – гап терувчи; гийбатчи, чақимчи; гап ташувчи] Гап ташувчи, бирорнинг гапини бирорга етказиб юрувчи; ғаламис; чақимчи. Суханчи одам.

СУХАРИ [қад.р. сухара – қуриган дарахт < сухой – қуруқ, қуриган, қотиб қолган] Япроқ-япроқ қилиб, қирқиб қуритилган нон. Шириң сухари. Сухари билан чой ичмоқ.

СУХСУР 1 айн. суксур 1.

2 кўчма айн. **суксур 2.** Вой, бўйгинангдан онагинанг айлансан! Бунча сухсур экансан, худди сутга чўмилтиргандай-а! X. Ғулом, Машъял.

СУХСУРДАЙ, -дек 1 Сухсур каби чиройли. Сизнинг ўз ўғлингиз бўлиши керак, сухсурдай жувонсиз.. А. Мухтор, Кумуш тола. Ҳонадонга кирганига икки ҳафта ўтмай, Зеби исмли бўйига етган сухсурдек қизини никоҳ қилиб, қўшиб қўйди. Газетадан.

2 Кап-катта, кўзга кўринган. Йигитлар ўтди.. Этак остида қолган Комилжон укам ҳам сухсурдай йигит бўлди. А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

СУЧУК айн. чучук. Тиллари сучуккина, Бурниси пучукқина. «Қўшиқлар».

СУЧУКТОМОҚ Шириңликни яхши кўрадиган, чучуктомоқ, шириントмоқ.

СУШИЛКА [р. сушить – «қуритмоқ, намини, сувини қочирмоқ» фл. дан ясалган от] 1 Бирор нарсани қуритиш учун хизмат қиласайлик курилма. Газ сушилка. Электр сушилка.

2 Шундай қурилма ўрнатилган хона, жой. Пахта сушилкаси. — [Жўрабой] Кечалари сушилкада, пунктда юриб, алла-паллада уйига қайтар эди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

СУЮК Энг яхши кўрилган, севикли. Боболардан сўзладим, аммо Бир зот борким, баридан суюк: Буюкларга баҳш этган даҳо, Она ҳалқим, ўзингсан буюк. А. Орипов, Йиллар армони.

СҮЮКЛИ айн. **суюк**. Кўзимга зиндан бўп тахту жаҳоним, Ҳасратим кўп, ўйқ суюкли ўғлоним. «Эрали ва Шерали». Менинг пушти камарим бу – суюкли ўғлим, Нуридийдам васли учун тангрига шукур. А. Орипов, Йиллар армони.

СҮЮЛМОҚ I 1 Маълум даражадан суюкроқ бўлмоқ. Лойга сувни кўп қуяверманг, суюлиб кетади.

2 физ. Сиқилиб ёки эриб, суюқ ҳолга келмоқ (газ ёки қаттиқ жисмлар ҳақида).

Мияси суюлмоқ Ақли пасаймоқ, мияси айнимоқ. Махдум уламо, амалдор ва ғайрилардан шунинг каби сипоришларни.. қабул қила-қила, жуда мияси суюлган эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Қариб қуолмаган, ачиб суюлмаган** Ёши анча улгайган бўлсада, бемаъни ишларини, одатларини, қиликларини ташламаган одам ҳақида. -Ҳали ҳам ўша шилқимлигинг қолмабди. Қариб қуолмабсан, ачиб суюлмабсан, – деди мулла Мамасолиҳ Ҳудҳуд сўфига. Н. Мақсудий, Лайла тулқард.

СҮЮЛМОҚ II Сийлаган, ҳурмат-иззат қилган ёки эркалатган сари ҳаддан ошмоқ, чегарадан ташқари иш қилмоқ. **Раҳимов Масафоевни чап ёнидаги жойга чақирди.** Бунақа пайтларда Масафоев жуда суюлиб кетарди. С. Аҳмад, Жимжитлик. -Хумор бўлганда қандоқ! – дедим бир оз суюлиб. Газетадан.

СҮЮМЛИ айн. **суюкли**. Сиз туш кўринг севгилингизни! Соҳилларга боринг у билан. Айтилмаган энг суюмли сўзларингизни Унга айтинг! «Ёшлик».

СҮЮНАРЛИ айн. **севинарли**.

СҮЮНМОҚ айн. **севинмоқ**. Яхши сўз суюнтирас, Ёмон сўз қуонтирас. Мақол. Ёз қуонганд қиши суюнтар. Мақол. ■ Авазни кўриб, Рўзимбой суюнди, дарров патнис тўла ширинлик, ёлғиз чинни чойнагида чой келтириди. С. Сиёев, Аваз.

СҮЮНЧ айн. **севинч**. Фақат.. қўлга кирган ҳар ўлжса Дармон, қувват, суюнч беради. Миртемир, Асарлар. Беҳад суюнч ила қайтаман, Шу ўй.. бироқ еллар мулойим. Миртемир, Асарлар.

СҮЮНЧИ Бирон қувончили воқеа тўғрисида хушхабар келтирувчига бериладиган совға, мукофот; севинчи. -Э, аҳмоқ камтири, бир норнинг баҳоси минг тилла бўлмас-у, сенга мен суюнчига минг тилла берайми?! «Ну-

рали». Зулфлари сунбулинг келди, Гўрўғли, бергин суюнчи! «Гулнорпари».

СҮЮНЧЛИ айн. **севинчли**.

СҮЮРГОЛ [мўғ. сўёрхўл – инъом, совға қилиш] тар. Шоҳ, хон, амир томонидан амалдор ва саркардаларга салтанат олдида кўрсатган алоҳида хизмати учун инъом қилинган ер-сув, мол-мулк. Амир Темур ўзининг энг истеъододли саркардаларидан бири – амир Шоҳмаликка бир қанча ерларни суюргол қилиб берган. «ЎзМЭ».

СҮЮҚ 1 Оқиши ва ўзи ишғол қилиб турган идиш шаклини олиш хусусиятига эга бўлган. Суюқ жисм. Суюқ модда. Суюқ ёқилиғи. ■ [Суюқ шиша] Кимёвий фаол, қаттиқ, суюқ ва газсимон моддалар билан реакцияга киришади. «ЎзМЭ».

2 Суви меъёридан ортиқ ёки нисбатан кўп бўлган; серсув. Яна бир кетмон ургандан, ажариқзордан билқиллаб суюқ лой чиқди-да, кейин кучли тиниқ сув тикка отилди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Маза, куч берувчи таркибий қисми меъёридан кам ёки нисбатан оз бўлган; кучисиз. Суюқ сут. Суюқ қаттиқ. Суюқ эритма. ■ Ҳайдарбойнинг кўримсиз чойнакларидағи қуюқ ва суюқ чойлари бу ердаги жуда кўп одамларнинг ҳам, ўтган-кетган ўйловчиларнинг ҳам чанқовини босиб туради. П. Турсун, Ўқитувчи.

Суюқ ош Угра оши, хўрда, мастава, мояшхўрда ва ш. к. қуюқ бўлмаган овқатлар. Шокир бazzоз Аппон чолга қаттиқ билан раҳиённи узатди. У косасига керагини солиб бўлгач.. -Қани, Аппон, овқатга қара, – деб, косадаги суюқ ошни уч-тўрт бор шопириб қўйди. «Ёшлик».

4 Унчалик қалин, зич бўлмаган, ҳаккам-дуккам, сийрак. Суюқ тутун. ■ Офтоб ҳали қор ташлаган суюқ, оқиши булутлар ортидан чиқмаган бўлса ҳам, тушга бориб, ҳамма ёқ илиб кетди. П. Қодиров, Уч илдиз.

5 кўчма Мазмунан саёз, сийқа ёки бемаза. Суюқ гап. Суюқ асар. ■ -Постановканг ёғи олинган сутга ўшшайди, суюқ, – деб танқид қилдим. С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

6 кўчма Фаҳш ўйлига кирган; бузук. Суюқ эррак. ■ [Умар] Кўн юрди, кўп тонди, топганини совурди. Айбатта, у пуллар суюқ аёллар ўйлига кетди. Ш. Холмираев, Бодом қишида гуллади.

СУЮКЛАНМОҚ айн. **суюлмоқ** 1. *Органик моддалар 350-380°да суюқланади. «ЎзМЭ».*

СУЮКЛАШМОҚ 1 Суюқ ҳолга келмоқ, суюлмоқ.

2 кўчма Мазмунан саёзланмоқ, сийқалашмоқ ёки бемазалашмоқ.

3 кўчма Ахлоқий жиҳатдан бузулмоқ, ёмонлашмоқ.

СУЮКЛИК 1 Оқиш ва ўзи ишғол қилиб турган идиш ҳажмини олиш хусусиятига эга бўлган модда. *Кичкинагина, пенициллин шишиасида қандайдир оппоқ суюқлик эди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Жазира маъноти ўзидан сарғиши елимга ўхшаши суюқлик ажратиб чиқаради. «Фан ва турмуш». Укунда уч маҳал беморнинг қон томонига игна санчиб, аллақандай суюқлик юборади. С. Сиёев, Аваз.*

2 физ. Модданинг қаттиқ ва газсимон ҳолатлари ўртасидаги механик ҳолат. *Модданинг суюқлиги. Сутнинг қуюқ ёки суюқлигини ўлчамоқ.*

3 кўчма Суюқ кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат, юриш-туриш, қилик. *Кунлардан биррида у, беадаблик қигани учун, бир шаддод қиздан шапалоқ егани эсida. Ўша-ўша, Валивой қизларга суюқлик қилимайдиган бўлди. Ҳ. Назир, Онайизор.*

СУЮҚ-ҚҮЮҚ айн. **куюқ-суюқ**. *Суюқ-қүюқдан кейин Моҳидилга оқ йўл тилашлар, беҳисоб истаклар баён қилинди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.*

СУЮГОЁҚ айн. **суюқ** 5. *Йўқ, келинни суюгоёқ дейшиши хаёлига ҳам келмасди-ю, аммо бундай хотиннинг эри шу кенжаси ўғлидақа бўймаслигини аниқ биларди. «Ёшлиқ». Умиджон, гапингиз менга ёқди. Хотин суюгоёқ бўлса-ю, ўигитман, деб юриш яхши эмас! Мирмуҳсин, Умид.*

СУЮГОЁҚЛИК 1 Фаҳш йўлига кирган кишиларга хос хатти-ҳаракат. *Суюгоёқлик кўчасига кириб кетшиша ўзи ва ота-онаси ҳам қайсида маънода айборд. Газетадан.*

2 Суюгоёқ, бузук эканлик; ахлоқан бузуклик. *Раиснинг суюгоёқлиги элга жория бўлди. Т. Мурод, Кўшиқ. Бир куни онаси кўчадан, қайнонаси Фаридани суюгоёқлиги учун ҳайдаб юборганимиш, деган гап топиб келди. «Ёшлиқ».*

СУЯК 1 Одам ва умуртқали ҳайвонлар скелетининг ҳар бир қисми; сўнгак. *Ўмров суюги. Тизза суюги. Суяк оғриғи. Фил суюги.*

■ Суяк бутун бўлса, эт битиб кетар.

Мақол. ■ *Бўрижоннинг ориқ, умуртқа суяклари бўртиб, қовурғалари саналиб турган қўшиқи омочни зўрга торттиб боряпти. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Бобо.. умр бўйи кўксини бекитмаган, анордек қизгиш кўксидаги суяклар бўртиб чиқиб турарди. Мирмуҳсин, Умид. Одам қони таркибиди, шунингдек, суягидан зиёд элемент учрайди. «Фан ва турмуш».*

Суяги бузук Суяклари йўғон, бўлиқ, бўлали. *Суяги қотмаган Етилмаган; ёш, гўдак. Мен мағрурликка берилиб, суяги қотмаган ўғлимни бу қўшинга.. бош қилиб юбордим ва манманликнинг жазосини тортдим. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Суяклари чиққан (ёки саналиб қолган) айн. қуруқ суяк. Суяк-суягидан ўтмоқ 1) бутун танасига, суякларигача таъсир этмоқ. *Тоғдан эсган изғирин одамнинг суяк-суягидан ўтиб кетади. М. Осим, Карвон йўлларида; 2) руҳиятига жуда қаттиқ таъсир қилмоқ. Бу сўзлар Нусратбекнинг суяк-суягидан ўтиб кетди. С. Нуров, Нарвон. Эти – сизники, суяги – бизники Тўлиқ сизнинг ихтиёрингизга топширилди, ҳар қандай йўл, восита билан тарбиялаб, одам қиласиз, деган маънода қўлланадиган ибора. Бола олти яшар бўлгандан, подшо дастурхонни кашта қилиб, боланинг қўлидан етаклаб, мактабга олиб борибди: -Эти – сизники, суяги – бизники, – деб домлага берибди. «Луқмони Ҳаким». Эти суягига ёпишган айн. қуруқ суяк. Тишлари тушшиб, жаги-жагига киришиб кетган кашта бувиси ҳасасини ерга тақ эткизиб урди-ю, қуришиб, эти суягига ёпишиб кетган башарасини буришишиб, шангий бошлиди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Қуруқ (ёки қок) суяк Жуда ориқ, озғин, қотма.**

2 Сўйилган молнинг этли устухони (овқат сифатида). Суяк қайнатмоқ. Суяк тозаламоқ. ■ *Гўшт суяксиз бўймас, Шоли – курмаксиз. Мақол. Ахир сен им эмасдингку, беланиб лойга, Бир-бирингни тажисанг то суяк талашиб. А. Орипов, Йиллар армони.*

3 Этдан тозалантган устухон (хомашё, материал сифатида). Суяк елими. Суяк ўймакорлиги. Суяк тугма. Суяк уни. ■ *Суякка гул чизиб, асбоблар (парма, аррacha, эгов ва б.) ёрдамида ўйиб, нақшлар ҳосил қилинади ҳамда жилоланади. «ЎзМЭ».*

4 сфт. Жуда ориқ, озғин, Суяк одам. ■ Чол сесканиб, бошини кўтарди, ўигитни

құнчоқлаб, сүяк құллари билан унинг елкасини силади. Ойбек, Танланган асарлар.

5 күнма Авлод, насл; уруғ. Султон сүягини хұрламас. Мақол.

..да сүяги қотган Бирор ишда күп ишлаган, вояга етган, чиниқан; тажрибакор. Мени кичкина, нимжон деманг. Далада үсгәнман. Кетмөнда сүягим қотган. С. Ахмад, Уфқ. **Пичноқ (бориб) сүякка қадалмоқ** (ёки тақалмоқ, етмоқ, тегмоқ) Ахвол чидаб бүлмас даражага етмоқ, сабр косаси тұлиб-тошмоқ. *Бас, пичноқ бориб сүягимга етди.* Ш. Рашидов, Бүрөндан кучли. Жон дұстим, пичноқ бориб сүякка тақалди, бу кеча ҳам ухламаій чиқдім. Р. Файзий, Чүлгә баҳор келди. **Сүяги йүқ** Ҳеч нарсага йүқ демайдын, қайтармайдын; бирор нарсага ҳирс қўйған одам ҳақида. [Қози:] *Хотиржам бўлинг, бой. Қодирқул доддоҳнинг бунақанги ишларга сүяги йўқ.* Ҳамза, Танланган асарлар. **Сүяги тинч** Фам-ташвишни билмайдын, ҳеч фами, ташвиши бўлмаган одам ҳақида. **Сүяги тинчиб қолмоқ** Фам-ташвиш, жанжал ва ш.к. дан қутулмоқ, ўзидан тинчиб, хотиржам бўлиб олмоқ. **Сүягига (ёки сүяк-сүягига) сингимоқ** Одат тусига кириб, мустаҳкам ўрнашиб олмоқ, ўрганиш бўлиб қолмоқ. -Ажабо, -деди Собиржон чиқиб кетаётган ҳалиги юпунгина чолга қараб, - мутелик ҳам одамнинг сүяк-сүягига мунчалик сингиб кетар экан-да. «Шарқ юлдузи». **Сүяк сурмоқ қ. сурмоқ.** Ўзи сүяк сурадын бир дард экан бу. С. Ахмад, Ҳукм. **Тилнинг сүяги йўқ** Тилни тиймасанг, ҳар нарсани гапираверди, кўнгилга келганини қайтармайди. Аввали уриш бўлмасин, уриш бўлгандан кейин, тил ўлгурнинг сүяги йўқ. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

СУЯКДОР Суяклари йўғон, бўлали, бўлиқ суякли. Суякдор одам. ■ Жундор билакларини тирсагидан насторққача шимариб, маърака қозондаги ошни ағдараётгандан, ошпазнинг суякдор ёноқлари лоладек қизаради, текис, кенг пешонасига реза-реза терқалқиб чиқади.. «Ёшлиқ». Рустак – сочсоқоли оқарган, бир оз мункайиб, чўкиб қолган суякдор чол. М. Осим, Карвон йўлларида.

СУЯКЛАНИШ физиол. Суякка айланыш. Суякланиш жараёни.

СУЯКЛИ айн. **суякдор.** Суякли, бўйчан ишит.

СУЯМ Ёзилган ҳолдаги кўрсаткич бармоқ учи билан бош бармоқ учигача бўлған масофага тенг узунлик ўлчови. Фарҳод чүнтағидан уч сүям занжир чиқариб, шаҳодат бармоғида айлантириб ўйнай бошади. «Ёшлиқ». Мана кураш эсдалиги, яхши қара: Бўксасида бир сүямча ямоқ-яра. F. Гулом.

Беш сүям Тахминан бир метр. **Бир сүям** Озгина, кичкина, бир парча. **Бир сүям нон.** ■ **Бир сүям бўлса ҳам, ўз мулкингиз.** А. Қаҳҳор, Сароб.

СУЯМОҚ 1 Бир учини ерга, иккинчи учини бирор тик нарсага тақаб турғизиб қўймоқ; тирамоқ, таямоқ. Ҳассани деворга сяб қўймоқ. *Тепиб ўтма, сяб ўт.* Мақол. ■ **У деворга сяб қўйилган ойболтага ташланди.** «Ёшлиқ».

2 Бирор еридан тутиб, кўтариб мадад бермоқ. *Кампир, азиз меҳмонларни ўтқизгандан кейин, чолни сяб олиб кирди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. [Соқи бобо] Уни қўлтиғидан сяб, отга миндириди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Оёқлари увушган бойни аравадан сяб тушириша буқрига Тоштемир кўмаклашиди. Ҳ. Гулом, Феруза.

3 кўнма Мадад, ёрдам бермоқ; қўлламоқ. Сен йўғингда мени шулар сяб юришида-да. Ҳ. Гулом, Машъал.

СУЯНМОҚ 1 Орқасини, елкасини, кифтини бирор нарсага тираб ўтироқ ёки турмоқ. Деворга суяномоқ. Ёстиққа суяномоқ. Эчкининг таёқ егиси келса, чўпоннинг таёғига суянади. Мақол. ■ Улуғбек чайқалиб, деворга суянди. «Ёшлиқ». Ая кейин кўрса, Кароматхон ҳам келиб, эшик кесакисига суянганча, гапларига қулоқ солиб турган экан. А. Мухтор, Кумуш тола.

2 Гавда оғирлигининг бир қисмини бирор нарсага ташламоқ; таянмоқ. Эгилган таёққа суяна, сени ҳам эгади. Мақол. ■ Яхшибоев ўтирган харрагидан турди. Кўлидаги аждарбош ҳассасини ерга қўйиб, секин суяниди, юрагига қулоқ тутди. М. М. Дўст, Лолазор. Искандар эса беихтиёр сўри панжарасига оғир суяниб.. чуқур тин олди. М. Мансуров, Ёмби.

3 кўнма Мадад олмоқ, ёрдамига таянмоқ, ёрдамига таяниб иш тутмоқ. Ҳалққа суянсанг – бўласан, ҳалқдан чиқсанг – сўласан. Мақол. ■ [Яхшибоев:] Қариган чоғингеда одамнинг ҳар бири ғанимат: дардингни айтсанг, чайқалган чоғинг суянсанг. М. М. Дўст,

Лолазор. *Тоғай ким* – ёлғизқұл бир үйгит. *Үлармон отасио* пүф деса, довонга бориб тушадиган құлтириқ укасина демаса, бошқа сұянағидан ійк. «Ёшлик».

4 Ишонмоқ, таянмоқ; асосланмоқ. *Мақсұд Солиев* ўттис үйлік иши давомида одамларнинг турфа хилини күрди. *У, тажрибасиға сұяңған ҳолда, бир нарсага амин бұлды: жасият* учун жиноятчидан күра лоқайд одам хавфлироқ! «Ёшлик».

Сувга сұянымоқ Пуч нарсага, бебурд кимсага сұянымоқ. *Сувга сұяңма, ёғва сиғинма.* Мақол. *Сұяңған тоғи* Ишонған күмакчisi, ёрдамчisi, мададкори. *Сұяниб қолмоқ* Бирбираға ўрганиб, бир-бiriннiг ёрдамисиз яшай олмай қолмоқ. *Чолу кампир* бир-бirlарига сұяниб қолған, бир-бirlарига жуда меҳрибон. Ойдин, Шириң келди.

СУЯНЧ Таянч бўлиб хизмат қилувчи, мадад берувчи куч; таянчиқ, таянч. *Сендан ўзга ҳеч сұяңчим бўлмади, Не сабабдир – кулиб келдинг, Ёдгоржон?* «Алпомиши». Бу дунёда бирорга сұяңч бўлғанинг қолади. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

СУЯНЧИҚ 1 Ўриндиқларнинг сұяниш ёки тирсак тираб ўтириш учун хизмат қиладиган қисми. *Кресло сұяңчиги.* ■ *Илҳомжон машина эшигини очиб, ўриндиқ сұяңчигини бир оз орқа суріб қўйди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. ..деворга тираб қўйилган, орқа сұяңчигига кафтдек ойна ўрнатилган эски диванда ўқитувчи ва тарбиячилар зич ўтиришибди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Унинг кўзи стул сұяңчигига илинган кителига, шимига тушди.* С. Аҳмад, Уғф.

2 кўчма айн. **сұяңч.** *Ошланинг сұяңчи.* ■ *Мусулмонқулнинг биринчи сұяңчиги ўзининг одамлари бўлса, иккинчиси – уламолар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Аввало, ўз тинчинги* зин ўйланг, ука. *У киши сизга сұяңчиқ бўлладими, йўқми – шуну ўйланг.* М. М. Дўст, Лолазор. *-Ўзимнинг улигинам (ўғилгинам), сұяңчикқинам, – деб эркаларди баъзан уни онаси..* «Саодат».

СУЯҒИЧ Суяб кўтариб туриш учун хизмат қиладиган нарса; тирговуч.

СУҚ 1 Бирорнинг оғзидаги, қўлидаги, олдиғаги овқатига ҳавас, сұқлик билан қаровчи; бирорнинг дастурхонига бетакаллуф сұқилувчи; очқұз. *Оч тўяр, сұқ тўймас.* Мақол. ■ *Қосым сұқ, Қорни қудуқ, Кўзи оч, Нафси қулоч.* «Бойчечак».

2 Ҳирс, эхтирос; ҳавас. *Баширжон унга [Қирмизхонга] сұқ билан тикилди..* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *[Йигит] Қизнинг қадди-қоматига сұқ билан тикилди.* «Ёшлик». Парво құлма. *Омон-эсон Тошкент борайлик, бирорнинг сұқи тушмаганидан топиб бераман. Кўрибсанки, у ҳам шайдо, сен ҳам.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

3 этн. «Ёмон кўз», кинна. Даф бўл, фалокат шўртумшуқ, *Тегирмонда туз еган сұқ, кет, кет, кет, кет!* Ҳамза, Танланган асарлар. *Ажаб бўлти!* *Ўғлингизга ҳали бу ҳам оз!* *Бўлмаса Зулфия кимдан кам?* Ҳуснига сүқингиз киради. О. Ёкубов, Чин мұхаббат.

СУҚАТОЙ Сұқ, очқұз бола; сұқтой. -Мен сұқтой эмасман, – *Набижон Арслон берган олмани олмади.* К. Раҳим, Суқтой.

СУҚИЛМОҚ 1 Сұқмоқ фл. мажҳ. н. Девор кавагига сұқилган қозиқ. *Қинга сұқилған ханжар.* ■ *[Чол:] Аммо-лекин шунақаям бопланғы, уясига чўп сұқилған асаларидаи, ўзларини қаёққа уришларини билмай қолишин.* О. Ёкубов, Қаҳрамон излаб.

2 Ичга, орасига ёриб кирмоқ, тиқилиб, орасига кириб жойлашмоқ; тиқилмоқ. *Танчага сұқилмоқ.* *Кўрна орасига сұқилмоқ.* ■ *Тоғ пинжига сұқилиб, бир чойхона, бир кабобхона ҳам пайдо бўлти.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

3 Бошпана, нажот излаб, ўзини бирор ерга урмоқ, баш сұқмоқ. *Суқиладиган бошқа кавак қолмади.* С Аҳмад, Ҳукм.

Бағриға (ёки күчоғига, пинжига) сұқилмоқ Бағриға кирмоқ. *Назар ақа икки-уч қадам ташлади, шу аснода қўлларини ёзib очдики, ноилож бориб, бу улкан, бу забардаст одамнинг пинжига сұқилдим.* М. М. Дўст, Лолазор.

4 кўчма Билдириласдан ёки сурбетлик, зўрлик, хирадлик билан бирор жамоа, ташкилот ва ш.к. га кириб олмоқ. *Милиция сафларини унга сұқилиб кирған номуносиб кишилардан тозалар эканмиз, биз ошкораликдан чўчимаймиз.* Газетадан. *Кўпчиликка том устидан қарайдиган бу зотлар бундай пайтларда «манасдан тушиб», кўпчилик орасига сұқилишга мажбур бўлдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

5 Қотишмоқ, аралашмоқ. *Орага Mastура хола сұқилди:* -Ҳа, юра турсин, синглингиз, меҳмон. *Жуда соғиниб ўлганман.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *[Зулфия:]* Мен уни деб..

сизни ҳам, Рустам акамни ҳам хафа қилдим. Агар у келиб сүқилмаганда, биз баҳти бўлардик. О. Ёқубов, Чин муҳаббат.

Гапга (ёки сўзга) **сүқилмоқ** Гапга аралашмоқ. -Дугонажоним сизни еру кўкка ишонмайди, — деда гапга сүқилди Муяссар хоним. М. М. Дўст, Лолазор. -Йўқотиб нима қиласди, — деди Карим подачи гапга сүқилиб. «Шарқ юлдузи».

СҮҚЛАМОҚ 1 этн. Сүқ кирган кишини дам солиб «даволамоқ», кинна солмоқ.

2 с. т. «Сүқ-сүқ» деб қўймоқ (бошқа одам емасин деб тақиқлаб қўймоқ).

СҮҚЛАНМОҚ Сүқ, назар, ҳавас ёки эҳтирос билан боқмоқ; ҳаваси келмоқ. Сүқланиб қарадим тонгнинг юзига, Бир қарашда оптоқ шоҳига ўхшар. Ўйғун, Тонг кўшиги. Сувга сүқланар, Капалакка сүқланар Ёруғ олам останасида Бир куртак. М. Кўшмоқов, Али Қамбар. -Ўзинг-чи? Гулзорга бўйин чўзган тұядай, ҳар аёлга сүқланасан! — деди Али тажсанг жаҳл билан. Ойбек, Қуёш қораймас.

СҮҚЛИ Сүқ-ҳавас билан тўлиб-тошган; ҳавасли, эҳтиросли. Сүқли назар. ■ Нигора сувдан чиққанда, баданидаги томчилар гўё бегона сүқли кўзларни қайтаришига қасд қилгандай, кўёш нурида марваридек ялтирайди. С. Анорбоев, Оқсой. Кенг қирларга сүқли боқиб Борар эдим бир ўзим, Она юртим чироига Тўймас эди ҳеч кўзим. Шуҳрат.

СҮҚЛИК Сүқ эканлиқ, очкўзлик, тўймаслик. Сүқлик қилмоқ. Сүқлик хўрлик келтират. Мақол.

СҮҚМА Сүқиб кўйиладиган, тиқма. Сүқ ма даста.

СҮҚМОҚ 1 Куч ёки зарб билан учли нарсани бошқа бирор нарсага киргизмоқ; санчмоқ, тиқмоқ. Найза сүқмоқ. Игна сүқмоқ. ■ Малик муаллим ялат этиб келинига қаради. Бирор бигиз сүқиб олгандай, кўкраганинг ости санчиб оғриди. А. Кўчимов, Ҳалқа. Нұсратбек ҳозир бу силиқ башарага муштласа, игна сүқса, тенкиласа ҳам, қонамаса, қизармаса керак. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Бирор нарса ичига, орасига жойламоқ, тиқмоқ. Ҳанжарни қинига сүқмоқ. ■ Йўлдош эгилиб, бошини тиззаси орасига сүқди. қўллари билан қулоқларини беркитди. «Ёшлиқ». Гавҳар зимдан Талъатга қаради. У бошини баланд кўтариб, қўлларини шимининг

чўнтағига сүқиб борарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. У [Искандар] бир қўли билан қопчиқни очиб, бир қўлини хумчага сүқди. М. Мансуров, Ёмби.

[Бироннинг] киссасига (ёки ҳамёнига, чўнтағига) қўл сүқмоқ Бироннинг киссасига, пулига қўл урмоқ, хўжайинлик қилмоқ. Ука, мен ҳақимни сўрайман. Бироннинг киссасига қўл сүқаётганим йўқ. Ойбек, Танланган асарлар. Бош сүқмоқ қ. бош. Қодиров чайлаглаға бош сүқиб, ноз-неъматлар тўла дастурхонга кўз югуртириди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Бурун сүқмоқ** айн. бурун тиқмоқ қ. бурун I. Ойқиз бўлса ҳаддан ошиб кетди, ҳамма шига бурнини сукяпти. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Гапни гапири** (ёки айтгин) уққанга, жонни жонга суккандига Гапни фикрингта, мақсадингга тушунадиган, сенга жон куйдирадиган одамга гапир, деган маънода ишлатиладиган матал. {Бўтабої ака} «Тушунтириш керак» дейдилар, тўғри, лекин «гапни айтгин уққанга, жонни жонга суккандига, гапни айттиб нетарсан онаси бемаҳал түкқандаг!» А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Икки қўлини бурнига сүқиб** қ. бурун. Катта ўғлим билан икки қўлимизни бурни мизга сүқиб, ўз ўйимизга бордик. С. Айний, Куллар. Кўзига чўп сүқмоқ айн. кўзига чўп солмоқ қ. кўз.

СҮҚСУР Ўрдаксимонлар оиласига мансуб, патлари узун ва ингичка қуш. Кўққамиш кўлидан сүқсур учирдим, Сүқсурни излагаш лочин бўламан. «Алпомиш».

СҮҚСУҚ Ўрдаклар оиласига мансуб, ёввойи ўрдакдан кўра кичикроқ қуш.

СҮҚТОЙ айн. сукатой. Қўлидан нонини Қоплон опқочди: Үнуган эди у суктой кучугин. F. Фулом, Танланган асарлар.

СҮҚҮТ [а. سقۇت — йиқилиш, афдарилиш; пасайиш, камайиш; ажралиш, кўчиш; йўқ бўлиш] эск. кт. Китобнинг, матннинг тушириб қолдирилган, етишмайдиган ери.

СУҒД, сўғд [сүғд. سۇغۇد — куйиш, ёниш ёки سغۇد — ёмғир суви тўпланган сойлик; сернам, унумдор ер] қ. сүғдлар. Суғд ҳалқи. Суғд тили. ■ Суғд ёдгорликлари орасида Рустам ҳақидаги эпосдан парчалар (5-7-асрлар) катта адабий қимматга эга.. «ЎзМЭ».

СУҒДИЙ Суғдларга, сүғд ҳалқига оид.

СУҒДИЙЛАР айн. сүғдлар.

СУФДЛАР Зарафшон водийси ва Қашқадарё воҳасида яшаган қадимий эроний халқ; этник уюшма сифатида милоддан аввалги 12-11-асрларда пайдо бўлган. *Суфдлар* Буюк ишак ўёли халқаро муносабатларида катта нуфузга эга эди. «ЎзМЭ».

СУФДШУНОС Суфдшунослик мутахасиси. *Суфдшунос олим*.

СУФДШУНОСЛИК Суфдларнинг тарихи, тили, адабиёти, маданиятини ўрганувчи фан соҳаси. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда ҳам ўзиға хос суфдшунослик мактаби вужудга келган.. «ЎзМЭ».

СУФОРИШ 1 Суғормоқ фл. ҳар. н. *Ғўзаларни суғориши. Томчилатиб суғориши. Жилдиратиб суғориши*. — Айланма сув этакка бориб етганда, суғориши тамом бўлади. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Экин майдонларини сув билан таъмин этиш, сув чиқариш чора-тадбирлари ва воситалари мажмуй; ирригация. *Суғориши режими. Суғориши шоҳобчалари*. — Сувни тежсаши тақозоси туфайли дехқончиликда канал ва суғориши тармоқлари ўзанига темирбетон нов, қуевр ёки плёнка ётқизилияти. «Фан ва турмуш».

СУФОРМА Сув билан етарли таъминланмаган ҳудудларда вужудга келган қишлоқ хўжалиги экинларини суғориб етиштириш. *Суғорма шароитлар*. — Суғорма дехқончилик экинлардан энг юқори ва барқарор ҳосил етиштиришини таъминлайди. «ЎзМЭ».

СУФОРМОҚ 1 Экин майдонларини, ўсимликларни сув билан таъминламоқ, сув қўймоқ. Экин суғормоқ. *Ғўзаларни суғормоқ. Йиглаб-йиглаб марза олсанг, кулиб-кулиб суғорасан. Мақол*. — Эшикка ярим бўйра эни ўсма эккан бўлсалар, шуни ҳам обкаша сув ташиби суғоришган. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Сув бермоқ, сув ичирмоқ. *Қўйларни суғормоқ*. Туяни чўмич билан суғориб бўлмас. Мақол. — Тоштемир қудуқдан бир неча марта сув чиқариб, отларни суғорди, охурларга беда солди. Ҳ. Ғулом, Феруза.

3 кўчма («билин» сўзи иштирокида) Сингдирмоқ. *Мехр, ғамхўрлик билан суғорилган тарбия, албатта, ўз самарасини беради*. Газетадан.

4 тех. Тобламоқ. *Пўлатни суғормоқ*.

СУФОРУВЧИ 1 Суғормоқ фл. сфш.

2 айн. сувчи 1.

СУФУР Тийинлар оиласига мансуб, бўйни калта, кўзи катта, мўйнали кемирувчи сутэмизувчи ҳайвон. Ўзбекистонда узун думли (қизил) сугур ва кўк сугур учрайди. «ЎзМЭ».. Судда ишлайдиган Лапасов иккита сугур тутуб беринглар, деб қанақа тиқилинг қилди. «Ёшлик».

СУФУРИЛМОҚ 1 Суғурмоқ 1, 2 фл. ўзл. ва мажҳ. н. Икки кундан кейин Аваз дўконига келиб, уни танимай қолди. Зулфин сугуринган, эшикка қоракуя билан катта қилиб «Коғир» деб ёзилган эди. С. Сиёев, Аваз. Қиличлар қиндан сугурилди. «Шарқ ўлдузи».

2 кўчма с. т. Билдирамай, сезидирмай секингина чиқиб кетмоқ; сирғилмоқ. [Сотқин] *Ғала-ғовурдан* киши билмас сугурилди. «Ёшлик».

СУФУРМОҚ 1 Ўрнашган жойидан куч билан тортиб чиқармоқ. *Илдиз сугурмоқ. Омбур билан мих сугурмоқ*. — Тушида қора матога ўралган киши унинг [чолнинг] соғ қолган ягона жағ тишини сугуриб олаётган эмиш. «Ёшлик». Ҳолматжон сувсизликдан қорайиб кетган бир тун ниҳолни сугуриб олмоқчи эди.. С. Аҳмад, Уфқ. Қассоб қийма кабобни сихдан сугуриб олиб, сабзилик тишлаб ерди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Тиқилган, ботган жойидан чиқариб олмоқ. *Мўйтанинг кекса балиқчиси.. чоригини лойдан зўрга сугуриб, қора тутун ичига кириб кетди*. А. Мухтор, Қорақалпоқ қисаси.

Ҳамирдан қил сугургандай қ. ҳамир. Узок йиллар мобайнида тўпланиб қолган ортиқча кунлар, ҳамирдан қил сугургандай, осонгина ўйқотилди. «Фан ва турмуш».

3 кўчма Бирор ердан, тўдадан, муҳитдан ажратиб, узиди олиб кетмоқ. *Понукдай қизни иссиқ уясидан сугуриб, олиб келдим*. Ойбек, Улуг йўл.

4 Солиб қўйилган, жойланган еридан чиқармоқ, чиқариб олмоқ. *-Бермайман дегин, ҳали шунақами?* — аравакаш қалтираб турган қўллари билан пайнасланиб, ёнидан пичогини сугурди. Ҳ. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Уқиличини гилофидан сугуриб, осмонда ярқиратди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

5 кўчма Сўриб, тортиб олмоқ; олиб қўймоқ. *Беззакни ҳазиз фахмлама*. Киши кучини сугуриб, шалпайтиради. Ойбек, О. в. шабадалар.

6 Чиқариб юбормоқ, тарқатмоқ, ёзмоқ. *Унинг баданидан она тупроқ интизорлиги*,

жанг-жадал суронлари ҳордигини сүгурраб олаётгандай бўлди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

Жонни (ёки юракни) сүгурраб олмоқ Қаттиқ, руҳий ёки жисмоний азоб бермоқ, ўлгудай қийнамоқ, жонини олмоқ. *Отаси энди Тогайни тавбасига таянтиргаунча, бобосини таъриф ва тавсиф этавериб, жонини сүгурраб олди.. «Ёшлик». Таг-томири билан сүгурраб ташламоқ* 1) бутунлай юлиб ташламоқ; 2) ўйқ қилмоқ, бартараф этмоқ. **Тилингни сүгурраб оламан** Дўқ-пўписа ибораси. Аё коғир, билиб сўзла сўзингни, *Тилларинг сүгурраб, ўйқ кўзингни. «Маликаи айёр»*. **Юракдан (ёки кўнгилдан, миядан, хаёлдан) сүгурраб олмоқ** Дилдан чиқариб ташламоқ, батамом унумтоқ. *[Түйғуной:] Бари бир, унинг [Раҳимовнинг] номини юрагимдан сүгурраб ташлай олмайсиз*. Б. Раҳмонов, Олтин одамлар.

СУҒУРТА Табиий оғатлар, турли баҳтсиз ҳодисалар рўй бериши натижасида кўрилган зарарни қоплаш учун мақсадли пул жамғармаларини ташкил этиш ва ундан фойдаланиш билан боғлиқ иқтисодий муносабатлар тизими. *Суғурта компанияси. Суғурта полиси. Суғурта шартномаси. Суғурта қопламаси*. — *-Хукуматимизга раҳмат. Шартнома бўйича суғурта идорасидан нула олдим, — деди шофер йигит. Н. Сафаров, Оловли излар. Одамларни, ўй-жойларни, молхолларни суғурта қилиб юрибмиз. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Пиримқул молия — Мустафонинг укаси, Галатепада томорқа солигиу суғурта пулини ўнгади. М. М. Дўст, Галатепа қиссалари*.

СУҒУРТАЛАМОҚ Суғурта қилмоқ ёки қилдирмоқ. *Мол-мулкни суғурталамоқ*. — *Суғурталаша мажбурий ва ихтиёрий шаклларда амалга оширилади. «ЎзМЭ»*.

СУҒУРТАЛАНУВЧИ Суғурта қилинувчи шахс ёки томон. *Суғурта ҳодисаси рўй берганда, суғурталанувчи тезда бу ҳақда суғурта компаниясига хабар бериши зарур. «ЎзМЭ»*.

СУҲБАТ [а. + صحبت — бирлашма, уюшма; алоқа қилиш, муносабат, дўстлик] 1 Икки ва ундан ортиқ киши ўртасидаги ўзаро сўзлашув; мусоҳаба; гурунг. *Кизгин суҳбат. Гангир-гунгур суҳбат. Хушчақчақ суҳбат. Суҳбати ширин одам. Булоқнинг суви тиниқ, Дононинг — суҳбати. Мақол. — Санжар Тилла суҳбат чоғи гинахонлик тарзида деди..*

К. Каҳхорова, Чорак аср ҳамнафас. *Меъморнинг икки қўли орқасида, ошналарининг суҳбатига қулоқ солиб тургандек бўларди-ю, кўзлари юз қадамча нарида чодир қураётган шоғирдларида, ўғи бола кийимини кийиб олган шаддод қизида эди*. Мирмуҳсин, Меймур.

Суҳбат қилмоқ (ёки айламоқ, курмоқ) Йигилишиб суҳбатлашмоқ, гаплашмоқ, мусоҳаба қилмоқ; гурунглашмоқ. Аҳмон деб суҳбат қилмоқка мойил бўлди. *«Маликаи айёр». Наъбаҳор очилди гуллар, сабза бўлди боғлар, Суҳбат айлайлик, келинглар, жўралар, ўртоқлар. Муқимий. Чойхона сўриларида одамлар чой ичиб, суҳбат қуриб ўлтириптилар. «Шарқ юлдузи»*.

2 Бирор мавзуда эшитувчилар билан фикр алмашинув, савол-жавоб тариқасида ўтказиладиган машгулот; мулоқот. Экология ҳақида суҳбат. — *Муфтий ҳазратлари, сиз билан ахлоқ-одоб ҳақидаги суҳбатимиз аҳли жамоага фойда бўлади*. Газетадан.

3 кўчма кам қўлл. Ўтириш, улфатчилик. Тантибойвачча.. базмини, суҳбатини кўрган.. кўп хотинларни энди секин-секин унумта бошилади. Ойбек, Танланган асарлар. Адабсиз, баҳрасизлар суҳбатин ҳаргиз ҳавас қилма, Тўкилгай обрўйинги, бехуда завқу сафодан кеч. Ҳабибий.

СУҲБАТДОШ Суҳбатда иштирок этувчи киши, суҳбат қатнашчиси; суҳбатчи, ҳамсуҳбат. *Ажойиб суҳбатдош*. — *Шерали, суҳбатдошининг айтганларини тасдиқлагандек, бош чайқади*. С. Кароматов, Олтин қум. *Доноларим — кенгашимдан, Неча бек суҳбатдошимдан — Барисидан жудо бўлдим. «Ойсулав»*.

СУҲБАТИЖОН [а. + ф. صحبت جان — суҳбатнинг жони, суҳбати ширин] Суҳбати ширин, суҳбаторо. *Суҳбатижон одам*.

СУҲБАТЛАШМОҚ Йигилишиб, ўзаро гаплашмоқ; суҳбат қилмоқ, суҳбат қурмоқ; гурунглашмоқ. *Фозил одам билан суҳбатлашсанг, роҳат қиласан*. Ойбек, Танланган асарлар. *Одатда кўччилик қизларнинг ҳусни танишиб, суҳбатлашиб, дўстлашиб кетганингдан кейин очилади*. Шуҳрат, Шинелли ийллар.

СУҲБАТОРО [а. + ф. صحبت آر — суҳбатга оро берувчи, файз кири тувчи] айн. **суҳбатижон**. Суҳбаторо одам. — *У/Мулла Бурхон* сўзамол ва суҳбаторо бўлиб, төгликларнинг қаттиқ муомалалигини буҳоролик-

ларнинг нозик гаплиги билан қўшган эди. С. Айний, Эсадаликлар.

СУҲБАТЧИ айн. **суҳбатдош**.

СФЕРА [юн. sphaira – шар] мат. Ҳамма нуқталари фазонинг бирор маркази (нуқтаси)дан баравар узокликда жойлашган берк сирт; шар сирти. *Сфера марказидан ўтувчи текислик уни катта айланада бўйлаб кесади.* «ЎзМЭ».

Осмон сфераси Осмон ёритқичларининг кўринарли жойлашуви ва кўринарли ҳаракати ҳақида тасаввур берувчи, радиуси ихтиёрий бўлган шарсимон сирт; осмон гумбази. *Осмон сферасидаги ёритқичга бўлган ҳар бир ўналиши сферада нуқта билан, текислик эса доира билан тасвирланади.* «ЎзМЭ».

СФЕРИК Сферага оид; сфера шаклидаги. *Сферик сирт. Ботиқ сферик кўзгу. Сферик геометрия.* — Бир координата системасидан иккинчи координата системасига ўтиш сферик тригонометрия формулалари ёрдамида амалга оширилади. «ЎзМЭ».

СФИНКС [юн. sphinx – бўғувчи ўлим руҳи] 1 Юнон мифологиясида: қанотли ярим урғочи шер, ярим аёл кўринишидаги маҳлук.

2 Қадимги Мисрда: танаси шерники, калласи одамни бўлган, ўтирган ҳолатдаги афсонавий маҳлук ҳайкали.

СФРАГИСТИКА [юн. sphragis – муҳр] Тарих фанининг муҳрларни ўрганадиган ёрдамчи соҳаси.

СХЕМА [юн. schema – қиёфа, кўриниш, шакл] 1 Бино, иншоот, машина, механизм ва ш.к. нинг умумий мухим томонлари ва қисмлари ўртасидаги боғланиш шартли белгилар билан масштабсиз ифодаланган чизма. *Станок схемаси. Ёритиш системасининг схемаси. Радиоприёмник схемаси.*

2 Бирор нарсанинг умумий тасвири ёки тасвифи, баёни; хомаки режа. *Атом схемаси. Сейсмик ҳудудлар схемаси.*

СХЕМАТИЗМ [«схема» с. дан] Бир қолидаги тайёр қоида ва формулаларга ёпишиб олиб, ишнинг асосий моҳиятига зид равишда умумий тарзда юзаки муҳокама юритиш, тасвирлаш, тасвифлаш.

СХЕМАТИК 1 Схема равишидаги, схемадан иборат бўлган, схемага оид (қ. **схема 1**). *Курилманинг схематик тасвири. Жойнинг схематик плани.*

2 Умумий тарздаги, содда. *Схематик баён.*

СХОЛАСТ 1 флс. Схоластика тарафдори.

Схоластлар Платон, Аристотелнинг таълимитларини ўз мақсадаларига мослаштириб, христианлик ақидаларини асослаш йўлида талқин этишиган. «ЎзМЭ».

2 Бирор нарса-ходиса ёки фаннинг фақат ташқи, шаклий жиҳатларинигина идрок этувчи киши, ҳарфхўр; юзаки фикрловчи.

СХОЛАСТИК айн. **схоласт**.

СХОЛАСТИК 1 флс. Схоластика оид, схоластикага асосланган, схоластикадан иборат бўлган. *Ренессанс даврида схоластик анъаналарнинг айрим жиҳатлари янада ривожланди.* «Фалсафа».

2 кўчма Формал, юзаки; ҳаётдан, амалиётдан ажралган, қуруқ сафсатадан иборат бўлган. *Схоластик танқид.*

СХОЛАСТИКА [юн. scholastikos – мактабга оид; илмий; билимли] 1 Диний дунё-қарашни назарий асослашга интилган, ўрта асрларда Фарбий Европада тараққий этган диний фалсафа. *Схоластика антик фалсафадан, хусусан, Прокл таълимотидан кўп баҳраманд бўлган.* «Фалсафа».

2 кўчма Ҳаётдан ажралиб қолган юзаки билим, беҳуда, қуруқ сафсата; ақидапарастлик.

СЦЕНАРИЙ [итал. scenario < лот. scenarius – саҳнага оид, алоқадор] 1 Пьеса, опера, балет спектакллари, оммавий тадбирлар ҳамда томошаларнинг режаси, сюжет тузилиши. *Наврӯз байрами сценарийси.*

2 Кино санъати ва телевидение восита-лари ёрдамида гавдалантириб кўрсатиш, экранлаштириш мақсадида ёзилган адабий-драматик асар. *Ўзбекистонда сценарий жанрининг ривожланишида кинорежиссёр Наби Фаниевнинг хизматлари алоҳида.* «ЎзМЭ».

СЦЕНАРИЙЧИ Сценарий ёзувчи адиб; сценарист. Э. Ҳамроев, А. Шариповлар ҳам [кино соҳасида] дастлабки ўзбек сценарийчиларидан. «ЎзМЭ».

СЦЕНАРИСТ айн. **сценарийчи.**

СЧЁТ [р. считать, счесть – «ҳисобламоқ, санамоқ» фл. дан ясалган от] бухг. 1 Тўлов-ҳисоб варақаси, тўловнома. *Электр пули тўлаш учун счёт. Бажарилган ишга ҳақ олиши учун счёт ёзмоқ.* — *Боя нега айтмадинг? – деди Абдуманофф счётни кўлига олиб.* А. Қаҳҳор, Оғайнилар.

2 Нақд пул маблагларини қайд этувчи молиявий ҳисоб-китоблар ва мажбурият-

ларни акс эттирувчи ҳужжат. *Ташкилотнинг банкдаги жорий счёти. Счётга пул ўтказмоқ. Счётга ёзib қўймоқ.*

СЧЁТЧИК [р. счётчик – ҳисобловчи, сановчи] қ. **ҳисоблагич**. Электр счётчиги. *Газ счётчиги.*

СЪЕЗД [р. съехаться – «турли жойлардан бир жойга келиб тўпланмоқ» фл. дан ясалган от] Айрим ташкилотлар, аҳоли гуруҳлари вакилларининг йигилиши; катта йигин; қурултой. *Ўқитувчилар съезди. Съезд қарорлари. Съездда қатнашмоқ.*

СЪЁМКА [р. снять – «кино-, фото-, телетасвир тайёрламоқ, тасвирга (суратга) олмоқ» фл. дан ясалган от] Суратга олиш (мас., киностудияда). *Съёмка қилмоқ. Съём-када қатнашмоқ.* ■ *Уч ойдан кейин кино-комедиянинг съёмкаси бошланди.* А. Қаҳдор, Картина.

СЮЖЕТ [фр. sujet < лат. subiectum – предмет, мазмун, моҳият, нарса] 1 Бадиий асарда, фильмда воқеа-ҳодисалар тасвири, баёнидаги изчиллик ва ўзаро алоқа; бадиий асар мазмуни. *Романнинг сюжети. Пьесанинг сюжети.* ■ *Бадиий асар сюжети тасвирланаётган воқелик ва асарда иштирок этадиган қаҳрамонлар масаласига бевосита боғлиқ.* ■ *ЎзМЭ.*

2 Тасвирий санъатда: тасвир объекти, предмети.

СЮИТА [фр. suite – қатор, изчиллик] Умумий бадиий мазмун, фоя, дастур остида бирлаштирилган, кетма-кет келувчи бир неча (одатда контраст) мустақил қисмлардан ташкил топган мусиқа асари; мусиқий жанр. *Ўзбекистон композиторларидан.. М. Бурхонов, М. Ашрафий, С. Юдаков, Д. Соат-қулов.. кабилар симфоник ва ўзбек ҳалқ чолғу асабоблари оркестри, шунингдек, фортепиано ва бошқа созлар учун турли сюиталар яратишган.* ■ *ЎзМЭ.*

СҮТАЛ Кўпинча ёш болалар ва ўсмирлар баданида, одатда кўл ёки оёқда бўладиган қаттиқ, юмалоқ ёки ясси ўсимта; терининг вирусли касаллиги. *Оддий сўгал. Ясси сўгал.* ■ *Оддий сўгал кўпич билан нўхат каттанишига, оғриқсиз, ғадир-будур тугунча бўлиб, кўпинча қўл панжасида учрайди.* ■ *ЎзМЭ.*

СҮЗ 1 тлиш. Ўз товуш қобигига эга бўлган, нарса-ҳодисалар, жараёнлар, шахслар, белги ва миқдорларни, хусусиятларни,

ҳаракат ва ҳолатни, алоқа ва муносабатларни номлаш учун хизмат қиладиган, мустақил луғавий маънога эга бўлган, шунингдек, турли грамматик маъно ва вазифаларда қўлланадиган энг муҳим тил бирлиги; гапнинг курилиш материали. Туб сўз. *Ясама сўз. Қўшма сўз. Сўз бирикмаси. Сўз маркиби. Сўз ясалиши.* ■ *Сўзнинг товуш ва маъно томони бор. Лекин ҳар қандай товуш йигиндиси сўз бўлавермайди.* ■ *ЎзМЭ.*

Кириш сўз 1) мұқаддима, дебоча, кириш. *Ҳайдар аканинг одамларга малол келмайдиган.. кириш сўзлари ҳаммани хушхол қилди.* М. Исломий, Фарғона т. о.; 2) тлиш. гап бўлаклари билан синтактик боғланмаган, гапда сўзловчининг баён этилган фикрга муносабатини, гап мазмунининг юқорида ёки қуида айтил(ади)ган фикрга боғланишини ва ш. к. ни билдириб келувчи сўз, мас., *албатта, айтгандек, дарвоже.*

2 Бирор маъно турига, услугга оид шундай бирлик (тилда, нутқда ифода воситаси сифатида). *Дагал сўз. Беадаб сўз. Сўздан сўзнинг фарқи бор, ўттиз икки нархи бор.* Мақол. ■ *..не-не ошиқларни рад қилган бу гўзал жувон бир бўз боланинг икки оғизигина ширин сўзига зор бўлиб, қоронгилек қаърига умидсиз тикишиб турарди.* С. Аҳмад, Уфқ. Афтидан, борлигимиз *Мастура* билан банд, қуондай чарх ураётган таассуротлар, фикрлар, түйғуларни ифода қилгани сўз тополмас эдик. А. Қаҳдор, Минг бир жон.

3 Сўзлашувда, гапда, нутқда шундай воситалардан фойдаланиш қобилияти, санъати. *У сўзда ўйқроқ.* ■ *У кишининг сўзлари китобда ҳам ўйқ, шундай маъноли.. ана сўзга усталигу.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Мақол; матал; ибора. *Қочирим сўзлар. Ҳикматли сўзлар Оталар сўзи – ақлнинг кўзи.* Мақол. ■ *Кумушининг гўзалик таърифини гойибона эшишиб, оғзининг суви келувчи хотинли ва хотинсиз орзумандлар «ётуб қолгунча, отиб қол!» сўзига амал қилиб, қутидорникуга совчиларни турнақатор юборга бошлаган эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 Гап, гап-сўз, нутқ. *Самимий сўзлар. Нотиқнинг сўзлари.* Сўз сўрамоқ. *Маърузачига сўз бермоқ.* Сўз айтмоқ. Сўз бошламоқ. Сўзга чиқмоқ. Сўзга тушмоқ. Сўзини бўлмоқ. Сўзни қисқа қилмоқ. Сўзини оғзидан олмоқ.

■ Директор билан олдиндан келишиб олинган бўлса керак, биринчи бўлиб Бақалоқ сўзга чиқди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Сўз бошлади чол титраб, Ҳалқумига келиб жон. А. Орипов, Йиллар армони. Азизхон бир сўз демай, машинанинг орқа ўриндигига чиқди. С. Аҳмад, Уфқ.

Сўз бермаслик 1) гапиришга имкон бермаслик. *Хотини Карим* ақага сўз бермайди. Бир гап айтса, бетингда кўзинг борми демай, қайириб ташлайди. М. Ҳазратқулов, Журъат; 2) бўйсунмаслик. *Қишлоқи ёшлигиги саройчан* чопар Сўз бермай декабрь қуонларига. А. Шер. Сўз очмоқ Гапиришни бошламоқ. *Муҳаббат қиссасидан* сўз очиб, қиссан газалхонлик, Ўқишгай ишқ эли назмимни кўп заррин китоб ичра. Ҳабибий, Девон. Сўз эркинлиги хуқ. Инсоннинг асосий шахсий ва фуқароларнинг сиёсий хуқуқларидан бири; ўз фикрини оғзаки ва оммавий аҳборот воситаларидан фойдаланган ҳолда ёзма баён этиш имконияти. Биз сўз эркинлигини сўрар эдик. А. Қодирий, Кичик асарлар. *Демократик мамлакатларда оммавий аҳборот воситаларининг фаолияти* сўз эркинлигига асосланган. «ЎзМЭ». Сўз қотмоқ Бирор гап, сўз айтмоқ, гапирмоқ. Зайнаб тамом, тамом лол эди, Сўз котишга убехол эди. Ҳ. Олимжон, Танланган асарлар.

6 Миш-миш гап, овоза; ифво. Эл бор ерда сўз бор. Мақол. ■ *Ўликми-тирикми* – билармиз. Мен ҳам қараб турмайман. Аммо сўз тарқалмасин, айт, хотининг тилини қиссин. Ойбек, Танланган асарлар.

7 Ўгит, панд-насиҳат, таълим-тарбия, илтимос ёки буйруқ мазмунидаги гап. *Онанинг сўзини қулоққа олмоқ*. Катталарнинг сўзига кирмоқ. Сўзини иккى қилмаслик. Ёмоннинг бўзини олгунча, Яхшининг сўзини ол. Мақол. Дуст сўзини ташлама, Ташлаб бошинг қашлама. Мақол.

Сўзини ерда қолдирмоқ Буйруқ ёки илтимосини бажармаслик. Кумушнинг қарши тушмаги тўғрисида, албатта, уларнинг шубҳалари ўйқ эди. Шунинг билан бирга, отаонанинг сўзини ерда қолдиради, деб ҳам ўйламас эдилар, А. Қодирий, Ўтган кунлар. Сўз(и)га кирмоқ Айтганини қилмоқ, маслаҳат бўйича ҳаракат қилмоқ. Акасининг сўзига кириб, тўй қилдинг, шарманда бўлдинг. С. Аҳмад, Уфқ. Бой афанди: «Мана холос, агар ман сизнинг сўзингизга кирсам, тоза шар-

манда бўлар эканмиз», – деб.. мени хижолат қилдилар. Ҳамза, Танланган асарлар.

8 Ваъда, лафз; азм-қарор. Сўзида турмоқ. Йигит сўзи бир бўлур. Мақол. Турсанг сўзингда – ҳурмат юзингда. Мақол. ■ [Аваҳон:] Эй ота, падари бузруквор, сўздан қайтиши номарднинг иши. «Маликаи айёр». Мансур энди Гавҳар сўзидан қайтмаслигини тушуниб тўхтади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Бирорга айтмасликка сўз бераман. С. Аҳмад, Юлдуз.

Орадан сўз ўтмоқ (ёки чиқмоқ) Келишмовчилик рўй бермоқ, низо чиқмоқ. Мир ҳазратлари билан орангиздан бирон сўз ўтган, деб гумон қўлурман. Ойбек, Навоий. Сўз ўйини Бир сўзнинг турли маъноларидан ёки турли маънодаги шаклдош сўзлардан фойдаланиб тузилган, турлича тушунилиши мумкин бўлган ибора. Ўй эгаси дастурхон ёзар экан: -Умридан шунча бўлгандан кейин, худо хоҳласа, умри узоқ бўлади, – деб сўз ўйини қилди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

СЎЗАК I [ф. سوزاک – триппер; ҳуснбузар, бўжама; йиринг] 1 тиб. Асосан тасодифий жинсий алоқа қилиш оқибатида келиб чиқадиган, сийдик йўллари ва жинсий аъзолар яллигланишидан иборат юқумли таносил касаллиги; триппер. Сўзак юқумли бўлгани учун, касаллик белглари пайдо бўлиши биланқ, венеролог врачга мурожаат этиши керак. «ЎзМЭ».

СЎЗАК II [ф. سوزاک – санчиқ] Қаттиқ совқотиш натижасида панжа учларида сизладиган санчиқли оғриқ.

СЎЗАМОЛ Сўзга уста, гапга чечан; гапдон. Сўзамол одам. ■ Ҳамиша камган Отамурод худди шунақа, бирорга ёрдам керак бўлиб қолган пайтда сўзамол, очиқдан-очиқ меҳрибон бўлиб қолади. М. Мансуров, Ёмби. Бошиқ сўзамолгина, лекин қўлидан келса, яхшилигини аямайдиган одам экан. «Ёшлиқ».

СЎЗАМОЛЛИК Сўзга уста, гапга чечан бўлишлик. Сўзамоллик қилмоқ. ■ Зиёднинг фавқулодда сўзамоллиги ўз йўлига, лекин ҳозир ҳар қўй силкигандан, кафтига бегона нарсадай ишқаланаётган ортиғи ғалати туюлар эди. М. Мансуров, Ёмби. [Башир] Ўзининг сўзамоллигини йигилганларга, айниқса, Қирмизхонга кўрсатиб қўйгиси келарди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Минг хил нағмаси бор сўзамолликнинг, Оқиллар авомга боқар жавадираб. «Ёшлиқ».

СҮЗАН I [ф. سوزن – игна, нина; тикан] Этикдўз косиблар иш тикадиган маҳсус игна. Сўзан билан чок тикмоқ. — Уй-рўзгорда ишлатиладиган қуроллар номи: пичоқ, ангашвона, жуволдиз, игна, чопқи, қайчи, сўзан ва бошқалар. «ЎТА». Чол унга сўзан, бигиз тутишни кўрсатади. Ойбек, Танланган асарлар.

СҮЗАН II [ф. سوزن] Дуккаклилар оиласига мансуб, қумлөк ерларда ўсадиган бута ўсимлик; акациянинг бир тури.

СҮЗАНА [ф. سوزن] – шойи ип билан кашта тикилган кичикроқ рўймол; палак] Сидирға газламага гул тикиб тайёрланган, деворга осиладиган безак буюми; гулкўрпа. Шоҳи сўзана. Сўзана тикмоқ. — Унинг қаршисида, сўзана тутилган девор тагида, муштдай бўлиб ўтирган мухбир йигит – Ислом пиқиллаб кулиб юборди. Ш. Холмирзаков, Оғир тош кўчса. Сурмаҳон ая кўкка қаради: юлдуз тўла қорамтири осмон йирик-ирик гавҳар доналари қадалган бахмал сўзанага ўҳшайди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

СҮЗАНАК I [ф. سوزنک – нинача; ниначи] шв. Ниначи.

СҮЗАНАК II [ф. سوزنک] шв. Отнинг пешноби.

СЎЗБОЗЛИК Қуруқ гап, сафсата сотиш, сафсатабозлик. -Бўлдими? Сиз билан сўзбозликка вақтим йўқ, – деб ғазабланиб қичқирди Йўлчи, – шуни билингки, ҳалқ ўз ишини билиб қиласди. Ойбек, Танланган асарлар.

СЎЗБОШИ Кириш, дебоча, муқаддима.

СЎЗЛАМОҚ 1 Оғзаки равишда фикр баён этмоқ; гапирмоқ. Оз сўзла, кўп тингла. Мақол. Кўп билган оз сўзлар, оз сўзласа ҳам, соз сўзлар. Мақол. Бошингга қилич келса ҳам, тўғри сўзла. Мақол. — Сўзласанг, ҳар кимнинг ўз ақлига чоғлаб сўзлагин, Кутмагай от хизматин ҳеч кимса ёш бир тойдан. Ҳабибий, Девон. Йигит улар олдига пилдираб бораркан, тинмай Азизхон қиласётган ишлардан сўзлаб борарди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Нутқ, маъруза қилмок, гапирмоқ. Гўё икки навқирон йигит шу бугун борибоқ Ўртақўргонни забт этадигандай, баланд руҳ билан нутқ сўзлади. М. М. Дўст, Лолазор. Биринчи котиб йигилганлар олдига чиқиб, озгина сўзлагандан кейин, ўтирган ҳалқ-

ка қаратма огоҳлантиришиз ўқ узишиди. «Фан ва турмуш».

З кўчма Ифодаламоқ, намоён этмоқ. Баҳор табиат гўззалигидан сўзлайди. Газетадан. Титроқ симлар Тамара опамизнинг бедор тунлари, ҳаловатсиз кунлари, роҳатбахш лаҳзалари ҳақида сўзларди бизга. «Саодат».

СЎЗЛАМОҚ 1 Сўзламоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. Зиёфат асносида иттифоқнинг фойдалари, тарқоқликнинг зарарлари сўзланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ўзича гапирмоқ, ўз-ўзи билан гапиришмоқ. Сўнг ўзича сўзланиб, тўрга йўналди. «Шарқ юлдузи». У туйқус асабланиб, сўзланди. «Шарқ юлдузи».

СЎЗЛАШМОҚ 1 Сўзламоқ фл. бирг. н.

2 Гапиришмоқ, гаплашмоқ. Нотиқлар ўн минутдан сўзлашиди. — Нима ва қайси тўғриларда сўзлашдилар, Отабек қипчоқларга қарши сўзламадими? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Бирор нарса, масала ҳақида ўзаро музокара олиб бормоқ; гапиришмоқ, келишмоқ, битишимоқ. Таътил тўғрисида директор билан сўзлашиб қўйдим. — Эртага шаҳарга тушинг, акам билан сўзлашиб, ишни битирасиз, дурустми? Ойбек, Танланган асарлар.

СЎЗЛАШУВ Сўзлашмоқ фл. ҳар. н. [Гулнор] ..Нурининг никоҳ кунигина Йўлчига яқинлашиб, у билан сўзлаша олган эди. Ундан бери учрашувга, икки оғиз сўзлашувга боти-нолмасди. Ойбек, Танланган асарлар.

Сўзлашув тили Кундалик турмушдаги алоқа-аралашув учун хизмат қилувчи тил; оғзаки нутқ турларидан бири.

СЎЗЛИ 1 Бирор миқдордаги сўздан таркиб топган, қанчадир сўзни ўз ичига олган. Уч сўзли матн. Олтмиш минг сўзли луғат.

2 Бирор аниқловчи билан биргаликда келиб, шахснинг характери ёки муомаласи қандайлигини билдиради. Ширин сўзли – шоҳ косадан сув ичар. Мақол. Тўғри сўзлининг тўёни йиритиқ. Мақол. — Қарилари ширин сўзли, Жувонлари турфа нозли, Қизлари бор жоду кўзли. «Нурали».

Бир сўзли 1) бир сўзда, ўз айтганида турриб оладиган; ўжар, қайсар. Бир сўзли бола. — [Мулла Мадраҳим] Мижғов гапни ёқтиримайдиган, бир сўзли бу заҳар полковникоқ муддаосини очиқ айтишига мажбур бўлди.

Ш. Тошматов, Эрк қуши; 2) сўзидан, лафзидан қайтмайдиган; айттанини қиласидиган; вавъали. *Бир сўзленинг юзи ёруғ. Мақол.* ■ *Пўлатов қаршиисида бир сўзи, зукко ва қатъиятли аёл турганлигини билди. «Ёшлиқ».* **Ўз сўзли** Ўз сўзини ўтказадиган, айтганини қилдидиган, гапининг икки қилинишини ёқтиримайдиган. Ўз сўзли ўигит – кун юзли ўигит. *Мақол.* ■ *Шу ўтган давр уни кўп нарсага ўргатди: бўшашган қишлоқ қизини ўз сўзли, чўрткесар қилиб қўйди.* С. Аҳмад, Уфқ.

СЎЗЛИК 1 Бирор лугатга, маълумотномага киритилган ёки киритиладиган сўзлар рўйхати. *Изоҳли лугат сўзлиги.* Сўзлик тузмоқ. ■ *Муайян фан соҳаси ичida аввал мавзулар бўйича сўзлик тузилади.* «ЎзМЭ».

2 эск. айн. лугат. *Ботаника сўзлиги.*

СЎЗЛИЛИК Муайян даражадаги ўжарлик, қайсарлик; сўзида, вавъасида туришлик. *Ўзбек ойим эрига ялина бошлади:* -Бир сўзлигингишни қўйинг, эр. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЎЗМА-СЎЗ рвш. 1 Битта ҳам сўзни тушириб қолдирмай, оқизмай-томизмай; айнан. *Эшишган гапларини сўзма-сўз айтib бермоқ.*

2 Гапнинг бутун маъносига қараб эмас, балки ундаги сўзларнинг лугавий маъноларига қараб; лугавий. *Сўзма-сўз таржима қилмоқ. Сўзма-сўз таржима.*

СЎЗОНА [ф. سوزانه – ёнган, қўйган; ёнаётган; қуидиравчи, емирувчи] Куйган, аламли. *Сўзона бўлмоқ.* ■ *Соғинидан юраги сўзона она.. сочлари қировга айланган она тўртинчи марта, умид билан, ўғлининг лақабини ҳам қўшиб чақирибди.* «Ёшлиқ». *Ишқдан қалби куйган сўзона бир шам, Ишқ-қа исён этиб, ёд этар қасам.* «Ёшлиқ». Ҳеч ким менингдек куймаган ҳажринг ўтига, эй санам, Танҳо туташдим ман ўзим, сўзона бўлдим соғиниб. Ҳамза.

СЎЗСИЗ 1 сфт. Сўзи, сўзлари бўлмаган, Сўзсиз сурат.

2 рвш. Овоз чиқармай, гапирмай; сукутира, жим. *Ногаҳон фалакка урган каби дўй, Сўзсиз қотиб турар бўйчан тераклар.* А. Орипов, Йиллар армони.

3 рвш. Ҳеч қандай эътироозсиз. *Сўзсиз итоат этмоқ.* Сўзсиз таслим бўлмоқ. ■ *Хоҳиши-иродамизни сўзсиз бажарасан.* «Шарқ юлдузи».

4 мод. с. Фикрнинг аниқлигини, қатъий буйруқ ва заруратни билдиради. Сўзсиз, укелади. *Мактабдаги мусобақаларга қатнашади ва, сўзсиз, биринчи ўринни эгаллайди.*

СЎЗСИЗЛИК 1 Жимлик, жимжитлик, сукунат. *Орага сўзсизлик чўкди.* ■ *Орадаги сўзсизлик бир пиёладан чой ичгунча бузилмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Лафзи, субути йўқлик, вавъасизлик, бебурдлик.

СЎЧАН кам қўлл. айн. сўзамол. Сўчан одам.

СЎЧИ 1 Гап ташувчи, йўқ гапларни тарқатиб юрувчи, гийбатчи. Сўчи одам.

2 айн. сўзамол. *Ботир ёвда билинар, сўчи довда билинар.* Мақол. ■ *Созчимисан, сўзчимисан, Бозингар – савдогармисан.* «Юсуф ва Аҳмад».

СЎЙИЛ Узун йўғон калтак, таёқ. Кетмон, чўкки [чўкич], ўроқ, сўйил кўттарган жабрдийда косиблар, дехқонлар, чорикорлар, қўшилар тўдалашиб, Хива сари отланди. С. Сиёев, Аваз.

СЎЙИНМОҚ с. т. Севинмоқ.

СЎЙИНЧИ с. т. Суюнчи.

СЎЙЛАМОҚ 1 Сўзламоқ. *Аввал ўйла, кейин сўйла.* Мақол. ■ *Шунчалар билимдон сиёқингиз бор, Минг ўйлаб, бир сўйлар ўқитувчи ҳам.* F. Ғулом, Танланган асарлар. Сўз сўйлашда ва улардан жумла тузишда узоқ андиса керак. А. Қодирий, Кичик асарлар. *Шивирлаб сўйлайлик Ватан ҳақида Узоқ қиши туни Оқ тонгни уйғотган эртакка ўхшаб.* А. Шер, Қадимги куй.

2 айн. сўзламоқ 3. ..Ва кўмилиб куз боғларига, Афсоналар сўйлар Самарқанд Қадим ўзбек қишлоқларига. X. Даврон, Қақнус. *Жайрон ҳасратидиа ўйл кечар овчи, Ошиқнинг дардини сўйлар ғазал, тор.* Миртемир, Асарлар.

СЎЙЛОҚ 1 Ташқарига туртиб чиқсан, узун (тиш ҳақида). *Хотин шишиган қовоқлари остидаги кўкимтирир кўзларини қисиб, сўйлоқ тишиларини кўрсатганча, сўрашган киши бўлади.* X. Султонов, Бир оқшом эртаги.

2 Шундай тишли одам. Сўйлоқ киши чиқиб келиб, юкни қабул қилиб олгач, чой-пойга шама қилиб ўтиримай, дарҳол эшикни ёнди. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

СЎЙМОҚ 1 1 Бўғзига тиф тортиб ўлдирмоқ, бўғизламоқ. *Қўй сўймоқ.* Товуқ сўймоқ. Чумчук сўйса ҳам, қассоб сўйсин. Мақол. ■

[Латифжон:] *Хўп бўлади, додхоҳ.. Бўрдоқини сўйишга қассобни чакриайми? Ҳамза, Танланган асарлар. [Хожи:] Кудаларингни нима билан кутишини бўлса, ўзинг биласан: тия сўйиб чарлаганингда ҳам, келмайдирган кишилар!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Кесмоқ, бўлакламоқ, кесиб-кесиб кўймоқ. (асосан, қовун, тарвуз, анор ва ш. к. ҳақида). Қовун сўймоқ. ■ *Камолиддин махдум нонни ушатиб, патнусдаги анорни олдию, авайлаб сўя бошлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Рўзи полон.. ҳандалакни эпчиллик билан сўйиб, меҳмонларнинг олдига қўйди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Пичоқсиз (ёки тифсиз) сўймоқ Қаттиқ алам етказмоқ, азоб бермоқ. *Инсофисизлар, мени тифсиз сўйдиларинг.* «Шарқ юлдузи». Ўтмас пичоқ билан сўймоқ қ. пичоқ.

СЎЙМОҚ II с. т. Севмоқ, сўймоқ, яхши кўрмоқ. *Тенг егани тангри сўйибди.* Мақол. ■ *Икковинг ҳам созандасан, Ота сўйган дўзандасан.* «Юсуф ва Аҳмад».

СЎҚ Тозаланган, оқланган тариқ, Ҳом сўқ. Қовурилган сўқ. Сўқ оши. *Овқатга сўқ солмоқ.* Сўқ толқон. ■ *Дастурхонда яна ўша қурт, сузма, сўқ пайдо бўлди, салдан кейин эшикдан бир гурӯж қизлар кўринди.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. *Палоссиз, заҳ цементтада ётасан, Ҳар куни ейдиган бир ҷўмич ёвғон сўқ оши ёки сули бўтқадан ҳам маҳрум бўлиб, икки юз грамм нон ва сувга кунинг қолади.* «Ёшлик».

Оғзига сўқ солмоқ айн. оғзига толқон солмоқ қ. толқон. *Ниҳоят, Файзулла чида буролмади:* -Ҳа, оғзингларга сўқ солволдиларингни бугун? Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Мана бугун ҳам Ҳабиба билан Кудрат, ораларидан оламушук ўтгандай, оғзиларига сўқ солиб кириб келишиди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. Сўқ ошига сурнай қ. сурнай.

СЎҚАФОН Кўп сўкинадиган, бўлар-бўлмасга сўқадиган, сўкинаверадиган; сўқонгич. Сўқагон одам.

СЎҚИК Чоклари сўкилган; чокидан кетган. Сўқик тўн. Елкаси сўқик кўйлак.

СЎҚИЛМОҚ I Сўқмоқ I фл. ўзл. ва мажҳ. н. Кўрна сўқилиб, қайта қавилди. ■ -Сайд! - У отасининг ҷақириувидан сўнг кўпrik устида тўхтади. Кўйлагининг сўкилган жойидан чиқиб турган ипни ўраб тураверди. «Ёшлик».

Дили (ёки юраги) сўқилмоқ Дили аламга тўлмоқ, вайрон бўлмоқ. Ҳалқни деб юраги тўқилиб турган, ҳалқ шўрида юраги сўқилиб турган шу нуроний кексалар қараб тура олармикан? М. Исмоилий, Фарғона т.о. Чокидан (ёки чок-чокидан) сўқилмоқ 1) тарқалиб, тўс-тўс бўлиб кетмоқ. -Дод! - Хонанинг шифтигача лорсиллаб кетди. Ўз бақириғидан бағри чок-чокидан сўқилди. «Ёшлик»; 2) барбод бўлмоқ, бутунлай издан чиқмоқ. Битта бўрон кўтариувиди, бутун ишининг чок-чокидан сўқилиб кетди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

СЎҚИЛМОҚ II Сўқмоқ II фл. мажҳ. н.

СЎҚИНИШ 1 Сўкинмоқ фл. ҳар. н. Бекорга сўкиниши.

2 Сўкиш, ҳақорат сўзлари. Сўкинишлар ўрнини – баҳтиёр қулги, гийбат, фисқу фасод, миши-мишлар ўрнини ширин сухбатлар олади. Ана унда инсон ер юзида меҳмон эмас, мезбон бўлиб яшайжак! Газетадан. Туябонлар, филонларинг жаҳз билин қичқириб сўкинишлари қулоқни қоматга келтиради. «Ёшлик».

СЎҚИНМОҚ Ўзича, ҳеч кимга қаратмасдан сўқмоқ; койинмоқ. Яхшибоев бўралаб сўкинди, лекин кўзини очди. М. М. Дўст, Полазор. Шоҳмурод Кўҳистоний кун бўйи дикқат бўлиб, сўкиниб юрди. Мирмуҳсин, Темур Малик. Фақат.. узоқдан Қодир девкорнинг қораси кўринди дегунча, пўнғиллаб сўкинганча, кўздан пинҳон бўлишиади, жуфтакни ростлаб қолишиади. «Ёшлик».

СЎҚИЧАК с. т. Сўқчак.

СЎҚИШ II 1 Сўқмоқ II фл. ҳар.н. -Сўқмас эдим, болам, – деди Яхшибоев. – Асли сени болаликда кўпроқ сўкиш керак эди, энди жуда кеч.. хўш, нега уялдинг? М. М. Дўст, Полазор.

2 Сўкиниш, ҳақорат сўзлари. Сўкиш эшитмоқ. ■ [Хотам Шўро:] Сенда савод бор, менда икки-уч оғиз чийратма сўкишдан ўзга савод ўйқ, болам. М. М. Дўст, Полазор. Гар шеърни севмасанг, сўкишларим бор, Омон айламакни кутмагил мендан. А. Орипов, Йиллар армони.

СЎҚМОҚ I Тикилган нарсанинг ипини узиб, сугуриб, бўлакларга ажратмоқ. Кўрна сўқиб, ағдариб тикмоқ. ■ [Отабек] Тикилган ишларни сўқди ва мактубни очиб, оч кўзини ишига қўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЎКМОҚ II 1 Ёмон сўзлар билан уришмоқ, ҳақорат қилмоқ. -Ҳа, ноинсоф, ҳа кўпнап! – Қоратой бойни сўка бошлади. – Ифлос қарға! Ойбек, Танланган асарлар. Очман! Яланғочман! Хорман! Сиз у деб сўкасиз, бу деб сўкасиз, бас-да шунча хўрлаганингиз. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 Умуман, уришмоқ, койимоқ. Туғунбой бутун айнин қўлида боласини кўтариб турган хотинга тўнкаб, уни сўкди ва қизаруб-бўзарib, меҳмонлар билан сўраша бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи.

СЎҚОНГИЧ айн. сўкағон. Сўконгич бола.

СЎҚЧАҚ Курт боқиши учун қурилган, одатда бир неча қаватли маҳсус стеллаж. Ҳозир клубга келаётib, баҳор пайтлари клуб ичидаги сўқчаклар таҳланиб, курт боқиши эсимга тушди. О. Мухтор, Бухоролик бир йигит. Гулзира, одатича, қўлни орқасига қилиб, сўқчаклар орасидан бир айланиб ўтди. «Шарқ юлдузи».

СЎЛ айн. чап 1. Сўл қўл. Ўнг кўзингга сўл кўзинг соқчи бўлсин. Мақол. — Электр симга қўниб, бошини гоҳ ўнг, гоҳ сўлга буриб, атрофни кузатәтган дала қалдирғочига кўзи тушди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Қайиқнинг ўнгидаги сўлида тинч, қора иморатлар, кемалар пайдо бўладилар. Ҳ. Олимжон, Танланган асарлар.

СЎЛАК Сўлак безларидан ишлаб чиқариладиган ёпишқоқ суюқлик; оғиз суви. Тамаки сўлак безларига таъсир этиб, унинг ишлаб чиқарилишини ва тарқибини ўзгартиради. «Саодат». Сўлак оғиз бўшлигига тушган бактерияларни нобуд қилиш хусусиятига ҳам эга. «ЎзМЭ».

СЎЛАКАЙ с. т. Сўлак. Ҳолида хонага кирганда, Зумрад кампир, сўлакайини оқизганча, конвертни елимлаётганди. «Ёшлиқ». -Ажойиб нарса экан, – деди бояги йигит сўлакайини оқизиб. М. Осим, Карвон йўларида.

СЎЛАКЧА с.т. Гўдакларнинг, чақалоқларнинг кўкрагига тутиладиган фартукча.

СЎЛАҚМОН 1 Йўғон таёқ; сўйил.

2 кўчма салб. Гунгурсдай, хирсдай, барваста одам ҳақида. Бу она сути оғзидан кетмаган сўлақмонар нимани кўрибди?! С. Анорбоев, Ҳамсұҳбатлар. Шу юрган бекорчи сўлақмонар орасида юрса юрипти-да, унга ошунон берармидик. С. Абдулла, Соялар.

СЎЛЖАЙМОҚ 1 Эс-хушини йўқотиб анграйиб қолмоқ; серраймоқ. Мамат қасоб: -Амманг ўлгандаи сўлжайиб ўтиришинг нимаси, тур ўрнингдан! – деди Шодиёрга. «Ёшлиқ».

2 Қовоғини, лаб-лунжини осилтиримоқ; ўшшаймоқ. Гўзал йигит сўлжайганича қайтиб чиқди ва портфелини олиб жўнади. А. Каҳхор, Қайгулар.

3 Бужмаймоқ, бурушиб-тиришмоқ. Чолнинг кўзига у [Вали полвон] ранги ўчиб, қони қочган, семиз лунжлари сўлжайиб, қалин лаблари баттар дўрдайган.. кўринди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

СЎЛИ шв. Бисотдаги мол-мулк, дунё. Подшонинг уруши адо бўлмади, Дехқон халқнинг сўлиси сира қолмади. «Фольклор».

СЎЛИМ 1 Ёқимли ва гўзал, лўппи, дўндиқ. Сўлим қиз. — Қиз атлас лозим, атлас кўйлакда сўлим ҳам содда кўриняти. «Ёшлиқ». Далага чиқ, соғ ҳавода етилиб юрган сўлимлардан бирини танла! И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Бегубор, соғ, гўзал ва ёқимли. Сўлим кечака. Сўлим баҳор. — Навоий кўчаси тун кўйнинда ғоятда сўлим эди: беҳисоб чироқлар юлдузек милитираб ёниб ётибди. Мирмуҳсин, Умид. Қишилогимиз адир бағрида жойлашган, табиати сўлим, ҳавоси оромбахш. «Шарқ юлдузи».

СЎЛИМОҚ с. т. Сўлмоқ. Ўсмани узиб кўйдим, Сўлиса қўяман деб. «Ёшлиқ». Лавлихон кампирнинг сўлигига олмадек бурушган юзидан ўпди-да, юргурганча юванини учун ўйга кириб кетди. «Саодат».

СЎЛИШ 1 Сўлимоқ фл. ҳар. н. Япроқларнинг сўлиши. Гулдек сўлиш.

2 Нафас, тин, сулиш. Сўлиш олмоқ. — Гап-да, укажон, – деди Яҳшибоев сўлиши олиб. – Отингиз нимади? М. М. Дўст, Лолазор. Чавандоз инқилаб-сингиллаб ўтиараркан, оғир сўлиши олди. «Ёшлиқ».

СЎЛИҚ I кам қўлл. Сўлиган, сўлғин. Сўлиқ гул. Сўлиқ юз. — Conn-a-soғ одамдай ёзармисиз хат, Лекин, биламанки, афтингиз сўлиқ. Миртемир, Асарлар.

СЎЛИҚ II с. т. Сувлук. Сўлиқ чайнаб турган жийирон зулукдай улоқчи бўлиб кўринди [Заргаровнинг] кўзига. А. Мухтор, Асарлар. От, бурун катаклари керилиб, сўлиқни безовта чайнаб, ҳид олди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СҮЛИҚМОҚ айн. **сўлмоқ** 2. Сўлиққан юзлар.

СҮЛКАВОЙ [р. целковый – бир сўмлик танга] с. т. эск. 1 Бир сўмлик танга. *Етти ярим сўлкавойни жойи ростонда оласан, деб жўнаб кетдим.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Бойваччалар ҳамёнидан жарақ-жарақ сўлкавойлар тўқилиб, Франциядан келтиришган винолар Нилдай оқди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

2 Умуман, бир сўмлик пул, бир сўм. *Ҳай, майли, юз сўлкавой берасиз, олиб бориб қўянимиз, акажон!* О. Ёқубов, Тилла узук.

СЎЛМОҚ 1 Ўсиб турган ёки янги узилган вақтидаги ҳолатини йўқотмоқ; шалпаймоқ (ўсимлик ҳақида). Умид сўлиб, қовжираб қолган ёзалар тенасида айланарди. Мирмуҳсин, Умид. *Қизил гуллар айтар: Ҳеч сўлмагайман, Ёмоннинг қўлида хор бўлмагайман.* «Қўшиқлар».

2 кўчма Фам-ташвишдан ёки дард-алам чекиб, ўзини олдирмоқ, ранги кетиб, кути учиб, синиқиб, сўлгин тус олмоқ; синиқмоқ. Эл билан бўлсанг – бўласан, Элдан чиқсанг – сўласан. Мақол. — *Қоп-қора кўзинг Ёшларга тўлмиши, Ой каби юзинг Япроқдай сўлмиши.* Миртемир, Асарлар. Симобдек бекарор, куч-ғайрати танига сигмаган ўт-олов ишит энди сўлган, тақдирнинг бемаҳал зарбасидан эсанкираб қолганди. С. Аҳмад, Уфқ.

СЎЛОҚ Арава гупчаги тешигига икки

• томонидан ўрнатилган темир ҳалқа (гупчакнинг ейилиб кетмаслиги ва ўқнинг равон айланиши учун хизмат қилади). Сўлоқ ўрнатмоқ. Сўлоқни мойламоқ.

Сўлого ўйнаган (ёки чиққан) 1) сўлоғи маҳкам ўринашмаган, қимиirlаб, лиқиллаб турадиган. *Сўлого ўйнаган арава;* 2) кўчма дабдаласи чиққан, шалоқ. [Турғун Мирбадалга:] Оббо! Сўлого чиққан машинангизни мунча мақтадингиз! Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. «Победа» тўхтади. –Юрмаяптими? – сўради Рабиев. –Эски. Сўлого ўйнаган, – изоҳ берди Сайфи. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка; 3) кўчма абжаги чиққан, яксон, тор-мор бўлган. **Сўлогини ўйнатмоқ** (ёки чиқармоқ) 1) дабдала, шалоқ қилмоқ. *Ўйинчонинг сўлогини ўйнатиди;* 2) кўчма абжаги чиқармоқ; яксон, тор-мор қилмоқ.

СЎЛҚИЛДОҚ 1 Лўмбиллаган, семиз, дўмбоқ, лўппи, сўлқиллаган. Сўлқилдоқ бола. — *Хумор келиннинг катта қора кўзлари*

ҳам, тер, сут ҳиди анқиётган сўлқилдоқ тани ҳам, илиқ нафаси ҳам Бўрихонга ёқади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Эндинга етилган, сурх. Сўлқилдоқ новда. — [Мирғиёс:] Кўк қурт! Ёмон оғат. Ғўзанинг заволи. Тезда тухумини қуритиш керак. Ғўзанинг айни сўлқилдоқ пайти, кемиради очофат! Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

Сўлқилдоқ ер Етилиб, бўртиб, кўпчиб турган ер. Сўлқилдоқ нон Кўпчиб, сингиб пишган янги нон. Нон, гарчанд арна қўшилган бўлса ҳам, шундай иссиқ, сўлқилдоқ, ўзијам шундай қизариб пишганки, кўргандаёт ташланади киши. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

СЎЛҚИЛЛАМОҚ Аста тебранмоқ, селкилламоқ. Кўклам бўлса, томошадир ҷўллари, От чопганда, сўлқиллайди беллари. «Гулихиромон». Лутфиниса оптоқ, юрса сўлқиллайдиган, икки қошининг учи бир-бираға туташ, бўйи сал настроқ, тўллагина қиз. С. Аҳмад, Уфқ.

Сўлқиллаган ёки сўлқиллаб пишган (ёки турган) нон айн. **сўлқилдоқ нон** қ. сўлқилдоқ. Ҳайрон бўлманг, Дилшодбек, рост гап. Ахир седана сепилган, сўлқиллаб турган бундақанги нонни ҳеч қаердан тополмайсиз! М. Исмоилий, Фарғона т. о. Сўлқиллаган ер айн. сўлқилдоқ ер қ. сўлқилдоқ.

СЎЛГИН 1 Сўлиған, сўлиқ. Сўлгин гўза.

— Экинлар томирига қон юзурди. Сўлгин япроқлар аста жондана бошлади. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Сахий жануб қуёши шитоб билан тик кўтарилди. Ўт-алаф ҳам, гулчечак ҳам.. иссиққа дош беролмай, сўлгин боши эгди. С. Абдуқаҳдор, Жанубий нуқтада.

2 кўчма Ўзини олдирган, синиқкан, ранги кетган, кути учган, сўлиқкан. Сўлгин чеҳра. — Онанинг ранги сўлгин, кўпдан дард чекиб, хийла азоб тортган аёлнинг юзларига ўшарди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Панжининг кўзлари қизарган, юзи сўлгин эди. «Ёшлиқ».

3 Файзини йўқотган, файз-футурдан кетган. Сал сўлгин, қалин тутзорларга куз ҳали қўл урмаган бўлса ҳам, энди ёз эмас эди. «Ёшлиқ». Қуёш гоҳ булутлар орасига яширинар, гоҳ бирдан сўлгин далаларни, ялангоч теракларни майин товлантиради. Ойбек, О. в. шабадалар.

Руҳи сўлгин Руҳи тушган, сўниқ. Чолнинг руҳи сўлгин, кўзлари ич-ичига қиреб кетган

эди. Н. Сафаров, Султон бўзчининг неваралари.

СЎЛГИНЛАШМОҚ Сўлғин кўринишда бўлмоқ; синиқмоқ. Нечундир Асалнинг ранг-рўйи кўт ўтмай сўлғинлаши, овози, кулгиси дагаллаши. «Ёшлик». Сайднинг руҳи сўниб, ранг-рўйи тобора сўлғинлашиб борарди. «Шарқ юлдузи».

СЎЛГИНЛИК Сўлиқлик, синиққанлик, хорғинлик; руҳи тушғанлик, хафалик. Султонхоннинг ранги учча бошлаган эди, икки бетидаги шапалоқдай қизилига сўлғинлик югурди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Нигора бўшини столдан шиддат билан кўтарди. Кўзларида маънос сўлғинлик, лабларида кинояли табассум. С. Анорбоев, Оқсой.

СЎМ 1 тар. Собиқ Иттифоқда: совет рублиниг ўзбекча номи; рубль. Бир сўм. Уч сўм. ■ Проводник бир даста кулранг чойшаб, бобичи узилган ёстиқ жиллар олиб келди, жувон билан Нусратбек бир сўмдан тўлаб олиши. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Мен гишт кукуни кўшилган гуручни девзира деб, килосини тўрт сўмдан сотаман. С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Ўзбекистон Республикасининг асосий пул бирлиги (1994 йил 1 июлдан). Икки юз сўм. Минг сўм. ■ Сўмнинг муомалага киритилиши ўзбекистон пул муомаласи ва ҳисобкитоблар тизимини ташкил этиши ҳамда республика иқтисодиётини ривожлантиришида муҳим аҳамиятга эга бўлди. «ЎзМЭ».

СЎМ II Катта чипқон, хўппоз.

СЎМ III: сўм гўшт Суяксиз ва ёғсиз юмшоқ эт, лаҳм гўшт.

СЎМЛАБ рвш. 1 Сўмлар билан; ҳар бир сўмини алоҳида. Пулларни сўмлаб санаб чиқмоқ. Сўмлаб пул ийғмоқ.

2 Унча-мунча пулнинг бетига қарамай, кўплаб, катта-катта (харажат қилмоқ). Миллион сўмлаб пул топмоқ. ■ Бундай ошаларда тирикчилик эҳтиёжларига сўмлаб эмас, тийинлаб сарф қилинади. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

СЎМЛИК Қиймати сўм туродиган, сўмга тенг. Ўн минг сўмлик харажат. ■ Оқсоқлоннинг жазаваси тутуб, плёнка дастурхонга тугилган бир нимани олиб, ҷўнқайиб ўтириб еди-да, ичидан юз сўмликларни олиб, бошидан ошириб сочаверди. С. Аҳмад, Уфқ. Ҳар бир этик учун бир сўмлик материал сарф қилашлар. С. Айний, Қуллар.

СЎНА I: сўна пашша Икки қанотлиларга мансуб, калта мўйловли ҳашарот: урғочиси ҳайвонлар, баъзан одам қонини сўрадиган, эркаги гуллар шираси ва б. суюқликлар билан озиқланадиган йирик пашша. [Мулладўст:] Ўргилай, тақсир! Бебахтинг ошига пашша ҳам, кана ҳам, сўна ҳам, қолаверса, шалоплаб олиб мана шунақа азройил ҳам, мункарнакир ҳам тушаверади. Ҳамза, Танланган асарлар.

Сўна бўлмоқ Хира пашшадай ёпишиб олмоқ, пашшахўрда бўлмоқ.

СЎНА II Ёввойи ёки хонаки эркак ўрдак. Шакаркўлга овга кетиб бораман, Шакаркўлдан сўна, суқсур ураман. «Интизор».

СЎНГ 1 от Охир, пировард, ниҳоя. Асарнинг боши ва сўнги. Зўрликнинг сўнги – хўрлик. Мақол. ■ [Кумуш] Сўзининг сўнгини айттолмади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Күшбеги мактубнинг сўнгрогига келиб тўхтади-да, чақирди: -Пирмат, Пирмат! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Дейдилар, фазонинг чегараси ўйқ, Миллиард юлдузларнинг сўнги ҳам фазо. А. Орипов, Йиллар армони.

2 сфт. Охирги, сўнгти. Сўнг дафъа. Сўнг бор.

3 рвш. Кейин, сўнгра. Сўнг дарди енгиллашдими, қадамлари илдамлаши. «Шарқ юлдузи». Сўзимиз тамом бўлсин, сўнг боражакман. С. Сиёев, Ёргулик.

4 кўм. (ч. к. билан) =дан кейин. Бир оздан сўнг. ■ Саломдан сўнг Аҳмад тўғри муддаога ўтди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Устод бир неча сониялик мулоҳазалардан сўнг қатъият ила олдинга юриб, ипни ушлади. «Фан ва турмуш».

Сўнг сўз Асар охиридаги хотима; охирги сўз.

СЎНГАК Суяқ, устухон. Сўнгак ош бўлмас, нодон бош бўлмас. Мақол. ■ Камина: - Оёғимда бодим бор, сўнгакларим ҳали бутун, шукур, замона тўқлиқ, шигим тўла, – дедим. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Энди нима қилай, энди дашити биёбонга бош олиб кетайми?! У ёқда сўнгагимниам ҳеч ким тополмайди. «Ёшлик».

СЎНГГИ 1 Охирги, охиридаги. Сўнгги йил. Сўнгги саҳифа. Сўнгги пушаймон – ўзингга душман. Мақол. ■ Отам сўнгги ерини уч тиллога сотган маҳалда мен 10–11 ёшларда эдим. «Фан ва турмуш». Нимаики ёзма қасалхонада, Усўнгги ишингдек туюлаверар. А. Орипов, Йиллар армони. Заргаров мезбон-

нинг сўнгги сўзларини эслаб жилмайди. А. Мухтор, Асарлар. *Охунбобоев*, уни хижсолат қилмаслик учун, *Норин* суви қўйилиши керак бўлган каналнинг сўнгги участасини кўргани *Қорадарё* бўйига тушиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ. Сўнгги вақтларда игна билан даволаш усулига қизиқиш ортиб бормоқда. «Фан ва турмуш».

2 Маълум иш ёки маълум пайтдан ке-йинги, кейин бўлган ёки бўладиган. Сўнгги қирқ ўйл мобайнида республикамизда илмий ходимларнинг умумий сони 103 марта.. кў-пайди. «Фан ва турмуш». Сўнгги вақтларда шаҳарда ижобий силжисшлар кўзга ташла-наётганигини қайд этиб ўтиши лозим. Газетадан. [Отабек] *Хомиддин* бундан сўнгги режсаларини ўрганишга ва шунга қараб кураш бошлашга қарор берган.. эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЎНГРА рвш. 1 Кейин, сўнг. *Душман ошингни ер*, Сўнгра бошингни ер. Мақол. — [Фотима:] Олдин бир нарсага тушуниб олинг, сўнгра аччиқ қилсангиз мумкин. Ҳамза, Туҳматчилар жазоси.

2 Бундан, булардан ташқари; иккинчидан. *Келувчилар* «аҳли раста», яъни савдо-гарлардан, сўнгра уламо, мударрис ва эшонлардан иборат. Ойбек, Танланган асарлар. Энди *Салимжонга* кириб айтинг, бундай ишдан қўлини тийсин! Бу — бир, сўнгра, ҳовлиқмасин. Ойбек, Танланган асарлар.

СЎНГСИЗ Сўнги, охири, поёни йўқ; бепоён, чексиз. Сўнгсиз саҳро. Сўнгсиз йўл. — Бобо ёнидаги боладай хушхол, *Тўргайлар* чарх урар сўнгсиз самода. А. Орипов, Йиллар армони. *Дўстларим*, булар ҳам мезонмас сира, Бу — менинг чувалган, сўнгсиз ўйларим. А. Орипов, Йиллар армони.

СЎНГСЎЗ (тўғриси сўнг сўз) қ. сўнг.

СЎНИҚ 1 Ўчган, сўнган, ўчирилган, ўчиқ. Сўниқ печь.

2 Хира, нурсиз. Сўниқ юлдузлар. — Сўниқ кўзлари мўлтираб турган, ҳар бир бўйруқни сўзсиз бажарувчи йигит, қадам ташлашибан ёш жувонга ўхшаган жулдур паранжили аёлни сарой томон бошлади. М. Осим, *Карвон йўлларида*.

3 кўйма Синиққан, сўлғин. Сўниқ чехра. — Ҳафизза ноумид уйга келди. У сўниқ, кайфи паст эди. Мирмуҳсин, Умид. Балки қаршингизга келгандир мунис *Беева* келинчакнинг сўниқ руҳсори. А. Орипов, Йиллар армони.

4 Ҳарорати, кўри кетган; сўнган. Қалби сўниқ кишишлар.

Руҳи сўниқ ёки сўниқ руҳ Руҳи тушган, руҳи сўлғин. Руҳи сўниқ кишидан путур кетар ишидан. Мақол. — *Пайғамов хотинининг сўниқ руҳи, совуқ қарашларини Нусратбек сезганидан пинҳона изтироб чекди*. С. Нуров, *Майсаларни аёз урмайди*.

5 кўчма Бўғиқ, ҳазин. Сўниқ товуш. — Ҳеч қандай айбим ийқ, ҳеч нарса билмайман, оға, — деди сўниқ овоз билан *Абдусаломхўжа*. Ж. Шарипов, *Хоразм*.

СЎНИҚЛИК Сўниқ, нурсиз бўлишилик; руҳи тушганлик, руҳсизлик. *Нурнинг сўниқлиги*. Кўзнинг сўниқлиги. — Чунки киши юзидағи сўниқлик, эснаш одатидек, дарров бошқаларга ҳам ўтади. Мирмуҳсин, Илдиз ва япроқлар.

СЎНМАС 1 Сира ўчмайдиган, сўнмайдиган, абадий ёниб турадиган; ўчмас. Ёдгорлик ёнида сўнмас машъал ёниб турибди.

— Умидни жодига қўйиб, тўрт бўлак қўлса бўладиган хиёнатини ҳам биларди. Лекин юрагида бир сўнмас оташ лов-лов ёниб ётари-ди. Мирмуҳсин, Умид.

2 кўчма Абадий турадиган; ўлмас. *Бу са-ҳар минг ўйлар тилакларига Сўнмас овоз бериб янграган бонидир*. А. Шер, Қадимги кўй. Олисдаги тоглар сўнмас виқор билан қад ке-риб турибди. «Шарқ юлдузи».

СЎНМОҚ 1 ёнмай, ёруғ бермай қўймок; ўчмок. Учқун ўйлар этиб сўнди. «Шарқ юлдузи». Мушакнинг кўк, сарик, қизил шуълалари тупроқ уюмларини, чойхона томларини узоқ ёритиб турди-да, кейин аста сўнди. С. Аҳмад, Уфқ. *Домла сўна бошлаган гулханга ўтин ташлай туриб, унга синовчан қараб қўйди-ю, атай елка учирди*. М. Мансуров, Ёмби.

2 ёруғлик кучи, даражаси пасайиб, нурсизланиб бормоқ, хира тортмоқ, хирадашмоқ. Чекина олмайди деворда тасвир, Секин сўна бошлар деворда қўёш. Х. Даврон, Қақнус. Деразадан тушиб турган ёруғлик аста-аста сўниб, уй ичи қоронгилашаверди. С. Аҳмад, Ҳукм.

3 кўйма Даастлабки кучи, даражаси, шиддати пасаймоқ, сусаймоқ; ўчмоқ. *Юракдаги исёнкор туйғулар аста-секин сўниб, хаёлини аллақандай маъюс ўйлар банд этди*. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. *Илгаригидек*

ёнишилар, талпинишилар, эркалашлар, ҳаяжонлар сұнғандек.. Мирмуҳсин, Умид.

4 күчма Пасаймоқ, күчсизланмоқ (овоз, товуш ҳақыда). Олам сукунатини анча ғириқ-лашиб кетған поезднинг сұнғиб боруви тарақа-туруқидан бұлак ҳеч нарса бузмасди. М. Мұхамедов, Қаҳрамон изидан. Сұнғиб қолған күлгі яна оловлана бошлади. П. Қодиров, Училдиз.

Хәети (ёки умри) сұнмоқ Үлмоқ, вафот құлмоқ.

СҮПОҚ Ясси ва чўзиқ (асосан бosh ва юз тузилиши, бичими ҳақыда). Сўнок бosh. Сўнок (бosh) бола. ■ Не кўзи билан кўрсинки, қизнинг рўпарасида турған – Култой калла эди. Унинг катта сўнок боши чироқ ёргуғида тебранди. А. Мұхтор, Асарлар. Сўнок бошнинг тақлиғи билан қафасни боғнинг гадой топмас бир чеккасига кўчиршишанди. «Шарқ юлдузи».

Үтирса – ўпок, турса – сўнок демоқ қ. ўпок. Бибижоннинг бешик қўлтиқлаб, бола боқиб ўтириши бойға ҳам, унинг хотинларига ҳам хуши келмасди. Шунинг учун ҳам улар бу ўзича баҳтиёр онага, ўтирса – ўпок, турса – сўнок, деб кун кўрсатишмади. К. Яшин, Ҳамза.

СҮППАЙМОҚ 1 Ёлғиз қўқайиб турмоқ; хунукдан-хунук бўлиб қўқайиб қолмоқ. Аёл кийим-кечаклар бетартиб сочишган хона ўртасида гангигандек сўппайиб турарди. «Ёшлик». Хотин мендан бирор ўн ёш кичик, кўриниши ҳам шунга яраша, лекин ўзимизнинг бўларимиз бўлған.. бурун сўппайиб чиққан, лунжлар осилган, бўйин қўлтириқ тортган. М. М. Дўст, Лолазор. Нима қилсин, бир ўзи ҳөвлида сўппайиб тура олмайди-ку. «Ёшлик».

2 Кимасиз, ёлғиз бўлмоқ. Чол-кампир сўппайиб қолдик. Үй жимжит.. бир-биримизга мўлтайиб қараб ўтирамиз. В. Фофуров, Вафодор. Ҳамма далада, ишда, бир ўзим маҳаллада сўппайиб юргим келмади. Р. Раҳмон, Мехр кўзда. Дунёга одам сўппайиб келиб, сўппайиб кетадиган бўлса, ундаи одамнинг келганидан келмагани. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Ҳеч нарсасиз, қуруқдан-қуруқ. Тогани [тоганинг суратини] айниқса беш кетадиган қилиб чизибди. Ҳўп вақтида буорган эканми. Бўлмаса қуруқдан-қуруқ, сўппайиб кириб боришарди. М. Мансуров, Ёмби.

СҮРАБ-СУРИШТИРМОҚ қ. сўрамоқ 1. Менинг назаримда, Фотима сұхбатга эхтиёткорлик билан ёндашар, кўпроқ менинг ҳақимда сўраб-сурештиради.. «Ёшлик». Агар сенда эрлик ҳуққи бўлғанида эди, менинг нима иш қилишим ва қаерларда юришимни олдинроқ сўраб-сурештирган бўлардинг. «Ёшлик».

СЎРАМОҚ 1 Маълумот олиш, билиш учун савол билан мурожаат қилмоқ; савол, сўроқ бермоқ. Манзилини сўрамоқ. Вокеанинг мағислотини сўрамоқ. Сўраганинг айби ўйқ. Мақол. Кўп юргандан сўрама, кўп кўргандан сўра. Мақол. ■ Куйғанёр кўптире олдига келганда, шоғёр тормоз бериб, қўй етаклаган кишидан еттинчи участка қай тарафдалигини сўради. С. Аҳмад, Уфқ. Азизхоннинг ўша тарафларга боргиси келди. Шошиб сўради: -Армияга одам олишадими? С. Аҳмад, Уфқ.

Кўнгил сўрамоқ қ. кўнгил 1. Ҳаммадан онанг рози, Кўнгил сўраб туради. «Қўшиқлар».

2 Кимсани чақирмоқ ёки чақирилишини илтимос қилмоқ. -Алло, кимни сўраяпсиз? – Аҳмедовни сўраяпман.

3 Билимини текширмоқ, имтиҳон қилмоқ. «Ж»нинг каттасини кўрсатиб бермадингиз, эртага домла сўрайдиган эдилар. Қанақа ёзилади? А. Қаҳҳор, Санъаткор. Кўйинг, хола, алаҳситманг, дарсларини қилсинглар.. Битта-яримта одам дарсдан сўраб қолса.. Ҳеч ким сўрамаса ҳам, Ўрмонжон акам сўрайдилар. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 Фикрлашиб, маслаҳатини ёки рухсатини олмоқ. [Кутидор] Хотини ва қизидан сўраб ўтирмаи, бир кун дўйконидан эркак совчилар билан битишшиб ҳам келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Янаги йилга ер экувиз қолса, колхоз ҳеч кимдан сўраб ҳам ўтирамасдан, қўё солиб юборади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

5 Бирор илтимос ёки талаб билан мурожаат этмоқ; илтимос ёки талаб қилмоқ. Изн сўрамоқ. Узр сўрамоқ. Қарз сўрамоқ. Номардан ёрдам сўрама, юзингга солади. Мақол. Бой қўшинингдан сўрагунча, Йўқ уйингни ахтар. Мақол. ■ Азизхон жой излаб аланглаб тураркан, юқорида ўтирган Белявский уни имлаб, юқорига чиқишини сўради. С. Аҳмад, Уфқ. [Мұхсина] Савол сўралгандага ҳам, жавоб бермайди, эрига мўлтираб қарайди – изн сўрайди. М. М. Дўст, Лолазор.

Баширжон ўзининг мушкул аҳволи тўғрисида маслаҳат сўрамоқчи эди, бўлмади. Кўрдики, акахоннинг аҳволи унукидан ҳам оғир. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Гуноҳини сўрамоқ Гуноҳидан ўтишини илтимос қўлмоқ. [Мирзакул:] Бой ота, Сурнинг гуноҳини мен сиздан сўрадим. Кечинг. Н. Сафаров, Уйғониш.

6 Рухсат, ижозат ёки розилик олмоқ. Эшик очиқ бўлса ҳам, сўраб кир. Мақол. Мехмон сўраб емас. Мақол. — Муқబил подшодан Ҳотамни бошлаб келишга ижозат сўрабди. «Чалпак ёққан кун».

7 Кимсани хотинликка, келинликка берилишини илтимос қўлмоқ. Қиз(ини) сўрамоқ. Қизни сўраганга бер, Қимизи – сувсанганга. Мақол. — Мамат қассобнинг қизини қўшни қишилоқдан бир неча одам сўраган эди. «Ёшлик».

8 Бирорни ахтармоқ ёки изламоқ. Бугун Азизхонни сўрамаган, суриштиргаган одам ўйқ, деса бўлади. С. Аҳмад, Уфқ. Кўп шаҳарга бордим сўраб, Тополмадим норим истаб. «Нурали». Ҳозир Эшон қишилоқда ҳам у кишини икки отлиқ сўради. С. Аҳмад, Уфқ.

9 Салом ва яхши истакларни бирорга етказмоқ. Қариндошларни сўраб қўйинг.

10 Савдода, олди-сотдида ўз моли учун бирор нархни айтмоқ. Қиммат сўрамоқ. — Тойчангизга неча тул сўрайсиз? -Эгаси юз сўм сўради. Мен етмиси сўм дедим. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. -Кетамиз, — деди [Отабек] бир оз ўйлангандан кейин, — мол баҳолари тўғрисида битишолмай турмиз — олғувчилар арzon сўрайдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

11 фольк. Идора этмоқ; ҳокимлик, ҳукмронлик қўлмоқ. Юртни сўрамоқ. — Бу бошимга хос саллани ўрайман, Омон бўлсам, мамлакатни сўрайман. «Эрали ва Шерали». Чамбильбелни сўраб ётган зўр султон, Ўғил ёки қиз кўрмади Юнусдан. «Маликаи айёр».

СЎРАШИШ 1 Сўрашмоқ 2 фл. ҳар. н. -Ассалому алаикум, эшон ака, менман, — деди Гуломжон ҳам, сўрашишга мажбур бўлиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Салом-алик; кўришиш. Мўмин кишиларнинг қўл бериб сўрашиши бошқа миллатларнинг ўшишиб кўришиши билан баробардир. «Фан ва турмуш».

СЎРАШМОҚ 1 Сўрамоқ 1-3, 5-10 фл. бирг. н. Ундан ҳеч нарса сўрашмади. — Штаб

радиоузелидан тинмай қурувчишлардан тартиб сақлашни, ўзбошимчалик қилмасликни сўрашарди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Салом-алик қўлмоқ, кўришмоқ. Қўл бериб сўрашмоқ.

СЎРГИЧ бот. Гулнинг оталик чангини тутиб қоладиган қисми, тумшуқчаси.

СЎРИ [а. سریر – каравот, койка] 1 Ток, қовоқ ва ш. к. чирмашувчи ўсимликларни ўстириш, кўтариб қўйиш учун шийпон шаклида, тик ёки қия қилиб кўтаришган мослама, курилма. Токларни сўрига олмоқ. — Токни сўрида ўстириш усали ҳалқ тажрибаси асосида вужудга келган. «ЎзМЭ».

2 Нарса қўйиш, ёйиш учун курилган, тўрт оёққа ўрнатилган тахта супа. Инкубаторлар учун жой тайёрлаш, пиллахоналарни ремонт қилиш, ёқилги жамғариш, биноларни дезинфекциялаш, сўкчаклар ва сўрилар ҳозирлаш ишлари авж олиб кетди. Газетадан.

3 шв. Катта тахта каравот. Ҳали барг ёзмай, безрайиб турган иккى тун сада тагидаги чойхона сўриларида одам кўп. С. Аҳмад, Ҳукм. Шийпоннинг сўриси битди-ю, томи ёпиқсиз қолди. «Шарқ юлдузи». Искандар эса беихтиёр сўри панжарасига оғир суюниб, ўзи сезмаган ҳолда, тоғ ағдарган одамдек чуқур тин олди. М. Мансуров, Ёмби.

СЎРИТОК айн. **сўри** 1. Узум каттакатта боғларда ишком қилиб ўстириса, шаҳар ва қишилоқ ҳовлиларида асосан сўриток усулида етишишиллади. К. Махмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

СЎРМОҚ I 1 Лабларга қўйиб ёки лаборасига олиб, сиқиб ичга тортимоқ. Анорнинг сувини сўрмоқ. Жавзо кирмай, равоч сувини сўр. Мақол.

2 Шу ўйсинда овқатланмоқ, эммоқ (ботла ҳақида). Она кўкрагини сўриб ётмоқ.

3 Дамига тортиб олмоқ. Насос сувни сўриб олади.

4 Умуман, тортиб олмоқ. Куз оғтоби.. эрталабдан оқшомги ёмғир заҳрини сўра бошилади. Й. Шамшаров, Кумуш пиёла. Тенага кўтаришган қуёш ўтили тили билан ер бағридаги барча намни сўриб оларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

5 Тирик организмларнинг сувини, ширасини, қонини маҳсус аъзолари ёрдамида тортиб ичмоқ (ҳашаротлар, қуш ва ҳайвонлар ҳақида). Каналак гул сувини сўради. Зулук қон сўради. — Ёш ўргимчаклар онаси-

нинг ҳар томонидан қон суюқлигини сўраверади. «Фан ва турмуш».

6 Оғизга олиб ва тупук билан ҳўллаб, селини тил ва танглай ҳаракати билан астасекин ичга ютмоқ; шиммоқ. Конфет сўрмоқ. — Биз дехқон одаммиз, Саидқул, — деди у. — Сиз у — аёллар билан кўп гаплашиб, оз тановул қилиб, кейин газагига қанд сўрадиган. М. М. Дўст, Лолазор.

7 кўчма Зўрлик ёки алдов билан бирорнинг кучидан, меҳнатидан, бойлигидан фойдаланмоқ; эксплуатация қилмоқ. [Зухра:] Сигирнинг қулогига тушган канадай эрни сўриб ётиш ҳам яхши касб! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

8 Чекмоқ, тортмоқ. Чилим сўрмоқ. — Бектемир маҳорка ўраб, жимгина сўра бошлади. Ойбек, Қуёш қораймас.

Бармогининг (ёки тирногининг) кирини сўрмоқ Оч қолмоқ, ейишга нарса тополмаслик. Кўпларнинг егани нони, қалагани ўтини йўқ. Бармогининг кирини сўриб, оёғини эски тўшакка ўраб ўтирибдур. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. **Қонини** (ёки кучини, илигини) сўрмоқ қ. қон. Бултур, кеч куз, қишинг бошлари бўлса керак — куч-қувватини аллақандай кўринмас жонзот сўриб олгандек, бирдан озиб-тўзиб.. ранги олинди, бурунги гайратидан асар ҳам қолмади. «Ёшлик». Дехқонларнинг ҳоли шундайин ўтган Шафқатсизлар илигин сўриб ётган. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

Сўрмоқ II айн. **сўрамоқ**. Ранг кўр, ҳол сўр. Мақол. — Аслим сўрсанг, бир якдана гавҳарман, Ёвмит, дейди униб-ўсган юртими ни. «Гўрўғлиният тугилиши». Арзи ҳолингни буғун сўргали султон келадур. Ҳамза.

Сўров 1 Сўрамоқ фл. ҳар. н. Бадалмат дума, Боқижонбойларга айтиб, уйларидағи бутун гиламларини вокзалга чиқаришларини сўров керак. Ф. Фулом, Танланган асарлар.

2 Савол, сўроқ. Ҳафиза эрининг сўровига қисқагина жавоб қилди. Мирмуҳсин, Умид.

3 Илтимос ёки талаб. Суҳбатдошлар сўрови билан мен ҳам ўзим тўғримда сўзлаб бердим. Н. Сафаров, Оловли излар.

4 расм. Бирор маълумот ёки тушунтириш берилиши ҳақидағи расмий талаб; талабнома.

5 расм. Социологик тадқиқотларда қўлланадиган дастлабки ахборот йиғиш усули. Сўров социологик ахборотнинг ишончлилигини, яъни тадқиқотларда олинган маълумот-

ларнинг ҳаққонийлигини таъминлаши зарур. «ЎзМЭ».

Сўровнома 1 Ишга қабул қилишда тўлдириладиган расмий ҳужжат. Сўровнома да ишга кирувчи (тўлдириувчи)нинг имзосидан ташқари кадрлар билан шуғулланувчи (ҳужжатни текшириб олувчи)нинг ҳам имзоси бўлади. «ЎзМЭ».

2 Тўлдираётган одам ҳақида бирон-бир маълумот олиш ёки муайян дастур бўйича тузилган саволларга жавоб олиш учун бериладиган сўров варақаси, анкета. Сўровнома тузиш, уни тарқатиш, ўрганиш (анкеталаштириш) ижтимоий фанларда, аҳоли рўйхатини ўтказишида, жамоатчилик фикрини ўрганишида қўлланади. «ЎзМЭ».

3 айн. **сўров 4**. Ўша сўровномага ташкилот раҳбари нима жавоб қилган? Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

Сўроқ 1 Савол, сўров. Сўроқ бермоқ. Сўроқ оҳанги. Сўроқ гап. — Кечир, Зайнаб, ожиздир Омон, Бу сўроғинг жон ўртар ёмон. Х. Олимжон, Танланган асарлар. «Нега?», дейсан, тушунмайсан, ўз сўроғингнинг Жавобини юрагингдан тинглаб кўрасан. Ф. Фулом, Танланган асарлар.

Сўроқ белгиси тлиш. Мазмунидан сўроқ англашилган гаплар охирига кўйиладиган ва шу гапнинг ифода мақсадига кўра сўроқ гап эканлигини кўрсатадиган тиниш белгиси.

2 ҳуқ. Шахсадан кўрсатув ва тушунтирув олиш воситаси. Сўроқ бермоқ. Сўроқ қилмоқ. — Сўроқ вақтида қийноққа солиш, зўравонлик, шафқатсизлик ёки инсон шаъни ва қадр-қимматини камситувчи бошқа тарздаги тазиққа дучор этиши жисноят ҳисобланади. «ЎзМЭ».

3 айн. **сўров 4**. Ахир, улар сайловчи ҳалқада! Уларнинг сўроғига, талабига тўла жавоб бериш керак-да. Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

Сўроқламоқ 1 Сўрамоқ, сўраб-суриштироқ. Ҳол Сувонжоннинг шарпасини сезди шекилли, «топдингми?» деб сўроқлаб қолди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Сўраб-сўраб қидирмоқ, суриштироқ; даракламоқ. Ёр ишқида неча бағримни додлаб, Мен борайин Шахризарни сўроқлаб. «Маликаи айёр». Паризодни сўроқлаб, Бағрини ўтда додлаб, Хоннинг эшигин қоқди, Эриб сув бўлиб оқди. Х. Олимжон.

СҮРОҚСИЗ 1 Рұхсат олмасдан, беруҳ-
сат. Бұтабой сұроқсиз әшикни очиб кирди. С. Ахмад, Ҳұм. Қақт ҳам биздан сұроқсиз ўтиб
бояпты. М. Қориев, Ойдин кечалар.

2 ҳүк. Сұроқ құлмасдан; терговсиз. Сұ-
роқсиз үч күн ётиб чиқибди.

СҮРРАЙМОҚ 1 айн. серраймоқ. Қүйидаги
күләга ҳануз бұғот остида сұррайиб турар
эди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Бечора Дан-
данов сұррайиб қолди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Озиб-түзіб кетмоқ, үлар қолатта етмоқ.
Йигитнинг.. құзинчоқ юзи сұррайиб қолди. С.
Анорбоев, Мехр.

СҮРГИЧ 1 Эмизикли болалар әмчак ўр-
нида сұрадиган резина буюм; эмизик. Тұр-
сун Тұраевичнинг ҳали-вери ғандан тайили-
шига күзи етмеган хотин құлдаги боласини
ён тарафдаги стулға ўтқазды-ю, оғзига сұр-
гичини беріб, жақын билан ўрнидан турди. Н.
Аминов, Қаҳқаҳа. Искандар елиннинг сұр-
гичдек үчларидан «тиз-тиз» құзилиб туша-
ётган сұтға ҳайрат билан тиқилиб қолди. С.
Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 анат. Тери ва шиллиқ парда сиртидаги
сезгир дүмбөкчалар. Тилни текширган өн-
да.. тил сұрғичларига ҳам дикқат билан қа-
раши лозим. Н. Исмоилов, Касалларни пар-
вариши қилиш. [Сұрувчиларнинг] Оғиз сұрғи-
чи гаевасининг учыда, унинг тубида оғиз те-
шиги жойлашған. «ҮЗМӘ».

3 бот. Чирмашиб үсадыған паразит үсім-
ликнинг тұксимон үсімталары.

4 с. т. Сургуч. Ҳизматкорлар күзаларнинг
оғзига сұрғич суріб, қатронга юмалатиб юбо-
ришиди. М. М. Дүст, Галатепага қайтиш. Бу –
вокзалинг почта омбори бұлса әхтимол, әс-
ки яшиклардан сұрғич, елим, сирач, мұмлан-
ған каноп ҳиди келиб турғыбы. «Ёшлик».

СҮТА 1 Битта йўғон этли ўқда жойлаш-
ган тұпгұл.

2 Маккажүхорининг донли ёки дони
олингандан кейин қолған үзаги; тұпмеваси.
Сұта ёқмоқ. Сұталаарни үйгештирмоқ. —
Мана шу ҳафта сувли дарада кийик жүхори
сұтасини кемириб турғанини ўз күзим билан
күрдім. Н. Норматов, Исмоил тога тарозиси.
Доналари марвариддай жүхори сұтасини
отмоқшадай, она дұқ қылды қызға. Ойбек, О. в.
шабадалар.

3 ҳүк. Таёқ, калтак. «Ҳа, бүйнинг узилгур!»
деб, ердан узун сұта олиб қуеди. С. Сиёев,
Саратонда қор ёғди. Қирдан ошған ерда бир

одам келаяпты, әгнида жанды, құлда сұта,
өзидан парча-парча күпик тұқишиб келаяп-
ты. «Юсуф ва Ахмад».

СҮТАК Содда, гүл. Сұтак одам. — -Ке-
киртагини узид ташлаіман, сұтак! – дег-
дан дарғазаб овозлар әшишилади. Х. Тұхтабо-
ев, Йиллар ва йұллар.

СҮТАКЛИК Ёшлик; соддалик, гүллик.
Сұтакшы қылмоқ.

СҮТМОҚ шв. Ситмоқ, сұкмоқ, чок-чок
қылмоқ. Қокини сұтмоқ. — Жилва беріб
кулишиб, Қызлар ўтиб боради. Жонон чинни-
дай овози Юракни сұттыб боради. М. Алавия.

СҮФИ [а. صوفی – суфийлик издоши] 1
Масжидда азон айтұвчи киши; муаззин.
Бұтоқда хүрөз қыңқырап, Мезанада – сұфи.
Мақол. — Мана бүгүн Султонбой қишлоқ
сұғиси азон айтмасдан ўрнидан түриб, томга
қамыш босаётібди. Ҳ. Ғулом, Машъал.
Лектёр [лектор] сұфи азон айтгандай қылыш
гапиарқан. «Ёшлик». Құқоннинг эски ша-
ҳарига қараши бир масжидда бир сұфи бү-
ларқан. Газетадан.

Сұфи азон айтмасдан Жуда зерта, тонг-
сақарлаб. [Аёл] Сұфи азон айтмасдан үйғо-
ниб, нон ёпди, мол-холга қаради. «Ёшлик».

2 күчма Содда, гүл, художжүй одам. -Вой,
отаси тушкүр-ей, – деди кула-кула Муса,
– мен сизни сұфи, бундай шиларға әзтибор
қылмайды, деб юрсам, сизда ғап күп экан. П.
Тұрсын, Үқитувчи. Уч-түрт хотинли бой-
ларнинг, айниқса, өзбектерни сабдогарларнинг
беш-олттылаб хотинлари әрларини күтиб, сұфи
бүдіб ўтиришади дейсизми? М. Исмоилий,
Фарона т. о.

СҮФИЁНА [ф. صوفیان – суфий каби,
суфийлардек] 1 дин. Суфийлик рұхидаги,
суфийлик рұхы билан сугорилған. Сұфиёна
дүнёқараш. — Султонмурод.. сұфиёна рұх
билан айттылған бир ғазалнегина мақтади.
Ойбек, Навоий.

2 Содда, художжүй одамларға хос бўлған.
Сұфиёна кўриниш.

СҮФИЙ дин. айн. суфий. Сұфийларнинг
фикарича, инсон нағсга әрк бермаслиги, уни ўз
вақтнда жилюлай олиши зарур. «Фалсафа».

СҮФИЙЛИК қ. суфийлик, тасаввүф.
Сұфийларнинг амалиётігә кўра, баркамол
инсон ўз нағсини тия оладиган, ақл-зако-
ватни ҳар қандай ҳиссияттандан устун қўя
оладиган, қалби яхшилик, эзгулик билан тұла
кишиидир. «Фалсафа».

СҮФИЛИК Масжидда азон айтиш, сўфи машгулоти. Сўфилик қилмоқ. — Боринг-ки, ўғри қариганда сўфилик ихтиёр этган бўла қолсин. М. М. Дўст, Лолазор.

СҮФИНАМО [а. + ф. صوفى نما — сўфига ўхшаш] Сўфи каби, сўфига ўхшаш. Минебошиси сўфинамо, Тасбеху бўйнида ри-до, Чўқиб қочар зоги айло, Бир дугули айёр экан. Муқимий.

СҮФИТЎРГАЙ Бошида патлардан кили бўлган, ерда яхши югурадиган, чумчуксимонлар туркумига кирувчи күш. Эшикка чиқса, унинг ҳуснига маст бўлиб, сўфитўргай, каклик, бўдана [бедана] — жами қушлар беадад сайрашар эди. «Ойсулув». Кеин қир устида сўфитўргай нозик чулдира-ди. М. Мансуров, Ёмби.

СЎХТА [ф. سوخته — куйган, ёндирилган; тагига олган; хафа, ғамгин] Пиликнинг куйган қисми. Отабек микрор билан шам сўхтасини кесиб тузатди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мойи тугаб, пилиги сўхта бўлган чироқ бир лип этиб сўнди. С. Аҳмад, Ҳукм.

Гўр сўхта қ. гўрсўхта. Жигар сўхта қ. жигарсўхта. Жувон сўхта қ. жувонсўхта. Сўхта-си совуқ Ёқимсиз, турқи хунук. Сўхтаси совуқ одам. — Хуморхон ёмон кўради шу сўхтаси совуқ Раҳмонқуловни. А. Мухтор, Туғилиш. Сўхта бўлмоқ Куйиб, кўмирга айланмоқ (лампа, шам ва ш.к. нинг пилиги ҳақида). Сўхта бўлган пилик боши кесилур.. Ш. Шомуҳамедов.

СЎХТАЛАНМОҚ Куйиб кўмири бўлмоқ, кора кукунга айланмоқ. Тун ярмидан оғиб, чироқ пилиги ҳам сўхтланди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

СЎҚА [р. соҳа — тирговуч, тамба; омоч] Ер ҳайдаш учун ишлатиладиган чўян тишли содда асбоб; омоч. Ерни сўқа, эски омоч эмас, трактор ҳайдайди. Ғўзага машина ишлов бериб, ҳамто пахтани машина териб беряпти. Н. Сафаров, Оловли излар. Ўшанда сўқа билан ер ҳайдаган деҳқонлар, дон сепиб бўлгач, катта тўй ўтказишар экан. А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

СЎҚИМ 1 Сўйиш учун семиртирилган, бўрдоқи қорамол (буқа, хўкиз, сигир). Сўқим гўшти. Сўқим сўймоқ. Сўқимга боқмоқ. — Ҳалойиқча энди обу ош берди, Қанча қўюнчча сўқимлар сўйди. «Нурали».

2 кўчма салб. Ишламай еб ётувчи, даван-гирдай соғ одам ҳақида. Сўқимдек йигит. —

-Ўргатма менга!.. — қаҳрдан қичқиради Муҳсина хоним. — Бир гала сўқим, бир гала текинтомоқ. М. М. Дўст, Лолазор. Бу сўқимларни кутиб, ичагингиз узилиб кетади. Улар туни билан зиёфатда кабоб еб, ҳиринглашиб чарчашган. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

СЎҚИР [мўғ.] 1 Кўр, ожиз. Чин кўнгилдан ийғласанг, сўқир кўздан ёш чиқар. Мақол.

2 Кўзи кўр, кўзи ожиз одам. Сўқир киши. — Ҳой, мўғуллар! — деб заҳарханда кулди у [Темур Малиқ]. — Иккингиз учун садогимда иккни ўқ қолди, иккингизни ҳам сўқир қилиб қўйами? М. Осим, Карвон йўлларида. Бенафдор сўқирга тутилган чироқ. Ш. Шоҳмуҳамедов.

З кўчма Ҳеч нарсани билмайдиган, сезмайдиган; қолоқ, кўр. Кўзи сўқирдан кўкраги сўқир ёмон. Мақол. — Нима қилай, бу сўқир кўзлар кеч очилган бўлса? «Ёшлиқ». Шунча пайтдан бери кўр эканман, сўқир эканман. «Шарқ юлдузи».

СЎҚИРЛИК Кўрлик, кўзи ожизлик; қолоқлик. Кўзнинг сўқирлиги. Маънавий сўқирлик.

СЎҚМА Ўзича ўйлаб чиқарилган, сўқилган, тўқилган, ясалган; ясама. Сўқма тил.

— Ўнинг тўрида.. сўқма таҳта стол олдиди, беш-олти кишидан иборат ҳайъат ўтирибди. Ойбек, Болалик.

Сўқма йўл айн. **СЎҚМОҚ I** 1. Тупроқ тўкиладиган жойга мокидай қатнаб, сўқма йўлни шулар шиббалаган. Газетадан. Боши гувиллаб, ташқарига чиққанида, тонгнинг соғ ҳавосиданни, юрак ютиб қилган ишиданни, бир оз енгил тортиб, дуч келган сўқма йўлга тушшиб юриб кетди. А. Мухтор, Кумуш тола.

СЎҚМОҚ I I Одамлар қатнови натижасида ўз-ўзидан юзага келган ёлғизоёқ йўл. Мана шу адирлар бағридан бир сўқмоқ ўтган. «Ёшлиқ». Саҳро сўқмоғида бошин эгиб жисм, Бир кимса кетмоқда, билмасман, у ким. А. Орипов, Йиллар армони.

2 кўчма Киши фаолиятида, ҳаётда бошиб ўтган ёки босиб ўтиладиган йўл. Ҳаёттимиз жуда гўзал. Лекин унинг ўзига яраша паст-баландликлари, сўқмоқлари ҳам бор. Ўйлаб турсам, менинг ёлғизоёқ сўқмоқ йўлим аллақачон тугабди. А. Мухтор, Асарлар.

СЎҚМОҚ II Урмоқ, туширмоқ, солмоқ. Мушт билан сўқмоқ. Калла сўқмоқ. Сў-

қолмаган сўйил кўтарар. Мақол. — Йўқ, оғалар, темирни қизигида сўқиб қолиш кепрек! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кам қўлл. Ўзича ўйлаб чиқармоқ, тўқимоқ, ясамоқ. «Яқинда Қирмизхон билан Қиёмхоннинг тўйлари бўлармиш», деб Ислом отадан қутулиш учун шунчаки важ-корсон сўқиқан эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Фалсафа сўқмоқ айн. фалсафа сотмоқ қ. фалсафа 2.

СЎҚҚА Ҳеч кими йўқ, ёлғиз, якка. -Ўзинг сўққа жонингни боқолмайсан-у, тўқлини қандай қилиб боқасан, — деди Шум бола Омонга. F. Фулом, Шум бола.

СЎҚҚАБОШ 1 Ҳеч кими йўқ, ёлғиз. Сўққабош одам. — [У] Дунёда яккаю ягона, сўққабош одам. С. Аҳмад, Жимжитлик. Назарбек, бизда оила йўқ, оиласиз ўн йил бурун қазо қилган, икки фарзандимиз бор эди, бири ҳам турмади. Сўққабошимиз энди. М. М. Дўст, Лолазор.

2 Уйланмаган, бола-чақа қилмаган; бўйдоқ, ёлғиз. -Биби Робия, — деди у [Яхшибоев] — сўққабош ўтиб кетяпсан. М.М.Дўст, Лолазор.

СЎҚҚАБОШЛИК Сўққабош, ёлғиз бўлишлик. Сўққабошлик жонга тегди. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

СЎҚҚАЙМОҚ с.т. Сўппаймоқ, қўққаймоқ. Сўққайиб турмоқ. — Кўкка чарх урган қушлар ҳар замонда югуриб келиб, қўлларини кўксига қовуштирганича сўққайиб қоладиган кулранг юмронқозиқларга ўз жамолини кўз-кўз қила бошлади. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СЎҒИН иш. Сўнг, кейин, сўнгра. Үндан сўғин элдан кўп лашкар олиб, Келган ёвман [ёв билан] сўғин жанжал қилажак. «Юсуф ва Аҳмад». Китоб ўқиган одамларни садагаси кетай, ўқиб-ўқиб, сўғин начаили [начальник — бошлиқ] бўлишган. С. Аҳмад, Жимжитлик.

СЎҒИР с. т. Суғур.

СЎҒОН иш. Пиёз. Сўфи сўғон ер, топилса йўғон ер. Мақол.